

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК: 339.97

Узун В.В., аспірант
Маріупольський державний університет
Україна, 87553, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129а

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КРАЇН АСЕАН

Анотація. Серед найбільш очевидних проявів закономірностей міжнародних відносин більш важливого значення на сучасному етапі розвитку світового господарства набули фактори інтеграції та дезинтеграції. Тенденція інтеграції являє собою особливий рівень взаємодії між державами, коли учасники даного процесу відчужують частину свого суверенітету на користь наднаціональних органів. Обидві тенденції інтеграції та дезинтеграції відображають об'єктивний стан світової системи на даному етапі, невизначений характер її розвитку. Можливість і доцільність інтегрування визначається наявністю між країнами міцних економічних зв'язків, і не менш значима в цьому відношенні може бути спільність економічних інтересів і проблем, вирішення яких спільними зусиллями може бути значно ефективнішим, ніж нарізно.

Ключові слова: інтеграція, дезинтеграція, міжнародна економічна інтеграція, світове господарство, регіоналізація.

JEL code classification: F13, F53

Uzun V.V., postgraduate student
Mariupol State University

PROBLEMS AND PROSPECTS FOR FOREIGN ECONOMIC ACTIVITIES OF ASEAN COUNTRIES

Abstract. Among the most obvious manifestations of the regularities of international relations, the factors of integration and disintegration became more important at the present stage of development of the world economy. The trend of integration represents a special level of interaction between States, when participants in this process alienate part of their sovereignty in favor of supranational bodies. Both tendencies of integration and disintegration reflect the objective state of the world system at this stage, the uncertain nature of its development. International economic integration is a complex of multi-level phenomena and processes, the purpose of which is not only to obtain certain benefits from economic cooperation, but also the overall development of the regions, the stabilization of economic, social and political goals. Of course, it is necessary to remember the reverse side of the IEI, which was exposed by the global financial crisis, about the growing vulnerability in the event of global economic upheaval, which can not be dealt with by the forces of one region, and sometimes by the combined efforts of the entire world community. Nevertheless, the IEI is a natural process, inseparable from the modern world economy, and the solution in this case is to deepen the integration processes, rather than isolation from the surrounding countries. The development of the integration of the Asia-Pacific region contributes to a number of prerequisites. Thus, integration processes occur most productively between countries that are approximately at the same level of economic development and have homogeneous economic systems. Another, equally important precondition is the geographical proximity of the integrating countries located in the same region and have a common border. Ability and expediency of integration is determined by the presence of strong economic ties between countries, and equally important in this respect can be the commonality of economic interests and problems, the solution of which by joint efforts can be much more effective than the other.

Key words: integration, disintegration, international economic integration, world economy, regionalization.

Постановка проблеми. Тенденція інтеграції являє собою більш високий рівень

взаємодії між державами у тому разі, коли учасники цього процесу відчужують час-

тину свого суверенітету на користь наднаціональних органів. Важливість і різні підходи до аналізу інтеграції породили різні теоретичні концепції, кожна з яких по своєму описує сутність регіональної економічної інтеграції. У даний час у зв'язку з розширенням різних інтеграційних угруповань світу за рахунок вступу до нього нових країн розроблено ряд моделей подальшого розвитку інтеграційних процесів по шляху її поглиблення.

Розвитку інтеграції АСЕАН сприяють певні передумови. Так, інтеграційні процеси найбільш продуктивно відбуваються між країнами, що перебувають майже на однаковому рівні економічного розвитку і мають схожі господарські системи. Можливість і доцільність інтегрування визначається наявністю між країнами міцних економічних зв'язків, і не менш значимою у цьому відношенні може бути спільність економічних інтересів і проблем, вирішення яких спільними зусиллями може бути більш ефективним, ніж нарізно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В економічній літературі питання розвитку інтеграційних процесів в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (АТР) розглянуто достатньо ґрунтовно, але більш всього науковці звертали увагу на регіон в цілому, а не на окремі угруповання, що входять до його складу. Теоретичні положення розвитку процесів інтеграції та регіоналізації в АТР висвітлені в працях вітчизняних та російських науковців: О.А. Арина, К. Н. Астапова, І.Н. Наумова.

Зокрема, О.А. Арин у своїй монографії вперше у науковій літературі спробував розвінчати міф про азійсько-тихоокеанський регіон (АТР) на тлі аналізу майже всіх актуальних і спірних проблем Східної Азії. По кожній з них автор висуває власні концепції, які не збігаються із загальноприйнятими підходами і поглядами [1]. К.Л. Астапов пропонує концепції розвитку АТР у контексті економічних та політичних відносин регіону з країнами СНД [2]. І.Н. Наумов проаналізував економічний та політичний розвиток Китаю та на основі поточних даних розробив прогноз його економічного та політичного розвитку майже на чверть століття. Науко-

вець проаналізував вплив Китаю не тільки на сусідні країни АТР (у тому числі країни АСЕАН), а й на усе світове господарство [3].

Аналіз наукових робіт показав наявність незначної кількості досліджень та відсутність єдиної думки стосовно розвитку процесів регіоналізації саме в країнах-членах АСЕАН. Це й обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в аналізі перспектив розвитку інтеграційного угруповання АСЕАН, аналізі основних проблем розвитку цього інтеграційного об'єднання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Істотне посилення позицій країн АСЕАН у світовій економіці і, як наслідок, у світовій політиці означає, що глобалізація не є тотожним поняттям вестернізації. Найбільш авторитетні прогнози одноставні в тому, що процес зміщення політичної та економічної активності в Азію триватиме. Статистика свідчить, що суттєве зростання економіки відбувається лише у двох десятирядах переважно азійських країн, в яких темпи приросту ефективності економіки вже вдвічі-втричі вищі, ніж у країнах Заходу. Африка, Латинська Америка й арабський світ, не дивлячись на певне пожвавлення економіки останніх років, значно відстають від Азії.

Зростання економіки в основному пов'язують із розвитком Китаю, який у найближчі 10 років за обсягами ВВП наздожене США, та Індію, яка має шанси випередити за цей час Японію. Отже, від Китаю та Індії у майбутньому залежатиме стан світової економіки, фінансів і глобальна стабільність всього світу. Обидві країни поки не вирішили основних проблем внутрішнього розвитку. В них загострюються галузеві й регіональні диспропорції за показниками продуктивності й прибутків, завдається значна шкода екології тощо. Наближення до лідерських позицій може супроводжуватися низкою соціальних, національних, екологічних, а в широкому контексті й глобальних проблем. Але попри все це, не варто недооцінювати масштаби перетворень, які вже найближчим часом вплинуть на економічне зростання

Китаю та Індії.

На сьогодні в економічному розвитку Азійсько-Тихоокеанського регіону існують наступні тенденції:

- подальше переформатування регіональної системи економічних лідерів;
- зростання інтеграційних процесів;
- розширення торговельно-господарських контактів найбільш динамічних в економічному розвитку країн, що спричиняє переорієнтацію світових ринків.

Очевидним є також подальше розширення торговельних, інвестиційних та інших форм співробітництва між Європою й Азією. У пошуках нових ринків, інвестицій і джерел сировини Китай, Індія та інші країни з високими темпами розвитку економіки звертаються на Захід. У торговельному балансі ЄС країни Азії також посідають перші місця, а зростаючий попит Єв-

ропи на широкий спектр товарів із року в рік збільшує дисбаланс торгівлі на користь країн Азії. Подальший розвиток торговельного співробітництва між ними залежатиме від наступних факторів:

- торговельної політики країн;
- розвитку регіональної транспортної інфраструктури;
- транзитних і торговельних умов перетину кордонів.

Членство в СОТ є ключовим елементом для збільшення торгівлі та економічної інтеграції в Євразії. Зі вступом України до організації вона отримує переваги для участі в євразійських проектах. Аналіз прогнозних значень ВВП АСЕАН свідчить про неоднорідність майбутніх коливань обсягів ВВП цього інтеграційного угруповання (рис. 1.):

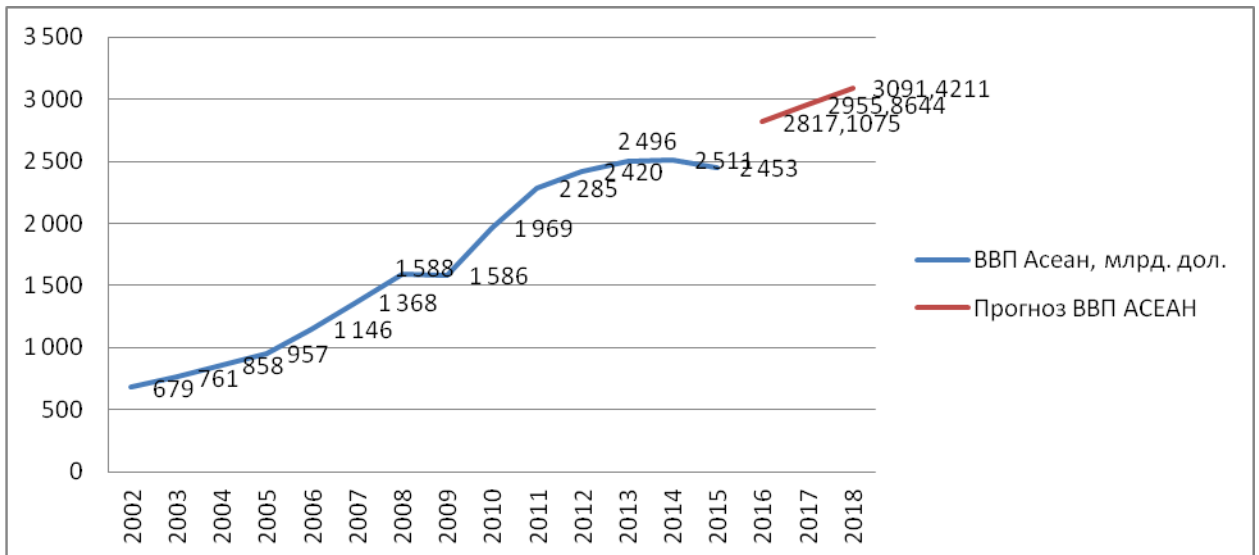

Рис. 1. Прогноз ВВП АСЕАН на 2016-2018 рр., млн. дол.

Джерело: розраховано за даними конференції ООН з торгівлі та розвитку (Unctad)

Згідно з даними рисунку 1, у прогнозному періоді АСЕАН збільшить сукупні обсяги свого ВВП, що, в першу чергу, буде пов'язано з розширенням зв'язків з угрупованнями інших країн АТР, зокрема з Ки-

таєм, Індією та Японією.

Аналогічну ситуацію можна спостерігати у сфері прямих іноземних інвестицій (рис. 2).

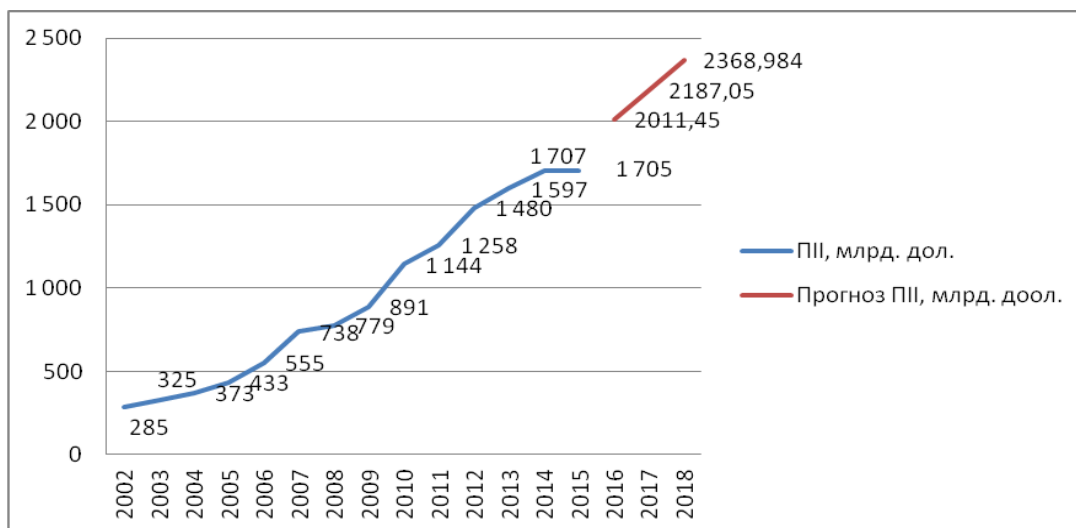

Рис. 2. Прогноз ПІІ АСЕАН на 2016-2018 рр., млн. дол.

Джерело: розраховано за даними конференції ООН з торгівлі та розвитку (Unctad)

Таким чином, світові потоки ПІІ в АСЕАН будуть поступово збільшуватись, як і сукупний ВВП, що стане наслідком більшого зростання інвестиційної привабливості в країнах Південно-Східної Азії та зниження привабливості для США.

З урахуванням зростаючих темпів торгівлі між Європою й Азією держави та приватний бізнес замислюються над скороченням вартості та часу перевезень товарів через великі відстані Євразії.

Між Європою та Азією розробляються перспективи нарощування двосторонньої торгівлі та прокладання нових транспортних коридорів. Операція США в Афганістані значно розширила можливості диверсифікації шляхів транспортування й торгівлі. Основні напрями, які проробляються – вздовж транзитних шляхів Схід-Захід (Китай-Європа) та Північ-Південь (Росія-Іран-Індія). Крім очевидних вигод від розширення торгівлі й більш ефективного подолання відстані транспортні коридори відкривають нові можливості транзиту енергоносіїв.

Для Китаю розширення трансконтинентальної транспортної мережі є одним із стратегічних пріоритетів. Реалізація поставлених Комуністичною партією Китаю завдань подвоєння ВВП і виходу на провідні позиції цілком залежить від збереження й подальшого нарощування вже досягнутих результатів у глобальній економічній системі. Основними компонентами такої стра-

тегії є торгівля й безпека транспортування. Причина полягає у тому, що останнього часу залежність Китаю від безпеки морських шляхів, перш за все, у Південно-Східній Азії, які пов'язують КНР із найбільшим економічним партнером за межами АТР – Європейським Союзом – істотно зросла. Наразі торгівля Китаю з Європою переживає справжній бум і за всіма прогнозами зростатиме у майбутньому. Не менше третини побутової продукції, яка представлена на ринках Західної Європи, виготовлено в Китаї. Євросоюз став другим торговельним партнером Китаю.

Крім того, КНР отримує більшу частку імпортованої нафти та іншої необхідної сировини морськими шляхами. У перспективі головними постачальниками нафти й газу для Китаю стануть Росія й країни Центральної Азії, а це призведе до підвищення значення трансєвразійських суходільних маршрутів.

В Євразії існує дві залізничні магістралі: Транссибірська (Владивосток-Роттердам) та китайський Ляньюньган-Роттердам. Створення третьої Євразійської трансконтинентальної залізничної магістралі відповідає вимогам активізації економічного співробітництва між Азією та Європою. Її створення обговорювалось на форумі у м. Куньмін (Китай) у листопаді 2007 р. Магістраль братиме початок у південно-китайських провінціях, проходитиме через М'янму, Бангладеш, Індію, Пакистан, Іран,

Туреччину, низку європейських країн і закінчуватиметься у Роттердамі. Поки що новий транспортний коридор знаходиться на стадії проектування, а це означає, що Україна може приєднатися до нього.

Використання сухопутних коридорів дозволяє суттєво скоротити час транспортування. Для Китаю переваги такого шляхопроводу полягають також у тому, що вдасться розвантажити китайські порти на східному узбережжі, досягти залучення відсталих в економічному плані західних районів.

Необхідно також зазначити, що на даний момент можна з упевненістю говорити, що світова фінансова криза стала одним з найсильніших чинників, який стимулює інтеграційні процеси в регіонах. По всьому світу спостерігається збільшення частки міжрегіональної взаємодії. У період нестабільності світового ринку більшість держав поглиблює зв'язки з регіональними партнерами, нехай вони і не приносять великого доходу, але відрізняються більш високою стабільністю у порівнянні з світовим ринком в цілому.

Не уникнув загальної тенденції і азіатський регіон, тим більше що внутрішні зв'язки АТР традиційно займають значну частку в економіці окремих його країн. Японія, втративши значну частку ринку в Америці та Євросоюзі, частково відшкодовує ці втрати шляхом налагодження відносин з Китаєм і країнами АСЕАН. АСЕАН, у свою чергу, показуючи досить високу виживаність в умовах кризи і не тільки, поглиблює зв'язки з великими державами, але й об'єднує власні інтереси, закріплюючи свою позицію на світовому ринку.

Але в той же час необхідно відзначити певну напруженість між двома великими центрами світової економіки, що зацікавленні у подальшому розвитку АТР – Китаєм і США. США останнім часом побоюється торгової експансії з боку КНР, і в зв'язку з цим протидіє спробам Китаю розширити частку своєї продукції на американському ринку. Економісти попереджають, що політика Америки підштовхує Китай до створення альтернативної фінансової системи.

Останні два десятиліття роль Китаю в глобальній економіці трималась на наданні дешевої робочої сили транснаціональним корпораціям і на прив'язці юаня до долара. Останнє дозволяло Китаю використовувати фінансову систему США для міжнародних потреб, зберігаючи при цьому державний контроль над фінансами всередині країни і продовжуючи перерозподіляти добробут з прибережних районів у внутрішні. Китай усвідомлює, що в якийсь момент йому необхідно стати незалежним від долара. Нещодавнє рішення перетворити до 2020 року Шанхай на фінансовий центр, відображає занепокоєння Китаю з приводу надмірної залежності від американської валюти, тому якщо світ охопить глобальна стагфляція, Китаю доведеться прискорити реформи, ввести вільний курс юаня і створити власну окрему, незалежну і ринкову фінансову систему.

Для аналізу товарообігу між АСЕАН та США з одного боку, та АСЕАН та Китаю з іншого боку нами побудована гравітаційна модель Тінбергена. Вхідні дані наведені в таблиці 1.

Скориставшись моделлю Тінбергена знайдемо вартість торгового потоку з АСЕАН до США. У результаті розрахунку одержано рівняння гравітаційної моделі Тінбергена, яке описує динаміку зовнішньоторговельного обігу між АСЕАН та США:

$$X_{ij}=0,000047*(Y_i)^{-0,052}*(Y_j)^{1,38}, \quad (1) \\ R^2=0,913$$

Економічна інтерпретація даної моделі дозволяє зробити висновок, що при збільшенні ВВП АСЕАН на 1% їх товарообіг разом з США зменшиться на 0,052%, а при збільшенні ВВП США на 1% товарообіг між США та АСЕАН збільшиться на 1,38%.

На підставі вхідних даних можна визначити прогнозні значення показників товарообігу, ВВП США та АСЕАН та вартості торгового потоку (табл. 2):

Таблиця 1

Обсяги товарообігу між США та АСЕАН, ВВП АСЕАН та ВВП США протягом 2002-2015 рр., млн. дол.

Рік	ВВП АСЕАН, млн. дол.	ВВП США, млн. дол.	Товарообіг, млн. дол.	Вартість торговельного потoku, млн. дол.
2002	664 440	11 056 034	121 831,57	123130,3299
2003	744 009	11 592 522	126 349,09	130682,3223
2004	834 606	12 360 915	141 499,05	141936,7497
2005	934 629	13 182 676	155 358,47	154213,4785
2006	1 118 446	13 947 424	177 115,52	165148,9223
2007	1 335 566	14 573 939	179 673,85	173865,8274
2008	1 550 814	14 816 686	188 358,64	176501,324
2009	1 544 399	14 516 281	148 549,07	171618,5705
2010	1 913 820	15 058 496	182 778,58	178529,9831
2011	2 218 275	15 634 834	198 113,62	186593,3833
2012	2 350 520	16 348 116	199 806,69	197847,3401
2013	2 418 788	16 911 086	204 974,04	207003,616
2014	2 511 063	17 451 747	214 066,74	215772,8506
2015	2 453 030	17 925 253	211 333,34	224165,8628

Джерело: розраховано за даними конференції ООН з торгівлі та розвитку (Unctad)

Таблиця 2

Прогнозні значення показників товарообігу, ВВП АСЕАН, ВВП США та вартості торговельного потоку на 2016-2018 рр., млн. дол.

Прогноз	Товарообіг, млн. дол.	ВВП США, млн. дол.	ВВП АСЕАН, млн. дол.	Вартість торговельного потoku (X _{ij}), млн. дол.
2016	211316,302	18115248	2809055,25	225857,689
2017	214407,249	18498073,7	2961530,04	231834,573
2018	217351,918	18866540,8	3112711,01	237617,239

Джерело: розраховано за даними конференції ООН з торгівлі та розвитку (Unctad)

Таким чином, розрахунки вартості товарообігу в період 2002-2015 рр. та прогноз на 2016-2018 рр. свідчать про посилення інтенсивності торговельних відносин між АСЕАН та США, що є доказом позитивної тенденції. Але, незважаючи на це, вартість торгового потоку знаходиться майже на одному рівні, а це, в свою чергу, свідчить про невизначеність перспектив подальшого торгового партнерства між країнами, тобто в майбутньому ситуація може змінитись як у позитивну, так і в негативну сторону.

Аналогічно будуємо модель Тінбергена для аналізу товарообігу між АСЕАН та Китаєм (табл. 3).

Скориставшись моделлю Тінбергена визначимо вартість торгового потоку з АСЕАН до Китаю (див. табл. 3). У результаті розрахунку одержано рівняння гравітаційної моделі Тінбергена, яке описує динаміку зовнішньоторговельного обігу між АСЕАН та Китаю:

$$X_{ij}=0,00017*(Y_i)^{1,775}*(Y_j)^{-0,288}, \quad (2)$$

$$R^2=0,976$$

Економічна інтерпретація даної моделі дозволяє зробити висновок, що при збільшенні ВВП АСЕАН на 1% їх товарообіг з Китаєм збільшиться на 1,775%, а при зростанні ВВП Китаю на 1% товарообіг між Китаєм та АСЕАН скоротиться на 0,288%.

Таблиця 3

Обсяги товарообігу між Китаєм та АСЕАН, ВВП АСЕАН та ВВП Китаю протягом 2002-2015 рр., млн. дол.

Рік	ВВП АСЕАН, млн. дол.	ВВП Китаю, млн. дол.	Товарообіг, млн. дол.	Вартість торго- вельного потоку, млн. дол.
2002	664 440	1 455 554	49886,67	60570,04055
2003	744 009	1 650 511	65095,87	71409,39746
2004	834 606	1 944 672	89975,17	83532,11734
2005	934 629	2 287 238	115705,90	97464,75036
2006	1 118 446	2 793 180	145372,62	126561,8761
2007	1 335 566	3 504 411	177070,10	162458,3145
2008	1 550 814	4 547 277	201909,38	196515,634
2009	1 544 399	5 105 458	179926,70	188685,4361
2010	1 913 820	5 949 786	240934,32	264216,6425
2011	2 218 275	7 314 444	299636,78	323576,8424
2012	2 350 520	8 358 400	320756,54	345107,0389
2013	2 418 788	9 318 901	358846,69	351914,7757
2014	2 511 063	10 430 590	362 535,70	364102,0018
2015	2 453 030	11 156 254	365 104,15	342606,2753

Джерело: розраховано за даними конференції ООН з торгівлі та розвитку (Unctad)

На підставі вхідних даних можна визначити прогностичні значення показників

товарообігу, ВВП Китаю й АСЕАН та вартості торгового потоку (табл. 4):

Таблиця 4

Прогностичні значення показників товарообігу, ВВП АСЕАН, ВВП Китаю та вартості торгового потоку на 2016-2018 рр., млн. дол.

Прогноз	Товарообіг, млн. дол.	ВВП Китаю, млн. дол.	ВВП АСЕАН, млн. дол.	Вартість торго- вельного потоку (X _{ij}), млн. дол.
2016	419019,5	12916821	2809055,3	417803,044
2017	448035,04	14325921	2961530	445438,37
2018	477335,26	15811693	3112711	472981,596

Джерело: розраховано за даними конференції ООН з торгівлі та розвитку (Unctad)

Таким чином, на підставі отриманих результатів можна зробити висновок, що вартість товарообігу в період 2002-2015 рр. та прогноз на 2016-2018 рр. свідчить про посилення інтенсивності торговельних відносин між АСЕАН та Китаєм, що є доказом позитивної тенденції. Що стосується вартості торгового потоку, вона протягом всього періоду часу майже постійно мала тенденцію до збільшення, а це, в свою чергу, свідчить про перспективність подальшого торгового партнерства між країнами, тобто в майбутньому ситу-

ація з високою долею ймовірності буде змінюватись у позитивну сторону.

Отже, США, знаходячись під загрозою втрати впливу в АТР, терміново зміцнюють зв'язки з «малими азійськими драконами». Це стало ясно після підписання Договору про дружбу і співробітництво США і АСЕАН. Очевидно, що даний крок не зможе відштовхнути АСЕАН від співпраці з Китаєм, і в той же час він багато в чому сприяє поглибленню інтеграції в даному регіоні. Загалом же можна зробити висновок, що світова фінансова криза має

і оздоровче значення: вона допомогла розставити пріоритети і дала хороший поштовх до розвитку внутрірегіонального економічного співробітництва.

Висновки. Статистика свідчить, що суттєве зростання економіки відбувається лише у двох десятках переважно азійських країн, в яких темпи приросту ефективності економіки вже вдвічі-втричі вищі, ніж у країнах Заходу. США, знаходячись під загрозою втрати впливу в АТР, терміново зміцнюють зв'язки з «малими азійськими драконами». Це стало ясно після підписання Договору про дружбу і співробітництво між США і АСЕАН. Очевидно, що даний крок не зможе відштовхнути

АСЕАН від співпраці з Китаєм, і в той же час він багато в чому сприяє поглибленню інтеграції в даному регіоні. Виходячи з цього, світова фінансова криза має і оздоровче значення: вона допомогла розставити пріоритети і дала хороший поштовх до розвитку внутрірегіонального економічного співробітництва.

Тенденція до інтеграції азійських країн без участі США є свого роду політичним феноменом. Ті, хто виступають за азійську відособленість, вбачають у цьому процесі певний прообраз майбутнього «Азійського співтовариства», здатного якщо не цілком точно, то якось віддалено повторити досвід «Європейського Економічного співтовариства».

Список літератури:

1. Арин О.А. Азиатско-тихоокеанский регион: мифы, иллюзии и реальность: монография / О.А. Арин. – М.: Флинта, 1997. – 435 с.
2. Астапов К.Л. Формирование единого экономического пространства стран СНГ / К.Л. Астапов // Мировая экономика и международные отношения. – 2005. – № 1. – С. 95–100.
3. Наумов И.Н. Стратегия экономического развития КНР в 1996 -2020 гг. и проблемы ее реализации / И.Н. Наумов. – М. : Ин-т Дал. Востока РАН, 2001. – 200 с.
4. Нухович Э.С. Мировая экономика на рубеже XX-XXI веков / Э.С. Нухович, Б.М. Смитиенко, М.А. Эскиндиоров. – М. : Специальная литература, 2005. – 420 с.
5. Осовська Г. В. Основи міжнародної економіки / Осовська Г. В. – К. : Кондор, 2003. – 556 с.
6. Спицын А.В. Интеграция и модернизация экономики / А.В. Спицын // Экономист. – 2006. – № 5. – С. 3-9.
7. Asean statistical yearbook 2013 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: [http://www.asean.org/storage/images/resources/Statistics/2014/StatisticalPublications/asean%20statistical%20yearbook%202013%20\(publication\).pdf](http://www.asean.org/storage/images/resources/Statistics/2014/StatisticalPublications/asean%20statistical%20yearbook%202013%20(publication).pdf).
8. Asean statistical yearbook 2014 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.asean.org/storage/images/2015/July/ASEAN Yearbook/July%202015%20-%20ASEAN%20Statistical%20Yearbook%202014.pdf>.
9. Asean statistical yearbook 2016 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.asean.org/storage/images/2016/July/ASEAN Yearbook/July%202015%20-%20ASEAN%20Statistical%20Yearbook%202016.pdf>.
10. UNCTAD Handbook of Statistics 2015 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://unctad.org/en/pages/PublicationWebflyer.aspx?publicationid=1414>.

References:

1. Arin, O.A. (1997), *Aziatsko-tihookeanskiy region: mifyi, illyuzii i realnost* [Asia-Pacific: Myths, Illusions and Reality], Monograph, Flinta, Moscow, Russia. [in Russian].
2. Astapov, K.L. (2005), "The formation of the single economic space of the CIS countries", *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnyye otnosheniya*, vol. 1, pp. 95 - 100. [in Russian].
3. Naumov, I.N. (2001), *Strategiya ekonomicheskogo razvitiya KNR v 1996-2020 gg. i problemy ee realizatsii* [China's economic development strategy for years of 1996-2020 and its implementation challenges], Institut Dalnego Vostoka RAN, Moscow, Russia. [in Russian].
4. Nuhovich, E. S., Smitienko, B., Eskindirov, M. (2005), *Mirovaya ekonomika na rubezhe XX-XXI vekov* [The world economy at the turn of XX-XXI centuries], Spetsyalnaja lyteratura, Moscow, Russia. [in Russian].
5. Osovska, G.V. (2003), *Osnovi mizhnarodnoyi ekonomiki* [Basics of international economy], Kondor, Kyiv, Ukraine. [in Ukrainian].
6. Spicyn A.V. (2006), "Integration and modernization of the economy", *Economist*, vol. 5, pp. 3 - 9. [in Russian].
7. "Asean statistical yearbook 2013", available at: [www.asean.org/storage/images/resources/Statistics/2014/StatisticalPublications/asean%20statistical%20yearbook%202013%20\(publication\).pdf](http://www.asean.org/storage/images/resources/Statistics/2014/StatisticalPublications/asean%20statistical%20yearbook%202013%20(publication).pdf) (access February 11, 2017). [In English]
8. "Asean statistical yearbook 2014", available at: www.asean.org/storage/images/2015/July/ASEAN Yearbook/July%202015%20-%20ASEAN%20Statistical%20Yearbook%202014.pdf. (access February 11, 2017). [In English]
9. "Asean statistical yearbook 2016", available at: <http://www.asean.org/storage/images/2016/July/ASEAN Yearbook/July%202015%20-%20ASEAN%20Statistical%20Yearbook%202016.pdf>. [In English]
10. "UNCTAD Handbook of Statistics 2015", available at: <http://unctad.org/en/pages/PublicationWebflyer.aspx?publicationid=1414>. [In English]

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 330.33

*Божко М.В., аспірант
Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця*

ОКРЕМІ ТЕНДЕНЦІЇ В ЗМІНІ ВАЛОВИХ ЗБОРІВ ТА УРОЖАЙНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР

***Анотація.** Досліджується динаміка зміни структури посівних площ, валових зборів та урожайності зернових культур, соняшнику та цукрового буряку. По кожній культурі виділяються періоди високої та низької урожайності. Робиться висновок, що характер змін як урожайності, так і валових зборів кожної з культур має свої особливості. Здійснюється аналіз внесення мінеральних та органічних добрив за період 2000 -2015 рр.*

***Ключові слова:** Структура посівних площ, динаміка валових зборів, циклічність, інтенсивність, урожайність, ризик.*

JEL code classification: Q16, Q19

*Bozhko M.V., PhD student
Kharkiv National Economic University named S. Kuznets*

SPECIFIC TRENDS IN CHANGE OF TOTAL CHARGES AND CROP PRODUCTION OF AGRICULTURAL CULTURES

Abstract.

The article proves that one of the central tasks of economic science is to study the trends of changes in indicators of economic development. Particular attention is paid to the study of price dynamics and changes in the components of the gross product. As a rule, these studies are related to the problems of economic growth and the cycle. Attention of researchers is mainly focused on the peculiarities of the dynamics of indicators of economic development of agriculture. When conducting research in this field, it is necessary to take into account the influence of the natural factor.

The article analyzes the dynamics of changes in the structure of crop areas, gross collections and yields of grain crops and sunflower. For each culture, periods of high and low yields are distinguished. The nature of changes in yields, as well as gross collections of each crop has been analyzed, which has its own peculiarities. The analysis of the introduction of mineral and organic fertilizers for the period of 2000 to 2015 has been proved. The economic principle that pushes the problem of preserving the quality of soils, the optimal land use structure, social factors, modern agrarian technologies allows to underlie the modern mechanism of forming the structure of crop areas. Greatly minimize the negative consequences, but it is impossible to completely eliminate them.

The study made it possible to establish that, firstly, the dynamics of both yield and gross collections, each of the crops analyzed has its own peculiarities. This allows us to conclude that combinations of these crops can be minimized in order to minimize the risks of the natural factor. Secondly, the level of intensity of production, which is measured by the amount of mineral fertilizers, has tended to increase in recent years, although during the years 2014-2015 their number remained stable and even somewhat reduced. Further growth of the intensity of production in the field of plant growing is possible in conditions of recovery of the financial system and state support to agricultural production.

Постановка проблеми. Одним з центральних завдань економічної науки є дослідження тенденцій зміни індикаторів економічного розвитку. Переважна увага при цьому приділяється дослідженню динаміки цін та зміні складових валового продукту. Як правило, ці дослідження пов'язані з проблемами економічного росту та циклу. У той же час увага дослідників в значно меншій мірі була зосереджена на особливостях динаміки індикаторів економічного розвитку сільського господарства. В даній галузі є низка особливостей, які необхідно враховувати при проведенні досліджень, зокрема, це вплив природного фактору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання методології та практика аналізу валових зборів, урожайності культур у сільському господарстві досліджувалось в роботах М.М. Юзбашева [1], І.Д. Соколо-

вим [2], О. В. Олійником [3], Д. В. Шияном [4], П. М. Грицюк [5]. Однак дана проблема потребує постійного оновлення результатів дослідження. Виходячи з цього, актуальність дослідження сумнівів не викликає.

Формулювання цілей статті. Метою даної роботи є аналіз динаміки зміни структури посівних площ, валових зборів та урожайності зернових культур та соняшнику.

Виклад основного матеріалу. Нами проведено аналіз емпіричних даних динаміки зміни структури посівних площ. У 2010 р. була затверджена постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження нормативів оптимального співвідно-

шення культур у сівознах в різних природно-сільськогосподарських регіонах» від 11 лютого 2010 р. № 164 [6]. Даним нормативним документом для зони Лісостепу передбачувалась структура посівних площ з питомою вагою зернових та зернобобових 25 – 95%, ріпаку 3-5 %, соняшнику 5-9 %, кормових культур 10-75%. Фактична структура посівних площ у сільськогосподарських підприємствах України та Харківської області наведена в таблиці 1. Дані по Україні наведені за період 1990, 2012-2016 рр., а по Харківській області тільки за 2012-2016 рр. Даних за 1990 рік знайти не вдалось.

Таблиця 1

Склад та структур посівних площ сільськогосподарських підприємств України та Харківської області у 1990-2016 рр.

Роки	Зернові та зернобобові культури	Цукрові буряки	Олійні культури	Соняшник	Льондовгунець	Соя	Ріпак
Україна							
1990	72,4	8,2	9,4	8,2	0,9	0,5	0,5
2012	46,5	1,7	26,1	17,7	0	5,7	2,3
2013	46,7	0,9	26,4	16,9	0	5,2	4
2014	43	1,2	28,1	17,3	0	6,9	3,4
2015	43,3	0,9	28,1	16,9	0,0	8,1	2,7
2016	41,5	1,1	28,9	19,8	0,0	6,9	1,8
Харківська обл.							
2012	48,8	1,3	25,1	20,5		3,7	0,6
2013	51,0	0,5	24,4	20,8		2,3	0,9
2014	46,9	1,2	26,2	22,2		2,5	1,0
2015	50,6	0,9	24,5	21,0		2,1	0,9
2016	41,8	1,4	28,7	25,1		2,7	0,4

Джерело: розраховано автором з використанням даних Держкомстату України за 2012- 2016 рр.

Отримані статистичні дані свідчать про значні розбіжності з встановленою нормативною структурою. У першу чергу, це стосується питомої ваги соняшнику, яка фактично дорівнювала у 2016 році в Україні 19,8%, а в Харківській області – 25,1%. Це значно порушує оптимальну структуру сівообігу. При цьому, слід мати на увазі, що соняшник є одним з найгірших попередників для інших культур. Зернові, посіяні по соняшнику, можуть дати урожайність на 20-25% меншу ніж, наприклад, якщо в якості попередників виступала соя або ко-

рмові культури. Крім того, соняшник негативно впливає на можливість ґрунту зберігати вологу. Відтак, зростання питомої ваги соняшнику з 9,4% до 28,9% в Україні становить реальну загрозу збереженню якості ґрунтів. Слід також відмітити суттєве скорочення питомої ваги зернових та зернобобових, а також цукрових буряків. По першій групі культур питома вага зменшилась з 72,4 % у 1990 році до 41,5% у 2016 році. По цукровому буряку дана величина скоротилась відповідно з 8,2% до 1,1%, фактично зник з сівообігу льон-

довгунець. У той же час питома вага площі під посівами сої збільшилась у сільськогосподарських підприємствах України з 0,5% у 1990 році до 6,9% у 2016 році.

Таким чином, відмічені тенденції у переважній більшості носять негативний характер. В основі сучасного механізму формування структури посівних площ лежить економічний принцип, який відтісняє на другий план проблему збереження якості ґрунтів, оптимальної структури землекористування, соціальні чинники. Безумовно, сучасні аграрні технології дозволяють у значній мірі мінімізувати негативні наслідки, однак повністю їх усунути неможливо.

Урожайність сільськогосподарських культур є одним з центральних показників ефективності галуззі рослинництва. Більше того, вона є свідченням рівня розвинутої аграрних технологій та інноваційності галузі. Крім того, урожайність сільськогосподарських культур, як натуральний пока-

зник, дає можливість простежити ефективність використання земельних угідь у динаміці протягом значного періоду. Урожайність знаходиться під впливом таких факторів, як родючість ґрунтів, агротехнічні заходи, якість насінневого матеріалу, форма господарювання. Одне з центральних місць у системі заходів з формування рівня урожайності належить застосуванню мінеральних і органічних добрив [7, с. 40-41].

Оскільки урожайність є натуральним показником і позбавлена впливу інфляційного фактору стає можливим аналіз даних за значні періоди часу. Те ж стосується і показника валових зборів сільськогосподарських культур. По динаміці валових зборів існує унікальна інформація по Україні, яка охоплює період більше ніж за сімдесят років (1945-2016 рр.). Нами проведено аналіз динаміки валових зборів зернових та зернобобових культур та цукрових буряків (рис.1.).

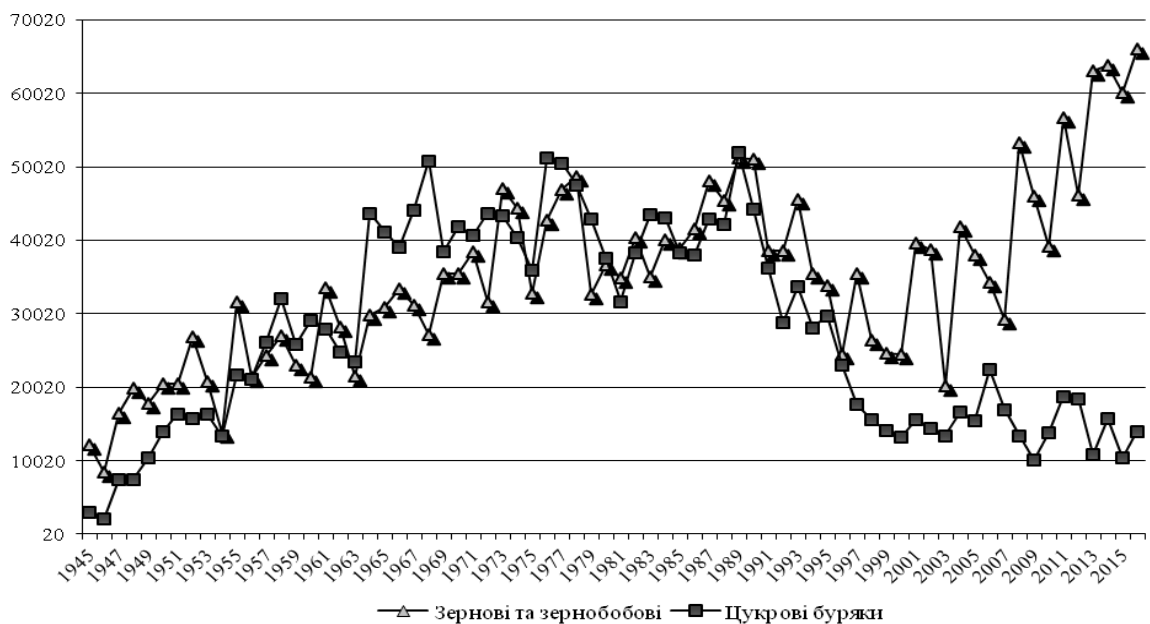

Рис 1. Динаміка валових зернових та зернобобових культур та цукрових буряків в Україні у 1945-2016 рр. млн. т

Проведений аналіз динаміки валових зборів дозволяє виділити наступні підперіоди:

- по зернових та зернобобових культурах: 1945-1963 рр., 1964-1990 рр., 1991-2007 рр., 2008-2016 рр.;
- по цукрових буряках: 1945-1963 рр., 1964-1990 рр., 1991-2000 рр., 2001-2016 рр.;

- по сояшнику: 1945-1963 рр., 1964-1994 рр., 1995-2016 рр.

У таблиці 2 наведені середні валові збори по зазначених підперіодах. Вони фактично чередують або закінчення періоду спаду, або початок нового підперіоду зростання. Також слід відмітити, що по сояшнику нами було виділено три підперіоди, а не чотири як по двох інших культурах. Це пов'язано з тим, що починаючи з 1995 ро-

ку намітилась дуже чітка тенденція до зростання валових зборів даної культури (рис. 2.). Саме по соняшнику рівень виробництва значно перевищив рівень найбільш успішного періоду радянських часів. У 2016 році було зібрано 13,6 млн. т соняшнику

проти 2,7 млн. т. у 1990 році. Що стосується зернових культур, то в даному випадку останні вісім років виявились періодами з найбільшими валовими зборами за всю історію України.

Таблиця 2

Середній валовий збір по підперіодах окремих сільськогосподарських культур в Україні у 1945-2016 рр.

Зернові та зернобобові		Цукрові буряки		Соняшник	
підперіоди	середній валовий збір, тис. т	підперіоди	середній валовий збір, тис. т	підперіоди	середній валовий збір, тис. т
1945-1963	21543,22	1945-1963	17798,44	1945-1963	1076,547
1964-1990	38961,32	1964-1990	42254,84	1964-1994	2421,458
1991-2007	33525,66	1991-2000	23991,32	1995-2016	5706,882
2008-2016	54964,07	2001-2016	15011,54		

Джерело: розраховано автором з використанням даних Держкомстату України за 2012-2016 рр.

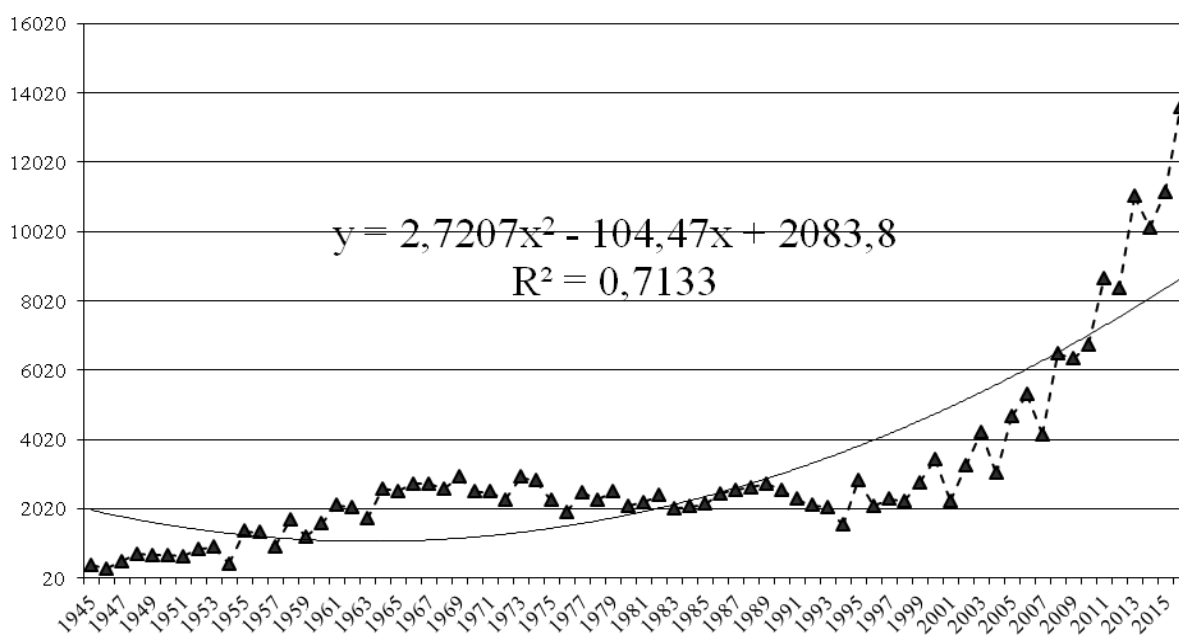

Рис 2. Динаміка валових зборів головних сільськогосподарських культур в Україні у 1945-2016 рр. млн. т

Особливо слід виділити останні чотири роки (2013-2016 рр.), коли валові збори вийшли на рівень 60 і більше млн. т. У 2016 році валові збори перевищили 66 млн. т. При цьому слід мати на увазі, що цей рекордний урожай був зібраний в умовах фактично економічної та фінансової кризи в державі, коли рівень підтримки сільськогосподарських товаровиробників через державні інститути, фінансові уста-

нови був мінімальним.

Відносно валових зборів цукрового буряку, то ситуація була зовсім іншою, ніж по соняшнику. Найбільший валовий збір соняшнику мав місце у 1989 році – майже 52 млн. т. Однак на протязі останніх двох десятиліть він стрімко зменшувався скоротившись до 10 млн. т у 2009 році.

Хоча у 2016 році було зібрано більше 14 млн. т цукрових буряків, однак проблема

конкурентоспроможності цукрових у галузі до цього часу не вирішена. У даному випадку прослідковується прямий взаємозв'язок «сільськогосподарський виробник – цукровий завод», який формує кінцевий результат щодо ціни та собівартості цукру. З 1990 по 2016 рік кількість працюючих цукрових заводів скоротилась з 192 до 45 [8]. Конкурентоспроможність багатьох існуючих заводів залишається низькою через застаріле обладнання та технології. Без комплексного вирішення проблем даного ланцюга відродження галузі виробництва цукрового буряку в сільському господарстві не відбудеться.

Одним з факторів, який визначає величину валових зборів, є урожайність культур. Як зазначалось, рівень урожайності є одним з головних індикаторів ефективнос-

ті всієї галузі рослинництва. Для оцінки зміни даного показника в динаміці проведемо його аналіз по трьох обраних культурах за 1990-2016 рр. Нажаль дані за більший період часу знайти не вдалося.

На початку аналізу наведених даних необхідно відмітити, що на рівень урожайності впливають два фактори: рівень науково-технічного прогресу та природні чинники. Останній фактор, незважаючи на всі досягнення сучасної науки, продовжує діяти. Його вплив чітко помітний і по даних, наведених на рисунках 3-4. Особливо це стосується урожайності зернових та зернобобових культур. Так, чітко випадають із загальної тенденції 1991, 1996, 2003, 2007 та 2010 роки. Пояснити це можна тільки дією природного чинника, тобто впливом кліматичних умов.

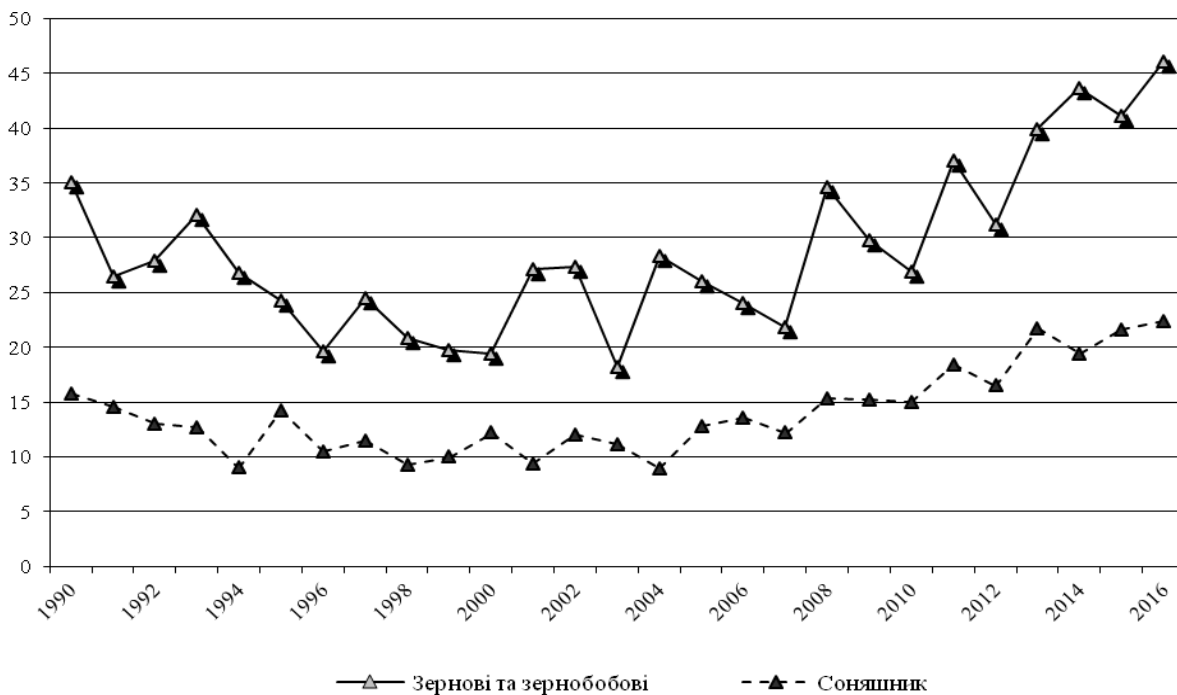

Рис 3. Динаміка урожайності зернових та зернобобових культур культур та соняшнику в сільськогосподарських підприємствах України у 1945-2016 рр. ц/га

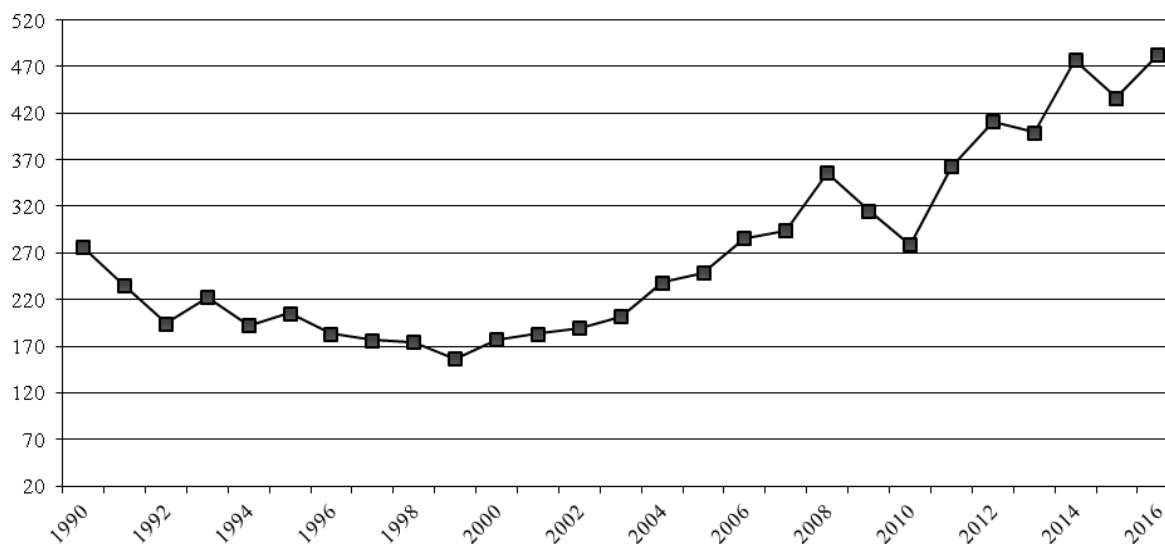

Рис 4. Динаміка урожайності цукрових буряків в сільськогосподарських підприємствах України у 1990-2016 рр. ц/га

По соняшнику несприятливими роками були: 1994, 2001, 2004, 2007 та 2012 роки. Таким чином, дати несприятливих років по соняшнику та зернових культурах не збігаються. Для більш глибокого дослідження даної проблеми нами здійснено аналіз вза-

ємозалежності аналізованих динамічних рядів за допомогою кореляційного методу. При цьому, з метою усунення впливу автокореляції з кожного динамічного ряду вилучалися трендові значення (табл. 3.).

Таблиця 3

Кореляційна матриця залежності урожайності окремих культур в Україні за 1990-2016 рр (тренди вилучені)

Культури	Зернові та зернобобові	Цукрові буряки	Соняшник
Зернові та зернобобові	1,000	0,838	0,772
Цукрові буряки	0,838	1,000	0,822
Соняшник	0,772	0,822	1,000

Виходячи з наведених даних можна стверджувати, що найменше взаємопов'язана між собою урожайність соняшнику та зернових культур, а найбільш тісним є взаємозв'язок між урожайністю цукрового буряку та зернових культур. Цей факт можна використовувати для мінімізації впливу попереднього чинника.

Слід також відмітити, що, починаючи з 2007 року, по зернових культурах та соняшнику намітилась чітка тенденція до зростання урожайності. По цукрових буряках ця тенденція почалася ще раніше – у 1999 році. Сьогодні рівень урожайності цих культур значно перевищує кращі показники радянських часів. У той же час Україна за рівнем урожайності значно поступається

країнам Європейського Союзу.

Як підкреслювалось, одним з центральних факторів, який визначає рівень урожайності, є кількість внесених добрив. Вважається, що на мінеральні добрива, за різними оцінками, припадає 30–50 % приросту урожайності [9]. Фізіологічна потреба внесення добрив для реалізації генетичного потенціалу сільськогосподарських культур коливається в різних природно-кліматичних зонах від 200 до 250 кг д. р. на 1 га. Низький рівень внесення мінеральних й органічних добрив не тільки не дає змоги реалізувати генетичний потенціал сільськогосподарських культур, а й призводить до виснаження ґрунту та зниження його родючості [10, с. 9].

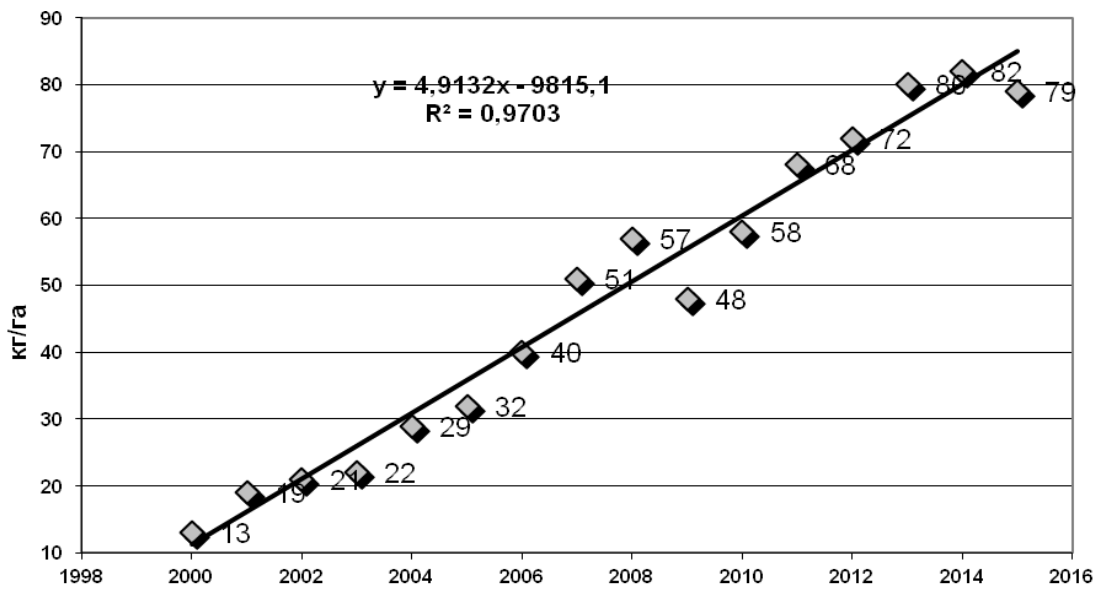

Рис. 5. Динаміка зміни кількості внесених мінеральних добрив в Україні (поживна речовина) у 2000-2015 рр, кг/ га

Джерело: розраховано за даними щорічника «Внесення мінеральних та органічних добрив під урожай сільськогосподарських культур у 2015 році».

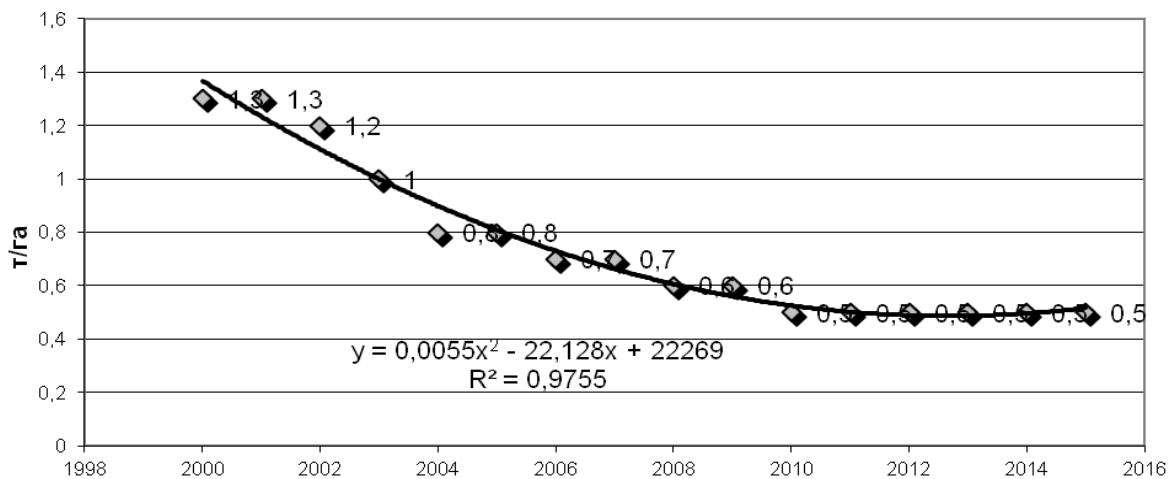

Рис. 6. Динаміка зміни кількості внесених органічних добрив на гектар посівної площі в Україні у 2000-2015 рр. (т/ га)

Джерело: розраховано за даними щорічника «Внесення мінеральних та органічних добрив під урожай сільськогосподарських культур у 2015 році».

Однак, як свідчать дані рисунку 5, незважаючи на позитивну динаміку внесення мінеральних добрив їх кількість є далекою від оптимальної. У 2015 році в середньому на 1га посівної площі було внесено 79 кг мінеральних добрив. Безумовно, це непоганий показник, якщо порівнювати його з рівнем 2000 року (13 кг). У даному випадку слід окремо підкреслити, що в 1990 році в Україні на 1га посівної площі було вне-

сено 141 кг мінеральних добрив. Таким чином, хоча за рівнем урожайності головних сільськогосподарських культур рівень 1990 року був перевищений, але один з центральних факторів, який його формує, був меншим майже в два рази. Це свідчить про значні резерви для зростання урожайності в нашій державі.

Крім того, значний резерв зростання урожайності також пов'язаний із зростан-

ням рівня внесення органічних добрив (рис. 6.) Починаючи з 2010 року, кількість внесених мінеральних добрив стабільно тримається на рівні 0,5 т/га проти 1,3 т/га у 2000 році і 8,6т/га у 1990 році. Фактично даний вид добрив перестав відігравати значну роль у формуванні урожайності культур та збереженні родючості ґрунтів.

Висновки. Проведене дослідження дозволило встановити, що, по-перше, динаміка як урожайності, так і валових зборів кожної з аналізованих культур має свої особливості. Це дозволяє зробити висно-

вок про можливість комбінацій цих культур з метою мінімізації ризиків впливу природних чинників. По-друге, рівень інтенсивності виробництва мінеральних добрив в останні роки мав тенденцію до зростання, хоча на протязі 2014-2015 рр. їх кількість залишалась стабільною і навіть дещо скоротилась. Подальше зростання інтенсивності виробництва у галузі рослинництва можливо в умовах оздоровлення фінансової системи та державної підтримки аграрного виробництва.

Список літератури:

1. Юзбашев М.М. Статистический анализ тенденций и колеблемости / М.М. Юзбашев, А.И. Манелля. – М.: Финансы и статистика, 1983. – 207 с.
2. Соколов І.Д. Динаміка урожаїв зернових і їх прогноз / І.Д. Соколов, І.Ф. Тарапатов, О.П. Борисенко // Вісн. аграр. науки. – 1996. - №9. – С.41-43.
3. Олійник О.В. Циклічність відтворювального процесу в сільському господарстві: монографія / О.В. Олійник. – Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. – Харків, 2005. – 322 с.
4. Шиян Д.В. Циклічність у формуванні сталого розвитку сільського господарства: моногр. / Д.В. Шиян / Харків: ХНАУ, 2011. – 308 с.
5. Грицюк П.М. Динаміка урожайності зернових: прогнози і ризики / П.М. Грицюк // Економіка України. – 2009. - №11. - С.42-52.
6. Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівознах в різних природно-сільськогосподарських регіонах. Постанова Кабінету Міністрів України № 164 від 11 лютого 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/164-2010-%D0%BF> – Назва з тит. екрана.
7. Волошин Г. О. Наукові основи раціонального використання земель та виведення з обробітку деградованих та малопродуктивних земель / Г. О. Волошин // Землевпорядний вісник. – 2002. - № 3. – С.33 – 37.
8. Данилишин М. С. Стан бурякоцукрової галузі України та шляхи його удосконалення / М. С. Данилишин // Ефективна економіка.2015. - №11.
9. Лушнікова О. М. Сучасний стан, тенденції й економічна ефективність використання мінеральних добрив у сільськогосподарських підприємствах / О. М. Лушнікова // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Сер.: Економічні науки. – 2014. - № 7. – С. 253-261.
10. Калінчик М.В. Економічне обґрунтування норм внесення мінеральних добрив залежно від цін на ресурси та продукцію / М.В. Калінчик, М.М. Ільчук, М.Б. Калінчик. – К.: Нічлава, 2006. – 44 с.

Reference:

1. M.M. Yuzbashev, A.I. Manellya (1983) Statisticheskiy analiz tendentsiy i koleblemosti. *M.: Finansy i statistika*, 207 p. [in Russian]
2. I.D. Sokolov, I.F. Tarapatov, O.P. Borisenko (1996) Dinamika urozhayiv zernovih i yih prognos. *Visn. agrar. nauki*, №9, p.41-43. [in Ukrainian]
3. Oliynik O.V. (2005) Tsiklichnist vidtvoryvalnogo protsesu v silskomu gospodarstvi: monografiya / O.V. Oliynik. – *Hark. nats. agrar. un-t im. V.V. Dokuchaeva.* – *Harkiv*, 322 p. [in Ukrainian]
4. Shiyana D.V. (2011) Tsiklichnist u formuvanni stalogo rozvitku silskogo gospodarstva: monogr. *Harkiv: HNAU*, 308 p. [in Ukrainian]
5. Grytsyuk P.M. (2009) Dinamika urozhaynosti zernovih: prognozi i riziki. *Ekonomika Ukraini*, №11, P.42-52 [in Ukrainian]
6. Pro zatverdzhennya normativiv optimalnogo spivvidnoshennya kultur u sivozminah v riznih prirodno-silskogospodarskih regionah. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayini № 164 vid 11 lyutogo 2010 r. [Online]. Access mode: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/164-2010-%D0%BF> – Nazva z tit. ekrana. [in Ukrainian]
7. Voloshin G. O. (2002) Naukovi osnovi ratsionalnogo vikoristannya zemel ta vivedennya z obrobittku degradovanih ta malo- produktivnih zemel. *Zemlevporiadny visnik*. № 3, P.33 – 37. [in Ukrainian]
8. Danilishin M. S. (2015) Stan buryakotsukrovoyi galuzi Ukrayini ta shlyahi yogo udoskonalennya. *Efektivna ekonomika*, №11. [in Ukrainian]
9. Lushnikova O. M. (2014) Suchasniy stan, tendentsiyi y ekonomichna efektyvnist vikoristannya mineralnih dobriv u silskogospodarskih pidpriemstvah. *Visnik Harkivskogo natsionalnogo agrarnogo universitetu im. V. V. Dokuchaeva. Ser.: Ekonomichni nauki*, № 7, P. 253-261. [in Ukrainian]
10. M.V. Kalinchik, M.M. Ilchuk, M.B. Kalinchik. (2006) Kalinchik Ekonomichne obgruntuvannya norm vnesennya mineralnih dobriv zalezho vid tsin na resursi ta produktsiyu. *K.: Nichlava*, 44 p. [in Ukrainian]

УДК 316.7

*Гудзинський О. Д., д.е.н., професор
Національний університет біоресурсів і природокористування України
Gudzynskiy@ukr.net
Судомир С. М., д.е.н., доцент
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
sudomyr_s@ukr.net*

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ В УМОВАХ СТРУКТУРНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

***Анотація.** В статті обґрунтуванні наукові підходи до формування системи управління розвитком соціально-економічних систем в умовах структурної трансформації економіки України. Дано авторське визначення «розвитку» в контексті соціально-економічних систем та в загально теоретичному плані. Доведено, що рівень і якість життя людей, конкурентоспроможність та стратегічний розвиток підприємств органічно взаємопов'язані і взаємообумовлені. Пріоритети, зміна параметрів кожного із них повинна потребувати проведення адекватних змін в параметрах інших пріоритетів.*

***Ключові слова:** розвиток, конкурентоспроможність, екологічний фактор, економічний фактор, людина, трансформація, підприємство, принцип, стратегія, система.*

JEL Code Classification: P17, P19, P41

*Gudzinsky O. D., Doctor of Economics, Professor
National University of Bioresources and Natural Resources of Ukraine
Gudzynskiy@ukr.net
Sudomyr S. M., Doctor of Economics, associate professor
SD NUBiP Ukraine "Berezhansky Agrotechnical Institute"
sudomyr_s@ukr.net*

DEVELOPMENT OF SOCIO-ECONOMIC SYSTEMS IN THE CONDITIONS OF STRUCTURAL TRANSFORMATION OF THE ECONOMY OF UKRAINE

***Abstract.** The article substantiates the scientific approaches to the development of a system for managing the development of socio-economic systems in the conditions of the structural transformation of the Ukrainian economy. The author's definition of "development" in the context of socio-economic systems and in general theoretical plan is given.*

It is proved that the level and quality of life of people, competitiveness and strategic development of enterprises are organically interconnected and interdependent. Prioritization, changing the parameters of each of them should require adequate changes in the parameters of other priorities. Moreover, a parallel-consecutive change in the development of socio-economic systems should be carried out in the three named interconnected areas. Only with this approach is it possible to ensure unity of interests. At the same time, it is necessary to expand the understanding of the level and quality of life of people, limiting not only the boundaries of the enterprise and the settlement, but also consider it in the extended version: at the level of the administrative district, at the level of the selected segment of the market of a particular product, product or service.

In this approach, the region and a certain segment of the market should be investigated and evaluated according to the criterion of solvent population as a subject of development of proposals, and accordingly - strategic development of enterprises, increase of their competitiveness and quality of life as a labor collective and population of the respective territories and market segments. Solvency of the population is the basic basis of socio-economic development of society and the functioning of all subsystems providing the direction. At the same time it is advisable not to miss the ecological factor, which is the main condition for human life. The economic component is a function-providing factor of human development by forming a healthy ecological and social climate of the main subject of nature. In this context, it is advisable to consider development as a general process in the organic unity of the ecological, social, intellectual,

human and economic orientation. This approach is the basic methodological basis for the formation of a management system for the development of socio-economic formations as an integrity in the directions: strategic; Innovative; institutional macroeconomic at the national economy level; regional - at the level of administrative units (rayon and oblast level); territorial; economic entities of various forms of ownership.

Research of development processes allows us to conclude that a system that monitors the state and development dynamics provides a sufficiently high impact on the functioning of business structures and the synergistic effect of the system. This is characteristic of organizational formations with a high level of their orientation to environmental factors with the prevailing pre-emptive adaptive-developing management system of development processes. With this approach, the development stages have completely new qualitative characteristics. Environmental, social and economic indicators are being improved as a basis for assessing the effectiveness of managing development processes.

Keywords. Development, competitiveness, ecological factor, economic factor, person, transformation, enterprise, principle, strategy, system.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку глобалізаційних та трансформаційних процесів успішна діяльність підприємств може забезпечуватися результативною системою управління, сформованою на нових методологічних засадах. Така система управління здатна забезпечувати динамічно-конкурентне та ефективно їх функціонування в стратегічній перспективі при виконанні зобов'язань перед суб'єктами за інтересами згідно з визначеною місією, завчасно реагувати на виклики зовнішнього середовища для підвищення конкурентних позицій товаровиробників на продовольчих ринках обраних стратегічних зон господарювання. Таким чином, слід відмітити, що стабільне функціонування соціально-економічних систем та їх стратегічну конкурентоспроможність можна забезпечити у часовому і просторовому вимірі їх динамічним розвитком на вимогах синергетичного системно-комплексного підходу.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Дослідженням названої проблеми займаються такі вчені: Г. Гегель [1], О. Гудзинський [2], Т. Гуренко [5], Ю. Гудзинська [5], С. Нестеренко [5], О. Раєвнева [3], О. Тридід [12], М. Судомир [8], С. Судомир [9], Й. Шумпетер [13] та інші. Разом з тим питання розвитку соціально-економічних систем в умовах структурної трансформації економіки України потребують подальшого наукового дослідження.

Формулювання цілей статті. Обґрунтувати наукові підходи до формування системи управління розвитком соціально-економічних систем в умовах структурної трансформації економіки України.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах розвитку економіки розробка теоретичних положень спрямовується на осмислення понятійного категорійного апарату не з позицій абстрактної статичності, а динамічності. Така необхідність обумовлена:

-швидкою зміною розвитку соціально-економічних процесів, а відповідно і пріоритетних складових соціально-економічної цілісності;

-зміною кількісних і якісних параметрів в структурі складових соціально-економічної цілісності;

-зміною «цілісності сутності»;

-динамічним розвитком наукових ідей майже в усіх галузях економіки;

-динамічним розвитком різних організаційних формувань кооперативного, корпоративного, асоціативного, інтеграційного, функціонально-кластерного, програмно-цільового спрямування;

-несинхронним підходом до розвитку структурної, функціональної, ієрархічної концепції систем, що порушує гармонію в об'єкті дослідження як системної цілісності та ін [8].

В основу змістовної інтерпретації даної категорії вважаємо за необхідне покласти вимоги таких основних принципів, як: сутнісної повноти, системності, синергетичності, гармонійної збалансованості напрямів розвитку та цільової спрямованості діяльності організацій, органічної єдності екологічних, соціальних та економічних складових як системної цілісності та ін.

Виходячи з таких вимог, дано визначення поняття «розвиток» в контексті соціально-економічних систем в такій інтер-

претації: як якісно-динамічний, прогресивно-змінюючий процес в організації та менеджменту як системних цілісностей, спрямованих на підвищення рівня і якості життя людей, стратегічної конкурентоспроможності суб'єктів діяльності. Розвиток соціально-економічних систем в загальносистемному теоретичному аспекті – «як об'єктивно-закономірна системно-якісна зміна складних об'єктів в часовому і просторовому вимірі» [8].

Рівень і якість життя людей, конкурентоспроможність та стратегічний розвиток підприємств органічно взаємопов'язані і взаємообумовлені. Пріоритети, зміна параметрів кожного з них потребує проведення адекватних змін в параметрах інших пріоритетів.

Паралельно-послідовна зміна в розвитку соціально-економічних систем повинна проводитись у трьох взаємозв'язаних напрямках. Лише при такому підході можливо забезпечити єдність інтересів. При цьому ми розширюємо розуміння рівня та якості життя людей, обмежуючи не лише межами підприємства і населеного пункту, а й розглядаємо його в розширеному

варіанті: на рівні адміністративного району, на рівні обраного сегмента ринку певного продукту, товару чи послуги.

При такому підході регіон і певний сегмент ринку повинні досліджуватись і оцінюватись за критерієм платоспроможного населення як суб'єкта розвитку пропозицій, а відповідно – стратегічного розвитку підприємств, підвищення рівня їх конкурентоспроможності та рівня якості життя як трудового колективу, так і населення відповідних територій і сегментів ринку. Платоспроможність населення – базова основа соціально-економічного розвитку суспільства та функціонування усіх підсистем забезпечуючого спрямування. При цьому доцільно не упускати екологічний фактор, який є головною умовою забезпечення життєдіяльності людини [9].

Економічна складова – функціонально-забезпечуючий фактор розвитку людини шляхом формування здорового екологічного та соціального клімату життєдіяльності основного суб'єкта природи [9].

Схематично такий взаємозв'язок представлено на рисунку 1.

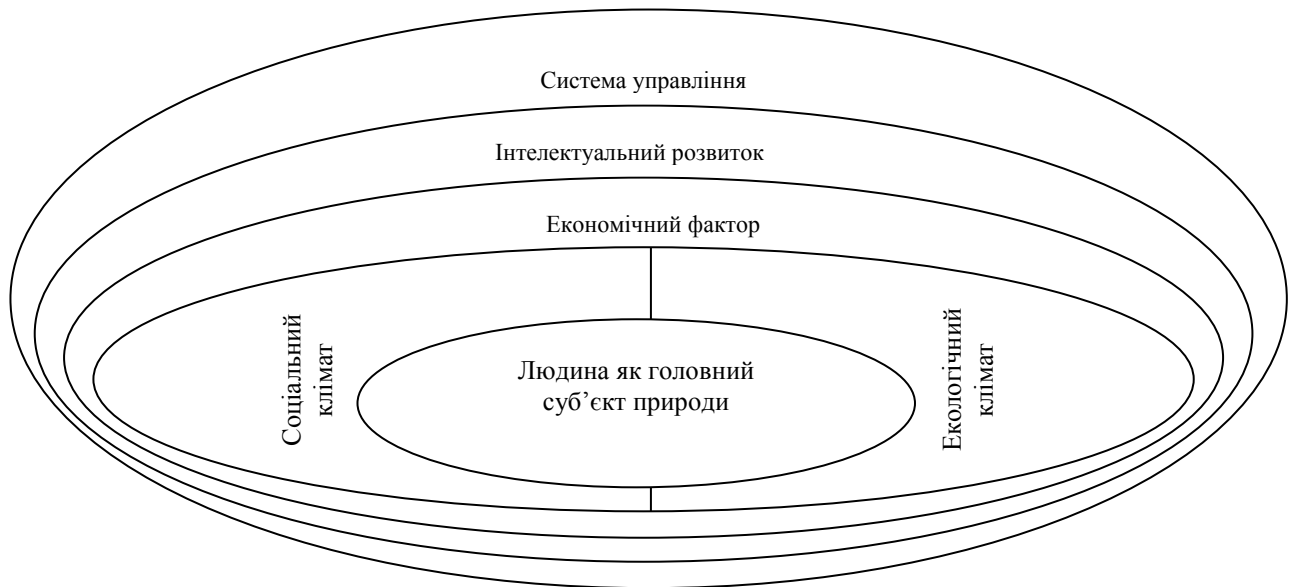

Рис. 1. Взаємодія основних факторів розвитку соціально-економічних систем, орієнтованих на людину

У цьому контексті доцільно розглядати розвиток як загальний процес в органічній єдності екологічного, соціального, інтелектуально-людського та економічного спрямування. Такий підхід є базовою ме-

тодологічною основою формування системи управління розвитком соціально-економічних формувань як цілісності за напрямками: стратегічного; інноваційного; інституціонального; макроекономічного –

на рівні національної економіки; регіонального – на рівні адміністративних одиниць (районного та обласного рівня); територіального; господарюючих суб'єктів діяльності різних форм власності.

Циклічність у розвитку характерна як для соціально-економічних систем в цілому, так і для організаційних формувань. В основу циклічності у розвитку покладена концепція життєвого циклу організацій, яка охоплює наступні стадії: народження, дитинство, юність, рання зрілість, проміжна зрілість, кінцева зрілість, старіння, відродження. Кожна стадія життєвого циклу має свою специфіку і свій часовий горизонт розвитку і характеризується як загальною (стратегічною), так і тактичною (стадійною) цільовою спрямованістю.

Однак загальною вимогою щодо забезпечення синергетичного ефекту в процесі розвитку суспільства, регіонів і організаційних формувань є створення такої системи, яка б сприяла скороченню розвитку окремих стадій і розширенню часового горизонту на інших стадіях життєвого циклу. Що стосується організаційних формувань, то скорочення часового горизонту розвитку повинно відбуватися на стадіях народження і дитинства і збільшення тривалості – на стадіях зрілості. Часовий лаг життєвих циклів розвитку соціально-економічних систем, що характерно і для аграрного сектора економіки, визначатиме і часовий лаг їх конкурентостійкості, який важливий для забезпечення стійкості процесу самого розвитку [6].

Стійкий розвиток господарюючих структур – категорія динамічна, яка потребує врахування основних параметрів часового лагу функціонування підприємств як виробничих суб'єктів діяльності для забезпечення ефективного їх функціонування на вимогах запрограмованої стійкості в просторово-часовому вимірі [11, С. 133].

Дослідження процесів розвитку дозволяють зробити висновок, що система, яка відслідковує стан і динаміку розвитку забезпечує достатньо високу результативність функціонування підприємницьких структур й синергетичний ефект системи. Це характерно для організаційних формувань з високим рівнем їх орієнтації на фак-

тори зовнішнього середовища із сформованою упереджувальною адаптивно-розвиваючою системою управління процесами розвитку. При такому підході стадії розвитку мають абсолютно нові якісні характеристики. Покращуються екологічні, соціальні та економічні індикатори як базова основа оцінки результативності управління процесами розвитку.

Розвиток призводить як до покращення внутрішнього стану підприємства, ефективності використання його ресурсів, так і до підвищення зовнішніх переваг підприємства над конкурентами [10, С. 102].

Забезпечення зазначених якостей розвитку на макро- і мікрорівнях економіки можливе на основі використання системного і комплексного підходу в процесі проведення якісних змін в усіх підсистемах – у технічній, технологічній, біологічній, інформаційній, організаційній, управлінській, економічній, компетенційній, мотиваційній, в цінностях та поведінці суб'єктів діяльності.

Використання запропонованого нами підходу забезпечить функціонування системи на принципах збалансованості, що є основою динамічного синергетичного ефекту при здійсненні процесів розвитку. Кризові явища матимуть принципово інший характер – не руйнівний і катастрофічний, а стимулюючо-прогресивний. Вони охоплюватимуть кризу ліквідності, кризу стратегічного розвитку та кризу результатів. Відносні величини останніх (відсотки та коефіцієнти) відрізнятимуться від запропонованих в економічній літературі коефіцієнтів платоспроможності, фінансової стійкості, маневреності, автономії, структури капіталу, ліквідності. Із зміною рівня розвитку підприємств норматив названих коефіцієнтів буде неоднозначним. Така позиція підтримується російською теорією інноваційного розвитку. Це стосується і розвитку регіонів з розширеною системою можливостей маневрування цільовою спрямованістю стратегій розвитку і ресурсами. Особливо збільшується така можливість в умовах розвитку самоврядування.

Для досягнення цілей важливо сформулювати адекватну цільовій спрямованості мо-

дель розвитку суспільства, економіки в цілому та її галузей, регіонів, підприємств як базову основу формування системи управління розвитком соціально-економічних систем. В сучасній науці виділяють декілька основних моделей економічного розвитку, пов'язаних з господарським зростанням: 1) модель лінійних стадій розвитку (зростання); 2) теорія структурних трансформацій; 3) теорія зовнішньої залежності; 4) модель інноваційного розвитку; 5) неокласична модель вільного ринку; 6) теорія ендогенного зростання; 7) модель сталого розвитку [6].

В сучасних умовах розвитку національної та світової економіки ускладнюється вся система відносин організаційного, економічного, комунікаційного, соціального та іншого спрямування. Виникають проблеми організаційної взаємодії усіх складових ринкового конкурентного середовища в умовах швидkozмінюючих параметрів досягнення цілей. В процесі досягнення цілей має місце розбалансованість в системі організаційної взаємодії управління і самоорганізаційних процесів. Це проявляється на різних рівнях управління. Порушення співвідношення між державою і приватною власністю розширило лаг розбалансованості через послаблення механізмів забезпечення єдності інтересів і неготовності більшої частини соціо працювати в нових не цивілізованих капіталістичних умовах господарювання.

Єдність інтересів на рівні господарюючих структур також не забезпечена в силу віддаленості суб'єктів інтелектуального капіталу від участі в управлінні. Прагнення до збагачення лише через одержання прибутку будь-якою ціною розбалансувало відносини в системах економічній, соціальній, екологічній. Біоекономічний підхід поступився місцем лише економічному. Система очікувань, як основа забезпечення єдності інтересів на різних рівнях управління, в силу суб'єктивно спрямованих дій на збагачення власників основного капіталу втрачає свій потенціал в активізаційній діяльності людського фактору. Внаслідок цього, через відсутність єдності інтересів, не використовується потенціал синергетичної взаємодії суб'єктів системної цілісно-

сті.

Нерозвинутий інститут цінностей в контексті людського цивілізованого розвитку також не сприяє саморозвитку і самоорганізації соціально-економічних систем. Як наслідок, посилюється дія централізованих органів управління. Контрольні функції займають домінуюче положення в системі функцій. Не достатньо ефективними є організаційно-регулююча та мотиваційно-стимулююча функції. Внаслідок розбалансованості організаційної взаємодії органів управління з самоорганізацією не створюються передумови для забезпечення синергетичного ефекту в організаційній взаємодії суб'єктів соціально-економічної системи.

Підвищенню результативності діяльності соціально-економічних систем повинна сприяти нова парадигма розвитку організаційної взаємодії, сформована на новій методологічній основі інституціонального, само розвиваючого, синергетичного, організаційно-регулятивного, системно-комплексного підходу.

На зазначених підходах повинна розроблятися і система стратегічних змін в усіх підсистемах соціально-економічних організацій, включаючи і макроекономічний рівень.

Головним критерієм такого підходу повинна бути чітко визначена цільова спрямованість розвитку суспільства як системи, регіонів, галузей, соціально-економічних систем макроекономічних рівнів, сформованою на синергетичних засадах забезпечення єдності інтересів та вимог законів – економічних, соціальних, природи.

Особлива роль відводиться формальним і неформальним інститутам як головним суб'єктам реалізації системозабезпечуючих засад згідно стратегічно одобреної суспільством цільової спрямованості розвитку.

Аналогічний підхід повинен бути реалізований в підприємствах різних організаційних форм господарювання та форм власності. Це фундаментальна основа забезпечення єдності інтересів і через рівень їх розвитку – забезпечення синергетичного результату – результату системи в напрямку

динамічного стійкого розвитку. Особливо важливий такий синергетичний підхід для аграрного сектора економіки.

Орієнтація на синтез змінює напрями і логіку аналітичного осмислення явищ і процесів в соціально-економічному і екологічному середовищах в їх органічній єдності. При цьому аналітичне осмислення синергетичних явищ і процесів повинно здійснюватися в системі через: оцінку стану і розвитку складних систем, бажану цільову спрямованість, випадкові відхилення в складових системи (флуктуаційні процеси), роздвоєність цілого (біфуркаційні процеси), поведінку систем згідно теорії хаосу, неврівноважені фактори відкритих систем, самоорганізацію і самовідтворення організації як системи та її саморозвиток, багатоваріантність та альтернативність розвитку систем, не лінійність мислення, суб'єктно-об'єкту симетрію.

Висновки. Розвиток слід розглядати як загальний процес в органічній єдності економічних, соціальних, екологічних та інтелектуально-людських. Такий підхід є базовою методологічною основою формування системи управління розвитком соціально-економічних систем. Розвиток соціально-економічних систем можна забезпечити шляхом комплексного підходу з використанням в єдиній системі теоретико-методологічних засад як локально функціональних економічних теорій. Основні напрями розвитку соціально- економічних утворень як цілісності повинні охоплювати в органічній єдності макроекономічні, регіональні, територіальні, галузеві, господарюючих структур та функціональний ієрархічні рівні. Розв'язання проблем розвитку в перспективному плані повинно бути спрямовано на розв'язання екологічних, соціальних і економічних задач.

Список літератури.

1. Hegel, G. (1997) *Logic Science*. Saint Petersburg: Nauka. 800 p.
2. Гудзинський О. Д. Інституційне забезпечення результативної системи управління розвитком аграрного сектора економіки / О. Д. Гудзинський, С. М. Судомир // *Сталий розвиток економіки*. – 2013. – № 4 [21]. – С. 9–14.
3. Раєвнева О.В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі: монографія / О.В. Раєвнева. – Харків, 2006. – 496 с.
4. Нестеренко С. А. Управління системними змінами стратегічного розвитку сільськогосподарських підприємств / С. А. Нестеренко, С. М. Розуменко // *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*, 2016. – № 2 (31) – С. 121–128.
5. Нестеренко С. А. Трансформационные процессы аграрного сектора экономики / С. А. Нестеренко // *Universitatea Agrara de Stat din Moldova*. – № 2. – 2005. – С. 72–75.
6. Система менеджменту інституціональної трансформації економіки України (теоретико-методологічний аспект): [колективна монографія] / [О. Д. Гудзинський, С. М. Судомир, Ю. С. Гудзинська та інші]; за заг. ред. О. Д. Гудзинського – К.: ТОВ «Аграр Медіа Груп», 2012. – 771 с.
7. Судомир С. М. Діалектика розвитку систем / С. М. Судомир // *Економіст*. – 2014. – № 3. – С. 64–66.
8. Судомир С.М. Формування системи управління розвитком сільськогосподарських підприємств: теорія, методологія / С. М. Судомир [монографія]–. – К.: ЦП «Компринт», 2015. – 483 с.
9. Судомир С. М. Розвиток соціально-економічних систем конкурентоспроможного спрямування / С. М. Судомир // *Економічний часопис-XXI*. – № 9–10 (1) 2013. – С. 57–60.
10. Судомир М. Р. Управління розвитком підприємства / М. Р. Судомир // *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2015. – № (29).– С. 101–105.
11. Судомир М. Р. Організаційно-економічний механізм зростання конкурентостійкості сільськогосподарських підприємств / М. Р. Судомир // *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*, 2016. – № 3 (32) – С. 131–138.
12. Тридід О.М. Організаційно-економічний механізм розвитку підприємства : моногр. / О.М. Тридід. – Харків : ХДЕУ, 2008. – 364 с
13. Шумпетер Й. Теория экономического развития/ Й.Шумпетер; [пер. с. Нем. В.С. Автономова, М.С. Любского, А.Ю. Чепуренко]. – Прогресс Москва, 1982. – 455 с.

References:

1. Hegel, G. (1997) *Logic Science*. Saint Petersburg: Nauka, 800 p. [in English]
2. O. D. Hudzynskyi, S. M. Sudomyr (2013) *Instytutsiine zabezpechennia rezultatyvnoi systemy upravlinnia rozvytkom ahrar-noho sektora ekonomii-ky*. *Stalyi rozvytok ekonomiky*, № 4 [21], P. 9–14. [in Ukrainian]
3. Raievnieva, O.V. (2006) *Upravlinnia rozvytkom pidpriemstva: metodolohiia, mekhanizmy, modeli: monohrafiia*. *Khar-kiv*, 496 p. [in Ukrainian]
4. S. A. Nesterenko, S. M. Rozumenko (2016) *Upravlinnia systemnymy zminamy stratehichnoho rozvytku silskohospo-darskykh pidpriemstv*. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky)*,

№ 2 (31), P. 121–128. [in Ukrainian]

5. Nesterenko, S. A. (2005) Transformatsyonnye protsessy ahrarnoho sektora ekonomyky. *Universitatea Agrara de Stat din Moldova*, № 2, P. 72–75. [in Russian]

6. O. D. Hudzynskyi, S. M. Sudomyr, Yu. S. Hudzynska ta inshi (2012) Systema menedzhmentu instytutsionalnoi transformatsii ekonomiky Ukrainy (teoretyko-metodolohichni aspekt): [kolek-tyvna monohrafiia; za zah. red. O. D. Hudzynskoho]. K.: TOV «Ah-rar Media Hrup», 771 p. [in Ukrainian]

7. Sudomyr, S. M. (2014) Dialektyka rozvytku system. *Ekonomist*, № 3, P. 64–66. [in Ukrainian]

8. Sudomyr, S.M. (2015) Formuvannia systemy upravlinnia rozvytkom silskohospodarskykh pidpriemstv: teoriia, metodolohiia / S. M. Sudomyr [monohrafiia]. K.: TsP «Komprynt», 483 p. [in Ukrainian]

9. Sudomyr, S. M. (2013) Rozvytok sotsialno-ekonomichnykh system konkurentospromozhnoho spriamuvannia. *Ekonomichni chasopys-XXI*, № 9–10 (1), P. 57–60. [in Ukrainian]

10. Sudomyr, M. R. (2015) Upravlinnia rozvytkom pidpriemstva. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky)*. № (29), P. 101–105. [in Ukrainian]

11. Sudomyr, M. R. (2016) Orhanizatsiino-ekonomichni mekhanizm zrostannia konkurentostiikosti silskohospodarskykh pidpriemstv. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky)*, № 3 (32), P. 131–138. [in Ukrainian]

12. Trydid, O.M. (2008) Orhanizatsiino-ekonomichni mekhanizm rozvytku pidpriemstva : monohr. *Kharkiv : KhDEU*,. – 364 p. [in Ukrainian]

13. Shumpeter, Y. (1982) Teoryia ekonomycheskoho razvytyia. [per. s. Nem. V.S. Avtonomova, M.S. Liubskoho, A.Iu. Chepurenko]. *Prohress Moskva*, 455 p. [in Russian]

УДК 342.9(477)

Гурбик Ю.Ю.,

кандидат наук з державного управління,
доцент Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького
e-mail: uigurbik@ukr.net

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Анотація. В статті досліджено нормативно-правове забезпечення процесу реформування територіальної організації влади в Україні на принципах децентралізації. Встановлено, що з початком реформи децентралізації влади в Україні прийнято значну кількість нормативно-правових актів щодо регулювання нових відносин у сфері процесу формування та співпраці територіальних громад. Визначено напрямки законодавчого забезпечення реалізації реформи децентралізації влади в Україні та проаналізовано основні підзаконні нормативно-правові акти процесу децентралізації.

Ключові слова: децентралізація, державна влада, нормативно-правове забезпечення, місцеве самоврядування, принцип субсидіарності, територіальна громада.

JEL code classification: H 72

Yurii Hurbyk,

Candidate of Science in Public Administration,
associate professor at the Management and Tourism
Department of Bohdan Khmelnytskyi State Pedagogical University of Melitopol
e-mail: uigurbik@ukr.net

NORMATIVE LEGAL SUPPORT FOR DECENTRALIZATION IN UKRAINE

Abstract.

Problem formulation. Improving and reforming Ukraine's system of public administration and local self-government based on decentralization of power is deemed as an important condition for Ukraine's European integration. During 2014 - early 2017 a significant number of regulatory acts for regulating the formation of capable territorial communities were enacted, and the division of powers between executive bodies and local self-government bodies was optimized. Notwithstanding, a number of issues important for the reform to be effectively implemented require legal regulation. Therefore, the regulatory and legal support for decentralization in Ukraine needs a thorough scientific study.

Research findings. The study determines and describes four key directions of legislative support for implementing the decentralization of public authority in Ukraine. The main subordinate legal acts of the decentralization are analyzed and their implementation shortcomings are identified. Some issues related to improving the legal regulation and reforming the territorial organization of power in Ukraine have been distinguished.

Conclusion. The research has highlighted the key problems in normative and legal support for decentralization in Ukraine. It has revealed that in our state to effectively implement decentralization will need to promptly amend the Basic Law, primarily in respect of the system of administrative and territorial organization and local self-government. The applicable law also needs to be improved and a series of new laws of Ukraine (On administrative and territorial system, On local referendum, On municipal police, etc.) are to be enacted. The analysis of subordinate legal acts on the decentralization of state power in Ukraine has demonstrated their declarative nature, and therefore they require further improvement and a schedule for their implementation.

Keywords: decentralization, state power, normative legal support, local self-government, subsidiarity principle, territorial community.

Постановка проблеми. Важливою умовою процесу європейської інтеграції України є вдосконалення та реформування системи державного управління і місцево-

го самоврядування, адміністративно-територіального устрою спираючись на принципи децентралізації влади. Знаковою подією з цього приводу стало схвалення у

квітні 2014 року Кабінетом Міністрів України «Концепції реформування місцевого самоврядування і територіальної організації влади» [19], в якій були визначені основні напрямки реформування процесу децентралізації (впровадження нової системи адміністративно-територіального устрою України, розподіл повноважень між органами місцевого самоврядування за принципом субсидіарності, ліквідація державних адміністрацій і створення державних представництв тощо) та встановлено етапи його реалізації в Україні. Таким чином, дана «Концепція» активізувала процес децентралізації в Україні, а це, в свою чергу, призвело до появи низки нових нормативно-правових документів та внесення доповнень і змін до діючих правових актів у нашій державі. Тому постала нагальна потреба щодо ґрунтовного наукового дослідження нормативно-правового забезпечення процесу децентралізації в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти нормативно-правового забезпечення процесу децентралізації в Україні висвітлено в працях таких вітчизняних дослідників: Батанова О.В., Баймуратова М.О., Калиновського Б.В., Кампо В.М., Коваленко А.А., Литвина І.І., Погорілко В.Ф., Пухтинського М.О., Сторожука І.П., Сушинського О.І., Теплюка М.О. та ін.

Мета статті. Проаналізувати нормативно-правове забезпечення процесу децентралізації в сучасних умовах розбудови публічної влади в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз нормативно-правового забезпечення децентралізації в Україні показує, що основні засади та принципи даного процесу закріплені в Конституції України та міжнародних юридичних документах.

Основний Закон України визначає загальні засади конституційного ладу України, серед яких і засади здійснення виконавчої влади на місцях (статті 118, 119) та місцевого самоврядування (стаття 7) та встановлює, що «територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади» (стаття 132) [2]. Але, слід

відзначити, що подальша децентралізація влади є неможливою без внесення змін до Конституції України, адже обмеження виконавчих та адміністративних функцій центральних органів держави та відповідно розширення повноважень органів місцевого самоврядування потребує внесення значних змін до чинної редакції Конституції України. Тому 1 липня 2015 року Президентом України був запропонований проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» [9], в якому визначається посилення конституційно-правового статусу місцевого самоврядування, закріплено, що громада є первинною одиницею в системі адміністративно-територіального устрою України, пропонується трирівнева система адміністративно-територіального устрою, передбачено утворення виконавчих органів місцевого самоврядування, запровадження інституту префекта, закріплено матеріально-фінансову основу місцевого самоврядування тощо.

Серед міжнародно-правових актів стосовно питань децентралізації важливе місце, насамперед, займає Європейська хартія місцевого самоврядування, яка була ратифікована Верховною Радою України 15 липня 1997 року. Саме дана «Хартія» визначає принципи, стандарти та шляхи розвитку місцевого самоврядування в Європі [1]. В її основу покладено класичний принцип субсидіарності, який «полягає у тому, що, по-перше, держава виконує лише ті функції, здійснення яких не під силу громадянам, об'єднанням громадян та територіальним колективам, а, по-друге, що до компетенції органів самоврядування вищого рівня належить виконання лише тих завдань, які не можуть бути краще виконані на нижчому рівні» [20, с. 69].

Необхідно також відмітити, що важливим кроком для подальшого розвитку місцевого самоврядування в Україні, стала ратифікація Верховною Радою України (2 вересня 2014 року) «Додаткового протоколу до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах органу місцевого самоврядування».

Таким чином, Конституція України, міжнародні юридичні документи є осно-

вою щодо правового забезпечення процесу децентралізації влади в Україні. Але, слід зазначити, що в даних правових актах регламентуються лише загальні засади регулювання зазначеного процесу в нашій країні. Подальше правове забезпечення децентралізації влади належить Законам України та підзаконним нормативно-правовим актам.

Аналіз Законів України дає підстави виокремити чотири напрямки забезпечення реалізації реформи децентралізації влади в нашій державі, а саме:

Удосконалення регіонального врядування в Україні. Так, з прийняттям Закону України «Про засади державної регіональної політики» в нашій державі запроваджується нова модель державної регіональної політики, яка базується на кращих європейських практиках здійснення регіонального врядування та значно розширює повноваження місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. В даному Законі України закріплюється також принцип субсидіарності та наводиться його юридичне визначення (стаття 3) [13].

Створення нового механізму формування та взаємодії спроможних територіальних громад. Законодавчим забезпеченням цього напрямку стало прийняття Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [12] та Закону України «Про співробітництво територіальних громад». Ухвалення Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [17] визначило основні принципи, умови, порядок та форми державної підтримки добровільного об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст.

Реалізація цього закону сприяє зміні адміністративно-територіального устрою на місцевому рівні та формуванню дієздатних і самодостатніх територіальних громад, шляхом їх укрупнення, що забезпечать надання якісних базових соціальних та адміністративних послуг населенню, поліпшення умов сталого розвитку відповідних територій, ефективного використання бюджетних коштів та інших ресурсів.

В Законі України «Про співробітництво територіальних громад» врегульовано механізми, способи та інструменти

об'єднання територіальних громад навколо своїх ресурсів, для спільного вирішення місцевих проблем, реалізації проектів місцевого розвитку тощо.

Децентралізації функцій і повноважень органів державної влади, які надають адміністративні послуги. Протягом 2015 року було внесено зміни до цілої низки законів України, на основі яких реформовано систему державного архітектурно-будівельного контролю шляхом передачі контролюючих функцій на місцевій рівень [6], здійснено децентралізацію повноважень з державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців [8], розширено повноваження органів місцевого самоврядування щодо надання послуг з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно [7]. Крім цього, відбулося розширення повноважень органів місцевого самоврядування щодо надання інформації з Державного земельного кадастру, формування та ведення реєстру територіальних громад тощо.

Законодавче та нормативне забезпечення податкової та бюджетної децентралізації, формування та виконання бюджетів об'єднаних територіальних громад. Вагомими практичними діями Верховної Ради України щодо податкової децентралізації стало прийняття Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» [11], в якому було закріплено право органам місцевого самоврядування визначати та встановлювати ставки податку на нерухоме майно для об'єктів нежитлової й житлової нерухомості та надавати пільги для сплати цього податку. Крім цього, в даному Законі України впроваджено механізм справляння до місцевих бюджетів акцизного податку з продажу в роздрібних торговельних мережах нафтопродуктів, тютюнової продукції та алкогольних напоїв. У руслі здійснення процесу податкової децентралізації важливим кроком законодавчої дії Верховної Ради України було також прийняття Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надхо-

джень в 2016 році» [10]. У цьому Законі значно розширено повноваження об'єднаних територіальних громад щодо участі у податкових відносинах, стосовно надання податкових пільг, формування та встановлення місцевих податків та зборів тощо.

Закони України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин» [4], «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо особливостей формування та виконання бюджетів об'єднаних територіальних громад» [3] регулюють відносини у сфері формування та виконання місцевих бюджетів, визначають механізми та процедуру контролю за дотриманням бюджетного законодавства в частині міжбюджетних відносин в органах місцевого самоврядування новоутворених територіальних громад. Вони значно розширили дохідну частину місцевих бюджетів на основі врахування плати за здійснення адміністративних послуг, збільшення відсотка зарахування екологічного податку, встановлення нового механізму перерозподілу доходів від податку на прибуток приватних підприємств та податку на доходи фізичних осіб. Запроваджено нові види трансфертів, нову систему вирівнювання за закріпленими загальнодержавними податками тощо.

Важливими складовими елементами нормативно-правового забезпечення процесу децентралізації в Україні є підзаконні нормативно-правові акти (Укази Президента України, Постанови Кабінету Міністрів України та Верховної Ради України, Накази Міністерств тощо).

Стратегічні напрями здійснення процесу децентралізації та реформування місцевого самоврядування були викладені в таких чинних програмних документах — «Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» [18], «Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року» [14], «Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» [19], Угода про коаліцію депутатських фракцій «Європейська Україна» [21], «Програма діяльності Кабінету Міністрів України» [16] тощо. Так, у «Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» зазначається, що «метою політики у

сфері децентралізації є відхід від централізованої моделі управління в державі, забезпечення спроможності місцевого самоврядування та побудова ефективної системи територіальної організації влади в Україні, реалізація у повній мірі положень Європейської хартії місцевого самоврядування, принципів субсидіарності, повсюдності і фінансової самодостатності місцевого самоврядування» [18].

Слід зауважити, що аналіз стратегічних підзаконно-правових актів, незважаючи на масштабність їх намірів та зобов'язань, показав, що в частині процесу децентралізації вони загалом носять фрагментарний та декларативний характер, не мають конкретних механізмів, часових рамок і критеріїв виконання. За такої ситуації досить складно здійснювати контроль за реалізацією завдань та заходів щодо реформи публічної влади, які запропоновано в наведених підзаконних нормативно-правових актах.

Важливі практичні інструменти щодо розбудови територіальних громад були визначені також у Постанові КМУ від 8 квітня 2015 року «Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад» [15]. У цій Постанові визначено основні умови створення спроможних територіальних громад, критерії визначення адміністративних центрів об'єднаних громад, порядок розроблення і схвалення перспективних планів формування територій громад.

Висновки. Дослідження нормативно-правового забезпечення процесу децентралізації в Україні показує, що протягом 2014 року - першої половини 2017 року прийнято значну кількість юридичних актів стосовно реформування системи державного управління, формування та розвитку спроможних територіальних громад, оптимізації перерозподілу повноважних функцій між органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Незважаючи на наявність суттєвих політико-правових зрушень щодо створення законодавчої платформи для здійснення реформи децентралізації в Україні, багато її питань та аспектів потребують подальшого удосконалення правового регулю-

вання або взагалі залишаються неврегульованими.

Тому ми рекомендуємо наступні пропозиції щодо удосконалення законодавчого забезпечення реформи децентралізації в Україні:

- необхідно внести зміни до Конституції України, в першу чергу, в частині адміністративно-територіального устрою і місцевого врядування;

- прийняти нову редакцію Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», в якій потрібно чітко регламентувати нові правові відносини, що виникли в процесі реалізації реформи децентралізації; встановити механізми надання місцевим радам права щодо формування власних виконавчих органів влади, здійснити перерозподіл повноважень між державними органами управління та органами місцевого самоврядування спираючись на застосування принципу субсидіарності;

- забезпечити функціонування принципу повсюдності місцевого самоврядування (насамперед це стосується поширення повноважень органів місцевого самоврядування на землі за межами населених пунктів);

- запровадити механізм зарахування до місцевих бюджетів частини податку на прибуток підприємств, які здійснюють свою економічну діяльність в межах спроможних територіальних громад;

- провести інвентаризацію та сформува-ти прозорі і відкриті реєстри об'єктів комунальної власності спроможних територіальних громад та посилити особисту відповідальність посадових осіб місцевих органів влади щодо забезпечення ефективного використання комунальної власності тощо;

- необхідно ухвалити низку законопроектів України щодо подальшого покращання реалізації реформи децентралізації в нашій країні, а саме: «Про адміністративно-територіальний устрій України», «Про місцевий референдум», «Про муніципальну поліцію» тощо.

Аналіз підзаконних нормативно-правових актів стосовно децентралізації державної влади України показав, що вони в основному носять декларативний характер, а тому потребують подальшого удосконалення та чіткого визначення термінів їх реалізації.

Отже, подальший, динамічний розвиток місцевого самоврядування та в цілому успішне реформування державної влади в Україні можна забезпечити лише через удосконалення нормативно-правової системи, яка повинна унормувати питання організації й діяльності суб'єктів місцевого самоврядування та органів державної влади шляхом гармонізації з європейським законодавством.

Список літератури:

1. Європейська хартія місцевого самоврядування: Міжнародний документ від 15.10.1985 р. // Офіційний вісник України від 3 квітня 2015 р. - № 24.- С. – 450. - стаття 718. - код акту 67165/2013.
2. Конституція України: Закон від 28.06.1996, №254к/96-ВР //Відомості Верховної Ради України від 23 червня 1996 р. - № 30. – стаття 141.
3. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо особливостей формування та виконання бюджетів об'єднаних територіальних громад : Закон України від 26.11.2015, № 837-VIII // Урядовий кур'єр від 23 грудня 2015 р. - № 240.
4. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин : Закон України від 28 грудня 2014, № 79-VIII // Відомості Верховної Ради України від 20 березня.2015 р. - № 12. С. – 658.- стаття 76.
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень у сфері архітектурно-будівельного контролю та удосконалення містобудівного законодавства: Закон України 09.04.2015, № 320-VIII // Урядовий кур'єр від 17 червня 2015 р. - № 107.
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування та оптимізації надання адміністративних послуг : Закон України від 10.12.2015, № 888-VIII // Урядовий кур'єр від 14 січня 2016 р. - № 7.
7. Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 26.11.2015, № 834-VIII // Урядовий кур'єр від 6 січня 2016 р. - № 2.
8. Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб підприємців» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань : Закон України від 26.11.2015, № 835-V // Урядовий кур'єр від 20 січня 2016 р. - № 11.

9. Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади): проект Закону України від 01.07.2015: [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812.
10. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень в 2016 році : Закон України від 24.12.2015, № 909-VIII // Урядовий кур'єр від 13 січня 2016 р. - № 6.
11. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи : Закон України від 28.12.2014, № 71-VIII // Урядовий кур'єр від 21 січня 2015 р. - № 10.
12. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015, № 157-VIII // Урядовий кур'єр від 11 березня 2015 р. - № 44.
13. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05.02.2015, № 156-VIII // Голос України від 04 березня 2015 р. - № 39.
14. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014, № 385 // Урядовий кур'єр від 3 вересня 2014 р. - № 160.
15. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад : Постанова Кабінету Міністрів України від 8 квітня 2015, № 214 // Урядовий кур'єр від 6 травня 2015 р. - № 80.
16. Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України : Постанова Верховної Ради України від 14.04.2016, № 1099-VIII // Голос України від 19 квітня 2016 р. - № 71.
17. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17.06.2014, № 1508-VII // Урядовий кур'єр від 29 липня 2014 р. - № 135.
18. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12.01.2015, № 5/2015 // Урядовий кур'єр від 15 січня 2015 р. - № 6.
19. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014, № 333-р. // Урядовий кур'єр від 11 квітня 2014 р. - № 67.
20. Скакун О.Ф. Субсидіарність як принцип організації влади і управління в Україні і державах Європи: від Конституції Пилипа Орлика до Конституції 1996 р. і Європейської Брноської програми 2003 р. / О.Ф. Скакун // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2006. – Вип. 11. – С. 69-78.
21. Угода про коаліцію депутатських фракцій «Європейська Україна»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0001001-15>.

Reference:

1. Evropeyska hartiya mlstseвого samovryaduvannya: Mizhnarodniy dokument vid 15.10.1985 r. *Ofitsiyiny vlsnik Ukrayini* vid 3 kvitnya 2015 r., № 24, p. 450. - stattyа 718. - kod aktu 67165/2013.
2. Konstitutsiya Ukrayini: Zakon vid 28.06.1996, №254k/96-VR //Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukrayini vid 23 chervnya 1996 r., № 30, stattyа 141.
3. Pro vnesennya zmin do Byudzhetnogo kodeksu Ukrayini schodo osoblivostey formuvannya ta vikonannya byudzhetiv ob'Ednanih teritorialnih gromad : Zakon Ukrayini vid 26.11.2015, № 837-VIII. *Uryadoviy kurer* vid 23 grudnya 2015 r., № 240.
4. Pro vnesennya zmin do Byudzhetnogo kodeksu Ukrayini schodo reformi mizhbyudzhetnih vidnosin: Zakon Ukrayini vid 28 grudnya 2014, № 79-VIII. *Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukrayini* vid 20 bereznya.2015 r., № 12., P. 658, stattyа 76.
5. Pro vnesennya zmin do deyakih zakonodavchih aktiv Ukrayini schodo detsentralizatsiyi povnovazhen u sferi arhitekturno-budivelnogo kontrolyu ta udoskonalennya mistobudivnogo zakonodavstva: Zakon Ukrayini 09.04.2015, № 320-VIII. *Uryadoviy kur'er* vid 17 chervnya 2015 r., № 107.
6. Pro vnesennya zmin do deyakih zakonodavchih aktiv Ukrayini schodo rozshirennya povnovazhen organiv mistseвого samovryaduvannya ta optimizatsiyi nadannya administrativnih poslug : Zakon Ukrayini vid 10.12.2015, № 888-VIII. *Uryadoviy kur'er* vid 14 sichnya 2016 r. - № 7.
7. Pro vnesennya zmin do Zakonu Ukrayini «Pro derzhavnu reestratsiyu rechovih prav na neruhome mayno ta yih obtyazhen» ta deyakih inshih zakonodavchih aktiv Ukrayini schodo detsentralizatsiyi povnovazhen z derzhavnoyi reestratsiyi rechovih prav na neruhome mayno ta yih obtyazhen : Zakon Ukrayini vid 26.11.2015, № 834-VIII. *Uryadoviy kur'er* vid 6 sichnya 2016 r. - № 2.
8. Pro vnesennya zmin do Zakonu Ukrayini «Pro derzhavnu reestratsiyu yuridichnih osib ta fizichnih osib pidpriemtsiv» ta deyakih inshih zakonodavchih aktiv Ukrayini schodo detsentralizatsiyi povnovazhen z derzhavnoyi reestratsiyi yuridichnih osib, fizichnih osib-pidpriemtsiv ta gromadskih formuvan : Zakon Ukrayini vid 26.11.2015, № 835-V. *Uryadoviy kur'er* vid 20 sichnya 2016 r., № 11.
9. Pro vnesennya zmin do Konstitutsiyi Ukrayini (schodo detsentralizatsiyi vladi): proekt Zakonu Ukrayini vid 01.07.2015: [Online]. Retrieved from: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812.
10. Pro vnesennya zmin do Podatkovogo kodeksu Ukrayini ta deyakih zakonodavchih aktiv Ukrayini schodo zabezpechennya zbalansovanosti byudzhetnih nadhodzhen v 2016 rotsi : Zakon Ukrayini vid 24.12.2015, № 909-VII. *Uryadoviy kur'er* vid 13 sichnya 2016 r., № 6.
11. Pro vnesennya zmin do Podatkovogo kodeksu Ukrayini ta deyakih zakonodavchih aktiv Ukrayini schodo podatkovoyi reformi : Zakon Ukrayini vid 28.12.2014, № 71-VIII. *Uryadoviy kur'er* vid 21 sichnya 2015 r., № 10.
12. Pro dobrovilne ob'ednannya teritorialnih gromad: Zakon Ukrayini vid 05.02.2015, № 157-VIII. *Uryadoviy kur'er* vid 11 bereznya 2015 r. - № 44.
13. Pro zasadi derzhavnoyi regionalnoyi politiki: Zakon Ukrayini vid 05.02.2015, № 156-VIII. *Golos Ukrayini* vid 04 bereznya 2015 r. - № 39.
14. Pro zatverdzhennya Derzhavnoyi strategiyi regionalnogo rozvitku na perlod do 2020 roku: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayini vid 06.08.2014, № 385. *Uryadoviy kur'er* vid 3 veresnya 2014 r., № 160.

15. Pro zatverdzhennya Metodiki formuvannya spromozhnih teritorialnih gromad. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayini vid 8 kvitnya 2015, № 214. *Uryadoviy kur'er* vid 6 travnya 2015 r., №80.
16. Pro Programu diyalnosti Kabinetu Ministriv Ukrayini : Postanova Verhovnoyi Radi Ukrayini vid 14.04.2016, № 1099-VIII. *Golos Ukrayini* vid 19 kvitnya 2016 r., № 71.
17. Pro spivrobitnitstvo teritorialnih gromad: Zakon Ukrayini vid 17.06.2014, № 1508-VII. *Uryadoviy kur'er* vid 29 lipnya 2014 r., № 135.
18. Pro Strategiyu stalogo rozvitku «Ukrayina – 2020»: Ukaz Prezidenta Ukrayini vid 12.01.2015, № 5/2015. *Uryadoviy kur'er* vid 15 sichnya 2015 r., № 6.
19. Pro shvalennya Kontseptsiyi reformuvannya mistseвого samovryaduvannya ta teritorialnoyi organizatsiyi vladi v Ukrayini : Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayini vid 1 kvitnya 2014, № 333-r. *Uryadoviy kur'er* vid 11 kvitnya 2014 r., № 67.
20. Skakun, O.F. (2006) Subsidiarnist yak printsip organizatsiyi vladi i upravlinnya v Ukrayini i derzhavah Evropi: vid Konstitutsiyi Pilipa Orlika do Konstitutsiyi 1996 r. i Evropeyskoyi Brnovskoyi programi 2003 r. *Derzhavne budivnitstvo ta mistseve samovryaduvannya*, Vip. 11, p. 69-78.
21. Uгода pro koalitsiyu deputatskih fraktsiy «Evropeyska Ukrayina»: [Online]. Retrieved from: [http:// zakon3. rada.gov. ua/laws/show/ n0001001-15](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0001001-15)

УДК 338.431.4

*Збарський В.К., д. е. н., професор.
Національний університет біоресурсів і природокористування України
Єременко Д. В., к. е. н., доцент
Таврійський державний агротехнологічний університет*

ФОРМУВАННЯ ПРИВАТНОГО УКЛАДУ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ

***Анотація:** В статті розглянуто теоретичні засади формування приватних сільськогосподарських виробництв в системі вітчизняної економіки. Автори дослідили наукові підходи до визначення понять «економічна модель» та «форма господарювання». Обґрунтовано необхідність оптимізації теоретичного інструментарію в процесі дослідження вітчизняної моделі аграрного виробництва.*

***Ключові слова:** особисті селянські господарства, аграрна економіка, аграрне виробництво, конкурентоспроможність, понятійний апарат.*

JEL Code classification: P00, Q12, Q18

*Zbarskyy V.K, Doctor of Economics, professor.
National Agriculture University of Ukraine
Eremenko D.V, PhD, Associate Professor
Tauria State Agrotechnological University*

FORMATION OF PRIVATE AGRICULTURAL SECTOR IN UKRAINE

Abstract

This paper considers theoretical base of private agricultural production system in the domestic economy. The authors examined the scientific approach to the definition of "economic model" and "form of management." The article states that in emerging economies, public forms of agriculture are virtually absent. It absolutely dominated private individual form. They include farms. It is noted that collective forms of agriculture resulting from combining individual objects of private property for the purpose of sharing in economic activities. This individual owners consciously united to mitigate the competition and increase profit by using economies of scale of production. Studies have shown that in agriculture owing to the production processes of good motivation for creative work and owner-owner and the employee has a high economic importance. The author notes that in the literature there is no unity in terms of prospects for development of the sector of private farms. The author is convinced that the economic terms of position creating highly effective, competitive in domestic and foreign markets agricultural production sector of private farms have had promising. In the article the theoretical necessity of optimization tools in the study of national model of agricultural production. The author points out that the promising model of national agricultural economy should be seen as a combination of large private and collective farms and small agricultural farms.

***Keywords:** private farms, agricultural economics, agricultural production, competitiveness, concept vehicle.*

Постановка проблеми. Вивчення і узагальнення зарубіжного і вітчизняного досвіду щодо аграрних відносин при різноукладності дозволило встановити, що не всі аспекти цього напрямку сучасної аграрної економіки достатньо досліджені. Особливо це стосується організаційного забезпечення аграрних відносин. Зокрема шляхів взаємодії приватного і колективного укладів на селі, компромісного вирішення питання про конструктивні особливості ринкового розвитку сільського господарства в Украї-

ні. Таким чином, теоретичне, методологічне і практичне дослідження зазначених проблем, які мають важливе господарське значення, обумовлюють актуальність статті, її наукову і практичну цінність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Впродовж останніх років багато вітчизняних вчених економістів-аграрників активно працюють над розробкою теоретичних, методологічних та практичних питань, пов'язаних з трансформуванням відносин власності і господарювання. Майже

по кожному з них проводяться наукові дискусії. До цього часу не досягнуто єдності поглядів стосовно стратегії ринкових реформ. Відкритим залишається питання про пріоритетний уклад у перспективній моделі аграрної економіки. В науковій літературі нерідко абсолютизуються переваги приватних господарств і замовчуються їх проблеми. Не завжди науково обґрунтовується питання реформування земельних відносин. Не звертається увага на той факт, що розвиток оренди землі неминуче веде до того, що вона знову належатиме не тим, хто її обробляє. Практично не ставилось питання про часткове збереження колективних господарств із спільною формою власності. Помилковою є поширена теза про те, що приватна власність на землю та інші засоби виробництва є обов'язковою умовою переходу до ринкових відносин.

У науковій літературі активно обговорювались питання про місце і роль держави в аграрному секторі як перехідної, так і перспективної моделі аграрних відносин. При цьому практично загально визначеною є теза, що сільське господарство без державного регулювання і підтримки в сучасних умовах не може ефективно функціонувати. На жаль, держава не надає належної підтримки цьому пріоритетному сектору економіки. Саме це є одним із чинників, що зумовив його глибоку кризу. Нині актуальним є питання про пошук раціонального співвідношення між ринковим і державним регулюванням сільського господарства. Проте, немає також єдності поглядів з питання економічної сутності категорій, які характеризують систему аграрних відносин, а деякі з них до цього часу не визначились взагалі.

Метою статті є дослідження понятійного апарату, який застосовується в сучасній економічній науці, що сприятиме більш обґрунтованому і точному використанню того чи іншого терміна.

Виклад основного матеріалу. “Економічна система” – це об'єднуюча ланка між двома іншими системами: природою і суспільством. Її призначення – трансформація природних ресурсів у продукти, придатні для задоволення людських потреб. Еконо-

мічна система складається з багатьох елементів, які, в свою чергу, є системами. Головною з них є система економічних відносин. З позицій різних рівнів їх можна класифікувати у три великі групи: 1) відносини власності; 2) відносини господарювання; 3) механізми господарювання.

“*Модель економіки*”, або “*економічна модель*” є спрощеним виділенням у певній економічній системі її головних ознак: форм власності і господарювання, їх структура та взаємозв'язок; механізми, що регулюють економічну систему і їх співвідношення; місце та роль держави в економічній системі. В кожній країні вони мають особливості, що дає підставу вести мову про національні моделі економіки. Звичайно, їх можна об'єднати також у певні групи.

Національна модель економіки в якості важливої складової включає “*модель аграрної економіки*”, яка має особливості, обумовлені використанням специфічного виробничого ресурсу – землі, і значним впливом природного фактору на господарську діяльність. У кожній країні модель аграрної економіки має специфіку. Однак певне їх групування в розрізі тих чи інших країн дозволяє виділити спільні риси, що дає змогу вести мову про “*західну*” модель аграрної економіки (економічно розвинуті країни), “*перехідну*” (постсоціалістичні країни) тощо.

Модель аграрної економіки, в свою чергу, включає певні “*уклади*”. Основою їх виділення можуть бути покладені різні критерії: наявність або відсутність ринкових відносин і найманої праці. Основу класифікації укладів складають організаційно-правові форми господарювання, об'єднані у певні групи по критерію суб'єктів власності та господарювання. Головним з них є: окремий індивідуум; об'єднання (група) людей; держава. Відповідно в кожній моделі аграрної економіки виділяються господарські уклади: приватно-індивідуальний, колективний, державний.

Термін “*форма господарювання*” є більш конкретним по відношенню до “*укладу*”, який може включати декілька однотипних форм господарювання. Крім того, більшість форм господарювання фіксу-

ються юридично (організаційно-правові форми господарювання). Уклади юридично не фіксуються, їх виявлення використовується для більш узагальнених досліджень по відношенню до сукупності певного типу господарств.

В країнах з ринковою економікою державний уклад в сільському господарстві практично відсутній. Тут абсолютно переважає індивідуально-приватний уклад. Він включає фермерські господарства. В США їх традиційно називають "сімейними фермами". При цьому до їх складу включають не тільки ферми, що належать окремим особам, а частіше сім'ям (як одному власнику), але і сімейні товариства, і сімейні корпорації (акціонерні товариства, як правило, закритого типу, співзасновниками якого є члени одного сімейного клану). У сільському господарстві США майже 80 відсотків функціонуючих корпорацій належать до сімейних.

Колективний уклад у сільському господарстві виник в результаті об'єднання об'єктів індивідуально-приватної власності з метою їх спільного використання в господарській діяльності. При цьому індивідуальні господарі свідомо об'єднуються з метою пом'якшення дії конкуренції і збільшення прибутку за рахунок використання ефекту масштабу виробництва. На основі "спільної приватної" власності створюються різні організаційно-правові форми колективних підприємств: товариства, партнерства, несімейні корпорації тощо. В залежності від того, як оформлена відповідальність, об'єднання власників поділяються на особисті і акціонерні компанії (корпорації). Останні, наприклад у США, не дивлячись на незначну кількість виробляють майже чверть валової продукції країни.

У деяких країнах певне розповсюдження отримали колективні господарства, які функціонують на базі спільної неперсоніфікованої форми власності, особливо це стосується Ізраїлю (кібуци).

Дослідження показали, що у сільсь-

кому господарстві, в силу особливостей виробничих процесів, мотивація до сумлінної та творчої праці власника-господаря і працівника має підвищену економічну вагомість. Саме тому в сільському господарстві наймана праця не отримала широкого розповсюдження навіть у США (на одну ферму не припадає в середньому навіть одного найманого працівника). Водночас фермерство, особливо дрібне, у цілому стикається з багатьма відомими проблемами, які властиві малому бізнесу взагалі. Головна з них – створення господарства з оптимальним рівнем концентрації виробництва, проблема отримання кредитів тощо. В тій чи іншій мірі ці проблеми в економічно розвинутих країнах, якщо і не вирішуються за допомогою кооперування фермерів, спеціалізації та інтеграції господарств з підприємствами третьої сфери АПК, то пом'якшуються. Крім того, фермерам значну фінансову допомогу надає держава. Нашому фермерству до цього часу держава не надає належної підтримки. При цьому перша хвиля фермерів могла отримати безкоштовно землю до 50 га сільськогосподарських угідь (100 га загальної площі), купити або отримати техніку за доступними цінами. Аграрна криза значно погіршила стартові умови створення фермерських господарств. Ось чому для становлення фермерства України характерна тенденція (скоріше, закономірність) зниження темпів їх приросту. Крім того, за 10 років становлення фермерство в Україні не зайняло пріоритетних позицій ні в приватному укладі, ні в аграрному секторі економіки в цілому (табл. 1).

Невідповідність потенційних можливостей ринкових перетворень на селі їх фактичним результатам потребує подальшого розвитку аграрних відносин закладених у різноманітності організаційно-правових структур. Вони поглиблюють конкурентноздатність виробників, створюють передумови їх ефективного розвитку.

Таблиця 1

Вклад основних форм господарювання у забезпечення продовольчої безпеки України (відсотків до загального обсягу)

Показник	Рік						2015 р. +,- до 1996 р.
	1996	1998	2000	2004	2010	2015 ¹	
Сільськогосподарські підприємства (без фермерських)							
Валова продукція - всього	44,2	39,6	32,3	32,2	39,2	49,4	+5,2
у т.ч.: рослинництва	47,2	46,1	38,2	40,1	39,0	52,9	+5,7
тваринництва	40,6	32,4	24,8	27,2	42,7	43,8	+3,2
Середній розмір підприємства (с.г. угідь), га	2341,4	2110,9	2087,5	1987,2	1627,7	1611,2	-730,2
Частка у загальній площі с.-г. угідь, %	84,1	83,0	76,7	55,7	44,0	43,5	-40,6
Особисті селянські господарства							
Валова продукція - всього	55,3	59,7	66,0	64,4	55,4	44,9	-10,4
у т.ч.: рослинництва	52,0	52,8	59,1	59,3	54,7	40,9	-11,1
тваринництва	59,1	67,2	74,8	72,2	55,6	54,4	-4,7
Середній розмір особистого селянського господарства (с.г.угідь), га	0,43	0,55	0,64	1,28	1,43	1,52	+1,09
Частка у загальній площі с.-г. угідь, %	13,8	14,4	18,8	35,5	45,0	45,3	+31,5
Фермерські господарства							
Валова продукція - всього	0,5	0,7	1,7	3,4	5,4	5,7	+5,2
у т.ч.: рослинництва	0,8	1,1	2,7	5,3	6,3	6,2	+5,4
тваринництва	0,3	0,4	0,4	0,6	1,7	1,8	+1,5
Середній розмір фермерського господарства (с.г. угідь), га	22,8	29,1	56,1	80,4	108,4	113,5	+90,7
Частка у загальній площі с.-г. угідь, %	2,1	2,6	4,5	8,8	11,0	11,2	+9,1

¹Попередні дані

Джерело: розраховано автором на основі статистичних даних

Незважаючи на значний розмір землеволодіння, вклад фермерства у вирішення продовольчої безпеки України незначний. Так, якщо в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь у 1996 році вироблено

валової продукції особистими селянськими господарствами на суму 841,9 тис. грн., то фермерськими господарствами – всього лише на суму 54,3 тис. грн., що майже в 15,5 раза менше, а в порівнянні з сільсько-

господарськими підприємствами зниження склало більше ніж удвічі. Проте, у 2015 р. цей показник по відношенню до сільсько-господарських підприємств скоротився, хоч і не на користь фермерських господарств, у співвідношенні 648,7,1 до 414,4 тис. грн., або 1,5:1.

Наведені дані дають підставу для ствердження: поки що безперечно висока мотивація до ефективної праці у фермерів нейтралізується, а іноді зводиться нанівець багатьма іншими чинниками, які негативно впливають на продуктивність фермерських господарств. Серед них можна виділити наступні проблеми і можливі шляхи їх вирішення: техніко-технологічна оснащеність; “людський ресурс”; створення раціональних по землекористуванню фермерських господарств; спеціалізація, кооперування останніх між собою та інтеграція з підприємствами третьої сфери АПК; проблема стартового капіталу для створення господарств (насамперед отримання кредиту на пільгових умовах), недостатній професіоналізм керівників тощо.

При умові більш-менш повного вирішення цих проблем, і при належній підтримці фермерів державою, фермерський сектор має всі можливості перетворитись у пріоритетний уклад.

Щодо сімейних ферм, у яких в одній особі поєднується власник, господар і працівник, то вони, як і інші особисті селянські господарства (ОСГ), мають напівнатуральний характер, тоді як на товарні фермерські господарства “давить” ринок (конкуренція), примушуючи їх вкладатись у суспільно необхідні витрати. Нинішнє пріоритетне місце сектору ОСГ, на наш погляд, обумовлене наступними чинниками:

- 1) відсутністю проблеми становлення;
- 2) глибокою кризою, яка охопила колективні господарства;
- 3) низьким рівнем технічної оснащеності, що в умовах диспаритету цін не так негативно позначилось на ОСГ;
- 4) розширенням земельних площ, зайнятих під ОСГ і кількості осіб, зайнятих повністю в ОСГ;
- 5) зниженням оплати праці, а нерідко її відсутністю;
- 6) невисоким рівнем пенсій та затримка з її виплатою;
- 7) ОСГ не підлягали податковому ти-

ску.

В економічній літературі на користь високої ефективності ОСГ завжди наводились і тепер наводяться дані про більш високий рівень виробництва валової продукції в розрахунку на одиницю земельної площі. Дійсно, це так. Але потрібно звернути увагу на витрати виробництва (які поки що ніхто не враховує), на легальну і нелегальну допомогу великотоварних господарств. Крім того, високий вихід валової продукції в значній мірі обумовлений їх невеликими земельними площами, що дає змогу інтенсифікувати ручну працю.

У науковій літературі немає єдності з погляду перспектив розвитку сектору ОСГ. Тут викристалізувались дві позиції. Згідно першої: останній неперспективний в силу тих обставин, що він орієнтований на споживання, самовиживання, самоексплуатацію (можливість існування навіть при збитковості їх виробництва), а не отримання максимального прибутку. Ми дотримуємось позиції вчених, які стверджують, що ОСГ будуть і в подальшому розвиватись, закріплювати позиції носіїв і зберігачів національних, культурно-побутових, етнічних традицій на селі.

Безперечно, що у ближній перспективі нам не обійтись без сектору ОСГ. Їх частка у загальному обсязі валової продукції сільського господарства України у 2015 р. (як видно з даних табл. 1) досягла 44,9 %, а в доходах сільського населення майже 60 %.

Однак, в економічному плані з позицій створення високоефективного, конкурентоспроможного на внутрішньому і зовнішньому ринках аграрного виробництва, сектор ОСГ є мало перспективним. Щось аналогічне є у західній моделі аграрної економіки, це “фермерство вільного часу”, але воно не відіграє помітної ролі у вирішенні продовольчої проблеми. В Україні більшість ОСГ – це рутинні, неефективні господарства, і ті з них, які досягли певних успіхів поступово будуть трансформуватись у фермерські. Доля інших – як і будь-якого натурального господарства – задоволення потреб його власника, не враховуючи витрати своєї праці. А такі господарства не в змозі виробляти конкурентоспроможну продукцію на внутрішньому та зовніш-

ньому ринках.

Що ж до колективних форм господарювання, то вони, як і будь-які інші, мають свої позитивні і негативні моменти. До перших відносяться (при рівності інших умов) переваги великого виробництва у використанні землі, техніки, робочої сили, застосуванні у виробництві передових досягнень в техніці, технології, організації і управління виробництвом. Інакше кажучи, колективні господарства, як правило, великі і потенційно мають можливості (в рамках оптимальних розмірів концентрації виробництва) використовувати “ефект масштабу виробництва”.

Разом з тим колективному господарюванню притаманні певні проблеми, які не мають місця у сімейних фермах. Головні з них: 1) можливе неспівпадання інтересів членів колективу; 2) економічна зацікавленість і відповідальність працівників “розмиваються”; 3) відчуження основної маси працівників від управління виробництвом і розподілом його результатів, а звідси можливі конфлікти менеджерів та безпосередніх виконавців (працівників); 4) короткотермінові інтереси нерідко переважають довгострокові інтереси підприємницького характеру, тобто намагання збільшити поточні доходи у збиток перспективі (відкладене споживання працівників); 5) складність розподілу спільних результатів праці, а також можливого скорочення чисельності працівників; 6) для більшості робітників колективних господарств об'єктивно має місце певна відчуженість від об'єктів власності.

Саме наявність цих проблем і складність їх практичного вирішення обумовили той факт, що сама по собі персоніфікація колективної власності на землю та майно не призвела до очікуваного підвищення мотивації до ефективної праці, єдності власності та праці. Тільки індивідуальна приватизація автоматично вирішує цю проблему. В ринковій економіці об'єднуються особи, яким притаманне почуття власника-господаря, висока професійність, навички в управлінні тощо. Об'єднання таких суб'єктів, як правило, дає ефект спільного господарювання, кількість переходить в якість. Колишні формально асоці-

йовані власники, стали реально персоніфікованими, але до справжніх господарів їм ще далеко. Ось чому система власності і управління, що склалася у більшості колишніх КСП, мало чим відрізнялась від колгоспної. А несприйнятливим макроекономічним середовищем, неплатоспроможністю більшості колективних господарств зруйнували існуючу і раніше невисоку мотивацію до праці.

Безперечно, не слід зменшувати значення чинника приватної власності, або абсолютизувати фактор концентрації виробництва. Тут потрібно врахувати інші умови і порівняти ці фактори при їх рівності. Але головне, зважити на рівень розвитку продуктивних сил, усупільнення виробництва тощо. Водночас і колективні господарства можуть використовувати, у певній мірі, фактор приватної власності шляхом створення моделі господарювання типу “приватна власність + колективне господарювання”. Нині в Україні склалася складна структура організаційно-правових форм колективного укладу. Найбільшу частку серед них займають різні господарські товариства і сільськогосподарські виробничі кооперативи.

У науковій літературі залишається дискусійним питання про переваги тих чи інших організаційно-правових форм господарювання. Нами класифіковано їх по двох групах.

По-перше, асоціації виробників, в яких не використовується наймана праця. В них кожний член асоціації є одночасно власником, працівником і господарем. У таких колективах рівень впливу приватної власності на сумлінне і творче ставлення членів асоціації до праці залежить (при рівності інших умов) від їх кількості: “чим менша група людей, тим більша вірогідність того, що вклад індивіда буде більш значим”. Невелике колективне підприємство за своєю економічною поведінкою подібне до сімейного господарства. Тут існує “прозора” залежність спільного доходу від трудового внеску кожного для всіх членів асоціації. Ось чому таким важливим є створення в межах великих колективних господарствах порівняно невеликих економічно автономних виробничих

груп. У цьому аспекті в Україні накопичений певний позитивний досвід. Між ними слід встановлювати навіть ринкові відносини.

По-друге, колективні господарства, що використовують найману працю. В них члени асоціації відрізняються між собою за соціально-економічним статусом. Частина з них є власниками-господарями, інші – найманими працівниками. Ефективність праці останніх залежить від їх організації у широкому розумінні цього питання, починаючи від умов праці і закінчуючи морально-психологічним кліматом у колективі. Особливе значення має оплата праці.

І для першого, і для другого типу колективних підприємств вирішальне значення має застосування науково обґрунтованого менеджменту, включаючи такі його складові як маркетинг, бізнес-планування, конкурентоспроможність, ризик. Тобто, мова йде про досягнення сучасного менеджменту в розвинутому ринково-підприємницькому середовищі. Без його застосування ефективно функціонувати неспроможні підприємства будь-якого розміру.

Висновки. У результаті дослідження встановлено, *по-перше*, в сучасних моделях аграрної економіки країн Заходу пріоритетним є приватний уклад, його основу складає сімейна ферма. Така модель сформувалась спонтанно, але не випадково. Вона відображає особливості сільського господарства, в якому рівень концентрації має порівняно менше значення, а висока мотивація до продуктивної праці, навпаки, відіграє значну роль;

по-друге, в багатокладній аграрній економіці, яка формується в Україні, абсолютно переважає приватна власність на землю і інші виробничі ресурси, що обумовлює значні темпи і пріоритети в розвитку приватного укладу. Однак приватний уклад складається, головним чином, з дрібних, напівнатуральних, неперспективних господарств населення. Фермерський сек-

тор є економічно слабким, він не досяг критичної маси, а його питома вага у загальному виробництві валової продукції сільського господарства незначна – 5,7%. В Україні слабо розвинута інфраструктура, спеціалізація, кооперація господарств між собою й інтеграція їх з третьою сферою АПК. Держава не надає належної підтримки аграрному виробництву. Все це зумовлює його низьку ефективність і продуктивність;

по-третє, подальший розвиток багатокладної економіки України складатимуть різні організаційно-правові форми господарювання, в яких належить поєднати сучасне велике технологічне виробництво з приватною власністю на землю й інші засоби виробництва. В такій моделі знайдеться належне місце середнім і дрібним фермерським господарствам. Вони займуть ту нішу, де розміри підприємства не відіграють вирішальної ролі, а сумлінне і творче ставлення членів фермерського господарства до праці є вирішальними. При цьому важливе значення має їх спеціалізація, кооперація між собою та інтеграція з великими аграрними господарствами і підприємствами третьої сфери АПК;

по-четверте, перспективну модель аграрної економіки слід розглядати як двоукладну незалежно від організаційно-правових форм господарювання: а) крупнотоварні, великі господарства (приватні і колективні), які займатимуть пріоритетне положення у виробництві тих видів сільськогосподарської продукції, де фактор концентрації має вирішальне значення; б) дрібні і частково середні господарства, які вироблятимуть ті види продукції, де потрібно особливо сумлінне і творче ставлення працівника до виробничих процесів, а фактор концентрації не має вирішального значення. З розвитком кооперації та інтеграції обидва уклади зможуть взаємодіяти, використовуючи вигоди спеціалізації та концентрації виробництва.

Список літератури:

1. Аграрна реформа в Україні / П.І.Гайдучкий, П.Т.Саблук, Ю.О.Лупенко та ін.; За ред. П.І.Гайдучького. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – С.195, 200.
2. Збарський В.К., Горьовий В.П. Проблеми поєднання малих, середніх та великих підприємств/В.К. Збарський, В.П. Горьовий // Агроінком. - № 7-8. – 2007. – С. 54-62.

3. Збарський В.К. Селянські господарства: місце і роль в продовольчому забезпеченні країни/В.К. Збарський // *Агроінком*. - № 1-2. – 2008. – С. 74-78.
4. Збарський В.К. Тенденції розвитку особистих селянських господарств/В.К. Збарський // *Агроінком*. - № 4. – 2008. – С. 31-36.
5. Збарський В.К. Вклад фермерських господарств у забезпеченні стійкого розвитку села: Стратегія забезпечення сталого розвитку України/В.К. Збарський // *Матеріали міжнар. наук.-практ. конф.м.Київ, 20 травня 2008 р.* – Ч.2.- С.213-217.
6. Збарський В. К. Формування конкурентоспроможного фермерського укладу України / В. К. Збарський, М. П. Талавіря, Н. П. Резнік, Д. В. Єременко [монографія]; за ред. професора В. К. Збарського. – К.: КиМУ, 2016. – 608 с.
7. Месель-Веселяк В.Я. Оптимальні розміри сільськогосподарських формувань промислового типу в Україні/ В.Я. Месель-Веселяк // *Економіка АПК*. - № 3. – 2008. – С.13-20
8. Месель-Веселяк В.Я., Федоров М.М. Форми господарювання і земельні відносини в сільськогосподарському виробництві України / В.Я.Месель-Веселяк // *Економіка АПК*. – 1996. – № 12. – С. 12-19.
9. Основи аграрного підприємництва / За ред. М.Й.Маліка. – К.: Інститут аграрної економіки, 2000. - С.94, 128, 151, 301, 344.
10. Саблук П.Т. Розвиток земельних відносин в Україні./П.Т. Саблук – К.: ННЦ ІАЕ, 2006. – С.382.
11. Drucker P.F. Post-Capitalist Society / Peter Ferdinand Drucker. - New-York : Harper Busines, 1993. - 232 p.
12. Agricultural Innovation in Family Farming [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.fao.org/nr/research-extension-systems/ais-ff/en/>

References:

1. P.I.Gaydutskiy, P.T.Sabluk, Yu.O.Lupenko ta In. [Za red. P.I.Gaydutskogo] (2005) Agrarna reforma v Ukraini. K.: NNTs IAE, p. 195, 200. [in Ukrainian]
2. Zbarskiy V.K., Goroviy V.P. (2007) Problemi poednannya malih, serednih ta velikih pldpriemstv. *AgroInkom*, № 7-8, p. 54-62. [in Ukrainian]
3. Zbarskiy V.K. (2008) Selyanski gospodarstva: mlstse l rol v prodovolchomu zabezpechenni kraYini. *AgroInkom*, № 1-2, p. 74-78. [in Ukrainian]
4. Zbarskiy V.K. (2008) Tendentsiyi rozvitku osobistih selyanskih gospodarstv. *AgroInkom*, №4, p. 31-36. [in Ukrainian]
5. Zbarskiy V.K. (2008) Vklad fermerskih gospodarstv u zabezpechenni stlykogo rozvitku sela: Strateglya zabezpechennya stalogo rozvitku UkraYini/V.K. Zbarskiy // *Materlali mlzhnar. nauk.-prakt. conf.m.KiYiv, 20 travnya 2008 r.*, Ch.2, p.213-217. [in Ukrainian]
6. Zbarskiy V. K. (2016) Formuvannya konkurentospromozhnogo fermerskogo ukladu UkraYini [V. K. Zbarskiy, M. P. Talaviryia, N. P. Reznik, D. V. Eremenko] [monograflya]; za red. profesora V. K. Zbarskogo, K.: *KiMU*, 608 p. [in Ukrainian]
7. Mesel-Veselyak V.Ya. (2008) Optimalni rozmlri silskogospodarskih formuvan promislavogo tipu v UkraYini. *Ekonomika APK*, № 3, p.13-20. [in Ukrainian]
8. Mesel-Veselyak V.Ya., Fedorov M.M. (1996) Formi gospodaryuvannya l zemelni vldnosini v silskogospodarskomu virobnitstvi UkraYini. *Ekonomika APK* № 12, p. 12-19. [in Ukrainian]
9. Mallk, M.Y. (2000) Osnovi agrarnogo pldpriEmnitstva. K.: *Institut agrarnoYi ekonomiki*, p.94, 128, 151, 301, 344. [in Ukrainian]
10. Sabluk, P.T. (2006) Rozvitok zemelnih vldnosin v UkraYini., K.: *NNTs IAE*, p.382. [in Ukrainian]
11. Drucker, P.F. (1993) Post-Capitalist Society. *New-York : Harper Busines*, 232 p. [in English]
12. Agricultural Innovation in Family Farming [Online], Access mode: <http://www.fao.org/nr/research-extension-systems/ais-ff/en/> [in English]

УДК 351.83:331.5

*Іванченко А.В.,
кандидат наук з державного управління,
Запорізький національний технічний університет*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАЙНЯТОСТІ В УКРАЇНІ

***Анотація.** В статті досліджено нормативно-правове забезпечення державного регулювання зайнятості населення. Встановлено, що з початком формування ринкового середовища в Україні прийнято значну кількість нормативно-правових актів щодо регулювання зайнятості населення, які умовно поділено на три етапи. Визначено напрямки законодавчого забезпечення державного регулювання зайнятості населення в Україні та проаналізовано основні нормативно-правові акти. Зроблено аналіз стану зайнятості в Україні та обґрунтовано напрями щодо її покращання.*

***Ключові слова:** державне регулювання, зайнятість, механізм, населення, нормативно-правове забезпечення.*

JEL code classification: J 23, E 240

***Ivanchenco A. V.,
Candidate of Science in Public Administration,
associate professor at the Department of Human Resources Management and Labour Economics
Zaporizhzhya National Technical University***

NORMATIVE-LEGAL SUPPORT FOR STATE REGULATION OF EMPLOYMENT OF POPULATION IN UKRAINE

Abstract:

***Problem formulation.** In Ukraine, the labor market continues to be characterized by false deformations, among which the most significant remains the problem of employment. Employment is an integral and important part of the process of recovery and further economic growth in Ukraine. Significant complications of employment in recent years, due to significant internal displacement, require further study and improvement of state employment regulations.*

***Research results.** It is determined that the formation of normative and legal provision of state regulation of employment in Ukraine is a prerequisite for the development of the civilized labor market and stabilization of the domestic economy. The regulation of social and labor relations and, in particular, employment is carried out at several levels: state, branch, regional, industrial and local levels. The study of legal regulation of state regulation of employment in Ukraine has been carried out and the formation of three main stages, which are caused by political, economic and socio-cultural factors, are identified.*

The current level of employment and unemployment in Ukraine is analyzed. Despite the decrease in the number of employed people, the number and unemployment rate have increased in the last three years. Despite some legislative changes, informal employment remains high. That is, the domestic labor market is characterized by negative trends, which were complicated by a significant number of internally displaced persons.

***Conclusions.** For the formation of rational and socially reasonable employment, it is necessary to further develop the legal and regulatory framework and improve the mechanism of state regulation of employment in Ukraine. In addition, it is important to increase the financial base for solving employment problems, apply tax incentives for small business development, and simplify the conditions for obtaining benefits and compensations.*

***Key words:** state regulation, employment, mechanism, population, normative-legal support.*

Постановка проблеми. Ринок праці виступає провідною і органічною складовою у забезпеченні формування та розвитку соціально орієнтованої економіки, яка сприймається сьогодні як найбільш сприятлива форма національної економіки. В

Україні ринок праці характеризується суттєвими деформаціями, оскільки його функціонування пов'язано зі значними складнощами: недовикористання праці при відносно невисокому рівні безробіття; надмірна експансія неформальної зайнятості та

її переплетіння з формальною; відсутність прогресивних структурних зрушень в економіці та зайнятості; гальмування інноваційних перетворень; розбалансованість ринків праці та освітніх послуг; ігнорування взаємозв'язку темпів зростання продуктивності праці та заробітної плати [1, с. 5]. Серед окреслених негараздів найбільш суттєвою залишається проблема зайнятості, яка є невід'ємною і важливою частиною процесу відновлення та піднесення економіки України.

Зайнятість одночасно виступає і активним елементом модернізації, і результатом сукупних ринкових перетворень [1, с. 119]. Тобто успішність функціонування економіки в суттєвій мірі залежить від поведінки основних суб'єктів ринку праці, попиту на робочу силу та її пропозицію, та відповідно – від рівня і структури зайнятості, незайнятості і безробіття. Тому нагальною потребою для України є ґрунтовне наукове дослідження напрямів формування раціональної та соціально обґрунтованої зайнятості в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження проблем зайнятості та нормативно-правових основ її державного регулювання зробили такі відомі вітчизняні вчені, як Богиня Д.П., Бандур С.І., Грішнова О.А., Лібанова Е.М., Лісогор Л.С., Онікієнко В.В., Петрова І.Л., Пищуліна О.М. та ін. Вони розкрили окремі аспекти зайнятості у вітчизняній економіці та практику зарубіжного її регулювання. Проте суттєві ускладнення з зайнятістю саме в останні роки з причин значного внутрішнього переміщення, яке було спричинено конфліктами на Донбасі та анексією АР Крим, потребують подальшого вивчення і вдосконалення державного регулювання зайнятості в Україні.

Мета статті. Проаналізувати нормативно-правове забезпечення державного регулювання зайнятості в Україні як передумови її сучасного стану та тенденцій розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування нормативно-правового забезпечення державного регулювання зайнятості в Україні є передумо-

вою становлення цивілізованого ринку праці та стабілізації вітчизняної економіки. На державному рівні соціально-трудові відносини регламентуються міжнародними договорами, які ратифіковані в Україні, Конституцією [2] і Законами України, Кодексом законів про працю України [3], Указами Президента, Постановами Кабінету Міністрів, нормативними актами Міністерства соціальної політики України. Трудові відносини на галузевому, регіональному та виробничому рівнях регулюють також: Генеральна угода між Кабінетом Міністрів України, об'єднанням роботодавців та профспілками; галузеві договори і угоди; розпорядження та інструкції міністерств і відомств; договори і угоди регіонального рівня; рішення органів місцевого самоврядування. Нормативно-правовим забезпеченням на локальному рівні є: колективний договір; трудовий договір (контракт); розпорядження керівника підприємства; правила внутрішнього трудового розпорядку; положення щодо преміювання, винагороди за підсумками роботи за рік; домовленості щодо графіку відпусток тощо.

В історичному аспекті доцільно виокремлювати декілька етапів становлення нормативно-правового забезпечення державного регулювання зайнятості [4, с. 9], які обумовлені політичними, економічними та соціокультурними чинниками (табл. 1).

Перший етап становлення правового механізму державного регулювання зайнятості характеризувався формуванням нових суб'єктів соціально-трудових відносин пострадянського періоду, освоєнням ними нових соціальних ролей і функцій, «роздержавленням» профспілок та появою нових представницьких організаційних структур підприємств. На цьому етапі визначилися головні суб'єкти трудових відносин (наймані працівники, роботодавці та держава), було започатковано становлення моделі соціальної держави та запроваджено відповідні принципи організації соціально-трудових відносин, що характерні для соціально-орієнтованої економіки.

Таблиця 1

Основні документи нормативно-правового забезпечення державного регулювання зайнятості населення в Україні

Назва документу	Дата прийняття	Основні положення
Перший етап (1991-1993 рр.)		
Кодекс законів про працю України	10.12.1971 р. (20.03.1991 р.), редакція діє з 30.04.2017 р.	Основні трудові права працівників, рівність трудових прав громадян України, регулювання трудових відносин, сфера укладення, зміст, контроль виконання колективних договорів, гарантії, строки, процедура укладання та розірвання трудових договорів, порядок забезпечення зайнятості вивільнюваних працівників, регламентація робочого часу і часу відпочинку, нормування, оплата праці, встановлення гарантій і компенсацій, вимоги до трудової дисципліни, охорона праці, умови праці жінок, молоді, умови поєднання праці і навчання, порядок вирішення індивідуальних трудових спорів, регламентація діяльності профспілок, основи загальнообов'язкового державного соціального страхування та пенсійного забезпечення.
Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні»	21.03.1991 р., редакція діє з 07.05.2017 р.	Гарантування інвалідам рівних з усіма іншими громадянами можливостей для участі в економічній, політичній та соціальній сферах життя суспільства, створення необхідних умов, які дають можливість інвалідам вести повноцінний спосіб життя відповідно до індивідуальних здібностей та інтересів
Закон України «Про пенсійне забезпечення»	05.11.1991 р., редакція діє з 01.01.2017 р.	Гарантує всім непрацездатним громадянам України право на матеріальне забезпечення за рахунок суспільних фондів споживання шляхом надання трудових і соціальних пенсій.
Закон України «Про охорону праці»	14.10.1992 р., редакція діє з 05.04.2015 р.	Основні положення щодо реалізації конституційного права громадян на охорону їх життя і здоров'я в процесі трудової діяльності, регулює за участю відповідних державних органів відносини між власником підприємства або уповноваженим ним органом і працівником з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища і встановлює єдиний порядок організації охорони праці в Україні.
Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні»	05.02.1993 р. редакція діє з 01.01.2017 р.	Загальні засади створення організаційних, соціально-економічних, політико-правових умов соціального становлення та розвитку молодих громадян України в інтересах особистості, суспільства та держави, основні напрямки реалізації державної молодіжної політики в Україні.
Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»	22.10.1993 р. редакція діє з 01.07.2017 р.	Створення належних умов для підтримання здоров'я й активного довголіття; організація соціального та інших видів обслуговування; виконання цільових програм соціального і правового захисту ветеранів війни; надання пільг, переваг та соціальних гарантій у процесі трудової діяльності відповідно професійній підготовці і з урахуванням здоров'я.
Закон України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні»	16.12.1993 р., редакція діє з 01.01.2015 р.	Основні засади державної політики щодо ветеранів праці, інших громадян похилого віку, гарантування рівних з іншими громадянами можливостей в економічній, соціальній, політичній сферах, сприятливих умов для повноцінного способу життя, засади професійної переорієнтації і перепідготовки, працевлаштування осіб передпенсійного віку і громадян похилого віку, надання допомоги, житлово-комунальне, торговельне і побутове обслуговування.
Другий етап (1994-1999 рр.)		
Закон України «Про оплату праці»	24.03.1995 р., редакція діє з 01.01.2017 р.	Визначає економічні, правові та організаційні засади оплати праці працівників, які перебувають у трудових відносинах з підприємствами, установами, організаціями усіх форм власності та господарювання, а також з окремими громадянами та сфери державного і договірною регулювання оплати праці і спрямований на забезпечення відтворювальної і стимулюючої функції заробітної плати.

Продовження таблиці 1

Конституція України	28.06.1996 р. редакція діє з 30.09.2016 р.	Декларація права на працю і соціальний захист громадян, рівних можливостей у виборі професій та роду трудової діяльності, реалізація державою програм професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб, гарантування права на належні, безпечні й здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом, а також захисту від незаконного звільнення, права на соціальний захист громадян у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, права працюючих на страйк.
Закон України «Про відпустки»	15.11.1996 р., редакція діє з 11.06.2016 р.	Встановлює державні гарантії права на відпустки, визначає умови, тривалість і порядок надання їх працівникам для відновлення працездатності, зміцнення здоров'я, а також для виховання дітей, задоволення власних життєво важливих потреб та інтересів, всебічного розвитку особи.
Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування	14.01.1998 р. редакція діє з 01.01.2017 р.	Визначають принципи та загальні правові, фінансові та організаційні засади загальнообов'язкового державного соціального страхування громадян в Україні.
Закон України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)»	03.03.1998 р. редакція діє з 07.11.2012 р.	Визначає правові і організаційні засади функціонування системи заходів з вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) і спрямований на здійснення взаємодії сторін соціально-трудова відносин (найманих працівників та роботодавців) у процесі врегулювання колективних трудових спорів, що виникли між ними.
Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності»	15.09.1999 р. редакція діє з 01.01.2016 р.	Визначає особливості правового регулювання, засади створення, права та гарантії діяльності професійних спілок з метою здійснення представництва та захисту трудових, соціально-економічних прав та інтересів членів профспілки.
Третій етап (2000 р. до теперішнього часу)		
Закон України «Про соціальний діалог в Україні»	23.12.2010 р.	Визначає правові засади організації та порядку ведення соціального діалогу в Україні досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень сторонами, які представляють інтереси працівників, роботодавців та органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, з питань формування та реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин.
Закон України «Про професійний розвиток працівників»	12.01.2012 р. редакція діє з 01.01.2013 р.	Визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування системи професійного розвитку працівників з метою підвищення їх конкурентоспроможності на основі досягнення належного професійного рівня відповідно до суспільних потреб шляхом сприяння роботодавцю в ефективному використанні праці.
Закон України «Про зайнятість населення»	05.07.2012 р., редакція діє з 30.08.2016 р.	Гарантії у сфері зайнятості, основні напрями державної політики у сфері зайнятості, принципи професійної орієнтації та навчання, статус, права та надання допомоги безробітним. Нововведення: усунення дискримінації за віковою ознакою при працевлаштуванні, можливості для поліпшення професійних навичок молоді та працівників старшого віку, реформування ринку працевлаштування, коригування моделі відносин гравців, зміна підпорядкування Фонду страхування на випадок безробіття.

Джерело: складено за інформацією офіційного веб-порталу Верховної Ради України

Державні органи почали напрацьовувати нормативно-правову базу регулювання зайнятості в Україні та були прийняті відповідні Закони України. Почала приділятися значна увага законодавчому регулюванню соціально-трудова відносин між працівником і працедавцем, які можуть

приймати форму колективних договорів або ж індивідуальних трудових контрактів, оскільки було прийнято низку Законів України, які гарантують соціальний захист «незахищених» верств населення.

Наступний етап становлення правового механізму державного регулювання зайня-

тості в Україні характеризувався освоєнням суб'єктами трудових відносин нових способів соціальної взаємодії на основі демократичних принципів міжнародних трудових норм та національного законодавства. Загострилась боротьба між профспілками за користування фондом соціального страхування та за майно, яке їм дісталось у спадок від радянської системи. Головним державним документом правового забезпечення державного регулювання зайнятості стала Конституція України [2], в якій викладені права на працю і соціальний захист громадян України та іноземців, що проживають в Україні [2]. Крім того, було також ратифіковано конвенцію Міжнародної організації праці «Тристоронні консультації для сприяння застосуванню міжнародних трудових норм» (грудень 1993 р.) [5] і прийнято закони України, які визначали умови оплати праці та відпусток, вирішення колективних трудових спорів тощо.

Третій етап становлення правового механізму державного регулювання зайнятості характеризувався усвідомленням суб'єктами трудових відносин необхідності взаємодії на основі трипартизму. Однак реалізації цього принципу постійно заважали невідпрацьованість законодавчого забезпечення, відсутність транспарентності у фінансуванні державою соціальних програм, використання адміністративно-командних методів управління тощо.

Значним кроком у напрямку покращання державного регулювання зайнятості в Україні стало прийняття 13 червня 2012 р. нової редакції Закону України «Про зайнятість населення» [6] з метою сприяння вирішенню складних проблем сфери зайнятості і ринку праці. В документі є позитивні нововведення, а саме: усунення дискримінації за віковою ознакою при працевлаштуванні, можливості для поліпшення професійних навичок молоді та працівників старшого віку, стимулювання створення нових робочих місць та працевлаштування недостатньо конкурентоспроможних і безробітних тощо, проте є й дискусійні положення, зокрема про організацію взаємодії посередників на ринку праці. Відповідно до Закону, посередники в цій

сфері не можуть отримувати оплату за послуги з підбору персоналу від кандидатів, а такі послуги повинні оплачуватися винятково роботодавцем, якому агентство їх надало. Тобто з існуючих двох видів «допомоги» у пошуку роботи в Україні отримали право на розвиток лише рекрутингові компанії, з якими розраховувались роботодавці, а кадрові агентства, що займалися пошуком робочого місця для претендента стали ліквідуватися та трансформуватись [7].

Важливою основою Закону України «Про зайнятість населення» [6], що мав стимулювати зниження безробіття та підвищення зайнятості, було надання працедавцям трьох варіантів пільг зі сплати єдиного соціального внеску за умови відсутності заборгованості з його сплати:

– частиною 3 ст. 24 Закону встановлено, що працедавцю для отримання компенсації 50% суми нарахованого соціального внеску, необхідно одночасно виконати декілька умов: впродовж 12 місяців створювати нові робочі місця; фактично працевлаштувати на них працівників; виплачувати найманим працівникам заробітну плату, розмір якої становить не менше 3 мінімальних; не зменшувати штатну чисельність працівників і фонд оплати праці;

– частиною 1 ст. 26 Закону встановлено, що працедавцю для отримання щомісячної компенсації фактичних витрат у розмірі єдиного соціального внеску протягом року, необхідно: створити нове робоче місце; працевлаштувати на нове робоче місце безробітного громадянина з категорії громадян, які мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню (крім осіб, яким виповнилося лише 15 років) за направленням місцевого центру зайнятості; забезпечити працевлаштування такого громадянина протягом двох років (при звільненні не за власним бажанням повертається компенсація, або працевлаштовується за направленням центру зайнятості інший безробітний);

– частиною 2 ст. 27 Закону встановлено, що суб'єкту малого підприємництва для отримання щомісячної компенсації фактичних витрат у розмірі єдиного соціального внеску протягом року, необхідно: за на-

правлінням центру зайнятості на два роки працевлаштувати безробітного на нове робоче місце в пріоритетних видах економічної діяльності.

Таким чином, надаючи працедавцям пільги у вигляді компенсації витрат на сплату єдиного соціального внеску, вперше встановлено економічні стимули з метою підвищення зацікавленості працедавців у працевлаштуванні безробітних та осіб недостатньо конкурентоспроможних на ринку праці як в традиційних, так і пріоритетних видах економічної діяльності. Однак, досить високі вимоги, встановлені Законом для отримання пільг, істотно звужують коло працедавців, які можуть скористатися такими пільгами.

Крім того, в 2015 р. до Закону [6] була внесена додаткова стаття 24-1, яка стосу-

ється внутрішньо переміщених осіб. За її положеннями роботодавцю надається компенсація витрат на оплату праці або протягом 6, або від 6 до 12 місяців відповідно при гарантії працевлаштування на в 2 рази більший термін чи працевлаштуванні недостатньо конкурентоспроможних категорій безробітних внутрішньо переміщених громадян. Однак, ці заходи не сприяли суттєвому вирішенню поточних проблем зайнятості.

Згідно даних Державної служби статистики України, ситуація на ринку праці залишається напруженою, оскільки спостерігається постійне зниження попиту на робочу силу. Чисельність зайнятого населення за 2010-2016 рр. зменшилась на 2903,3 та склала 16,3 млн. осіб, а рівень зайнятості знизився на 2,1% та склав 56,3% (рис. 1).

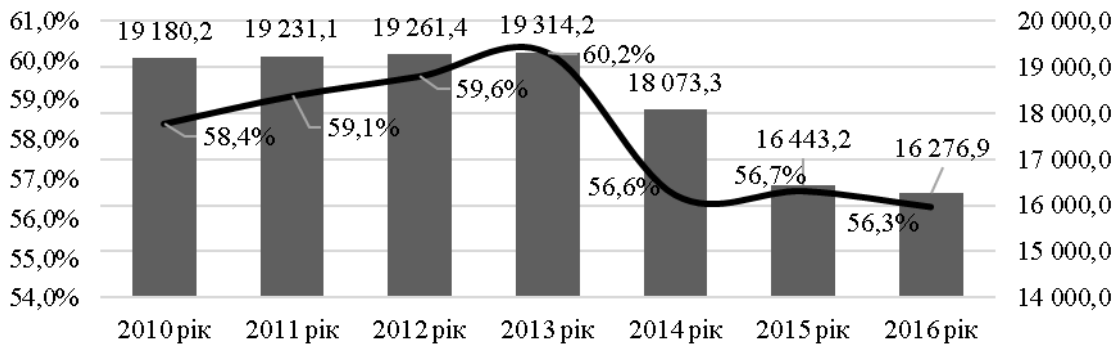

Рис. 1. Зайняте населення (тис. осіб) та рівень зайнятості (%) в Україні [8]
Джерело: Державна служба статистики України

Для вітчизняного ринку праці характерними є значні обсяги та рівень безробіття,

незважаючи на уповільнення його зростання (рис. 2).

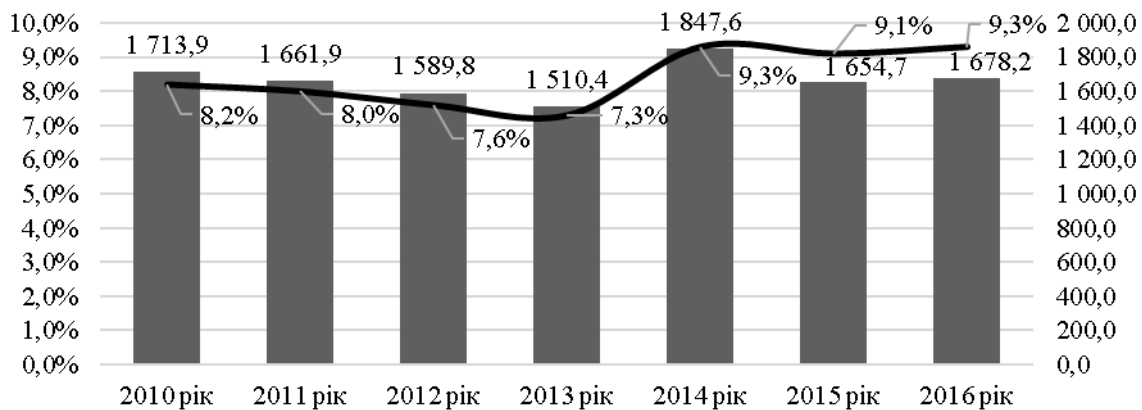

Рис. 2. Безробітне населення віком 15-70 років (тис. осіб) та рівень безробіття (%) за методологією МОП [8]
Джерело: Державна служба статистики України

За 2010-2016 рр. чисельність безробітних зменшилась на 35,7 тис. осіб, а рівень безробіття навпаки зріс на 1,1%. Основними причинами безробіття в Україні є: низький рівень заробітної плати; невідповідність системи підготовки фахівців потребам ринку праці; політичні та економічні події, що відбуваються в країні та світі; нераціональна структура галузевої зайнятості та перевищення пропозиції робочої сили над попитом; незадоволеність умовами праці; обмежені можливості кар'єрного зростання, відсутність можливостей і пер-

спектив підвищення кваліфікації; недостатній рівень кваліфікації та вимог роботодавців до найманих працівників. Безробіття, зменшуючи обсяги ВВП, призводить до скорочення податкових надходжень держави, крім того збільшуються державні витрати на соціальний захист незайнятого населення.

Проблемною залишається зайнятість у неформальному секторі, яка хоча і скоротилася на 411,7 тис. осіб, проте все ще залишається дуже високою (рис. 3).

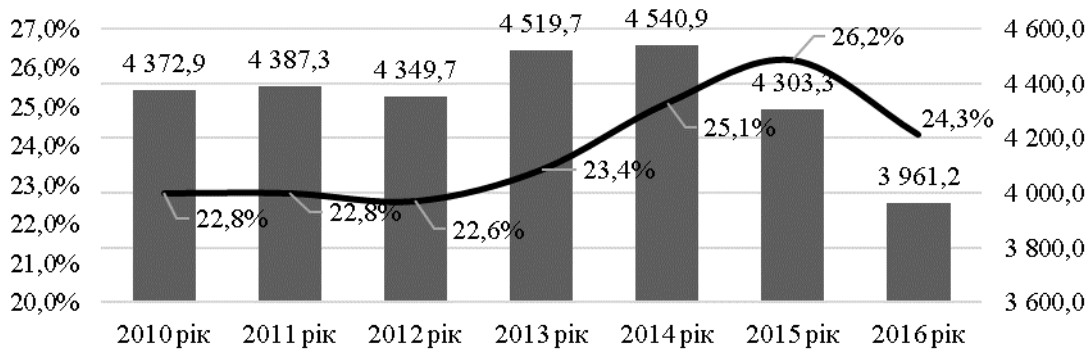

Рис. 3. Кількість зайнятого населення (тис. осіб) та рівень зайнятості (%) у неформальному секторі економіки [8]

Джерело: Державна служба статистики України

Неформальні трудові відносини переважали у секторі самостійної зайнятості, де частка населення, яке працювало на неформальних робочих місцях, становила 74,3%, а серед працюючих за наймом таких осіб було 15,1%. За структурою зайнятого населення за статусами зайнятості найменша схильність до безробіття спостерігається у найманих працівників, за віковими групами населення від 35 до 49 років, тому вони більш затребувані для підприємств та конкурентоспроможні на ринку праці. Підсумовуючи сказане, можна погодитись з думкою авторів праці [9], що неефективність нормативно-правового забезпечення державного регулювання зайнятості населення в Україні полягає у такому:

- застарілі норми трудового законодавства, значна кількість підзаконних нормативних актів, які подекуди суперечать законам України;
- слабка система правозастосування в

умовах існування достатньо жорсткого законодавства про захист праці (неефективні механізми контролю);

– тісне поєднання жорстких правил, зафіксованих в законодавстві, з масовою практикою неформальних домовленостей, які дозволяють обходити законодавчі норми.

Висновки. Визначено, що формування нормативно-правового забезпечення державного регулювання зайнятості в Україні відбувалось у три етапи обумовлені політичними, економічними та соціокультурними чинниками. Проаналізовано сучасний рівень зайнятості та безробіття в Україні. Попри певні законодавчі зміни високою залишається неформальна зайнятість. Крім того, незважаючи на зменшення зайнятого населення, чисельність і рівень безробіття в останні три роки зросли.

Для формування раціональної і соціально обґрунтованої зайнятості необхідно здійснювати подальший розвиток норма-

тивно-правового забезпечення та вдосконалення механізму державного регулювання зайнятості населення в Україні, зокрема: усунення застарілих норм трудового законодавства та підзаконних нормативних актів, які суперечать законам України; посилення системи правозастосування; створення умов для унеможливлення використання роботодавцями неформальних, або

напівформальних засобів щодо мінімізації витрат на наймання робочої сили. Крім того, важливим є нарощення фінансової бази для розв'язання проблем зайнятості в Україні, застосування податкових пільг для розвитку малого підприємництва, спрощення умов для отримання пільг та компенсацій.

Список літератури

1. Український ринок праці: особливості розвитку та ефективність функціонування / [І. Л. Петрова, В. В. Близнюк, Г. Т. Куліков та ін.]; за ред. І. Л. Петрової. – К. : Ін-т екон. та прогнозув. НАН України. – 2009. – 368 с.
2. Конституція України: Закон від 28.06.1996, №254к/96-ВР. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.
3. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
4. Іванченко А. В. Формування та розвиток механізмів державного регулювання зайнятості населення в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: спеціальність 25.00.02 – «Механізми державного управління» / А. В. Іванченко. – Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2015. – 20 с.
5. Конвенція МОП N 144 «Тристоронні консультації для сприяння застосуванню міжнародних трудових норм». – Ратифікація від 17.12.1993 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_175.
6. Закон України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.
7. Бистрицька О. Турботу про безробітних звели до перекроювання ринку «під себе» / О. Бистрицька. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/news/-/283769/turbotu-pro-bezrobitnyh-zvely-do-perekroyuvannya-rynku-pid-sebe>.
8. Статистична інформація / Державна служба статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>.
9. Пищуліна О. М. Системні вади ринку праці та пріоритети його реформування : аналіт. доп. / О. М. Пищуліна, О. П. Коваль, О. О. Кочеміровська; за ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2010. – 72 с.

References

1. Petrova, I. L., Blyzniuk, V. V., Kulikov, H. T. and in. (2009), «Ukrainskyi rynek pratsi: osoblyvosti rozvytku ta efektyvnist funkcionuvannia»; za red. I.L. Petrovoi, Kyiv, In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrainy, pp. 368. [in Ukrainian].
2. Konstitutsiya Ukrainy (1996), Zakon vid 28.06.1996, №254k/96-VR, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>. [in Ukrainian].
3. Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy (1971), vid 10.12.1971, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/322-08>. [in Ukrainian].
4. Ivanchenko, A. V. (2015), «Formuvannia ta rozvytok mekhanizmv derzhavnoho rehulivannia zainiatosti naseleennia v Ukraini», avtoref. dys. kand. nauk z derzh. upr., spetsialnist 25.00.02 – «Mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia», Zaporizhzhia, Klasychnyi pryvatnyi universytet, pp. 20. [in Ukrainian].
5. «Trystoronni konsultatsii dlia spriannia zastosuvanniu mizhnarodnykh trudovykh norm» (1976), Konventsia MOP № 144, Ratyfikatsiia vid 17.12.1993, available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_175. [in Ukrainian].
6. Zakon Ukrainy «Pro zainiatist naseleennia» (2012), vid 05.07.2012, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>. [in Ukrainian].
7. Bystrytska, O. (2012), «Turbotu pro bezrobitnykh zvely do perekroiuvannia rynku «pid sebe»», available at: <http://news.finance.ua/ua/news/-/283769/turbotu-pro-bezrobitnyh-zvely-do-perekroyuvannya-rynku-pid-sebe>. [in Ukrainian].
8. Statystychna informatsiia, Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, available at: <http://ukrstat.gov.ua/>. [in Ukrainian].
9. Pyshchulina, O. M., Koval, O. P. and Kochemyrovska, O. O. (2010), «Systemni vady rynku pratsi ta priorytety yoho reformuvannia», analit. dop., za red. Ya.A. Zhalila, Kyiv, NISD, pp. 72. [in Ukrainian].

УДК 332.334.12.4

С. В. Кальченко, д.е.н., доцент
Кукіна Н.В., к.е.н., доцент
Таврійський державний агротехнологічний університет

СЕЛЯНСЬКІ ГОСПОДАРСТВА ЯК СУБ'ЄКТИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

***Анотація.** В статті проаналізовано теоретичні аспекти інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки. Досліджено особливості функціонування селянських домогосподарств як об'єктів інвестиційної діяльності. Обґрунтовано диференційний підхід о розробці заходів щодо оптимізації інвестиційного клімату для селянських домогосподарств.*

***Ключові слова:** селянські домогосподарства, інвестиції, аграрне виробництво, державна політика.*

JEL Code Classification: Q12, R20

Kalchenko S.V.
Doctor of Economic Sciences,
Associate Professor of the Economics Department
Kukina N. V.
Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor of the Economics Department
Tavria state agrotechnological university

PEASANT FARMS AS A SUBJECT OF INVESTMENT ACTIVITY

Abstract.

The article analyzes the theoretical aspects of investment activity in agrarian sector of economy. It is proved that the investment process is not limited to purely economic issues. This fact makes peasant households are potential participants in investment projects, especially those that provide social vector, with the aim of promoting sustainable development of rural areas. The peculiarities of operation of peasant households as objects of investment activities. The author notes the following facts, which determine the prospects of investment attractiveness of the peasant household: the General condition of development of investment activity in the state, the investment attractiveness of a particular industry, of the perspective of the peasant household as a specific component of agricultural production. The author notes the need for participation of state institutions in ensuring favorable investment climate for small forms of agricultural production. The article analyses certain aspects of foreign experience for the improvement of financial relations in the agricultural sector. The investigation shows the poor state of information and institutional support for the development of investment climate in agrarian sector of economy. The author emphasizes the important socio-economic importance of the peasant household as a component of socio-economic relations in the rural areas. Justifies a differential approach in the development of measures to optimize the investment climate for peasant households. The article emphasizes the need to optimize the financial system towards a loan-based structures of small forms of agricultural production.

***Keywords:** peasant household, investment, agrarian production, public policy.*

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвитку вітчизняного аграрного сектору, враховуючи факт самоусунення державних інститутів від участі у регулюванні системи організаційно-економічних відносин в масштабах галузі, а також соціально-економічну роль, що нині відіграють

представники дрібнотоварного сектору в розбудові сільських територій, питання забезпечення ефективного функціонування малих виробничих форм набуває особливого значення. Водночас невід'ємною умовою переходу більшості господарств даного сегменту аграрного виробництва на

товарні принципи виробничої діяльності та їх трансформація на легальні підприємницькі одиниці, на чому наголошується у низці державних програм, спрямованих на стимулювання розвитку малого підприємництва, є перетворення селянських домогосподарств в учасників інвестиційних проектів у аграрній галузі. Вони мають бути потенційними адресатами капіталовкладень, здатними ефективно використовувати залучені фінансові ресурси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема забезпечення ефективного функціонування суб'єктів дрібнотоварного сектору вітчизняного аграрного виробництва, їх трансформації в товарні підприємницькі структури, знайшла своє відображення в наукових роботах В.К. Збарського, Т.О. Кізими, М.П. Макаренко, М.Й. Маліка, Л.О. Удової та ін. Водночас, на нашу думку, подальшого вивчення потребують питання інноваційного розвитку селянських домогосподарств як суб'єктів аграрного виробництва шляхом підвищення їх інвестиційної привабливості.

Цілі статті. Метою дослідження є аналіз теоретичних аспектів розвитку селянських домогосподарств як складової вітчизняного аграрного сектору економіки в якості інвестиційного об'єкту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно чинного законодавства, інвестиціями є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, які вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект. Об'єктами інвестиційної діяльності може бути будь-яке майно, в тому числі основні фонди і оборотні кошти в усіх галузях економіки, цінні папери (крім векселів), цільові грошові вклади, науково-технічна продукція, інтелектуальні цінності, інші об'єкти власності, а також майнові права [7].

Проведений аналіз свідчить, що процес інвестування не обмежується виключно економічними питаннями, що робить селянські домогосподарства потенційно можливими учасниками інвестиційних проектів, особливо тих, що передбачають соціальний вектор розвитку і мають на меті

сприяти сталому розвитку сільських територій. Водночас переважна більшість інвесторів бере участь у заходах, які в майбутньому надаватимуть їм можливість отримувати економічний ефект у вигляді грошових надходжень, преференцій щодо участі у комерційних угодах тощо. В цьому аспекті участь селянських домогосподарств в інвестиційних проектах можлива лише у вигляді юридично оформленого інтегрованого утворення з чітко визначеною метою, принципами функціонування, а також джерелами фінансування.

Водночас, аналізуючи перспективи інвестування соціально-економічних проектів, де в якості активних учасників виступають представники вітчизняного дрібнотоварного сектору аграрного виробництва, необхідно враховувати наступні обставини:

- загальний стан розвитку інвестиційної діяльності в державі, рівень сприятливості інвестиційного клімату, враховуючи загальноосвітові та національні економічні тренди;

- інвестиційну привабливість конкретної галузі, в даному випадку аграрного виробництва, як в цілому, так і в розрізі окремих галузевих напрямків, враховуючи регіональну природно-кліматичну диверсифікацію;

- оцінку перспективи селянських домогосподарств як специфічної складової аграрного виробництва з унікальною соціально-економічною природою здійснення економічної діяльності та організаційними принципами, пов'язаними з мотиваційним механізмом, характером використання засобів виробництва, формуванням доходної та витратної частини бюджету та ін.

Економічний енциклопедичний словник визначає наступні принципи організації інвестиційної діяльності в державі:

- принцип ефективності – передбачає досягнення кінцевого позитивного економічного ефекту;

- принцип стабільності – означає необхідність антициклічної (у т.ч. антикризової) політики держави;

- принцип системності – передбачає комплексний підхід держави до вирішення економічних, соціальних та екологічних

проблем;

-принцип оптимальності – вимагає оптимального впливу держави на розвиток економіки з урахуванням ринкових важелів і корпоративної планованості, а також раціонального поєднання економічних, правових і адміністративних важелів;

-принцип єдності стратегічного, середньо-термінового і поточного державного регулювання – реалізується шляхом використання цільових комплексних програм, прийняття планів на відповідні проміжки часу;

-принцип поступовості – передбачає поступове обмеження державного регулювання до оптимальних меж в умовах перехідної економіки і відповідного посилення корпоративної планованості та механізму ринкового регулювання [3]

Таким чином, формування сприятливого інвестиційного клімату є одним із завдань, які мають вирішувати державні інститути, створюючи належне нормативно-правове та організаційне забезпечення для всіх представників підприємницької спільноти як єдиного багатокладного утворення. В цьому аспекті роль держави, як організатора, координатора взаємовідносин бізнес-структур та населення продовжує залишатися визначальною. Особливо це стосується вітчизняної економічної моделі, де інституційне середовище як в цілому, так і в масштабі окремих галузей ще не сформувалось, а має вигляд окремих елементів, діяльність яких носить хаотично-неузгоджений характер. Дане зауваження є справедливим також і для інвестиційної системи в аграрному бізнесі, зокрема, рівня розвитку галузевих фінансів.

На думку Г.Є. Мазнева, діюча система фінансування аграрного сектору не забезпечує інноваційного розвитку. Фінансових ресурсів недостатньо не тільки для розширеного, а й навіть для простого відтворення основних засобів. Тому методологія фінансового забезпечення аграрної сфери потребує трансформації. Необхідна переорієнтація фінансової політики держави на забезпечення інвестиційних потреб підприємств. Крім цього, має бути посилена її роль у регулюванні виробничих економічних відносин і, передусім, у паритетності

міжгалузевого товарообміну. В цьому аспекті доцільним вважається посилення державної підтримки товаровиробників, стимулювання інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання; підтримки науково-дослідних та інноваційних розробок з метою розширення науково-технічного й інтелектуального потенціалу країни [6].

Слід зазначити, що процес взаємовідносин між елементами фінансової системи у сфері інвестиційної діяльності є складним, багатоаспектним і характеризується впливом комплексу факторів, враховуючи, макро- та мікроекономічні тенденції. Залучення потенційних інвесторів є можливим лише в умовах їх зацікавленості у відповідному проекті, чіткому усвідомленні вигод, які вони отримують у майбутньому. В свою чергу, оцінка привабливості інвестиційних проектів в системі аграрного підприємництва має здійснюватися, враховуючи специфіку об'єкту інвестиції.

Зокрема, М.І. Кісіль виділяє наступну групу основних суб'єктів оцінок інвестиційної привабливості сільського господарства, виходячи з об'єкту інвестиційної діяльності:

-по державі – органи державної влади та управління економікою, іноземні інвестори і кредитори;

-виду економічної діяльності – центральний орган виконавчої влади, що здійснює функції з опрацювання державної політики та нормативно-правового регулювання у сфері сільського господарства, міжгалузеві й інші національні та іноземні інвестори, спеціалізовані й інші фінансово-кредитні установи, інтегровані формування, національні галузеві об'єднання, асоціації тощо;

-регіону (території) – центральні органи державної та виконавчої влади й управління, органи місцевого самоврядування, адміністрації СЕЗ і ТПР, міжрегіональні інвестори, фінансово-кредитні та інші установи;

-підприємству – його засновники, акціонери, учасники сільськогосподарських кооперативів, менеджмент, трудовий колектив, фінансово-кредитна установа, потенційні інвестори;

-окремому проекту або об'єкту інвесту-

вання – підприємство, інші учасники проекту, кредитори;

- по окремому фінансовому інструменту – підприємство й громадяни-інвестори [5].

Аналізуючи закордонні приклади формування сприятливого інвестиційного клімату для суб'єктів аграрного підприємництва, доцільно, перш за все, розглядати позитивні результати діяльності державних інститутів в країнах із постплановою економічною системою, оскільки їх моделі є найбільш близькими до вітчизняної, мають спільні проблеми і, відповідно, можуть вирішуватися аналогічним чином. Проте, слід відмітити, що переважна більшість успішних проектів стосується оптимізації макроекономічних відносин, або є характерною для країн, які мають стабільний дохід від експорту природних ресурсів.

Так, зокрема, концепція розвитку «Азербайджан – 2020: погляд у майбутнє» передбачає забезпечення конкурентоспроможного виробництва шляхом залучення іноземних інвестицій до аграрного сектору, стимулювання розвитку інвестиційної активності в галузі, підвищення рівня використання інноваційного потенціалу. Особлива роль у даному аспекті відводиться державним інститутам, які мають сформувати сприятливе інвестиційне середовище, розробити відповідні нормативно-правові та організаційні механізми [1].

Водночас результати реформування аграрного сектору економіки в Республіці Білорусь, де одним з напрямків було стимулювання розвитку товарних сільськогосподарських виробництв сімейного типу, не демонструють задовільних результатів. Відсутність постійної організаційно-фінансової підтримки з боку держави стримує темпи розвитку даних господарств, а також процес зростання їх чисельності.

Оцінюючи перспективи інвестиційного розвитку селянських домогосподарств, необхідно відмітити, що дана категорія вітчизняних сільгоспвиробників є унікальною за своєю соціально-економічною природою та характером становлення і формування, оскільки на всіх етапах свого становлення являла собою альтернативу державній політиці в аграрній сфері та способом

забезпечення виживання селянської родини як специфічного соціуму.

Основними ознаками класичного селянського господарства є:

- індивідуальна (сімейна) власність на засоби виробництва та вироблений продукт;
- мінімальне використання найманої праці;
- дрібнотоварний характер виробництва;
- переважне використання власних засобів виробництва;
- трудоспоживчий баланс як мотиваційна основа господарської діяльності.

Зазначені особливості обумовлюють порівняно низькі темпи інноваційного розвитку та незадовільний рівень інвестиційної привабливості даної категорії суб'єктів аграрного виробництва. Водночас за сучасних умов спостерігається активна диференціація селянських домогосподарств, зростання частки селян, які, уникаючи офіційного оформлення в якості суб'єкта підприємницької діяльності, основною метою власного виробництва сільськогосподарської продукції вбачають її реалізацію та зосереджуються на максимізації обсягу відповідного доходу. Згідно товарно-споживчого критерію, нами розглядаються наступні групи селянських домогосподарств, мета і характер діяльності яких обумовлює, в свою чергу, перспективи інвестиційної діяльності (табл.1).

Як бачимо, потенційними учасниками інвестиційного процесу можуть бути представники двох груп селянських домогосподарств, виробнича діяльність яких передбачає відшкодування витрачених ресурсів, а також включає здатність до зменшення розміру компенсації затрат власної праці (аналогу заробітної плати). Водночас особливості організаційно-економічної будови та потенційні напрями розвитку обумовлюють диференційний підхід у виборі мети, обсягів та джерел інвестування. Якщо господарства споживчо-товарної групи здатні задовольняти власні потреби у матеріально-грошових надходженнях за рахунок власних коштів, то для членів товарної групи запорукою подальшого конкурентоспроможного розвитку є пошук інве-

стора. В цьому аспекті набувають актуальності питання створення кредитних установ, членами-засновками яких є селяни, які здійснюють товарне сільськогосподарське виробництво, а основною метою від-

повідних структур (кредитних спілок) є підвищення рівня конкурентоспроможності бізнесу членів-власників.

Таблиця 1

Характеристика груп селянських домогосподарств*

Групи	Рівень товарності	Мета діяльності	Напрями інвестування	Джерела інвестування
Споживчі	До 35%	Задоволення власних потреб	-	-
Споживчо-товарні	35-55%	Максимізація задоволення власних потреб за рахунок результатів сільськогосподарського виробництва	Засоби виробництва	Власні
Товарні	Понад 55%	Максимізація надходжень від діяльності	Елементи техніко-технологічного забезпечення	Залучені

*Джерело: *авторська розробка*

Аналізуючи перспективи створення зазначених видів обслуговуючих кооперативів, слід відмітити, що аналогічна спроба вже здійснювалась у процесі реалізації відповідних закордонних проектів сприяння кооперативному руху і супроводжувалась активною інформаційною компанією. Водночас рівень практичної ефективності проведених заходів, а саме кількість стабільно діючих кредитних спілок, не відповідав прогнозованим показникам. Однією з причин даної ситуації була відсутність системного інформаційного забезпечення для селянських домогосподарств, а також фактичне виключення даної категорії аграріїв з числа об'єктів національних програм галузевого розвитку. Беручи до уваги той факт, що в сучасних умовах не можна покладати надію на системну бюджетну підтримку селянських домогосподарств, доцільно вести мову про створення системи інформаційно-консультаційного забезпе-

чення інвестиційної діяльності в даному сегменті аграрного виробництва на базі регіональних навчально-наукових центрів, які, в свою чергу, вимушені функціонувати в умовах самовиживання і постійного пошуку бізнес-партнерів.

Висновки. Невід'ємною складовою подальшого розвитку селянських домогосподарств у напрямку еволюційного переходу на товарні принципи економічної діяльності має стати забезпечення інвестиційної привабливості даного сегменту аграрного виробництва. В статті проаналізовано теоретичні аспекти інвестиційної діяльності в системі аграрного підприємництва. Обґрунтовано диференційний підхід до оцінки перспектив інвестиційної привабливості селянських домогосподарств. Доведено необхідність оптимізації фінансової системи в напрямку створення кредитних структур на базі малих форм аграрного виробництва.

Список літератури

1. Абдулгасаров Турал Тофиг оглы Инвестиционный климат Азербайджанской Республики как ключевой фактор развития сельского хозяйства/Туралал Тофиг оглы Абдулгасаров// Економіка АПК. – 2014. - №12. – С.97-102
2. Дадашев Б.А. Теоретико-методологічні засади інвестиційно - інноваційного зростання і розвитку економіки/Б.А. Дадашев// Економіка АПК. – 2013. - №8. – С.68-74
3. Економічний енциклопедичний словник [Електронний ресурс] – Режим досту-

пу:<http://subject.com.ua/economic/slovník/5840.html>

4. Кізіма Т.О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та доміанти розвитку/ Т.О. Кізіма. – К.:Знання, 2010. – 431с.
5. Кісіль М.І. Інвестиційна привабливість сільського господарства регіону/М.І. Кісіль// Економіка АПК. – 2014. - №8. – С.44-51.
6. Мазнев Г.Є. Проблеми фінансового забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектору/Г.Є.Мазнев. - Економіка АПК. – 2014. - №9 – С. 5-13.
7. Про інвестиційну діяльність Закон України №1561-ХІІ від 18.09.91. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>
8. Burmester R., Vahs D. Innovations-management. Von der Produktidee zur erfolgreichen Vermarktung, 3.Auflage, Stuttgart 2005. – 412 p.
9. Cooper R.G. Management von Innovationen: Mit neuen Produkten zur Marktführerschaft. Veröffentlichung des ZfU – International Business School, CH-Thalwil 2003. – 244 p.
10. Drucker P.F. The discipline of innovation. Harvard Business School Publishing. Product Number 3480. 2000. – 294 p.
11. Ficher P. Foreign direct investment and governments / P. Ficher. – New York, 1999.

References

1. Abdulgasarov Tural Tofiq oğlu (2014) Investitsionnyy klimat Azerbaydzhanskoj Respubliki kak klyuchevoy faktor razvitiya selskogo hozyaystva. *Ekonomika APK*, №12, P.97-102 [in Russian].
2. Dadashev B.A. (2013) Teoretiko-metodologichni zasady Investitsiyno - Innovatsiyного zrostannya I rozvitku ekonomiki. *Ekonomika APK*, №8, P.68-74 [in Ukrainian].
3. Ekonomichnyy entsiklopedichnyy slovník [Online]. Retrieved from: <http://subject.com.ua/economic/slovník/5840.html> [in Ukrainian].
4. Kizima, T.O. (2010) Finans domogospodarstv: suchasna paradigma ta domnanti rozvitku. *K.:Znannya*, 431 p. [in Ukrainian].
5. Kisil, M.I. (2014) Investitsiyna privablivlst sllskogo gospodarstva region. *Ekonomika APK*, №8, P.44-51. [in Ukrainian].
6. Maznev, G.E. (2014) Problemi flnansovogo zabezpechennya Innovatsiyного rozvitku agrarnogo sektoru. *Ekonomika APK*, №9, P. 5-13. [in Ukrainian].
7. Pro Investitsiynu dlyalnst Zakon UkraYini №1561-HII vld 18.09.91. [Online]. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1560-12> [in Ukrainian].
8. Burmester R., Vahs D. (2005) Innovations-management. *Von der Produktidee zur erfolgreichen Vermarktung, 3.Auflage, Stuttgart*, 412 p. [in English].
9. Cooper, R.G. (2003) Management von Innovationen: Mit neuen Produkten zur Marktführerschaft. *Veröffentlichung des ZfU – International Business School, CH-Thalwil*, 244 p. [in German].
10. Drucker, P.F. (2000) The discipline of innovation. *Harvard Business School Publishing*. Product Number 3480, 294 p. [in English].
11. Ficher, P. (1999) Foreign direct investment and governments. *New York*. [in English].

УДК 334.138

Шевчук О.Ю., к.е.н., доцент
Таврійський державний агротехнологічний університет,
shevchukelena01@gmail.com

КОМПЛЕКСНИЙ АУДИТ ІНСТРУМЕНТІВ МАРКЕТИНГУ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. Стаття присвячена формуванню комплексної оцінки перспективи розвитку ринку і ресурсів компанії за допомогою аудиту маркетингу. Це дозволяє проаналізувати всю роботу системи маркетингу, виділити системоутворюючі чинники підвищення ефективності роботи структури маркетингу і продажів. Розроблена модель проведення комплексного аудиту операційного маркетингу підприємства дозволить приймати стратегічні та операційні рішення на основі інформаційної системи, отриманої в ході проведення комплексної ревізії. Удосконалення технології проведення комплексного маркетингового аудиту допоможе прискорити і якісно підвищити ефективність прийнятих стратегічних рішень на рівні топ-менеджменту, керівників відділів, робочих груп та інших підрозділів компанії.

Ключові слова: маркетинговий аудит, бізнес-проект, управління маркетингом, маркетингові дослідження, ринкова позиція, аудит marketing-mix

JEL code classification: M31, M42, L22

Shevchuk Elena,
Ph.D., associate professor of department marketing
Tavria state agrotechnological university,
shevchukelena01@gmail.com

COMPREHENSIVE AUDIT MARKETING TOOL ENTERPRISE

Abstract. The article is devoted to the formation of a comprehensive assessment of market prospects and resources company with marketing audits, allowing analyze the work of the marketing system, to provide system-factors increase the efficiency of marketing and sales structure. Today the production program most companies usually formed without a comprehensive assessment of market prospects and the company's resources, with no scientific formulation of problems, development and study of strategic decisions. Under the marketing audit should understand the diagnostic process and optimize the marketing policy to improve the marketing system of enterprises, market-oriented. The subject of the study appears audit all elements of marketing that can be grouped according to certain functions: analytical, management, production and marketing. This leads to the fact that Ukrainian companies can not generate adequate behavioral strategy situation in the market and leads to loss of resources. Development model of comprehensive audit of operational marketing company will make strategic and operational decisions based information system developed during a comprehensive audit. This comprehensive approach to the development of business strategies and tactics companies can provide a synergistic effect and maximum efficiency of the enterprise. Improving the technology of integrated marketing audit, its standardization and the use of the Ukraine for the evaluation and formation of strategic solutions company, will significantly accelerate and qualitatively increase the effectiveness of the strategic decisions at the level of top management, heads of departments, workgroups and other divisions of the company.

Keywords: marketing audit, business project management, marketing, market research, market position, audit marketing-mix.

Постановка проблеми. Сьогодні якість управління підприємством безпосередньо залежить від досліджень, проведених маркетингологами і аналітиками. Уніфікований комплекс маркетингових досліджень, або комплексний аудит (ревізія) маркетингу дозволяє проаналізувати поточний стан

основних (реперних) точок положення підприємства на ринку, а також розробити найбільш ефективні рішення в області маркетингу та менеджменту. Сьогодні виробничі програми більшості підприємств, як правило, формуються без комплексної оцінки перспективи розвитку ринку і ресурсів

компанії, при цьому відсутня наукова постановка вирішення проблем вироблення і обґрунтування стратегічних рішень. Це призводить до того, що українські підприємства не можуть сформулювати адекватну існуючій ситуації стратегію поведінки на ринку і призводить до втрати ресурсів компанії [4].

Необхідність проведення ревізії маркетингу активно обговорюється маркетингологами, в пресі наводяться певні методики, які дозволяють провести операційний аудит, в основному проводять аудит товарного портфеля або каналів збуту – найбільш вразливих зон підприємства. Проблемою є саме структурування та опис технології маркетингового аудиту, оскільки цілісну систему аудиту в маркетингу ніхто не представляє [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перші згадки про проведення маркетингового аудиту відносяться до початку 1950-х років. У 1959 році Американська асоціація управління опублікувала набір статей з аудиту маркетингу під назвою «Аналіз і вдосконалення збутової діяльності» [9]. У літературі зустрічаються різні визначення аудиту маркетингу. Котлер Ф. визначає цей процес, таким чином: «Маркетинговий аудит – це всебічне, систематичне, незалежне, періодичне дослідження компанією (або її підрозділами) маркетингового середовища, цілей, стратегій і діяльності з точки зору виявлення проблем і прихованого потенціалу, а також розробки плану дій щодо поліпшення маркетингу» [6, 12]. Корягіна С.В. дає наступне визначення: «Маркетинговий аудит являє собою всеосяжну, систематичну, незалежну і періодичну перевірку зовнішнього середовища маркетингу, цілей, стратегій і окремих видів маркетингової діяльності для організації в цілому або для окремих господарських одиниць» [5]. Б.А. Соловйов трактує маркетинговий аудит, як «аналіз і оцінку маркетингової функції підприємства. Це метод (аналітичний інструмент) виявлення і використання маркетингових ресурсів компанії для поліпшення її становища на ринку». Шкардун В.Д. заявляє: «Маркетинговий аудит – проектна форма проведення стратегічного аналізу – ком-

плексна, незалежна оцінка зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства і вироблення рекомендацій щодо приведення у відповідність стану та пропозицій підприємства умовам і вимогам зовнішнього середовища» [10].

Формулювання цілей статті. Метою статті є узагальнений варіант складових маркетингового аудиту, запропонований в літературі. Аудит маркетингу, як і планування, може бути стратегічним і оперативним. Метою стратегічного маркетинг-аудиту є відстеження, моніторинг ринкової ситуації, аналіз стратегічних планів, координація стратегічних планів, маркетингових рішень. Оперативний маркетинг-аудит займається відстеженням внутрішньофірмових показників у короткостроковому періоді, результатів у розрізі маркетинг-мікс.

Виклад основного матеріалу. Постійна зміна ринкової ситуації формує як можливості, так і проблеми для виробників, що вимагає періодичної переорієнтації маркетингової діяльності підприємств. Таким чином, аудит інструментів маркетингу виступає засобом інтенсифікації маркетингової діяльності, основною метою якої є управління попитом. Даний процес включає наступні стадії: оцінка маркетингових рішень на відповідність цілям і стратегії підприємства; управлінський облік маркетингових витрат; аудит маркетингу; аналіз планів маркетингу, результатів і відхилень; контроль маркетингової діяльності; моніторинг маркетингової діяльності; вироблення рекомендацій для прийняття маркетингових рішень. Складовими елементами маркетингового аудиту є:

1. Аудит зовнішнього середовища:

1.1. Аудит ринкових тенденцій – передбачає визначення стадії життєвого циклу ринку і його сегментів, дослідження загальних тенденцій розвитку попиту, прогноз розвитку на найближчі 3-5 років.

1.2. Аналіз цільової аудиторії – завданням цього розділу є сегментація і аналіз цільових груп впливу, виявлення і оцінка факторів, що впливають на прийняття рішення про покупку.

1.3. Дослідження конкурентного середовища – оцінка бар'єрів входу і виходу з

ринку, конкурентного оточення і мотивації конкурентів. Аналіз місця підприємства в конкурентному середовищі.

2. Аудит внутрішнього середовища:

2.1. Аудит організації маркетингу – аналіз цілей і завдань маркетингової служби, функціональної структури маркетингу підприємства, компетенцій і компетентності працівників, системи мотивації.

2.2. Аудит marketing-mix – оцінка ефективності роботи інструментів маркетингу (аудит товарної, цінової, розподільчої, комунікативної та інших політик).

3. Оцінка роботи структури маркетингу сьогодні – аналіз ефективності маркетингового планування, оперативної звітності та системи контролю виконання поставлених цілей і завдань, а також їх досягнення.

Структура аудиту маркетингу повинна бути взаємопов'язана з системою управління маркетингом підприємства. Процес управління в маркетингово-орієнтованій компанії, можна поділити на чотири етапи (рис. 1). Кожний етап логічно взаємопов'язаний з іншими і представляє систему, комплекс заходів щодо досягнення генеральної мети, поставленої перед менеджментом компанії.

Відповідно, при формуванні дій на операційному рівні, необхідно враховувати стратегічні ініціативи, розроблені для верхніх рівнів, інакше кажучи, комплекс дій, спрямованих на розробку стратегічних рішень підприємства.

Комплексність маркетингового аудиту має на увазі охоплення всіх областей діяльності підприємства з єдиної точки зору – маркетингового підходу до організації роботи підприємства.

В даний час дана досліджувана тема є цікавою й актуальною. Розглянувши структуру аудиту маркетингу і основні інструменти, використовувані для проведення досліджень і розробки стратегічних рішень на кожному з рівнів управління маркетингово-орієнтованого підприємства, можна зробити висновок про те, що доступних джерел, в яких розглядаються технології проведення аудиту маркетингу підприємства, не існує. Як в західній, так і у вітчиз-

няній літературі наводяться лише критерії аудиту маркетингу. Практичні дослідження в цій області проводять, в основному, консалтингові агентства, розроблена ними технологія є їх інтелектуальною власністю і не публікується.

Таким чином, зробити висновок про те, яким повинен бути комплексний маркетинговий аудит не представляється можливим. У науковій літературі та практичних дослідженнях висвітлено окремі ділянки маркетингового аудиту або представлена точка зору автора за визначеною ним науковою сферою без детального розгляду технології її дослідження.

Узагальнюючи наведене можна зробити висновок, що під маркетинговим аудитом слід розуміти процес діагностики і оптимізації маркетингової політики з метою вдосконалення роботи системи маркетингу підприємства, орієнтованого на ринок.

Предметом вивчення аудиту виступають всі елементи маркетингу, які можна згрупувати відповідно до відомих функцій: аналітичної, управлінської, виробничої і збутової.

Метою проведення аудиту маркетингу підприємства є:

1) створення системи збору й аналізу внутрішньої і зовнішньої інформації;

2) оптимізація продуктової пропозиції підприємства:

а. виділення виробів, що володіють комерційним потенціалом,

б. розроблення системи аналізу прибутковості асортиментного ряду,

с. оптимізація завантаження виробничих потужностей,

д. формування асортиментної матриці на рік;

3) виділення і аналіз ключових клієнтів за критеріями:

а. прибутковості бізнесу по каналах продажів,

б. даних у розрізі клієнт / асортимент,

с. географії продажів;

4) оптимізація роботи з просування виробів підприємства на ринок;

5) аналіз роботи персоналу підприємства в сфері маркетингу.

РІВЕНЬ ПРИЙНЯТТЯ
РІШЕНЬ

Функціонал рівня

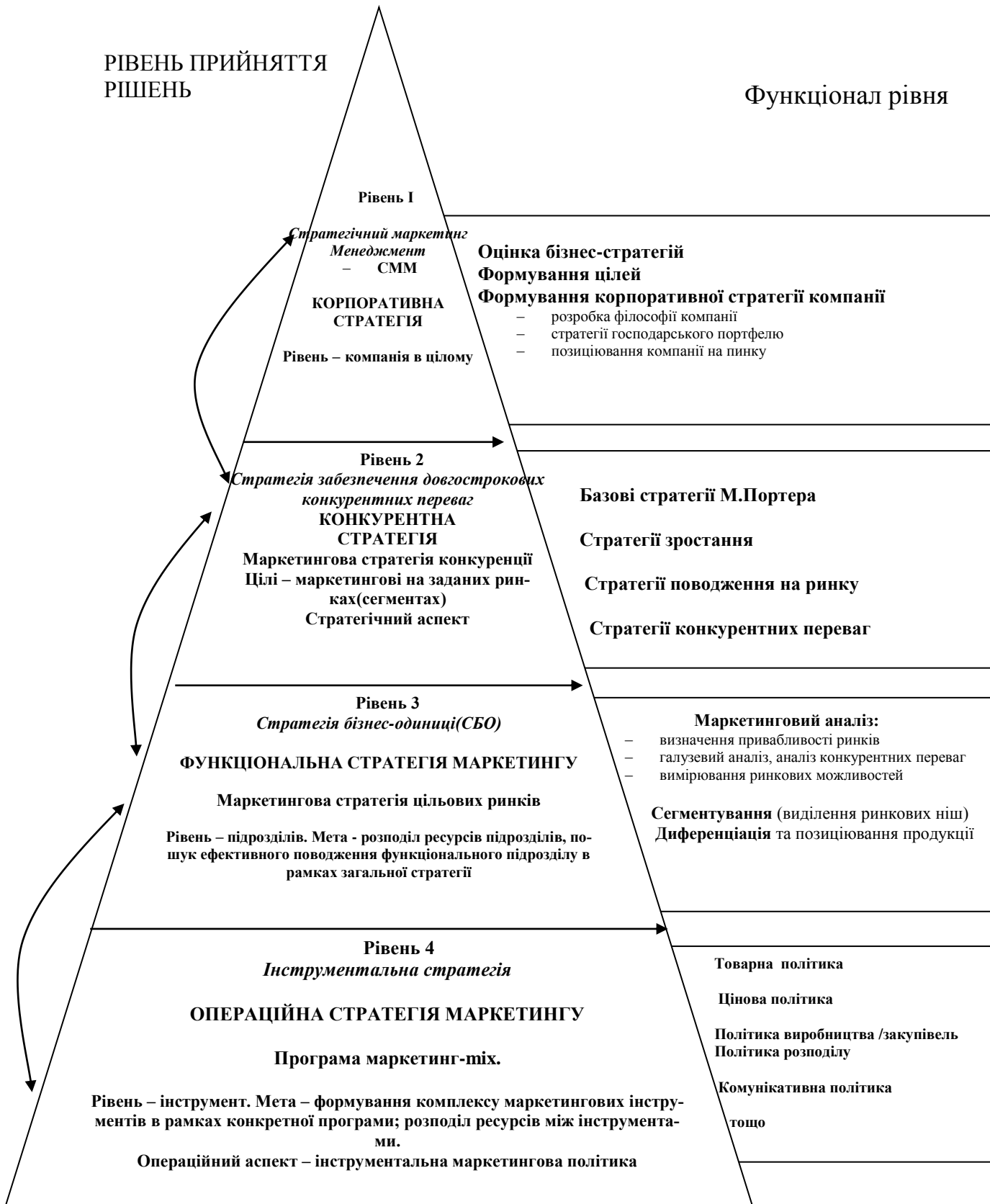

Рис. 1. Схема управління маркетингом на підприємстві
Джерело: авторська розробка

Обґрунтованість формування етапів розробки та проведення комплексного аудиту

ту інструментів маркетингу підприємства представлена на рисунку 2.

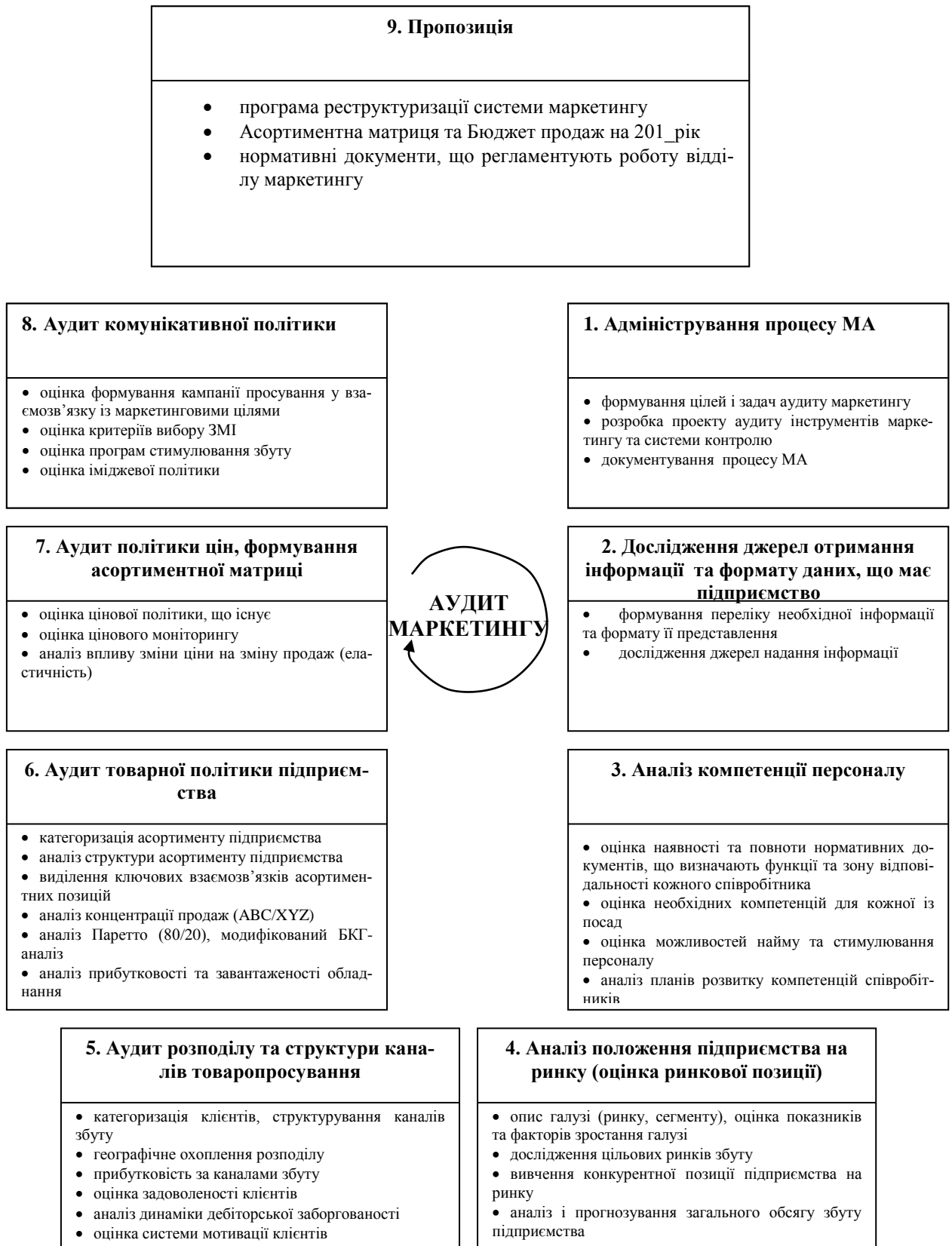

Рис. 2. Етапи проведення комплексного аудиту інструментів маркетингу підприємства*
*Джерело: авторська розробка

Аудит маркетингу, проведений за пропонуваною схемою, дозволить розробити необхідні заходи щодо реорганізації роботи відділу маркетингу та управління продажів, сформувати такий функціональний підрозділ маркетингу на підприємстві, який дозволить мінімізувати негативний вплив ринкової ситуації на його доходи.

Етап 1 – адміністрування процесу маркетингового аудиту. Рішення про проведення аудиту маркетингу на підприємстві може бути викликано різними причинами:

першою причиною виступає необхідність формування та обґрунтування стратегічної концепції розвитку на наступний період, що найчастіше проводиться напередодні щорічного стратегічного планування.

- У разі, якщо подібний захід проводиться не в перше, керівник, який наймає консультанта по маркетинговому аудиту, чітко формує цілі і завдання проекту, а також жорстко контролює терміни його виконання. При цьому всім учасникам цього проекту (співробітникам підприємства) заздалегідь пояснюється значимість планованої процедури і відповідальність за невиконання поставлених перед ними зобов'язань в строк. Найчастіше, для розробки стратегічних рішень запрошують зовнішнього консультанта;

- другою причиною проведення аудиту маркетингу є зміна керівника управління маркетингом на підприємстві. Метою стає якнайшвидше проведення на посаду нового співробітника. Проведення аудиту з цієї причини в Україні надзвичайно рідкісні, найчастіше співробітник має удосконалювати свої знання в процесі вирішення тих чи інших завдань, поставлених керівництвом;

- третя причина – вікова, коли підприємство досягає певного рівня розвитку і стикається з необхідністю отримання додаткової інформації про ринок. У цьому випадку, в залежності від поставлених завдань, об'єктом аудиторської перевірки може бути не весь функціонал маркетингу, а окремі його сторони, наприклад, для розробки кампанії просування проводять аудит комунікативної діяльності і аудит мар-

кетингу продукту, визначеного до просування на ринку.

Аудит маркетингу може проводитись як зовнішнім консультантом, так і власними силами підприємства (при наявності у штаті фахівців з персоналу).

Етап 2 – дослідження джерел отримання інформації та формату наявних даних. Досліджуючи інформаційні ресурси, які формують і використовують співробітники відділу маркетингу у роботі, можна проаналізувати реальний функціонал, зосереджений у відділі маркетингу, і оцінити виконання одним із завдань, що стоять перед структурою маркетингу, що полягає в формуванні баз інформаційних ресурсів (МІС-маркетингової інформаційної системи) для прийняття різних управлінських рішень.

Класифікуючи маркетингові дослідження, можна виділити [4]:

- дослідження, що проводяться для визначення проблеми (дослідження ринкового потенціалу, динаміки частки ринку, іміджу, продажів, ринкових тенденцій);

- дослідження, спрямовані на розробку і формування стратегій і програм (дослідження для сегментації, дослідження маркетингових інструментів: політики, товару, цін, розподілу, просування тощо).

У результаті дослідження нами проаналізовано зовнішні і внутрішні джерела інформації. Серед внутрішніх джерел інформації запропоновано розглядати будь-які системи обліку даних, що застосовуються на підприємстві: бази даних бухгалтерського обліку, системи обліку та реєстрації договорів, звіти менеджерів з продажу і торгових представників тощо. При цьому використовуються як активні, так і заархівовані дані за ряд років (для формування прогнозу продажів аналізують дані не менше ніж за три роки). Ці джерела дозволяють досліджувати всі інструменти маркетингу, які застосовуються на підприємстві.

Етап 3 – аналіз компетенцій персоналу. На цьому етапі необхідно розглянути не тільки компетенції працівників, які беруть участь в проекті, а й наявність співробітників, здатних виконати ті завдання, які

ставити перед ними керівник. Найчастіше керівництво підприємства хоче змін, але виявляється не готовим до реорганізації підприємства. Керівник повинен розуміти, що перехід до маркетингового орієнтованого управління залучає всю організацію до перегляду старих вимог до роботи і формування нових поглядів, як у себе, так і в колективі – це перший етап реінжинірингу підприємства.

Етап 4 – аналіз положення підприємства на ринку (оцінка ринкової позиції підприємства). «Критичною точкою» на цьому етапі є правильне визначення життєвого циклу розвитку ринку. Кожному відрізку кривої життєвого циклу відповідають свої тенденції розвитку (темпи зростання ринку, характер попиту, конкуренція, цільова аудиторія тощо).

Етап 5-8 – аудит marketing-mix. Аналітик відділу маркетингу (або зовнішній аналітик) досліджує дані, одержані в результаті оцінки ринкової ситуації, а також аналізує зібрану внутрішню інформацію. Результатом є звіт, що містить інформацію про роботу інструментів маркетингу підприємства, а також оцінка підрозділу маркетингу з точки зору виконання ним поставленого функціоналу.

Етап 9 – формування пропозицій за підсумками проведеного аудиту маркетингу підприємства. У ході проведення аудиту маркетингу мають бути вироблені та запропоновані керівництву підприємства пропозиції щодо вдосконалення системи

маркетингу на підприємстві в залежності від поставлених завдань і виявлених факторів.

Насамкінець, необхідно зазначити, що аудит маркетингу, проведений на підприємстві, дозволяє проаналізувати роботу системи маркетингу, виділити системоутворюючі чинники, що впливають на підвищення ефективності роботи структури маркетингу і продажів.

Висновки. Удосконалення технології проведення комплексного маркетингового аудиту, його уніфікація і застосування на підприємствах України для оцінки і формування стратегічних рішень підприємства дозволить істотно прискорити і якісно підвищити ефективність прийнятих стратегічних рішень на рівні топ-менеджменту, керівників відділів, робочих груп та інших підрозділів компанії. В умовах зростаючої конкуренції з боку іноземних виробників необхідно забезпечити більш стійке становище українських компаній на ринку, тому необхідним є розроблення моделі проведення комплексного аудиту операційного маркетингу підприємства, яка дозволить ухвалювати стратегічні та операційні рішення на основі інформаційної системи, отриманої в ході проведення комплексної ревізії. Саме комплексний підхід до розробки бізнес-стратегій і тактик компанії, дозволить забезпечити синергетичний ефект і максимальну ефективність діяльності підприємства.

Список літератури:

1. Амельницька О. В. Формування системи маркетингового аудиту на промисловому підприємстві [Електронний ресурс] // О. В. Амельницька ; Вісник Хмельницького національного університету. — 2010. — № 6. — С. 50-53. Режим доступу : nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchnu_ekon/2010_6_4/050-053.pdf
2. Балабанова Л. В. Маркетинговий аудит системи збуту : навчальний посібник / Л. В. Балабанова, А. А. Балабанець. — К. : ВД "Професіонал", 2004. — 224 с.
3. Белявцев М. І. Маркетинговий менеджмент : навч. посіб. [Електронний ресурс] / Режим доступу : pidruchniki.ws/15840720/marketing/marketingoviy_menedzhment_-_belyavtsev_mi
4. Дядько Я. Маркетинговий аудит — засіб підвищення конкурентоздатності підприємств // Я. Дядько. Журнал "Маркетинг в Україні". — №2. — 2006. — С. 47-51.
5. Корягіна С. В. Маркетинговий аудит — складник дослідження життєвого циклу розвитку підприємства // С. В. Корягіна. Вісник ЛКА. — Львів : Видавництво ЛКА, 2007. — Випуск 25. — С423-429.
6. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент / Ф. Котлер. — СПб.: Питер, 2003. — 800 с.
7. Малхорта, Нэреш К. Маркетинговые исследования. Практическое руководство / Нэреш К., Малхорта ; [3-е издание]. [пер. с англ. — М. : Издательский дом Вильямс, 2002. — 960 с.
8. Редченко К. І. Аудит стратегічних управлінських рішень, прогнозів та проектів : монографія / К. І. Редченко — Львів : Видавництво ЛКА, 2001. — 402 с.
9. Уилсон Обри. Аудит маркетинга / Уилсон Обри ; [пер. с англ.] — Днепропетровск : Балас. — Клуб, 2003. — 368 с.
10. Шкардун В. Д. Маркетинговые основы стратегического планирования. Теория, методология, практика. / В. Д.: Шкарбун. — М.: Издательство "Дело" АНХ, 2008. — 384 с.

11. Dawid Malherbe. Marketing Audits, the Perfect Strategic Tool By [Електронний ресурс] / Режим доступу : ezinearticles.com/?Marketing-Audits,-the-Perfect-Strategic-Tool&id=156776
12. Philip Kotler William T. Gregor William H. Rodgersio. The Marketing Audit Comes of Age. [Електронний ресурс] / Режим доступу: hamiltonco.com/features/hampub/SMR.html

References:

1. Amel'nyts'ka, O. V. (2010) Formuvannya systemy marketynhovoho audytu na promyslovomu pidpryyemstvi. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, № 6, P. 50-53. [Online], Retrieved from: nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchnu_ekon/2010_6_4/050-053.pdf [in Ukrainian].
2. Balabanova, L. V, Balabanets', A.A.(2004) *Marketynhovyy audyt systemy zbutu* [Marketynhovyy audyt systemy zbutu].: textbook, K. : VD "Profesional", 224 p. [in Ukrainian].
3. Belyavtsev, M. I. (2010) *Marketynhovyy menedzhment* [Marketing Management].: textbook, [Online], Retrieved from: pidruchniki.ws/15840720/marketing/marketingoviy_menedzhment_-belyavtsev_mi [in Ukrainian].
4. Dad'o, Y.A. (2006) Marketynhovyy audyt — zasib pidvysychennya konkurentozdatnosti pidpryyemstv. *Zhurnal "Marketynh v Ukrayini"*, №2, P. 47-51. [in Ukrainian].
5. Koryahina, S. V. (2007) Marketynhovyy audyt — skladnyk doslidzhennya zhyttyevoho tsykladu rozvytku pidpryyemstva. *Visnyk LKA, L'viv : Vydavnytstvo LKA*,. Vypusk 25., P. 423-429. [in Ukrainian].
6. Kotler, F. (2003) *Marketynh menedzhment* [Marketing Management].: textbook, SPb.: Pyter, 800 p. [in Russian].
7. Malkhorta, Néresh, K. (2002) *Marketynhovye yssledovannya. Praktycheskoe rukovodstvo* [Marketynhovye yssledovannya. Praktycheskoe rukovodstvo].: textbook; [3-e yzdanye]. [per. s anhl. M.: Yzdatel'skyy dom Vyl'yame, 960 p. [in Russian].
8. Redchenko, K. I. (2001) *Audyty stratehichnykh upravlyns'kykh rishen', prohnnoziv ta proektiv*. monohrafiya. L'viv: Vydavnytstvo LKA, 402 p. [in Ukrainian].
9. Uylson, Obry. (2003). *Audyty marketynha* [Audyty marketynha].: textbook; [per. s anhl.]. *Dnepropetrovsk: Balans. — Klub*, 368 p. [in Ukrainian].
10. Shkardun, V. D. (2008) *Marketynhovye osnovy stratehicheskoho planirovaniya. Teoryya, metodolohyya, praktyka* [Marketynhovye osnovy stratehicheskoho planirovaniya. Teoryya, metodolohyya, praktyka]: textbook. M.: Yzdatel'stvo "Delo" ANKH, 384 p. [in Russian].
11. Dawid, Malherbe. *Marketing Audits, the Perfect Strategic Tool By* [Online], Retrieved from: ezinearticles.com/?Marketing-Audits,-the-Perfect-Strategic-Tool&id=156776 [in English].
12. Philip Kotler, William T. Gregor, William H. Rodgersio. *The Marketing Audit Comes of Age*. [Online], Retrieved from: hamiltonco.com/features/hampub/SMR.html [in English].

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ (ЗА ВИДАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ)

УДК 631.14

*Андрєєва Л.О., к.е.н., доцент,
cherkasova2408@mail.ru*

*Лисак О.І., к.е.н., доцент,
Таврійський державний агротехнологічний університет,
oksana_lysak@mail.ru*

ЕФЕКТИВНІСТЬ ТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

***Анотація.** У статті здійснено об'єктивну економічну оцінку ефективності торговельної діяльності регіональних аграрних підприємств з акцентом на зерновій продукції. Виявлено основні тенденції щодо змін показників, які характеризують економічну ефективність торговельної діяльності та фактори впливу на них. Визначено негативну тенденцію щодо ефективності торговельної діяльності досліджуваних аграрних підприємств. Запропоновано займатися постійним аналізом чинників зовнішнього середовища прямого впливу на їх діяльність.*

***Ключові слова:** зернові культури, реалізація, економічна ефективність, рентабельність виробництва, рентабельність продажу, конкурентоспроможність*

JEL Code Classification: M21, Q13, Q18

*Andrieva Larysa O.,
Candidate of economic sciences, associate professor
cherkasova2408@mail.ru*

*Lysak Oksana I.,
Candidate of economic sciences, associate professor
Tavria State Agrotechnological University,
oksana_lysak@mail.ru*

EFFICIENCY OF COMMERCE ACTIVITIES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Abstract.

***Setting the problem and the goal.** In today's dynamic conditions, the functioning of agrarian enterprises in the market space, where the determining factor for the formation of priority directions of development is solvent demand, the question of the effectiveness of their implementation activities is relevant. The productive indicators of the agribusiness enterprise's trade activity form the competitiveness of both the enterprise as a whole and of individual types of production, the production and sale of which it deals with. This led to the choice and relevance of the topic of this study with an emphasis on grain products, which is strategically important for our country.*

***Results.** The assessment of the competitiveness of the grain products of the enterprise, typical of the industry structure for agrarian enterprises in the region, showed that the company holds a worthy position in the regional market of grain products, but needs further improvement of its activities. The offered methods of research of a competitive position (matrix BKG, matrix McKinsey, benchmarking) are an effective way to assess the state of the company in the market and can be used by other enterprises.*

Consequently, on the basis of the above, one can conclude that there is a negative trend in the efficiency of trading activities of the agrarian enterprises under investigation, but the situation is not critical. For positive changes, enterprises need, first of all, to engage in constant analysis of factors of the environment direct impact on their

activities (consumers, competitors, suppliers, intermediaries, substitutes); to form a consumer type of activity, where the determining factor is solvent demand, and the main characteristics of the product is price, quality and appearance (the consulting parameters of the product - the main, in terms of the consumer).

All this will reduce the costs of production and sales of products, increase sales volumes, prices, sales proceeds, the mass of profits and, consequently, increase the indicators of levels of profitability of production and sales, which indicates an increase in the efficiency of trading activities of the enterprise and strengthening its competitive position.

Key words: *cereals, implementation, cost-effectiveness, profitability, return on sales, competitiveness.*

Постановка проблеми. В сучасних динамічних умовах функціонування аграрних підприємств в ринковому просторі, коли визначальним чинником для формування пріоритетних напрямів розвитку є платоспроможний попит, актуальним є питання ефективності їх реалізаційної діяльності. Результативні показники торговельної діяльності аграрного підприємства формують конкурентоспроможність як підприємства в цілому, так і окремих видів продукції, виробництвом та реалізацією яких воно займається. Це й зумовило вибір та актуальність теми даного дослідження з акцентом на зерновій продукції, яка є стратегічно важливою для нашої країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ефективності виробничої та торговельної діяльності вітчизняних аграрних підприємств досліджувались протягом багатьох десятиріч. Основні результати досліджень висвітлені в наукових працях таких провідних вчених в галузі аграрного виробництва, як Андрійчук В.Г. [1], Боднар О.В. [2], Бойко В.І. [3], Кваша С.М. [4], Пасхавер Б.Й. [6], Шпикуляк О.Г. [7], Шпичак О.М. [8]. Але чинники зовнішнього середовища, які постійно змінюються, викликають потребу у постійному переосмисленні цього процесу з метою зміцнення конкурентної позиції аграрних підприємств.

Формулювання цілей статті. Метою статті є економічний аналіз показників ефективності реалізації зернової продукції;

визначення конкурентної позиції зерна на прикладі окремого підприємства, типового за галузевою структурою для аграрних підприємств регіону та обґрунтування рекомендацій щодо підвищення економічної ефективності торговельної діяльності аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу. Економічний аналіз виконує найважливіші функції в системі управління, має важливе значення у процесі виявлення резервів покращення результативних показників та підвищення економічної ефективності торговельної діяльності аграрного підприємства. Від того, наскільки глибоко і всебічно виконано аналіз показників, що формують кінцеві результати діяльності, залежить оцінка використання наявних можливостей підприємства, повнота та реальність виявлених резервів і, як результат цього – подальше збільшення обсягів виробництва та реалізації продукції, зниження її собівартості, зростання розміру прибутку, рівня рентабельності виробництва та продажу.

На першому етапі аналізу показників, що формують економічну ефективність торговельної діяльності аграрних підприємств, пропонуємо розглянути повну собівартість продукції. Динаміка середніх показників повної собівартості, ціни та прибутку від реалізації 1 ц основних видів зернової продукції аграрних підприємств Мелітопольського району Запорізької області представлена в таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка показників повної собівартості, ціни та прибутку від реалізації зернової продукції, грн./ц

Культура	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	Темп росту, %
Повна собівартість						
Пшениця озима	88,57	132,91	130,73	142,83	176,52	у 2 р.
Ячмінь озимий	99,06	112,18	132,02	151,83	229,57	у 2,3 р.
Ячмінь ярий	101,86	110,48	128,49	143,06	189,07	у 1,9 р.
В цілому зернові культури	90,08	126,99	130,68	143,51	185,29	у 2,1 р.
Ціна реалізації						
Пшениця озима	134,35	162,80	134,88	188,89	251,41	у 1,9 р.
Ячмінь озимий	113,91	123,65	134,98	158,58	247,98	у 2,2 р.
Ячмінь ярий	148,17	146,43	143,46	180,90	238,87	у 1,6 р.
В цілому зернові культури	153,38	158,49	135,53	186,47	250,05	у 1,6 р.
Прибуток						
Пшениця озима	45,78	29,89	4,15	46,06	74,89	у 1,6 р.
Ячмінь озимий	14,85	11,47	2,96	6,75	18,41	123,97
Ячмінь ярий	46,31	35,95	14,97	37,84	49,8	107,54
В цілому зернові культури	63,3	31,5	4,85	42,96	64,76	102,31

Джерело: розраховано авторами за даними статистичної звітності підприємств

Аналіз даних таблиці 1 свідчить, що на протязі 5-ти років в аграрних підприємствах Мелітопольського району Запорізької області повна собівартість 1 ц зросла за всіма основним видами зернової продукції: за ячменем озимим – у 2,3 рази, пшеницею озимою – у 2 рази, ячменем ярим – у 1,9 разів. Загалом за зерновими повна собівартість 1 ц зросла у 2,1 рази.

Спостерігається зростання середньої ціни реалізації 1 ц за всіма видами зернової продукції: ячменю озимого у 2,2 рази, пшениці озимої у 1,9 рази, ячменю ярого у

1,6 рази. Середня ціна реалізації 1 ц зернової продукції збільшилась у 1,6 разів.

За всіма представленими видами зернової продукції зростає величина прибутку з 1 ц: за пшеницею озимою – на 64%, за ячменем озимим – на 24%, за ячменем ярим – майже на 8%. В цілому за зерновими культурами спостерігається збільшення величини прибутку з 1 ц на 2,3%.

Нами проаналізовано показники рівнів товарності, рентабельності виробництва та продажу зернової продукції (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка показників рівнів товарності, рентабельності виробництва та продажу, %

Культура	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	Відхилення +/-, пунктів
Рівень товарності						
Пшениця озима	103,09	122,01	80,94	84,88	59,81	-43,28
Ячмінь озимий	85,70	92,58	100,00	82,09	107,69	21,99
Ячмінь ярий	71,82	146,62	92,11	60,63	91,13	19,31
В цілому зернові культури	99,35	127,67	83,15	84,04	65,70	-33,65
Рівень рентабельності виробництва						
Пшениця озима	51,68	22,49	3,17	32,25	42,43	-9,25
Ячмінь озимий	15,00	9,82	2,24	4,45	8,02	-6,98
Ячмінь ярий	45,46	32,53	11,71	26,46	26,34	-19,13
В цілому зернові культури	47,99	24,90	3,71	29,94	34,95	-13,04
Рівень рентабельності продажу						
Пшениця озима	34,08	18,36	3,08	24,38	29,79	-4,29
Ячмінь озимий	13,04	9,28	2,19	4,26	7,42	-5,61
Ячмінь ярий	31,25	24,55	10,43	20,92	20,85	-10,41
Зернові культури	41,27	19,88	3,58	23,04	25,90	-15,37

Джерело: розраховано авторами за даними статистичної звітності підприємств

Одержані дані свідчать, що на протязі 2011-2015 рр. спостерігається зростання рівня товарності за такими культурами: ячмінь озимий – на 22 пункти, ячмінь ярий – на 19 пунктів. За пшеницею озимою рівень товарності зменшився на 43 пункти. Загалом за зерновими рівень товарності зменшився майже на 34 пункти.

Рівень рентабельності виробництва зменшився: за ячменем ярим – на 19 пунктів, за пшеницею озимою – на 9 пунктів, за ячменем озимим – майже на 7 пунктів. В цілому за зерновими культурами рівень рентабельності виробництва знизився на 13 пунктів. Показники рівня рентабельності продажу також знижуються за всіма видами продукції: за ячменем ярим – на 10 пунктів, за пшеницею озимою – на 4 пункти, за ячменем озимим – приблизно на 6 пунктів. В цілому за зерновими культурами рівень рентабельності продажу знизив-

ся на 15 пунктів.

Функціонуючи в мінливому ринковому просторі аграрні підприємства повинні постійно аналізувати свою діяльність на відповідність її ринковим вимогам, тому що визначальною характеристикою, яка формує ефективну діяльність будь-якого підприємства, є конкурентоспроможність.

Пропонуємо до уваги результати оцінки конкурентоспроможності зернової продукції підприємства, типового за галузевою структурою для аграрних підприємств регіону – ТОВ «Агро-Вільне» Мелітопольського району Запорізької області. Для порівняння показників конкурентоспроможності та оцінки позиції підприємства було обрано підприємства району, які також займаються виробництвом та реалізацією зернової продукції та є основними конкурентами ТОВ «Агро-Вільне», а саме: ТОВ «Агрофірма Україна» та СБК «Дружба».

Показники конкурентоспроможності зернової продукції за 2015 рік представлено в таблиці 3.

Таблиця 3

Порівняльна характеристика показників конкурентоспроможності виробництва та реалізації зернових культур в 2015 році

Показники	ТОВ «Агро-Вільне»	ТОВ «Агрофірма Україна»	СБК «Дружба»
Урожайність, ц/га	39,51	22,45	34,70
Ціна, грн.	254,05	232,87	239,13
Виробнича собівартість 1 ц, рн.	159,78	197,36	184,21
Повна собівартість 1 ц, грн.	196,92	226,53	208,29
Прибуток з 1 га, грн.	1681,12	93,62	564,40
Прибуток з 1 ц, грн.	57,13	6,34	30,84
Рівень рентабельності виробництва, %	29,01	2,80	14,81
Рівень рентабельності продажу, %	22,49	2,72	12,90

Джерело: розраховано авторами за даними звітності підприємства

Аналіз даних таблиці 3 свідчить, що за всіма показниками конкурентоспроможності виробництва та реалізації зернових культур ТОВ «Агро-Вільне» має значні переваги. ТОВ «Агро-Вільне» має більш високу урожайність та ціну, меншу виробничу та повну собівартість одиниці продукції, що, у свою чергу, впливає на одержання більшого прибутку з 1 центнера та з 1 гектару, та більші значення показників рівнів рентабельності виробництва та продажу.

На сьогодні розроблено ряд аналітичних методів та моделей, які можуть бути корисними при прийнятті стратегічних рішень. Одним із найбільш поширених інструментів вибору позиції фірми у конкуренції є портфельний аналіз.

Для проведення портфельного аналізу ринку зернових культур нами було використання матрицю Бостонської консалтингової групи. Досвід використання матриці БКГ показав, що вона корисна при визначенні стратегічних позицій фірми, а також при розподілі стратегічних ресурсів на найближчу перспективу. Однак необхідно зазначити, що перш ніж використовувати для аналізу матрицю БКГ, важливо переконатись у тому, що зростання обсягу реалізованої продукції може бути надійним показником перспектив розвитку, а відносно позицію фірми в конкурентній боротьбі можна визначити за її часткою на ринку. Характеристика портфелю пропозиції ТОВ «Агро-Вільне» наведена в таблиці 4.

Таблиця 4

Характеристика портфелю пропозиції ТОВ «Агро-Вільне»

Види продукції	Обсяг реалізації, тис. грн.					Частка ринку по району, %
	2011	2012	2013	2014	2015	
Пшениця озима	4616,1	4069,7	2382,1	5253,6	6362,0	25
Ячмінь озимий	375	-	264,3	364,1	1197,5	15
Ячмінь ярий	279	1313	226,1	104,2	522,4	8
В цілому зернові	5270,1	5382,7	2872,5	5721,9	8081,9	30

Джерело: розраховано авторами за даними звітності підприємства

На підставі наведених даних сформуємо стратегію підприємства щодо зернових культур за допомогою матриці БКГ. Вихідні

дані для побудови матриці БКГ за зерновими культурами наведено в таблиці 5.

Таблиця 5

Вихідні дані для побудови матриці БКГ

Показник продукції	Пшениця озима	Ячмінь озимий	Ячмінь ярий
Темп росту ринку, %	137,82	319,33	187,24
Відносна частка ринку	1,25	0,88	0,67
Частка продукції в загальному обсязі реалізації підприємства, %	78,72	14,82	6,46

Джерело: власні розрахунки авторів

На основі побудованих даних проаналі-

зуємо кожен з видів продукції.

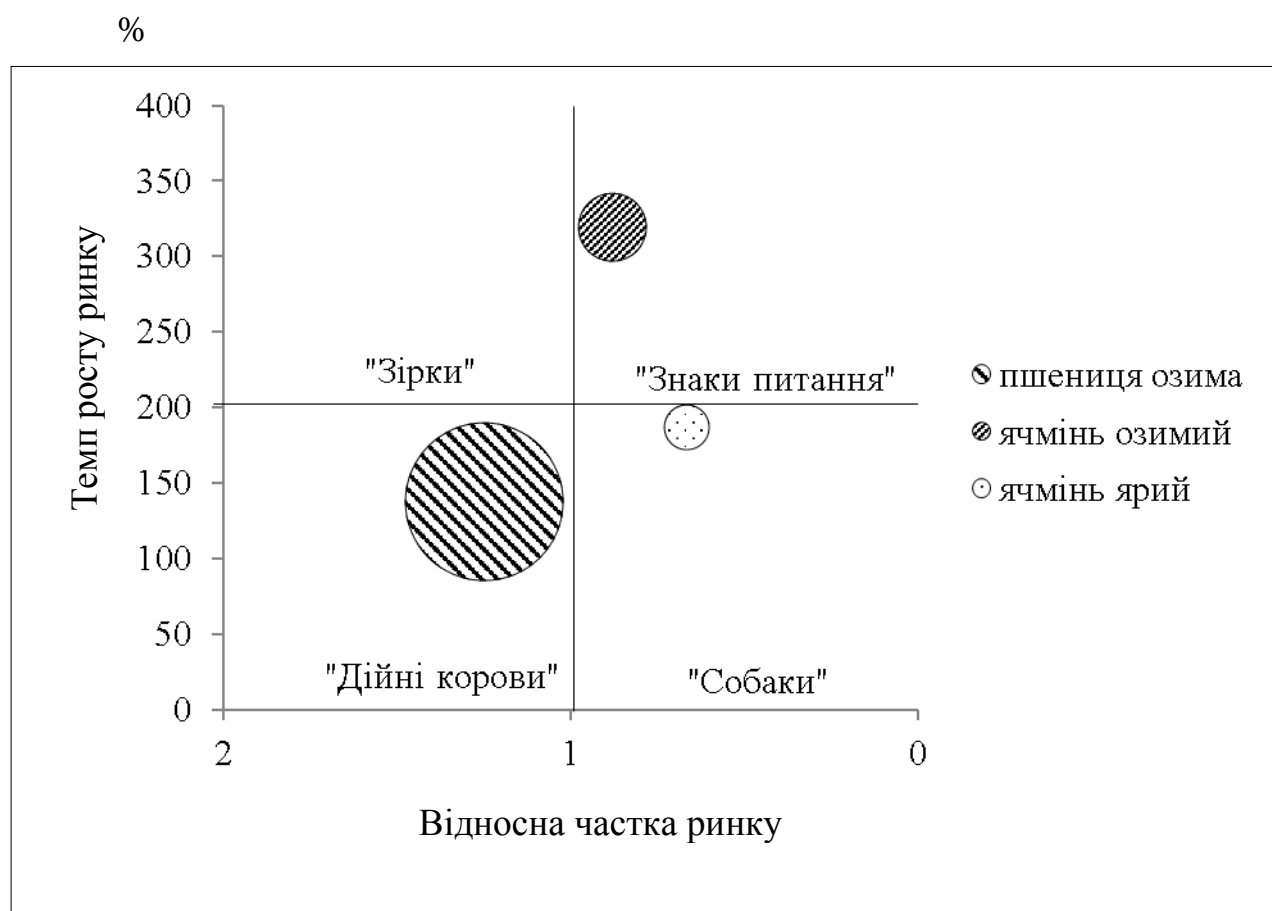

Рис. 1. Модель БКГ

Джерело: власні узагальнення авторів

Пшениця озима, яка має найбільшу частку в структурі обсягу реалізації, займає квадрат «Дійні корови», що свідчить про активну реалізацію на ринку зернових та значні прибутки.

Ячмінь озимий – товар, який знаходиться у квадраті «Знаки питання», що свід-

чить про незначні прибутки від реалізації продукції даного виду, але при значних інвестиціях ця культура може переміститися в область «Зірки», що даватиме значний дохід.

Ячмінь ярий – культура, яка розташовується в квадраті «Собаки», що свідчить про

низький обсяг реалізації продукції та низьку ринкову частку. Реалізація ячменю ярого дає підприємству незначні прибутки. Тому, підприємству рекомендується скоротити випуск цієї продукції або взагалі її не вирощувати та спрямувати кошти на розвиток більш перспективних культур.

На відміну від двофакторної матриці БКГ, матриця McKinsey є її більш детальним варіантом і багатофакторною матрицею. Використаємо матрицю McKinsey для оцінки привабливості ринку зерна для ТОВ «Агро-Вільне».

Таблиця 6

Структура оцінки привабливості ринку зернової продукції

Критерії (чинники)	Відносна вага	Оцінка привабливості	Індекс привабливості
Місткість ринку	0,3	4	1,2
Темп зростання ринку	0,3	4	1,2
Прибутковість ринку	0,1	4	0,4
Чутливість до інфляції	0,1	2	0,2
Галузева рентабельність	0,2	5	1
Оцінка привабливості ринку (галузі)			4

Джерело: власні розрахунки авторів

Оцінка конкурентоспроможності підприємства ТОВ «Агро-Вільне» наведена в

таблиці 7.

Таблиця 7

Оцінка конкурентоспроможності підприємства

Фактор успіху	Відносна вага	Оцінка привабливості	Індекс конкурентоспроможності
Якість товару	0,3	4	1,2
Абсолютна ринкова частка	0,1	3	0,3
Відносна ринкова частка	0,2	3	0,6
Привабливість асортименту	0,2	4	0,8
Соціальне середовище	0,2	3	0,6
Оцінка конкурентоспроможності підприємства			3,5

Джерело: власні розрахунки авторів

На підставі проведених розрахунків побудовано матрицю McKinsey «привабливість – конкурентоспроможність».

На основі побудованої матриці McKinsey стратегічного розвитку підприємства (рис. 2) видно, що ТОВ «Агро-Вільне» потрапляє в квадрат «Стратегії захисту позиції». Це свідчить про високу

привабливість галузі та високу конкурентоспроможність підприємства. Виходячи з цього, підприємство ТОВ «Агро-Вільне» є лідером на ринку зернової продукції. Загрозою для даного підприємства є тільки посилення своїх позицій підприємствами-конкурентами.

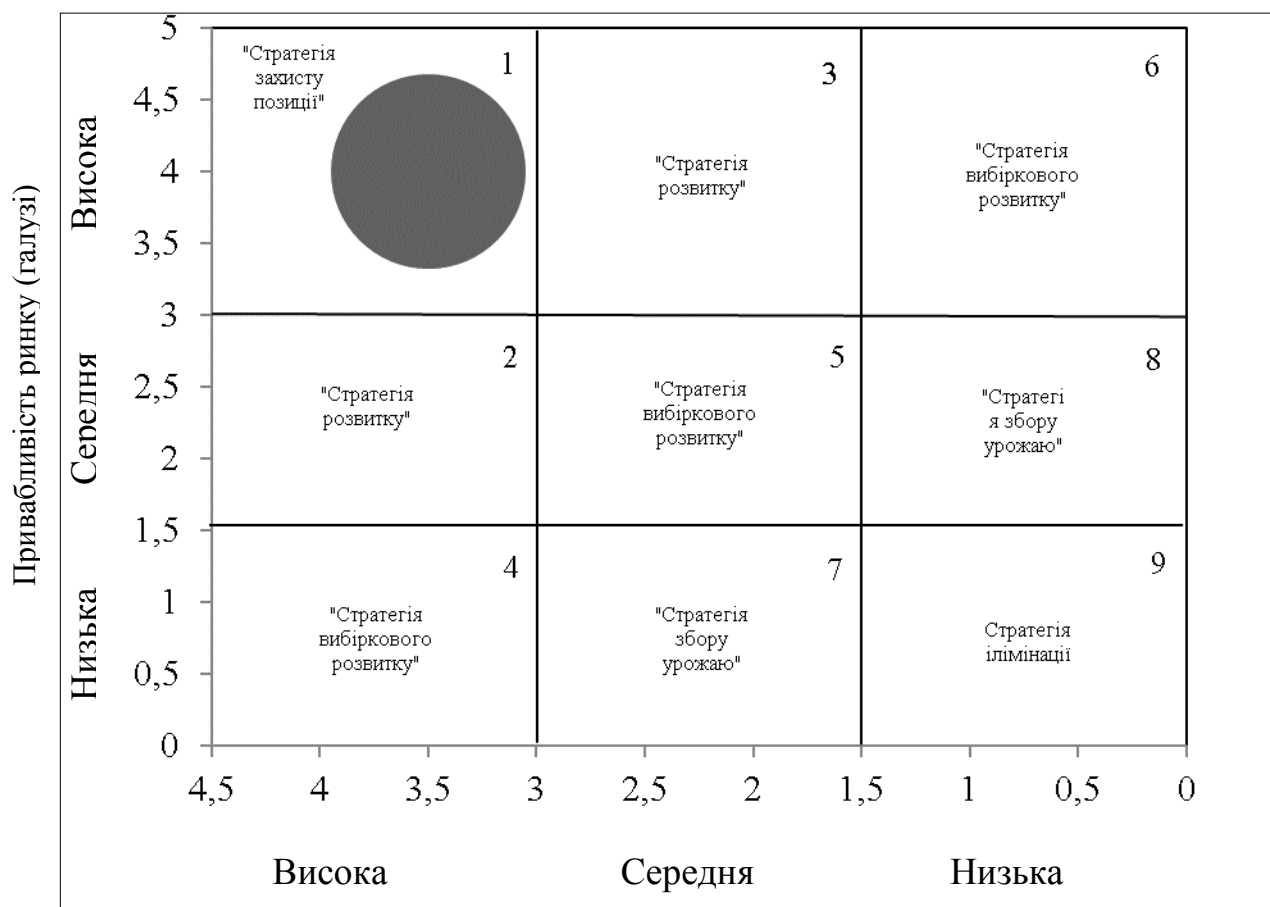

Рис. 2. Матриця McKinsey «привабливість – конкурентоспроможність» (зернові культури)

Джерело: власні узагальнення автора

Позиція в квадраті «Стратегії захисту позиції» є найбільш багатобічною з точки зору майбутніх доходів від інвестицій. Необхідно працювати на цьому ринку, вкладати значні інвестиції у розвиток даного ринку, розширювати виробництво продукції, концентрувати увагу на підтриманні конкурентних переваг.

Бенчмаркінг – це альтернативний метод стратегічному плануванню, у якому завдання визначаються не від досягнутого, а на основі аналізу показників конкурентів. Мета бенчмаркінгу – підвищення ефективності власної діяльності та завоювання переваг у конкурентній боротьбі. Для проведення аналізу методом бенчмаркінгу, нами відібрано ТОВ «Агрофірма Україна» та СБК «Дружба» (табл.8).

Профіль бенчмаркінгу представлено на рисунку 3.

На основі проведеного аналізу бенчмар-

кінгу бачимо, що найкращі позиції на ринку зернової продукції має ТОВ «Агро-Вільне», друге місце займає СБК «Дружба», а третім є ТОВ «Агрофірма Україна».

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки. Щодо показників ефективності торговельної діяльності аграрних підприємств Мелітопольського району Запорізької області, то на протязі досліджуваного періоду спостерігається зростання повної собівартості 1ц зернової продукції у 2 рази. Це пояснюється зростанням майже всіх статей витрат, з яких формується даний вид собівартості. Серед прямих матеріальних витрат значно зросли витрати на посадковий матеріал та мінеральні добрива, прямі витрати на заробітну плату. Також зросли маркетингові та транспортні витрати.

Таблиця 8

Вихідні дані для бенчмаркінгу

Фактори	ТОВ «Агро-Вільне»	ТОВ «Агрофірма Україна»	СБК «Дружба»
Частка ринку	6	5	5
Кваліфікація персоналу	8	7	7
Технологічні переваги	8	7	7
Маркетингові переваги	7	6	6
Цінові переваги	7	5	6
Фінансова сила	8	6	7
Якість продукції	8	7	7
Рентабельність продукції	8	4	6
Загальна оцінка	60	47	51
Середній бал	7,5	5,9	6,4

Джерело: власні узагальнення авторів

Обсяг реалізації зернової продукції в цілому по району зменшився майже на 34%. Це відбулось за рахунок зменшення обсягу реалізації озимої пшениці (на 43%). Слід зазначити, що в деяких роках рівень

товарності перебільшує 100%. Це свідчить про те, що підприємства реалізовували більше, ніж виробляли в аналізовані періоди, тобто реалізовували залишки готової продукції попередніх років.

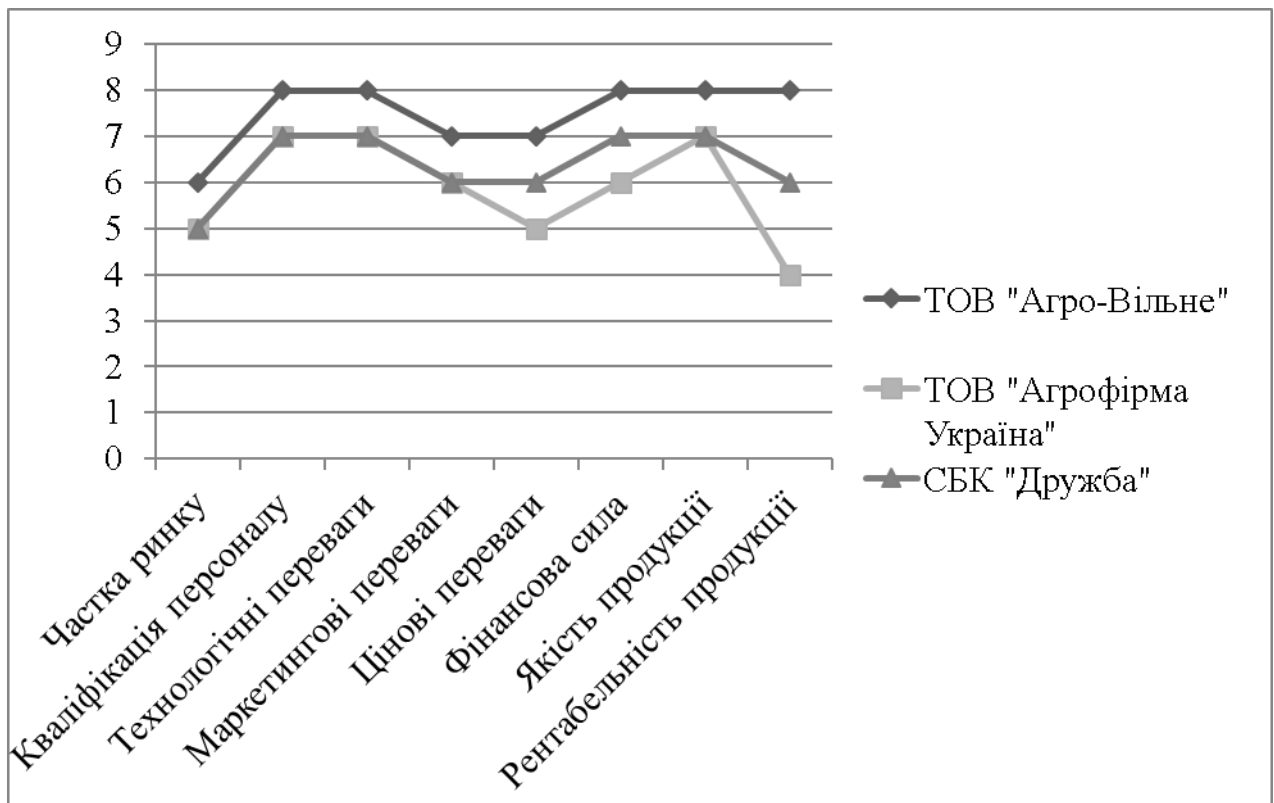

Рис. 3. Профіль бенчмаркінгу (зернові культури)

Джерело: власні узагальнення автора

За рахунок значно швидшого зростання реалізаційних цін на зернову продукцію, ніж зростання повної собівартості одного

центнера, спостерігається збільшення розміру прибутку з 1 ц. Однак, незважаючи на це, основні показники ефективності діяль-

ності підприємства – рівні рентабельності виробництва та продажу – знижуються в цілому за зерновими на 13 та 15 пунктів відповідно. Тобто, підприємства стали отримувати прибутку з кожної гривні повної собівартості реалізованої продукції менше на 13 копійок та на 15 копійок прибутку з кожної гривні отриманої виручки від реалізації зернової продукції. Це пояснюється тим, що темпи зростання прибутку є значно меншими, ніж темпи зростання повної собівартості реалізованої продукції та виручки від реалізації відповідно.

Оцінка конкурентоспроможності зернової продукції підприємства, типового за галузевою структурою для аграрних підприємств регіону, показала, що підприємство займає достойну позицію на регіональному ринку зернової продукції, але потребує подальшого удосконалення своєї діяльності. Запропоновані методи дослідження конкурентної позиції (матриця БКГ, матриця McKinsey, бенчмаркінг) є дієвим способом оцінки стану підприємства на ринку і можуть бути використані іншими підприємствами.

Отже, на підставі зазначеного можна зробити висновок щодо негативної тенденції ефективності торговельної діяльності досліджуваних аграрних підприємств, але ситуація не є критичною. Для позитивних змін підприємствам необхідно, в першу чергу, займатися постійним аналізом чинників зовнішнього середовища прямого впливу на їх діяльність (споживачі, конкуренти, постачальники, посередники, товари-замінники); формувати споживацький тип діяльності, де визначальним чинником є платоспроможний попит, а основними характеристиками продукції є ціна, якість та зовнішній вигляд (консументні параметри товару – основні, з точки зору споживача).

Все це дозволить знизити витрати на виробництво та реалізацію продукції, збільшити обсяги реалізації продукції, ціну, виручку від реалізації, масу прибутку і, як наслідок, підвищити показники рівнів рентабельності виробництва та продажу, що свідчить про підвищення ефективності торговельної діяльності підприємства та зміцнення його конкурентної позиції.

Список літератури:

1. Андрійчук В.Г. Проблемні аспекти регулювання функціонування агропромислових компаній / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. - 2014. - №2. - С. 5-21.
2. Боднар О.В. Особливості ціноутворення у зернопродуктовому підкомплексі України / О.В. Боднар // Економіка ринкових відносин. - 2013. - № 11. - С. 127-133.
3. Економіка виробництва зерна (з основами організації і технології виробництва) : моногр. / [Бойко В.І., Лебідь Є.М., Рибка В.С. та ін.] ; за ред. В. І. Бойка. - К.: ННЦ ІАЕ, 2008. - 400 с.
4. Кваша С.М. Економічне обґрунтування програми виробництва зерна пшениці в Україні / С.М. Кваша, М.М. Ільчук, І.А. Коновал // Економіка АПК. - 2013. - №3. - С. 16-24.
5. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року ; за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка / Нац. акад. аграр. наук України, Нац. наук. центр «Ін-т аграр. економіки». - К. : ННЦ ІАЕ, 2012. - 182 с.
6. Пасхавер Б.Й. Тенденції та проблеми національного продовольчого споживання / Б.Й. Пасхавер // Економіка АПК. - 2014. - № 10. - С. 5-13.
7. Шпикуляк О.Г. Ефективність виробництва зерна сільськогосподарськими підприємствами: теоретико-методологічний аспект / О.Г. Шпикуляк, О.А. Материнська, Г.Ф. Мазур // Економіка АПК. - 2014. - № 12. - С. 42.
8. Шпичак О.М. Оптимізація ринку зерна України та її результативність / О.М. Шпичак, О.В. Боднар. - Режим доступу: <http://memjournal.agrex.gov.ua/optimizatsiya-rinku-zerna-ukrayini-ta-yiyi/>.
9. Agricultural Outlook 2015-2024 / OECD-FAO, 2015. - Режим доступу: <http://www.fao.org/3/a-i4738e.pdf>.
10. Grain Market Report / International Grain Council, 2015. - Режим доступу: <http://www.igc.int/en/downloads/gmrsummary/gmrsumme.pdf>.
11. Grain : World Markets and Trade / USDA, 2015. - Режим доступу: <http://www.fas.usda.gov/data/grain-world-markets-and-trade>.
12. John Baffes. Understanding El-Nino: What does it mean for commodity markets? / John Baffes // Commodity Markets Outlook. - The World Bank Group. - October 2015. - Pp. 5-10. - Режим доступу: <http://pubdocs.worldbank.org/pubdocs/publicdoc/2015/10/916451445285454750/CMO-Oct-2015-Feature-El-Nino.pdf>.

References:

1. Andriichuk, V.H. (2014) Problemni aspekty rehulivannia funktsionuvannia ahropromyslovykh kompanii. *Ekonomika APK*, №2, P. 5-21 [in Ukrainian].

2. Bodnar, O.V. (2013) Osoblyvosti tsinoutvorennia u zernoproduktovomu pidkompleksi Ukrainy. *Ekonomika rynkovykh vidnosyn.* № 11, P. 127-133 [in Ukrainian].
3. Boiko V.I., Lebid Ye.M., Rybka V.S. ta in. (2008) *Ekonomika vyrobnytstva zerna (z osnovamy orhanizatsii i tekhnologii vyrobnytstva): monohr.* [za red. V. I. Boika]. K.: NNTs IAE, 400 p [in Ukrainian].
4. S.M. Kvasha, M.M. Ilchuk, I.A. Konoval (2013) Ekonomichne obgruntuvannia prohramy vyrobnytstva zerna pshenytsi v Ukraini. *Ekonomika APK*, №3, P. 16-24 [in Ukrainian].
5. Yu.O. Lupenko, V.Ia. Mesel-Veseliak (2012) Stratehichni napriamy rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku. *Nats. akad. ahrar. nauk Ukrainy, Nats. nauk. tsentr «In-t ahrar. ekonomiky».* K. : NNTs IAE, 182 p. [in Ukrainian].
6. Paskhaver, B.I. (2014) Tendentsii ta problemy natsionalnoho prodovolchoho spozhyvannia. *Ekonomika APK*, № 10, P. 5-13 [in Ukrainian].
7. O.H. Shpykuliak, O.A. Materynska, H.F. Mazur (2014). Efektyvnist vyrobnytstva zerna silskohospodarskymy pidpriemstvamy: teoretyko-metodolohichni aspekt. *Ekonomika APK*, № 12, P. 42 [in Ukrainian].
8. O.M. Shpychak, O.V. Bodnar Optimizatsiia rynku zerna Ukrainy ta yii rezultatyvnist [Online]. Retrieved from: <http://memjournal.agrex.gov.ua/optimizatsiya-rinku-zerna-ukrayini-ta-yiyi/> [in Ukrainian].
9. *Agricultural Outlook 2015-2024 / OECD-FAO, 2015.* - Rezhym dostupu: <http://www.fao.org/3/a-i4738e.pdf>. [in English].
10. *Grain Market Report (2015).* International Grain Council [Online]. Retrieved from: <http://www.igc.int/en/downloads/gmrsummary/gmrsumme.pdf>. [in English].
11. *Grain : World Markets and Trade (2015).* USDA [Online]. Retrieved from: <http://www.fas.usda.gov/data/grain-world-markets-and-trade>. [in English].
12. Baffes, John. (2015) Understanding El-Nino: What does it mean for commodity markets? *Commodity Markets Outlook.* - *The World Bank Group*, October 2015, Pp. 5-10. [Online]. Retrieved from: <http://pubdocs.worldbank.org/pubdocs/publicdoc/2015/10/916451445285454750/CMO-Oct-2015-Feature-El-Nino.pdf>. [in English].

УДК. 631.155.2: 658.8

*Васильченко О. О., ст. викладач,
Попова Т. В., к.е.н., доцент,
Таврійський державний агротехнологічний університет*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ КОМЕРЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

***Анотація.** Стаття присвячена дослідженню особливостей застосування інструментів комерційної діяльності підприємства. Охарактеризована структура комерційної діяльності та у її контексті визначені основні учасники ринку, з якими контактує ТОВ "Рідний продукт". Як підґрунтя для корегування напрямів комерційної діяльності підприємства досліджена конкурентоспроможність продукції, кон'юнктура ринку та цінові уподобання споживачів.*

***Ключові слова.** Комерційна діяльність. Структура комерційної діяльності. Конкурентоспроможність продукції. Циклограма. Індекс цін виробника. Індекс споживчих цін. Кон'юнктура ринку.*

JEL code classification: G30, G32, L25.

*Vasylchenko Olena, Senior Lecturer,
Popova Tetiana, Associate Professor,
Tavria State Agrotechnological University*

PECULIARITIES OF BUSINESS INSTRUMENTS APPLICATION BY AN ENTERPRISE

Summary.

Commercial activity is an essential category of the market economy, which is an extremely complicated in its nature and content. It is an independent type of professional activity that requires appropriate conditions based on market principles and laws. The main goal of commercial activities is to raise profits by buying and selling goods and services. The functions of commercial relations are to stimulate services or goods production, provide satisfaction of demands and intensify a commodity-money exchange.

The aim of the research is to determine the opportunities of commercial activity tool implementation during the process of enterprise decision making. Object of the study is LLC "Native product", which is one of three leaders of the Ukrainian market.

A commercial activity of the company consists of business processes and operations that occur during the interaction of the market participants to ensure the efficient exchange of goods and services. The research results reveal that such tools of commercial activities as the market condition determination, the product competitiveness analysis, the pricing policy justification have a significant impact on the commercial activity of LLC "Native product".

Products of the company are competitive on such criteria as taste properties, chemical compositions, manufacturing technologies and assortments. It is also identified that there is a surplus of cereal products during the analyzed period in Ukraine, so it is recommended to revise the company's sale policy towards finding new market segments. Despite the high prices, consumers regularly buy cereal products of the company because they consider the price to be an indicator of product quality.

The research demonstrates that the use of different tools in commercial activities is a prerequisite for the successful economic policy of the company.

***Key words:** Commercial activity. The structure of the business. The competitiveness of products. Sequence diagram. The PPI. The CPI. Market conditions.*

Постановка проблеми. Комерційна діяльність є об'єктивно необхідною катего-

рією ринкової економіки, яка має надзвичайно складний характер і зміст. Комер-

ційна діяльність є самостійним видом професійної діяльності, що вимагає відповідних умов, ґрунтується на ринкових принципах і законах, виявляється у різноманітних формах і здійснюється в широких масштабах у сфері товарного обігу. Кінцевою її метою є здійснення купівлі-продажу товарів, послуг і отримання прибутку, обсяги якого можливо максимізувати, застосовуючи різноманітні інструменти комерційної діяльності. В умовах загострення конкуренції дослідження особливостей їх застосування у мікросередовищі набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комерційна діяльність – це організація і управління комерційними процесами та операціями, пов'язаними з товарно-грошовим обміном [1]. До такого висновку прийшли сучасні економісти, які займаються пошуком резервів підвищення ефективності функціонування сучасних підприємств в цілому та сфери АПК зокрема: В. Апопій, Я. Гончарук, А. Виноградська, І. Рабінович, Г. Болт, Л. Дашков, Л. Осипова, Ф. Панкратов та ін. Всі вони вважають, що саме комерційна діяльність забезпечує умови і механізм здійснення купівлі-продажу товарів і послуг та вивчають специфіку різноманітних її напрямів. Проте, особливості функціонування кожного окремого підприємства накладають свій відбиток на вибір інструментів комерційних відносин і потребують додаткового дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є визначення особливостей застосування інструментів комерційної діяльності на прикладі ТОВ “Рідний продукт”, що входить до трійки лідерів українського ринку серед виробників товарів народного споживання.

Для досягнення поставленої мети використовуються ряд загальнонаукових та специфічних методів, серед яких основними є аналіз, синтез, порівняння, анкету-

вання, графічний, експертних оцінок.

Виклад основного матеріалу. Комерційні процеси і операції здійснюються компанією тільки в процесі взаємодії усіх суб'єктів ринку, оскільки на ринку основних видів продукції підприємства працює величезна кількість постачальників, посередників, оптових і роздрібних покупців. Вони вступають у взаємовідносини і закладають основу комерційної діяльності фірми, головна мета якої – ефективний товарно-грошовий обмін у формі купівлі-продажу [4].

Комерційна діяльність будь-якого підприємства повинна мати чітко визначену структуру. Структура комерційної діяльності – це суть взаємопов'язаних елементів, які взаємодіють відповідно до загально визначених принципів. Елементи комерційної діяльності доцільно систематизувати залежно від сфери їх взаємодії. Практично їх можна згрупувати в три блоки (таблиця 1).

Структурні елементи в кожному блоці мають свої завдання і функції. У першому блоці вони забезпечують, насамперед, збут виробленої продукції. Це найскладніший у комерційному плані блок, оскільки він вирішує проблеми не лише збуту, а й організації зв'язків, оптимізації товаропросування, обліку і контролю за поставками. Другий блок містить також складні елементи, що сприяють реалізації обміну за участі оптової та роздрібною торгівлі. Вони характерні для сегментів ринку, які не можуть функціонувати без організованої оптової торгівлі. У блоці “роздрібна торгівля – сфера споживання” зосереджені найтонші комерційні інструменти. Вони повинні безпосередньо забезпечити обмін, причому на завершальній його стадії.

Всі елементи структури тісно взаємопов'язані й на практиці реалізуються у чіткій послідовності, залежно від обраної схеми обміну [1].

Таблиця 1

Структура комерційної діяльності [1]

№ з/п	I блок Виробництво – оптова торгівля	№ з/п	II блок Оптова торгівля – роздрібна торгівля	№ з/п	III блок Роздрібна торгівля – сфера споживання
1	Визначення потреб у товарах і послугах	7	Розробка асортиментної політики і формування асортименту на оптових підприємствах	12	Формування асортименту в роздрібній торгівлі
2	Пошук і вибір конкурентоспроможних постачальників	8	Оперативне маневрування запасами і ресурсами	13	Використання ефективних методів роздрібногo продажу товарів
3	Організація системи зв'язків і формування товарних ресурсів	9	Вибір каналів і форм оптового продажу товарів	14	Надання комплексу торговельних послуг покупцям
4	Визначення ефективних форм і організація оптових закупівель товарів	10	Організація товаропостачання роздрібної мережі	15	Комбінування торговельної та неторговельної діяльності
5	Оптимізація товаропросування	11	Організація системи послуг і надання їх оптовим покупцям		
6	Облік і контроль за надходженням товарів				
16	Виконання комерційно-посередницьких операцій				
17	Проведення рекламних заходів				
18	Здійснення допоміжних операцій				

Для ефективного здійснення комерційної діяльності доцільним є визначення учасників ринку, з якими контактує “Рідний продукт”. Основними серед них є:

1. Постачальники: сільськогосподарські підприємства Дніпропетровської, Запорізької, Полтавської та інших областей, що виробляють зернові культури, лідерами серед яких є: агрофірми: “Дружба”, “Борисфен”, “Обрій”, “Світанок”, “Мрія”, “Деметра”, “Україна”; товариства з обмеженою відповідальністю: “Прогрес”, “Родина”, “Імені Хмельницького”, “Агро-Світ”; зерно-торговельна компанія “Зерноекспрес”; Спаський агропромисловий комбінат [5].

2. Посередники: біля 100 дистрибуторів по всій країні – на етапі реалізації круп; спеціалізовані фірми – поставляють упаковки; фінансові установи – при реалізації продукту на ринку.

3. Типи клієнтів: ринок споживачів – все населення; ринок виробників – реалізація через кафе, бари, ресторани; ринок проміжних виробників – оптові бази, мага-

зини, супермаркети.

4. Конкуренти: ТОВ “Органік фуд”, ТОВ “Круп’яний дім”, ТОВ “Терра” – безпосередні конкуренти; дрібні виробники круп на території України – заміщуючі конкуренти; закордонні виробники круп – потенційні конкуренти/

5. Контактні аудиторії: фінансові – банки, податкова служба, пенсійний фонд, страхові компанії, фірми, що обслуговують обіг цінних паперів на підприємстві; ЗМІ – газети, журнали, буклети, у яких розміщена реклама продукції, а також радіо, телебачення, біг-борди та ін.; державні та міждержавні – служба захисту прав споживачів, певні відділи ООН.

Враховуючи значну кількість конкурентів, велике значення для підприємства має аналіз конкурентоспроможності його продукції. Порівняємо крупи виробництва ТОВ “Рідний продукт” (круп ТМ “Хуторок”) і його основних конкурентів – ТОВ “Органік фуд” (круп ТМ “Геркулес”) та ТОВ “Круп’яний дім” (круп ТМ “Жменька”) [6].

Таблиця 2

Порівняльна оцінка круп ТОВ “Рідний продукт” (ТМ “Хуторок”) та його основних конкурентів – ТОВ “Органік фуд” (ТМ “Геркулес”) та ТОВ “Круп’яний дім” (ТМ “Жменька”)

Товар	Параметри продукції								
	Ціна	Смакові вла- стивості	Хімічний склад	Форма, роз- мір, колір	Технологія виготовлення	Структура	Реклама	Асортимент	Строк придатності
ТМ “Хуторок”	2	3	3	3	3	2	2	3	3
ТМ “Геркулес”	2	3	3	2	2	1	3	1	3
ТМ “Жменька”	1	3	3	2	2	2	1	2	3
Еталон	1	3	3	3	3	3	3	3	3
Важливість	5	5	5	4	5	2	1	3	4
Вагомість	0,15	0,15	0,15	0,1	0,15	0,07	0,05	0,08	0,1

Дані, наведені в таблиці 2, являють собою бальну оцінку експертів щодо оцінки параметрів продукції підприємства та його основних конкурентів (найвищий бал – 3, найнижчий – 0). Вага показує ступінь значущості чинника, що розглядається, для оцінки параметрів продукції.

Для того, щоб визначити на скільки є конкурентоспроможним товар, необхідно побудувати конкурентний радар.

Графічна інтерпретація здійснюється за допомогою побудови циклограми. Вона зображується в полярній системі координат, при цьому довжини радіус-векторів відповідають оцінкам параметрів, а кути – їх вагомості. Більша площа циклограми свідчить про більш високий рівень якості.

Використовуючи дані, наведені у таблиці 1, визначимо довжину радіус-вектора для кожного з параметрів характеризуючи дані торгові марки круп:

1) Для круп ТМ “Хуторок”:

ціна: $2 \div 1 \times 0,15 = 0,3$;

смакові властивості: $3 \div 3 \times 0,15 = 0,15$;

хімічний склад: $3 \div 3 \times 0,15 = 0,15$;

форма, розмір, колір: $3 \div 3 \times 0,1 = 0,1$;

технологія виготовлення: $2 \div 3 \times 0,15 = 0,1$;

структура: $2 \div 3 \times 0,07 = 0,05$;

реклама: $2 \div 3 \times 0,05 = 0,03$;

асортимент: $3 \div 3 \times 0,08 = 0,08$;

строк придатності: $3 \div 3 \times 0,1 = 0,1$.

2) Для круп ТМ “Геркулес”:

ціна: $2 \div 1 \times 0,15 = 0,3$;

смакові властивості: $3 \div 3 \times 0,15 = 0,15$;

хімічний склад: $3 \div 3 \times 0,15 = 0,15$;

форма, розмір, колір: $2 \div 3 \times 0,1 = 0,07$;

технологія виготовлення:

$3 \div 3 \times 0,15 = 0,15$;

структура: $1 \div 3 \times 0,07 = 0,02$;

реклама: $3 \div 3 \times 0,05 = 0,05$;

асортимент: $1 \div 3 \times 0,08 = 0,03$;

строк придатності: $3 \div 3 \times 0,1 = 0,1$.

3) Для круп ТМ “Жменька”:

ціна: $1 \div 1 \times 0,15 = 0,15$;

смакові властивості: $3 \div 3 \times 0,15 = 0,15$;

хімічний склад: $3 \div 3 \times 0,15 = 0,15$;

форма, розмір, колір: $2 \div 3 \times 0,1 = 0,07$;

технологія виготовлення:

$3 \div 3 \times 0,15 = 0,15$;

структура: $2 \div 3 \times 0,07 = 0,05$;

реклама: $1 \div 3 \times 0,05 = 0,02$;

асортимент: $2 \div 3 \times 0,08 = 0,05$;

строк придатності: $3 \div 3 \times 0,1 = 0,1$.

Розраховані показники представимо на рисунку 1.

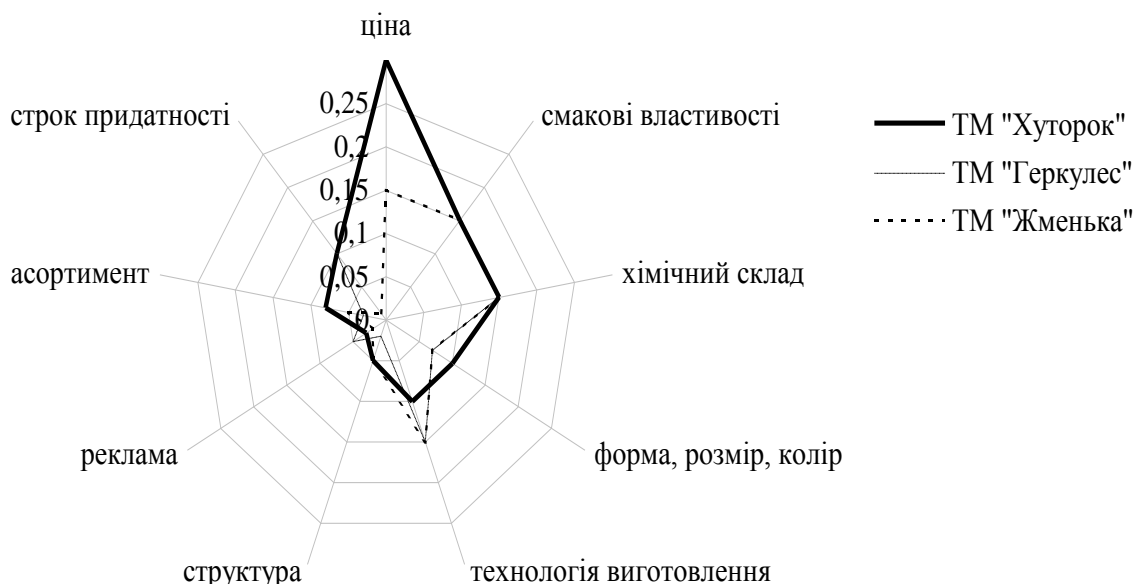

Рис. 1. Порівняльна оцінка круп ТОВ “Рідний продукт” (ТМ “Хуторок”) та його основних конкурентів – ТОВ “Органік фуд” (ТМ “Геркулес”) та ТОВ “Круп’яний дім” (ТМ “Жменька”)

Згідно з рисунком 1 ТОВ “Рідний продукт” поступається ТОВ “Органік фуд” за параметром “Реклама” круп, а ТОВ “Круп’яний дім” – за ціною на свою продукцію. За іншими показниками підприємство є або кращим за конкурентів, або має величину параметрів на однаковому з ними рівні. Підприємства-конкуренти мають майже однакові позиції, враховуючи те, що крупы ТМ “Геркулес” є кращими за здійсненням рекламною компанії, а крупы ТМ “Жменька” – за ціною, структурою та асортиментом. Виявлені в результаті аналізу особливості доцільно враховувати при формуванні асортименту та розробці збутової політики ТОВ “Рідний продукт”.

При визначенні переліку товарів, які пропонуватимуться споживачам, вагоме значення має також аналіз попиту та пропозиції продуктів на ринку. Попитом на ринку круп України, на нашу думку, слід вважати обсяги їх споживання населенням країни різних вікових груп відповідно до норм їх споживання, які зазначені у Постанові Кабінету Міністрів України «Про

затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення» (від 14 квітня 2000 року) [7]. Обсяг пропозиції круп на ринку України визначають, на нашу думку, у відповідності з структурою комерційної діяльності (див. табл. 1), розміри оптового та роздрібного товарообороту.

Розрахунок показників формування попиту і пропозиції круп в країні протягом 2015 року наведено в таблиці 3.

Дані таблиці 3 свідчать про те, що обсяг попиту на крупы у 2015 році становив 398845,4 т., а основними споживачами продукції є працездатні дорослі особи. Пропозиція на крупы у цьому ж році складала 466426,1 т. Різниця між пропозицією та попитом становить 67580,7 т. Отже, існує надлишок круп на ринку України, який може стати об’єктом активної зовнішньоторговельної діяльності підприємств країни.

Таблиця 3

Розрахунок обсягів попиту та пропозиції круп в країні протягом 2015 року*

Показник	Кількість населення, осіб	Норма споживання, кг/рік**	Обсяги, т
Населення	42 590 879	х	х
діти до 6 років	2766689	8,2	22686,8
діти від 6 до 18 років	4847317	11,3	54774,7
працездатні дорослі	25559663	9	230037,0
непрацездатні дорослі, пенсіонери	9 417 210	9,7	91346,9
Попит	х	х	398845,4
Оптовий товарооборот	х	х	271657,2
Роздрібний товарооборот у торговій мережі	х	х	194768,9
Пропозиція	х	х	466426,1
Різниця між пропозицією та попитом	х	х	67580,7

Джерело: 1) розраховано авторами за даними Державного комітету статистики України [8-12]; 2) Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення» (від 14 квітня 2000 року) [7].

Для обґрунтованого формування політики у сфері оптової і роздрібної торгівлі доцільним є аналіз динаміки цін споживачів і виробників та ступеня їх сезонності. Тому простежимо (рис. 2) сезонні коливання на протязі 2013-2015 рр. індек-

сів цін виробника гречаних круп, оскільки, за нашими спостереженнями, саме цей вид крупи (поряд із рисом) користується найбільшим попитом серед населення України.

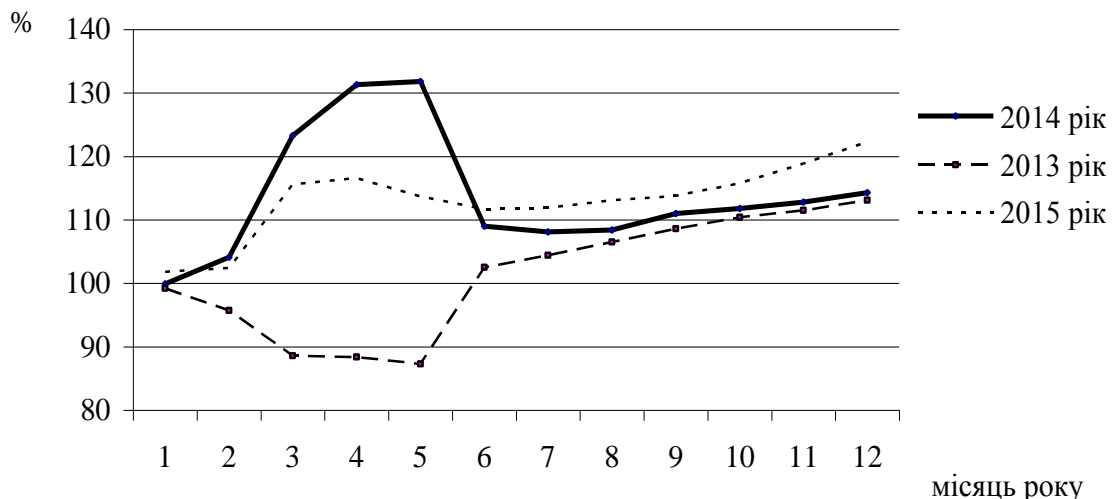

Рис. 2. Індекси цін виробника гречаних круп у 2013-2015 рр.

Джерело: Побудовано авторами за даними Державного комітету статистики України [13]

Як свідчать дані рисунку 2, спостерігається значний стрибок цін у виробників гречаних круп у весняні місяці 2014 р. та 2015 р. порівняно з початком року (індекси цін становили відповідно 120-132 % та 113-116 %) та різке падіння цін у червні до рівня 110 %. У 2013 р., навпаки, на весняні

місяці припадають найнижчі індекси цін виробників (87-89 %), а починаючи з червня ціни виробників починають зростати та закріплюються на рівні 110 %.

Покажемо за допомогою рисунку 3 характер сезонності споживчих цін на рис (а) та гречані крупи (б).

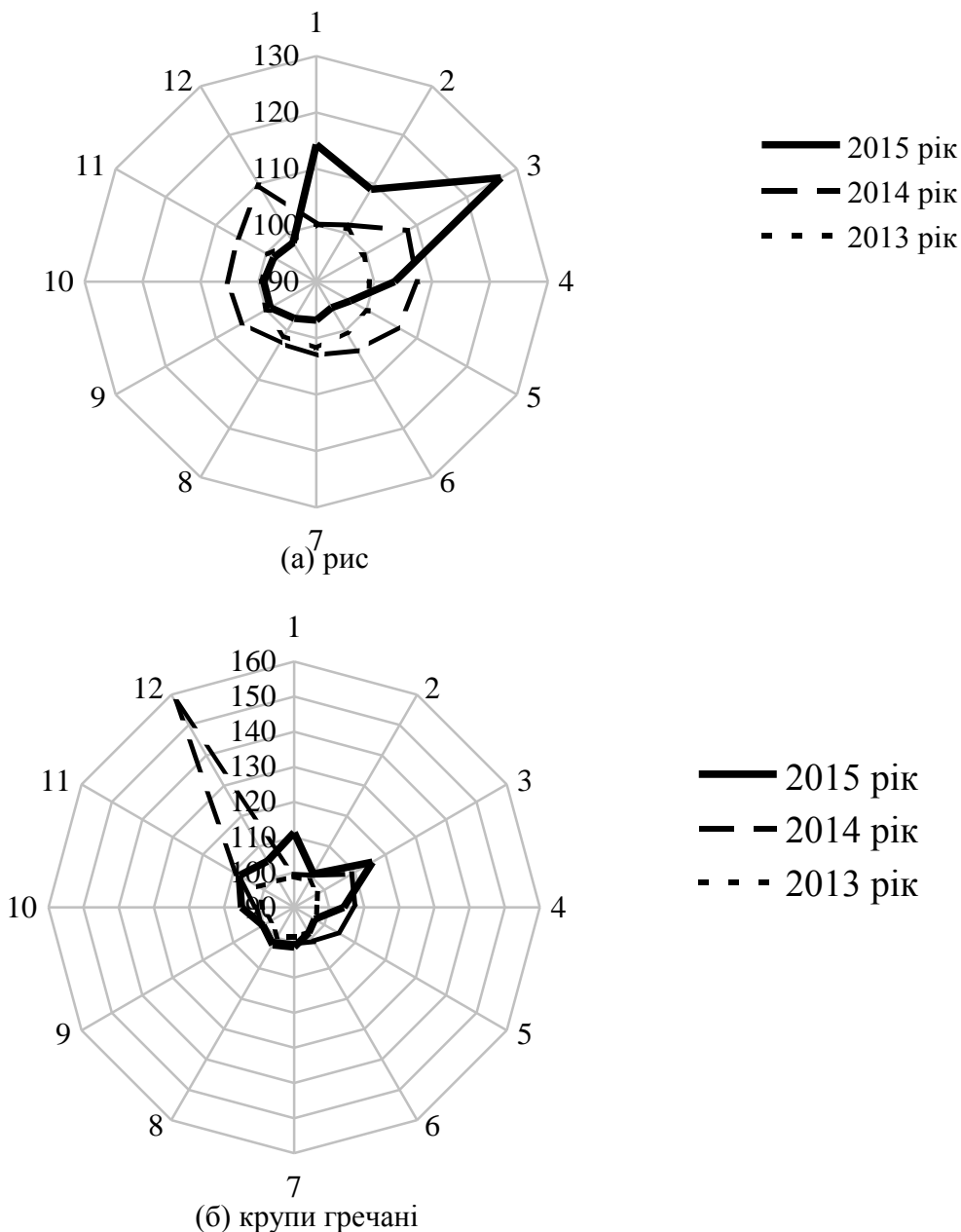

Рис. 3. Сезонність споживчих цін на основні види круп, %

Джерело: побудовано авторами за даними Державного комітету статистики України [14]

Як свідчать дані рисунку 3, протягом 2013 р. суттєвих сезонних коливань на основні види круп не відбувалось. Індекс споживчих цін на рис у 2013 році знаходився в середньому на рівні 99 %, а по гречаним крупам – на рівні 98%. У 2014 р. ін-

декс споживчих цін на рис коливався в межах 100-110 %. При цьому найвищий рівень цін відмічається у грудні, березні та липні. По гречаним крупам спостерігалось різке підвищення цін у грудні – до 157,4 %. Протягом інших місяців 2014 р. суттєвих

коливань цін на гречані крупи не відбувалось. Рисунок 3 демонструє також суттєві коливання індексів споживчих цін на основні види круп на протязі 2015 р. Так, по рису, якщо на початку року індекс споживчих цін становив 114,3 %, то у березні його величина сягнула рівня 126,8%, а, починаючи з травня, величина індексу знизилась нижче 100 %. По гречаних крупах відмічаються значні різноспрямовані коливання індексу цін протягом усього року.

Отже, аналіз фактичних цінових тенде-

нцій на ринку гречаних круп та рису є доцільним для варіювання обсягами реалізації у різні періоди року.

При організації товаропостачання у роздрібній мережі, необхідно також володіти інформацією щодо цін, за якими споживачі обирають крупи ТОВ “Рідний продукт”. З цією метою було проведено анкетування серед споживачів аналізованих продуктів різного віку у м. Мелітополі Запорізької області.

Таблиця 4

Аналіз цін на крупи у залежності від віку споживачів*

Відповіді	Розподіл споживачів за віком			
	Від 18 до 30	Від 31 до 40	Від 41 до 60	Старші за 60
Від 15 грн. до 20 грн.	3	-	1	1
Від 21 грн. до 25 грн.	5	2	1	2
Від 25 грн. до 30 грн.	4	4	3	-
Вище за 30 грн.	-	2	1	1
Разом	12	8	6	4

Джерело: результати анкетування

Дані таблиці 4 свідчать, що більшість споживачів вважають ціну показником якості продукції підприємства, тому продовжують її купувати. Однак, дуже висока ціна скорочує попит на крупи.

Враховуючи нестабільне становище

в країні загальні середні ціни на крупи мають тенденцію до зростання (див. рис. 2), тому нами проаналізована поведінка споживачів за умови підвищення цін на крупи (табл. 5).

Таблиця 5

Дослідження реакції споживачів на зміну цін на крупи за віком*

Відповіді	Розподіл споживачів за віком			
	Від 18 до 30	Від 31 до 40	Від 41 до 60	Старші за 60
Купуватиму	6	5	4	3
Куплю інші	2	3	2	1
Зовсім не куплятиму	4	-	-	-
Разом	10	8	6	4

Джерело: результати анкетування

Дані таблиці 5 свідчать про те, що споживачі, незалежно від віку, не готові відмовитись від споживання круп через підвищення ціни на них. Таким чином, цінова політика ТОВ “Рідний продукт” є обґрунтованою, оскільки є орієнтованою на різних споживачів. Проте, за наявних можливостей підприємство може винайти резерви зниження цін для підвищення обсягів продажу власної продукції.

Висновки. В ході дослідження

з’ясовано, що на комерційну діяльність ТОВ “Рідний продукт” значно впливає застосування таких інструментів, як визначення стану кон’юнктури ринку, аналіз конкурентоспроможності продукції підприємства, обґрунтування власної цінової політики. Продукція підприємства є конкурентоспроможною за смаковими властивостями, хімічним складом, технологією виготовлення та асортиментом. В Україні протягом аналізованого періоду спостері-

гається надлишок круп'яної продукції, що дає підстави підприємству переглянути свою збутову політику у напрямку пошуку нових сегментів ринку. Проте, не дивлячись на високі ціни, споживачі у досліджуваному сегменті постійно купують круп'яну продукцію підприємства, оскільки

розглядають ціну як індикатор якості товару.

Проведене дослідження показало можливість практичного застосування основних інструментів комерційної діяльності для забезпечення ефективного обміну товарів і послуг у вигляді купівлі-продажу.

Список літератури:

1. Комерційна діяльність на ринку товарів та послуг / [упоряд. В. Апопій]. – К. : НМЦ «Укросвіта», 2002. – 458 с.
2. Комерційна діяльність. / [Н.О. Криковцева, О.Б. Казакова та ін.]. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 296 с.
3. Рабинович І.А. Маркетинг комерційної діяльності / І.А. Рабинович. – Одеса : Ітмар, 2004. – 314 с.
4. Комерційне підприємство: сучасний стан, стратегії розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://www.big-library.com.ua/book/>. – Назва з екрану
5. Бакалея: Крупы: дистриб'ютери, виробителі, поставщики... [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://gastronoma.net/ru/catalogs/catalog/bakaleya-krupy/>. – Назва з екрану
6. Рідний продукт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: goodsmatrix.com.ua/goods-producer/.../4820063600063.html – Назва з екрану
7. Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення Постанова Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2000 р. N 656 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP000656.html – Назва з екрану
8. Розподіл постійного населення України за статтю та віком на 1 січня 2016 року. Статистичний збірник. [Електронний ресурс]. / Держ. служба статистики України. – К.: ДП "Інформаційно-аналітичне агенство", 2016. – Режим доступу: URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnasel_u.htm – Назва з екрану
9. Населення України за 2015 рік. Демографічний щорічник. [Електронний ресурс]. / Держ. служба статистики України. – К.: ДП "Інформаційно-аналітичне агенство", – Режим доступу: URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnasel_u.htm – Назва з екрану
10. Роздрібна торгівля України у 2015 році. Статистичний збірник. [Електронний ресурс]. / Держ. служба статистики України. – К.: ДП "Інформаційно-аналітичне агенство", – Режим доступу: URL: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publtorg_u.htm – Назва з екрану
11. Продаж і запаси товарів (продукції) в оптовій торгівлі у 2015 році. Статистичний бюллетень. [Електронний ресурс]. / Держ. служба статистики України. – К.: ДП "Інформаційно-аналітичне агенство", – Режим доступу: URL: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publtorg_u.htm – Назва з екрану
12. Продаж і запаси товарів у торговій мережі підприємств (II том) у 2015 році. Статистичний бюллетень. [Електронний ресурс]. / Держ. служба статистики України. – К.: ДП "Інформаційно-аналітичне агенство", – Режим доступу: URL : https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publtorg_u.htm – Назва з екрану
13. Індекси цін виробників за 2015 рік. Статистичний збірник. [Електронний ресурс]. / Держ. служба статистики України. – К.: ДП "Інформаційно-аналітичне агенство", – Режим доступу: URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ4_u.htm – Назва з екрану
14. Індекси споживчих цін за 2015 рік. Статистичний збірник. [Електронний ресурс]. / Держ. служба статистики України. – К.: ДП "Інформаційно-аналітичне агенство", – Режим доступу: URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ4_u.htm – Назва з екрану
15. Chen, I.J. (2001), "Planning for ERP systems: analysis and future trend", Business Process Management Journal, Vol. 7 No. 5, pp. 374-86.
16. CIO Research Reports (2002), "CRM: are companies buying it?", CIO Magazine, Vol. 15 No. 1.
17. Peppers, D. and Rogers, M. (2001), One to one B2B: Customer Development Strategies for the Business-to-business World, Doubleday, New York, NY.
18. Seybold, P., Marshak, R. and Lewis, J. (2001), The Customer Revolution, Crown Business, New York, NY.

References:

1. Apoyii, V. (2002) Komertsiina diialnist na rynku tovariv ta posluh. K. : NMTs «Ukrosvita», 458 p. [in Ukrainian]
2. N.O. Krykovtseva, O.B. Kazakova ta in. (2007) Komertsiina diialnist. K: Tsentri uchbovoi literatury, 296 p. [in Ukrainian]
3. Rabinovych, I.A. (2004) Marketynh komertsiinoi diialnosti. Odesa : Itmar, 314 p. [in Ukrainian]
4. Komertsiine pidpriemnytstvo: suchasnyi stan, stratehii rozvytku [Online], Retrieved from: URL: <http://www.big-library.com.ua/book/> [in Ukrainian]
5. Bakaleia: Krupy: dystribyutery, proyzvodytely, postavshchyky... [Online], Retrieved from: URL: <http://gastronoma.net/ru/catalogs/catalog/bakaleya-krupy/> [in Ukrainian]
6. Ridnyi produkt [Online], Retrieved from: URL: goodsmatrix.com.ua/goods-producer/.../4820063600063.html [in Ukrainian]
7. Pro zatverdzhennia naboriv produktiv kharchuvannia, naboriv neprodovolchkykh tovariv ta naboriv posluh dlia osnovnykh sotsialnykh i demohrafichnykh hrup naselennia Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14 kvitnia 2000 r. N 656 [Online], Retrieved from: URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP000656.html [in Ukrainian]
8. Rozpodil postoinoho naselennia Ukrainy za stattiu ta vikom na 1 sichnia 2016 roku. (2016) Statystychnyi zbirnyk. [Online].

- Derzh. sluzhba statystyky Ukrainy. – K.: DP "Informatsiino-analitychne ahenstvo". Retrieved from: URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnasel_u.htm [in Ukrainian]
9. Naselennia Ukrainy za 2015 rik. Demohrafichni shchorichnyk. [Online]. / Derzh. sluzhba statystyky Ukrainy. K.: DP "Informatsiino-analitychne ahenstvo", Retrieved from: URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnasel_u.htm [in Ukrainian]
10. Rozdribna torhivlia Ukrainy u 2015 rotsi. Statystychnyi zbirnyk. [Online]. / Derzh. sluzhba statystyky Ukrainy. K.: DP "Informatsiino-analitychne ahenstvo", Rezhym dostupu: URL: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publtorg_u.htm [in Ukrainian]
11. Prodazh i zapasy tovariv (produksii) v optovii torhivli u 2015 rotsi. Statystychnyi biulleten. [Online]. Derzh. sluzhba statystyky Ukrainy. K.: DP "Informatsiino-analitychne ahenstvo", Retrieved from: URL: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publtorg_u.htm [in Ukrainian]
12. Prodazh i zapasy tovariv u torhovii merezhi pidpriemstv (II tom) u 2015 rotsi. Statystychnyi biulleten. [Online]. Derzh. sluzhba statystyky Ukrainy, K.: DP "Informatsiino-analitychne ahenstvo", Retrieved from: URL: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publtorg_u.htm [in Ukrainian]
13. Indeksy tsin vyrobnykiv za 2015 rik. Statystychnyi zbirnyk. [Online]. / Derzh. sluzhba statystyky Ukrainy. – K.: DP "Informatsiino-analitychne ahenstvo", Retrieved from: URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ4_u.htm [in Ukrainian]
14. Indeksy spozhyvchykh tsin za 2015 rik. Statystychnyi zbirnyk. [Online]. Derzh. sluzhba statystyky Ukrainy. K.: DP "Informatsiino-analitychne ahenstvo", Retrieved from: URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ4_u.htm [in Ukrainian]
15. Chen, I.J. (2001), "Planning for ERP systems: analysis and future trend", *Business Process Management Journal*, Vol. 7 No. 5, pp. 374-86. [in English]
16. CIO Research Reports (2002), "CRM: are companies buying it?", *CIO Magazine*, Vol. 15 No. 1. [in English]
17. Peppers, D. and Rogers, M. (2001), *One to one B2B: Customer Development Strategies for the Business-to-business World*, Doubleday, New York, NY. [in English]
18. Seybold, P., Marshak, R. and Lewis, J. (2001), *The Customer Revolution*, Crown Business, New York, NY. [in English]

УДК 631.115

*Нестеренко С.А., д.е.н., професор
Таврійський державний агротехнологічний університет
tyrynzova@rambler.ru
Колос З. В., к.е.н., доцент
ВПНУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
kolos.zenoviy@mail.ru*

КОНКУРЕНТОСТІЙКІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА ЯК АТРИБУТ ЙОГО КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

***Анотація.** В статті систематизовано підходи до визначення сутності «конкуренція», «конкурентоспроможність», «конкурентостійкість». Приділено увагу аналізу співвідношення понять: «конкурентостійкість», «конкурентоспроможність». Уточнено зміст даних понять. Доказано, що поняття «конкурентоспроможність» та «конкурентостійкість» не є однозначними, а тільки організаційна взаємодія «конкурентоздатності» та «конкурентоспроможності» може забезпечити конкурентостійкість соціально-економічних систем.*

***Ключові слова.** Конкурентостійкість, конкурентоспроможність, конкуренція, боротьба, підприємство, суперництво, конкурентні переваги.*

JEL Code Classification: M19, M29

*Nesterenko S.A., Doctor of Economics, Professor
Tavria State Agrotechnological University
tyrynzova@rambler.ru
Koloz Z. V., Ph.D., associate professor
SD NULES of Ukraine "Berezhansky Agrotechnical Institute
"kolos.zenoviy@mail.ru*

RESISTANCE TO COMPETITION OF THE COMPANY AS ATTRIBUTE OF ITS COMPETITIVENESS

***Abstract.** The article systematizes the approaches to the definition of the essence of "competition", "competitiveness", "competitiveness". Attention is paid to the analysis of the ratio of concepts: "competitiveness", "competitiveness".*

It is investigated that the "competition" on a certain part of the development of economic equivalents should be considered at different hierarchical levels. At the microeconomic level, the concept of "economic competition" should be considered as the relationship between economic entities formed on the sectoral markets in a dynamically developed economy, with a certain degree of control of the deposit, which appears in the examination and (or) the compliance with the most widespread features of the application capital, the conquest of the new ones, and the emergence of the present-day affiliate segments, the marketing of the sales channels and the benefits of trading.

On the basis of the foregoing, we have investigated that the concepts of "competitiveness" and "competitiveness" are not identical. Under competitiveness, we understand the opportunism of resisting rivals, while making decisions aimed at performance, to achieve competitive advantage in the market. And under the competitiveness - organizational interaction of competitiveness and competitiveness.

Competitiveness of the enterprise must be ensured by the following characteristics: a) high flexibility, which is capable of responding quickly to changes in the range, on the up-to-date product updates; b) high technological capacity of production, the ability to provide the required quality products at minimum costs; c) the necessary level and quality of after-sales support, taking into account the constantly growing needs of consumers; d) the ability to react promptly to production losses; e) an effective enterprise management system focused on ensuring its competitive advantage and able to respond to changes in the external and internal environment in real time.

***Keywords.** Competitiveness, competitiveness, competition, struggle, enterprise, competition, competitive advantages.*

Постановка проблеми. В сучасних умовах ринкової економіки однією із важ-

ливих задач є забезпечення динамічного стратегічного розвитку підприємницьких

структур. Лише на такій основі можна створити результативну систему управління конкурентоспроможністю підприємств та забезпечити їх соціально-економічний розвиток [14].

Основною ознакою ринкової економіки, до якої перейшла наша держава, є конкурентна боротьба, суперництво підприємств за одержання максимальних прибутків. В умовах виникнення і дії конкуренції в агропромисловому виробництві важливого значення набуває досягнення балансу між постачальниками і споживачами сільськогосподарської продукції. Конкурентоспроможність характеризує ступінь розвитку суспільства. Чим вища конкурентоспроможність, тим вищий життєвий рівень в цій країні [13].

Для успішного функціонування і стійкого розвитку підприємства повинні бути конкурентоспроможними не тільки на внутрішньому, але й на зовнішніх ринках. Якщо підприємству притаманні риси підприємницької структури, то у нього є всі шанси бути конкурентоспроможним та займати стійке положення на ринку. Тільки постійне вдосконалення, пошук нового, використання новітніх технологій, методів організації виробництва та управління допоможуть підприємствам досягти і втратити стійке положення на конкурентному ринку [17].

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Дослідженням конкурентостійкості займаються такі вчені: Гудзинський О.Д.[4], Гуренко Т.О.[4], Сімах Ю.А. [15], Судомир С.М. [13], Нестеренко С.А.[17], Пономарьова М. С. [20], Тридід О.М. [18], Чернега В.В. [22] та інші. Незважаючи на це, у сучасній економічній літературі не існує єдиного погляду щодо визначення даного поняття.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є уточнення поняття «конкурентостійкість», «конкурентоспроможність», «конкуренція», встановлення співвідношення між поняттями «конкурентостійкість» та «конкурентоспроможність».

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку країни, становлення ринкового механізму вимагає від всіх суб'єктів ринку активного пошуку шляхів і

методів підвищення конкурентоспроможності самих підприємств і їх продукції. У зв'язку з цим, головним напрямом стратегії кожного підприємства стає підвищення конкурентоспроможності з метою стійкого розвитку і закріплення своїх позицій на ринку. Незадовільні до цього часу результати розвитку АПК і реформування в цій сфері економіки в цілому, підвищують значущість проблеми поглибленого розгляду питань розвитку конкуренції на продовольчому ринку.

Практика свідчить, що складність проблем виходу АПК з кризи визначається не стільки відсутністю досвіду господарювання в нових умовах, скільки слабкою діагностикою конкурентних умов і неможливістю відповідного їх регулювання. Ці обставини мають своїм наслідком значні прорахунки в стратегії аграрної і продовольчої політики держави, регіонів і серйозне загострення економічних і соціальних протиріч у середовищі ринкових суб'єктів і покупців [17].

Конкуренція виступає ключовим чинником ефективного функціонування ринкової економіки та інструментом забезпечення її рівноваги й гармонійного розвитку. Конкурентні відносини в сукупності з обґрунтованим державним регулюванням можуть стимулювати зростання ефективності виробництва, підвищення якості продукції, зробити її більш доступними для споживачів за цінними параметрами.

Конкуренція – це тонкий і гнучкий механізм управління виробництвом, що проявляється в його миттєвій реакції на будь-які зміни ринкової обстановки. У кращому стані опиняються підприємства, які найбільш пристосовані до них, тобто володіють вищою конкурентоспроможністю у порівнянні з конкурентами [10, с. 34].

У Законі України «Про захист економічної конкуренції» конкуренція визначається як «змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибрати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт

господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку» [7, с.12].

Й. Шумпетер характеризував конкуренцію як спонукальний мотив підприємницької діяльності, що не допускає тривалого існування додатної вартості й знищує її за допомогою того ж стимулу – прагнення до прибутку. Русійними силами розвитку суспільства є конкуренція, нововведення, підприємницький талант людини. Процеси підйому й занепаду, одиничні й численні явища у фазах циклів кон'юнктури він пояснював конкурентною боротьбою нових і старих комбінацій, у результаті яких з ринку витісняються старі підприємці й пов'язані з ними структури [26, с.159, 178].

Тому, на нашу думку, конкуренція має бути настільки сильною, щоби маса товарів відповідала суспільному попиту, за який суспільство здатне платити ринкову вартість. Товари повинні бути продані нижче їх ринкової вартості, якщо їх маса перевищує потребу, і вище, якщо маса продуктів є недостатньо великою або ж тиск конкуренції серед продавців недостатньо є сильним, щоби примусити їх винести на ринок відповідну масу товарів. Зміна ринкової вартості змінює умови, на яких може бути реалізована вся маса товарів. При падінні ринкової вартості суспільна (платоспроможна) потреба у середньому збільшується й у відомих межах може поглинути більш значні маси товарів, а її зростання скорочує суспільну потребу [17].

Підсумовуючи викладене, можна зазначити, що визначення поняття «конкуренція» на сучасному етапі розвитку економічних відносин повинно розглядатися на різних ієрархічних рівнях. Крім того, поняття конкуренція повинно розглядатися й щодо конкретної галузі. З цих позицій поняття «економічна конкуренція» на мікроекономічному рівні можна визначити як відносини між господарюючими суб'єктами, що складаються на галузевих ринках в умовах динамічно розвинутої економіки з певним ступенем контролю держави, що проявляється у взаємодії й (або) суперництві за найбільш вигідні сфери додатка капіталу,

завоювання нових і розширення існуючих ринкових сегментів, формування збутових каналів і споживчих переваг.

Конкурентоспроможність виступає як узагальнюючий елемент багатьох економічних категорій. Як зазначається в науковій літературі, у широкому розумінні конкурентоспроможність – це зумовлена економічними, соціальними політичними чинниками позиція країни або товаровиробника на внутрішньому та зовнішньому ринках. За умов відкритої економіки вона може визначатись і як здатність країни (підприємства) протистояти міжнародній конкуренції на власному ринку і ринках інших країн [6, с.10].

Опрацьовані літературні джерела не визначають поняття «конкурентоспроможність» як загальноприйняте, відсутній також єдиний підхід щодо дослідження конкурентоспроможності як суцільної дії підприємств, тому є необхідність дослідити це поняття з точки зору системних і консеквентивних позицій і бачень про її сутність. При цьому треба конкретизувати і доповнити зміст поняття «конкурентоспроможність» для кожного з імовірних об'єктів дослідження.

Узагальнюючий підхід до визначення поняття «конкурентоспроможність» дає підстави визначити його як:

– по-перше, здатність підприємств досягти прибутковості у визначеній сфері діяльності у ході змагання. Основним у цьому визначенні є евентуальність вважати ринкове суперництво, оскільки саме воно впливає на розвиток конкурентоспроможності. У конкурентоспроможності як об'єктивній економічній категорії знаходять відображення економічні, науково-технологічні, виробничі, організаційно-управлінські, маркетингові можливості підприємства. Ці можливості проявляються в продукції супротивних конкуруючих аналогів;

– по-друге, виробництво і реалізація конкурентоздатної продукції – це узагальнюючий показник «живучості» підприємства його здатності ефективно використовувати фінансовий, виробничий і трудовий потенціали.

В основному виділяють чотири підходи, щодо сутності поняття «конкурентоспроможність підприємства»:

- як певна спроможність, здатність або можливість підприємства [16, 21];
- як комплексна, відносна або порівняльна характеристика діяльності суб'єкта господарювання [1, 8];
- як властивість або володіння певними властивостями [2, 3];
- як оцінка сукупності конкурентних переваг [9].

Більшість науковців зазначають, що конкурентоспроможність підприємства існує і має розглядатися лише в умовах ринкової системи господарювання, що обумовлено самим її визначенням. Отже, результати проведених досліджень сучасних підходів до визначення сутності та особливостей конкурентоспроможності підприємства свідчать про наявність різних позицій, що обумовлено різною постановкою цілей і завдань.

Особливої уваги заслуговує визначення Гудзинського О.Д. та Шепіцина А.О., які наголошують, що конкурентоспроможність підприємства характеризується можливістю забезпечувати випуск і реалізацію продукції, яка за своїми ціновими та неціновими факторами більш приваблива, ніж продукція підприємств-конкурентів, використовуючи конкурентні переваги і потенційні можливості для забезпечення конкурентоспроможності продукції у майбутньому при зміні ситуації на ринку та попиту споживачів.

Більшість науковців вважає, що об'єкти конкурентоспроможності пов'язані наступним чином: конкурентоспроможність підприємства ґрунтується на конкурентоспроможному товарі, конкурентоспроможну галузь формують конкурентоспроможні підприємства, конкурентоспроможність країни формується з конкурентоспроможних галузей.

Ми підтримуємо позицію авторів Гудзинського О.Д. та Судомир С. М., які вважають, що дане визначення не повною мірою розкриває сутність поняття «конкурентоспроможність», які обґрунтовують свою позицію наступним чином [4]:

- по-перше, конкурентоспроможність

підприємства, товару чи послуги може визначити і підтвердити тільки ринок та його споживач. Це означає, що конкурентоспроможність – це категорія визначення суб'єктами ринкового середовища;

- по-друге, вона проявляється при організаційній взаємодії внутрішнього і зовнішнього середовища;

- по-третє, конкурентоспроможність, як явище, має динамічний характер;

- по-четверте, конкурентоспроможність – це баланс попиту і пропозиції, це механізм реалізації потенціалу конкурентоздатності.

Виходячи з такої логіки, автори Гудзинський О.Д. та Судомир С. М. уточнюють його сутність, а саме: «конкурентоспроможність – це визнана ринком сформована і реалізована конкурентоздатність соціально-економічних систем, яка матеріалізована у формі товару чи послуги. Вона може визначатись у процесі оперативної діяльності при реалізації стратегій і на перспективу при обґрунтуванні можливих ситуацій і стратегій розвитку [4].

Враховуючи наведене, під «конкурентоспроможністю» ми розуміємо евентуальність протистояти суперникам, при цьому приймати рішення, спрямовані на результативну діяльність для досягнення конкурентних переваг на ринку [17].

Важливим аспектом існування та розвитку підприємства у довгостроковій перспективі є здатність протидіяти факторам як зовнішнього, так і внутрішнього середовища підприємства, що можливо лише під час досягнення рівноважного стану. Таким чином, економічна безпека забезпечує підприємству спроможність протидії та реагування під час виникнення будь-яких порушень у діяльності підприємства, в той час як рівновага гарантує існування суб'єкта господарювання в часі [12].

В економічній літературі часто ототожнюють поняття «конкурентостійкість» та «конкурентоспроможність», однак це не тотожні поняття.

Конкурентостійкість підприємства, за своєю сутністю, забезпечується його конкурентоспроможністю у довгостроковій перспективі навіть під впливом негативних факторів зовнішнього та внутрішнього се-

редовища, тому дослідження потрібно проводити, враховуючи галузеві особливості підприємства.

На основі опрацювання літературних джерел нами систематизовано існуючі поняття терміну «конкурентостійкість» (табл. 1).

Таблиця 1

Еволюція трактування поняття «конкурентостійкість» в економічній літературі

Автор	Визначення поняття «конкурентостійкість»
Гудзинський О.Д., Судомир С. М., Гуренко Т.О. [4]	Організаційна взаємодія конкурентоздатності та конкурентоспроможності
Долгов Д. І., Григор'єва О.В. [5].	Під стійкістю конкурентних позицій суб'єктів підприємницького бізнесу розуміється збереженість і відтворюваність параметрів якісної і кількісної визначеності цих позицій протягом фіксованого відрізка часу
Кулагіна Є.В. [11].	Суть визначення конкурентної стійкості підприємства полягає у здатності підприємства протистояти зовнішнім впливам на основі зміни якісних властивостей економічної ефективності шляхом підвищення доданої цінності, балансу ресурсів і процесів у перспективному розвитку підприємства
Чернега В.В. [25]	Можливість підприємства втримати свою нішу на ринку товарів та розширити її
Тридід О.М. [19]	Здатність підприємства в порівнянні з конкурентами протистояти дестабілізуючому впливу факторів зовнішнього середовища

Керівництву підприємства має постійно шукати нові шляхи та заходи ведення конкурентної боротьби. Але конкурентостійкість триматиметься доти, доки конкуренти не впровадять у себе подібні розробки або їх аналоги, або обійдуть взагалі. Іноді може статись, що запропоновані заходи не принесуть підприємству конкурентних переваг і підприємство почне втрачати свої позиції, а саме конкурентостійкість та конкурентоспроможність, на ринку. Тому процес пошуку нових ідей, шляхів, які можуть перерости в конкурентні переваги, має бути безперервним.

Для досягнення конкурентостійкості підприємству необхідно постійно вживати заходи щодо зниження витрат, покращувати якість продукції, послуг, методів організації і управління, розширювати асортимент, враховувати бажання споживачів. Конкурентостійкість підприємства, на думку Судомир С. М., повинна забезпечуватися наступними характеристиками: а) високою гнучкістю, яка здатна швидко реагувати змінами в асортименті, постійним оновленням продукції; б) високою техно-

логічністю виробництва, здатністю забезпечити потрібну якість продукції при мінімальних витратах; в) необхідним рівнем та якістю післяпродажного супроводження продукції з урахуванням постійно зростаючих потреб споживачів; г) умінням оперативно реагувати на втрати виробництва; д) ефективною системою управління підприємством, яка орієнтована на забезпечення його конкурентних переваг та спроможна реагувати на зміни зовнішнього та внутрішнього середовища в реальному масштабі часу [13].

В умовах зростаючої конкуренції та швидких змін у зовнішньому середовищі керівництво підприємства має постійно шукати нові шляхи та заходи ведення конкурентної боротьби, покращувати якість продукції, послуг, методів організації і управління, розширювати асортимент, враховувати бажання споживачів, тобто постійно займатися розробкою стратегії для забезпечення конкурентостійкості підприємства.

Висновки. На основі вищесказаного нами досліджено, що поняття «конкурент-

тоспроможність» та «конкурентостійкість» не є тотожними. Під конкурентоспроможністю ми розуміємо евентуальність протистояти суперникам, при цьому приймати рішення, спрямовані на результативну дія-

льність для досягнення конкурентних переваг на ринку. А під конкурентостійкістю – організаційну взаємодію конкурентоздатності та конкурентоспроможності.

Список літератури.

1. Булах І. В. Конкурентостійкість підприємства як економічне поняття та його значення у галузі зв'язку // І. В. Булах, Т. Б. Надтока // Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. Випуск 80: Донецьк: ДонНТУ, 2004. – 200 с.
2. Воронкова А. Э. Стратегическое управление конкурентоспособным потенциалом предприятия: диагностика и организация / А. Э. Воронкова. – 2-е изд., стереотип. – Луганск: Изд-во Восточноукр. нац. ун-та им. В. Даля, 2004. – 320 с.
3. Гельванский М. Конкурентоспособность в микро-, мезо-, макроуровневом измерении / М. Гельвановский, В. Жуковская // РЭЖ. – 1998. – №3. – С. 67-70.
4. Гудзинський О.Д. Управління формуванням конкурентоспроможного потенціалу підприємств (теоретико-методологічний аспект): монографія / О.Д.Гудзинський, С.М. Судомир, Т.О.Гуренко – К.: ІПК ДСЗУ, 2010. – 212 с.
5. Долгов Д.И., Григорьева О.В. Конкурентоустойчивость основы управления конкурентоустойчивостью [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://econf.rae.ru/article/7878>
6. Дункан У. Джек Основополагающие идеи в менеджменте. Уроки основоположников менеджмента и управленческой практики / Джек У. Дункан; пер. с англ. В. П. Юденцова. – М.: Дело, 1996. – 272с.
7. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 р. № 210-III // www.zakon.rada.gov.ua.
8. Ермолов М. О. Чем отличается конкурентоспособность фирмы от конкурентоспособности товара / М. О. Ермолов // Как продать Ваш товар на рынке: Справочник – М.: Мысль, 1990. – С. 228-241.
9. Лігоненко Л. О. Антикризисное управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій / Л. О. Лігоненко. – К.: Київ. нац. Торг.-екон.ун-т, 2001. – 580 с.
10. Маршалл А. Принципы политической экономии: в 3-х т./ А. Маршалл; пер. с англ. Р. И. Столпера. – М.: Прогресс, 1983. – Т. 1. – 415 с.
11. Кулагина Е.В. Повышение устойчивости предприятия в условиях конкурентной среды // Вестник АГТУ. – 2007. – № 3 (38). – С. 212–216.
12. Судомир С.М. До аналізу конкурентоспроможності підприємств як складової потенціалу підприємств / С.М. Судомир // Облік і фінанси АПК. – 2008. – № 3.С. 117-119.
13. Судомир С. М. До аналізу конкурентостійкості підприємств як складової його потенціалу / С. М. Судомир // Економіка: проблеми теорії і практики: Зб. наук. праць. – Вип. 240: В 5 т.- Т.V. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2008. – С. 1241 – 1245.
14. Судомир М.Р. Конкурентостійкість як економічна категорія / М. Р. Судомир // Вісник ХНАУ. – №2. – С. 210-215
15. Сімах Ю. А. Визначення поняття конкурентостійкості підприємства. / Ю. А. Сімах // Вісник Міжнародного Слов'янського Університету. Серія «Економічні науки». Том X, 2007. – № 1. – С. 12–16.
16. Савчук А. В. Системный подход к анализу конкурентоспособности промышленного предприятия / А. В. Савчук // Економіст. – 2001. – №12. – С. 58-61.
17. Нестеренко С. А. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств: управлінський аспект: монографія / С. А. Нестеренко. – К.: Компанія ТОВ «Аграр Медіа Груп», 2012. – 483 с.
18. Тридід О.М. Організаційно-економічний механізм розвитку підприємства : моногр. / О.М. Тридід. – Харків : ХДЕУ, 2008. – 364 с
19. Тридід О. М. Комплексна оцінка конкурентного статусу підприємства / О.М. Тридід / Економіка розвитку. ХНЕУ. - 2002. - № 2 (22). - С. 75-76
20. Пономарьова М. С. Конкурентостійкість сільськогосподарських підприємств як запорука стратегічного економічного розвитку / М. С. Пономарьова // Вісник ХНАУ. Серія : Економічні науки. – 2016. – № 1. – С. 285-294. - Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhnau_ekon_2016_1_34.
21. Фатхутдинов Р. А. Стратегический маркетинг / Р. А. Фатхутдинов. – М.: Интел-Синтез, 2000.– 640 с.
22. Чернега В.В. Конкурентостійкість підприємств та механізми її забезпечення: [монографія] / [В.В. Чернега] Київський національний ун-т технологій та дизайну; інститут підготовки кадрів держ. служби зайнятості України. – К.: ІПК ДСЗУ, 2008. – 235 с.
23. Porter M.. Towards adinamic theory of Strategy// Strategic Management Jonrnal. №12. 1991, p. 95-117.
24. Концепция конкурентоустойчивости: теория и практика / под ред. Н.И. Заичкина, Л.С. Зеленцовой. М.: Перо, 2012. 249 с
25. Чернега В.В. Конкурентостійкість підприємства та механізми її забезпечення: Монографія. - К.: ШК ДСЗУ, 2008. - 235 с.
26. Шумпетер Й. Теория экономического развития: (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры) / Й. Шумпетер. – М.: Прогресс, 1982. – 456 с.

References:

1. Bulakh, I. V. (2004) Konkurentostiikist pidpriemstva yak ekonomichne poniattia ta yoho znachennia u haluzi zviazku. *Naukovi pratsi DonNTU. Seria: ekonomichna*. Vypusk 80: Donetsk: DonNTU, 200 p. [in Ukrainian]

2. Voronkova, A. E. (2004) *Stratehicheskoe upravlenye konkurentosposobnyim potentsyalom predpriyatiya: dyahnostyka y orhanizatsiya* [2-e yzd., stereotyp.] *Luhansk: Yzd-vo Vostochnoukr. nats. un-ta ym. V. Dalia*, 320 p. [in Russian]
3. Helvanskyi, M. (1998) Konkurentosposobnost v mykro-, mezo-, makrourovnevom yzmerenyy. *REZh*, №3, p. 67-70. [in Russian]
4. Hudzynskiy, O.D. (2010) *Upravlinnia formuvanniam konkurentospromozhnoho potentsialu pidpriemstv (teoretyko-metodolohichniy aspekt): monohrafiia. K. : IPK DSZU*, 212 p. [in Ukrainian]
5. Dolhov D.Y., Hryhoreva O.V. Konkurentoustoichyivost osnovy upravleniya konkurentoustoichyivostiu [Online]. Retrieved from: <http://econf.rae.ru/article/7878> [in Russian]
6. Dunkan, U. Dzhek (1996) *Osnovopolahaiushchye ydey v menedzhmente. Uroky osnovopolozhnykh menedzhmenta y upravlencheskoi praktyky* [per. s. anhl. V. P. Yudentsova]. *M.: Delo*, 27ps. [in Russian]
7. Pro zakhyst ekonomichnoi konkurentsii: Zakon Ukrainy vid 11.01.2001 r. № 210-III // www.zakon.rada.gov.ua. [in Ukrainian]
8. Ermolov, M. O. (1990) *Chem otlychaetsia konkurentosposobnost fyrmы ot konkurentosposobnosti tovara. Kak prodat Vash tovar na rynke: Spravochnyk*, M.: Mysl, p. 228-241. [in Russian]
9. Lihonenko, L. O. (2001) *Antykryzove upravlinnia pidpriemstvom: teoretyko-metodolohichni zasady ta praktychni instrumen-tarii. K.: Kyiv. nats. Torh.-ekon.un-t*, 580 p. [in Ukrainian]
10. Marshall, A. (1983) *Pryntsypy polytycheskoi ekonomyy: v 3-kh t. [per. s anhl. R. Y. Stolpera]. M.: Prohress*, T. 1., 415 p. [in Russian]
11. Kulahyna, E.V. (2007) *Povyshenye ustoichyivosty predpriyatiya v usloviakh konkurentnoi sredy. Vestnyk AHTU*, № 3 (38), p. 212–216. [in Russian]
12. Sudomyr, S.M. (2008) *Do analizu konkurentospromozhnosti pidpriemstv yak skladovoi potentsialu pidpriemstv. Oblik i finansy APK*, № 3, p. 117-119. [in Ukrainian]
13. Sudomyr, S. M. (2008) *Do analizu konkurentostiikosti pidpriemstv yak skladovoi yoho potentsialu. Ekonomika: problemy teorii i praktyky: Zb. nauk. prats., Vyp. 240: V 5 t.- T.V. – Dnipropetrovsk: DNU*, p. 1241 – 1245. [in Ukrainian]
14. Sudomyr, M.R. Konkurentostiikist yak ekonomichna katehoriia. *Visnyk KhNAU*, №2, p. 210-215 [in Ukrainian]
15. Simekh, Yu. A. (2007) *Vyznachennia poniattia konkurentostiikist pidpriemstva. Visnyk Mizhnarodnoho Slovianskoho Universytetu. Seriya «Ekonomichni nauky»*. Tom X, № 1, p. 12–16. [in Ukrainian]
16. Savchuk, A. V. (2001) *Systemnyi podkhod k analizu konkurentosposobnosti promyshlennoho predpriyatiya. Ekonomist*, №12, P. 58-61. [in Russian]
17. Nesterenko, S. A. (2012) *Konkurentospromozhnist silskohospodarskykh pidpriemstv: upravlinskiy aspekt: monohrafiia. K. : Kompaniia TOV «Ahrar Media Hrup»*, 483 p. [in Ukrainian]
18. Trydid, O.M. (2008) *Orhanizatsiino-ekonomichni mekhanizm rozvytku pidpriemstva : monohr. Kharkiv : KhDEU*, 364 p. [in Ukrainian]
19. Trydid, O. M. (2002) *Kompleksna otsinka konkurentnoho statusu pidpriemstva / O.M. Trydid / Ekonomika rozvytku. KhNEU*, № 2 (22), P. 75-76 [in Ukrainian]
20. Ponomarova, M. S. (2016) *Konkurentostiikist silskohospodarskykh pidpriemstv yak zaporuka stratehichnoho eko-nomichnoho rozvytku Visnyk KhNAU. Seriya : Ekonomichni nauky*, 2016, № 1, P. 285-294. [Online]. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhnau_ekon_2016_1_34. [in Ukrainian]
21. Fatkhutdinov, R. A. (2000) *Stratehicheskyyi marketynh, M.: Yntel-SynteZ*, 640 p. [in Russian]
22. Chemeha, V.V. (2008) *Konkurentostiikist pidpriemstv ta mekhanizmy yii zabezpechennia: [monohrafiia] / [V.V. Chemeha] Kyivskiy natsionalnyi un-t tekhnolohii ta dyzainu; instytut pidhotovky kadriv derzh. sluzhby zainiatiosti Ukrainy, K. : IPK DSZU*, 235 p. [in Ukrainian]
23. Porter, M. (1991) *Towards adinamic theory of Strategy. Strategic Management Jonnal*. №12., p. 95-117. [in English]
24. N.Y. Zaychyn, L.S. Zelentsova (2012) *Kontseptsyia konkurentoustoichyivosty: teoriya y prak-tyka. M.: Pe-ro*, 249 p. [in Russian]
25. Chemeha, V.V. (2008) *Konkurentostiikist pidpriemstva ta mekhanizmy yii zabezpechennia: Monohrafiia. K.: ShK DSZU*, 235 p. [in Ukrainian]
26. Shumpeter, Y. (1982) *Teoriya ekonomycheskoho rozvytiya: (Issledovanye predprynmatelskoi prybyly, kapytala, kredy-ta, protsenta y tsykla konunktury). M.: Prohress*, 456 p. [in Russian]

УДК 061.66:338.439.5

*Свиноус І.В. д.е.н., професор
Гура А.М. к.е.н., доцент
Білоцерківський національний аграрний університет*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОНСУЛЬТАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБУТУ ПРОДУКЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

***Анотація.** В статті розглядаються організаційно-економічні засади формування інформаційно-консультаційного забезпечення збуту продукції сільськогосподарськими підприємствами. За допомогою інформаційно-аналітичного центру моніторингу соціально-економічних показників усуваються недоліки у системі аналітичної обробки даних, що сприяє ефективному забезпеченню інформаційних потреб користувачів. Впровадження системи передбачає застосування сучасних методів обробки й аналізу інформації. Забезпечення функціонування ІАС «Моніторинг АПК», керування його середовищем та управління повноваженнями його користувачів покладається на інформаційно-аналітичний центр, як наукового і практичного центру аграрної науки і освіти, при Міністерстві аграрної політики і продовольства.*

***Ключові слова:** інформаційно-консультативне забезпечення, сільськогосподарські підприємства, інформаційна система, збут.*

Jel code classification: Q11, Q13

*Svinous I.V., doctor of Economics, professor
Gura A.M., PhD, Associate Professor
Bila Tserkva National Agrarian University*

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC PRINCIPLES OF FORMATION OF INFORMATION AND CONSULTATION SUPPLY OF AGRICULTURAL PRODUCTS PRODUCTION

***Abstract.** The article deals with the organizational and economic principles of the formation of informational and consulting support for the sale of products by agricultural enterprises. With the help of the information-analytical center for monitoring socio-economic indicators, the weaknesses in the system of analytical data processing are eliminated, which promotes the effective provision of information needs of users.*

An important direction of the information provision of the participants in the agro-food market is the development of an automated system for monitoring the socio-economic development of agro-industrial production, agrarian market and ecology of rural areas for providing information to the central authorities of the state and local governments, scientific and educational institutions, the private sector, dairy producers, agrarian non-governmental organizations and associations, advisory services and rural population.

Implementation of the system will enable the following tasks to be solved: introduction of the newest technologies of collection, systematization, processing and dissemination of information for ensuring its efficiency, quality and reliability; creation of the possibility for collective use of computer software in order to increase the effectiveness of work with information production, market, educational and research character; improvement of access to national and world information resources of the rural population; effective targeting of information flows for servicing the rural population and agrarian enterprises; provision of feedback from the rural population to central government bodies, research and education institutions.

The introduction of the system will allow the use of modern methods of processing and analyzing information that will ensure the functioning of IAS "Monitoring of AIC". The management of its environment and management of authority-its users is reliant on the information-analytical center, as a scientific and practical center of agrarian science and education, under the Ministry of Agrarian Policy and Food. This will significantly improve and optimize business processes, standardize reference information, organize information arrays, reduce the time of passage of information flows, which ultimately contributes to rationalization of production and sales activities.

***Key words:** informational and consultative support, agricultural enterprises, information system, sales.*

Постановка проблеми. Основою формування ефективної стратегії розвитку збутової діяльності сільськогосподарських підприємств є розвинута інформаційна інфраструктура, яка забезпечує збір, обробку, зберігання, перетворення і доведення необхідної інформації споживачам, якими можуть бути як органи державного управління, так і різноманітні учасники ринку агропродовольчої продукції. Для раціонального використання інформації на будь-якому рівні управління її необхідно правильно відібрати та сформулювати, враховуючи її динамічність, здатність до перетворення, можливість багаторазового використання. Щоби найбільш повно відповідати задоволенню цілей і завдань управління, інформація повинна характеризуватися: повнотою, щоб мати достатньо даних для прийняття управлінських рішень і використання широкого діапазону методів дослідження; актуальною, тобто відображати реальний стан об'єкта; доступною, щоби мати можливість одержати певну інформацію доступними й адекватними методами її інтерпретації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості діяльності організацій інформаційно-консультативного забезпечення, зокрема проблеми становлення, функціонування дорадчих служб, каталізатору науково-технічного прогресу, розглядаються такими вченими, як Т. А. Бутенко, М. Ф. Кропивко, М. І. Лобанов, П. Т. Саблук, В. В. Самсонова. Зокрема, В. В. Ключан акцентує увагу на особливостях розвитку кооперативних форм інформаційно-консультативного обслуговування.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є розробка теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо формування ефективної системи інформаційно-консультативного забезпечення збуту сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу. Збір, аналіз і розподіл інформації щодо збуту сільськогосподарської продукції повинні забезпечувати органи управління у межах багатоцільової інформаційної системи як сукупності персоналу, обладнання, процедур і методів, які дозволяють обробляти і подавати необхідні відомості для прийнят-

тя управлінських рішень [1].

При формуванні інформаційної системи управління збутом сільськогосподарської продукції необхідно: визначити коло користувачів інформації та інформаційні потреби; джерела інформації; структуру створених баз даних; порядок надання інформації [2]. Характерною особливістю інформаційної системи повинна стати її спроможність інтегруватись в організаційну структуру управління всіх учасників каналів реалізації для раціонального задоволення потреб усіх заінтересованих користувачів.

Джерелами інформаційних потоків на регіональному рівні є товаровиробники сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки, заготівельні організації, регіональні структури оптової й роздрібної торгівлі, різні асоціації та об'єднання товаровиробників, торговців і переробників, товарні біржі. Система інформаційного забезпечення повинна висвітлювати показники їх діяльності, а також фактори зовнішнього середовища, які довгостроково впливають на неї; конкурентне оточення, включаючи ринки (місцевий, районний, регіональний, міжрегіональний, національний), споживачів (індивідуальних та промислових), постачальників, основних конкурентів. На основі аналізу одержаної інформації виявляються сильні та слабкі сторони сільськогосподарських підприємств, реальні можливості та загрози, прогнозується розвиток ринків, порівнюються канали розподілу, розробляється збутова стратегія, яка, в свою чергу, визначає структурні зміни у виробничій діяльності [3].

У загальному вигляді інформацію, яка дозволить об'ємно й достовірно оцінити рівень виробництва та збуту сільськогосподарської продукції в регіоні й відображає основні аспекти соціально-економічного розвитку області, діяльність сільськогосподарських, переробних і заготівельних організацій, динаміку кон'юнктури ринку агропродовольчого ринку доцільно звести у дві групи: показники макроекономічного і показники мікроекономічного розвитку.

Одним з основних джерел забезпечення суб'єктів аграрного ринку офіційною ста-

тистичною інформацією є Державна служба статистики України. Ця служба, у межах своєї компетенції, здійснює збір і розробку статистичної інформації, яка може бути використана для характеристики аграрного сектору, з щомісячною, кварталною та річною періодичністю. Основним цільовим призначенням державної статистичної інформації є забезпечення інформаційної підтримки діяльності органів державної влади з метою прийняття ними відповідних управлінських рішень [4]. Враховуючи це, значна частина статистичної інформації має макроекономічний характер. Диверсифікація державної статистичної інформації, її аналіз та полегшення доступу до неї можуть відігравати ключову роль у питанні покращання використання статистичної інформації в Україні.

Використання інформаційно-аналітичної системи (ІАС) спрямоване на подальше формування комплексної системи накопичення й аналізу соціально-економічних показників, забезпечення аналізу даних на різних рівнях і для різних груп користувачів, планування, моделювання, фінансового аналізу, шляхом підготовки статистичної та аналітичної звітності, оперативного аналізу даних, включаючи регламентовані звіти, довільні запити та багатовимірний оперативний аналіз даних (OLAP – технологія обробки даних (online analytical processing)) на основі автоматизованого аналітичного інструментарію. ІАС сприяє підвищенню ефективності та якості інформаційно-аналітичної й управлінської діяльності всіх рівнів управління агропромислового комплексу [5].

За допомогою інформаційно-аналітичного центру моніторингу соціально-економічних показників усуваються недоліки у системі аналітичної обробки даних, що сприяє ефективному забезпеченню інформаційних потреб користувачів. Впровадження системи передбачає запровадження сучасних методів обробки й аналізу інформації.

Діяльність системи соціально-економічного моніторингу АПК України забезпечить: можливість експертної оцінки інформації; застосування сучасних інформаційних технологій супроводу інформа-

ційно-аналітичної та управлінської діяльності на основі аналітичної обробки даних та СППР технологій; формування результатів аналізу інформації; звітів про кількість і типи оброблюваної інформації; підготовки та отримання статистичної та аналітичної звітності; здійснення експертних оцінок на основі аналізу інформації з баз даних.

Для забезпечення ефективної обробки й аналізу даних моніторингу соціально-економічних показників створювана інформаційно-аналітична система є найкращим інструментарієм, що ґрунтується на базі даних, та включає такі базові блоки логічної структури:

-сервер баз даних. Забезпечує механізм для збереження, пошуку, одержання та модифікації інформації;

-веб-сервер. Забезпечує виконання інтернет-порталу «Інформаційно-аналітичний центр моніторингу стану агропромислового комплексу України»;

-Інтернет-портал «Інформаційно-аналітичний центр моніторингу стану агропромислового комплексу України». Реалізує функції бізнес-логіки системи для користувачів внутрішньої мережі та в територіальних підрозділах;

-внутрішні клієнти. Користувачі (фахівці та керівництво), що працюють з названого інтернет-порталу в межах локальної мережі;

-зовнішні (регіональні) клієнти. Користувачі регіональних підрозділів галузі, що можуть працювати з інтернет-порталом «Інформаційно-аналітична система моніторингу стану агропромислового комплексу України» в межах мережі ІАС «Моніторинг АПК».

ІАС «Моніторинг АПК» відповідно до «клієнт/серверної» технології обробки й доступу до інформації, пристосована до використання комунікаційних каналів і відповідних протоколів обміну. ІАС забезпечує оперативність, достовірність, доступність та конфіденційність інформації в ІАС «Моніторинг АПК», а також підвищення ефективності й досягнення якісно нового рівня прийняття управлінських рішень.

ІАС спроектована як багатофункціональна система для збору, обробки, збереження та представлення кінцевому корис-

тувачеві всього обсягу інформації щодо моніторингу соціально-економічних показників аграрного комплексу України.

Доступ кінцевого користувача до інформації ІАС забезпечується як за допомогою web-технології – «тонкий клієнт», так і за допомогою клієнт-серверної технології – «товстий клієнт».

Крім того, нами обґрунтовано рішення щодо: інформаційного забезпечення системи; програмного забезпечення системи; основного програмного забезпечення; системного програмного забезпечення; програмного забезпечення аналітичної обробки даних; програмного забезпечення пошуку, відбору, фільтрації та адміністрування даних; програмного забезпечення побудови екранних форм системи; програмного забезпечення завантаження даних; організації структури системи; загальна характеристика організаційної структури; функціональні обов'язки посадових осіб підрозділів; функціонування системи; підготовки системи автоматизації до вводу в дію.

У якості технічних вимог до функціонування системи було визначено такі: вимоги щодо функціональної структури системи; вимоги до складу функцій системи; вимоги до принципів створення системи; вимоги до принципів функціонування системи; вимоги до інформаційно-аналітичного інструментарію; вимоги до функцій пошуку, відбору та фільтрації даних; вимоги до побудови екранних форм; вимоги до реалізації функцій аналізу; вимоги до видів забезпечення: вимоги до інформаційного забезпечення; вимоги до організаційного забезпечення; вимоги до лінгвістичного забезпечення; вимоги до чисельності та кваліфікації персоналу системи; вимоги щодо надійності; вимоги щодо безпеки; вимоги щодо патентної чистоти; вимоги щодо стандартизації та уніфікації.

Аналіз даних в інформаційно-аналітичній системі здійснюватиметься на основі використання засобів доступу та аналізу в базах даних найдетальнішої інформації, засобів створення регламентованих звітів, засобів виконання нерегламентованих звітів, візуальних засобів (графіки), засобів багатовимірного аналізу даних і середньої складності статистичних або

інших математичних методів аналізу даних.

ІАС моніторингу соціально-економічних показників забезпечує формування регламентованих, нерегламентованих звітів, аналітичних запитів і підтримує виконання таких функцій: проектування та формування потрібного набору ієрархій, зв'язків, фільтрів, що, адекватно описують предметну область; діалогове формування запитів на отримання інформації, з можливістю безпосереднього формування та відправки SQL-запиту з клієнтського місця; забезпечення взаємодії з інтегрованою базою даних для отримання необхідної інформації з клієнтського місця із забезпеченням відповідного рівня захисту інформації; забезпечення взаємодії з джерелами інформації, що не належать до інтегрованої бази даних з клієнтського місця із забезпеченням відповідного рівня захисту інформації.

Під час формування звітів реалізуються такі можливості: визначення структури звітних показників; фільтрація, групування та сортування значень показників у межах звіту; виконання порівняльного аналізу певних зведених статистичних показників з еталоном, показниками минулих періодів тощо; виявлення відхилень та за допомогою перегляду більш деталізованих звітів виявлення причин відхилень.

Важливим напрямом інформаційного забезпечення учасників агропродовольчого ринку є розробка автоматизованої системи моніторингу соціально-економічного розвитку агропромислового виробництва, аграрного ринку та екології сільських територій для інформаційного забезпечення центральних органів державної влади та органів місцевого самоврядування, наукових і освітніх установ, приватного сектору, сільськогосподарських виробників, аграрних неурядових організацій та асоціацій, дорадчих служб та сільського населення [6].

Реалізація системи дасть можливість вирішити такі завдання: впровадження новітніх технологій збору, систематизації, обробки та поширення інформації для забезпечення її оперативності, якості, надійності; створення можливості для колективного використання комп'ютерного програмного забезпечення з метою підвищен-

ня результативності роботи з інформацією виробничого, ринкового, навчального та дослідницького характеру; покращання можливостей доступу до національних і світових інформаційних ресурсів сільського населення; ефективного спрямування інформаційних потоків на обслуговування сільського населення та аграрних підприємств; забезпечення зворотного зв'язку від сільського населення до центральних органів державної влади, науково-дослідних та навчальних закладів.

Пріоритетом побудови автоматизованої системи моніторингу є створення єдиного інформаційного простору (принцип єдиного вікна, єдиної точки входу), який відповідатиме потребам та забезпечуватиме доступ до інформації для всіх суб'єктів агропродовольчого сектору України.

Автоматизована система моніторингу повинна включати такі підсистеми: підсистема статистичної звітності; підсистема відомчої статистики; підсистема ринкових даних та інформації про якість і безпеку продовольства; підсистема дистанційного контролю за станом сільськогосподарських угідь; підсистема наукових досліджень та розробок; підсистема інформаційно-аналітичної підтримки прийняття рішень на різних рівнях.

Програмне забезпечення для автоматизованого моніторингу має гарантувати збір, зберігання, перетворення, аналіз, моделювання та доставку інформації в процесі роботи над задачами, які пов'язані з прийняттям рішень на основі фактичних даних, та реалізувати наступне: платформу, що сприятиме розв'язанню задач, які виникають в агропродовольчому секторі на всіх рівнях адміністративної, виробничої та організаційної ієрархій; зв'язок технологічних і соціально-економічних процесів, а також виробничих та соціальних структур з розвитком сільських територій; функції окремих ланок і об'єктів в цілісну систему, з урахуванням впливу зовнішніх факторів на результат функціонування об'єктів та суб'єктів сільського господарства на різних рівнях; аналіз впливу зовнішніх факторів на функціонування аграрних установ на всіх рівнях.

Для реалізації таких масштабних за-

вдань необхідно застосовувати найсучасніше програмне забезпечення, на основі якого можна вирішувати як задачі сьогодення так і мати гарантію його відповідності (модифікації) задачам майбутнього. Таке програмне забезпечення, що враховує всі необхідні вимоги, які ставлять так звані системи бізнес-аналітики та системи бізнес-аналізу.

Основними недоліками існуючих інформаційних систем агропродовольчого комплексу можна назвати: застарілі технології збору, систематизації, обробки й поширення інформації, що не дозволяють забезпечити її оперативність та надійність; велика частка інформації низької якості, яка є застарілою або неструктурованою; обмеженість технічних можливостей доступу до національних та світових інформаційних ресурсів сільських жителів; відсутність механізмів зворотного зв'язку від сільського населення до центральних органів державної влади, науково-дослідних та навчальних установ тощо; нестача комплексних інформаційних ресурсів ринкового призначення та відсутність механізмів їх оновлення; відсутність ефективного спрямування існуючих інформаційних потоків на обслуговування сільського населення й аграрних підприємств; невідповідність інформації потребам сільського населення та сільськогосподарських виробників.

З огляду на це необхідно сформувати єдине агропродовольче інформаційне середовище та розробити автоматизовану інформаційно-аналітичну систему моніторингу агропромислового сектору, яка б задовольняла інформаційні потреби органів державної влади та неурядових організацій, виробників і переробників сільськогосподарської продукції, підтримуючих АПК галузей, установ аграрної освіти і науки, сільського населення, а також всіх інших учасників аграрного сектору України або інших сторін, що пов'язані з ним (у тому числі різних груп споживачів продукції) на проголошених ООН принципах для забезпечення сталого аграрного розвитку та інтеграції аграрного сектору України у світовий економічний простір.

Інформаційні підсистеми автоматизова-

ної системи моніторингу соціально-економічного розвитку АПК мають формуватись з урахуванням основних інформаційних потоків (джерел): підсистема статистичної звітності; підсистема відомчої статистики; підсистема ринкових даних та інформації про якість і безпеку продо-

вольства; підсистема дистанційного контролю за станом сільськогосподарських угідь; підсистема наукових досліджень та розробок; підсистема інформаційно-аналітичної підтримки прийняття рішень на різних рівнях(рис. 1).

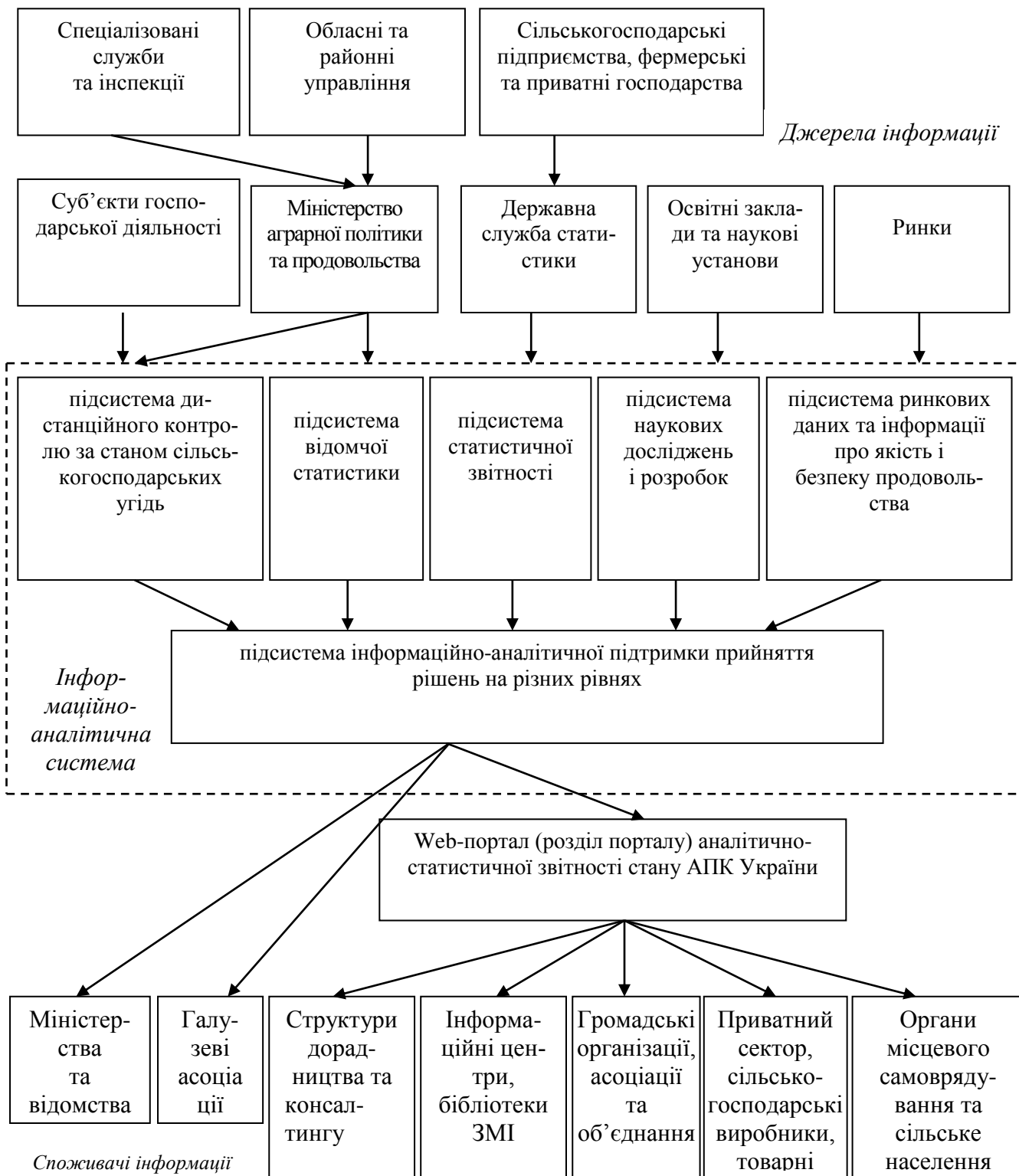

Рис. 1. Схема зв'язків інформаційно-аналітичної системи

Джерело: розробка авторів

Забезпечення функціонування ІАС «Моніторинг АПК», керування його середовищем та управління повноваженнями його користувачів покладається на інформаційно-аналітичний центр, як наукового і практичного центру аграрної науки і освіти, при Міністерстві аграрної політики і продовольства.

Інформаційно-аналітична система моніторингу соціально-економічного стану агропромислового комплексу повинна базуватись на цілому комплексі автоматизованої системи. Основними компонентами програмної будови, які забезпечують автоматизоване розв'язання задач, є: серверна операційна система; операційні системи клієнтських робочих станцій (АРМ користувачів); система управління базами даних (СУБД); інструментальні програмні засоби, які забезпечують прискорену автоматизовану розробку прикладних програм для розв'язання задач предметної області аналізу руху пугівок; мови програмування високого рівня; мережеві протоколи; програмні засоби сервісного обслуговування та тестування [7].

Важливим напрямом підвищення ефективності збутової діяльності на всіх рівнях є використання сучасних інформаційних технологій в управлінні, а також підтримки розвитку інформаційно-технічного забезпечення систем управління на підприємстві. Нами запропоновано систему інформаційного забезпечення управління виробництвом та збутом сільськогосподарської продукції на рівні підприємства, яка дозволить: підтримувати управління виробничими ресурсами за різними напрямками діяльності; автоматизувати діяльність усіх підрозділів і структур системи управління

(АСУ); забезпечити інтеграцію із автоматизованою системою моніторингу «Моніторинг АПК».

Висновки. Так, управління виробничими ресурсами забезпечується через можливість інформаційних систем планувати діяльність підприємства на різних рівнях; формувати програму збуту продукції; здійснювати виробниче і фінансове планування; формувати основний виробничий план-графік, плани закупівлі матеріально-технічних ресурсів та ін. Оперативне відображення результатів діяльності у режимі реального часу дозволяє проводити порівняння планів і результатів та приймати управлінські рішення.

Сучасним інструментом інформаційно-аналітичної та методичної підтримки управління сільськогосподарських підприємств повинен стати оперативний контроль ефективності виробничо-збутової діяльності. Він являє собою постійно діючу систему моніторингу й аналізу тенденцій зміни показників, що характеризують динаміку і причинно-наслідкові фактори зміни ефективності виробництва та збуту сільськогосподарської продукції, орієнтовану на прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Отже, впровадження та використання інформаційного сховища в сільськогосподарських підприємствах дозволить істотно поліпшити й оптимізувати бізнес-процеси, стандартизувати нормативно-довідкову інформацію, впорядкувати інформаційні масиви, скоротити час проходження інформаційних потоків, що в кінцевому рахунку сприятиме раціоналізації виробничо-збутової діяльності.

Список літератури

1. Бурцев В. В. Совершенствование системы управления сбытом продукции / В. В. Бурцев // Маркетинг в России и за рубежом. – 2007. – № 6. – С. 12–18.
2. Чумак Г. В. Стратегія інформаційного забезпечення АПК і сільського населення до 2015 року / Г. В. Чумак. – К. : НАУ, 2006. – 45 с.
3. Швиденко М. З., Свиноус І. В. Організаційно-методичні підходи щодо формування статистичної інформації в сільському господарстві / М. З. Швиденко, І. В. Свиноус // Вісник аграрної науки. – 2011. – № 11. – С. 69–71.
4. Гореткина Е. Рынок систем бизнес-анализа : битва Давида и Голиафа /Е. Гореткина // PC Week/RE. – 2010. – № 11 (713). – С. 83–89.
5. Демчак І. М., Кучеров О. П., Савицька О. П. Аналітична інформаційна система «село» / І. М. Демчак, О. П. Кучеров, О. П. Савицька // Продуктивність агропромислового виробництва. – 2011. – № 19. – С. 45–52.
6. Shvydenko M. Approach to development of conception of the information system for agriculture and conservancy in

Ukraine / M. Shvydenko, E. Lavrov. – University Publishing House “V.APRILOV”. Volume 1. – Gabrovo, 2009. – P. 373–377.

7. Ярова І. І. Управління продажами на основі механізмів електронної комерції / І. І. Ярова // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 2. – С. 23–28.

8. Гудзинський О.Д. Управління формуванням конкурентоспроможного потенціалу підприємств (теоретико-методологічний аспект): монографія / О.Д.Гудзинський, С.М. Судомир, Т.О.Гуренко – К. : ІПК ДСЗУ, 2010. – 212 с.

9. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку: (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры) / Й. Шумпетер. – М.: Прогресс, 1982. – 456 с.

10. Макаренко П. М. Розвиток механізмів державної підтримки особистих селянських господарств [Електронний ресурс]. / П. М. Макаренко. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_du/2009_3/files/DU309_10.pdf.

11. Small Business Statistics / Інтернет сторінка Адміністрації малого бізнесу США // <http://www.sbaonline.sba.gov/aboutsba/sbastats.html>, 01.08.2005 р.

Reference:

1. Burtsev, V. V. (2007) Sovershenstvovanie sistemyi upravleniya sbyitom produktsii. Marketing v Rosssiii i za rubezhom, №6, P. 12–18. [in Russian]

2. Chumak, G. V. (2006) Strategiya Informatsynogo zabezpechennya APK I sllskogo naselennya do 2015 roku, K. : NAU, 45 p. [in Ukrainian]

3. Shvidenko, M. Z., Svinous I. V. (2011) Organlzatslyno–metodichnl pidhodi schodo formuvannya statystichnoyi Informatslyi v sllskomu gospodarstvl, Visnik agrarnoi nauki, № 11, p. 69–71. [in Ukrainian]

4. Goretkina, E. (2010) Ryinok sistem biznes–analiza : bitva Davida i Goliafa /E. Goretkina // PC Week/RE, № 11 (713), p. 83–89. [in Ukrainian]

5. Demchak I. M., Kucherov O. P., Savitska O. P. (2011) Analltichna Informatslyna sistema «selo» Produktivnlst agropromislovogo virobnitstva, №19, p. 45–52. [in Ukrainian]

6. Shvydenko, M. (2009) Approach to development of conception of the information system for agriculture and conservancy in Ukraine. University Publishing House “V.APRILOV”. Volume 1, Gabrovo, p. 373–377. [in English]

7. Yarova, I. I. (2010) Upravlnnya prodazhami na osnovl mehanlzmvv elektronnoyi komertsii. Visnik Hmelnits-kogo natslionalnogo unlvrsitetu, №2, p. 23–28. [in Ukrainian]

8. O.D.Gudzinskiy, S.M. Sudomir, T.O.Gurenko (2010) Upravlinnya formuvannam konkurentospromozhnogo potentsialu pidpriemstv (teoretiko-metodologichniy aspekt): monograflya, K. : IPK DSZU, 212 p. [in Ukrainian]

9. Shumpeter, Y. (1982) Teoriya ekonomicheskogo razvitiya: (Issledovanie predprinimatelskoy pribyili, kapitala, kre-dita, protsenta i tsikla kon'yuntury). M.: Progress, 456 p. [in Russian]

10. Makarenko, P. M. Rozvitok mehanlzmlv derzhavnoyi pldtrimki osobistih selyanskih gospodarstv [Online]. Retrieved from:http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_du/2009_3/files/DU309_10.pdf. [in Ukrainian]

11. Small Business Statistics / Internet storlnka Admnlstratslyi malogo blznesu SShA [Online]. Retrieved from: <http://www.sbaonline.sba.gov/aboutsba/sbastats.html>, 01.08.2005 r. [in English]

УДК 332.133:339.3

*Тебенко В.М. к.е.н, доцент,
tebenko1973@gmail.com
Завадських Г.М. к.е.н, доцент,
hannaz2208@gmail.com*

Таврійський державний агротехнологічний університет

ПРОБЛЕМИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ ЗАПОРІЗЬКОГО РЕГІОНУ

***Анотація.** У статті досліджено проблеми та основні тенденції розвитку роздрібною торгівлі Запорізької області. Наведені ознаки та показники роздрібною торгівлі. Проаналізовано роздрібний товарооборот підприємств області за останні 5 років та визначена його структура. Визначена структура продажу товарів за усіма каналами реалізації, індекси фізичного обсягу роздрібною товарообороту. Визначенні основні дисбаланси розвитку роздрібною торгівлі регіону.*

***Ключові слова:** внутрішній ринок, торгівля, товарооборот, роздрібний товарооборот, індекси, дисбаланси розвитку.*

JEL Code Classification: R11, R19

*Tebenko V. M.
PhD, Associate Professor, Tavria State Agrotechnological University,
tebenko1973@gmail.com
Zavadskih H. M.
PhD, Associate Professor, Tavria State Agrotechnological University,
hannaz2208@gmail.com*

ISSUES AND TRENDS RETAIL IN ZAPOROZHYYE REGION

***Abstract.** In the formation of the economic potential of the state and ensure effective functioning of the circulation of consumer goods major role allocating of domestic trade. The development of the internal market depends on the saturation of goods and competition between producers, retail chains, which promotes the production of new products, accelerate the exchange of goods and entering foreign markets.*

In the rating of Ukraine in regions contribution to the overall retail trade turnover of enterprises on average over the last 5 years Zaporizhzhya region is in 8th place with a specific weight of 4.18% turnover structure The structure of retail trade turnover the largest share (over 93%) is a retail turnover in city settlements.

Retail turnover of companies in the region increased by 9,085.67 mln., Or 69.5%. Including turnover of food products increased by 2.1 times, non-food products by 42.7%. In the total retail trade turnover in 2015. more than half the volume (52.6%) accounted for turnover from sales of non-food products and 47.4% - in the turnover of food increasing trend in the structure of retail trade turnover the share of food characterizes the negative situation of the consumer market. This growth demonstrates the aggravation of the crisis, decline in purchasing power, which is directly linked to the general rate increase (decrease) in economic performance of the country and the region. The structure of retail trade turnover of enterprises during the study period increased the share of food in total from 37.5 to 47.4%, while the proportion of non-food products in the structure decreased from 62.5 to 52.6%.

Thus, in recent years in Ukraine have been positive changes in the development of logistics trade, are introduced advanced trading technology, are retail trade enterprises in terms of culture of customer service meet European standards and national retailers that carry merchandise one brand, adhere to a common business strategy. During the economic crisis drastically changing the ratio sale of food and nonfood products upward first, the structure of both food and non-food products changed towards essentials.

***Key words:** internal market, trade turnover, retail turnover, indices, imbalances in development.*

Постановка проблеми. Роздрібна торгівля – це одна з форм господарсько-торговельної діяльності суб'єктів

господарювання, яку вони здійснюють, та одночасно це форма організації товарного ринку. Вона є невід'ємною складовою

внутрішньої торгівлі.

Роздрібна торгівля задовольняє потреби, що виникають у споживачів, та забезпечує безперервність процесу суспільного відтворення. Сучасний стан роздрібною торгівлі характеризується ускладненням відносин із постачальниками, скороченням обсягу споживання та придбанням більш дешевих товарів унаслідок знецінення грошей і зростання цін на товари та послуги [1, с.35].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням сучасного стану і розвитку роздрібною торгівлі як важливої складової економіки присвячені дослідження багатьох провідних учених, таких як, О.М. Азарян, В.Г. Бодрова, Н.І. Верхоглядова, Н.О. Голошубова, Л.О. Омелянович, А.А. Мазаракі, Л. Г. Саркісян, І.В. Сороки, В. О. Соболева, Р.С. Шостак, О.О. Шубіна, Л.В. Фролової й ін. У роботах науковців висвітлюються проблеми, тенденції та перспективи розвитку роздрібною торгівлі в умовах сьогодення, розглядаються різні методичні підходи до регулювання споживчого ринку. Виходячи з виключного значення роздрібною торгівлі в суспільстві, стає необхідним проведення дослідження цієї галузі на регіональному рівні, виявлення характерних рис і тенденцій розвитку, проведення оцінок та розробки висновків. У сучасних економічних умовах, питання подальшого розвитку споживчого ринку потребують більш детального дослідження.

Формулювання цілей статті. Головною метою статті є висвітлення основних проблем та сучасних тенденцій розвитку роздрібною торгівлі у Запорізькій області.

Виклад основного матеріалу. Під роздрібною торгівлею розуміють підприємницьку діяльність з продажу товарів та послуг на підставі усного або письмового договору купівлі-продажу безпосередньо громадянам та іншим кінцевим споживачам для їх особистого некомерційного використання незалежно від форми розрахунків [2, с.187].

Для роздрібною торгівлі характерні такі

ознаки:

- вона є самостійною, ініціативною діяльністю, здійснюваною на власний ризик юридичними особами та громадянами з метою одержання прибутку;

- головним змістом торговельної діяльності є продаж товарів, при цьому можуть виконуватися супутні роботи й надаватися різноманітні послуги;

- товари реалізуються безпосередньо громадянам або іншим кінцевим споживачам для особистого некомерційного використання;

- товари реалізуються за готівку або іншими, прирівняними до неї платіжними засобами (кредитні картки банків, перерахування з рахунків вкладників банків тощо);

- у роздрібною торгівлі можуть продавати лише товари певного асортименту (продовольчі та непродовольчі товари, горілчані та тютюнові вироби, лікарські засоби та вироби медичного призначення та інші товари). Цей асортимент є вужчим, ніж в оптовій торгівлі, але набагато ширшим, ніж у сфері громадського харчування;

- для роздрібною торгівлі важливою є наявність торгового місця. Під торговим місцем розуміють відокремлене, спеціально обладнане місце для здійснення роздрібною продажу товарів з обов'язковим дотриманням чинних правил торговельного обслуговування населення та порядку розрахунків із покупцями;

- роздрібна торгівля обґрунтована і регламентована законодавчими та нормативно-правовими актами.

Торгівля інформує і доставляє до місць реалізації нові товари, виробництво яких тільки починається, які для споживача є ще невідомими або незвичними. Таким чином, розвиток торгівлі, будучи обумовленим рівнем і темпами розвитку виробництва товарів, у свою чергу, впливає на промисловість, сільське господарство, з одного боку, і на споживання людей, з іншого. Торгівля, як галузь народного господарства, здійснює просування товарів від виробника до споживача і виконує операції, пов'язані з

продовженням процесу виробництва у сфері обігу.

Як одна з галузей народного господарства, торгівля характеризується низкою економічних показників, це: величина товарообороту (роздрібного, оптового); кількість підприємств роздрібною та оптовою мережі; чисельність зайнятих працівників; рівень продуктивності праці; середня заробітна плата; рівень витрат обороту; рівень рентабельності [3, с.22].

До обороту роздрібною торгівлі включено роздрібний товарооборот підприємств (юридичних осіб), які здійснюють діяльність у роздрібній торгівлі, а також визначені обсяги продажу споживчих товарів через торговельну мережу, яка належить фізичним особам-підприємцям, на ринках (на основі даних суцільного одноразового обстеження та адміністративних даних щодо мережі роздрібною торгівлі та ресторанного господарства, що належить фізичним особам-підприємцям).

Роздрібний товарооборот підприємств

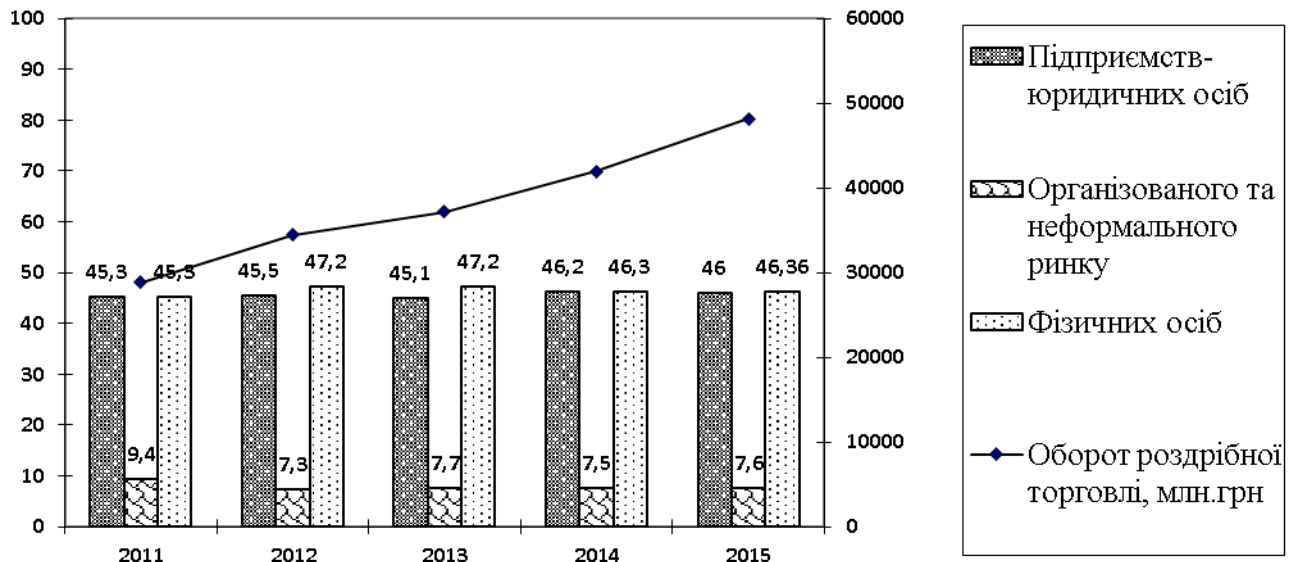

Рис. 1. Структура продажу товарів за всіма каналами реалізації та оборот роздрібною торгівлі у Запорізькій області [4, с.6].

Джерело: розрахунки авторів

Обсяг роздрібною товарообороту підприємств Запорізькій області в 2015 році склав 22161,5 млн. грн., що перевищило рівень 2011 р. на 8783,8 млн. грн., рівень попереднього року на 2485,8

(юридичних осіб) визначається як обсяг продажу споживчих товарів населенню через роздрібну торговельну мережу всіма діючими підприємствами, а також промисловими, транспортними та іншими неторговельними підприємствами безпосередньо населенню через касу підприємства. Крім того, до роздрібною товарообороту включається продаж через торговельну мережу установам, організаціям і підприємствам продовольчих товарів для харчування обслуговуваних ними груп населення (у санаторіях, дитячих закладах, лікарнях).

За даними Державного комітету статистики України спостерігається тенденція до постійного зростання товарообороту роздрібною торгівлі. В 2015 році цей показник по Україні склав 487558,1 млрд. грн., що перевищує рівень 2011 року на 137498,9 млрд. грн., рівень попереднього року – на 49224,6 млрд. грн.

Структура продажу товарів за всіма каналами реалізації, оборот роздрібною торгівлі у Запорізькій області наведені на рисунку 1.

млн. грн. Але, згідно з даними таблиці 1, в останні роки відбувається зменшення індексів фізичного обсягу роздрібною товарообороту у порівняльних цінах, як в цілому по Україні, так і по Запорізькій

області. Обсяг продажу продовольчих та непродовольчих товарів у торговій мережі Запорізькій області за цей період у

порівнянних цінах зменшився на 19,8% та на 22,1% і становив 10499,5 млн. грн. та 11662,0 млн. грн. відповідно.

Таблиця 1

**Індекси фізичного обсягу роздрібногo товарообороту,
у порівнянних цінах, %**

	2005р.	2010 р.	2013 р.	2014 р.	2015р.
Україна	124,3	110,2	106,2	90,2	80,2
Продовольчих товарів	119	105,8	107,7	96,8	82,4
Непродовольчих товарів	128,0	112,9	105,3	85,9	78,7
Запорізька область	118,8	114,8	106,4	95,6	79
Продовольчих товарів	112,2	107,3	107,2	107,8	80,2
Непродовольчих товарів	122,7	120,1	105,8	86,2	77,9

Джерело: розрахунки авторів

Зменшення обсягу обороту роздрібногo торгівлі відбулося по всіх територіях, найбільше скорочення – у Бердянському (на 34,2%), Розівському (на 28,4%), Гуляйпільському (на 27,4%) та Якимівському (на 27,1%) районах.

Абсолютне зниження обороту роздрібногo торгівлі у розрахунку на одиницю населення відбулося по всіх територіях та склало у середньому по області 3812,7 грн. Значно скорочено обсяг обороту роздрібногo торгівлі у розрахунку

на одиницю населення – у районах Куйбишевському (на 5827,9 грн.) та Якимівському (на 4002,9 грн.), а також у містах Запоріжжя (на 5677,4 грн.) та Мелітополь (на 4191,4 грн.). У рейтингу областей України по внеску до загального роздрібногo товарообороту підприємств в середньому за останні 5 років Запорізька область знаходиться на 8 місці з питомою вагою у структурі товарообороту 4,18 % (рис. 2).

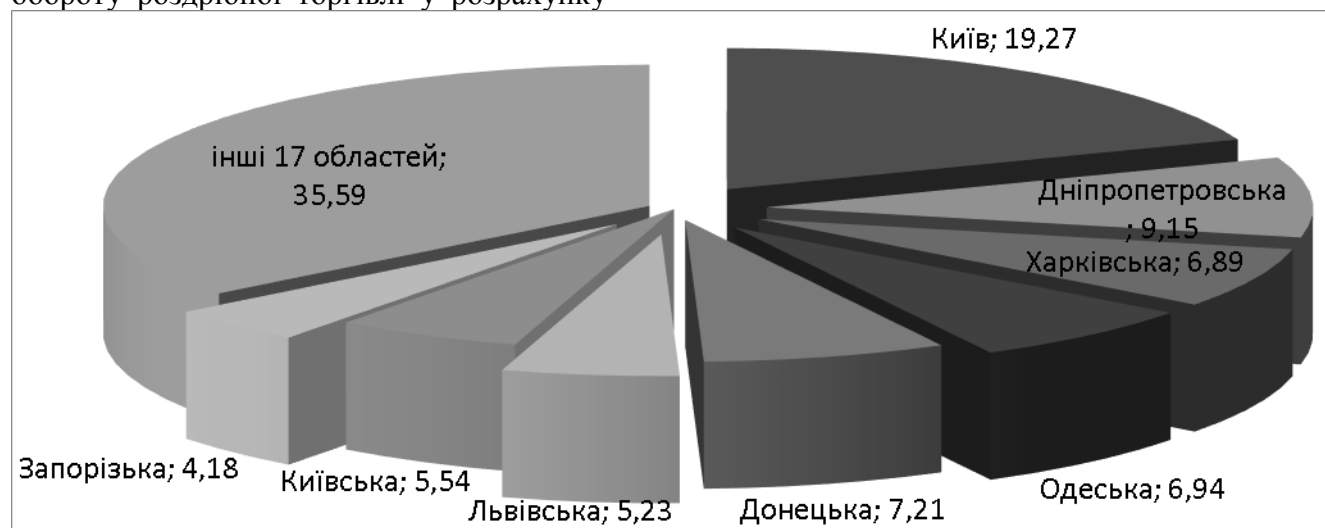

Рис. 2. Структура роздрібногo товарообороту підприємств України в середньому за 11-15 рр.
Джерело: розрахунки авторів

У роздрібному товарооборітi торговельногo мережі обсяги продажу товарів вітчизняного виробництва за 2014 р. склали 13125,6 млн. грн., або 67,8%

загального товарооборітu, у тому числі продовольчих – 87,5% і непродовольчих – 50,6%. Частка продажу товарів вітчизняного виробництва в загальному

обсязі товарообороту роздрібною мережею в цілому по області проти 2013 р. збільшилась на 0,5 п.п. У структурі продажу продовольчих товарів через торговельну мережу підприємств частка продажу товарів, вироблених на території

України у 2015 р., становила 85,2%, частка вітчизняних непродовольчих товарів склала 39,3% від загального обсягу їх продажу [5].

Структуру роздрібною товарообороту підприємств області наведено в таблиці 2.

Таблиця 2

Роздрібний товарооборот підприємств у міських поселеннях та сільській місцевості

	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Загальний обсяг роздрібною товарообороту торгової мережі, млн. грн.	13377,66	15994,88	17079,82	19675,73	22161,51
у т.ч. у міських поселеннях	12564,24	15095,18	16068,53	18625,06	21043,78
сільській місцевості	813,42	899,69	1011,29	1050,67	1117,74
Питома вага, %					
у т.ч. у міських поселеннях	93,92	94,38	94,08	94,66	94,96
сільській місцевості	6,08	5,62	5,92	5,34	5,04

Джерело: розрахунки авторів

Згідно з даними таблиці можна відмітити, що за досліджуваний період спостерігається тенденція до постійного зростання товарообороту роздрібною торгівлі підприємств. У структурі роздрібною товарообороту найбільша питома вага (більше 93%) належить роздрібною товарообороту у міських поселеннях. Питома вага товарообороту в сільській місцевості зменшилась з 6 до 5%. У розрахунку на 1 особу у містах роздрібною товарооборот збільшився на 6406,6 грн., у сільській місцевості – на

819,2 грн. у порівнянні з показниками 2011 року.

Обсяг роздрібною товарообороту підприємств області збільшився на 9085,67 млн. грн., або на 69,5%. У тому числі товарооборот продовольчих товарів збільшився в 2,1 рази, непродовольчих товарів – на 42,7%. У загальному обороті роздрібною торгівлі у 2015 р. більше половини обсягів (52,6%) припадало на товарооборот від продажу непродовольчих товарів і 47,4% – на товарооборот продовольчих товарів (рис. 3).

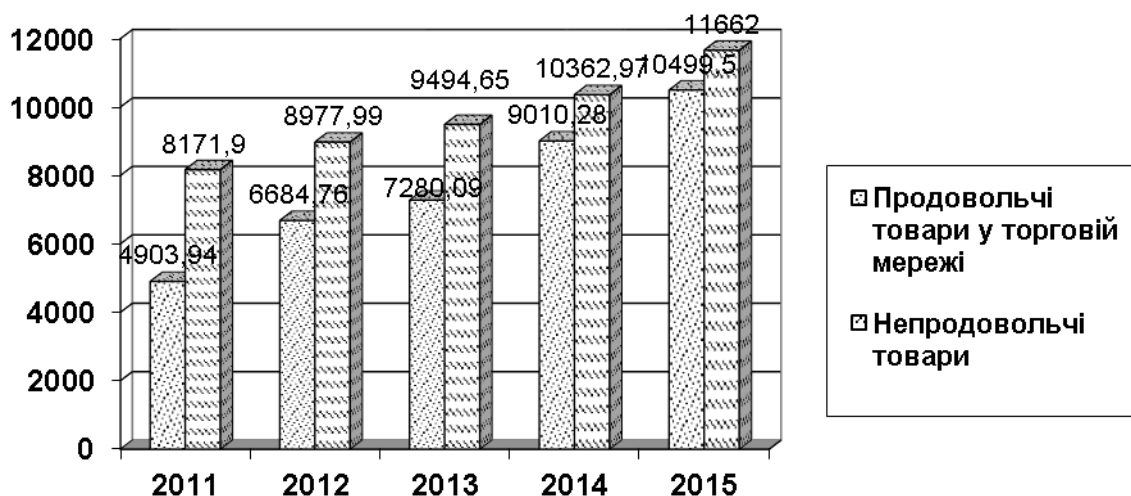

Рис. 3. Динаміка роздрібною торгівлі продовольчими та непродовольчими товарами в Запорізькій області [6], млн. грн.

Джерело: розрахунки авторів

Тенденція зростання питомої ваги продовольчих товарів у структурі роздрібного товарообороту характеризує негативний стан споживчого ринку (рис. 4). Це свідчить про загострення кризових явищ, зниження купівельної спроможності населення, яка безпосередньо пов'язана з загальними темпами зростання (зниження)

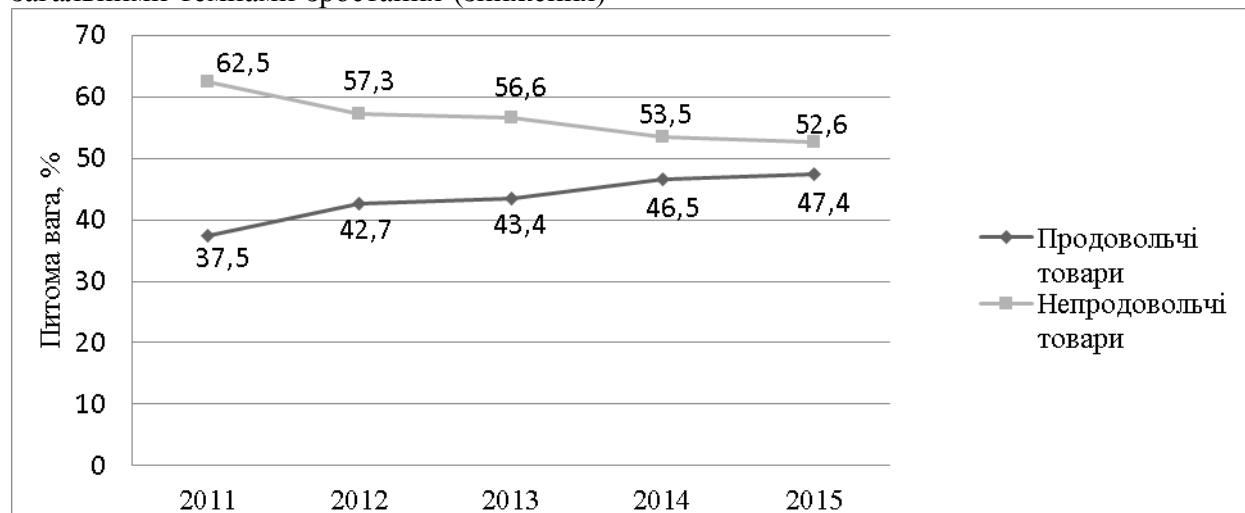

Рис. 4. Структура роздрібного товарообороту підприємств в області
Джерело: розрахунки авторів

У задоволенні потреб населення у споживчих товарах значне місце належить ринкам. На 1 січня 2016 р. в області діяло 66 суб'єктів господарювання (юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців), у яких на балансі налічувалось 85 ринків. Частка ринків, які належать фізичним особам-підприємцям, скоротилась на 0,5%. Проти 1 січня 2015 р. кількість ринків зменшилась на 3,4%. Основна частка, а саме 68 ринків, належить юридичним особам, 17 – підприємцям-фізичним особам (на 1 січня 2015 р. – 70 та 18 одиниць відповідно).

На початок 2016 р. в області діяв 71 ринок, що займався продажем сільгосппродуктів і продовольчих товарів, у тому числі 60 – універсальних, 5 – продовольчих та 6 ринків, які торгують лише сільськогосподарськими продуктами. Крім того, на території області діяли ринки

економічних показників країни і регіону.

У структурі роздрібного товарообороту підприємств за досліджуваний період з 37,5 до 47,4% зросла питома вага продовольчих товарів у загальному обсязі, у той же час питома вага непродовольчих товарів зменшилась з 62,5 до 52,6 %.

за спеціалізацією: з продажу запчастин та квіткові – по 4 одиниці, речові – 3, автомобільні – 2 та інші непродовольчі – 1 (табл.3).

За місцем знаходження найбільша кількість ринків розташована у містах Запоріжжі – 32, Мелітополі – 13, Бердянську – 6, Василівському районі – 7.

Структура ринків за спеціалізацією протягом року дещо змінилась: зросла частка змішаних ринків з 69,3% до 70,6%, непродовольчих – з 15,9% до 16,5%, а частка продовольчих ринків зменшилась з 14,8% до 12,9%. При цьому торгова площа змішаних ринків за звітний період зменшилась на 0,6% та склала 75,2% від загальної торгової площі ринків, площа продовольчих ринків зменшилась на 0,4% (10,3%), непродовольчих – на 0,2% (14,5%) [7, с.6].

Таблиця 3

Ринки з продажу споживчих товарів за спеціалізацією, од. [7, с.8]

	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Усі ринки	92	90	91	88	85
Сільськогосподарські	9	9	9	8	6
Інші продовольчі	5	5	5	5	5
Речові	4	4	3	3	3
Автомобільні	2	2	2	2	2
Квіткові	4	4	4	4	4
Універсальні	63	61	63	61	60
Інші непродовольчі	1	1	1	1	1
По продажу запчастин	4	4	4	4	4

Джерело: розрахунки авторів

Значною мірою діяльність ринків залежить від стану їх матеріально-технічної бази, а саме, наявності відповідних об'єктів, служб та обладнання. На території ринків області у 2015 р. діяло 576 магазинів з торговою площею 26,4 тис.м², порівняно з попереднім роком їх кількість не змінилась. а торгова площа зросла на 1,0%.

Аналіз матеріально-технічної бази ринків свідчить про недостатню забезпеченість ринкового господарства холодильним обладнанням. На 71 ринок, де здійснюється реалізація продовольчих та сільськогосподарських продуктів, припадало 53 одиниці холодильників з машинним охолодженням місткістю 290 т та 1845 одиниць – холодильного устаткування (прилавків, вітрин, камер, шаф). На 1 січня 2016 р. на ринках, на яких здійснюється продаж продуктів харчування, налічувалось 62 лабораторії ветеринарно-санітарної експертизи.

Висновки. Слід зазначити, що за останні роки в Україні відбулися нерівномірні розміщення торговельних об'єктів у містах. Закриття діючих та

відкриття нових торговельних об'єктів відбувається стихійно. У багатьох населених пунктах значно скорочено мережу хлібних, овочевих, галантерейних магазинів, водночас надмірною є кількість аптек, магазинів з продажу ексклюзивного одягу, автотранспортних засобів, ювелірних виробів, а також розважальних закладів.

Зміни, які зараз відбуваються в розвитку роздрібного товарообороту України, створюють сприятливу кон'юнктуру для виробника та несприятливу для споживача. У період кризового стану економіки різко змінюється співвідношення реалізації продовольчих і непродовольчих товарів у бік збільшення перших, структура як продовольчих, так і непродовольчих товарів змінюється в бік предметів першої необхідності; збільшується частка товарів, які завжди можуть бути продані і перепродані іншим споживачам, тобто зберігаються замість грошей, зростання роздрібного товарообороту відбувається передусім під впливом зростання роздрібних цін.

Список літератури:

1. Алексеева Н.І. Сучасні проблеми та тенденції розвитку роздрібної торгівлі Донецької області / Н.І. Алексеева // ПолтНТУ: Економіка і регіон № 4 (41) – 2013. - с.35-41.
2. Савощенко А.С. Інфраструктура товарного ринку: Навч. посібник / Анатолій Семенович Савощенко. – К.: КНЕУ, 2005. – 336 с.
3. Марцин В.С. Економіка торгівлі: Підручник. - 2-ге вид., випр. і доп. Затверджено МОН / С.В. Марцин - К., 2008. - 603 с.

4. Статистичний збірник «Роздрібна торгівля області в 2014 році» / За редакцією В.П. Голоवेशка / Головне управління статистики у Запорізькій області - Запоріжжя, 2015. - 59 с.
5. Обсяги обороту роздрібною торгівлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Структура роздрібною товарообороту підприємств у 2015 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zp.ukrstat.gov.ua
7. Статистичний збірник «Торгівля на ринках області 2011-2015» / За редакцією М. Шейко / Головне управління статистики у Запорізькій області - Запоріжжя, 2016. - 26 с.
8. Офіційний сайт Державної служби статистики України у Запорізькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
9. Наявність і використання торгової мережі на ринках на 1 січня 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zp.ukrstat.gov.ua
10. Мережа роздрібною торгівлі на 1 січня 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zp.ukrstat.gov.ua

References

1. Aleksieieva, N.I. (2013) Cuchasni problemy ta tendentsii rozvytku rozdrubnoi torhivli Donetskoï oblasti. *PolitNTU: Ekonomika i rehion*, № 4 (41), p. 35-41. [in Ukrainian]
2. Savoshchenko, A.S. (2005) *Infrastruktura tovarnoho rynku: Navch. Posibnyk*. K.: KNEU, 336 p. [in Ukrainian]
3. Martsyn, V.S. (2008) *Ekonomika torhivli: Pidruchnyk*. - 2-he vyd., vypr. i dop. Zatverdzheno MON. K., 603 p. [in Ukrainian]
4. Statystychnyi zbirnyk «Rozdrubna torhivlia oblasti v 2014 rotsi» (2015) [Za redaktsiieiu V.P.Holoveshka]. *Holovne upravlinnia statys-tyky u Zaporizkii oblasti - Zaporizhzhia*, 59 p. [in Ukrainian]
5. Obsiah'y oborotu rozdrubnoi torhivli [Online]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian]
6. Struktura rozdrubnoho tovarooborotu pidpriemstv u 2015 rotsi [Online]. Retrieved from: www.zp.ukrstat.gov.ua [in Ukrainian]
7. Statystychnyi zbirnyk «Torhivlia na rynkakh oblasti 2011-2015» (2016) [Za redaktsiieiu M. Sheiko]. *Holovne upravlinnia statystyky u Zaporizkii oblasti, Zaporizhzhia*, 26 p. [in Ukrainian]
8. Ofitsiyniy sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy u Zaporizkii oblasti [Online]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian]
9. Naiavnist i vykorystannia torhovoï merezhi na rynkakh na 1 sichnia 2016 roku [Online]. Retrieved from: www.zp.ukrstat.gov.ua [in Ukrainian]
10. Merezha rozdrubnoi torhivli na 1 sichnia 2016 roku [Online]. Retrieved from: www.zp.ukrstat.gov.ua Ofitsiyniy`j sait Derzhavnoï sluzhby` staty`sty`ky` Ukrainy` u Zaporiz`kij oblasti [Online]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian]

УДК 351.823.1

Яворська Т. І., д. е. н., професор,
Таврійський державний агротехнологічний університет,
yavorska@bk.ru

НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ МАЛОГО БІЗНЕСУ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Анотація. Розглянуто рівень державної підтримки сільського господарства в розвинутих країнах та Україні. Виділено перспективні напрями державної підтримки суб'єктів малого бізнесу в сільському господарстві. Визначена основна роль фінансово-кредитної підтримки та основні її складові. Розглянуто особливості законодавчого напрямку підтримки малого бізнесу в сільському господарстві. Рекомендовані напрями організаційно-технічної та інформаційно-аналітичної державної підтримки.

Ключові слова: державна підтримка, малий бізнес, сільське господарство, фінансово-кредитна підтримка, законодавча підтримка, організаційно-технічна підтримка, інформаційно-аналітична підтримка.

JEL code classification: Q18

Yavors'ka T.I., doctor of economic sciences, professor,
head of Enterprise, Trade And Exchange Activities Department,
Tavria State Agrotechnological University, yavorska@bk.ru

AREAS OF STATE SUPPORT OF SMALL BUSINESS IN AGRICULTURE

Abstract. Setting objectives. The level of state support for agriculture in developed countries. It is shown that in Ukraine it is in times lower than in EU countries and falls mostly on large farms. Small businesses for various reasons remain outside state support.

Research results. Considers legislative definition of micro, small, medium and large enterprises in Ukraine. According to this approach in 2015, 96.8% of business entities in agriculture refers to small businesses (of which 90.4% - micro entities) of 3.2% for medium enterprises. An attributed to small businesses, agricultural enterprises (including farms) and individual entrepreneurs farms commodity orientation of agricultural land and 500 hectares.

The foreign practice of state support for agriculture, including Poland, in terms of improving its competitiveness and legislative regulation. Highlight perspective directions of state support of small business in agriculture. The basic role of financial support and its main components. The features of the legislative direction to support small businesses in agriculture. Recommended areas of organizational, technical and information-analytical state support. It is envisaged that all areas of government support for small businesses should be registered in the relevant state target programs.

Conclusions. Effective state support for agriculture Ukraine should have a clear target direction depending on the size of land entities. Consideration of international experience shows that the most important for small business is finance and credit, legal, organizational, technical, informational and analytical support. In modern conditions possible to add and view export support. Small businesses in agriculture engaged in the production of those products for which no export quotas, honey, nuts, garlic, beans, pumpkin seeds and others. Therefore, further research is advisable to study the export support instruments, information about the trends of the world market, advising of export operations, preferential loans for exporters and more.

Keywords: government support, small business, agriculture, financial and credit support, legislative support, organizational, technical support, information and analytical support.

Постановка проблеми. Вагомий показник надання державної підтримки (субсидій) сільському господарству у європейських країнах відповідно формує і вищий рівень конкурентоспроможності європейської аграрної продукції. У країнах ЄС діє єдина сільськогосподарська політика. За-

гальний обсяг підтримки аграрного сектора в 2013-2014 рр. склав майже 60 млрд. євро щорічно, або 525 євро/га, що становить 20% від валової продукції сільського господарства. Залежно від країни державна підтримка галузі коливається. Зокрема, у Нідерландах та Бельгії державна підтримка

галузі дорівнює майже 500 євро/га, у Польщі – 345 євро/га. В Україні зазначений показник балансує в межах 10-20 євро/га (з урахуванням коштів, що залишались в рамках дії спеціального режиму з ПДВ) і у більшості випадків припадає на великі сільськогосподарські підприємства. Тобто, представники малого підприємництва в силу різних причин залишаються поза межами державної підтримки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема державної підтримки сільського господарства завжди була актуальною. Зокрема, цьому питанню присвячені наукові розробки Б. Данилишина [1], А. Діброви, С. Кваши, П. Макаренка [8], О. Могильного, Т. Осташко, Б. Пасхавера, П. Саблука та ін. Проте, застосування інструментів державної підтримки розглядається науковцями в основному для аграрного сектору економіки в цілому, без акцентування уваги на діяльності суб'єктів малого бізнесу.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розгляд напрямів та видів державної підтримки малого бізнесу з урахуванням світового досвіду та сучасних аспектів розвитку сільського господарства.

Виклад основного матеріалу. Про низький загальний обсяг державної підтримки сільського господарства в Україні порівняно з іншими країнами свідчить оцінка підтримки виробника (Producer Support Estimate — PSE), що проводить Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Так, в ЄС 21% валової сільськогосподарської продукції компенсується державою за рахунок різних програм державної підтримки, у Туреччині – 23%, у Канаді – 11%, у США – 7%, у той час, як в Україні – 1,0-1,5% [1].

На даний час обґрунтування концепції та стратегічних напрямів розвитку державної підтримки сільського господарства України орієнтовано на досвід розвинутих країн. Так, цінова підтримка сільського господарства в ЄС складає до 91% від всієї суми бюджетного фінансування, в США – 48%, у Канаді – 53%. На Заході істотна частка доходу фермера формується за рахунок державних джерел: у країнах Європейської спільноти (ЄС) – 3 %, Фінляндії –

72%, Японії – 72%, в США – 27-40%. Державна підтримка аграріїв у країнах ЄС у 2013 році склала від 175 до 1343 євро на 1 га сільськогосподарських угідь, зокрема у Нідерландах – 500 євро/га, Бельгії – 508 євро/га, Польщі – 345 євро/га, Німеччині – 396 євро/га. Фінансова підтримка сільського господарства в Україні (переважно непряма – за рахунок спецрежиму ПДВ для аграріїв) ледь сягає 40 євро на гектар [2].

До суб'єктів малого підприємництва згідно Господарського кодексу України відносять фізичних осіб, зареєстрованих в установленому законом порядку як фізичні особи – підприємці та юридичних осіб – суб'єктів господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб (суб'єктів мікропідприємництва – 10 осіб), та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро (суб'єктів мікропідприємництва – 2 млн. євро), визначену за середньорічним курсом Національного банку України [3].

За цим підходом у 2015 році з 79284 суб'єктів господарювання у сільському, лісовому та рибному господарстві, 96,8 % відноситься до суб'єктів малого підприємництва (з них 90,4% – суб'єкти мікропідприємництва), 3,2 % до суб'єктів середнього підприємництва [4]. Тобто, майже всі суб'єкти господарювання в сільському господарстві відносяться до малого бізнесу. Відповідно важко розподілити адресно фінансову державну підтримку саме тим господарюючим суб'єктам, які більше всього її потребують.

Результати проведених нами досліджень лежать в основі пропозиції автора віднести до суб'єктів малого підприємництва сільськогосподарські підприємства (в тому числі фермерські господарства), приватних підприємців, які працюють в сільському господарстві та особисті селянські господарства товарного спрямування з площею сільськогосподарських угідь до 500 га.

Аналіз напрямів, видів, програм та інструментів державної підтримки малого та середнього бізнесу в таких розвинутих

країнах, як Австралія, Ісландія, Канада, Нова Зеландія, Норвегія та Швейцарія свідчить, що всі вони групуються навколо чотирьох основних видів підтримки – фінансової, інноваційної, інформаційно-консультативної та експортної. Об'єднання позитивного досвіду розвитку фермерських господарств в інших країнах (зокрема, Польщі), вимог Світової організації торгівлі, законодавчої бази та врахування специфічних рис сільського господарства України дозволяє виділити раціональні напрями державної підтримки суб'єктів малого бізнесу такі як фінансово-кредитна, законодавча, організаційно-технічна, інформаційно-аналітична (рис. 1).

Обмеженість фінансово-кредитних ресурсів у держави (для надання допомоги суб'єктам малого підприємництва) та у населення (для створення власної справи) є однією з основних проблем розвитку малого бізнесу в сільському господарстві. Досвід свідчить, що можливість отримання кредитів суб'єктами малого підприємництва на загальних підставах у комерційних банках або інших фінансово-кредитних закладах приватного сектора, є складним та забюрократизованим процесом. Тобто, вільно діючий ринковий механізм не спроможний сприяти розвитку сектора малого підприємництва через самостійне виділення необхідного обсягу інвестиційних ресурсів. З цієї причини вирішенням фінансово-кредитної проблеми їх розвитку займаються, головним чином, державні установи та заклади.

Врахування обмеженості бюджетних коштів, які спрямовуються на розвиток малого підприємництва в Україні, орієнтує державні органи на створення сприятливих нормативно-правових, інформаційних умов для розвитку недержавної фінансово-кредитної інфраструктури форм їх організації в сільському господарстві.

Зокрема це субсидування процентних ставок по короткострокових та інвестиційних кредитах, залучення комерційних банків до кредитування суб'єктів малого бізнесу, в тому числі через механізм мікрофінансування. За різними оцінками, в Україні частка банківського кредитування

займає менше 20% обігових коштів аграрного сектору, в той час як у розвинутих країнах вона досягає 70% [1].

На підтримку суб'єктів малого бізнесу у 2017 році Уряд планує виділити близько 5,5 млрд. гривень. Найбільш поширеною формою малого підприємництва у нас традиційно вважається фермерство. У державному бюджеті на 2017 рік за бюджетною програмою «Надання кредитів фермерським господарствам» передбачено 65 млн. грн. для фермерських господарств, з них: 25 млн. грн. — за рахунок загального фонду, 40 млн. грн. — за рахунок спеціального фонду. Кошти переважно будуть спрямовані фермерам, які обробляють до 500 га і займаються тваринництвом чи вирощуванням нішевих сільськогосподарських культур. Крім того, фермерські господарства зможуть скористатися державною підтримкою за іншими бюджетними програмами — «Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів» з обсягом видатків загального фонду 300 млн. грн., «Державна підтримка галузі тваринництва» з обсягом видатків загального фонду 170 млн. грн. та «Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі на умовах фінансового лізингу» у розмірі 3,8 млн. грн. зі спеціального фонду [5].

Іншим представникам малого бізнесу в Україні (приватним підприємцям, особистим селянським господарствам товарного спрямування) для одержання державної фінансової підтримки надана можливість створювати фермерські господарства на земельних ділянках для товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства як у статусі юридичної особи, так і у статусі фізичної особи-підприємця. Проте, для підтримки таких новостворених фермерських господарств за прикладом Польщі було б доцільно особистим селянським господарствам товарного спрямування та фізичним особам-підприємцям дати можливість одержання пільгових кредитів на три роки, звільнити від сплати всіх податків терміном на п'ять років та надати їм одноразову допомогу.

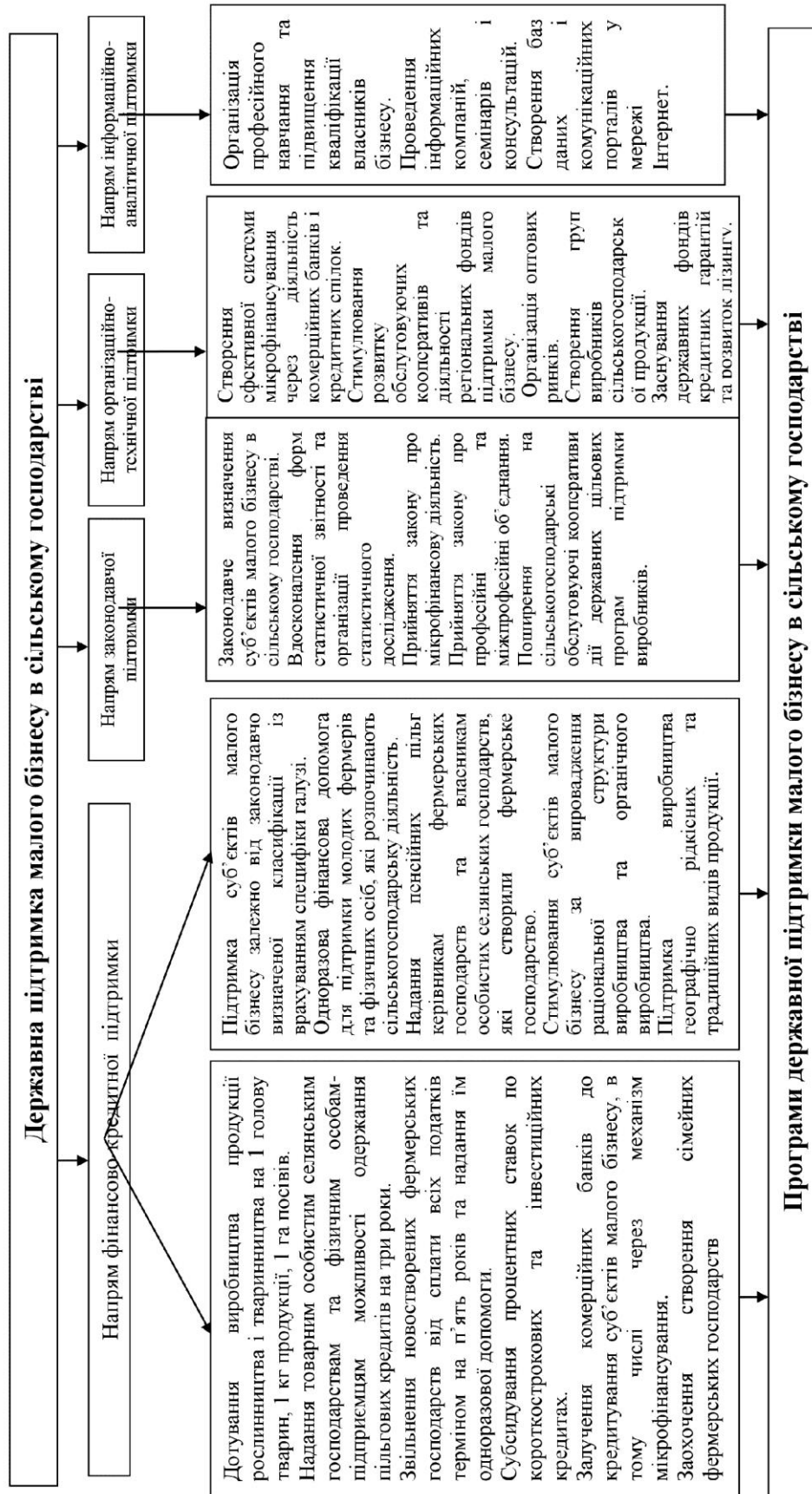

Рис. 1. Напрями державної підтримки малого бізнесу в сільському господарстві
Джерело: узагальнено автором.

Окремим напрямом державної підтримки є заохочення створення сімейних фермерських господарств, які вже де-факто давно функціонують у статусі особистого селянського господарства товарного спрямування. Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» створено законодавче підґрунтя для трансформації особистих селянських господарств у сімейні фермерські господарства. Умовою отримання статусу сімейного фермерського господарства визначено ведення господарства лише силами фермера або фермера та членів його сім'ї [6]. Також було б доцільно виокремити з числа зареєстрованих фермерських господарств категорію сімейних фермерських господарств, якій може бути надана додаткова державна підтримка у порядку, передбаченому Законом «Про державну підтримку сільського господарства України».

До штучно створених проблем малого підприємництва в Україні слід віднести, перш за все, невпорядкованість нормативно-правової бази щодо функціонування їх суб'єктів. Головним напрямом підвищення ефективності законодавчого регулювання малого підприємництва України є, в першу чергу, систематизація нормативно-правової бази щодо законодавчого його визначення в сільському господарстві, вдосконалення форм статистичної звітності та організації проведення статистичного дослідження по всіх суб'єктах малого бізнесу в сільському господарстві. Доцільно також прийняття закону про мікрофінансову діяльність, про професійні та між-професійні об'єднання; розширення дії державних цільових програм, спрямованих на підтримку виробників, на сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи. Державне регулювання через підтримку створення обслуговуючих кооперативів має зосереджуватися не лише безпосередньо на кооперативах, а й враховувати необхідність реалізації відповідних заходів щодо малих форм господарювання на селі.

Державна підтримка малого бізнесу в сільському господарстві ґрунтується на формуванні напрямів, спрямованих на подолання бар'єрів, які існують при його ве-

денні. Так, напрям фінансової підтримки був ініційований з боку держави у зв'язку з недофінансуванням інноваційної діяльності суб'єктів малого бізнесу та нестачею у них фінансових ресурсів для придбання основного чи обігового капіталу. Напрямок інформаційно-аналітичної підтримки виник через недостатність управлінського досвіду у власників малого бізнесу.

Кожен з видів державної підтримки малого бізнесу зумовлюється наявністю ресурсів, які використовуються і, в свою чергу, поділяється на фінансову та нефінансову підтримку. Наприклад, фінансовий вид підтримки в межах напряму організаційно-технічної підтримки передбачає надання субсидій для стимулювання розвитку обслуговуючих кооперативів і діяльності регіональних фондів підтримки малого бізнесу, організацію оптових ринків. Нефінансові види підтримки суб'єктів малого бізнесу у сільському господарстві у напрямі інформаційно-аналітичної підтримки передбачають консультаційну підтримку (консультації експертів, організація професійної підготовки та підвищення кваліфікації фермерів); інформаційну підтримку (проведення семінарів, надання можливості користування базою даних та Інтернетом) та деякі інші види підтримки.

Аналіз зарубіжної практики свідчить, що, наприклад, у Польщі одним з основних законодавчих актів щодо державної підтримки виробників сільськогосподарської продукції є Закон «Про групи сільськогосподарських виробників та їх об'єднання», яким визначено організаційно-правові форми груп виробників та їх об'єднань (кооператив, асоціація, союз, товариство), умови створення та функціонування, а також вимоги для отримання фінансової допомоги на розвиток. Для створення груп виробників сільськогосподарської продукції (Grupy producentów rolnych) виділяється одноразова допомога як з державного бюджету, так і з фондів Європейського Союзу. Адміністративні витрати груп виробників покриваються за рахунок цих же джерел протягом 5 років після створення групи. Державна підтримка діяльності об'єднань реалізується в наступних формах: допомога на створення і

підтримку управлінської діяльності; кредитна лінія для кооперативів; звільнення від податків та виділяється лише для тих груп виробників сільськогосподарської продукції, які включені до певного реєстру, та усім галузям, за винятком виробництва фруктів і овочів, грибів, горіхів і риби [7].

Одним із напрямів державної підтримки сільського господарства Польщі у плані підвищення його конкурентоспроможності є організація виробництва високоякісних продуктів харчування. Участь фермерів у формуванні якості продуктів харчування передбачає підтримку тих фермерів, які є учасниками національних систем якості продуктів харчування, які включають охорону сільськогосподарських продуктів, що виробляються тільки на обмежених територіях або є традиційними національними продуктами (наприклад, овечий сир, мед підкарпатський, вишня надвіслянська, карп заторський, мед з вересу лісів Нижньої Сілезії, види старопольського меду питного тощо), та фермерів, які займаються органічним сільським господарством та інтегрованим виробництвом [8]. В Україні, наприклад, видом продукції, яка виробляється на обмеженій території і якій може бути надана державна підтримка є «мелітопольська» черешня.

Всі напрями державної підтримки малого підприємництва мають бути прописані у відповідних програмах. Суть цільових програм має полягати в застосуванні до окремих видів продукції та господарюючих суб'єктів комплексу заходів для досягнення конкретної мети. Учасниками програми є товаровиробники, що відповідають обов'язковим умовам і вимогам за окремими критеріями та показниками на умовах конкурсного відбору. При розробленні державних цільових програм підтримки розвитку, наприклад, особистих селянських господарств необхідно дотримуватись таких принципів:

– комплексність і системність підходу до розвитку особистих селянських господарств на основі визначення мети та механізму реалізації програми в межах єдиних пріоритетів державної стратегії розвитку АПК країни;

– відбір пріоритетів програмних заходів за їх кінцевими вихідними параметрами (обсяг, вартість, мультиплікаційний ефект);

– розподіл ризиків використання ресурсів (фінансових, матеріально-технічних тощо), що виділяються під програму, на основі пайової участі у фінансуванні програмних заходів різних інвесторів;

– контроль за раціональним використанням коштів, що виділяються на реалізацію програми;

– добровільність участі особистих селянських господарств у програмі й тендерний відбір учасників для укладання угоди;

– заходи економічного стимулювання за окремими напрямами, надання пільг для учасників програми [9].

Висновки. Державна підтримка малого бізнесу в сільському господарстві, у першу чергу, повинна мати цільове спрямування, тому до його суб'єктів пропонуємо включати різні організаційно-правові форми господарювання (сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства, приватних підприємців, особисті селянські господарства товарного спрямування), основним критерієм віднесення до яких є розмір площі сільськогосподарських угідь – до 500 га.

Аналіз світового досвіду підтримки малого підприємництва у сільському господарстві та врахування сучасних його реалій в Україні дозволяє виділити такі види підтримки його діяльності, як фінансово-кредитна, законодавча, організаційно-технічна, інформаційно-аналітична. У сучасних умовах можна додати і експортний вид підтримки з урахуванням тих видів продукції, яким відкритий доступ на зовнішній ринок і якими в основному займаються суб'єкти малого бізнесу – мед, горіхи, часник, квасоля, гарбузове насіння тощо. Тому у подальших дослідженнях передбачається цілеспрямовано вивчати інструменти експортної підтримки малого бізнесу в сільському господарстві, наприклад, такі як інформування про тенденції розвитку світового ринку, надання консультацій з організації експортних операцій, пільгове кредитування експортерів тощо.

Список літератури:

1. Данилишин Богдан. Нова державна підтримка агропромислового комплексу – шлях в нікуди [Електронний ресурс]. / Богдан Данилишин. Режим доступу: http://ukr.lb.ua/economics/2016/04/07/332278_nova_derzhavna_pidtrimka.html.
2. European Union [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://europa.eu/pol/financ/index_en.htm (дата звернення: 17.05.2016). – Назва з екрану.
3. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року N 436-IV (із змінами): Розділ II. Суб'єкти господарювання. Глава 6. Стаття 55. Поняття суб'єкта господарювання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page2>.
4. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва за 2015 рік: Статистичний збірник / Державна служба статистики України; під ред. М. С. Кузнєцової. – К.: ТОВ «Видавництво «Консультант», 2016. – 513 с.
5. Кутовий Т. Україна вкотре довела, що є сильною аграрною державою [Електронний ресурс]. / Т. Кутовий. Режим доступу: <http://kurkul.com/interview/126-taras-kutoviy-ukrayina-vkotre-dovela-scho-ye-silnoyu-agrarnoyu-derjavoyu>.
6. Про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств: Закон України від 31 березня 2016 року № 1067-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1067-19>.
7. Program Rozwoju Obszarow Wiejskich na lata 2007-2013 (PROW 2007-2013) / Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa, lipiec 2007 r.
8. Polska wies 2010: Raport o stanie wsi [pod redakcja naukowa Jerzego Wilkina I Iwony Nurzynskiej]. – Warszawa: Wydawnictwo naukowe scholar, 2010. – S. 9-23.
9. Макаренко П. М. Розвиток механізмів державної підтримки особистих селянських господарств [Електронний ресурс]. / П. М. Макаренко. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_du/2009_3/files/DU309_10.pdf.
10. Small Business Statistics / Інтернет сторінка Адміністрації малого бізнесу США // <http://www.sbaonline.sba.gov/aboutsba/sbastats.html>, 01.08.2005 р.

References:

1. Danilishin Bogdan. Nova derzhavna pidtrimka agropromislovogo kompleksu – shlyah v nikudi [Online]. Access mode: http://ukr.lb.ua/economics/2016/04/07/332278_nova_derzhavna_pidtrimka.html.
2. European Union [Online]. – Access mode: http://europa.eu/pol/financ/index_en.htm (data zvernennya: 17.05.2016). – Nazva z ekranu.
3. Gospodarskiy kodeks Ukrayini vid 16 sichnya 2003 roku N 436-IV (iz zminami): Rozdil II. Sub'ekti gospodaryuvannya. Glava 6. Statyya 55. Ponyattya sub'ekta gospodaryuvannya [Online]. Access mode: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page2>.
4. Diyalnist sub'ektiv velikogo, serednogo, malogo ta mikropidpriemnitstva za 2015 rik: *Statistichniy zbirnik (2016). Derzhavna sluzhba statistiki Ukrayini; pid red. M. S. Kuznetsovoyi.* – K.: TOV «Vidavnitstvo «Konsultant», 513 p.
5. Kutoviy T. Ukrayina vkotre dovela, shcho e silnoyu agrarnoyu derzhavoyu [Online]. Access mode: <http://kurkul.com/interview/126-taras-kutoviy-ukrayina-vkotre-dovela-scho-ye-silnoyu-agrarnoyu-derjavoyu>.
6. Pro vnesennya zmin do Zakonu Ukrayini «Pro fermerske gospodarstvo» shchodo stimulyuvannya stvorennya ta diyalnosti simeynih fermerskih gospodarstv: Zakon Ukrayini vid 31 bereznia 2016 roku № 1067-VIII [Online]. Access mode: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1067-19>.
7. Program Rozwoju Obszarow Wiejskich na lata 2007-2013 (PROW 2007-2013) / Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa, lipiec 2007 r.
8. Polska wies 2010: Raport o stanie wsi [pod redakcja naukowa Jerzego Wilkina I Iwony Nurzynskiej]. – Warszawa: Wydawnictwo naukowe scholar, 2010, P. 9-23.
9. Makarenko P. M. Rozvitok mehanizmv derzhavnoyi pidtrimki osobistih selyanskih gospodarstv [Online]. / P. M. Makarenko. Access mode: http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_du/2009_3/files/DU309_10.pdf.
10. Small Business Statistics / Internet storinka Administratsiyi malogo biznesu SSHA [Online]. Access mode <http://www.sbaonline.sba.gov/aboutsba/sbastats.html>, 01.08.2005 r.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 339.138

*Арестенко Т.В., к.е.н., доцент
Таврійський державний агротехнологічний університет
e-mail: tatyana.arestenko@gmail.com*
*Арестенко В.В., к.е.н., доцент
Київська державна академія водного транспорту
ім. П. Конашевича-Сагайдачного,
e-mail: vv.arestenko@gmail.com*

СУЧАСНИЙ СТАН РИНКУ СОНЯШНИКОВОЇ ОЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО РОЗВИТКУ

Анотація. Розглянуто сучасний стан ринку соняшникової олії в Україні, зокрема у Запорізькій області, та її сировинної бази. Простежено динаміку виробництва соняшнику та соняшникової олії, виявлено її найкрупніших виробників. Проаналізовано цінову ситуацію на ринку соняшникової олії. Акцентовано увагу на значущості України на світовому ринку соняшникової олії.

Ключові слова: соняшник, соняшникова олія, олієжирові підприємства, виробництво, ціна, реалізація, експорт, вітчизняний та світовий ринки олії.

JEL code classification: M31, Q13

*Arestenko Tatyana, PhD, Associate Professor
Tavria state agrotechnological university
Arestenko Viktoriya, PhD, Associate Professor
Kyiv State Maritime Academy named after
hetman Petro Konashevich-Sahaydachnyi*

CURRENT REVIEW OF THE SUNFLOWER OIL MARKET AND DYNAMIC OF ITS GROWTH

Summary.

Formulation of the problem. Vegetable oil production industry have a great influence on forming budget of food processing industry. Sunflower is the main raw material for producing oil in Ukraine, which make the topic of this paper high relevance.

Results of the study. *Sunflowerseed is by far the most important oilseed produced in Ukraine, and the country ranks as the third largest producer in the world. Domestic seed production in Ukraine is sufficient to support a relatively large crushing industry. Gross domestic crops increased almost on 50% in 2016 in compare with 2011. Moreover, price increased more than 2,6 times. In order to protect the local oilseed-processing sector, the Ukrainian Government introduced a 23% tax on sunflowerseed exports in October 1999.*

The share of exports in total oil and meal production in Ukraine has increased over the past years, and currently exceeds 50% for oil and reaches 70% for meal. Main oil export markets in 2016-2017 are India (28.4%), China (26,1%) and the EU (21%).

TOP-10 producers of sunflower oil in 2016 include two enterprises of Zaporizka region, which are PJSC "Zaporozhye oil and fat plant" and PJSC "Pology Oil Extraction Plant" for an insignificant part of Ukrainian production activities are 5,5 and 4,2% respectively.

Currently, the main problem for crushers and processing enterprises is lack of raw material for their needs. We could constant positive tendential for growth of harvest crop on 31% described during significant period of time.

Conclusions. *The main recommendations for successful development of vegetable oil production are highlighted here: Clearly, severe budget constraints in Ukraine limit the Government's capacity to provide direct support to agriculture in order to protect the soil fertility. Reorganize the supply chine system. Clearly, severe budget constraints in Ukraine limit the Government's capacity to provide direct support to agriculture to the farmers, main part of it should*

be directly concentrated on buying high quality seeds and fertilizers.

Key words: *sunflower, sunflower oil, vegetable oil processing enterprises, produce, price, supply, export, domestic and worldwide market of vegetable oil.*

Постановка проблеми. Олійно-жирова галузь одна з небагатьох галузей економіки України, яка протягом останніх років показує стійке зростання. Це одна з провідних бюджетоформуючих галузей харчової промисловості, на яку припадає до 10% усієї виробленої продукції, надійне джерело валютних надходжень [12].

Основною сировиною для виробництва олії в Україні є насіння соняшнику. Протягом останнього десятиріччя спостерігається стала тенденція розширення посівних площ олійних культур в аграрних підприємствах, що зумовлено вигідністю їх вирощування у порівнянні з іншими сільськогосподарськими культурами. В структурі посівних площ соняшник займає не менше 10% від загального їхнього обсягу. Частка прибутку від реалізації олійних культур і, в першу чергу, соняшнику у прибутку від реалізації сільськогосподарської продукції постійно збільшується. Саме тому потенціал даної культури суттєво впливає на прибутковість і конкурентоспроможність аграрного сектора країни.

На сьогодні Україні належить чверть світового виробництва соняшнику та майже 60 % світового експорту соняшникової олії [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання тенденцій розвитку олійно-жирової галузі та факторів, що їх обумовлюють, знайшли своє відображення у працях таких відомих вчених як П. Гайдуцького, В. Галушки, М. Корецького, О. Мордвінова, П. Саблука, О. Шпичака, С. Капшука, Н. Кузьмінської та інших. Проблемам розвитку ринку олійних культур та продуктів їх переробки присвячені наукові

дослідження відомих економістів, серед яких В. Андрійчук, М. Безуглий, М. Калінчик, В. Каретнікова, В. Кухта, В. Месель-Веселяк, Т.Олійник, І. Чехова, А. Фаїзов та інші. Маркетинговими дослідженнями в даній сфері займалися такі вчені як І. Альбаум, Г. Вітларк, Г. Гамель, В. Лисогор, О. Пастернак, С. Прахалад, К. Сміт та інші [13 -16].

Незважаючи на значну кількість досліджень, варто зазначити, що питання забезпечення поступового розвитку олійно-жирової галузі в сучасних умовах, а також підтримання лідируючого світового статусу України з експорту соняшникової олії потребують подальшого дослідження. Особливої уваги вимагає питання розміщення, розвитку та підвищення ефективності функціонування підприємств олійно-жирової галузі в регіонах її спеціалізації. Наявні проблемні питання обумовили актуальність теми статті.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз сучасного стану ринку соняшникової олії України та Запорізької області, сировинної бази та перспектив їх розвитку.

Виклад основного матеріалу. Соняшник є основною сільськогосподарською культурою, прибутковість вирощування якої не викликає сумніву, за ступенем рентабельності вона займає перше місце. Питомна вага вартості насіння соняшнику у структурі виробництва олійних культур в Україні є стабільно високою та несуттєво коливається за аналізований період від 68,9% у 2011 році до 65,9% у 2015 році (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка виробництва олійних культур (у фактичних цінах), млн. грн.

Показник	Рік					
	2011	2012	2013	2014*	2015*	2015 р. до 2011 р., у %
Олійні культури	37832	41284	48239	63306	120663	318,9
у тому числі						
насіння соняшнику	26066	28199	31098	36577	79542	305,2
ріпак	5619	5179	7899	9151	13017	231,7
соя	6019	7496	8741	16759	27555	457,8
інші олійні культури	128	410	501	819	549	428,9

* - без урахування тимчасово окупованої території АРК, м. Севастополя та частини зони проведення АТО

Джерело: розраховано авторами на основі джерел [6]

Динаміка розмірів виробництва насіння соняшнику в Україні та його ефективності наведена у таблиці 2.

Таблиця 2

Показники розмірів та ефективності виробництва соняшнику у сільсько-господарських підприємствах України

Показник	Рік					
	2011	2012	2013	2014*	2015*	2015 р. до 2011 р. у %
Площа, тис. га	4739	5194	5051	52570	5105	107,8
Валовий збір, тис. т	8671	8387	11051	10134	11181	128,4
Урожайність, ц/га	18,4	16,5	21,7	19,4	21,6	117,4
Рівень рентабельності, %	57,0	45,8	28,5	36,5	80,5	+23,5

* - без урахування тимчасово окупованої території АРК, м. Севастополя та частини зони проведення АТО

Джерело: розраховано авторами на основі джерел [6]

Варто відмітити, що в порівнянні з 2014/15 маркетинговому році (далі МР), коли в Україні знизилося виробництво соняшнику у порівнянні з попереднім 2013/2014 МР більше ніж на 9% та валовий збір за той же період склав біля 10,1 млн. т, у 2015/2016 МР ситуація покращилась — виробництво соняшнику зросло до 11,2 млн. т. На 23,5% зросла рентабельність його виробництва, яка у 2015 році склала

80,5%.

У 2016 році урожай насіння соняшнику став рекордним за всю історію – 12,9 млн. т, що на 1,7 млн. т більше, ніж у 2015 році [4]. При цьому суттєво зросла середня ціна реалізації насіння олійних культур, в цілому у січні 2017 року вона склала 8920,8 грн./т, що більше, ніж у 2011 році майже у 2,7 рази. Динаміка цін за аналізований період наведена в таблиці 3.

Таблиця 3

Середні ціни реалізації насіння олійних культур сільськогосподарськими підприємствами України, грн./т

Показник	Рік						
	2011	2012	2013	2014*	2015*	2016*	2016 р. до 2011 р., у %
Насіння олійних культур	3312,0	3584,0	3087,0	4062,8	7531,5	8656,1	261,4

* - без урахування тимчасово окупованої території АРК, м. Севастополя та частини зони проведення АТО

Джерело: розраховано авторами на основі джерел [6]

Для сільськогосподарських товаровиробників цей позитивний фактор є негативним для переробників, тому що вартість сировини при виробництві соняшникової олії є однією з найсуттєвіших складових собівартості переробленої продукції. Запроваджене у 1999 році вивізне (експортне) мито на насіння соняшнику є стримуючим фактором подальшого росту цін на сировину на внутрішньому ринку [1]. Спостерігається скорочення виробництва соєвої та ріпакової олії в Україні саме через масовий експорт сої та ріпаку, на які не розповсюджується експортне мито.

Тому варто відзначити, що запровадження з 1 січня 2016 року зони вільної торгівлі між Україною та ЄС не вплинуло негативно на розвиток олійно-жирової галузі України, оскільки по окремих товарах, зокрема й по насінню соняшника, встановлений спеціальний захисний механізм щодо обмеження його експорту з країни. А саме, залишається чинним діюче вивізне експортне мито на насіння соняшнику у розмірі 10% від митної вартості насіння, яке буде діяти протягом п'ятнадцяти років з дня підписання Угоди про асоціацію з ЄС. Ще раніше, з 1 липня 2014 року, Єврокомісія скасувала обмеження на експорт соняшникової олії та вимоги щодо суворого контролю соняшникової олії, яка експортується з України до країн ЄС [1, 3].

У структурі загального світового експорту соняшникової олії найбільша питома вага, а саме 56,2%, належить Україні, частка Росії складає 22%, Аргентини та Туреччини – по 6,2% і Європейського союзу – майже 4%. У 2016 році у порівнянні з 2015

роком експорт соняшникової олії Україною досяг рекордної позначки у 4,8 млн.тонн (зростання 123%). У 2016 році експортовано олійно-жирової продукції на 4,8 млрд. дол. США проти 4,2 млрд. дол. США у 2015 році, тобто на 14% більше. Питома вага експорту олійно-жирової продукції в загальному експорті товарів з України дорівнює 13%, в експорті продукції АПК – 30%, в експорті продукції харчової промисловості – 70% [8].

Найбільшими імпортерами української соняшникової олії у 2016-2017 МР залишились Індія (28,4%), Китай (26,1%) та країни ЄС (21%) [10]. При цьому варто відмітити, що основні країни-імпортери намагаються максимально забезпечити сировиною власні технологічні потужності з виробництва, переробки, фасування різних видів рослинних олій. Такі умови формують структуру експорту соняшникової олії, де найбільшим попитом користується саме нерафінована олія. Пояснюється це, бажанням країн-імпортерів самостійно до очищувати і фасувати її, що значно зменшує витрати на транспортування та ризики, у порівнянні з рафінованою олією, яка експортується переважно фасованою.

Додатковими перепонами на шляху просування вітчизняної продукції на зовнішній ринок є встановлення низки регулюючих заходів країнами-імпортерами, наприклад, впровадження відповідних фітосанітарних сертифікатів (Китайська Народна Республіка), нарощування експортних мит на рослинні олії, введення вибіркового перевірок (Індія планує підвищити розмір ввізного мита з 2,5% до 7,5%.) [5].

У 2015-2016 МР найбільш крупними виробниками на внутрішньому ринку соняшникової олії стали компанії «Кернел», «Агрокосм», «Миронівський хлібопродукт», «Vioil», «Cargill», «Bunge», «Пологівський МЕЗ», «Дельта Вилмар СНД», «Glencore International AG», «Noble Group Limited» [11] (рис. 1).

Компанія «Агрокосм» займається дистрибуцією продукції одного з найбільш потужних олієжирових підприємств Запорізької області – Запорізького олієжирового комбінату.

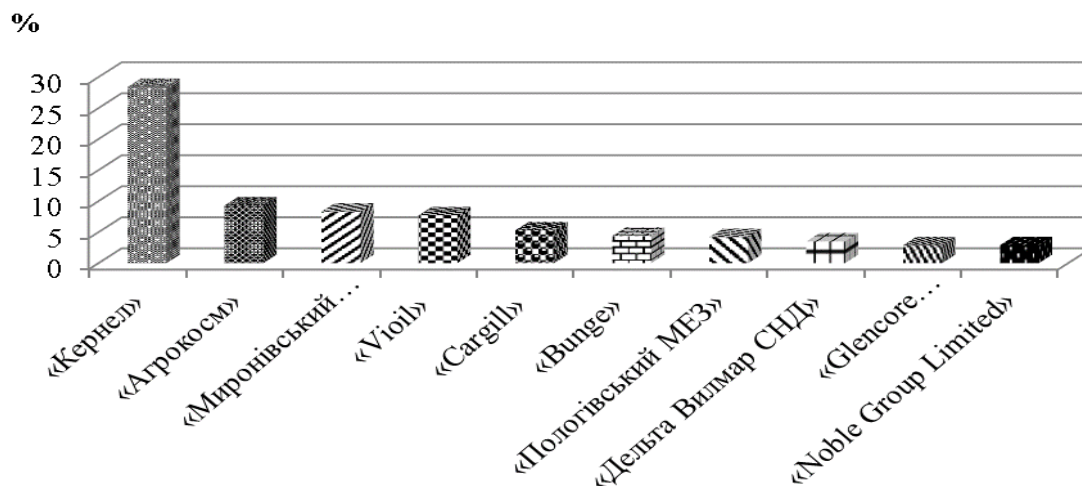

Рис. 1. Ринок соняшникової олії: структура виробництва у 2015-2016 МР

У 2016-2017 МР до десятки лідерів, які виробили 50,4% даної продукції ввійшли

наступні підприємства [10] (рис. 2).

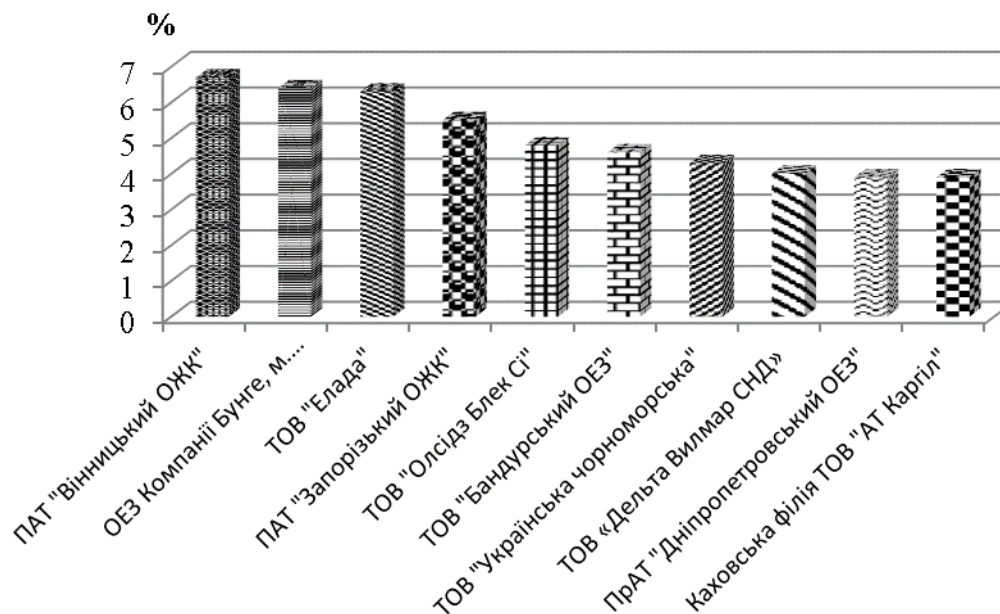

Рис. 2. Ринок соняшникової олії: структура виробництва у 2016-2017 МР

Таким чином, серед олієжирових підп-

приємств Запорізької області найбільшими

виробниками є Пологівський МЕЗ, питома вага якого у структурі виробництва соняшникової олії в Україні у 2015-2016 МР склала 4,2% та ПАТ «Запорізький ОЖК», питома вага якого у 2016-2017 МР склала 5,5% від загального виробництва даної продукції в країні.

Крім зазначених підприємств на території Запорізької області функціонують також такі олієжирові підприємства, як ТОВ «Агропроінвест 08»(м. Вільнянськ) та ТОВ «Мелітопольський олійноекстракційний завод» питома вага яких у структурі

виробництва соняшникової олії в Україні у 2016-2017 МР відповідно складала 0,7 та 1,2%. Дані підприємства є одними з основних платників податку у своїй місцевості і суттєво сприяють утриманню інфраструктури своїх населених пунктів.

Зростання обсягів виробництва олії у 2012-2016 роках пояснюється постійним підвищенням попиту на олію не лише як на експортовану продукцію, а і як на харчовий та технічний продукт внутрішнього ринку. Дані про споживання соняшникової олії наведені в таблиці 4.

Таблиця 4

Динаміка споживання соняшникової олії в Запорізькій області

Показник	Маркетингові роки					Відношення 2016 р. до 2012 р. у %
	2012	2013	2014	2015	2016	
Споживання соняшникової олії на 1 особу, л	12,7	13,5	15,0	15,4	15,6	122,8

Джерело: розраховано авторами на основі джерел [7]

Головною проблемою олієпереробних підприємств області є забезпеченість сировиною. Аналіз показників використання виробничих потужностей олійножирових підприємств Запорізької області за аналізований період показав, що їх завантаженість зазнала певних коливань. Завантаже-

ність потужностей маслоекстракційних заводів області у 2015-2016 роках була у межах 74,2-89,7% [12].

Аналіз сировинної бази виробництва насіння соняшнику в Запорізькій області наведено в таблиці 5.

Таблиця 5

Динаміка площі посівів, валового збору та урожайності соняшнику у сільськогосподарських підприємствах Запорізької області

Показник	Рік					Відношення 2016 р. до 2012 р. у %.
	2012	2013	2014	2015	2016	
Площа, тис. га	609,0	549,0	576,3	530,3	599,0	98,4
Валовий збір, тис. ц	7500,7	9213,4	7710,6	9618,1	9851,8	131,4
Урожайність, ц/га	12,3	16,8	13,4	18,1	16,4	133,3

Джерело: розраховано авторами на основі джерел [7]

Виходячи з даних таблиці 5, можна зробити висновок, що площа посівів впродовж 5 років суттєво не змінилась, хоча варіювала у динаміці: у 2013 та у 2015 рр.

вона зменшилась по відношенню до базового року майже на 10%, а по відношенню до 2015 року – на 13%. Показники валового збору та урожайності суттєво зросли –

валовий збір у 2016 році у порівнянні з 2012 роком збільшився більше ніж на 31%, або на 2351,1 тис. ц, а урожайність відповідно зросла більше ніж на 33%. Таким чином, спостерігається суттєве збільшення обсягів сировини для олієжирових підприємств області, що є дуже позитивним.

Але, разом з тим, існує низка проблем у сільському господарстві області, яка ускладнює досягнення більш високих показників при виробництві сировини, до яких відносяться:

- недотримання науково обґрунтованих норм сівозміни;
- недостатній рівень технології обробки культур;
- знос основних фондів і низькі темпи його оновлення;
- недостатній рівень ефективності механізму державної підтримки;
- відсутність цивілізованого ринку землі.

Висновки. Для забезпечення стабільного розвитку олійно-жирової галузі, ринку соняшнику та в цілому ринку олійних культур України та Запорізької області, вкрай необхідно:

1. Розробити систему стимулювання сільськогосподарських підприємств, які дотримуються науково обґрунтованих сівозмін, раціонально використовують землі,

не допускають зниження родючості ґрунтів, що, в свою чергу, сприяє збільшенню урожайності культур, у тому числі соняшнику, та покращанню сировинної бази олійно-жирових підприємств;

2. Проводити заходи, спрямовані на розвиток системи збуту і, в першу чергу, маркетингові дослідження з метою виявлення вільних ніш на мировому та внутрішньому ринках, вивчення попиту, а також з метою просування продукції власної переробки – соняшникової олії на обласному, українському та міжнародному ринках.

3. Заручитися держпідтримкою в напрямках компенсації частини витрат на придбання агрохімічних засобів (мінеральних та органічних добрив, засобів хімізації) при вирощуванні соняшнику та при субсидуванні елітного насінництва – компенсації частини витрат на придбання елітного насіння соняшнику.

Запропоновані заходи з виробництва та переробки соняшнику й інших олійних культур, дозволять завантажити виробничі потужності олійножирових підприємств до максимального рівня – 99-100%, задовольнити потреби населення в продуктах споживання, значно закріпити експортні позиції області та країни на світовому ринку соняшникової олії та ринку олійних культур в цілому.

Список літератури:

1. Закон України «Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур» (із змінами та доповненнями) № 1033-XIV від 10.09.1999 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1033-14>.
2. Занько Т. Ринок олійних: виробництво зростає, ціна падає [Електронний ресурс] / Т. Занько // Агробізнес сьогодні. – 2014. - №18(289). – Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichniy-gektar/2371-rynok-oliinykh-vyrobnytstvo-zrostaie-tsina-padaie.html>
3. Зона вільної торгівлі Україна-ЄС почала діяти з 1 січня 2016 року [Електронний ресурс] / Європейська правда. – 25 червня 2016р. - Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2016/01/1/7042941/>
4. Исследование подсолнечного масла в Украине [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://marketing.rbc.ua/news/29.12.2016/8540>
5. Лозовський О.М. Оцінка та перспективи розвитку експортних можливостей олійно-жирової галузі України / О.М. Лозовський // Економічний форум. – 2016. - №3. – С. 43 – 50.
6. Офіційний сайт державної служби статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>
7. Офіційний сайт головного управління статистики Запорізької області [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.zp.ukrstat.gov.ua>
8. Рекордне виробництво та експорт олії соняшникової у 2016 році [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ukroilprom.org.ua/?q=node/169>
9. Реутская И.В. Состояние рынка масложировой отрасли и его перспективы в свете стратегии развития АПК до 2020г./ И.В. Реутская, Т.А.Шильцова // Бизнес в законе. – 2010. - № 2. – С. 156 – 159.
10. ТОП-10 виробників соняшникової олії в жовтні 2016. Асоціація «Укроліяпром». [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://agravery.com/uk/posts/show/top-10-virobnikiv-sonasnikovoii-oliiv-zovtni-2016>
11. ТОП-10 производителей подсолнечного масла в Украине. . Асоціація «Укроліяпром». [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://latifundist.com/rating/top-10-proizvoditelej-podsolnechnogo-masla-v-ukraine>
12. Щербак Е. А. Сучасний стан та перспективи розвитку олійно-жирового виробництва у Запорізькій області [Електрон-

ний ресурс] / Е. А. Щербак // Науково-дослідний центр «Запорізька агропромпродуктивність». – 2015. - С. 124-133.- Режим доступу:http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?

13. Ukraine, Oilseeds and Products Annual Production Growth Continues. USDA. [Електронний ресурс] Retrieved from https://gain.fas.usda.gov/Recent%20GAIN%20Publications/Oilseeds%20and%20Products%20Annual_Kiev_Ukraine_3-22-2016.pdf

14. Hamel G., Prahalad C. K. *Competing for the Future*. - Harvard Business School Press. Boston (Mass.). 2004. – 244p.

15. Smith, S.M. and Albaum, G. S. (2010) "Introduction to Marketing Research," Qualtrics Labs, Inc., Online Edition, - 425p.

16. Whittlark, D., & Smith, S. (2001, Summer). Using correspondence analysis to map relationships: It's time to think strategically about positioning and image data. *Marketing Research*, 2, 23–27.

References:

1. Закон України «О ставке вывозного (экспортного) myta na nasynnya deyakyx vydiv oliynykh kultur» (zi zminamy I dopovneniyamy) N 1033-XIV, September 10, 1999 [The government law of the Ukraine of September 10, 1999 N 1033-XIV «About export tax on seeds of some kinds of vegetable oil plants»]. (1999, 10 September). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1033-14>. [in Ukrainian].

2. Zanko, T. (2014) Rynok oliynykh: vyrobnytstvo zrostaе, cina padaе. [Vegetable oil market: growth of crops and decrease of prices]. *Agrobiznes segodnya – Agrobusiness today* Vol. 18(289). Retrieved from <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichniy-gektar/2371-rynok-oliynykh-vyrobnytstvo-zrostaie-tsina-padaie.html>

3. Zona vilnoi torgivli Ukraina- ES pochala diyaty z 1 sichnya 2016 roku (2016) [Zone of free trade works from January 1, 2016]. *Evropeyska Pravda – European truth*. Retrieved from <http://www.euointegration.com.ua/news/2016/01/1/7042941/>

4. Issledovanie rynka podsolnechnogo masla v Ukraine [Research of sunflower oil market in Ukraine]. Retrieved from <http://marketing.rbc.ua/news/29.12.2016/8540>

5. Lozovskiy. O.M. (2016) Ocenka I perspektivy rozvytku eksportnix mozhlyvostey oliyno-zirovoi galuzi Ukraini [Grade and perspectives development of exports potential vegetable oil production in Ukraine]. *Ekonomichnyy forum – Economical forum*, Vol. 3, 43-50.

6. Oficialniy sayt derzhavnoi sluzbi statistiki Ukrainy [Official site of government statistical department]. Retrieved from <http://ukrstat.gov.ua>

7. Oficialniy sayt of the Main Department of Statistics of Zaporizhzhya Oblast [Electronic resource] - Access mode: <http://www.zp.ukrstat.gov.ua>

8. Recordne virobnytstvo ta eksport soniyshnykovoy oliy u 2016 roci [Record production and export sunflower oil in 2016]. Retrieved from <http://ukroilprom.org.ua/?q=node/169>

9. Reytskaya, I.V., Shylcova, T.A. (2010) Sostoyanie rynka maslozhirovoy otrasli I ego perspektivy v svete strategii razvitiya APK do 2020g [Condition of vegetable oil market and it's potential according to strategy of development APC till 2020]. *Biznes v zakone – Bussiness in law*, Vol. 2, 156-159.

10. TOP-10 virobnikiv soniyshnikovooy oliyi v zovtni 2016 [TOP-10 producers of sunflower oil in October 2016]. *Associaciya "Ukroliyaprom" – Association "Ukrainian producers of vegetable oil"*. Retrieved from <http://agravery.com/uk/posts/show/top-10-virobnikiv-sonasnikovoi-olii-v-zovtni-2016>

11. TOP-10 proizvoditeley podsolnechnogo masla v Ukraine [TOP-10 producers of sunflower oil in Ukraine]. *Associaciya "Ukroliyaprom" – Association "Ukrainian producers of vegetable oil"*. Retrieved from <http://latifundist.com/rating/top-10-proizvoditelej-podsolnechnogo-masla-v-ukraine>

12. Sherbak, A.E.(2015) Suchasniy stan ta perspektivy rozvytku oliyno-zirovogo vyrobnytstva v Zaporizkiy oblasti [During conditions and potential of development for vegetable oil production in Zaporizka region]. *Naukovo-doslidniy centr "Zaporizkagropromproduktivnost" – Research and scientific center " Zaporizkagropromproduktivnost"*, 124-133. Retrieved from http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?

13. Ukraine, Oilseeds and Products Annual Production Growth Continues. USDA. Retrieved from https://gain.fas.usda.gov/Recent%20GAIN%20Publications/Oilseeds%20and%20Products%20Annual_Kiev_Ukraine_3-22-2016.pdf

14. Hamel, G., Prahalad, C. K. (2004), *Competing for the Future*, Harvard Business School Press, Boston (Mass.), USA, 244p.

15. Smith, S.M. and Albaum, G. S. (2010) "Introduction to Marketing Research," *Qualtrics Labs, Inc.*, Online Edition, USA, 425p.

16. Whittlark, D., & Smith, S. (2001, Summer). Using correspondence analysis to map relationships: It's time to think strategically about positioning and image data. *Marketing Research*, 2, 23–27.

JELcode classification: Q14, Q19

*Eremenko D.V, PhD, Associate Professor
Tauria State Agrotechnological University*

DIRECTIONS OF INCREASING OF SMALL FARMS COMPETITIVENESS

Abstract.

The article analyzes the competitive areas of small farms as an important component of national agricultural businesses. The basic principles of the commodity labor of family farms. The model of the small farm, the main principles of which is diversification, competitiveness, and high income members-owners.

Formulation of research objectives. The study aims are to develop practical recommendations for the competitive functioning of small farms as a valuable component the national agricultural business.

Conclusions and recommendations for further research. At the present stage of development of agrarian sector of Ukraine issues of increasing providing competitive functioning of national farmers, particularly small farmers are particularly important. A practical model farm to provide a cost-effective industrial and economic activity based on cultivation fruit crops and their partial recycling has been proposed. The importance of having appropriate professional qualification of members-owners of farms as an integral part of competitive performance has been proved. Aspects of competency of personnel to providing effective economic activity of farms as part of national small agricultural businesses have been formulated

Keywords: farm competitiveness, diversification, economic efficiency.

УДК: 336.64: 631.115.11

*Денис В. Єременко
К.е.н., доцент*

Таврійський державний агротехнологічний університет

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ МАЛИХ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Анотація. *В статті проаналізовано напрями конкурентоспроможного розвитку малих фермерських господарств як важливої складової вітчизняного аграрного підприємництва. Обґрунтовано основні принципи функціонування товарного сімейно-трудоного господарства. Розроблено модель малого фермерського господарства, основними принципами якої є диверсифікація, конкурентоспроможність, а також високий рівень доходів членів-власників.*

Ключові слова: *фермерське господарство, конкурентоспроможність, диверсифікація, економічна ефективність.*

Statement of problem and its connection with important scientific and practical tasks. The current state of operation of the national agricultural sector is characterized by increasing of social and economic importance of the subjects of small and medium businesses such as farms and peasant households. Their share in general structure for the vast majority of agricultural products is over 60%, and in certain sectors (horticulture, gardening and potatoes) exceeds 90%. It should be noted, that operation of small agricultural businesses performed nowadays inconsistently under survival conditions.

Program of transformation of peasant households into farm type agricultural enterprises is virtually almost single public measure during the last period. However, it should be noted that the practical implementation of this project is complicated by the inconsistency problems that government representatives pose to the subjects of agriculture and socio-economic realities of today. But the fact of the measure demonstrates the recognition of farmers' way of economic activity as the only potential for sustainable rural development. Recently socio-economic importance of the agricultural business segment only grew, as

evidenced by the increased attention on the part of government institutions.

In particular, Prime Minister Vladimir Groisman during the presentation of the program of the government said that the key issue in agriculture will support small farms. In the project budget for 2017 is allocated about 5.5 billion UAH is in support of this segment of the agricultural business. [3]

Analysis of recent publications on the issue. Specificity of functioning farms as part of domestic agricultural enterprises and research of the theoretical and practical rules for the family farm labor commodity type are reflected in the works of V.S. Diyesperova [4] V.K. Zbarskoho [5] S.V. Kalchenka [6], M.I. Malika [8] O.V. Chayanova [9] T.I. Jaworskoi [10]. However, in our view, issues related to the provision of competitive small farms on the principles of innovation and active use scientifically based methods of economic activity, require further study.

Formulation of research objectives. The study aims are to develop practical recommendations for the competitive functioning of small farms as a valuable component the national agricultural business.

The presentation of the main results and their justification. Basic foundations of functioning of domestic small farms identified in the work of O.V. Chayanov, who formulated the category of "family labor economy" as a form of agricultural production, based mainly on the use of members of a peasant family, whose mission is to ensure the sustainable development of the family as a social and economic one.

The main principles of functioning of a modern family farm labor, in our view, are follows.

1. Competitiveness.

1.1. External. In relation to the other businesses in the fight for resources, including land and labor, as well as the consumer.

1.2. Internal. The need to ensure members participating farm income level that would stimulate their further activities within this economic unit.

2. High level of marketability as a guarantee to ensure the competitive functioning. As noted by V.K. Zbarskij, the type of high-value production is lowering the unit cost of sales

with an increase in the volume of sales (effect of scale). Economy on scale allows high-value agricultural enterprises to offer their products to more affordable prices, and thus capture new market segments and be competitive [5].

3. Preservation of family forms of labor management. Whereas, in accordance with applicable law, the activities of the farm business as a specific structure should be based on the use of labor of members a peasant family, the vast majority of spent human resources (60-65%) has accounted on them.

By choosing directions of activity sector, we have taken into account the following aspects.

1. Providing competitive farming functioning of, both in external and internal plan. This necessitates of economic activity on the basis of breakeven and income support members participating farm level, which exceed the regional average in 1,5-2 times.

2. Selected sectoral direction should provide a competitive preference for farming as compared to other subjects of agricultural production in this segment of the market, in particular the lack of entrepreneurial activity by representatives of large commodity sector.

3. The ability to function without significant initial financial costs and no need for loans, providing additional stability to the economy - a model project.

4. Family-labor form as an inseparable part of the farm functioning. The involvement of hired labor is assumed for possible performance from 35 to 40% of labor operations that are unskilled or highly specialized nature.

As an object of scientific research we chose the farm household "Mirage". This farm is located in v. Chervonoarmiyske Yakymivskij district of Zaporizhka region. By the size of the land area (10 hectares) and the number of employees (1 person is worker and 1 person is a member-owned farms) is typical of the region. We have developed a model provides reorientation of production activities of the farm on cultivation of fruit crops, zoned in the region that are in steady demand in the local market. Considering the fact that over 95% of marketable products gardening region and in the whole of Ukraine is grown in small-scale sector, where production is small-

scale in nature, we are not expected to significant competition in this market segment.

Given the need for leveling the problem of shortage of manpower during the manufacturing operations, we have chosen the following structure for land use, apricots and cherries - 30%, nut - 20%, peach, pear, grapes - 5% of other cultures - 5%.

Considering the time period between the laying of the garden and start fruiting, which is from 3 to 5 years, and the fact of providing recycling of unsold supply, which in this type of product is 20 to 25% of gross collection, we offer organization based on farm production alcoholic beverages. It should be noted that at the beginning of the production process of raw materials purchased among neighboring peasant households and in the future must come from their own harvest as spoilage.

Under current law, the annual license fee for the production of alcoholic beverages is 780 UAH, the license on the sale of alcoholic beverages is 8,000 UAH per year (possible quarterly payments in the amount of 2000 hryvnia, in which case the license should each extend), and for villages and towns except those that are within urban areas - 500 UAH per year. [1] In order to maintain a constant labor motivation of all members of participants of the farm is projected to set their initial monthly average revenue (similar to wages) at 5000 UAH, which is significantly higher than the corresponding figures for wages for skilled workers of Zaporizhzhya region and ensure stability and sustainability of the business unit. In the future, this figure is projected to gradually increase to 8,000 UAH / month (Table 1).

Table 1

The cost structure of 1 liter of alcoholic beverages*

Articles of expenses	Year					
	1		3		6	
	UAH	%	UAH	%	UAH	%
Conditional wage bill	33,0	55,42	42,0	70,53	51,0	85,64
Electricity, water, sugar	8,0	13,43	8,0	13,43	8,0	13,43
Amortization	0,2	0,34	0,2	0,34	0,2	0,34
Licensing	0,4	0,59	0,4	0,59	0,4	0,59
Raw materials	18,0	30,23	9,0	15,11	0,0	0,00
Total	59,6	100,0	59,6	100,0	59,6	100,0

* Developed by author

Another factor, that determines the nature of the dynamics of the cost structure of alcoholic beverages as a single primary source of income of the farm, is the presence of raw materials. It is predicted to use natural products, ie fruits and berries, including grapes. If

at the beginning of the project capacity utilization is expected at the expense of production of local residents, the subsequent gradual transition to its own raw materials will increase the income level of members of the farm owners.

As already noted, the production of alcoholic beverages is the only way to minimize the risks of the main activity - gardening, maintaining economic stability, increased marketability of production and the overall competitiveness of the functioning of the farm households as a subject of agrarian business. The specifics of the functioning of the indus-

try direction caused by the gradual nature of the increase in revenue with growth of trees, increasing their productivity, and at all stages of formation garden adequate agricultural measures (irrigation, fertilization, cultivation etc.) are compulsory of, duly reflected in the overall the amount of costs (Table 2).

Table 2

Expected indicators of results horticultural crops cultivation*

Indicators	Year						Total
	1	2	3	4	5	6	
Gross harvest, hk	0	0	48,9	115,2	182,0	291,9	638,0
Realized, hk	0	0	17,1	71,4	111,8	192,7	393,0
Costs together, UAH thous.	24,8	27,2	27,2	94,5	105,0	115,5	394,2
Sales revenue, UAH thous.	0	0	28,4	131,5	221,6	397,0	778,4
Profit, UAH thous.	-24,8	-27,2	1,1	37,0	116,6	281,5	384,2
Profitability of products, %	-100,0	-100,0	4,1	39,1	111,0	243,8	97,4
Level of marketability, %	0	0	34,9	62,0	61,4	66,0	61,6

* Developed by author

It is assumed, that the production costs are fully compensated in the 4th year after the start of the project and future project starts to bring stable income. It should also be noted that the value of the average level of profitability (97%) due to the fact that the total cost does not include funds earmarked for the payment of members of the farm owners (similar to wages). Analyzes of the project as a whole, it shows that the value of economic efficiency is positive, the level of commercialization in the 6th year 79%, and the average value of 82.5%. This gives grounds to

attribute the experimental farm to farm with high marketability (table 3).

It is predicted that in the future, when the garden finally come to a productive mode, this sector will be able to provide the average income level of its members in the amount of 8500-10000 USD for one person, with the overall rate of return deposited at 120-130%. In turn, it should be noted that the key to successful implementation of this project is to diversify economic activities, both in types and in scale horticulture industry as direction, providing a report structure acreage garden plantings.

Table 3

The economic results of functioning of model farm*

Indicators	Year						Total
	1	2	3	4	5	6	
Gross harvest, hk	0	0	48,9	115,2	182,0	291,9	638,0
Used on product targets, hk	0	0	45,9	102,6	147,0	230,7	526,2
Including recycled	0	0	33,7	45,0	60,7	81,8	221,2
Costs together, UAH thous.	203,3	205,7	205,7	273,0	283,5	294,0	1465,2
Sales revenue, UAH thous.	180,0	180,0	208,4	311,5	401,6	577,0	1858,4
Profit, UAH thous.	-23,3	-25,7	2,6	38,5	118,1	283,0	393,2
Profitability of products, %	-11,4	-12,5	1,3	14,1	41,6	96,3	26,8
Level of marketability, %	0	0	93,8	89,1	80,8	79,1	82,5

* Developed by author

Also an integral part of the successful operation of the proposed model farm is the availability of appropriate professional and qualification training of its members-owners. It is assumed, that the implementation of a competitive economic activity will require working in a professional competence functions in the following areas.

Agronomy. The organization of production activities in the field of horticulture, choose the best practices and how to perform professional tasks, to assess their quality and level of performance. Monitoring information necessary for the implementation of professional tasks in accordance with modern requirements. The ability to choose the mode of agrotechnological-growing species and varietal structure of fruit crops in accordance with the state development strategy and resource potential of the farm. Carrying out of agrarian

measures to ensure the proper development of fruit crops (pruning, spraying, etc.).

Mechanization of production and processing of plant products. Organizing and effective use of mechanization in the production of fruits and berries, its further processing and distribution. Conducting measures for agricultural cultivation, organization and implementation process of processing fruits and berries and, if necessary, its further transportation. Continuous monitoring of the status of available technical measures to ensure their effective functioning. Monitoring of new technical and technological schemes for the organization of production and processing of fruits and berries.

Agricultural business. Economic efficiency evaluation of results of industrial and economic activities of the business unit. Monitoring of the dynamics of farming as a compo-

ment of the agricultural business in the region. Short- and medium-term farms planning of activities based on regional and national socio-economic trends. Providing of enforcement by farm enterprise of their obligations as part of the existing legal, social, economic and institutional relations. Active integration farm households in the process of cooperative construction as well as the formation of other inter-farm association.

However, the proposed professional and qualification scheme involves the adaptation of national training system for the agricultural business in the present economic requirements, which should operate on the basis of competence approach, clearly linking the task to decide employed in the course of economic activity, with the content of teaching and methodical load. Therefore the key to competitive functioning of national small farms has

become a effective collaboration of the scientific and business community.

Conclusions and recommendations for further research. At the present stage of development of agrarian sector of Ukraine issues of increasing providing competitive functioning of national farmers, particularly small farmers are particularly important. A practical model farm to provide a cost-effective industrial and economic activity based on cultivation fruit crops and their partial recycling has been proposed. The importance of having appropriate professional qualification of members-owners of farms as an integral part of competitive performance has been proved. Aspects of competency of personnel to providing effective economic activity of farms as part of national small agricultural businesses have been formulated.

Література:

1. Про внесення змін до деяких законів України щодо плати за ліцензії та акцизного збору на виробництво спиртів, алкогольних напоїв та тютюнових виробів: Закон України від 17.11.2006 № 374-V // Відомості Верховної Ради України (ВВР), - 2007. - №4. - ст.32.
2. Аналітичні дослідження показників продуктивності у галузі тваринництва селянських господарств за 2014 рік / Іван Микитович Демчак, Дмитро Миколайович Микитюк, Іван Вікторович Свиноус.- К.: НДІ "Укragропромпродуктивність", 2015.- 50 с.
3. Гройсман обіцяє малим фермерам 5,5 мільярдів в бюджеті-2017 // Укрінформ // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrinform.ua/rubric-economics/2075250-grojsman-obicae-malim-fermeram-55-miljoniv-u-budzeti-2017.html>.
4. Дієсперов В.С. Тенденції розвитку сільських домогосподарств / Дієсперов В.С. // Економіка АПК. - 2015. - № 5 - С. 70-72.
5. Збарський В.К., Місевич М.А. Конкурентоспроможність високотоварних сільськогосподарських підприємств / В.К. Збарський, М.А. Місевич ; за ред. професора В.К.Збарського. – К.: ННЦ ІАЕ, 2009. – 310 с.
6. Кальченко С.В. Розвиток особистих селянських господарств в умовах системних трансформацій аграрного сектору: монографія / Кальченко С.В. – Мелітополь.: «Люкс», 2014. – 408с.
7. Лазарев О.В. Формування професійної комунікативної компетентності майбутніх фахівців аграрного профілю на засадах компетентнісного підходу: Автореф. дис. к-та пед. наук: 13.00.04/Умань, держ. пед. ун-т. – Умань, 2014. – 23с.
8. Малік М.Й., Забуранна Л.В. Перспективи розвитку підприємницької діяльності на сільських територіях України / М.Й. Малік, Л.В. Забуранна // Економіка АПК. - 2015. - № 8 - С. 5-7.
9. Чаянов А.В. Крестьянское хозяйство: Избранные труды / [редкол.сер.: Л. И. Абалкин (пред.) и др.]. – М. : Экономика, 1989. – 492 с.
10. Яворська Т. І. Малий бізнес у сільському господарстві: теорія і практика: монографія / Яворська Т.І. – К. : ННЦ ІАЕ, 2012. – 386с.

References:

1. Pro vnesennya zmin do deyakih zakoniv Ukrayini shchodo plati za litsenziyi ta aktsiznogo zboru na virobnitstvo spirtiv, alkogolnih napoyiv ta tyutyunovih virobiv: Zakon Ukrayini vid 17.11.2006 № 374-V [About amendments to some laws of Ukraine concerning license fees and excise duty on alcohol production, alcohol and tobacco: Law of Ukraine from 17.11.2006 № 374-V]. *Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukrayini (VVR, 2007), №4, p.32* [in Ukrainian]
2. Demchak, I.M., Mikityuk D.M., Svinous, I.V. (2015) Analitichni doslidzhennya pokaznikiv produktivnosti u galuzi tvarinnytstva selyanskikh gospodarstv za 2014 rik [Analytical research performance indicators in the field of livestock farms in 2014]. K.: NDI "Ukragropromproduktivnist", 50 p. [in Ukrainian]
3. Groysman obitsyae malim fermeram 5,5 milyardiv v byudzheti-2017 [Groisman promises to small farmers 5.5 billion in the budget-2017]. Ukrinform [online]. Access mode: <http://www.ukrinform.ua/rubric-economics/2075250-grojsman-obicae-malim-fermeram-55-miljoniv-u-budzeti-2017.html>. [in Ukrainian]

4. Diesperov, V.S. (2015) Tendentsiyi rozvitku silskih domogospodarstv [Tendencies of development of rural households]. *Ekonomika APK*. № 5, p. 70-72. [in Ukrainian]
5. Zbarskiy V.K., Misevich M.A. (2009) Konkurentospromozhnist visokotovarnih silskogospodarskih pidpriemstv [The competitiveness of high-value agricultural enterprises] V.K. Zbarskiy, M.A. Misevich; za red. profesora V.K.Zbarskogo. K.: *NNTs IAE*, 310 p. [in Ukrainian]
6. Kalchenko, S.V. (2014) Rozvitok osobistih selyanskih gospodarstv v umovah sistemnih transformatsiy agrarnogo sektoru: monografiya [The development private households in conditions of systemic transformation of the agricultural sector: monograph]. *Melitopol.: «Lyuks»*, 408 p. [in Ukrainian]
7. Lazarev, O.V. (2014) Formuvannya profesiyanoi komunikativnoyi kompetentnosti maybutnih fahivtsiv agrarnogo profilyu na zasadah kompetentnisnogo pidhodu [Formation of professional communicative competence of future specialists of agrarian profile on the basis of competence approach]: Avtoref. dis. k-ta ped. nauk: 13.00.04/*Uman. derzh. ped. un-t.* – Uman, 23 p. [in Ukrainian]
8. Malik, M.Y., Zaburanna, L.V. (2015) Perspektivi rozvitku pidpriemnitskoyi diyalnosti na silskih teritoriyah Ukrayini [Prospects for business development in rural areas of Ukraine]. *Ekonomika APK*. № 8, p. 5-7. [in Ukrainian]
9. Chayanov, A.V. (1989) *Krestyanskoe hozyaystvo: Izbrannye trudy* [Peasant Farm: Selected Works]. [redkol.ser.: L. I. Abal-kin (pred.) i dr.]. M. : *Ekonomika*, 492 p. [in Russian]
10. Yavorska, T. I. (2012) *Maliy biznes u silskomu gospodarstvi: teoriya i praktika: monografiya* [Small business in agriculture: Theory and Practice: Monograph]. K. : *NNTs IAE*, 386 p. [in Ukrainian]

УДК: 339.564

*Кальченко С. В., д.е.н., доцент,
Таврійський державний агротехнологічний університет*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО ОВОЧІВНИЦТВА

***Анотація.** В статті розглянуто концептуальні засади конкурентоспроможного розвитку вітчизняного овочівництва. Розкрито специфіку функціонування даної галузі в системі національної економіки. Обґрунтовано необхідність створення умов для ефективного функціонування малих форм аграрного виробництва, а також підвищення рівня їхнього організаційно-інформаційного забезпечення як запоруки конкурентоспроможного функціонування овочівницької галузі.*

***Ключові слова:** овочівництво, селянські домогосподарства, конкурентоспроможність, інформаційне забезпечення.*

JEL code classification: Q01, Q18, Q12

***Kalchenko S.V.**
Doctor of Economic Sciences,
Associate Professor of the Economics Department
Tavria State Agrotechnological University*

CONCEPTUAL FOUNDATIONS COMPETITIVE DEVELOPMENT OF THE DOMESTIC VEGETABLE GROWING

***Annotation.** In the article the conceptual basis of a competitive domestic vegetable. The author emphasizes that the activities of small-scale production is only a necessary response to the transformation process that is constantly occurring in the system of national agricultural production. Peasant households only adapt to corresponding changes in the field of organizational, economic and socio-economic relations. The system of relations formed by representatives of big business with state institutions. The corresponding negative practice that emerged in the days of the planned economy model. It deprives when the subjects of small-scale agricultural production sector opportunities to participate in the development of the industry. The specific sexual functioning of this industry in the national economy. The necessity of creating conditions for the effective functioning of small forms of agricultural production and enhance their organizational and information support as a prerequisite for the functioning of a competitive industry. The author formulated the basic concept of competitive domestic vegetable. The strategy of private households should be on the following principles.*

- 1. Ensuring work family forms functioning of the economy as a basic component of rural development.*
- 2. Promote the transition peasant households in agricultural commodity bases with providing simultaneous diversification of economic activities at the village.*
- 3. Active involvement of private farms to a system of domestic agricultural production as subjects of economic relations by establishing cooperative associations.*
- 4. Training for private households to provide mass transfer of small-scale agricultural business sector to a new level of functioning and development of rural areas.*

***Keywords:** vegetable, peasant households, competitiveness, information.*

Постановка проблеми. В сучасних умовах функціонування вітчизняного аграрного виробництва характеризується низькою координацією дій між суб'єктами підприємницької спільноти, представниками сільської громади та державними інститутами на загальнодержавному та регіональному рівнях. Відсутність системності у розвитку аграрного сектору в цілому та

його окремих галузевих напрямків стає на заваді забезпечення конкурентоспроможної економічної діяльності аграріїв, особливо в сфері середнього та малого бізнесу.

Дана ситуація ускладнюється особливостями функціонування окремих видів діяльності, проблемами з ресурсного забезпечення, обумовленими специфікою структури сільськогосподарських виробників, а

також станом діючої реалізаційної мережі. Зазначені характеристики повною мірою відносяться до виробництва овочевої продукції, функціонування якої протягом останніх 10 років відбувалося на незадовільному рівні. Необхідність формування концепції розвитку галузі овочівництва як невід'ємної складової вітчизняного аграрного сектору з урахуванням сучасних організаційно-економічних особливостей функціонування обумовлює актуальність обраної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно відмітити, що питання забезпечення конкурентоспроможного розвитку овочевої галузі знайшли своє відображення в наукових роботах М.Й. Маліка, Ю.О. Лупенка, Т.І. Яворської та ін. Роль представників малих форм аграрного виробництва досліджувалась у роботах В.С. Дієсперова, В.К. Збарського, М.М. Кропивка, О.В. Чаянова та ін. Водночас, на нашу думку, потребують подальшого вивчення перспективні напрями функціонування даної галузі в межах єдиної науково обґрунтованої концепції.

Метою дослідження є обґрунтування концептуальних засад конкурентоспроможного функціонування галузі вітчизняного овочівництва як системи взаємопов'язаних елементів, базуючись на принципах сталого розвитку та необхідності забезпечення процесу розбудови сільських територій.

Виклад основного матеріалу. Сучасний стан розвитку вітчизняного овочівництва характеризується домінуванням представників дрібнотоварного сектору, виробнича діяльність яких значною мірою орієнтована на задоволення власних споживчих потреб. Протягом останніх п'яти років питома вага даної групи аграріїв у загальному обсязі виробництва овочів відкритого ґрунту становила 86%, а по картоплярству даний показник дорівнював 97%. Водночас відсоток спожитої продукції зазначених видів протягом 5 років становив відповідно 70% та 30%. Дана ситуація негативно позначається не тільки на рівні конкурентоспроможності галузі овочівництва, як

складової аграрного виробництва, а й стримує процес розвитку овочепродуктового підкомплексу України.

Слід зазначити, що діяльність суб'єктів дрібнотоварного сектору є лише вимушеною реакцією на трансформаційні процеси, які постійно відбуваються в системі вітчизняного аграрного виробництва. Селянські домогосподарства лише пристосовуються до відповідних змін у сфері організаційно-економічних та соціально-економічних відносин, які формують представники крупного бізнесу разом з державними інститутами. Дана практика, коли суб'єктів дрібнотоварного сектору аграрного виробництва позбавляють можливості брати участь у процесі розвитку галузі, хоча б на регіональному рівні, сформувалась ще за часів існування планової моделі господарювання. У сучасних умовах держава лише зберігає статус-кво, користуючись низьким рівнем самоорганізації серед селянських домогосподарств.

Основні положення концепції конкурентоспроможного розвитку вітчизняного овочівництва полягають у наступному.

1. Домінування малих форм аграрного виробництва в загальній структурі сільгоспвиробників.

2. Стимулювання процесу еволюційного переходу переважної кількості селянських домогосподарств на товарні принципи економічної діяльності з наступною юридичною легалізацією.

3. Інфраструктурне забезпечення розвитку вітчизняного овочівництва, відновлення системи регіональних мереж переробки зберігання та збуту овочевої продукції.

4. Активізація інтеграційних процесів серед місцевих аграріїв, стимулювання процесу створення мережі обслуговуючих кооперативів на базі суб'єктів аграрного виробництва, діяльність яких тісно пов'язана із функціонуванням сільських територій.

5. Поглиблення співпраці між місцевими аграріями та регіональними науково-навчальними центрами.

Таблиця 1

SWOT – аналіз концепції розвитку галузі овочівництва на базі дрібнотоварного сектору*

	Позитивний вплив	Негативний вплив
Внутрішнє середовище	<p>1. Наявність регіональної логістичної системи, мережі дрібнотоварних ринків, що є стабільним каналом реалізації овочевої сировини.</p> <p>2. Незадовільний рівень доходів переважної більшості сільського населення є потужним стимулом для пошуку ефективних форм само зайнятості селянських домогосподарств.</p> <p>3. Специфіка соціально-економічної природи функціонування селянських домогосподарств дозволяє їм тривалий час функціонувати в умовах безприбутковості.</p> <p>4. Здатність широко комбінувати існуюче техніко-технологічне забезпечення, та напрями використання ресурсного потенціалу, спроможність вільно експериментувати, запроваджуючи нові інноваційні рішення.</p>	<p>1. Дрібнотоварний характер виробничої діяльності переважної більшості господарств.</p> <p>2. Відсутність системного наукового обґрунтування інноваційної економічної діяльності малих форм аграрного виробництва.</p> <p>3. Необхідність забезпечення самовідтворення селянської родини як запоруки подальшого існування селянського домогосподарства.</p> <p>4. Неможливість самостійно формувати оптові партії сільськогосподарської продукції.</p> <p>5. Низький рівень самоорганізації селянських домогосподарств</p> <p>6. Відсутність належного рівня професійної підготовки серед керівництва селянських домогосподарств</p>
Зовнішнє середовище	<p>1. Стимулювання розвитку суміжних та допоміжних галузевих напрямків (переробка, зберігання, збут, аграрна наука тощо).</p> <p>2. Призупинення процесу депопуляції в системі сільських територій.</p> <p>3. Підвищення рівня інвестиційної привабливості аграрної галузі</p> <p>4. Сприяння вирішенню проблеми продовольчої безпеки в країні.</p> <p>5. Сприяння процесу інноваційного розвитку національної економіки.</p> <p>6. Стимулювання процесу еволюційного переходу суб'єктів дрібнотоварного сектору аграрного виробництва на підприємницькі засади економічної діяльності.</p>	<p>1. Недостатній рівень державної підтримки галузі овочівництва як сукупності виробників (відповідні стимулюючі заходи переважно стосуються крупних агрокомпаній та агрохолдингів).</p> <p>2. Експансія іноземних товаровиробників внаслідок лібералізації зовнішньоекономічних відносин.</p> <p>3. Загальні дезінтеграційні процеси в системі національної економіки, результати яких відбиваються в аграрній сфері.</p> <p>4. Незадовільний рівень інфраструктурного та інформаційного забезпечення розвитку аграрної сфери.</p>

Джерело: *дослідження автора

В основу стратегії розвитку селянських домогосподарств, як базової складової розвитку овочівницької галузі, мають бути покладені наступні принципи.

1. Забезпечення сімейно-трудоваї фор-

ми функціонування господарства як базової складової розвитку сільських територій.

2. Стимулювання переходу селянських домогосподарств на товарні засади сільсь-

когосподарського виробництва із забезпеченням одночасної диверсифікації господарської діяльності на рівні села.

3. Активне залучення селянських домогосподарств до системи вітчизняного аграрного виробництва як суб'єктів економічних відносин шляхом створення кооперативних об'єднань, які мають надавати соціальні та господарські послуги своїм членам, інтегруючи їх у єдину спільноту із спільними інтересами.

4. Підготовка фахівців для селянських домогосподарств з метою забезпечення масового переходу дрібнотоварного сектору аграрного підприємництва на якісно новий рівень функціонування та розбудови сільських територій.

Структура концепції розвитку селянських домогосподарств визначається їх соціально-економічною сутністю, місцем у процесі розбудови сільських територій. Основні розділи Концепції можна представити наступним чином.

1. Стартові умови та оцінка стану функціонування селянських домогосподарств.

2. Стратегічні цілі та пріоритети розвитку дрібнотоварного сектору аграрного підприємництва.

3. Основні напрями реалізації стратегічних цілей.

4. Механізм реалізації концепції розвитку селянських домогосподарств.

У процесі формування першого розділу Концепції надзвичайно важливе значення мають результати аналізу наявної інформаційної бази. Головною метою аналізу є визначення рівня соціального, економічного, технічного розвитку селянських домогосподарств, а також виявлення тенденцій і трендів їх функціонування. У результаті формується 1 розділ Концепції, в якому визначається стартовий потенціал селянських домогосподарств. Стартовий потенціал розвитку селянських домогосподарств містить наступні складові:

- ресурсний потенціал (природно-ресурсний, демографічний, економіко-регіональний);

- потенціал сприяння економічному розвитку (виробничий, науково-інноваційний, інформаційний, соціально-інфраструктурний);

- потенціал сприяння соціальному розвитку (соціально-психологічний, культурний, нормативно-правовий).

У другому розділі Концепції формуються стратегічні цілі та пріоритети розвитку селянських домогосподарств. Цілі розвитку розглядаються як в якісному, так і в кількісному виразі, що, в свою чергу, передбачає наявність системи орієнтирів, індикаторів та нормативів. Визначеність цілей має бути узгодженою з науково обґрунтованими результатами та прогнозами, які здійснені у першому розділі. В якості головних цільових установок для розвитку селянських домогосподарств розглядаються наступні:

1. Забезпечення високого рівня якості життя сільського населення і цільовими показниками є показники рівня життя (дохід на 1 особу, тривалість життя тощо), а цільовими нормативами – державні та міжнародні соціальні стандарти.

2. Забезпечення належних темпів зростання виробництва сільськогосподарської продукції в селянських домогосподарствах за умов підвищення рівня її конкурентоспроможності.

Третій та четвертий розділ визначають основні напрями та механізм реалізації стратегічних цілей визначених у Концепції. Механізми забезпечення реалізації Концепції являють собою цілеспрямовані дії організаційних структур на суб'єкти господарювання з метою досягнення намічених цілей. У сучасних умовах доцільним є створення інтегрованих структур, які представлятимуть інтереси як держави, так і дрібнотоварного підприємництва. Здебільшого організації або аналоги виконавчих служб з представників державних інституцій та малого бізнесу мають створюватися на базі сільських громад, делегуючи свої повноваження у вищі представницькі органи. Передбачається також розробка державних та регіональних програм як інструментів реалізації стратегічних цілей.

Прогнозуючи можливі зміни в структурі валової продукції сільського господарства в результаті зазначених процесів, ми брали до уваги декілька аспектів даної ситуації. По-перше, загальний стан галузі та значення селянських домогосподарств як ви-

робника. По-друге, перспективи розвитку товарних селянських господарств в окремих галузях, виходячи з особливостей організації виробничого процесу, наявності матеріально-технічного забезпечення то-

що. Прогнозується, що селянські домогосподарства залишатимуться визначальною складовою виробництва овочів та картоплі (рис.1).

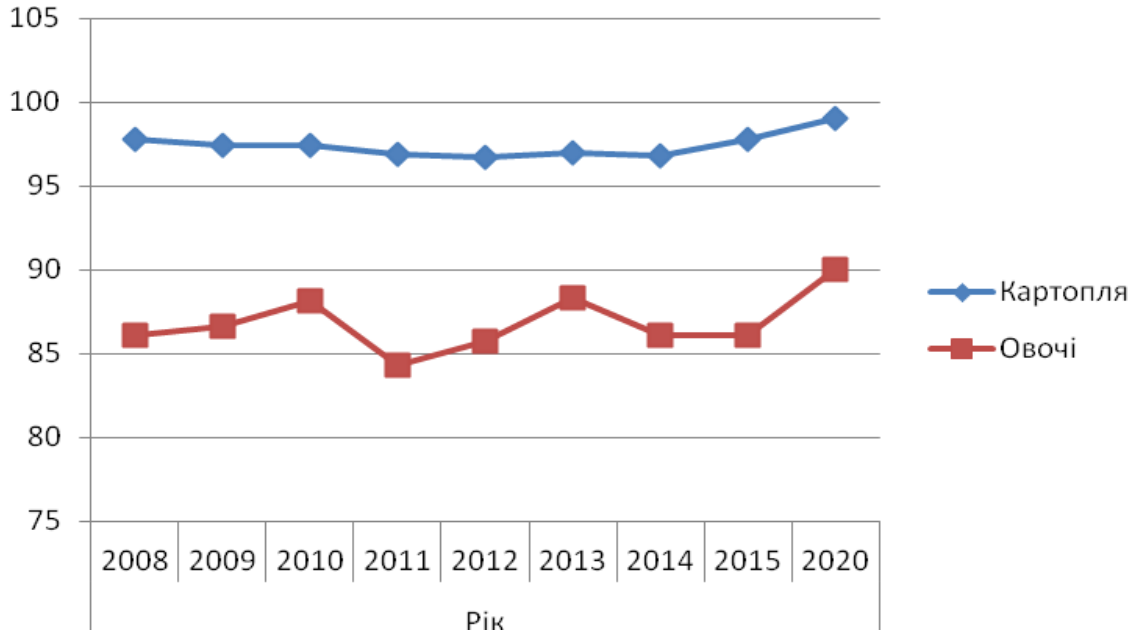

Рис. 1. Прогноз питомої ваги селянських домогосподарств у загальній структурі виробництва картоплі та овочів:

Лжеперло *Послідження автора

Аналізуючи можливі перспективи активності товарних селянських господарств у зазначених напрямках, прогнозується зростання ролі селянських домогосподарств як виробників картоплі, овочевої продукції та продукції молочного скотарства. Причиною цього є позитивні наслідки переходу частки селян на товарні засади господарювання, а також той факт, що, на нашу думку, сільськогосподарські підприємства і надалі ухилятимуться від диверсифікації своєї діяльності. На підставі даних припущень прогнозується, що майже 100% картоплі та 90% овочів вирощуватиметься в селянських домогосподарствах, причому більшість картоплі та овочів припадатиме на господарства, які функціонуватимуть на товарних засадах.

Надзвичайно важливим у розвитку сільськогосподарського виробництва залишається питання географічного розташування у тій чи іншій природно-кліматичній зоні. У даному випадку ми розглядаємо не тіль-

ки спеціалізацію певних регіонів у виробництві сільськогосподарської продукції, обумовлену наявністю сприятливих природних умов, але й стан організаційного забезпечення та динаміку виробництва відповідних видів продукції в селянських господарствах. Все це є основою для оцінки майбутніх перспектив розвитку відповідних галузевих напрямків серед вітчизняного селянства.

Оцінюючи перспективи розвитку овочівництва та картоплярства в селянських домогосподарствах, нами бралися до уваги декілька обставин. По-перше, відсутність істотної конкуренції з боку сільськогосподарських підприємств (особливо у садівництві), що дає селянським господарствам можливість спокійно розвиватися. По-друге, більша прив'язка напрямів виробництва до природно-кліматичних умов конкретного регіону, що обмежує напрями виробничої діяльності. Суттєво впливає на можливість розвитку галузі також наяв-

ність або відсутність системи переробних центрів.

З урахуванням зазначених особливостей, на нашу думку, майже 40% валового збору овочів у 2020 році припадатиме на особисті селянські господарства степової зони, яка має більш вигідні територіальні та природно-кліматичні умови. При цьому необхідно відмітити, що овочі, які останнім часом постачаються на місцеві оптові та роздрібні ринки масовими партіями, активно здаються і на переробні підприємства.

У процесі еволюційного переходу селянських господарств на товарні засади сільськогосподарського виробництва відбуватиметься зростання значення даного сегменту аграрного виробництва для продовольчого забезпечення населення. Прогнозується, що у картоплярстві та виробництві овочевих культур селяни вирощуватимуть більшість продукції з метою подальшої реалізації, не відчуваючи конкуренції з бо-

ку сільськогосподарських підприємств, і тому дані напрямки товарного виробництва мають широкі перспективи для подальшого розвитку.

Висновки. У статті висвітлено сучасний стан та особливості розвитку вітчизняного овочівництва. Обґрунтовано визначальну роль представників дрібнотоварного сектору у виробництві овочевої сировини. Наголошується, що діяльність суб'єктів дрібнотоварного виробництва є лише вимушеною реакцією на трансформаційні процеси, які постійно відбуваються в системі вітчизняного аграрного виробництва. Автором сформульовано основні положення концепції конкурентоспроможного розвитку вітчизняного овочівництва. Прогнозується, що в результаті практичної реалізації заходів, які передбачають впровадження положень концепції, можливим є забезпечення якісного розвитку овочівницької галузі.

Список літератури:

1. Дієсперов В.С. Тенденції розвитку сільських домогосподарств / В.С. Дієсперов // Економіка АПК. - 2015. - № 5 - С. 70
2. Збарський В.К. Тенденції розвитку селянських домогосподарств / В.К. Збарський, П.К. Канінський // АгроІнКом. - 2008. - №5-6. - С. 56-62.
3. Кропивко М.М. Основні напрями підвищення продуктивності селянських господарств / М.М. Кропивко // Економіка АПК. - 2016. - № 12 - С. 51
4. Програма розвитку селянських домогосподарств в Україні на період до 2020 року (проект) / [за ред. Ю.О. Лупенка, М.Й. Малика]. - К.: ННЦ ІАЕ, 2013. - 28с.
5. Прокопа І.В. Інтеграція товарних селянських господарств у ринкову систему функціонування аграрного сектору: загальні засади та першочергові кроки / І.В. Прокопа // Економіка АПК. - 2013. - № 10 - С. 16
6. Чаянов А.В. Крестьянское хозяйство: Избранные труды / [редкол.сер.: Л. И. Абалкин (пред.) и др.]. - М. : Экономика, 1989. - 492 с.
7. Чаянов А.В. Природа крестьянского хозяйства и земельный режим/А.В. Чаянов // Труды Всерос. съезда Лиги аграрных реформ. - М., 1918. С.4-5.
8. Яворська Т. І. Малий бізнес у сільському господарстві: теорія і практика: монографія / Яворська Т.І. - К. : ННЦ ІАЕ, 2012. - 386с.
9. Family's diversification into an on-farm cookery school [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.fwi.co.uk/business/diversification/familys-diversification-into-an-on-farm-cookery-school.htm>.
10. Waldemar Michna. Aktualizacja prognoz w zakresie struktury i liczby gospodarstw rolnych / Waldemar Michna. - Warszawa, kwiecień 2011 r. - 28 s.

References

1. Diesperov, V.S. (2015) Tendentsiyi rozvitku sllskih domogospodarstv. *Ekonomika APK*, № 5, P. 70 [in Ukrainian].
2. V.K. Zbarskiy, P.K. Kanlnskiy (2008) Tendentsiyi rozvitku selyanskih domogospodarstv. *AgroInKom*. #5-6., P. 56-62 [in Ukrainian].
3. Kropivko, M.M. (2016) Osnovni napryami pldvischennya produktivnosti selyanskih gospodarstv. *Ekonomika APK*, № 12 - P. 51 [in Ukrainian].
4. Yu.O. Lupenko, M.Y. Malk (2013) Programa rozvitku selyanskih domogospodarstv v UkraYini na perlod do 2020 roku (proekt). K.: NNTs IAE, 28 p. [in Ukrainian].
5. Prokopa, I.V. (2013) Integratsiya tovarnih selyanskih gospodarstv u rinkovu sistemu funktsionuvannya agrarnogo sektoru: zagalni zasadi ta pershochergovi kroki. *Ekonomika APK*, № 10, P. 16 [in Ukrainian].
6. Chayanov, A.V. (1989) Krestyanskoe hozyaystvo: Izbrannyye trudy / [redkol.ser.: L. I. Abalkin (pred.) i dr.], M. : *Ekonomika*, 492 p. [in Russian].

7. Chayanov, A.V. (1918) Priroda krestyanskogo hozyaystva i zemelnyiy re-zhim. *Trudyi Vseros. s'ezda Ligi agrarnyih reform.* - M., P.4-5 [in Russian].
8. Yavorska, T. I. (2012) Maliy blznes u silskomu gospodarstvi: teorlya I praktika: monograflya. K. : NNTs IAE, 386 p. [in Ukrainian].
9. Family's diversification into an on-farm cookery school [Online], Retrieved from: <http://www.fwi.co.uk/business / diversification/ familys-diversification-into-an-on-farm-cookery-school.htm> [in English].
10. Waldemar, Michna (2011) Aktualizacja prognoz w zakresie struktury i liczby gospodarstw rolnych. *Warszawa, kwiecień*, 28 p. [in Polish].

УДК 624:658.8

*Нестеренко С.А., д.е.н., професор,
Таврійський державний агротехнологічний університет*

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. В статті проаналізовано та обґрунтовано теоретичні аспекти запровадження системи маркетингового менеджменту в сучасні економічні реалії будівельних підприємств України. Розглянуто теоретичні аспекти та принципи формування системи управління маркетинговою діяльністю на будівельних підприємствах.

Ключові слова: маркетинг, маркетинговий менеджмент, система управління маркетинговою діяльністю будівельних підприємств, стратегія

JEL code classification: M19, M29

*Nesterenko S.A., Doctor of Economics, Professor
Tavria State Agrotechnological University*

FORMATION OF MANAGEMENT SYSTEM FOR MARKETING ACTIVITY OF BUILDING ENTERPRISES

Abstract

The theoretical aspects of the introduction of a marketing management system in the modern economic realities of building enterprises of Ukraine are analyzed and substantiated in the article. The theoretical aspects and principles of forming a system of management of marketing activity at construction enterprises are considered.

Marketing strategy as an element of the management system of a construction company plays one of the decisive roles in shaping its relationship with consumers, the effectiveness of which depends on the volume of sales, profits and, as a result, the financial condition of the enterprise. Therefore, marketing management can exist only in close interaction with financial management.

The processes of management of marketing relations with the target market and business partners must be deeply integrated into the system of marketing management of construction enterprises in order to create new, more effective approaches to managing their market activities to ensure long-term sustainable development. Marketing management in the broadest sense is considered as the general management of the marketing activities of the company, and in the narrow sense, the planning of the implementation of the functions of management of marketing activities of the enterprise.

In a market economy, the activity of a construction company should be based on satisfying the requirements of consumers according to the criteria of the quality of the goods, the timeliness of its delivery and availability in the market in the optimum volumes. In view of this, the realization of the marketing component of the economic safety of a construction company by the given parameters is the key to its successful and effective functioning. Adherence to the principle of half-marketing, the achievement of the objectives of the marketing activities of the company directly affects its economic security, which is based on the achievement of economic interests of counteragents of the construction company.

Key words: marketing, marketing management, marketing management system of construction enterprises, strategy

Постановка проблеми. За часів становлення ринкової економіки із застосуванням елементів процесу євроінтегрування діяльність будь-яких підприємств, в тому числі й будівельних, є неможливою без адаптування на ринку, захоплення його певної частини і подальшого просування у

ринковому середовищі. До того ж основною проблемою сьогодення є те, що всі підприємства нашої країни поставлені перед постійно змінюваними умовами зовнішнього середовища. Через це досягти успіху можуть лише ті підприємницькі структури, які зможуть мінімізувати свої

витрати при умові одночасного підвищення рівня якості власних товарів і послуг. У даному контексті максимальну увагу привертають наступні проблеми й ситуації: зміна акцентів щодо конкурентоспроможності від витратного підходу до підвищення ролі інновацій та індивідуалізації, становлення інформаційного суспільства та зростання ролі стратегічного менеджменту, тощо.

Крім того, в сучасних умовах однією з головних цілей управління підприємством є забезпечення його економічної безпеки. Безперервний розвиток будь-якого суб'єкта господарювання, що здійснює свою діяльність в умовах ринкової економіки, безпосередньо залежить від його успішної взаємодії із контрагентами зовнішнього середовища та урахування інтересів економічних агентів внутрішнього середовища. Зважаючи на це, виникає необхідність формування і управління маркетинговою складовою системи економічної безпеки підприємства та систематизація наявних і потенційних загроз в його маркетинговій діяльності з метою подальшого їх усунення. Тобто маркетинговий підхід до управління підприємством сьогодні є важливим та необхідним для швидкої адаптації до зовнішнього середовища.

Тому в край актуальним є дослідження сучасних тенденцій щодо формування системи управління маркетингової діяльності будівельних підприємств.

Необхідність більш глибокого пізнання шляхів вирішення проблем стратегічного розвитку в сучасному бізнес-середовищі вітчизняних підприємств будівельної галузі з позиції управління фінансовими, людськими, матеріальними та інформаційними ресурсами в сенсі забезпечення надійної конкурентоспроможної позиції підприємств обумовила вибір та актуальність теми статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні в Україні управління маркетинговою діяльністю будівельних підприємств через нагальну потребу у високоякісної продукції набуває все більшого поширення у наукових та підприємницьких колах, адже здебільшого це спрямування управлінської діяльності більш роз-

винутий у закордонних країнах та країнах СНД. Зокрема його обґрунтуванню присвячені праці таких вчених, як: П. Друкер [7], Ф. Котлер [10], К.Л. Келлер [10].

На особливу увагу заслуговує викриття проблемних питань та теоретико-методологічних основ розвитку управління маркетинговою діяльністю підприємств. Свій вагомий внесок у дослідження їх розвитку внесли такі вітчизняні вчені – науковці як: Балабаниць А. В. [2], Воєводзинська О. В. [4], М.І. Беявцева [3], В.Н. Воробйова [3], А.В. Короткова [5].

Але, незважаючи на велику кількість досліджень у цій сфері, проблема формування теоретичних і практичних підходів щодо визначення сутності та формування системи управління маркетинговою діяльністю будівельних підприємств є дослідженими не в повній мірі. Це обумовлює вибір теми та актуальність написання статті.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження сучасних тенденцій та обґрунтування теоретичних підходів щодо формування системи управління маркетингової діяльності будівельних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Маркетинг практикується майже в усіх країнах світу. Більшість держав мають добре розвинуті маркетингові системи, які охоплюють всі промислово-виробничі і торгівельні структури. Робота всіх великих підприємств і корпорацій галузі будівництва будується на основі маркетингу та використанні його принципів і методів. Тобто в останній час маркетинг став невід'ємною частиною стратегій багатьох підприємств та організацій. Саме через стратегію як елемент організації управління підприємством здійснюється взаємозв'язок між управлінською та маркетинговою діяльністю, відтак стратегічний аспект дає змогу формувати систему управління маркетинговою діяльністю підприємства.

Відомо, що маркетинг, як основа із функцій управління, є цілком під керованим його основним принципам, а саме: системності; єдиновладдя, єдності дій; кооперації, розподілу відповідальності; дисциплі-

ни, ініціативи, справедливої винагороди; наукового підходу в управлінні витратами.

Зокрема, принцип наукового підходу в управлінні витратами передбачає:

- орієнтацію на споживача у виробництві продукції, тобто виробництво якісної, конкурентоспроможної продукції, яка користується попитом на ринку, динамічне оновлення продукції;

- використання інновацій, досягнень науки і техніки, досвіду управління на провідних підприємствах;

- використання нормативного методу обліку витрат і калькулювання собівартості продукції;

- мінімізацію витрат, тобто ліквідацію фактів безгосподарності, непродуктивних, наднормативних витрат, поєднання покращених якісних параметрів продукції з одночасним зниженням витрат на її виготовлення.

Цей принцип цілком ототожнює сутність маркетингової діяльності у формуванні загальної стратегії діяльності підприємства та у підходах до організації управління підприємствами за часів становлення та існування ринкової економіки.

В той же час сучасні вчені-науковці пропонують наступну узагальнену класифікацію принципів маркетингової діяльності в сучасних умовах:

- спрямованість на досягнення кінцевого результату виробничо-збутової діяльності;

- спрямованість підприємства не на тимчасовий результат маркетингової роботи, а на проведення маркетингової політики, яка передбачає тривалі дослідження, прогнозування і подальшу розробку товарів ринкової новизни, що забезпечуватиме високоприбуткову зовнішньоекономічну діяльність;

- вироблення стратегії і тактики щодо пристосування до вимог потенційних покупців і зворотної дії на них, що відбувається одночасно;

- ретельне врахування при прийнятті господарських рішень потреб, стану і динаміки попиту, ринкової кон'юнктури;

- максимальне пристосування виробництва до вимог ринку, до структури попиту, виходячи з довготермінової перс-

пективи.

Зрозуміло, що на сьогодні принциповим питанням щодо організації управління будівельним підприємством є формування таких управлінських механізмів, які б забезпечили його ефективне функціонування. Тому поєднання маркетингової та управлінської діяльності в галузі будівництва, утворення системи так званого «маркетингового менеджменту», тобто певна побудова системи управління будівельним підприємством на принципах маркетингу – безпосереднє використання підходів маркетингового менеджменту, є одним із шляхів розв'язання цієї проблеми.

Але сучасна практика діяльності будівельних підприємств показує, що маркетингові комунікації сприймаються зазвичай, як допоміжна діяльність, що ускладнює їх інтеграцію в систему управління підприємством і, як наслідок, призводить до неефективного менеджменту. Тому фактично проблема розвитку маркетингової діяльності та його управління на підприємствах будівельної галузі України в умовах сьогодення набуває особливого інтересу.

Відомо, що процес управління будівельним підприємством є цілеспрямованим комплексом заходів систематизованого впливу керівництва на ресурси підприємства, який дозволяє суб'єкту господарювання досягнути поставленої комерційної мети в рамках існуючого законодавства та інших умов функціонування.

Метою управління маркетинговою діяльністю будівельних підприємств виступають: прибуток, рентабельне ведення бізнесу, розширення частки ринку, освоєння нових сегментів споживачів, укріплення репутації, збільшення цінності бренду підприємства, тощо.

Виходячи з цього під «управлінням маркетинговою діяльністю підприємства», зокрема й будівельного, маємо сенс розуміти процес управління ресурсами суб'єкта господарювання з метою досягнення комерційного результату шляхом задоволення потреб споживачів через виробництво і реалізацію відповідної існуючому попиту продукції.

Управління маркетинговою діяльністю передбачає вирішення наступних завдань:

- пошук цільових ринків;
- проведення маркетингових досліджень;
- розробку конкурентного продукту;
- розробку інших елементів комплексу маркетингу (встановлення ціни, вибір методів просування продукту і доведення його до споживача);
- організацію зворотних зв'язків зі споживачами.

Процес управління маркетинговою діяльністю означає:

1. Вірно поставити цілі маркетингу, тобто так, щоб оптимально пов'язати можливості ринкової ситуації з потенціалом фірми;

2. Правильно спланувати всі заходи маркетингу та ефективно організувати їх здійснення для досягнення зазначених цілей;

3. Ефективно контролювати і на основі даних контролю аналізувати і оцінювати весь хід маркетингового процесу на фірмі, розробляти необхідні корективи цілей, засобів і методів маркетингу на майбутнє;

4. Своєчасно проводити оперативне втручання в хід маркетингових процесів у зв'язку з мінливими обставинами та ситуацією;

5. Стимулювати ефективну роботу всього персоналу, зайнятого в маркетингу, для отримання максимальної творчої віддачі.

Усередині процесу управління знаходиться більш вузька область, яка, по суті, забезпечує його, - управління службою маркетингу. Маркетингові служби підприємств галузі будівництва займаються дослідженнями ринку, конкуренції, попиту, споживачів товарів з метою розробки стратегії управління. При висуванні цілей управління важливо знати не тільки кінцевий результат, а й характер дій, які приведуть до цього результату.

Управління маркетингом здатне стати ефективним, якщо систему збору інформації, проведення ринкових досліджень, організації просування побудувати так, щоб отримати більший результат при оптимальних витратах на маркетинг.

Управління маркетингом передбачає планування, організацію, мотивацію і кон-

троль в рамках діяльності підрозділів служби маркетингу, організацію, вироблення та реалізацію спільних дій в області маркетингу також всіх інших служб і підрозділів організації з метою забезпечення маркетингової безпеки підприємства.

Інтеграція маркетингу і менеджменту створює додатковий ефект від створення та впорядкування системи управління маркетингом, що дозволяє значно швидше досягати мети маркетингу за рахунок підвищення рівня організації, планування і контролю всіх заходів на підприємстві. Маркетингова політика будівельного підприємства у вирішальній мірі залежить від організації та ефективності роботи служб маркетингу.

В системі формування маркетингового менеджменту елементами управління маркетинговою діяльністю будівельного підприємства виступають:

- ресурси організації, які приймають участь у маркетинговій діяльності підприємства (трудові ресурси, інформаційні, фінансові, техніка й технології, тощо);

- інструменти управління маркетинговою діяльністю суб'єкту господарювання будівництва (методи, принципи, форми, функції та процедури);

- комунікації, внутрішні та зовнішні зв'язки між елементами системи управління підприємством.

Сучасна концепція маркетингу полягає в тому, щоб вся діяльність будівельного підприємства базувалась на визнанні та постійному моніторингу споживчого попиту і його змін у перспективі. Маркетинг ставить будівництво споруд у функціональну залежність від запитів і вимагає здійснювати будівництво в обсягах, які потрібні споживачам.

В багатьом це утворює базис для складання концепції стратегічного розвитку будівельних підприємств на подальшу перспективу.

Таким чином маркетинг стає самостійним об'єктом управління та однією із концепцій за допомогою якої будується вся діяльність емітенту. Тобто відбувається інтеграція маркетингу і менеджменту, де виникає нове поняття маркетинговий ме-

неджмент як концепція управління підприємством.

Уособлюючи думки й підходи класичної політ економічної школи, спираючись на визначення Ф. Котлера, К.Л. Келлера та інших «marketing management» – процес планування і реалізації концепцій ціноутворення, просування й розподілу ідей, товарів і послуг, спрямований на здійснення обмінів, які задовольняють як індивідуальні, так і організаційні цілі [9 ст.153].

У той же час сучасні вчені-науковці вважають основною місією системи управління маркетинговою діяльністю будівельних підприємств прийняття всіх управлінських рішень з урахуванням вимог ринку, постійна здатність до змін вимог ринку, тобто це не тільки орієнтація підприємства на внутрішні можливості, це – врахування зовнішніх умов.

На формування системи управління маркетинговою діяльністю підприємства в галузі будівництва покладено: аналіз, планування, втілення в життя та контроль за проведенням заходів, розрахованих на встановлення, зміцнення і підтримку взаємовигідних обмінів із цільовим ринком для досягнення конкретної мети підприємства (отримання прибутку, зростання обсягів збуту – площ будівельних споруд, особливо житла, тощо, збільшення частки ринку, проникнення на будівельний – фондовий ринок, ринок житла тощо). При цьому система таких заходів містить маркетингову політику стосовно продукту підприємства, ціноутворення, комунікацій та розподілення.

Фактично така концепція обумовлює етапність побудови системи управління маркетинговою діяльністю будівельного підприємства та викриває завдання, що на неї покладаються з оглядом на подальший стратегічний розвиток даного підприємства.

Ми приєднуємось до наукових поглядів Балабанець А.В. щодо бачення процесу управління маркетинговою взаємодією як важливої функції бізнес-рівня в багаторівневій системі функцій маркетингового менеджменту підприємств [2 ст.10-13].

Інтеграція маркетингу і менеджменту, де маркетинг виступає інструментом ре-

лізації стратегії менеджменту, а менеджмент є базою для того, щоб застосовувати цей інструмент створює умови для ефективного функціонування підприємства, причому ні маркетинг, ні менеджмент не суперечать один одному, а навпаки доповнюють один одного.

Таким чином, маркетинговий менеджмент є складовою частиною в системі управління будівельним підприємством, за допомогою якого формується філософська парадигма менеджменту.

Досвід функціонування вітчизняних підприємств галузі будівництва показує, що застосування концепції управління маркетингом обмежується лише створенням організаційних структур за участю маркетингового відділу, що є вкрай неправильним в усвідомленні філософії маркетингового менеджменту. Формування організаційних структур на засадах маркетингу не призведе до швидкого поліпшення економічного стану, в зв'язку з чим потрібно змінювати парадигму управління взагалі.

Балабаниць А.В. в своїх дослідженнях надає своє бачення маркетингового менеджменту як цілісної концепції системного управління ринковою діяльністю на принципах маркетингу, де виділяє три складові з якого складається взагалі весь процес впровадження механізму маркетингового менеджменту [2 ст.10-13]:

1) система функцій маркетингового менеджменту підприємства;

2) проблеми, що перешкоджають впровадженню процесів управління маркетинговою взаємодією в систему маркетингового менеджменту будівельних та інших підприємств;

3) напрямки фокусування управлінського впливу в процесі інтеграції маркетингу взаємодії в систему маркетингового менеджменту підприємств галузі будівництва.

Остаточно за умов сьогодення зазначається, що система управління маркетинговою діяльністю на будівельному підприємстві в контексті виконання системи маркетингових функцій для вирішення управлінських завдань включає:

– інформаційний блок (маркетингова інформація, маркетингова інформаційна система, автоматизована інформа-

ційна система);

– блок людських ресурсів (організація праці, мотивація та контроль за персоналом служби маркетингу);

– організаційний блок (організація структури управління маркетингом, розподіл прав, завдань і відповідальності в системі маркетингового управління);

– блок планування (планування корпоративної та функціональних стратегій підприємства);

– блок оцінки та контролю (контроль річних планів маркетингу та прибутковості підприємства, стратегічний контроль (аудит маркетингу)).

Відтак, фактично роль маркетингу полягає в узгодженні можливостей підприємства із ситуацією на ринку для забезпечення прибутку. Саме маркетинг є єдиним управлінським інструментом, здатним враховувати зміни зовнішнього і внутрішнього середовища, акцентуючи увагу на тих або інших особливостях підприємства як суб'єкта та об'єкта виробничої діяльності.

У процесі управління маркетинговою діяльністю будівельних підприємств необхідно розглядати як відкриту систему та частину системи «споживач-підприємство-партнер», підґрунтям розвитку якої є маркетинг як філософія бізнесу, що охоплює як внутрішнє, так і зовнішнє середовище.

Взаємодія між елементами цієї системи відбувається на основі маркетингових партнерських відносин, основною метою яких є отримання прибутку від результатів виробництва та розподілу товарів і послуг через задоволення попиту, що виникає у процесі активізації потреб споживачів.

Висновки з дослідження. Формування системи маркетингової діяльності будівельних підприємств має будуватись на функціональному забезпеченні системою управління загалом, однією з функцій якого виступає маркетинг. В той же час, управління маркетинговою діяльністю необхідно розглядати з позицій функцій маркетингу, а саме це управління процесами маркетингу на підприємстві, які пов'язані з дослідженням ринку, зі збутом і просуванням продукції і послуг на ринок, стосуються її

товарної та цінової політики, а також безпосередньо організації роботи маркетингової служби. У свою чергу, маркетинговий менеджмент необхідно розглядати в межах цілого підприємства, тобто як процес, що охоплює всі напрями діяльності підприємства, яка принципи маркетингу ставить на перше місце в управлінні.

Маркетингова стратегія як елемент системи управління будівельним підприємством відіграє одну з вирішальних ролей у формуванні його взаємозв'язків зі споживачами, від ефективності яких залежать обсяги реалізації, прибутки і, як результат, – фінансовий стан підприємства. Відтак маркетинговий менеджмент здатен існувати лише у тісній взаємодії із фінансовим менеджментом.

Процеси управління маркетинговими відносинами із цільовим ринком і бізнес-партнерами повинні бути глибоко інтегрованими в систему маркетингового менеджменту будівельних підприємств з метою створення нових, більш ефективних підходів до управління їх ринковою діяльністю для забезпечення довготривалого стійкого розвитку. Управління маркетингом в широкому сенсі розглядається як загальне керівництво маркетинговою діяльністю підприємства, а у вузькому сенсі – планування виконання функцій з управління маркетинговою діяльністю підприємства.

В ринкових умовах господарювання діяльність будівельного підприємства повинна орієнтуватися на задоволення вимог споживачів за критеріями якості товару, своєчасності його доставки та наявності на ринку у оптимальних обсягах. Зважаючи на це, реалізація саме маркетингової складової економічної безпеки будівельного підприємства за заданими параметрами є запоруку успішного і ефективного його функціонування. Дотримання принципів маркетингу, досягнення задач маркетингової діяльності підприємства безпосередньо впливає на його економічну безпеку, в основі якої знаходиться досягнення економічних інтересів контрагентів будівельного підприємства.

Список літератури.

1. Hegel, G. (1997) *Logic Science*. Saint Petersburg: Nauka. 800 p.

2. Балабаниць А. В., Воеводзинська О. В. Стратегічне управління маркетингом взаємодії на основі концепції стратегічних змін / Балабаниць А.В., Водзинська О.В.// Стратегія підприємства в контексті підвищення його конкурентноспособності.- 2014. -№ 3(3) С.10-13.
3. Белявцева М.І., Воробйова В.Н. Маркетинговий менеджмент / М.І. Белявцева, В.Н. Воробйова// К: Центр навчальної літератури -2006.-407с. ISBN 966–364–218–1.
4. А. В., Воеводзинська О. В. Оцінка результативності маркетингового управління інноваційною активністю підприємств / А. В. Балабаниць, О. В. Воеводзинська // Економічний аналіз. - 2014. - Т. 16(2). - С. 25-33.
5. Короткова А. В., Шевченко О. А. Аналіз сучасного стану торгівлі в Україні, її роль та значення для розвитку національного господарства / А. В. Короткова, О. А. Шевченко // Управління розвитком. - 2014. - № 4. - С. 72-75.
6. Питер Друкер. Классические работы по менеджменту (Classic Drucker)./ Питер Друкер// — М.: «Альпина Бизнес Букс», 2008. — С. 220.
7. Питер Друкер. Менеджмент. Вызовы XXI века./ Питер Друкер// — М.: «Манн, Иванов и Фербер», 2012. — С. 256.
8. Система менеджменту інституціональної трансформації економіки України (теоретико-методологічний аспект): [колективна монографія] / [О. Д. Гудзинський, С. М. Судомир, Ю. С. Гудзинська та інші]; за заг. ред. О. Д. Гудзинського – К.: ТОВ «Аграр Медіа Груп», 2012. – 771 с.
9. Филип Котлер, Роланд Бергер, Нильс Бикхофф. Стратегический менеджмент по Котлеру. Лучшие приемы и методы (The Quintessence of Strategic Management: What You Really Need to Know to Survive in Business) /Филип Котлер, Роланд Бергер, Нильс Бикхофф // М: Альпина Паблишер ,2016 – С.144
10. Филип Котлер, Кевин Лейн Келлер. Маркетинг менеджмент (Marketing Managment) /Филип Котлер, Кевин Лейн Келлер// — П: Питер, 2007. . — С. 816.
11. Шумпетер Й. Теория экономического развития/ Й.Шумпетер; [пер. с. Нем. В.С. Автономова, М.С. Любского, А.Ю. Чепуренко]. – Прогресс Москва, 1982. – 455 с.

Список літератури.

1. Hegel, G. (1997) Logic Science. *Saint Petersburg: Nauka*, 800 p. [in English]
2. А. В. Balabanyts, O. V. (2014) Voievodzynska. Stratehichne upravlinnia marketynhom vzaiemodii na osnovi kontseptsii stratehichnykh zmin. *Stratehiya predpriyatya v kontekste povysheniya eho konkurentnosposobnosti*, № 3(3), p.10-13. [in Ukrainian]
3. М.І. Beliavtseva, V.N. Vorobiova (2006) Marketynhovyi menedzhment. *K: Tsentr navchalnoi literatury*, 407 p. ISBN 966–364–218–1. [in Ukrainian]
4. А. В. Balabanyts, Voievodzynska O. V. (2014) Otsinka rezultatyvnosti marketynhovoho upravlinnia innovatsiinoiu aktyvnisti pidpriemstv. *Ekonomichnyi analiz*, Т. 16(2), P. 25-33. [in Ukrainian]
5. А. В. Korotkova, O. A. Shevchenko (2014) Analiz suchasnoho stanu torhivli v Ukraini, yii rol ta znachennia dlia rozvytku natsional-noho gospodarstva. *Upravlinnia rozvytkom*, № 4, p. 72-75. [in Ukrainian]
6. Pyter Druker. (2008) Klassycheskye raboty po menedzhmentu (Classic Drucker. *M.: «Alpyna Byznes Buks»*, p. 220. [in Russian]
7. Pyter Druker (2012) Menedzhment. Vyzove XXI veka. *M.: «Mann, Yvanov y Ferber»*, p. 256. [in Russian]
8. O. D. Hudzynskiy, S. M. Sudomyr, Yu. S. Hudzynska ta inshi (2012) Systema menedzhmentu instytutsionalnoi transformatsii ekonomiky Ukrainy (teoretyko-metodolohichni aspekt): [kolek-tyvna monohrafiia]; za zah. red. O. D. Hudzynskoho. *K.: TOV «Ah-rar Media Hrup»*, 771 p. [in Ukrainian]
9. Fylyp Kotler, Roland Berher, Nyls Bykhhoff (2016) Stratehycheskyi menedzhment po Kotleru. Luchshye pryemy y metodu (The Quintessence of Strategic Management: What You Really Need to Know to Survive in Business). *M: Alpyna Pablysher*, p.144
10. Fylyp Kotler, Kevyn Lein Keller (2007) Marketynh menedzhment (Marketing Managment), *P: Pyter*, p. 816. [in Russian]
11. Shumpeter, Y. (1982) Teoryia ekonomycheskoho razvytyia [per. s. Nem. V.S. Avtonomova, M.S. Liubskoho, A.Iu. Chepurenko]. – *Prohress Moskva*, 455 p. [in Russian]

УДК 332.72 (477)

Ступень Р.М., к.е.н., в.о. доцента
Львівський національний аграрний університет

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Анотація. Здійснено аналіз сучасного стану ринку земель в сільському господарстві. Визначено основні економічні та організаційно-правові особливості функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення. Систематизовано елементи ринкового обігу сільськогосподарських земель в сучасних умовах господарювання. Охарактеризовано сучасний стан та особливості орендних відносин в сільськогосподарському землекористуванні за регіонами України.

Ключові слова: ринок, землі сільськогосподарського призначення, стан, функціонування, обіг земель, оренда, мораторій.

JEL code classification: Q15, Q18.

Stupen R.M., PhD, Acting Associate professor
Lviv National Agrarian University

THE MODERN STATE AND FEATURES OF THE MARKET FUNCTIONING OF AGRICULTURAL LAND MARKET

Abstract.

This paper deals with the analysis of the current state of the land market in agriculture. Today the market of agricultural land provides for exclusion on the one hand, and on the other hand the assignment of ownership (use) of agricultural farmland through its market circulation. The author determines basic economic, organizational and legal features of the agricultural land market functioning. These characteristics are expressed in the specifics of product, limited sale and mortgage of agricultural land, lack of competitive environment between buyers and sellers, underdeveloped infrastructure, etc. The main feature of the modern market land is that under the current legislation of Ukraine land owners have no right to sell or otherwise dispose of their land plots and land shares except mine, their inheritance and the withdrawal of land for public purposes. Market transformation taking place in the country, led to significant changes in the ownership structure of the land fund, resulting in private ownership today is about 75% of agricultural land. The elements of market circulation of agricultural land in the contemporary economy are systematized. It should be noted, that the lease form of relations has its own niche in the system of formation and effective functioning of the agricultural land market.

Keywords: market, agricultural land, state, functioning, land circulation, lease, moratorium.

Постановка проблеми. Земля є найважливішим природним ресурсом будь-якої держави, який відіграє виняткову роль в житті і діяльності суспільства. У більшості країн світу ринок землі є одним з найбільш регульованих державою ринків, при цьому особлива увага приділяється землям сільськогосподарського призначення. Проте в Україні, на даний час ринок земель сільськогосподарського призначення фактично не сформований, оскільки рішенням Верховної Ради України було винесено рішення про продовження мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний доробок у дослідження теоретичних та прикладних засад функціонуван-

ня ринку земель внесли: П. Гайдуцький, Д. Добряк, І. Лукінов, А. Мартин, Л. Новаковський, Б. Пасхавер, М. Ступень, А. Третяк та ін. Різні аспекти та особливості становлення та розвитку ринку земель сільськогосподарського призначення розглянуто в працях таких вітчизняних вчених як О. Гуторов, Г. Гуцуляк, Й. Дорош, В. Заяць, П. Саблук, М. Федоров, А. Щапов та ін. Разом з тим багато проблем, зокрема, пов'язаних з формуванням і функціонуванням ринку земель сільськогосподарського призначення, а також з його регулюванням в умовах сучасної економіки ще не повною мірою розкриті.

Цілі статті. Метою статті є аналіз стану та особливостей функціонування ринку зе-

мель сільськогосподарського призначення в сучасних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Земельно-ресурсний потенціал України становить 60,3 млн га землі серед яких 41,5 млн га займають сільськогосподарські угіддя (приблизно 19 % від загальної площі даного виду угідь в Європі). Майже половину земельно-ресурсного потенціалу України становлять чорноземи і лучно-чорноземні ґрунти, які характеризуються високою продуктивністю та вмістом гумусу. Кількість чорноземів в Україні є найбільшою в світі і складає 28 млн гектарів.

Протягом майже всього 20 століття земельні відносини в Україні базувались на державній формі власності на землю, яка виникла в результаті націоналізації. Всі землі в межах країни формували єдиний державний фонд і надавалися лише у володіння і користування. На початку дев'яностих років минулого сторіччя в економіці України активізували конструктивний перехід до ринкової системи господарювання [1]. Усі галузі національної економіки, міжгалузеві зв'язки, система економічних відносин, в т.ч. й земельних піддалися докорінній трансформації та реформуванню. Трансформація земельних відносин в аграрному секторі економіки була пріоритетним і складним завданням виходячи з того, що однією з основ ринкової економіки є приватна власність на засоби виробництва, адже земля є основним засобом виробництва в сільському господарстві.

З огляду на вищесказане, в Україні за часів Радянського Союзу довгий час мала місце монополія на землі в цілому та зокрема на землі сільськогосподарського призначення. За рішенням державних органів влади земельні ділянки перебували в безстроковому користуванні суб'єктів господарювання. В таких умовах здавалося, що земельного ринку не існувало взагалі. Проте, в певній формі він, все ж таки, функціонував. Будівлі та багаторічні насадження дозволялося продавати разом з ділянкою, на якій вони знаходились. Тобто, замість договору купівлі-продажу земельної ділянки існував лише договір купівлі-продажу майна, яке невід'ємно пов'язане з даною земельною

ділянкою, а сама ділянка переходила автоматично по праву успадкування чи дарування [2; 3]. Проте, за такого методу не існувало жодних гарантій збереження розмірів ділянки, оскільки ті могли бути змінені рішенням місцевої влади або ж навіть вилучені повністю.

Початком створення та функціонування ринку земель в його сучасній формі можна вважати початок 90-х років ХХ сторіччя, який характеризувався переходом від державної форми власності на землі сільськогосподарського призначення до приватної. В результаті приватизації значно зменшилась частка державної власності. Створені внутрішньогосподарські комісії фактично здійснювали процес приватизації через організацію інвентаризації земель сільськогосподарського призначення та формування списків осіб, які мали б отримати ділянку землі.

Проте, акцентування державної політики в аграрній сфері на прискореній і недостатньо вмотивованій приватизації землі та майна викликало руйнування крупного товарного сільськогосподарського виробництва, але не було ефективним в утворенні новітніх продуктивних виробничих форм. В результаті цього, за роки незалежності України сільськогосподарські площі скоротились майже на 8 млн га, що не могло не вплинути на процес сільськогосподарського виробництва. Мало місце неприпустиме роздрібнення структури аграрного виробництва. Оскільки ефективною системою контролю за земельним ринком так і не було розроблено та запропоновано, це викликало необхідність впровадження численних заборон та обмежень на ринку земельних ресурсів [4]. Як наслідок, цивільно-правові земельні угоди заключають «в тіні», в умовах відсутності контролю, чим приносять економічні втрати всім учасникам, державі та органам місцевого самоврядування.

Реорганізація більшості сільськогосподарських підприємств здійснювалася без належного економічного обґрунтування та землевпорядного забезпечення. Загальновідомий факт, що неодноразова зміна кількості господарств, розмірів і меж їх землекористування, структури сільськогосподарських угідь призводить до розбалансованості

основних засобів виробництва [5, с. 254], що в даний час зумовлює необхідність переосмислення та вдосконалення теорії і практики визначення оптимальних розмірів сільськогосподарських підприємств та їх землекористування.

Не було проведено еколого-економічного обґрунтування перерозподілу земельно-територіальних ресурсів у країні на базі відповідних загальнодержавних і регіональних прогностичних розробок. Недосконала практика реформування поглибила

екологічну незбалансованість земельного фонду, викликала зниження ефективності використання й охорони земель, здатності природного відновлення родючості ґрунтів [4, с. 25].

Таким чином, ринкові перетворення, що відбуваються в країні, спричинили значні зміни у структурі власності земельного фонду. Станом на 01.01.2015 р. в приватній власності знаходилося близько 75 % сільськогосподарських угідь (табл. 1).

Таблиця 1

Структура земельного фонду України за формами власності (станом на 01.01.2015 г.), тис. га

Форма власності	Земельний фонд		Сільськогосподарські угіддя			
			Усього		У т. ч. рілля	
	тис. га	% до під сумку	тис. га	% до під сумку	тис. га	% до під сумку
Приватна	31400,5	52,03	30983,7	74,61	27350,1	84,09
Державна	28886,0	47,86	10519,6	25,33	5161,6	15,87
Колективна	55,8	0,09	17,8	0,04	9,5	0,03
Комунальна	12,6	0,02	4,7	0,01	4,3	0,01
Усього	60 354,9	100,0	41525,8	100,0	32525,5	100,0

Джерело: розраховано за даними Держгеокадастру України.

Загалом, було створено передумови для формування особливого сегмента ринкових відносин, а саме ринку земель сільськогосподарського призначення. Розвиток ринку земель в сільському господарстві пов'язаний з цілою низкою особливостей, які виходять із специфіки земель сільськогосподарського призначення як товару. Необхідною і обов'язковою умовою перетворення землі в товар для початку функціонування легального земельного ринку є:

- наявність різних форм володіння і користування землею;
- платність землеволодіння та землекористування (земельний податок, орендна плата);
- можливість збільшення сум інвестиційних ресурсів через заставні операції – іпотеку.

В цілому, ринок представляє собою ніщо інше як місце, де зустрічаються продавець та покупець певного товару чи послуги.

В результаті їх взаємодії формується ціна та відбувається процес взаємного добровільного відчуження прав на майно з однієї сторони, та одночасне присвоєння цих прав з іншої.

Звідси слідує, що саме поняття «ринок» включає в себе взаємний обмін правами власності. Окрім витрат на самий об'єкт власності, у сторін виникають додаткові витрати, пов'язані з пошуком інформації про учасників ринку, веденням попередніх переговорів, визначенням характеристик об'єкту власності, укладанням контракту, який дозволить забезпечити виконання сторонами їх обов'язків і т. д.

Отже, земельний ринок – це відчуження з одного боку і привласнення прав на земельну ділянку – з іншого, що відбувається в результаті юридично оформленого договору. Ринок земель сільськогосподарського призначення – це механізм реалізації економічних відносин між продавцями і

покупцями з приводу реалізації та придбання специфічного виду товару – сільськогосподарських земель. У ширшому розумінні ринок сільськогосподарських земель – це соціально-економічний комплекс, що функціонує відповідно до ринкових законів, національної специфіки, територіальної масштабності і складається із сукупності підприємств, установ, предста-

вництв безпосередньо пов'язаних з ринковим обігом земель сільськогосподарського призначення.

Більш широким поняттям є ринковий обіг земель, тобто періодична зміна землевласників і землекористувачів шляхом перерозподілу їх прав і функцій на основі здійснення угод (рис. 1).

Рис. 1. Елементи ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення

Земля, що знаходиться в обігу, являється універсальним об'єктом ринкових відносин. Ринок землі стимулює появу економічних відносин не лише в сфері обігу, а й безпосередньо в сфері виробництва. Існує два підходи до трактування поняття «ринок землі». В більш широкому розумінні – це сукупність взаємозв'язків, які виникають між суб'єктами господарювання в процесі володіння, користування і розпорядження земельними ділянками. Тим часом, в більш вузькому розумінні – це механізм перерозподілу прав власності на землі за допомо-

гою здійснення економічних операцій (купівля, продаж, оренда, застава, дарування і спадкування), в результаті яких і відбувається зміна власника на певну ділянку землі.

На думку автора, дослідження ринку землі необхідно почати з визначення об'єкта і суб'єкта ринкових відносин. Об'єктом даного виду ринку є землі сільськогосподарського призначення, під якими розуміються землі надані для потреб сільського господарства. Землі сільськогосподарського призначення можуть бути використані для ве-

дення сільського господарства, науково-дослідних та інших цілей, пов'язаних з сільськогосподарським виробництвом. У складі земель сільськогосподарського призначення пріоритетне місце займають сільськогосподарські угіддя.

Основною особливістю сучасного ринку земель є те, що згідно з чинним законодавством України власники земельних часток (паїв) не мають права продавати або іншим способом відчужувати належні їм земельні ділянки та земельні частки (паї), крім міни, передачі їх у спадщину та при вилученні земель для суспільних потреб. Це питання вже більше десяти років регулюється Законом України «Про внесення змін до розділу Х «Перехідні положення» Земельного кодексу України щодо продовження заборони відчуження сільськогосподарських земель» [6] (остання його редакція регламентує так званий «мораторій» на продаж сільськогосподарських земель до 01.01.2017 р.).

Обмеження, направлені на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення викривляють сам механізм формування приватної власності на земельну ділянку: «на папері» право власності існує, але застосування економічних механізмів в повному обсязі неможливе. Земля не може використовуватися в якості інструменту залучення кредитів і інвестицій в господарську діяльність її власника, оскільки не може бути включеною безпосередньо як об'єкт застави, а віддати під заставу право на оренду землі майже неможливо. Дана проблема може бути вирішена разом зі скасуванням мораторію, який безпосередньо залежить від прийняття законопроекту «Про обіг земель сільськогосподарського призначення», а також законопроекту «Про ринок земель».

Прийняття законопроекту «Про ринок земель» з урахуванням запропонованих підходів дозволить створити правові передумови для запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення, що передбачає обмежене державне регулювання процедури відчуження власниками прав на земельні ділянки сільськогосподарського при-

значення, що забезпечить введення ринкового обігу прав на земельні ділянки сільськогосподарського призначення з одночасною мінімізацією його потенційних негативних еколого-економічних наслідків.

Важливою особливістю вітчизняного ринку земель сільськогосподарського призначення є те, що існують дві норми – «земельна частка (пай)» і «земельна ділянка», які характеризують наявність права власності, однак частка – менш чітко визначення, що носить досить абстрактний характер, на відміну від ділянки. З метою виділення земельної частки у праві спільної власності на земельну ділянку в окрему ділянку власнику землі необхідно здійснити ряд заходів, встановлених Законом України «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)» [7].

Ще однією важливою, а багато в чому визначальною особливістю землі як економічного ресурсу та як реалізованого товару є її обмеженість. На відміну від капіталу земля нерухома. Можливості розширення сільськогосподарських площ досить незначні. Це означає, що пропозиція землі не може бути збільшено навіть в умовах значного зростання цін на землю.

В системі земельних відносин важливе місце займає оренда землі, як особлива форма реалізації земельної власності і господарського використання головного засобу виробництва в сільському господарстві. Оренда сприяє залученню в господарський обіг земельних ділянок, формальні або реальні власники яких не можуть або не хочуть використовувати сільськогосподарські землі за їх прямим призначенням.

За даними Проекту «Підтримка реформ у сільському господарстві та земельних відносинах в Україні» упродовж 2013–2015 рр. (дані за 2015 р. наведені за 1-3 квартали) всього в оренду було передано 832 551 ділянок землі загальною площею 3 513 015,64 га, із них понад 99% становлять сільськогосподарські угіддя (рис. 2) [8].

Рис. 2. Динаміка зареєстрованих на території України ділянок, що перебувають в оренді

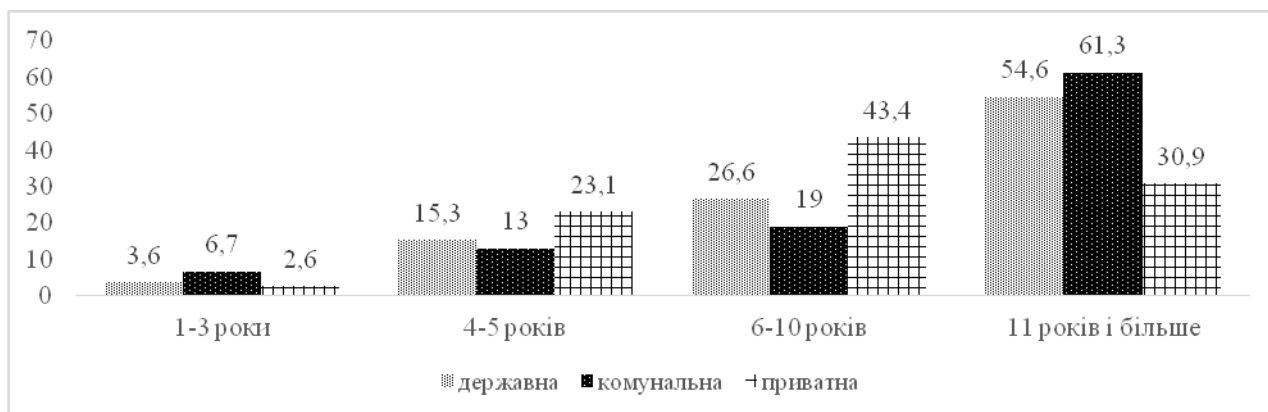
Джерело: сформовано автором за даними [8].

Оренда сільськогосподарських земель в Україні становить 82–99% від усіх договорів оренди. Стосовно розподілу сільськогосподарських земель відповідно до термінів дії договорів оренди, то варто зауважити, що останнім часом кількість ділянок, орендованих терміном до 5 років,

становить понад 30%, а за площею більше 25%. Серед земель приватної власності найбільш розповсюдженими є договори оренди терміном від 6–10 років, а серед державної та комунальної – на 11 років і більше (рис. 3).

(a)

(б)

Рис. 3. Розподіл кількості (а) та площі (б) сільськогосподарських земельних ділянок у 2014 р. за терміном дії договорів оренди, %

Джерело: сформовано автором на основі даних [9].

Середня вартість оренди землі в Україні на квітень 2015 року складає 727,6 грн/га на рік. Найвищі ставки – в Полтавській області, де орендувати 1 га земель

сільськогосподарського призначення можна в середньому за 1327 гривень на рік (табл. 3).

Таблиця 3

Характеристика орендних відносин за регіонами України, станом на 01.04.2015 р.

Регіон	Укладено договорів оренди земельної частки (паю)	Площа земель, переданих в оренду за договорами, тис. га	Плата за оренду земельних часток (паїв) в грошовому еквіваленті на один рік, тис. грн	Плата за 1 га на рік, грн
АРК*	138383	623,7	42,4	388,6
Вінницька	422530	1028,4	56,4	678,6
Волинська	92078	194,9	23,5	711,2
Дніпропетровська	224263	1267,5	57,7	746,6
Донецька	177265	970,5	54,5	515,4
Житомирська	173087	485,4	37,7	640,6
Закарпатська	9042	13,2	3,3	296,6
Запорізька	172116	1168,1	54,8	571,4
Івано-Франківська	122472	94,7	19,2	676,8
Київська	203066	570	37,7	645,8
Кіровоградська	212933	1052,5	58,9	888,2
Луганська	126097	752,9	44,3	543,5
Львівська	157298	238,3	23,5	650
Миколаївська	147388	859,9	48,6	597,9
Одеська	249227	1069,5	48,5	638,9
Полтавська	299625	1100,5	59,5	1327
Рівненська	99071	231,5	29,2	1068,8
Сумська	206482	696,6	48,2	787,9
Тернопільська	261822	477,9	49,6	546,1
Харківська	192649	1038,2	47,6	866
Херсонська	134168	804,2	45,5	551,9

Продовження таблиці 3

Хмельницька	325265	729,6	49,4	729,2
Черкаська	269714	789,1	60,3	1121,7
Чернівецька	94079	114,1	25,5	868,4
Чернігівська	244246	796,1	45,9	598,4
Україна	4781850	17168,0	47,2	727,6

* станом на 01.01.2015 р.

Джерело: за даними Держгеокадастру України

Специфіка та різноманітність спеціалізації аграрного виробництва підтверджує твердження, про те що навіть п'яти років буває недостатньо для істотної перебудови економічних відносин в даній галузі. Тому, з метою забезпечення орендарю гарантованого землекористування, мінімальний термін оренди землі повинен бути досить тривалим.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, можна зробити висновок, що ринок земель сільськогосподарського призначення передбачає відчуження з одного боку і присвоєння з іншого боку прав власності (користування) на землі сільськогосподарського призначення шляхом їх ринкового обігу. Існує ряд особливостей дослі-

джуваного ринку, які виражаються у специфіці товару, обмеженості продажу та застави сільськогосподарських земель, відсутності конкурентного середовища між покупцями і продавцями, нерозвиненістю інфраструктури тощо. Необхідно також відмітити, що орендна форма відносин має свою нішу в системі формування та ефективного функціонування ринку землі сільськогосподарського призначення. Тому, на нашу думку, в рамках аналізу ринку земель сільськогосподарського призначення, як такого, що формується має специфічні особливості та суперечності, доцільно сформулювати можливі критерії визначення розвитку даного ринку, які можуть стати об'єктом подальших наукових досліджень.

Список літератури:

1. Заяць В.М. Розвиток ринку сільськогосподарських земель: [монографія] / В.М. Заяць. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2012. — 390 с.
2. Сомова А.В. Оборот земель селськохознайственнаго назначення как фактор повышениа ефективности использования земли / А.В. Сомова // Современное состояние и основные тенденции развития хозяйствующих субъектов аграрной сферы экономики России: сборник докладов научной конференции. – Орел: ОрелГАУ, 2003. – С. 45–49.
3. Федоров М. М. Земельна реформа і розвиток ринкових земельних відносин / М. М. Федоров // Економіка АПК. – 2011. – № 7. – С. 55–60.
4. Розвиток ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні: [аналітична доп.]. – К.: НІСД, 2011. – 29 с.
5. Шкуратов А.И. Эколого-экономические проблемы сельскохозяйственного землепользования в процессе реформирования земельных отношений в Украине / А.И. Шкуратов // Проблемы экономики: сборник научных трудов. – Минск: Институт системных исследований в АПК НАН Беларуси, 2013. – №1(16). – С. 247-257.
6. Моніторинг земельних відносин в Україні. 2014-2015: статистичний щорічник / Проект «Підтримка реформ у сільському господарстві та земельних відносинах в Україні». – К.: 2016, – 95 с.
7. Закон України «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)» від 05.06.2003 № 899-IV/ Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 38. – Ст. 314.
8. Закон України «Про внесення змін до розділу Х "Перехідні положення" Земельного кодексу України щодо продовження заборони відчуження сільськогосподарських земель» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/767-19>

References:

1. Zaiats V.M. (2012) Rozvytok rynku silskohospodarskykh zemel: [monohrafiia]. K.: NNTs «IAE», 390 p. [in Ukrainian]
2. Somova A.V. (2003) Oborot zemel selskokhoziaistvennoho naznachenya kak faktor povysheniya effektivnosti yspolzovaniya zemly. Sovremennoe sostoianye y osnovnye tendentsyy razvytiya khoziaistvuiushchykh subektov ahrarnoi sfery ekonomyky Rosssy: sbornik dokladov nauchnoi konferentsyy. *Orel: OreIHAU*, p. 45–49. [in Russian]
3. Fedorov M. M. (2011) Zemelna reforma i rozvytok rynkovykh zemelnykh vidnosyn. *Ekonomika APK*, № 7, P. 55–60 [in Ukrainian]
4. Rozvytok rynku zemel silskohospodarskoho pryznachennia v Ukraini: [analitichna dop.] (2011). K.: NISD, 29 p. [in Ukraine]

5. Shkuratov A.Y. (2013) Ekologo-ekonomycheskye problemy selskokhoziaistvennogo zemlepolzovaniya v protsesse reformyrovaniya zemelnykh otnosheni v Ukrainy. *Problemy ekonomyky: sbornyk nauchnykh trudov.* – Mynsk: Ynstytut systemnykh yssledovanyi v APK NAN Belarusy, №1(16), P. 247-257. [in Russian]
6. Monitorynh zemelnykh vidnosyn v Ukraini. 2014-2015: statystychnyi shchorichnyk (2016). *Proekt «Pidtrymka reform u silskomu hospodarstvi ta zemelnykh vidnosynakh v Ukraini»*, K., 95 p. [in Ukraine]
7. Zakon Ukrainy «Pro poriadok vydilenni v naturi (na mistsevosti) zemelnykh dilianok vlasnykam zemelnykh chastok (paiv)» vid 05.06.2003 № 899-IV/ *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, № 38, p. 314. [in Ukraine]
8. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do rozdil X "Perekhidni polozhennia" Zemelnoho kodeksu Ukrainy shchodo prodovzhennia zaborony vidchuzhennia silskohospodarskykh zemel» [Online]. – Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/767-19> [in Ukraine]

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 331.1

*Бочарова Н. О., к.е.н., доцент,
Редько Л. І., к.е.н., ст.викладач,
Таврійський державний агротехнологічний університет*

МОТИВАЦІЙНА СКЛАДОВА ЯК БАЗИС УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ Й КОМУНІКАЦІЙНОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ

Анотація. У статті проаналізовано та обґрунтовано сучасні підходи до формування механізму мотивації праці як важелю системи управління відтворенням ресурсів для неї; проаналізовано переваги та недоліки в процесі застосування його у бізнес-середовищі українськими та закордонними підприємствами; висвітлено етапи запровадження новітніх систем мотивації, обґрунтовано ключові аспекти при виборі дієвого мотиваційного механізму за умов становлення ринкової соціально орієнтованої економіки в Україні.

Ключові слова: людські ресурси, людський капітал, мотивація праці, мотиваційний механізм, персонал, системи стимулювання персоналу.

JEL code classification: J24, J59

MOTIVATION COMPOSITION AS THE PERSONAL MANAGEMENT BASIS IN ADMINISTRATIVE AND COMMUNICATION MANAGEMENT

*Bocharova N.O., Ph.D., associate professor
Redco L.I., Ph.D., Senior Lecturer,
Tavriya State Agrotechnological University*

Abstract.

Formulation of the problem. In today's conditions, the approaches to the interpretation of the notion of the category "motivation of labor" and the motivational mechanism as such are significantly changed. Under the conditions of formation and development of a market-oriented social economy, labor motivation gradually acquires not only socio-economic and psychological characteristics, but also reveals its organizational-legal aspect as much as possible. It is clear that each experienced manager understands that the success of an enterprise depends largely on the qualitative selection and fruitful performance of the staff, which is why the personnel issues are the basis of the modern motivational mechanism, and therefore the treatment of the category "motivation of labor" greatly extends the limits of the process of stimulation of workers.

Result. The modern approaches to the formation of the mechanism of motivation of labor as a lever of the system for managing the reproduction of resources for it have been analyzed and substantiated in the article. The advantages and disadvantages in the process of using it in the business environment by Ukrainian and foreign enterprises have been analyzed. The stages of introduction of the newest motivational systems have been highlighted. Key aspects in the choice of effective motivational mechanism in the conditions of formation of a market socially oriented economy in Ukraine have been grounded in this article.

Conclusions. Emphasizing the main tendencies and features of the process of organizing motivation for highly effective work in the context of the actions of modern schools of personnel management, we believe that key aspects in choosing and justifying the motivational mechanism should be perception of personnel as the dominant factor in the development of any organizational system, starting with the a priori stages of its involvement, integration of any means, including motivational ones, regarding personnel management in the overall strategy of organization of the enterprise as a whole and others.

Постановка проблеми. В умовах со-
годення суттєво змінюються підходи до

трактування поняття категорії «мотивація
праці» й мотиваційного механізму, як та-

кого. За умов становлення та розвитку ринкової соціально-орієнтованої економіки мотивація праці поступово набуває не лише соціально-економічного й психологічного характерів, але й максимально розкриває її організаційно-правовий аспект. Зрозуміло, що кожний досвідчений керівник розуміє, що успіх роботи підприємства багато в чому залежить від якісного добору й плідної результативності праці персоналу, саме тому кадрові питання покладені в основу сучасного мотиваційного механізму, а відтак трактування категорії «мотивація праці» значно розширює межі процесу стимулювання робітників. Тому сучасні менеджери акцентують увагу на пошуку нових підходів та методів мотивації праці, поступово впроваджуючи їх через зміну докорінних догм та принципів у фактично діючі механізми мотивації підприємств усіх без винятку сучасних організаційних форм і систем господарювання. Дані аспекти обумовлюють актуальність написання статті з обраної тематики, а також формують її концепцію та стиль викладення авторського матеріалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні в Україні такий напрямок дослідження як система мотивації праці набуває достатнього поширення у наукових та підприємницьких колах, адже здебільшого цей вид організації роботи з персоналом більше відомий у країнах Заходу. Зокрема, обґрунтуванню основних аспектів та тенденцій матеріальної та нематеріальної мотивації були присвячені праці таких вчених, як Кузьміна О. Є., Кредісова А. І., Яцури В., Немцова В. Д., та ін. Також досить широко у своїх працях висвітлюють поняття та значення мотивації, такі вчені як: Мельник О. Г., Завадський Й. С., Грифін Р., Черкасов В. В.

Через недостатню інтегрованість даної категорії в науково-практичне економічне середовище України в умовах його безперервного розвитку й активізації різнорівневого й різновидового менеджменту вважаємо за необхідне і в подальшому привертати увагу фахівців економіко-управлінського профілю до впровадження певних елементів закордонного досвіду як індивідуальної, так і групової мотивації

щодо організації та управління виробництвом в сучасний соціоекономічний простір нашої держави.

Формулювання цілей статті. Метою написання статті є формування концептуальних підходів до алгоритму й форм організації мотивації праці через призму діючих форм управління персоналом в контексті фундаментальних аспектів адміністративного менеджменту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фактично в умовах сьогодення мотивація праці являє собою певне групування способів створення у працівників бажання працювати, працювати більш якісно й результативно з максимальною віддачею. Тобто фактично мотивація праці – це багатоетапний механізм поступової віддачі працівника підприємству з максимальним ототожненням й переважанням його власних цілей та результатів праці над цілями та результатами роботи підприємства.

Відтак, система мотивації праці не здатна існувати як певний одномиттєвий аспект для досягнення певного результату, це рухлива мінлива виражена шляхом практичних апробацій певна система інтересів, мотивів, стимулів, а також форм і методів їх ототожнення та практичної реалізації, притаманна певному об'єкту підприємництва за певних особистих умов, та постійно змінювана під впливом певних загальних та особистих (внутрішніх) чинників та факторів, як індивідуальної, так і групової мотивації.

Таким чином, за умов сьогодення мотиваційний механізм – це комплекс заходів по залученню, зануренню (в корпоративний дух фірми, компанії, установи або підприємства), максимальній активізації з прагненням до постійного оновлення якісно суттєвих здібностей і навичок працівників за умови їх відповідного, як сталого, так і імпульсного своєчасного стимулювання. Тобто, система мотивування має починатися не з моменту співставлення результатів роботи із сумою винагороди за неї, а набагато раніше, ще до моменту появи працівника у складі та штатному розкладі певної компанії, фірми або підприємства. Працівник має сам бажати потрапити

до складу саме цього трудового колективу, і саме з цього моменту має починатися мотивація. Лише набувши корпоративного духу й бажання працювати саме у цій команді, співробітник матиме на меті постійно підвищувати результативність своєї праці, доводячи тим самим відданість власному підприємству; в той же час його працездатність та якість роботи вимагатимуть відповідної віддачі та ставлення до нього роботодавця через певну систему заохочень.

У цьому сенсі слід зазначити, що крім основних загально відомих мотивації функцій, зокрема, таких як: спонукальна, спрямовувальна, регулююча (контролююча) й додаткова – виховна функція, в умовах сьогодення та в межах комплексного підходу до менеджменту персоналу на мотивацію праці додатково покладаються такі функції як:

- адміністративна,
- планово-звітна,
- комунікаційно-документаційна (тожно до комунікаційного та офіс-менеджменту),
- маркетингова (в сенсі залучення персоналу),
- життєзабезпечувальна (вона ж відтворювальна)
- функція управління персоналом як така.

Виконання цих функцій вимагає певної етапності, послідовності й алгоритму, як при організації (формуванні мотиваційного механізму) й реалізації процесу мотивації, так і при його моніторингових дослідженнях.

Зокрема, сучасні системи мотивації в публічному управлінні та адмініструванні базуються на так званих моделях «Бізнес-конструктору», що передбачає проходження наступних етапів:

- Розробка й реалізація чіткого плану побудови сильної команди;
- Система найму «правильних людей»,
- Запровадження авторських технологій адаптації та навчання персоналу;
- Запровадження ефективної системи мотивації;
- Удосконалення методології розвитку корпоративної культури.

Звертаючись до історичного досвіду, побудова сильної команди має базуватись на наступних принципах:

- максимальне використання людського потенціалу з метою досягнення цілей організації;
- відбір та оцінка претендентів;
- духовна мотивація;
- тенденції контролю;
- кар'єрна мотивація;
- застосування змагального характеру як мотивуючого мотиваційного чиннику;
- імовірні концепції грошової винагороди;
- тенденції покарань при збереженні добрих відносин у колективі в цілому;
- ідеї вивільнення персоналу в рамках етики ділових відносин за можливостей виконання двох умов: збереження гідного іміджу організації та збереження корпоративних зв'язків.

Система найму «правильних людей» у контексті різнорівневого менеджменту передбачає оптимальне розкриття і використання основних моделей лідерства (залежно від мети підприємства та особистісних вподобань і цілей), а саме:

- ресурсного, формального й жорсткого адміністративного лідерства, при якому керівник розглядає персонал суто як ресурс виробництва для досягнення мети, ресурс, який він купує за заробітну плату,
- модель лідера-службовця, полягає у розкритті особистісного потенціалу кожного з співробітників з його особистою мотивацією в межах певного конкретного виробничого середовища.

Акцентуючи увагу на особистісних якостях керівників вищої та середньої ланки, з метою досягнення їх максимальної вмотивованості у процес виробництва, необхідно концентрувати увагу на формуванні їх думок та ставленні до підлеглих й до виконання певних обов'язків.

Таким чином, розрізняють наступні стилі мислення:

- 1) синтетичний – прихильники якого є постійно у русі й прагнуть змін, це новатори й креативщики і саме таких підходів до заохочення вони очікуватимуть зверху;
- 2) ідеалістичний – його прихильники ставлять понад усе кінцевий результат,

легко сприймають нові ідеї та пропозиції, особливо не занурюючись у сутність питання, прагнуть до злагоди та уникнення конфліктів, прагнуть до матеріальних людських цінностей, тобто їх механізм заохочення найпростіше будувати шляхом виваженої системи грошового заохочення тощо;

3) прагматичний – ці службовці не пропускають жодних можливостей, коли є гідним все, що так чи інакше спрацьовує; це керівники-новатори, експериментатори, тобто ті, хто оптимально придатний до ризиків і засвоєння усього нового; це достатньо гнучкі та здатні до швидкої адаптації особи, через це їм прийнятні будь-які підходи щодо організації процесу стимулювання їх праці;

4) аналітичний – як відомо, аналітики – це ті, хто, в першу чергу, шукають кращого шляху, вони досить високо цінують знання і важко переносять нове та невідоме; їм притаманно спиратись на певний попередній досвід, здавна засвоєні навички, заздалегідь апробовані методики; відповідно і у засобах заохочення до праці аналітики надають перевагу раціональності, стабільності й передбачуваності, спираючись на попередньо набутий досвід та інформацію;

5) реалістичний – реалісти спираються на факти, прагнучи уникати негарздів та помилок, при цьому вони намагаються за будь-яких обставин контролювати ситуацію, через що їх ціннісні пріоритети максимально наближені до вподобань аналітиків.

Зрозуміло, що групування за даними стилями мислення автоматично набуває додаткової корисності та актуальності й при запровадженні авторських технологій адаптації та навчання персоналу.

Повертаючись до практичних аспектів стимулювання в загальному механізмі мотивації праці, звертаємо увагу на наступні аспекти його організації. Сучасні методи управління мотивацією умовно прийнято поділяти на 3 групи: індивідуальні – спрямовані на заохочення вузьких груп працівників з однаковими інтересами й мотивами, діагностичні – які застосовують для оцінки вмінь, вагань, очікувань і можливостей кожного окремого працівника та організаційні, які використовують для утворення мотиваційної стимулюючої системи в організації в цілому. Узагальнена схема заохочень при організаційних методах управління мотивацією представлена в таблиці 1.

Таблиця 1

Узагальнена схема заохочень при організаційних методах управління різнорівневою мотивацією персоналу

Загальна винагорода				
Матеріальне заохочення				Нематеріальне заохочення
Пряме		Непряме		
Фіксована частина	Змінна частина	Програми соціального захисту	Додаткові пільги	Державне
Базова заробітна плата	Річні преміальні виплати	Обов'язкові (встановлені державою)	Загальнодоступні	
Додаткові виплати й компенсації	Довгострокові преміальні виплати	Добровільні (індивідуальні страхові або корпоративні)	Індивідуальні (для окремих категорій працівників)	Корпоративне

Представлена в таблиці 1 схема заохочень є достатньо гнучкою й швидко змінюється під впливом внутрішніх та зовнішніх чинників на загальну концепцію роботи підприємства

Якщо ж розглядати імовірні тенденції сучасних мотиваційних шкіл та течій, притаманні умовам ринкової економіки, вважаємо за потрібне більш детально виокремити й обґрунтувати наступні мотиваційні

чинники та елементи як базис механізму управління персоналом в контексті адміністративного, логістичного, комунікаційного та офіс-менеджменту.

Почнемо з матеріальної складової. **Економічну або матеріальну мотивацію** доцільно поділяти на систему штрафів і систему заохочень. Система грошових заохочень, у свою чергу, здатна набувати вигляду як легальної, так і латентної (прихованої) мотивації.

До легальних методів грошової (матеріальної) мотивації пропонується віднести:

1. Доходи, пов'язані з трудовою діяльністю, а саме:

- трудовий дохід найманого працівника за тарифною або безтарифною системами стимулювання;
- доплати й надбавки до тарифних ставок і посадових окладів;
- система оцінювання посад і формування грейдів;
- виплати й винагороди за цивільно-правовими договорами;
- система преміювання згідно результативності праці;
- доходи від здійснення підприємницької та незалежної професійної діяльності;
- доходи у вигляді роялті, іншої плати за використання прав інтелектуальної власності та ін.

Стосовно заходів латентної матеріальної мотивації до них пропонується віднести:

- програми соціального страхування персоналу;
- гарантії та компенсації в системі мотивації, зокрема формування соціального пакету;
- матеріальна допомога;
- програми участі персоналу в прибутку підприємства;
- програми участі персоналу в акціонерному капіталі;
- мотивація проектних груп;
- мотивація працівників до інноваційної діяльності;
- особливості мотивації керівників вищого (середнього, низового) рівня управління;
- мотивації працівників торгівлі (так

звана «мотивація зірок»);

- вплив політики трудових доходів на формування бренду роботодавця;
- особливості мотивації за гендерним принципом тощо.

При цьому особливу увагу привертають аспекти й підходи щодо формування так званого соціального (компенсаційного) пакету. До них пропонується віднести:

- встановлення однакового набору соціальних виплат і заохочень усім працівникам підприємства;
- встановлення соціальних виплат і заохочень відповідно до ієрархічної структури підприємства та грейдів;
- формування соціальних виплат і заохочень за принципом «кафетерію» та «шведського столу»;
- монетаризація (тобто певна повна або часткова грошова компенсація).

Якщо розглядати систему заходів стимулювання неекономічного характеру, так звану **нематеріальну мотивацію**, то відповідно до сучасних тенденцій до неї пропонується віднести:

- корпоративну культуру;
- програми професійного розвитку персоналу, в тому числі й за рахунок фірми;
- внутрішні комунікації та інформування персоналу як чинники формування мотиваційного профілю персоналу;
- стимулювання працівників вільним часом та гнучким режимом праці;
- проведення колективних корпоративних змагальних заходів спортивного й розважального характеру тощо.

Висновки. Відтак, уособлюючи основні тенденції та риси процесу організації мотивування до високоефективної праці в контексті дії сучасних шкіл управління персоналом, вважаємо, що ключовими аспектами при виборі та обґрунтуванні мотиваційного механізму мають стати:

- сприйняття персоналу, як домінуючого фактору розвитку будь-якої організаційної системи, починаючи з апріорних етапів його залучення (відбору й добору);
- інтеграція будь-яких засобів, в тому числі й мотиваційних, щодо управління персоналом у загальну стратегію організації підприємства в цілому;
- інтеграція різнорівневого менеджмен-

ту;

- стабілізація кадрового складу;
- селекційний та сегментований підхід до персоналу на всіх ланках роботи;
- професіоналізація функцій управління персоналом в поєднанні з його гнучкістю згідно вимог часу;
- зростання значущості соціальних мотивації та партнерства й солідарності в межах кожного окремого виробництва;
- перехід до невинної системи розвитку

й кар'єрного зростання персоналу;

- статусне наближення підлеглих та працівників апарату управління з наданням певних пільг для працівників керуючої ланки;
- розвиток гомогенної корпоративної культури та етики;
- забезпечення внутрішньої та зовнішньої системи безпеки організації;
- інтеграція нових форм економічного заохочення тощо.

Список літератури:

1. *Армстронг Майкл*. Стратегическое управление человеческими ресурсами. — М.: ИНФРА — М, 2002. — 328 с.
2. Богиня Д.П., Семикіна М.В. Трудовий менталітет у системі мотивації праці. — Кіровоград: Поліграф-Терція, 2010.
3. Грифін Р., Яцура В. Основи менеджменту: Підручник / Наук. ред.. В. Яцура, Д.Олесневич. — Львів: БаК, 2001. — 624 с
4. *Десслер Г.* Управление персоналом: Уч. пособие / Пер. с англ., под ред. Ю. В. Шленова. — М.: БИНОМ, 1997.
5. *Колот А. М.* Мотивація персоналу: Підручник. — К.: КНЕУ, 2002. — 337 с.
6. Кредісов А. І., Панченко Є. Г., Кредісов В. А. Менеджмент для керівників. — К.: Т-во «Знання», КОО, 2009. — 556 с.
7. Ляшенко Т. Соціальне партнерство: шлях до ринкової держави // Юридичний вісник. — 1999. - №18. — 6-12 травня.
8. Маркіна І. А. Менеджмент підприємства. Науковий посібник для студентів вищих навчальних закладів — К.: НМЦ «Укоопосвіта», 2000.- 268 с.
9. Менеджмент персоналу / В. М. Данюк, В. М. Петюх. — К.: КНЕУ, 2004. — 289 с.
10. *Травин В. В.* Менеджмент персонала підприємства. — М.: Дело, 2000.
11. Хміль Ф.І. Основи менеджменту: підручник. / Ф.І. Хміль.-К.: Академвидав, 2003. — 608 с.
12. Черкасов В. В., Платонов С.В., Третяк В.И. Управленческая деятельность менеджера. К.: Ваклер, Атлант, 1998. — 470 с.
13. *Маслов В. И.* Стратегическое управление персоналом в условиях эффективной организационной культуры. — М.: Финпресс, 2004.

Reference:

1. Armstrong Maykl. (2002) Strategicheskoe upravlenie chelovecheskimi resursami. M.: INFRA, 328 p. [in Russian]
2. Boginya D.P., Semikina M.B. (2010) Trudoviy mentalitet u sistemi motivatsiyi pratsi. — Kirovograd: Poligraf-Tertsiya. [in Ukrainian]
3. Griffin R., Yatsura V. (2001) Osnovi menedzhmentu: Pidruchnik / Nauk. red.. V. Yatsura, D.Olesnevich. Lviv: BaK., — 624p. [in Ukrainian]
4. Dessler G. (1997) Upravlenie personalom: Uch. posobie / Per. s angl., pod red. Yu. V. Shlenova. — M.: BINOM. [in Russian]
5. Kolot A. M. (2002) Motivatsiya personalu: Pidruchnik. K.: KNEU, 337 p. [in Ukrainian]
6. Kredisov A. I., Panchenko E. G., Kredisov V. A. (2009) Menedzhment dlya kerivnikov. — K.: T-vo «Znannya», KOO, 556 p. [in Ukrainian]
7. Lyashenko T. (1999) Sotsialne partnerstvo: shlyah do rinkovoyi derzhavi. Yuridichnyy visnik, №18. — 6-12 travnya. [in Ukrainian]
8. Markina I. A. (2000) Menedzhment pidpriemstva. Naukoviy posibnik dlya studentiv vishchih navchalnih zakladiv. K.: NMTs «Ukooposvita», 268 p. [in Ukrainian]
9. V. M. Danyuk, V. M. Petyuh (2004) Menedzhment personalu. K.: KNEU, 289 p. [in Ukrainian]
10. Travin V. V. (2000) Menedzhment personala predpriyatiya. — M.: Delo [in Russian]
11. Hmil F.I. (2003) Osnovi menedzhmentu: pidruchnik. / F.I. Hmil.-K.: Akademvidav, 608 p. [in Ukrainian]
12. V. V. Cherkasov, S.V. Platonov, V.I. Tretyak (1998) Upravlencheskaya deyatelnost menedzhera. K.: Vakler, Atlant, 470 p. [in Russian]
13. Maslov, V. I. (2004) Strategicheskoe upravlenie personalom v usloviyah effektivnoy organizatsionnoy kultury. M.: Finpress [in Russian]

УДК 336.72

Греськів О. Б., к.геогр.н, доцент
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
ogreskiv@gmail.com

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ: ТЕОРЕТИКО- МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті досліджено термінологічний апарат таких понять, як «організація», «потенціал». Сформовано дефініцію поняття «організаційний потенціал підприємства». Доведено, що організаційний потенціал слід оцінювати з позиції синергічного ефекту через організаційну взаємодію, через збалансовану та раціональну його видову і функціональну структуру

Ключові слова: потенціал, організація, організаційний потенціал, підприємство, система, синергізм, управління, розвиток.

JEL code classification: I38, H49

Greskiv O. B., PhD, associate professor
SD NUBiP of Ukraine "Berezhansky Agrotechnical Institute"
ogreskiv@gmail.com

ORGANIZATIONAL POTENTIAL OF SOCIO-ECONOMIC SYSTEMS: THEORETICAL-METHODOLOGICAL ASPECT

Abstract. The article explores the terminology of such concepts as "organization", "potential". Definition of the concept of "organizational potential of the enterprise" is formed. It is proved that organizational potential should be evaluated from the standpoint of a synergistic effect through organizational interaction, through its balanced and rational form and function.

The methodology for researching the concept of "organizational potential" is based on a clear definition of the concepts of "potential" and "organization". The essence of the potential should be based on: the target orientation of enterprises and potential; quantitative and qualitative characteristics; the components of the technical-technological, organizational-economic, biological, socio-psychological and managerial character, mechanisms of support on which the authors emphasize Gudziński O.D., Sudomir S.M. and Gurenko T.O. The potential of the organization should be considered by the definition of the author C Sudomir, because of the ability of the organization and its management system as an open socioeconomic system to objectively formulate a balanced set of opportunities (competitive advantages) to meet the needs of consumers and fulfill obligations. Editors act on interests in accordance with selected segments of the market, ensuring sustainable strategic development of business entities, their competitiveness, ability to adapt to changes in the external environment in a timely manner. This understanding of "potential" allows us to more reasonably approach the formation of a productive capacity management system and to ensure its effectiveness in the process of implementing potential opportunities in accordance with defined criteria and evaluation indicators.

Organizational potential of the enterprise, like any system, is prone to the influence of certain regularities of systems. The law of integrity (emergence) means that the interaction of all elements of the organizational potential gives a synergistic effect, which is significantly higher than the effect of autonomous, non-interconnected use of individual elements of organizational capacity. Since the organizational potential is formed to achieve a certain goal of the enterprise, the synergistic effect of the interaction of its elements manifests itself in the degree to which these goals are achieved. Therefore, we support the author M. Sudomir, that organizational potential should be considered as the formed possibility of organizational components, through their functional interaction to ensure the effect in the activities of socio-economic systems.

Considering the organizational potential of the company as a complex system, we can state that the management of organizational potential should be carried out using a systematic approach, taking into account the regularities of systems and features of the synergistic law.

Keywords: potential, organization, organizational potential, enterprise, system, synergy, management, development.

Постановка проблеми. Динамічний розвиток сільськогосподарських підприємств у сучасних умовах ринкової економіки можна забезпечити шляхом сформованої системи управління їх конкурентоспроможністю. При цьому повинні враховуватися фактори впливу зовнішнього і внутрішнього середовища. З розвитком глобальних та євроінтеграційних процесів підвищується значимість факторів зовнішнього середовища, як реальних можливостей забезпечення стратегічного розвитку підприємств. У цьому зв'язку потребує удосконалення система управління формуванням і використанням можливостей підприємства. Складовою цієї системи є її потенціал, який у просторі та часі повинен упереджувально адаптуватися до змін у зовнішньому середовищі. Це потребує розробки нового теоретико-методологічного підходу до формування ефективної системи менеджменту як цілісної та її підсистем: управління стратегічним розвитком організаційних формувань, їх конкурентоспроможністю; потенціалом, результативністю, та ін [7].

Розвиток підприємств пов'язаний не тільки з наявністю ринкового, фінансового та інших потенціалів, але й організаційного потенціалу, який відіграє важливу роль в успішній діяльності фірми та її виживанні.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Вивченню даної проблеми присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, серед них: І. Ансофф [1], О. Гудзинський [7], Т. Гуренко [7], Ю. Гудзинська [8], С. Нестеренко [13], М. Судомир [17], С. Судомир [16], О. Федонін [20] та інші.

Однак слід зазначити, що в більшості наукових праць розкривається ресурсний потенціал системи і фрагментарно-організаційного потенціалу. На основі узагальнення різних точок зору, щодо розкриття сутності поняття «організаційний потенціал», ми прийшли до висновку, що дане поняття потребує уточнення. Організаційний потенціал – це не лише сукупність можливостей підприємства, але і система взаємозв'язаних елементів.

Таким чином, існують проблеми як теоретико-методологічного, так і прикладного характеру, що потребують свого розв'язання. Це покладено в основу дослідження.

Формулювання цілей статті. Головною метою статті є обґрунтування теоретичних підходів до формування системи управління організаційним потенціалом підприємств.

Виклад основного матеріалу. Методологія дослідження поняття «організаційний потенціал» ґрунтується на чіткому визначенні понять «потенціал» і «організація». Термін «потенціал» походить від латинського слова «potentia» – приховані можливості [18]. У «Великому тлумачному словнику української мови» визначено, що потенціал являє собою сукупність усіх наявних засобів, можливостей, продуктивних сил, що можуть бути використані в певній галузі, сфері, ділянці тощо [5, с. 902]. В «Економічній енциклопедії» потенціал визначається як сукупність усіх наявних ресурсів, за допомогою яких у разі їх раціонального використання, підприємство досягне своєї мети [10].

Термін «потенціал» на протязі 80 років розглядався під різним кутом зору через розв'язання задач: розширеного виробництва, ресурсного забезпечення підприємств, досягнення цілей, використання прихованих альтернативних можливостей, потенційних можливостей виробляти матеріальні блага, розвитку виробничих сил підприємницької діяльності, кадрового забезпечення та ін. [7, с.7].

З розвитком ринкових відносин та трансформаційних процесів окремими авторами робиться спроба розкрити «потенціал» у взаємозв'язку кількісних і якісних параметрів та його цільовою спрямованістю. Так, Д. К. Шевченко та А. Е. Воронкова розглядають «потенціал» як сукупність економічних ресурсів підприємства забезпечити одержання максимально можливого доходу шляхом виробництва і реалізації необхідних для ринку товарів і послуг в умовах зовнішнього і внутрішнього середовища [7, с.18].

Однак, як вважають автори Гудзинсь-

кий О.Д., Судомир С. М. та Гуренко Т.О. [7, с. 11], основний зміст даної категорії не повною мірою розкриває її суттєву сторону. Економічні ресурси не охоплюють усіх складових потенціалу як системи, наприклад, організаційних, управлінських, інтелектуальних та ін.

Зміст категорії «потенціал» А.Е. Воронкова розглядає через властивості виробничо-економічних систем змінювати намічений режим функціонування в процесі адаптації до впливу зовнішнього середовища з метою збереження, розвитку та створення нових конкурентних переваг [7].

З наближенням до ринкових вимог І. П. Отенко сутність категорії «потенціал» розкриває, як діалектичну єдність можливостей, процесів їх реалізації, здібностей працівників підприємства пізнавати та створювати можливості, інтегруючи в процесі і в часі процеси трансформації всіх видів ресурсів для виробництва матеріальних благ і послуг [7, с.11].

Слід зазначити, що в основу сутності потенціалу потрібно покласти: цільову спрямованість підприємств та потенціалу; кількісні і якісні характеристики; складові техніко-технологічного, організаційно-економічного, біологічного, соціально-психологічного та управлінського характеру, механізми забезпечення, на що акцентують увагу автори Гудзинський О.Д., Судомир С. М. та Гуренко Т. О. [7, с.12]. Слід погодитись з автором Судомир С. М., яка розглядає потенціал організації через здатність організації та її системи менеджменту, як відкритої соціально-економічної системи, упереджувально формувати збалансований комплекс можливостей (конкурентних переваг) по задоволенню потреб споживачів та виконання зобов'язань перед суб'єктами за інтересами згідно обраних сегментів ринку, забезпеченню сталого стратегічного розвитку суб'єктів діяльності, їх конкурентоспроможності, здатності завчасної адаптації до змін у зовнішньому середовищі [16]. Таке розуміння «потенціалу», на думку автора, дозволяє більш обґрунтовано підійти до формування результативної системи управління потенціалом та забезпечити її ефективність у процесі реалізації потенційних можливос-

тей згідно визначених критеріїв та показників оцінки [16].

З початком розвитку мануфактурного (масового) виробництва сутність організації в контексті економічних процесів і завдань опинилась у центрі наукових досліджень різних шкіл економічної теорії та управління. Поняття організації еволюціонувало разом із розвитком суспільних та економічних відносин, визначалось завданнями дослідників, зумовлених об'єктивними потребами того чи іншого часу .

Для завдань дослідження процесів організації та економічної самоорганізації доцільно ретроспективно проаналізувати теоретичні положення, що описують їх за критеріями: мікрорівень, макрорівень, організація як структура (статика), організація як система (відкрита, закрита), організація як управлінська функція (динаміка), організація як процес (у тому числі незалежний від свідомого застосування управлінських дій). Такий підхід дозволить у подальшому при визначенні поняття організації систематизувати та узагальнити за необхідною ознакою науковий доробок в цій царині та конкретизувати визначення його сутності для різних завдань економічного та управлінського пошуку.

Перші дослідження, що були доведені до рівня теорії організації, виникли у XVIII-XX ст. у зв'язку з переходом на масштабне промислове виробництво: теорії організації праці та організації виробництва, фабрична система. А. Сміт, Р. Аркрайт, Ф. Гілберт та Л. Гілберт, Г. Форд, К. Адамський, Ч. Баббедж, Дж. Мілл, Д. Мак Каллум, Х. Емерсон розглядали дану проблему на мікрорівні, а підприємство, як відокремлену від зовнішнього середовища одиницю, фактично як закриту систему. Були закладені теоретичні підвалини поділу праці, спеціалізації та раціоналізації дій у рамках поділу праці, був сформований фабричний кодекс. Поряд із проблемами спеціалізації досліджувались проблеми поточної організації виробництва, стандартизації та диференціації окремих елементів виробництва, проблеми організації виробництва у часі.

Організація була визначена функцією

управлінського персоналу на виробничих підприємствах, досліджено умови використання організаційних схем управління та організаційні умови, що забезпечують результативність в тій або іншій діяльності [1].

Положення теорій організації виробництва стали основою класичних теорій організації або школи наукового управління, в основу яких було покладено принципи раціональності та ієрархічності, які також концентрували дослідження на мікрорівні та розглядали організацію з позицій закритої системи. Класична школа теорії організації (кін. XIX – поч. XX ст.), представником якої є Ф. В. Тейлор, досліджувала трудові процеси, організацію праці, де працівник визначався певною мірою як частина, елемент виробничого механізму. В рамках адміністративної школи (кін. XIX – поч. XX ст., А. Файоль), з одного боку, було визначено організацію, як одну з п'яти функцій управління, а з іншого, – з позицій організації, як структури, встановлено основні її принципи. Сформована того часу класична (раціоналістична) модель організації не враховувала людського чинника, хоча в основі було закладено процес праці. Ця модель передбачала повну контрольованість і регульованість організації керівниками з механістичним управлінням, тобто закріплення адміністративної влади. Її положення формують сучасну теорію організації в частині встановлення ієрархічних структур з чіткими формальними субординованими відносинами, заснованими на розподілі повноважень та обов'язків, спеціалізації функцій, плануванні, контролі та координації за результатами, планованим розвитком та регламентації процесів і раціоналізації формальних структур [1,2,4].

Бюрократична школа М. Вебера (кін. XIX – поч. XX ст.), навпаки, передбачала заходи з мінімізації впливу поведінки окремої людини на діяльність організації через встановлення функціональної спеціалізації, прав та обов'язків кожного працівника за посадою, процедур і дій щодо всіх можливих випадків у функціонуванні організації. Визначальними характеристиками організації стали централізація, спе-

ціалізація та стандартизація (уніфікація).

Класичні раціоналістичні моделі організації, розглядаючи це поняття в контексті закритих систем та з позицій внутрішньої будови окремих економічних одиниць (як правило, виробничих), заклали фундамент формалізації структур, правил, принципів та способів їх функціонування та управління [1,2].

Організаційна школа (Л. Гьюлік, Л. Увік, перша половина XX ст.) і теорія організації Г. Гантта та Х. Манстерберга розглядали організацію як структуру, висвітливши елементи організаційної діяльності (планування, організація як формальна структура, укомплектування штату, керівництво, координація, звітність, складання бюджету) та ідею департаменталізації, принципи делегування повноважень та взаємодії окремих підрозділів організації. Особливе, відособлене місце серед теорій організації посідає теорія Гласієр (1948-1965 рр.), як перша універсальна теорія формування організацій (на мікрорівні). Її автори, Еліот Джекс та Уілфред Браун, виділяють необхідність створення та функціонування у кожній організації чотирьох підсистем: виконавчої, апеляційної, представницької, законодавчої. Пізніше теоретичні підходи до визначення сутності організації у тій чи іншій мірі носили характер універсальності, де найвищим щаблем стала теорія систем і перша спроба розробити загальну теорію організації як базис для всіх наук – тектологію О. О. Богданова [за матеріалами 1,2,4,9,12].

З другої половини XX ст. у розвитку теорій організації виникли нові орієнтири: вперше організація розглядається як відкрита система, на противагу надто механістичного підходу до ролі працівника, до дослідження включаються соціальні та поведінкові аспекти організації, бюрократичні підходи замінив ситуаційний підхід.

Ситуаційний підхід в теорії організації емпірична школа управління, (почала розвиватись у 1940-1950-х рр.) розглядала сутність організації також на мікрорівні. Її представники Дж. Вудворд, А. Чандлер, Р. Дейвіс, Т. Бернс, Г. Сталкер, П. Лоуренс, Дж. Лорш, Дж. фон Непман, О. Моргенштерн, П. Лоранж, М. Мортон вперше розг-

лядали організацію як відкриту систему (внаслідок впливу теорії систем), проте соціальні аспекти поведінки людини в середині організації до уваги не брали, тим самим поділяючи позицію послідовників класичної теорії організації [1,2,3].

Вперше досліджувались зв'язки організації з зовнішнім середовищем та можливі варіанти дій організації за тих чи інших умов, досліджувались взаємозв'язки між складністю технологічних процесів та складністю організаційної структури. Вперше досліджувались питання формування ефективних організаційних структур у залежності від стабільності зовнішнього середовища, визначення елементів організації відповідно до умов зовнішнього середовища, типів організацій у залежності від мінливості ринкових ситуацій та диференціації продукту. Спільною ідеологічною основою ситуаційних теорій організації стало виділення певних типових ситуацій у зовнішньому оточенні організації та розробка відповідних дій керівників, організаційних структур та стратегій.

Окрему групу теорій організації складають організаційні концепції людських відносин, серцевину яких становлять соціальні, психологічні та поведінкові аспекти людини як частини організації. Теорія людських відносин (Е. Мейо, Д. Мак Грегор, У. Мур, Ф. Ротлісбергер, Р. Оуен) досліджує мотиви поведінки людей, вплив на продуктивність праці соціальних та психологічних аспектів, стилю керівництва на продуктивність праці. Ця теорія протиставляє класичні теорії організації природі людини, і наголошує на необхідності координації і суміщення цілей організації та цілей кожного індивідуума – працівника. Поведінкові школи, психологічні школи теорії організації (У. Френч, Ч. Белл, А. Маслоу, Ф. Херцберг, В. Врум, Р. Лайкерт, К. Арджирис, У. Бенніс) виділили неформальну структуру організації, доповнили теорію мотивації, визначили необхідність урахування людського чинника в управлінні.

Сутність поняття організації еволюціонувало разом із розвитком науково-технічного прогресу, зміною суспільно-економічних відносин, глобалізацією еко-

номіки, відображаючи нові реалії та вимоги часу. Більшість теорій організацій спрямована на висвітлення сутності організації на мікрорівні, приділяючи значну увагу різним аспектам формальної та неформальної структури, функціям управління. Загальні підходи організації на макрорівні визначаються постулатами теорії систем, інститутів інституціональних змін, які за сьогоденних умов активного пошуку нових форм організації управління та господарської діяльності доцільно покласти в основу їх обґрунтування.

Потенціал організації як системи, як вважають автори, слід оцінювати з позицій синергічного ефекту через організаційну взаємодію, через збалансовану та раціональну його видову і функціональну структуру [7, с.12]. Ми поділяємо таку позицію, оскільки це дає можливість більш обґрунтовано підійти до розкриття суті поняття «організаційний потенціал». Проте зазначаємо, що в економічній літературі методологічний підхід відносно визначення поняття «організаційний потенціал» є неоднозначним, що підтверджується даними таблиці 1.

На основі узагальнення різних точок зору, щодо розкриття сутності поняття «організаційний потенціал», ми дійшли висновку, що дане поняття потребує уточнення.

Організаційний потенціал – це не лише сукупність можливостей підприємства, але і система взаємозв'язаних елементів. Отже, організаційний потенціал підприємства, як і будь-яка система, схильний до зміни під впливом певних закономірностей. Закономірність цілісності (емерджентності) означає, що взаємодія всіх елементів організаційного потенціалу дає синергетичний ефект, який є істотно вищим ніж ефект автономного, не взаємопов'язаного використання окремих елементів організаційного потенціалу. Оскільки організаційний потенціал формується для досягнення певної мети підприємства, синергетичний ефект взаємодії його елементів проявляється в ступені досягнення цих цілей. Тому ми підтримуємо думку автора М. Судомир, про те, що організаційний потенціал слід розглядати, як сформовану можливість органі-

заційних складових, через їх функціональну взаємодію забезпечувати ефект діяльності соціально-економічних систем [17].

Таблиця 1

Варіанти визначення поняття «організаційний потенціал»

Автор, джерело	Позиція авторів
І. Ансофф [1]	Діапазон потенційних можливостей функціональних підсистем у сферах маркетингу, виробництва, науково – дослідних робіт, фінансів та управління організаційним розвитком
О. Вишневська[6]	Здатність менеджменту створювати ефективну систему взаємодії між усіма елементами потенціалу
О. Кокурінний [14]	Узагальнююча системна характеристика, яка відбиває ступінь відповідності та взаємопогодженості основних складових (підсистем) підприємства на основі формування особливої організаційної культури, тобто сукупності ціннісних установок, норм, формальних і неформальних законів поведінки, які відбивають соціальні, економічні, виробничі відносини, що склалися в економічній системі
І. Мартусенко[11]	Сукупність елементів і механізмів, що забезпечують упорядкування, узгодження та ефективне використання потенціалів і ресурсів підприємства, досягнення стійкості цілей його розвитку на основі сучасних методів управління, включаючи програмно – цільовий і системний підходи
А.Тарасюк [19]	Сукупні можливості лінійних і функціональних керівників, визначені в категоріях об'єму робіт
М. Судомир [17]	Організаційний потенціал – сформована можливість організаційних складових, через їх функціональну взаємодію забезпечувати ефект в діяльності соціально-економічних систем
С. Судомир [15]	Організаційний потенціал – сформована можливість та здатність господарюючих структур шляхом використання організаційних складових через організаційно-управлінські процеси, організаційний розвиток в органічній єдності цінностей організаційної культури, культури організації, організаційної поведінки, організаційної взаємодії забезпечувати результативність (синергетичний ефект) діяльності соціально-економічних систем.

Джерело: розробка автора

Висновки. Розглядаючи організаційний потенціал фірми як складну систему, можна констатувати, що управління організаційним потенціалом повинне здійснювати-

ся з використанням системного підходу, з урахуванням закономірностей систем і особливостей синергетичного закону.

Список літератури.

1. Ансофф І. Стратегическое управление / Пер. с англ./ И. Ансофф – М.: Прогресс, 1989. – 519 с.
2. Акулов В.Б. Теория экономической организации [Текст]: учеб. пособие. / В. Б. Акулов. – Петрозаводск: Изд-во Пет-рГУ, 2009. – 296 с.
3. Богданов А. А. Тектология: Всеобщая организационная наука./ А. А. Богданов – В 2-х книгах. – М.: «Экономика», 1989. (4)
4. Васильков В.Г. Організація виробництва [Текст]: навч. посібник. / В. Г. Васильков // К.: КНЕУ, 2003. – 524 с. (8)
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2002. – 1440 с.
6. Вишневська О.М. Ресурсний потенціал підприємства / О.М. Вишневська // Економіка АПК. – 2008. - № 12. – С.32 –

37. (10)

7. Гудзінський О.Д. Управління формуванням конкурентоспроможного потенціалу підприємств (теоретико-методологічний аспект): монографія / О.Д. Гудзінський, С.М. Судомир, Т.О. Гуренко. – К. : ІПК ДСЗУ, 2010. – 212 с. (14)
8. Гудзінський О. Д. Система менеджменту інституціональної трансформації економіки України (теоретико-методологічний аспект): [колективна монографія] / [О. Д. Гудзінський, С. М. Судомир, Ю. С. Гудзінська та ін.]; за заг. ред. О. Д. Гудзінського – Київ : ТОВ «Аграр Медіа Груп», 2012. – 771 с.
9. Демчук О.Н. Теорія організації [Текст]: Учебное пособие / О.Н. Демчук, Т.А. Ефремова. – М.: Флинта: МПСИ, 2009. – 264 с. (20)
10. Економічна енциклопедія : у 3 т. / С. В. Мочерний [та ін.]. – Київ : Академія, 2002. – Т. 3. – 952 с
11. Мартусенко І.В. Сутність організаційного потенціалу та його роль в підвищенні ефективності діяльності підприємства / І.В. Мартусенко, Г.М. Бойківська // Інноваційна економіка. – 2012. - №2. – С.133 – 137. (31)
12. Макарин А.В. Теория и история политических институтов. / А.В. Макарин, А.И. Стребков. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 2008. Режим доступа: <http://uchebnik-besplatno.com/teoriya-politiki-uchebnik/teoriya-istoriya-politicheskikh.html> (32)
13. Нестеренко С. А. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств: управлінський аспект: монографія / С. А. Нестеренко. – К. : Компанія ТОВ «Аграр Медіа Груп», 2012. – 483 с.
14. Кокурінний О.В. Кадрове забезпечення формування організаційного потенціалу підприємства / О. В. Кокурінний // Экономические науки. – 2010. – С.133 – 137. (26)
15. Судомир С.М. Формування системи управління розвитком сільськогосподарських підприємств: теорія, методологія / С. М. Судомир [монографія]–. – К.: ЦП «Компринт», 2015. – 483 с.
16. Судомир С. М. Теоретико-методологічні підходи щодо розкриття сутності поняття «потенціал» / С. М. Судомир // Вісник БДАУ, Біла Церква. – 2008.– Вип.53 С.41-44.
17. Судомир М. Р. Організаційний потенціал стратегічного розвитку підприємств / М. Р. Судомир // Вісник НТУ. «ХПІ» серії «Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності, Харків. – 2013. – № 53 (1026). – С. 149–153
18. Сіменко І. В. Визначення сутності поняття «управлінський потенціал підприємства»: підходи та концепції [Електронний ресурс] / І. В. Сіменко, М. К. Романюк. – Режим доступа: <http://www.stattionline.org.ua/ekonom/60/7923-viznachennya-sutnosti-ponyattya-upravlinskijpotencial-pidpriyemstva-pidxodi-takonceptsi%D1%97.html>
19. Тарасюк Г.М. Планова діяльність як системний процес управління підприємством: монографія / Г.М. Тарасюк. – Житомир: ЖДТУ, 2006. – 212 с. (47)
20. Федонін О. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка / О. С. Федонін, І. М. Репіна, О. І. Олексюк. – Київ : КНЕУ, 2006. – 316 с.

Referense:

1. Ansoff I. (1989) Strategicheskoe upravlenie / Per. s angl./ M.: Progress, 519 p.
2. Akulov V.B. (2009) Teoriya ekonomicheskoy organizatsii [Tekst]: ucheb. posobie. Petrozavodsk: Izd-vo PetrGU, 296 p.
3. Bogdanov A. A. (1989) Tektologiya: Vseobshchaya organizatsionnaya nauka. V 2-h knigah. M.: «Ekonomika»
4. Vasilkov V.G. Organizatsiya virobnitstva [Tekst]: navch. posibnik. / V. G. Vasilkov // K.: KNEU, 2003. – 524 p.
5. Velikiy tlumachniy slovník suchasnoyi ukrayinskoyi movi (2002) / uklad. i golov. red. V. T. Busel. – Kiyiv ; Irpin : Perun, 1440 p.
6. Vishnevska O.M. (2008) Resursniy potentsial pidpriemstvaю *Ekonomika APK*. № 12, P.32 – 37.
7. Gudzinskiy O.D. (2010) Upravlinnya formuvannyam konkurentospromozhnogo potentsialu pidpriemstv (teoretiko-metodologichniy aspekt): monografiya / O.D. Gudzinskiy, S.M. Sudomir, T.O. Gurenko. – K. : IPK DSZU, 212 p.
8. Gudzinskiy O. D. (2012) Sistema menedzhmentu institutsionalnoyi transformatsiyi ekonomiki Ukrayini (teoretiko-metodologichniy aspekt): [koлективна monografiya] / [O. D. Gudzinskiy, S. M. Sudomir, Yu. S. Gudzinska ta in.]; za zag. red. O. D. Gudzinskogo – Kiyiv : TOV «Agrar Media Grup», 771 p.
9. Demchuk O.N. (2009) Teoriya organizatsii [Tekst]: Uchebnoe posobie / O.N. Demchuk, T.A. Efremova, M.: Flinta: MPSI, 264 p.
10. S. V. Mocherniy [ta in.] (2002) Ekonomichna entsiklopediya : u 3 t. Kiyiv : Akademiya, Vol. 3. – 952 p
11. I.V. Martusenko, G.M. Boykivska (2012) Sutnist organizatsiyного potentsialu ta yogo rol v pidvishchenni efektnosti diyalnosti pidpriemstva. *Innovatsiyна ekonomika*. №2, P.133 – 137.
12. A.V. Makarin, A.I. Strebkov (2008) Teoriya i istoriya politicheskikh institutov. SPB.: Izd-vo SPbGU, Access mode: <http://uchebnik-besplatno.com/teoriya-politiki-uchebnik/teoriya-istoriya-politicheskikh.html>
13. Nesterenko S. A. (2012) Konkurentospromozhnist silskogospodarskih pidpriemstv: upravlinskiy aspekt: monografiya. K.: Kompaniya TOV «Agrar Media Grup», 483p.
14. Kokurinniy O.V. (2010) Kadrove zabezpechennya formuvannya organizatsiyного potentsialu pidpriemstva. *Ekonomicheskie nauki*, P.133 – 137.
15. Sudomir S.M. (2015) Formuvannya sistemi upravlinnya rozvitkom silskogospodarskih pidpriemstv: teoriya, metodologiya / S. M. Sudomir [monografiya]. K.: TsP «Komprint», 483 p.
16. Sudomir S. M. (2008) Teoretiko-metodologichni pidhodi shchodo rozkrittva sutnosti ponyattya «potentsial» / S. M. Sudomir // *Visnik BDAU, Bila Tserkva*. Vip.53, P.41-44.
17. Sudomir M. R. (2013) Organizatsiyniy potentsial strategichного rozvitku pidpriemstv. *Visnik NTU. «HPI» seriyi «Aktualni problemi upravlinnya ta finansovo-gospodarskoyi diyalnosti, Harkiv*. № 53 (1026), P. 149–153.
18. I. V. Simenko, M. K. Romanyuk. Vznachennya sutnosti ponyattya «upravlinskiy potentsial pidpriemstva»: pidhodi ta

kontseptsiji [Online]. Access mode: <http://www.stattionline.org.ua/ekonom/60/7923-viznachennya-sutnosti-ponyattya-upravlinskijpotencial-pidpriyemstva-pidxodi-takoncepci%D1%97.html>

19. Tarasyuk G.M. (2006) Planova diyalnist yak sistemniy protses upravlinnya pidpriemstvom: monografiya / G.M. Tarasyuk. – Zhitomir: ZhDTU, 212 p.

20. O. S. Fedonin, I. M. Repina, O. I. Oleksyuk (2006) Potentsial pidpriemstva: formuvannya ta otsinka. Kiyiv : KNEU, 316 p.

УДК 330.567.28 : 636.03 : 65.018

Іванько А. В., к.е.н, доцент

E-mail: A_Ivanko@meta.ua

Македон Г. М., асистент

E-mail: g.makedon@ukr.net

*Відокремлений підрозділ Національного університету
біоресурсів і природокористування України
«Ніжинський агротехнічний інститут»
м. Ніжин Чернігівської області, Україна*

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СТАНУ ТА ТЕНДЕНЦІЙ СПОЖИВАННЯ ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ

Анотація. Представлено результати порівняльного аналізу стану та тенденцій споживання домогосподарств України й інших країн світу. Аналіз виконаний за показниками: загальний обсяг споживання, споживання на одну особу, структура споживчих витрат, частка споживчих витрат домогосподарств у ВВП (ВНП), середня норма споживання та середня схильність до споживання наявного доходу домогосподарств. Встановлено факт "недоспоживання" переважної частини населення та низького рівня їх добробуту.

Ключові слова: домогосподарства; стан споживання; тенденції споживання; порівняльний аналіз; економічні пропорції розвитку країни; цикли суспільного відтворення.

Код JEL Classification: Q18

Ivanko Anatoliy,

Candidate of Economic Science,

Assistant professor of chair of agrarian economics,

Honoured Worker of Agriculture of Ukraine,

*Separated subdivision of National University of Bioresources and
Nature Management of Ukraine "Nezhinskii Agrotechnical Institute"*

c. Nizhyn Chernihiv region, Ukraine

E-mail: A_Ivanko@meta.ua

Makedon Halyna,

Assistant of agrarian economics department,

*Separated subdivision of National University of Bioresources and
Nature Management of Ukraine "Nezhinskii Agrotechnical Institute"*

c. Nizhyn Chernihiv region, Ukraine

E-mail: g.makedon@ukr.net

COMPARATIVE ANALYSIS OF STATE AND TENDENCIES OF HOUSEHOLDS CONSUMPTION OF UKRAINE

Abstract. The importance of income and expenditure of households as macroeconomic indicators is proved. They have a special role in ensuring the proportionality of the processes of social reproduction, determine the standard of living of the population and the balance of the functioning of the economy.

The purpose of the article is to analyze the state and identify the trends of consumption of households in Ukraine in comparison with other countries of the world. The analysis is made on the base of indicators: total consumption, consumption per capita, the structure of consumption spending, the share of household consumption expenditure in GDP (GNP), the average rate of consumption and the average propensity to consume of disposable income of households.

A graphical method for drawing of figures, index and statistical methods for calculating the indicators of analysis, correlation and regression analysis for constructing an analytical model to establish of the dependence of the consumption of households of Ukraine on the size of GNP are used in the process of writing of the article.

The fact of "under-consumption" of the majority of the population and the low level of their well-being is established. In general, a study of the state of consumption of households in Ukraine shows its deterioration, a significant

lagging behind the global level and the sensitivity of consumer behavior to socio and economic, financial and political transformations.

An analysis of the relationship between these characteristics of household consumption confirmed our conclusions: the growth of the welfare of the nation is accompanied by a simultaneous decrease in the share of expenditure on foodstuffs and the growth of consumer spending per person.

Key words: households; state of consumption; tendencies of consumption; comparative analysis; proportions of economic development of the country; cycles of social reproduction.

Постановка проблеми. В умовах формування соціально-орієнтованої економіки питання аналізу споживчих витрат домашніх господарств відносяться до кола вагомих досліджень, адже саме це явище комплексно агрегує в собі характеристики соціального, політичного та економічного аспектів життєдіяльності людини. Доходи і витрати домогосподарств є одними з важливих макроекономічних показників, що обумовлюють рівень життя населення та збалансованість функціонування економіки, внаслідок їх особливої ролі у забезпеченні пропорційності процесів суспільного відтворення. Тому проведення аналізу стану та тенденцій споживання домашніх господарств України у порівнянні з іншими країнами є важливим та актуальним у теоретичному та прикладному відношенні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Споживчі витрати домогосподарств як об'єкт дослідження детально розглядали у своїх наукових працях такі представники економічної та фінансової науки, як Е. Енгель [1], Дж.М. Кейнс [2], А. Маслоу [3], А. Пігу [4], У. Росту [5], А. Сміт [6] та багато інших.

Серед вітчизняних дослідників варто відзначити розробки наступних дослідників: Квашу С. М. [7], Кізіму Т. О. [8], Лібанову Е. М. [9], Ліпич Л. Г. [10], Рамського А. Ю. [11], Ходжаяна А. О. [12] та інших. Предметом їх уваги були різні аспекти функціонування домашніх господарств та проблеми, які виникають у процесі споживання отриманого ними доходу. У зв'язку з цим актуальним є проведення поглибленого аналізу закономірностей споживання домогосподарств України, саме шляхом порівняння з іншими країнами, та ключових факторів, які обумовлюють тенденції його зміни.

Мета статті полягає у проведенні аналізу стану та виявленні тенденцій споживання домашніх господарств України у порівнянні з іншими країнами світу.

Виклад основного матеріалу. Проведені дослідження величини споживчих витрат домогосподарств України (рис. 1) виявили, що протягом 2005-2015 рр. відбувалось поступове зростання як загального показника споживчих витрат, так і в розрахунку на одну особу.

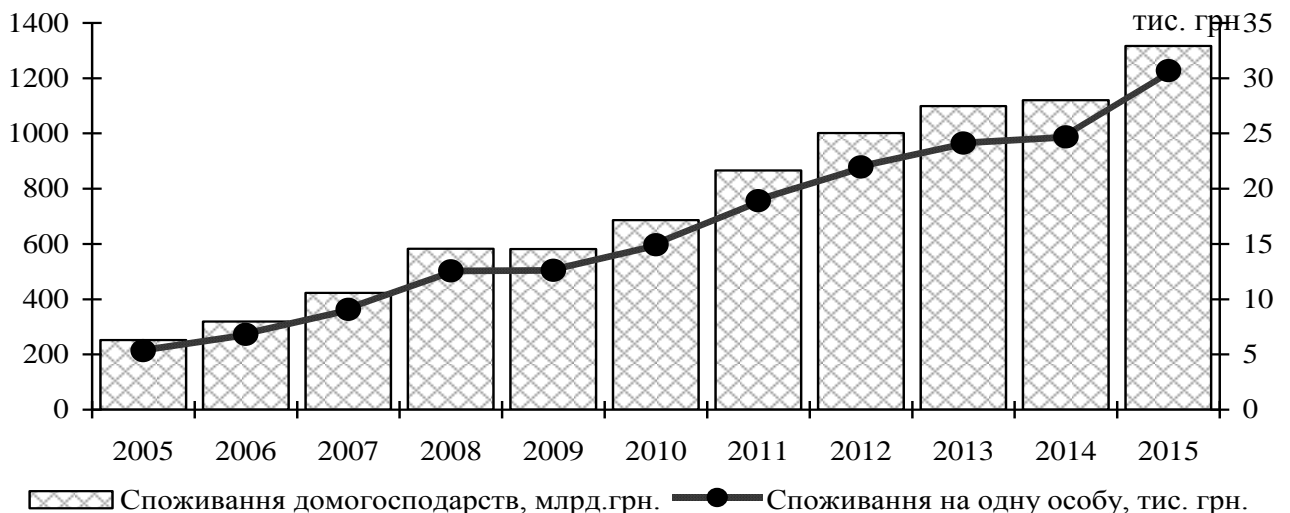

Рис. 1. Динаміка рівня споживання домашніх господарств України [13; 14]
Джерело: [13; 14].

За цей період загальне споживання зросло у 5,2 рази, середньодушкове – у 5,7 разів. Слід зауважити, що на зазначені позитивні зміни обсягів споживання значно вплинув ціновий фактор, тому вважаємо, що більш точно охарактеризує обсяги

споживання аналіз у доларовому еквіваленті. Динаміка споживання домогосподарств України за останню чверть століття характеризується періодичним зростанням та зменшенням показника (табл. 1).

Таблиця 1

Витрати на споживання домашніх господарств на душу населення в Україні та країнах світу, дол. США [15; 16]

Країна	Період				Темп приросту 2015 р. до 1990 р., %
	1990	2000	2010	2015	
Україна	1055,8	381,4	2003,6	1367,6	+29,53
країни-сусіди					
Польща	811,3	2841,5	7650,1	7223,8	+790,40
Угорщина	1736,5	2505,3	6807,5	6094,0	+250,94
Румунія	1157,4	1155,5	5248,9	5604,2	+384,21
Росія	1894,1	819,2	5484,5	4994,6	+163,69
Болгарія	1568,7	1086,7	4314,1	4171,9	+165,95
Білорусь	873,5	595,9	3168,6	2924,7	+234,83
Молдова	567,0	271,3	1332,4	1418,0	+150,09
країни-світові лідери					
США	15130,4	24010,0	32923,1	38175,0	+152,31
Великобританія	12551,2	18474,6	25264,0	28704,8	+128,70
Німеччина	12671,3	13605,8	23814,2	22486,4	+77,46
Японія	13251,9	21154,1	25854,9	19586,5	+47,80

Джерело: [15; 16]

Аналіз даних таблиці 1 свідчить, що з 1990 до 2000 рр. відбулось скорочення споживчих витрат на 65,7%, за наступне десятиліття – зростання у 4,9 разів, а у 2015 р., порівняно з 2010 р., чергове падіння (-33%). В цілому за весь аналізований період споживання домогосподарств України зросло лише на 13%. Така ситуація кардинально протирічить світовій тенденції, адже світові споживчі витрати домогосподарств характеризуються сталою тенденцією до зростання споживання, які за 1990-2015 рр. зросли у 3,18 разів. Погіршення стану національного споживання свідчить про те, що у 2015 р. Україна у світовому рейтингу споживчих витрат посідала лише 59 місце з часткою у розмірі 0,14%, а у 1990 р. обіймала 33 місце з часткою 0,4%, тобто частка України у світі знизилась на 0,26%, а в Європі – на 0,51% [15].

Слід також зазначити, що за показником споживчих витрат домогосподарства Укра-

їни у 2015 р. були на рівні з домогосподарствами Пуерто-Ріко (61,9 млрд. дол.), Екватору (61,9 млрд. дол.), Марокко (60,4 млрд. дол.), Угорщини (60,1 млрд. дол.) та значно відставали у порівнянні з країнами-лідерами: від США – у 200,4 рази, від Китаю – у 69,1 рази, від Японії – у 40,4 рази, від Великобританії – у 30,3 рази, від Німеччини – у 29,6 разів [15;16].

З нашої точки зору, більш точним і коректним для порівняння показником є розмір споживання, що припадає на одну особу (табл. 1). Витрати домогосподарств на душу населення в Україні у 2015 р. становили 1367,6 дол. США, що у порівнянні зі світовим показником менше на 76,5% (5813,3 дол.), показниками США у 27,9 разів, Великобританії – 21,0 раз, Німеччини – 16,4 рази, Японії – 14,3 рази, Китаю – 2,3 рази. За рівнем середньодушового споживання домогосподарства України можна порівняти з такими країнами, як Кірібат

(1461,5 дол.), Молдова (1418,0 дол.), В'єтнам (1405,4 дол.), Джибуті (1301,5 дол.), Бутан (1292,2 дол.) [15; 16].

Аналіз динамічних характеристик теж свідчить про суттєве відставання середньодушового споживання домогосподарств України як від світових тенденцій, так і змін, характерних для країн географічних сусідів. Так, у 2015 р. середньодушове споживання зросло лише на 29,53% відносно рівня 1990 р., у той час, як країни-сусіди мали більш суттєве зростання даного показника. Зважаючи на це, місце, яке посідає Україна у світовому рейтингу, знизлося з 113-го у 1990 р. до 155-го у 2015 р.

Для кращого розуміння існуючого стану споживчих витрат домогосподарств крім загальних показників рівня споживання та їх динамічних змін вважаємо за доцільне проаналізувати структуру споживчих витрат. Найбільш точні характеристики щодо споживчих можливостей домогосподарств сьогодні демонструє не рівень їх реальних доходів, а показник частки витрат на харчування, «адже він найбільш чутливий до змін купівельної спроможності доходів домогосподарств та до динаміки споживчих уподобань, тобто саме він є чутливим до змін реалізованих споживчих можливостей і на пряму залежить від ресурсів домогосподарств» [9, С. 137]. Дослідники зазначають, що в результаті дії закону Енгеля [1] зростання доходів населення супроводжується: скороченням частки витрат на харчування; прирощенням частки витрат на освіту та медичні послуги; не зачіпає величини частки витрат на одяг та житло.

Підтвердженням прояву цього закону є те, що в сучасному світі в найбідніших країнах домогосподарства витрачають на продовольчі товари до трьох чвертей доходів, а у розвинених країнах частка витрат на харчування є значно меншою. Наприклад, за оцінками Міністерства сільськогосподарства США у середині ХХ ст. американці витрачали на харчування 28% ресурсів, а протягом 2000-х рр. лише 6-7% своїх ресурсів [9]. У 2015 р. частка витрат на харчування серед європейських країн не перевищувала п'ятої частини доходів: Німеччина – 10,5%, Франція – 13,3%, Італія

14,3%, Австрія – 9,9%, Польща – 16,9%, а для країн пострадянського простору цей показник зростає: Росія – 32%, Білорусь – 39,1% [17; 18].

Порівнюючи структуру споживчих витрат українців та мешканців країн ЄС, можна відзначити їх принципову різницю, яка полягає у наступному:

- частка витрат на продовольство для домогосподарств Україна (57,2%) значно перевищує європейські показники (12,3%). Слід відзначити, що Продовольча і сільськогосподарська організація ООН (ФАО) визначає такі критерії для даної характеристики: вище 59% – абсолютні злидні, 50-59% – ледве вистачає на їжу та одяг, 40-50% – помірно заможний рівень життя, 30-40% – заможне життя, менше 30% – багате життя;

- питома вага витрат на оплату житла в Україні (12,6%) вдвічі нижча, ніж в ЄС (24,4% – від 10,1% на Мальті до 29,7% у Данії);

- частка витрат на відпочинок і культуру для українців (1,7%) суттєво відстає: 8,5% (від 4,5% у Греції до 11,0% у Швеції), так же як і витрат на готелі та ресторани (в Україні 2,1% проти 8,5% для ЄС).

Ще однією важливою характеристикою, яку досліджують науковці [8; 9; 10; 12] при аналізі споживчих витрат домогосподарств, є їх частка у ВВП (або ВНП) країни, зазначаючи, що «особисте споживання, як процес використання споживчих благ для задоволення матеріальних і духовних потреб людей, є найвагомим компонентом ВВП та відіграє важливу роль у розвитку національних економік світу. Адже, як справедливо зазначав класик економічної теорії А. Сміт, споживання є єдиним результатом і метою виробництва [6; 8]».

Світова економіка характеризується відносно стабільним показником частки споживання [15, 18]: у 1970 р. – 57,5%, у 2015 р. – 57,6%, найбільше відхилення характерно для 2000 р. – 59,8%. В Україні, як і в інших країнах світу, споживчі витрати домогосподарств займають найбільшу питому вагу ВВП, оскільки саме населення країни формує переважну частину попиту на вітчизняні блага. Так, тривалий час, а саме з 1990 р. по 2007 р., частка споживан-

ня у ВВП коливалася навколо позначки у 55% (найнижче значення за аналізований період у 1992 р. – 46%, найвище у 1998 р. – 59,9%).

Однак, починаючи з 2008 р., значення показника зросло до 60%, досягнувши пікового рівня у 2013 р. – 73,4% і в 2015 р. становив 67,66%. Експерти відзначають, що такі суттєві коливання порушують основні економічні пропорції, адже надмірне зростання споживання означає скорочення заощаджень, які трансформуються в інвестиційні ресурси. Це спричиняє деформацію циклів суспільного відтворення.

Дослідження динаміки зміни ВВП, споживання домогосподарств України та його частки у 2010-2015 рр. (рис. 2) виявило спільні тенденції їх зміни, однак питома вага споживчих витрат постійно змінювалася: перші чотири роки відбувалось зростання, останні два – зменшення. Негативним явищем є діапазон зміни – показник коливався на 8,4 відсоткових пункти, що свідчить про відсутність дієвих заходів з боку уряду щодо формування споживчих витрат домогосподарств. Дані рисунку 2 свідчать, що між розміром споживчих витрат домогосподарств та величиною ВВП України існує прямиий зв'язок.

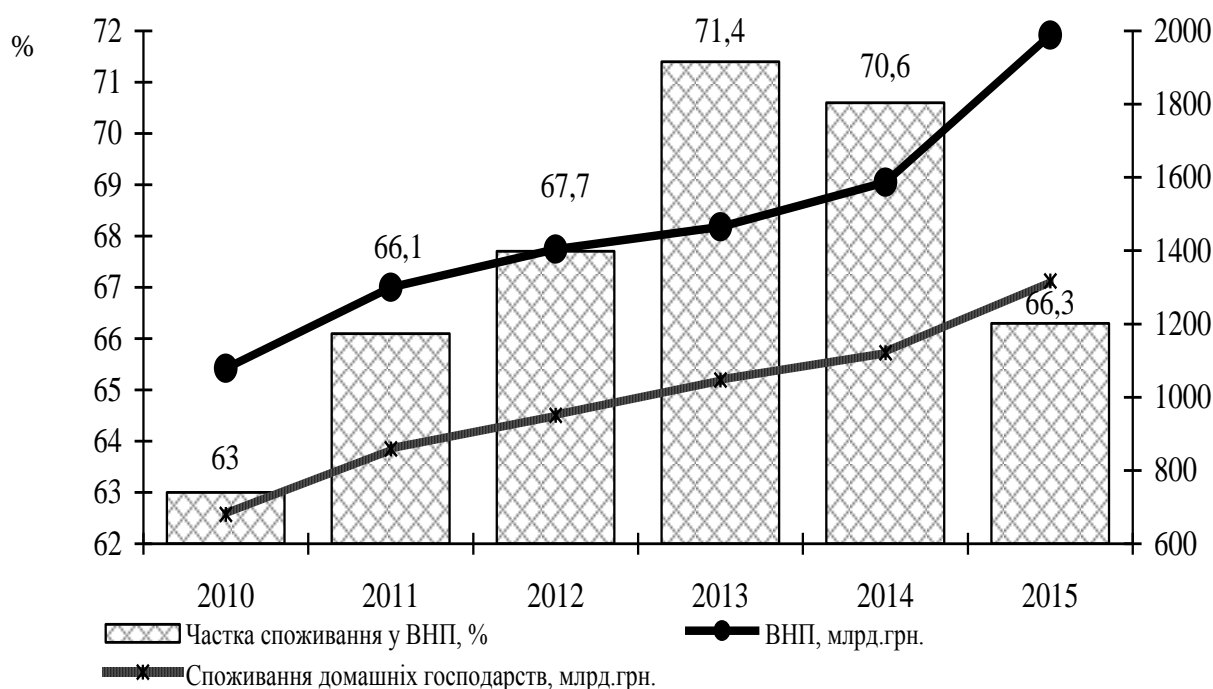

Рис. 2. Динаміка показників споживання домогосподарств та ВВП України у 2010-2015 рр., [14]

Джерело: [14]

Використання прийомів кореляційно-регресійного аналізу дозволило побудувати аналітичну модель, яка описує залежність споживання домогосподарств України від розміру ВВП, і подана функцією ($R^2 = 0,964$):

$$C = -42210,7 + 0,7057 \cdot \text{ВВП}$$

де C – споживання домогосподарств у фактичних цінах, млн. грн.;

ВВП – валовий національний продукт у фактичних цінах, млн. грн.

Запропонована модель показує, що зростання ВВП на 1 грн. призводить до зростання споживчих витрат домашніх господарств на 0,7057 грн. Незалежний коефіцієнт функції свідчить, що в умовах відсутності національного виробництва споживання буде здійснюватись повністю за рахунок скорочення фінансових активів попередніх періодів.

Важливими характеристиками споживання домогосподарств є показники серед-

ньої норми споживання та граничної схильності до споживання, запропоновані Дж. Кейнсом [2]. Він трактував категорію «гранична схильність до споживання» як кількісну величину залежності приросту споживання від приросту використаного доходу [2].

Дослідження середньої норми споживання (\bar{C}) наявного доходу домогосподарств України протягом 2005-2015 рр. свідчить, що до кризи 2008 р. показник зростав (з 84,7% у 2005 р. до 91,8% у 2008 р.), а в після кризовий період спостерігалась тенденція до його зменшення (80,5% у 2010 р.), яка, нажаль, з початком військових подій у 2013 р. змінилась на стрімке зростання показника.

У підсумку, у 2015 р. домогосподарства України 99,02% свого наявного доходу витрачали на споживання. Такий показник вкрай негативно характеризує існуючий стан, адже домогосподарства фактично не мають можливості накопичувати заоща-

дження, як це характерно для розвинених країн. Для порівняння, у Німеччині цей показник коливається на рівні 90%, Польщі – 95%, Франції – 85%, Великій Британії – 89%, Португалії – 91%, Іспанії – 87%, Бельгії – 88%, Японії – 86%, Італії 84% [11, С. 28].

Ще одним парадоксом є встановлення граничної схильності до споживання на рівні вище одиниці (2006, 2011, 2013, 2015 рр.), яке означає, що збільшення доходів домогосподарств на одну гривню призводить до приросту їх споживчих витрат більше, ніж на одну гривню. Це пояснюється надмірною величиною граничної схильності у 2006 р., яка сформована до цього тенденцією нарощення кредитного споживання: за 2006 р., коли кредити, надані домогосподарствам, зросли у 2,3 рази, а їх розмір досяг 22,56% від наявного доходу (рис. 3).

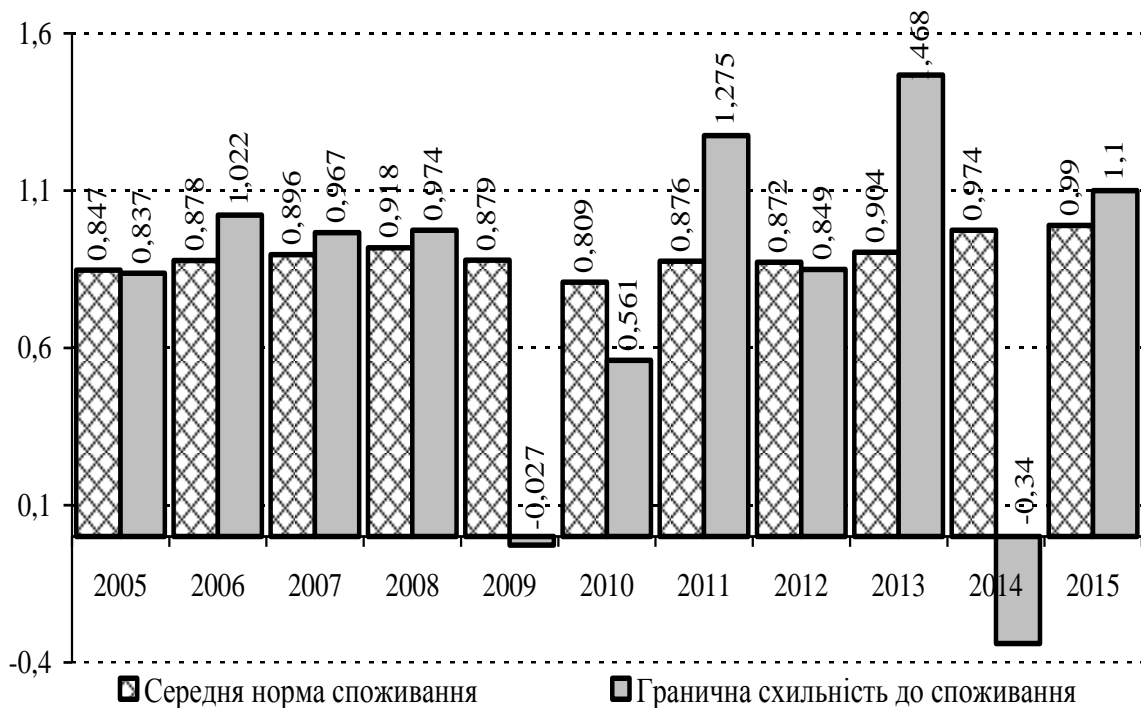

Рис. 3. Середня норма споживання та гранична схильність до споживання наявного доходу домогосподарств України у 2005-2015 рр.¹

Джерело: [10, С. 42, 44, 90]

Кізіма Т.О. у своїх дослідженнях зазначає, що «таку ситуацію в Україні можна пояснити, на наш погляд, двома причинами: по-перше, використанням на придбан-

ня товарів і послуг не лише отриманих у даних періодах доходів, але і раніше накопичених заощаджень; по-друге, суттєво збільшувати сукупне споживання у ці пе-

ріоди могли і ніде не обліковані тіньові доходи населення»[8].

Погоджуючись з висновками даних дослідників, відзначимо, що така ситуація в Україні є результатом синергійного прояву ряду факторів, домінуючими з яких можна вважати надмірне нарощення споживчого кредитування, тривале недоспоживання населення, стрімке зростання вартості життя, поглиблення розшарування населення за рівнем доходів та тінізація економіки.

Висновки. Проведений аналіз показників споживання на одну особу свідчить про наявність серйозних проблем з рівнем добробуту переважної частини населення України, адже зважаючи на те, що рівень споживання в Україні значно відстає від загальноєвропейських та світових показників. Спираючись на наведене, можна констатувати про існування «недоспоживання» домогосподарств України.

Список літератури:

1. Закон Енгеля / Економічна енциклопедія : У трьох томах. Т. 1 [Текст] / Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2000. С. 541-542.
2. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег [Текст] / Дж. М. Кейнс. – М.: Прогресс, 1978. 494 с.
3. Маслоу А. Г. Мотивация и личность [Текст] / А. Г. Маслоу. – СПб.: Евразия, 1999. 478 с.
4. Пигу А. Экономическая теория благосостояния : пер. с англ. [Текст] / А. Пигу. В 2-х т. –М. : Прогресс, 1985. Т. 1. 512 с., Т. 2. 454 с.
5. Rostow W. W. The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto / W. W. Rostow, 3-rd ed. – Cambridge University Press, 1990. 272 p.
6. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов [Текст] / А. Смит; [пер. с англ.; предисл. В. С. Афанасьева]. – М.: Эксмо, 2007. 960 с.
7. Експорт та імпорт продукції аграрного сектору України : стан та тенденції [Текст] / [Кваша С. М. та ін.]; за ред. С. М. Кваші. - К. : ННЦ ІАЕ, 2013. - 80 с.
8. Кізіма Т. Витрати домогосподарств України: сутнісно-аналітичний аспект [Текст] / Т. Кізіма // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2009. – №2. С. 61-70.
9. Людський розвиток в Україні: трансформація рівня життя та регіональні диспропорції [Текст] / відп. за випуск Л. М. Черенько, О. В. Макарова, за ред. Е. М. Лібанової. – У 2-х томах. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2012. 436 с.
10. Формування системи управління доходами та витратами домогосподарств : [Текст] / Л. Г. Ліпич, О.А. Івашко, С. В. Мостенець. – Луцьк: Вежа-Друк, 2015. 204 с.
11. Рамський А. Ю. Інвестиційний потенціал домогосподарств : [Текст] / А. Ю. Рамський. – К.: КНУТД, 2014. – 352 с.
12. Ходжаян А. О. Особисте споживання і заощадження в системі макроекономічної рівноваги [Текст] / А. О. Ходжаян // Економіка і прогнозування. – 2001. – №2. С.89-95.
13. Доходи та витрати населення у 2015 році. Статистичний збірник / за редакцією І. М. Нікітіної. – К.: Державна служба статистики України, 2017. 106 с.
14. Офіційний сайт Державної служби статистики України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
15. Інститут економіки і права Івана Кушніра [сайт]. – Режим доступу:<http://ivanstat.com/index.html?good=wmr&lang=ru>
16. Бази даних ООН [сайт]. – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/databases/index.html>
17. Структура споживчих витрат у домогосподарствах України та інших країн: схожість та відмінність // Громадська спілка “Економічний дискусійний клуб” [сайт]. – Режим доступу:<http://edclub.com.ua/analityka/struktura-spozhyvchyh-vytrat-u-domogospodarstvah-ukrayiny-ta-inshyh-krayin-shozhist-ta>
18. Статистична інформація Статистичної служби Європейської комісії [сайт]. – Режим доступу: <http://www.europa.eu.int>.
19. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2015 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України): Статистичний збірник. – Частина I. – К.: Державна служба статистики України, 2016. 380 с.

Проведені дослідження підтверджують, що величина споживання на одну особу та питома вага витрат на продукти харчування у домогосподарствах України характеризуються низькими абсолютними показниками, що характерно для стану «недоспоживання» переважної частини населення в результаті низького рівня їх добробуту. Аналіз взаємозв'язку зазначених характеристик споживання домогосподарств підтвердив наші висновки: з зростанням добробуту нації відбувається одночасне зменшення частки витрат на продовольчі товари і зростання споживчих витрат на одну особу.

В цілому проведене дослідження споживання домашніх господарств України свідчить про його погіршення, суттєве відставання від загальносвітового рівня, підтверджує низький добробут населення та чутливість споживчої поведінки до соціально-економічних, фінансових і політичних трансформацій.

References

1. Mochernyi, S. V. (Ed.) (2000) Zakon Enhelia [Engel's law]. *Economic encyclopedia. Kyiv, Academy. Vol. 1, 541-542.*
2. Keynes, J. M. (1978) Obshchaya teoriya zanyatosti, procenta i deneg [General theory of employment, interest and money]. Moscow, Russia: Progress.
3. Maslow, A. H. (1999) Motivaciya i lichnost' [Motivation and personality]. Sankt-Peterburg, Russia: Eurasia.
4. Pigou, A. C. (1985) *EHkonomicheskaya teoriya blagosostoyaniya [Economic welfare theory]. Moscow, Russia: Progress.*
5. Rostow, W. W. (1990) The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto, 3-rd ed. Cambridge University Press.
6. Smith, A. (2007) Issledovanie o prirode i prichinah bogatstva narodov [A study on the nature and causes of the wealth of nations]. Moscow, Russia: Ehksmo.
7. Kvasha, S. M. (Ed.) (2013) Eksport ta import produktsii aharnoho sektoru Ukrainy : stan ta tendentsii [Export and import of agricultural sector production of Ukraine: status and trends]. Kyiv : NSC IAE.
8. Kizyma, T. (2009) Vytraty domohospodarstv Ukrainy : sutnisno-analitychnyi aspekt [Ukraine household spending: essentially and analytical aspect]. *Bulletin of Ternopil National Economic University, 2, 61-70.*
9. Libanova, E. M. (Ed.) (2012) Liudskiy rozvytok v Ukraini: transformatsiia rinvnia zhyttia ta rehionalni dysproportsii [Human development in Ukraine: the transformation of living standards and regional disparities]. Kyiv, Institute of Demography and Social Studies of M.V. Ptukha of NAS of Ukraine.
10. Lypych, L. H., Ivashko, O.A. , Mostenets, S. V. (2015) Formuvannia systemy upravlinnia dokhodamy ta vytratamy domohospodarstv [Formation of management system of revenue and expenditure of households]. Lutsk, Tower-Print.
11. Ramskyi, A. Iu. (2014) Investytsiyniy potentsial domohospodarstv [Investment potential of households]. Kyiv, KNUTD.
12. Khodzhaian, A. O. (2001) Osobyste spozhyvannia i zaoshchadzhenia v systemi makroekonomichnoi rinvnaha [Private consumption and savings in system of macroeconomic equilibrium]. *Economics and forecasting, 2, 89-95.*
13. Nikitina, I. M. (Ed.) (2017) Dokhody ta vytraty naseleння u 2015 rotsi. Statystychniy zbirnyk [Household income and expenditure in 2015. Statistical Yearbook]. Kyiv, State Statistics Service of Ukraine.
14. Ofitsiyniy sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>
15. Instytut ekonomiky i prava Ivana Kushnira [Ivan Kushnir's Institute of Economics and Law]. Retrieved from <http://ivanstat.com/index.html?good=wmr&lang=ru>
16. Bazy danykh OON [Databases of United Nations]. Retrieved from <http://www.un.org/ru/databases/index.html>.
17. Struktura spozhyvchykh vytrat u domohospodarstvakh Ukrainy ta inshykh krain: skhozhist ta vidminnost [Structure of consumption expenditure of households Ukraine and other countries: similarities and differences]. *Public union "The economic discussion club".* Retrieved from <http://edclub.com.ua/analitika/struktura-spozhyvchykh-vytrat-u-domogospodarstvakh-ukrayiny-ta-inshykh-krayin-shozhist-ta>
18. Statystychna informatsiia Statystychnoi sluzhby Yevropeiskoi komisii [Statistical information of Statistical Service of the European Commission]. Retrieved from <http://www.europa.eu.int>.
19. Vytraty i resursy domohospodarstv Ukrainy u 2015 rotsi (za danymy vybirkovoho obstezhennia umov zhyttia domohospodarstv Ukrainy): Statystychniy zbirnyk [Costs and resources of households in Ukraine in 2015 (according to the sample survey of living conditions of households of Ukraine): Statistical Yearbook] (2016) Kyiv, State Statistics Service of Ukraine.

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК336:14:342.25(477)

Васильчак С. В., д.е.н., професор

Львівський державний університет внутрішніх справ

Жидяк О. Р., д. е. н., доцент,

провідний науковий співробітник

ННЦ "Інститут аграрної економіки"

Дубина М. П., к.е.н., асистент

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій

імені С.З. Гжицького

м. Львів

МІЖБЮДЖЕТНІ ВІДНОСИНИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Анотація. У статті досліджені підходи щодо визначення сутності міжбюджетних відносин та їх стан в Україні в умовах децентралізації. Також здійснена порівняльна характеристика централізованої та децентралізованої моделей міжбюджетних відносин та аналіз структури доходів місцевих бюджетів в Україні у 2015 році. Обґрунтовано напрями вдосконалення міжбюджетних відносин в умовах децентралізації.

Ключові слова: міжбюджетні відносини, децентралізація, бюджетна політика, бюджетна система, місцеві бюджети, міжбюджетні трансферти.

JEL code classification: H71, H77, H79

Vasylychak S.V.

Lviv state University of Internal Affairs.

Dubyna M.P.

*Stephan Gzhytskyi Lviv national university of
veterinary medicine and biotechnologies*

Zhydyak O.R.

Institute of Agrarian Economics

Lviv

BUDGET RELATIONS IN THE TERMS OF DECENTRALIZATION

Abstract. The article deals with the research of inter-budget relations in the context of decentralization in Ukraine. Comparative description of the centralization and decentralization models of inter-budget relations and analysis of the structure of local budgets income part in Ukraine in 2015 were done. The article analyzes the impact of inter-governmental transfers on the development of fiscal decentralization in Ukraine. The ways of inter-budget relations improving in the context of decentralization were justified. The essence of intergovernmental relations models, their advantages and disadvantages are determined. The article analyzes the changes in the budget and tax legislation. The main priorities of further development of intergovernmental relations are defined.

The search for sufficient financial resources to fully ensure the financial independence of local budgets of Ukraine's budget system is a major task that budget decentralization has to address. The financial base of local budgets should satisfy the authority of the local authorities in fulfilling all the tasks and programs of the region's development. On the basis of the changes and calculations expected, the massive filling of local budgets with financial resources and should become an indicator of the correctness of the implementation of this reform. Local authorities will receive the necessary financial resources to secure all aspects of the development of the region and exercise their powers. Strengthening fiscal decentralization can not be seen as weakening the functions of the state, but rather, they should be strengthened not by the use of administrative mechanisms, but by market mechanisms that have different forms and methods of providing them.

Keywords: inter-budget relations, decentralization, fiscal policy, budget system, local governments, inter-budget transfers.

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвитку економіки України для підтримки економічного зростання, нормалізації бюджетного процесу, ліквідації диспропорцій регіонального розвитку потрібно забезпечити нормальне функціонування системи міжбюджетних відносин, особливо зараз, в умовах децентралізації. Перспективи регіонального розвитку значно залежать від ефективності функціонування системи міжбюджетних відносин.

У соціально-економічному розвитку країни та регіонів важливу роль відіграє механізм регулювання міжбюджетних відносин. Він визначає пропорції розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів між різними рівнями бюджетної системи і сприяє вирішенню соціально-економічних проблем та досягненню економічного зростання. На сьогоднішній день функціонування міжбюджетних відносин є неефективним. Це пов'язано з посиленням диспропорцій у соціально-економічному розвитку регіонів, недостатньою фінансовою забезпеченістю місцевих бюджетів. Тому важливим є дослідження міжбюджетних відносин з позицій децентралізації з одночасним узгодженням інтересів усіх суб'єктів міжбюджетних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Численним проблемним питанням удосконалення міжбюджетних відносин присвячені праці зарубіжних та вітчизняних вчених: О. Кириленка, В. Кравченка, І. Чугунова, С. Юрія. Серед зарубіжних вчених – Ш. Бланкарт, Дж. Б'юкенен, Р. Масгрейв, Р. Міллер, У. Оутс. Однак, в сучасних умовах певні питання щодо міжбюджетних відносин залишаються далекими від вирішення, що робить актуальним потребу подальших досліджень цієї сфери.

Метою статті є дослідження стану міжбюджетних відносин, структури місцевих бюджетів в умовах децентралізації та обґрунтування шляхів забезпечення їх ефективності на сучасному етапі розвитку суспільства.

Виклад основного матеріалу. Міжбюджетні відносини є економіко-

правовою категорією, оскільки пов'язані з розмежуванням та правовим закріпленням за кожним рівнем влади видаткових повноважень, доходів, передачі коштів у формі міжбюджетних трансфертів.

Існує велика різноманітність поглядів щодо визначення сутності міжбюджетних відносин, які можна узагальнити за такими аспектами: фінансовий, економічний, організаційний, правовий, політичний і регулятивний (рис.1).

З позиції фінансового аспекту міжбюджетні відносини розглядаються як рух грошових коштів [1, с. 29] або фінансові потоки [2, с. 95], відносини, що виникають в процесі розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів між різними рівнями влади та управління через систему податкових платежів та міжбюджетних трансфертів [3, с. 66].

У межах економічного аспекту міжбюджетні відносини розглядаються як сукупність грошових відносин, пов'язаних з розподілом та перерозподілом частини ВВП у рамках країни з метою реалізації економічних функцій держави, таких як перерозподіл доходу і багатства, розподіл ресурсів між сферою матеріального виробництва й соціально-культурною сферою, соціальними групами населення, органами державної влади та місцевого самоврядування, різними регіонами країни, а також для забезпечення стійкого, збалансованого й динамічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць [1, с. 29].

Відповідно до з організаційного аспекту, міжбюджетні відносини розкриваються як сукупність дій органів влади, пов'язаних з організацією міжбюджетних відносин в країні, або як відносини між різними рівнями влади та управління з приводу розмежування між ними функцій, видаткових повноважень, доходних джерел та бюджетного вирівнювання у вигляді міжбюджетних трансфертів з метою збалансування обсягів видатків, обумовлених законодавчо наданими повноваженнями й делегованими функціями та їх доходів [4, с. 23–24; 1, с. 29].

З правової точки зору міжбюджетні відносини розглядаються як відносини між бюджетами різного рівня в особі органів

державної влади і місцевого самоврядування, що виникають у процесі складання, розгляду, затвердження та виконання бюджетів, які закріплені нормативно-правовими актами шляхом розмежування та делегування повноважень держави та

місцевого самоврядування, встановлення сфери їх спільних повноважень, законодавчого закріплення політики держави у сфері фінансового вирівнювання [1, с. 29].

Рис. 1. Підходи щодо визначення сутності міжбюджетних відносин
Джерело: узагальнено авторами на основі [55; 74; 199; 52]

Політичний аспект розглядає міжбюджетні відносини як відносини між політичними партіями й організаціями органів центральної й місцевої влади, спрямовані на організацію державної влади в країні, реалізацію державних та місцевих інтересів, та пов'язані з ухваленням законодавства, яке максимально збалансовувало б державні та місцеві інтереси у зв'язку з вирівнюванням бюджетної забезпеченості адміністративно-територіальних одиниць у державі [1, с. 29].

З позиції регулятивного аспекту міжбюджетні відносини виступають інструмен-

том соціальної та економічної політики держави [3, с. 62] або сукупність спеціально організованих дій політичного, правового, фінансово-економічного та іншого характеру з надання відповідних стимулів розвитку територій [5, с. 111].

Таким чином, міжбюджетні відносини спрямовані на формування власних фінансових ресурсів, відтворення фінансових потенціалів регіонів з метою зниження рівня їх дотаційності та усунення асиметрії економіко-соціального розвитку регіонів.

Бюджетна децентралізація — це перенесення надходження доходів та/або здій-

снення витрат грошових коштів на більш низький урядовий рівень при збереженні фінансової відповідальності. Тому механізм формування доходів місцевих бюджетів при здійсненні реформ і є запорукою її успішності [6].

Станом на початок 2014 р. в Україні загальна кількість місцевих бюджетів різних рівнів становила 12 087, у тому числі 694 місцеві бюджети мали прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом [7]. У 2015 р. налічувався 11 761 місцевий бюджет (без місцевих бюджетів Автономної Республіки Крим та м. Севастополя), у тому числі: 266 міських бюджетів міст районного значення; 743 селищні бюджети; 48 бюджетів районів у містах; 10 032 сільські бюджети. Мають прямі відносини з державним бюджетом 24 обласні бюджети, міський бюджет м. Києва, 173 міські бюджети міст обласного значення, 474 районні бюджети [8]. Бюджетним кодексом України у ст. 81 визначено, що між державою та територіальними громадами здійснюються міжбюджетні відносини щодо забезпечення відповідних бюджетів фінансовими ресурсами, необхідними для виконання функцій, передбачених Конституцією України та законами України [9]. Зміни до бюджетного законодавства, насамперед до Бюджетного кодексу України [10] та Податкового кодексу України, докорінним чином змінили систему міжбюджетних відносин, що застосовується для вирівнювання фінансових диспропорцій у бюджетній системі України. Фінансовий ресурс місцевих бюджетів на 2015 рік було сформовано з урахуванням змін, внесених до зазначених кодексів та інших законодавчих актів, що регулюють формування місцевих бюджетів та міжбюджетні відносини. Пріоритетами запроваджених змін визначено розширення прав органів місце-

вого самоврядування у прийнятті рішень та надання їм повної бюджетної самостійності щодо наповнення своїх бюджетів і здійснення видаткових повноважень. Одночасно передбачено збільшення джерел формування доходної бази місцевих бюджетів за рахунок передачі окремих доходів з державного бюджету, запровадження нового виду податку – акцизного податку з кінцевих продажів, розширення бази оподаткування податком на нерухомість. Для здійснення видатків на делеговані державою повноваження в галузях освіти та охорони здоров'я запроваджено нові субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам – освітню та медичну. Водночас змінами до Податкового кодексу України підвищено фіскальну незалежність органів місцевого самоврядування щодо місцевих податків та зборів, зокрема шляхом надання права самостійного визначення ставок податків з їх сплати [11].

У структурі доходів місцевих доходів частка міжбюджетних трансфертів у 2015 році становила 59,1% проти 56,4 у 2014 р. (рис. 2), що свідчить про бюджетну централізацію та її посилення. А це суперечить принципам бюджетної децентралізації.

В Україні міжбюджетні трансфертні ресурси перетворилися з інструменту надання фінансової допомоги у засіб здійснення перерозподільних процесів.

Як свідчить практика, збільшення обсягів трансфертів призводить до того, що органи місцевого самоврядування, для фінансування власних потреб, не зацікавлені у пошуку додаткових джерел доходів. І як наслідок – зниження ефективності використання коштів та низька результативність усієї системи міжбюджетних відносин.

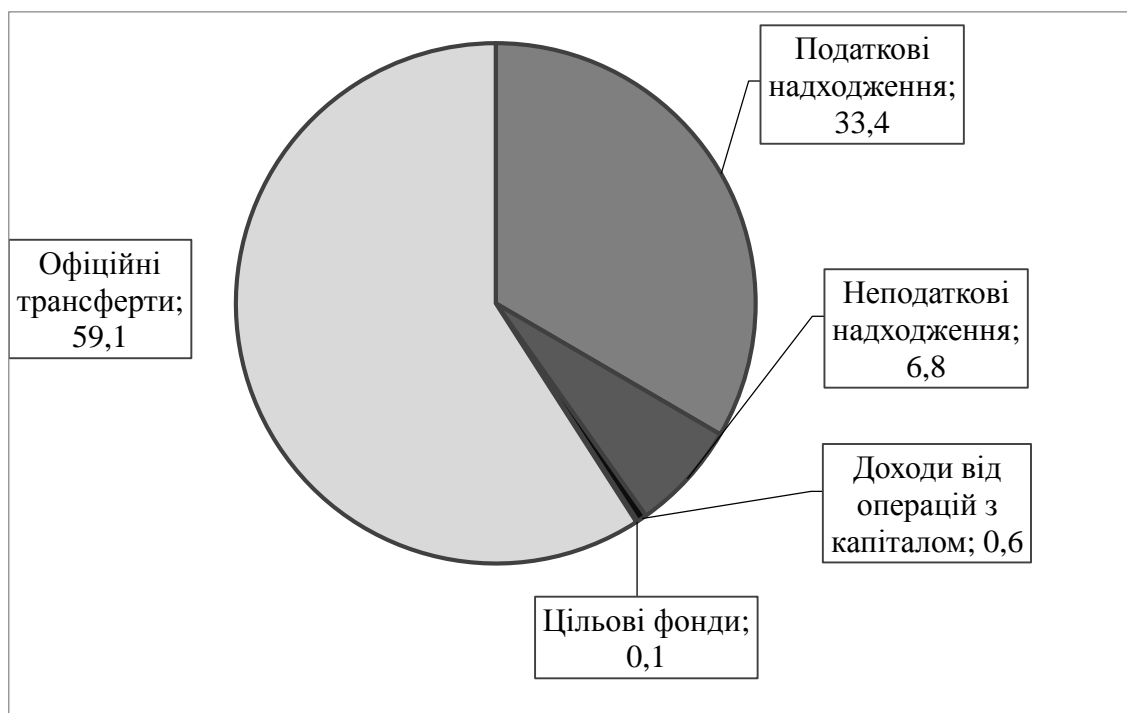

Рис. 2. Структура доходів місцевих бюджетів України у 2015 році, %
Джерело: побудовано за даними Державної казначейської служби України

Завдяки зазначеним змінам, було закладено основу для зростання доходів місцевих бюджетів та передачі органам місцевим органам влади додаткових бюджетних повноважень, а для їх реалізації – закріплення стабільних джерел доходів. Пріоритетами запроваджених змін до Бюджетного та Податкового кодексів України визначено розширення прав у прийнятті рішень та надання органам місцевого самоврядування повної бюджетної самостійності щодо наповнення своїх бюджетів та здійснення видаткових повноважень. Більшість країн ЄС з унітарним устроєм ефективно використовують принципи децентралізованої моделі, що дозволяє їм досягати значного економічного ефекту в області організації міжбюджетних відносин [1, с. 56]. Як справедливо зазначають В. Г. Боронос, Ю. В. Остріщенко, децентралізація управління бюджетними коштами в економічно розвинених країнах є одним з ключових чинників високої ефективності бюджетної системи загалом та передбачає розширення фінансової бази регіонів і муніципалітетів за рахунок передачі їм потужних фінансових джерел, які

раніше були закріплені за державним (центральним) бюджетом [12, с. 42]. Сутність моделей міжбюджетних відносин, їх переваги та недоліки зображені на рис. 3.

Отож, подальше формування міжбюджетних відносин в умовах децентралізації вимагає розширення прав органів влади на місцях, зміцнення їх бюджетної самостійності та визначення відповідальності. На нинішньому етапі першочерговими кроками мають стати [17]:

- прийняття змін до Конституції України в частині децентралізації влади та визначення функцій місцевих громад;

- визначення прав і повноважень органів місцевого самоврядування й об'єднаних територіальних громад, які створюються згідно з Законом та перспективним планом формування територій громад;

- визначення та затвердження державних соціальних стандартів шляхом розробки та впровадження методик розрахунку вартості соціальних послуг для всіх галузей (освіти, охорони здоров'я і т. д.), що дасть змогу визначати грошовий еквівалент та склад послуги, яка надається;

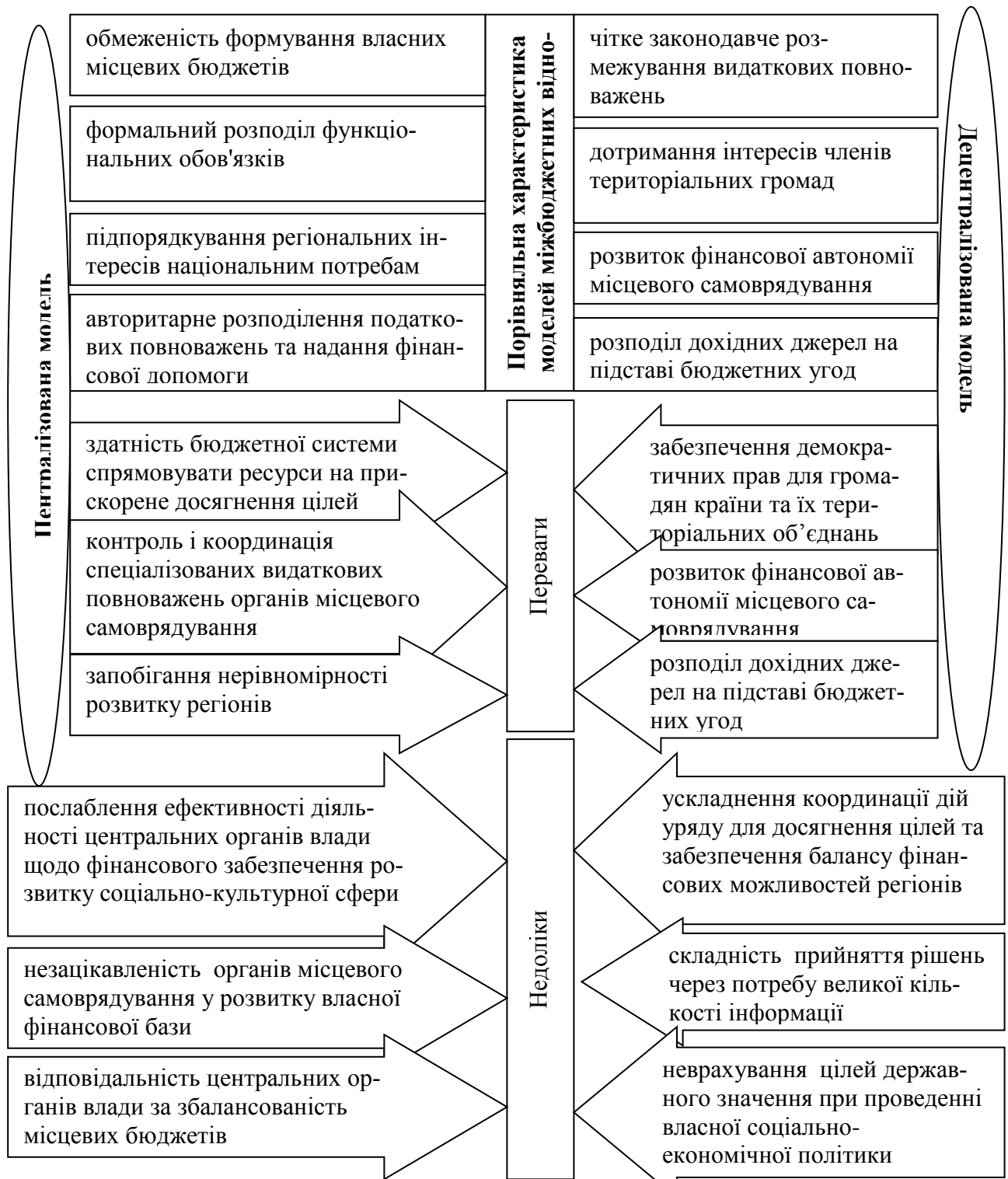

Рис. 3. Порівняльна характеристика моделей міжбюджетних відносин

Джерело: розроблено на основі [1, с. 56; 57, с. 76; 13, с. 33–35; 14, с. 22; 15, с. 31; 16, с. 105–107].

- підвищення якості й ефективності соціальної політики та формування передумов для функціонування «ринку соціальних послуг» на основі забезпечення в контексті децентралізації нормативно-

правової бази для створення Єдиних центрів соціальних послуг, упровадження системи соціального планування на місцевому рівні з урахуванням вимог уряду, по-

треб громади та її залученням до вирішення соціальних проблем;

- удосконалення адміністрування податку на доходи фізичних осіб шляхом зміни нормативів розмежувань та передачі надходжень за цим податком до місцевих бюджетів за місцем фактичного проживання (реєстрації) особи, підвищення ефективності розподілу отримуваних доходів між адміністративно-територіальними одиницями різних рівнів;

- удосконалення системи адміністрування майнового податку шляхом проведення інвентаризації земель та формування повноцінного земельного кадастру, посилення фіскального адміністрування земельного податку й орендної плати за земельні ділянки державної та комунальної власності, завершення формування державного реєстру речових прав на нерухоме майно;

- розширення джерел доходів місцевих бюджетів, зокрема шляхом введення податку за використання громадського простору та надання права органам місцевого самоврядування визначати ставки цього податку та механізми адміністрування.

- підвищення ефективності та прозорості використання бюджетних коштів органами місцевого самоврядування шляхом застосування програмно-цільового методу при формуванні місцевих бюджетів на плановий бюджетний рік, залучення громадськості та її інформування про стан ви-

конання бюджету за допомогою сучасних інформаційних технологій, зокрема, Internet-порталу «Прозорий бюджет»;

- забезпечення системності та узгодженості нормативно-правового забезпечення бюджетного процесу в Україні. [18]

Висновки. Пошук достатніх обсягів фінансових ресурсів, які зможуть у повній мірі забезпечувати фінансову незалежність місцевих бюджетів бюджетної системи України – це головне завдання, яке має вирішити бюджетна децентралізація. Фінансова база місцевих бюджетів повинна задовольняти виконання повноважень органів місцевої влади щодо виконання ними всіх завдань і програм розвитку регіону. На основі проведених змін і розрахунків, очікується вагоме наповнення місцевих бюджетів фінансовими ресурсами і має стати індикатором правильності здійснення даної реформи [14]. Чи сприятимуть ці зміни у бюджетній децентралізації істотним результатам в наступних періодах – покаже час. Проте органи місцевої влади отримують необхідні фінансові ресурси для забезпечення всіх сторін розвитку регіону та виконання своїх повноважень. Зміцнення бюджетної децентралізації не можна розглядати як послаблення функцій держави, а навпаки, вони мають посилюватись не через використання адміністративних механізмів, а ринкових, які мають різні форми і методи їх забезпечення.

Список літератури:

1. Воробьев Ю. И. Межбюджетные отношения в Украине / Ю. И. Воробьев, И. В. Усков. – Симферополь: АРИАЛ, 2010. – 276 с.
2. Загорський В. С. Бюджетна система та оподаткування в Україні: проблеми розвитку : [монографія] / В. С. Загорський. – Х. : ВД „ІНЖЕК”, 2008. – 288 с.
3. Фаттиева А. Р. Межбюджетные отношения в условиях федерализма: [монография] / А. Р. Фаттиева, Д. М. Гаджикурбанов. – Ижевск: Изд-во ИжГТУ, 2005. – 144 с.
4. Волохова І. С. Міжбюджетні відносини в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку / І. С. Волохова. – Одеса: Атлант, 2010. – 234 с.
5. Гринкевич Л. С. Теоретико-методологические основы формирования современной системы межбюджетных отношений в региональных системах / Л. С. Гринкевич, В. В. Казаков, Н. А. Урман. – Томск: Изд-во НТЛ, 2010. – 420 с.
6. Лагутина Л.О. Джерела формування місцевих бюджетів сільських територій в умовах децентралізації. - Збірник наук.праць. - Випуск 6.2015
7. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://195.78.68.18/minfin/control/uk/publish/article?art_id=393565&cat_id=319594
8. Місцеві бюджети. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://minfin.gov.ua/news/bjudzhet/local-budg>
9. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI, станом на 13.02.2016 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
10. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин ; Закон України від 28.12.2014 р. № 79-VIII [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/79-19>

11. Промова Міністра фінансів Наталії Яреско на засіданні Уряду щодо виконання Державного бюджету за 2015 рік. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/news/view/promova-ministra-finansiv-natalii-iaresko-na-zasidanni-uriadushchodo-vykonannia-derzhavnoho-biudzhetu-za-rik?category=bjudzhet>
12. Боронос В. Г. Удосконалення бюджетної політики на місцевому рівні / В. Г. Боронос, Ю. В. Остриченко // Вісник Сумського державного університету. Сер. : Економіка. – 2013. – № 4. – С. 40–50.
13. Каун О. Б. Концептуальні засади формування механізму міжбюджетних відносин в Україні / О. Б. Каун // Фінанси України. – 2001. – № 6. – С. 31–38.
14. Макогон В. Д. Основи регулювання міжбюджетних відносин / В.Д. Макогон // Економіка. Фінанси. Право. – 2010. – № 12. – С. 21–24.
15. Ставерська Т. О. Реформування міжбюджетних відносин в Україні / Т. О. Ставерська, І. Л. Шевчук // Science Rise. – 2015. – № 6(3). – С. 29–34.
16. Феценко Л.В. Бюджетна система України: навч. посіб. / Л. В. Феценко, П. В. Проноза, Н. В. Кузьминчук. – К.: Кондор, 2008. – 440 с.
17. Пріоритети реформування та напрями перспективного розвитку міжбюджетних відносин в умовах бюджетної децентралізації в Україні. Аналітична доповідь / О. С. Власюк, Л. Г. Шемаєва, Н. В. Ко рень та ін. ; під ред. О. С. Власюка. - К. : НІСД, 2015. - 80 с.
18. Бюджет місцевої ради в умовах децентралізації / Центр політичних студій та аналітики. [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.cpsa.org.ua/novyny/byudzhets-mistsevoji-rady-v-umovah-detsentralizatsiji/>

Reference:

1. Vorobev, Yu. N., Uskov, Y. V. (2010) Mezhibudzhetye otnosheniya v Ukrayne. *Symferopol: ARYAL*, 276 p. [in Russian]
2. Zahorskyi, V. S. (2008) Biudzhetsna systema ta opodatkovannia v Ukraini: problemy rozvytku : [monohrafiya]. *Kh. : VD „INZhEK”*, 288 p. [in Ukrainian]
3. Fattyeva, A. R., Hadzhykurbanov, D. M. (2005) Mezhibudzhetye otnosheniya v usloviakh federalyzma: [monohrafiya]. *Yzhevsk: Yzd-vo YzhHTU*, 144 p. [in Russian]
4. Volokhova, I. S. (2010) Mizhibudzhetni vidnosyny v Ukraini: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku. *Odesa: Atlant*, 234 p. [in Ukrainian]
5. L. S. Hrynkevych, V. V. Kazakov, N. A. Urman. (2010) Teoretyko-metodolohicheskye osnovy formirovaniya sovremennoi systemy mezhibudzhetykh otnosheni v rehyonalnykh systemakh. *Tomsk: Yzd-vo NTL*, 420 p. [in Russian]
6. Lahutina, L.O. (2015) Dzherela formuvannia mistsevykh biudzhetyv silskykh terytorii v umovakh detsentralizatsii. *Zbirnyk nauk.prats, Vypusk 6*. [in Ukrainian]
7. Ofitsiyni sait Ministerstva finansiv Ukrainy [Online]. Retrieved from: http://195.78.68.18/minfin/control/uk/publish/article?art_id=393565&cat_id=319594 [in Ukrainian]
8. Mistsevi biudzhety. Ofitsiyni sait Ministerstva finansiv Ukrainy [Online]. Retrieved from: <http://minfin.gov.ua/news/bjudzhet/local-budg> [in Ukrainian]
9. Biudzhetni kodeks Ukrainy vid 08.07.2010 r. № 2456-VI, stanom na 13.02.2016 r. [Online]. Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> [in Ukrainian]
10. Pro vnesennia zmin do Biudzhethnoho kodeksu Ukrainy shchodo reformy mizhibudzhetykh vidnosyn ; Zakon Ukrainy vid 28.12.2014 r. № 79-VIII [Online]. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/79-19> [in Ukrainian]
11. Promova Ministra finansiv Natalii Yaresko na zasidanni Uriadu shchodo vykonannia Derzhavnoho biudzhetu za 2015 rik. Ofitsiyni sait Ministerstva finansiv Ukrainy [Online]. Retrieved from: <http://www.minfin.gov.ua/news/view/promova-ministra-finansiv-natalii-iaresko-na-zasidanni-uriadushchodo-vykonannia-derzhavnoho-biudzhetu-za-rik?category=bjudzhet> [in Ukrainian]
12. V. H. Boronos, Yu. V. Ostrishchenko (2013). Udoshkonalennia biudzhetsnoi polityky na mistsevomu rivni. *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Ser.: Ekonomika*, № 4, P. 40–50 [in Ukrainian].
13. Kaun, O. B. (2001) Kontseptualni zasady formuvannia mekhanizmu mizhibudzhetykh vidnosyn v Ukraini. *Finansy Ukrainy*, № 6, P. 31–38 [in Ukrainian].
14. Makohon, V. D. (2010) Osnovy rehuliuvaniya mizhibudzhetykh vidnosyn. *Ekonomika. Finansy. Pravo*, № 12, P. 21–24 [in Ukrainian].
15. T. O. Staverska, I. L. Shevchuk (2015). Reformuvannia mizhibudzhetykh vidnosyn v Ukraini. *Science Rise*, № 6(3), P. 29–34 [in Ukrainian].
16. L. V. Feshchenko, P. V. Pronoza, N. V. Kuzmynchuk (2008). Biudzhetsna systema Ukrainy: navch. posib. *K.: Kondor*, 440 p. [in Ukrainian].
17. O. S. Vlasiuk, L. H. Shemaieva, N. V. Koren ta in. (2015) Priorytety reformuvannia ta napriamy perspektyvnoho rozvytku mizhibudzhetykh vidnosyn v umovakh biudzhetsnoi detsentralizatsii v Ukraini. *Analitychna dopovid [pid red. O. S. Vlasiuka]. K.: NISD*, 80 p. [in Ukrainian].
18. Biudzhets mistsevoji rady v umovakh detsentralizatsii. *Tsentr politychnykh studii ta analityky*. [Online]. Reyrieved from: <http://www.cpsa.org.ua/novyny/byudzhets-mistsevoji-rady-v-umovah-detsentralizatsiji/> [in Ukrainian].

УДК 338.2:338

Галаченко О.О., к.м.н., доцент
ПрАТ «ВНЗ «МАУП», м. Вінниця

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СФЕРИ САНАТОРНО-КУРОРТНИХ ПОСЛУГ У РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

Анотація. В даному дослідженні визначено основні сфери впливу санаторно курортних послуг. Досліджено основні джерела за рахунок яких акумулюються фінансові ресурси у санаторно-курортну сферу послуг, а саме: бюджетні призначення, інвестиційні ресурси та довготермінове кредитування. Визначені основні моделі інвестування об'єктів у санаторно-рекреаційній сфері. Зазначені інструменти стимулювання платоспроможного попиту санаторно-курортних послуг.

Ключові слова: санаторно-курортна послуга, фінансове забезпечення сфери санаторно-курортних послуг, бюджетні призначення, власні кошти, довготермінове кредитування, платоспроможний попит, механізм реалізації санаторно-курортної послуг.

JEL code classification: D 21, R58

*Olexander Halachenko, PhD on medical sciences,
associate professor of PJSC "Universities" MAUP "*
Vinnitsa

FINANCIAL SUPPLY OF SANATOR-RESORT SERVICES SPHERES IN THE REGIONS OF UKRAINE

Abstract.

One of the main factors influencing the quality of providing spa services is financial. The choice of the optimal form and directions of financing of all processes that affect the provision of services, the timeliness of settlements with suppliers of material resources, state bodies, personnel of the enterprise, careful planning of the allocation of funds enable to prevent failures in the activities of enterprises, and thus provide a quality service. This issue is especially acute in the context of decentralization of power, as the improvement of the level of services directly reflects the results of the financial results of the territorial communities, where the main activity is the resort area.

The basic sphere of influence on health resort have been shown in this study. The basic source through which financial resources are accumulated in spa services sectors, namely, budget allocations, investment resources and long-term loans. The basic model of investment in health facilities and recreational areas: investment using its own funds tourism enterprises; investment projects with authorities; using investment credits in t. h. bank loans, international financial organizations, foreign direct investment, foreign loans of commercial banks, investment projects using obligation loans; leasing; equity investment; investing with the assistance of grants; Investment projects work together. These instruments stimulate effective demand sanatorium services.

Keywords: Sanitation health services, financial support areas sanatorium services, budget allocations, own funds, long-term loans, purchasing power, mechanism of realization of sanatorium services.

Постановка проблеми. Сфера санаторно-курортних послуг в регіонах України представлена широким спектром послуг, що обумовлено постійною потребою населення країни в оздоровленні. Особливість курортної справи полягає у тому, що вона поєднує одночасно декілька функцій: профілактичне оздоровлення населення, реабілітацію хворих, анімаційно-дозвільну діяльність.

Реалізація зазначених функцій знахо-

дить своє відображення у процесах розвитку курортної справи. Курортні підприємства – це просторово-організаційна та соціально-економічна система, головною метою якої є задоволення відпочиваючих у потребах у лікуванні, реабілітації та оздоровленні через надання комплексної санаторно-курортної та оздоровчої послуги. Основною проблемою, яка виникає сьогодні, є покращення якості надання послуг та доведення їх до євро-

пейських стандартів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі дослідження реалізації санаторно-курортних послуг, їх фінансуванню та формуванню ефективного механізму їх надання присвячено багато праць вітчизняних економістів, зокрема, Н.М. Бурулько, В.М. Пашкова, Г.В. Казачковської, В.А. Квартальнова, В.С. Кравціва, Н.О. Коваленко, О.О. Любіцева, М.П. Мальської та інші. У працях даних економістів проаналізовано основні проблеми санаторно-курортного сектору України, визначено основні його проблеми та запропоновано шляхи їх подолання. Проте, надзвичайно мало уваги приділяється фінансуванню санаторно-курортних послуг, чому і присвячується дана стаття.

Метою статті є розробка методологічних засад фінансового забезпечення сфери санаторно-курортних послуг і на його основі забезпечення ефективної системи управління наданням санаторно-курортних послуг.

Виклад основного матеріалу. Переважна більшість послуг в залежності від обраного відпочинку в Україні є надання рекреаційних послуг, інакше кажучи, надання санаторно-курортних послуг.

Санаторно-курортна послуга – це комплексна послуга, що охоплює послуги проживання, лікування, харчування й т. д. Вона починається зі зустрічі відпочиваючого й завершується виписуванням та відправленням на місце постійного проживання. Всі складові послуги мають забезпечувати якість комплексної путівки; низький рівень обслуговування хоча б однієї складової формує негативний результат.

Рекреаційні послуги мають такі відмінні від інших суспільно значимих послуг риси [6-8]:

1. Санаторно-курортна послуга є індивідуальною.
2. Ефект від надання послуги прямо не пов'язаний з величиною витрат.
3. Результати професійної діяльності працівників санаторію спрямовані на одержання позитивного ефекту для здоров'я людини.
4. Усі лікувальні курорти перебувають у спеціальних місцевостях, що відрізня-

ються певним набором ландшафтно-кліматичних умов та гідромінеральних ресурсів.

5. Залежність процесу надання послуги від місцевих природно-кліматичних умов.

6. На ринок послуг рекреації попередньо надходять не самі послуги, а лише інформація про ті послуги, що можуть бути надані.

7. Лікувальні послуги належать до категорії найдорожчих, тому що оснований на застосуванні цінних природних лікувальних ресурсів, і це потребує складного бальнеотехнічного господарства й медичної техніки.

8. Спостерігається значний вплив фактора сезонності [3].

Розвиток санаторно-курортних послуг позитивно впливає як на розвиток окремих регіонів, так і держави загалом [1]:

прямий ефект – доходи санаторно-курортних закладів, туристичних агентств, закладів харчування, історико-культурних об'єктів та інших підприємств туристичної індустрії, а також доходи магазинів від покупок, що їх здійснюють відпочиваючі;

-непрямий ефект – доходи будівельних організацій, банків, постачальників харчів, комунальних служб, отриманих ними від реалізації продукції та послуг, що забезпечують комфортне перебування відпочиваючих у санаторно-курортних закладах;

-індукований ефект – доходи інших місцевих резидентів у вигляді заробітної плати, дивідендів, орендної плати та інших видів платежів, отриманих ними від реалізації продукції та послуг усім суб'єктам, причетним до санаторно-курортної діяльності;

-соціальний ефект – збереження існуючого стану здоров'я населення та покращання соціально-демографічної ситуації.

Відтак, одним з основних факторів, який впливає на якість надання санаторно-курортних послуг є фінансовий. Вибір оптимальної форми і напрямків фінансування всіх процесів, що впливають на надання послуги, своєчасність розрахунків з постачальниками матеріально-технічних ресурсів, державними органами, персоналом підприємства, ретельне планування розпо-

ділу засобів дають змогу попередити збої у діяльності підприємств, а відтак і надати якісну послугу. Особливо гостро це питання постає в умовах децентралізації влади, оскільки покращання рівня послуг напряму відображає результати фінансові результати територіальних громад, де основною діяльністю є курортна сфера.

Фінансові ресурси є основою інвестицій у санаторно-курортні послуги, вони (інвестиції) акумулюються з трьох основних джерел:

- бюджетних призначень;
- власних коштів;
- довготермінового кредитування.

Бюджетні призначення формуються за рахунок коштів державного й місцевого бюджетів, що регулюються нормами фінансового права. Конкретно за проектами інвестиції закріплюються на конкурсній основі з обов'язковими проходженням експертиз за критеріями оцінки відповідності стратегії економічного й соціального розвитку, пріоритетних напрямків структурної перебудови економіки та фінансово-економічних показників: собівартості, рентабельності, терміну окупності.

Більші можливості розвитку сфери санаторно-курортних послуг почали з'являтися з початком адміністративно-територіальної реформи, яка розпочалась у 2014 році та ознаменувалася початком формування правового поля для практичної імплементації адміністративно-фінансової децентралізації та низки секторальних реформ, спрямованих на посилення спроможності територіальних громад як базових одиниць системи місцевого самоврядування, що дало змогу адміністративно-територіальним одиницям базового рівня у більшій мірі впливати на розвиток територій і відповідно покращувати якість життя населення за рахунок розвитку соціальної інфраструктури, що позитивно позначається на розвитку у цих місцевостях сфери санаторно-курортних послуг.

Власні кошти та довготермінове кредитування є коштами санаторно-курортних закладів, які інвестуються у покращання послуг. Дані фінансові ресурси представлені: нерозподіленим прибутком; статутним фондом; резервним фондом; аморти-

заційними відрахуваннями.

Третім джерелом фінансових ресурсів є випуск акцій санаторно-курортним комплексом. Дане джерело залучення коштів є довготерміновим кредитуванням, яке повинно покращити якість послуги та принести прибуток своїм акціонерам.

Найповніший опис моделей інвестування об'єктів сфери туризму в регіонах навіла Н. Свірідова. Вона зазначила, що у туристсько-рекреаційній діяльності застосовують [10]:

- інвестування з використанням власних коштів туристичних підприємств;
- інвестування проектів за участю органів виконавчої влади;
- інвестиційні кредити, у тому числі кредити банків, міжнародних фінансових організацій, прямі іноземні інвестиції, кредити іноземних комерційних банків, інвестування проектів з використанням облігаційних позик; лізинг; пайові інвестиції;
- інвестування з залученням грантів;
- інвестування проектів спільної діяльності.

Найбільш використовуваними з перерахованих в українській економіці для інвестування проектів модернізації і реконструкції, капітального будівництва та розширення виробничих потужностей туристичних підприємств є власні кошти, прямі іноземні інвестиції, системи лізингу. Проекти соціальної та екологічної спрямованості інвестують органи виконавчої влади, міжнародні фінансові організації – через проведення грантів [10].

Станом на кінець 2015 року в Україні діяло 57 курортів, проте варто зауважити, що їх кількість в останні роки постійно зменшувалась, а відповідно і сукупний фінансовий ефект від них знизився, в основному це відбулося через нестабільну фінансову ситуацію на внутрішньому ринку країни та зниження кількості закладів через окупацію АР Крим, яка була одним із основних курортів України. Подібна ситуація відбулась і в Донецькій та Луганській областях, проте припинення роботи санаторно-курортних закладів на цих територіях відбулося через антитерористичну операцію, яка і по сьогодні діє в даних регіонах.

Отже, для розвитку сфери санаторно-курортних послуг, у першу чергу, необхідне якісне покращання інфраструктурних об'єктів та формування якісної сфери туристично-рекреаційного надання послуг. Для цього необхідний розвиток наступних напрямів:

- розвиток транспортної інфраструктури;
- модернізація санаторно-курортного комплексу;
- стимулювання внутрішнього туризму;
- диверсифікація туристично-рекреаційних послуг;
- стимулювання зовнішнього туризму.

Відтак, розвиток підтримки платоспроможного попиту на санаторно-курортні послуги залишається ключовим напрямом державної політики розвитку курортів та курортної діяльності. Проте, одним із основних завдань є стимулювання платоспроможного попиту як з боку мешканців так і з боку корпоративного сектору. Дане стимулювання повинно здійснюватися через наступні інструменти [11]:

- стимулювання збільшення обсягів фінансового ресурсу, що спрямовується на придбання путівок на санаторно-курортне та відновлювальне лікування за рахунок коштів Фондів соціального страхування;
- поширення у санаторно-курортній галузі програм державно-приватного партнерства, спрямованих на підвищення рівня обслуговування та підтримку привабливого інвестиційного клімату;
- зменшення цін та тарифів на продукти і матеріали, що використовуються при виробництві (наданні) санаторно-курортних послуг акредитованими курортними операторами;
- стимулювання результативної діяльності курортних операторів засобами фіскального регулювання, включаючи надання прямої бюджетної підтримки на розробку родовищ (джерел) унікальних природно-лікувальних ресурсів;
- розширення курортних територій (зон) з урахуванням нормативів антропогенного навантаження, підтримка благоустрою таких територій згідно функціональ-

ного призначення;

- податкове стимулювання розвитку курортної інфраструктури;
- встановити на рівні законодавства норматив (мінімально допустимий розмір) мінімального обсягу фінансових витрат Фонду соціального страхування, що мають бути спрямовані на закупівлю путівок на санаторно-курортне та відновлювальне лікування, реабілітацію та оздоровлення застрахованих осіб (приміром, на рівні не менше 15% для Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та не менше 5% для Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України);
- встановити на рівні законодавства норму, що дозволяє фондам соціального страхування закуповувати путівки на санаторно-курортне та відновлювальне лікування, реабілітацію та оздоровлення застрахованих осіб на I квартал наступного року у випадку, якщо такі путівки не закуплені в строк до 15 грудня поточного року, але не більше 20% від загального обсягу поточного року;
- розробити методичні рекомендації щодо оцінювання якості санаторно-курортного та відновлювального лікування, реабілітації та оздоровлення застрахованих осіб, з наступним врахуванням отриманих результатів при вирішенні питань щодо переможців тендерних торгів;
- удосконалити процедуру закупівлі путівок на санаторно-курортне та відновлювальне лікування, реабілітацію та оздоровлення застрахованих осіб, у тому числі скасування норм про застосування до тендерних процедур вимог Закону України «Про здійснення державних закупівель» від 10.04. 2014 року, а також скорочення термінів (строків) проведення таких процедур з урахуванням специфіки об'єкта закупівлі;
- удосконалити методичні рекомендації щодо рейтингового оцінювання пропозицій санаторно-курортних закладів під час тендерних торгів, зокрема збільшення вагомості чинників якості діагностики, лікування, умов проживання та харчування споживачів санаторно-курортних

послуг;

- розробити методичні рекомендації щодо визначення мінімальної вартості (ціни) путівок на санаторно-курортне і відновлювальне лікування, реабілітацію та оздоровлення застрахованих осіб (нині мінімальні ціни, що декларуються окремими закладами, не дають змогу надавати якісні послуги на рівні затверджених стандартів);

- зменшити податкове навантаження на санаторно-курортні послуги (послуги акредитованих курортних операторів), у тому числі встановлення пільг по податку на додану вартість, платі на землю та іншим податкам;

- розглянути питання про можливість надання права застрахованим особам вільного вибору санаторно-курортного закладу необхідного профілю (за наявності відповідних медичних показань), з яким фондом соціального страхування укладено відповідний договір, з наступною компенсацією закладу спожитих послуг через безготівковий розрахунок;

- внести зміни до порядку затвердження бюджетів фондів та їх територіальних відділень (дирекцій), зокрема в частині унеможливлення блокування ухвалення зазначених бюджетів внаслідок неявки однієї із сторін соціального діалогу;

- запропонувати Міністерству соціальної політики України та його територіальним органам запровадити дієвий контроль за ефективністю використання коштів фондів соціального страхування, у тому числі на оздоровчі заходи та закупівлю путівок на санаторно-курортне лікування, а також регулярні опитування застрахованих осіб про рівень якості спожитих санаторно-курортних послуг;

- підвищити прозорість діяльності

Фонду соціального страхування, забезпечивши право громадян на отримання публічної інформації про результати діяльності та фінансові витрати;

- запровадити механізм регулярного інформування застрахованих осіб в режимі он-лайн про можливості отримання путівок на санаторно-курортне лікування (у тому числі з використанням сучасних комунікаційних технологій через мережу Інтернет),

- розглянути питання про можливість розробки стандартів санаторно-курортного лікування протягом 12 та 15 днів для профілактичного оздоровлення та лікування хворих в стадії ремісії, що дозволить збільшити кількість громадян, які отримали санаторно-курортні послуги;

- проводити широку роз'яснювальну компанію серед застрахованих осіб про їх права на санаторно-курортне лікування, оздоровлення та реабілітацію з використанням коштів Фонду соціального страхування, а також механізм захисту своїх прав та інтересів.

Висновки. Як висновок, аналізуючи можливість надання санаторно-курортних послуг, бачимо, що розгляд та дослідження даної проблеми має відбуватися комплексно, з урахуванням усіх аспектів розвитку санаторно-курортного комплексу. Проте однією з основних проблем є фінансування даної сфери послуг, яке передбачає використання різних інструментів застосування яких може вивести на новий рівень санаторно-курортну сферу послуг. Таким чином, постає необхідність зміни самої системи санаторно-курортного обслуговування та нового погляду на роль та місце санаторно-курортної послуги в цьому комплексі.

Список літератури:

1. Борулько Н.М. Сучасний стан та перспективи розвитку санаторно-курортного комплексу України / Н. М. Борулько // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Дала. - №8 (215), 2014. - с. 10-15
2. Васильчак С. Проблеми економіки та заходи протидії тінювим проявам у сфері туристичного бізнесу [Текст] / С.В. Васильчак, А. Кос // Розвиток індустрії гостинності в умовах глобалізаційних процесів: економічні та фінансові аспекти: збірник матеріалів Міжвузівської науково-практичної конференції (28 березня 2013 р. – Львів : ЛІЕТ, 2013 – С. 51 – 53.
3. Ветитнев А. М. Концептуальные подходы к потребительской оценке качества санаторно-курортных услуг / А. М. Ветитнев, Е. В. Селищева, Е. А. Вольнец // Курортное дело. – 2007. – № 2. – С. 25–29.
4. Економічна енциклопедія. У 3-х т. Т. 1. / [редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін.]. – К. : Академія, 2000. – 864 с.
5. Захарін С.В. Перспективи інвестиційного та інноваційного забезпечення розвитку сфери туризму і курортів / С.В.Захарін // Вісник Хмельницького національного університету. – 2008. – № 4. – Т. 2. Економічні науки. – С.122-126.
6. Костенко Г.П. Державне регулювання розвитку санаторно-курортних закладів / Г.П.Костенко // Вісник ДІТБ. - 2009. - №13. - С.70-74. – (Серія: Економіка, організація та управління підприємствами туристичної індустрії та туристичної галузі в

цілому).

7. Лебедев К.А. Маркетинговые технологии стимулирования рекреационно-туристического потенциала регионов / К.А.Лебедев // *Актуальні проблеми економіки*. – 2014. - № 11. – С.186-190.
8. Пузирьова П.В. Матриця ключових стратегій в управлінні фінансовим потенціалом промислових підприємств / П.В.Пузирьова // *Актуальні проблеми економіки*. – 2010. - № 6. – С. 151-156.
9. Свиридова Н. Д. Объекты инвестирования в сфере туризма региона / Н. Д. Свиридова // *Регіональні проблеми розвитку туризму та рекреації*. – Донецьк : ІЕПД НАН України. – 2005. – С. 90–100.
10. Субота М.В. Стратегічні орієнтири державної політики стимулювання розвитку курортної діяльності / М.В.Субота // *Економічний вісник університету*. – 2013. - № 20/2. – С. 353-358.

Reference:

1. Borulko N.M. (2014) Suchasniy stan ta perspektivi rozvitku sanatorno-kurortnogo kompleksu Ukrayini / N. M. Borulko // *Visnik Shidnoukrayinskogo natsionalnogo universitetu imeni Volodimira Dalya*. - №8 (215), p. 10-15 [in Ukrainian]
2. Vasilchak S. (2013) Problemi ekonomiki ta zahodi protidivi tinovim proyavam u sferi turistichnogo biznesu [Tekst] / S.V. Vasilchak, A. Kos // *Rozvitok industriyi gostinnosti v umovah globalizatsiynih protsesiv: ekonomichni ta finansovi aspekti: zbirnik materialiv Mizhvuzivskoyi naukovopraktichnoyi konferentsiyi (28 bereznya 2013 r. – Lviv : LIET*, p. 51 – 53 [in Ukrainian]
3. Vetitnev A. M. (2007) Kontseptualnye podhody k potrebitelskoy otsenke kachestva sanatorno-kurortnyh uslug / A. M. Vetitnev, E. V. Selishcheva, E. A. Volynets // *Kurortnoe delo*, № 2. – S. 25–29 [in Ukrainian]
4. *Ekonomichna entsiklopediya. U 3-h t. T. 1. / [redkol.: S. V. Mocherniy (vidp. red.) ta in.]*. – K. : Akademiya, 2000. – 864 p. [in Ukrainian]
5. Zaharin S.V. (2008) Perspektivi investitsiyного ta innovatsiyного zabezpechennya rozvitku sferi turizmu i kurortiv. *Visnik Hmel'nitskogo natsionalnogo universitetu*, № 4. – Т. 2. *Ekonomichni nauki*, p. 122-126. [in Ukrainian]
6. Kostenko G.P. (2009) Derzhavne reguluyuvannya rozvitku sanatorno-kurortnih zakladiv. *Visnik DITB*. - 2009. - №13, p. 70-74. – (Seriya: *Ekonomika, organizatsiya ta upravlinnya pidpriemstvami turistichnoyi industriyi ta turistichnoyi galuzi v tsilomu*). [in Ukrainian]
7. Lebedev K.A. (2014) Marketingovye tehnologii stimulirovaniya rekreatsionno-turisticheskogo potentsiala regionov. *Aktualni problemi ekonomiki*, № 11, p. 186-190. [in Russian]
8. Puzirova P.V. (2010) Matritsya klyuchovih strategiy v upravlinni finansovim potentsialom promislovih pidpriemstv. *Aktualni problemi ekonomiki*, № 6, p. 151-156. [in Ukrainian]
9. Sviridova N. D. (2005) Obekty investirovaniya v sferе turizma regiona. *Regionalni problemi rozvitku turizmu ta rekreatsiyi*. – Donetsk : IEPD NAN Ukrayini, , p. 90–100. [in Russian]
10. Subota M.V. (2013) Strategichni orientiri derzhavnoyi politiki stimulyuvannya rozvitku kurortnoyi diyalnosti. *Ekonomichniy visnik universitetu*, № 20/2, p. 353-358. [in Ukrainian]

УДК 335.07.12

Н.Ю. Захарова к.е.н., доцент

Н.М. Рубцова к.е.н., доцент

Таврійський державний агротехнологічний університет

ПЕРЕДУМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. Розглянуто основні передумови забезпечення фінансової безпеки аграрних підприємств через призму їх фінансового забезпечення на основі досягнутих результатів останніх років. Окреслені загрози щодо оцінки фактичної прибутковості ведення аграрного бізнесу. Проведений аналіз показників фінансової стійкості, платоспроможності і ліквідності та визначено фактори, які зумовлюють їх рівень в аграрній сфері. Обґрунтована необхідність формування системи управління фінансовою безпекою аграрних підприємств.

Ключові слова: фінансова безпека підприємства, рівень прибутковості, інвестиції, кредитування, рівень інфляції, фінансова стійкість, ліквідність.

JEL code classification: G22, Q 14

*N.Y. Zakharova, PhD, Associate Professor of
Department of finance, banking and insurance*

*N.M. Rubtsova, PhD, Associate Professor of
Department of finance, banking and insurance
Tavria State Agrotechnological University*

BACKGROUND OF ENSURING OF AGRICULTURAL ENTERPRISES FINANCIAL SECURITY

Abstract. The author argues that financial support for enterprises of agrarian sphere is largely due to the level of profitability of each of them, the ability to attract bank loans, investment resources, the level of government support, and together these factors significantly affect the financial security of the entity. The article proves that the agrarian sector of Ukraine marked the highest stability under economic crisis of recent years. This is confirmed by statistical data on increasing the profitability of the industry, increase in the share of agriculture in GDP of Ukraine and the share of agricultural exports in its total volume, and increases the amount of capital investment. The most profitable agricultural products and prospects of further expansion of production have been established. On the other hand, critical assessment of the formation of profitability against the backdrop of a massive increase in costs in an inflationary environment, allowing for the organization of agricultural production has been carried out. In this case the problem of financial security has been considered expanded reproduction at the level of individual enterprises as the basis of its financial security. This article presents the evaluation of financial stability, solvency and liquidity of agricultural enterprises of Ukraine and outlines the factors that contribute to their level in the agricultural sector. Difficulties on the possibilities of assessing the level of financial security based on indicators of financial condition have been found. The necessity of establishing efficient management of the agricultural enterprises financial security that would allow timely detect and prevent internal and external threats on the basis of objective and comprehensive assessment of the level of financial security, to protect its financial interests and become a prerequisite for further effective development has been proved.

Keywords: financial security of enterprise, profitability, investments, credit, level of inflation, financial stability, liquidity.

Постановка проблеми. Фінансове забезпечення підприємств аграрної сфери значною мірою зумовлено рівнем прибутковості кожного з них, можливістю залучення банківських кредитів, інвестиційних ресурсів, рівнем державної підтримки, а в

сукупності ці фактори значною мірою впливають на фінансову безпеку суб'єкта господарювання. Остання є визначальною умовою розвитку сільського господарства як основи сталого рівня національної безпеки, стабільності діяльності окремих під-

приємств аграрної сфери, забезпечення зростання темпів їх розвитку та підвищення ефективності господарювання. Це потребує формування стратегії та дієвого механізму управління фінансовою безпекою підприємства, що дозволить своєчасно відслідковувати й нейтралізувати певні ризики та загрози й сприятиме підвищенню фінансової стійкості, платоспроможності і ліквідності, прибутковості, посиленню ділової активності, покращанню майнового стану, загальному зміцненню фінансових можливостей аграрних товаровиробників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теоретичних і практичних питань щодо формування системи фінансової безпеки суб'єктів господарювання реального сектору економіки присвячені праці вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема, Е. Альтмана, О.І. Барановського, В. Бівера, М.Д. Білик, І.О. Бланка, О.Д. Василика, О.С. Власюк, З.В. Герасимчук, К.С. Горячевої, А.О. Єпіфанова, М.М. Єрмошенка, Т.І. Єфименко, Я.А. Жаліло, Г.В. Задорожнього, І.М. Камінської, Л.А. Костирко, В.І. Мунтіян, О. Л. Пластуна, О.О. Терещенко, В.В. Шеремет, В.Т. Шлемко та ін. Не дивлячись на достатню актуальність цих питань в умовах невизначеності, особливості забезпечення фінансової безпеки підприємств аграрної сфери висвітлені недостатньо. Зокрема, це стосується комплексної оцінки її рівня та прогнозування кризових явищ з урахуванням специфіки галузі, виявлення передумов та вибору методів забезпечення фінансової безпеки аграрних підприємств.

Мета роботи. Метою статті є виявлення передумов та визначення шляхів забезпе-

чення фінансової безпеки аграрних підприємств в сучасних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу. У кризових умовах господарювання останніх років найбільшою стабільністю відзначився аграрний сектор економіки. Не дивлячись на ризикованість галузі внаслідок прямої залежності від природно-кліматичних умов, у 2015 році її фінансовий результат до оподаткування досяг 102,3 млрд. грн., тоді як у промисловості він зберіг від'ємне значення й склав 179,1 млрд. грн. Цю думку підтверджує зростання частки сільського, лісового і рибного господарства у ВВП України, яка збільшилась до 12,1%. Для порівняння, у попередньому році вона складала 10,2%, а у 2010 році лише 7,4%. Крім того, за даними Державної служби статистики України, експорт сільськогосподарської продукції у 2015 році склав 14,7 млрд. дол. США., що становить більше 42% загального експорту України.

Відносна стабільність галузі стала передумовою нарощення обсягу капітальних інвестицій. Так, у 2015 році їх обсяг склав 29310 млн. грн., що на 59,4% більше ніж у попередньому році й у 2,6 рази перевищило розмір капітальних інвестицій 2010 року. Ця тенденція збереглась й у наступному році (рис. 1). За перше півріччя 2016 року обсяг капітальних інвестицій у сільське господарство України зріс до 17 млрд. грн., що на 73,8% перевищує аналогічні показники 2015 року. Характерно, що за даний період обсяги інвестицій в аграрний сектор стали найбільшими серед інших видів економічної діяльності в Україні [1].

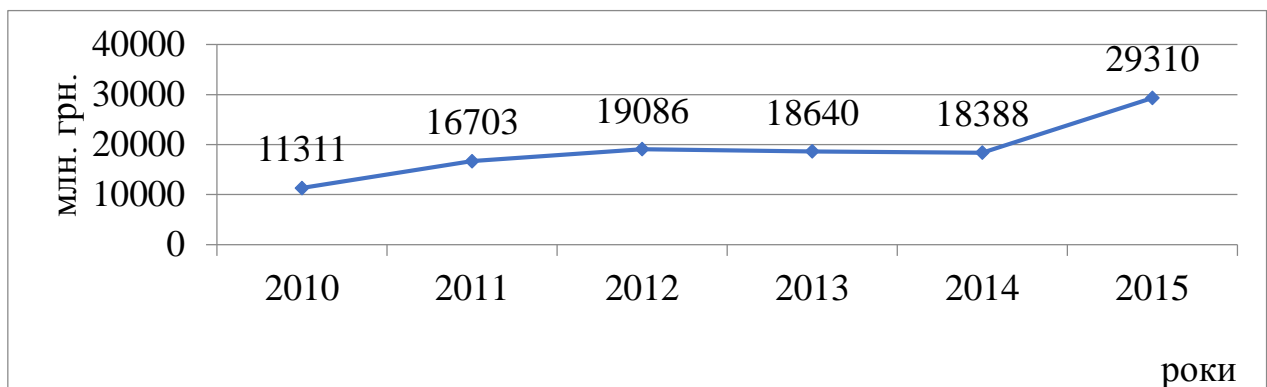

Рис. 1. Динаміка капітальних інвестицій у сільське господарство
Джерело: сформовано за [1].

М. Кісіль стверджує, що значний приріст капітальних інвестицій у сільське господарство на початку 2016 року забезпечувався за рахунок власних і залучених коштів вітчизняних інвесторів, насамперед, великих агроформувань. Очікується, що загальна сума капітальних інвестицій у сільське господарство за 2016 рік складе не менше 44 млрд. грн. [2]. Слід зазначити, що зростання обсягу капітальних інвестицій є позитивною тенденцією, що свідчить про привабливість сільськогосподарського виробництва навіть у кризових умовах господарювання. Однак, враховуючи високий рівень зносу основних засобів, який у 2015 році в цілому по Україні склав 38,6%, аграрні товаровиробники потребують набагато більше коштів, ніж інвестується зараз.

Зазначимо, що кризові умови спричинили зменшення можливостей доступу аграріїв до кредитних ресурсів. Це впливає на їх фінансове забезпечення й дестабілізує фінансовий стан, а отже, порушує фінансову безпеку сільськогосподарських підприємств. За оцінками експертів частка банківського кредитування займає менше 20% оборотних коштів підприємств аграрного сектору, в той час як часовий розрив між періодами вкладення й надходження коштів потребує розширення можливостей своєчасного доступу до кредитних ресурсів. Ставка за кредитами для сільськогосподарських підприємств коливається біля 22% і перевищує середню відсоткову ставку за кредитами по економіці в цілому. При цьому обсяги коштів на здешевлення кредитів для аграріїв шляхом фінансової підтримки з бюджету майже не змінюються і в 2015 році склали 290,6 млн. грн. Таким чином, фінансування поточної діяльності підприємств здебільшого здійснюється шляхом самофінансування, рівень напряду якого залежить від прибутковості господарювання.

Загалом чистий прибуток підприємств сільськогосподарської галузі збільшився з 2010 року у 5,9 рази і в 2015 році досяг 102279 млн. грн., при цьому питома вага підприємств, що отримали прибуток, зріс з 69,6% до 88,9%. У свою чергу, загальна рентабельність діяльності підпри-

ємств зросла з 17,5% у 2010 році до 30,5% у 2015 році. Незважаючи на позитивні зміни, рівень цього показника залишається недостатнім для забезпечення стабільного розвитку сільськогосподарських підприємств за рахунок власних джерел фінансування. Це пояснюється тим, що за думкою багатьох науковців, у якості бази порівняння при визначенні досліджуваного показника, слід застосовувати величину основного і оборотного капіталу з урахуванням вартості землі, що призводить до суттєвого його зниження. Зазначимо, що за даними Інституту аграрної економіки НААН для успішного виконання системоутворюючої функції, при середньому рівні господарювання рентабельність повинна знаходитись в інтервалі 27-30%. Отже, на нашу думку, про досягнення достатнього рівня фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств шляхом забезпечення ними високого рівня прибутковості стверджувати зарано.

Для сільськогосподарських підприємств основою отримання прибутку є операційна діяльність, оцінка якої показала, що спостерігається підвищення ефективності її здійснення. Так, рівень рентабельності операційної діяльності підприємств галузі сільського господарства зріс з 24,5% у 2010 році до 43,1% у 2015 році. Основна операційна діяльність підприємств аграрної галузі, перш за все, передбачає виробництво і реалізацію сільськогосподарської продукції.

Характеризуючи рентабельність виробництва окремих видів продукції слід відзначити, що найвищим її рівнем відзначається виробництво соняшника, яка у 2015 році досягла 78,4% (табл. 1). В гонитві за значними прибутками сільськогосподарські товаровиробники порушують базові основи ведення аграрної діяльності, розширюючи площі посівів соняшнику у сівознах до 22-36% і більше (при науково обґрунтованих 10,0-12,5%). Допустимі нормативи періодичності вирощування культури на одному і тому ж полі становлять не менше семи років. Таке інтенсивне виснаження сільськогосподарських угідь у подальшому негативно впливатиме на

ефективність діяльності аграрних підприємств, порушуючи рівень фінансової безпеки кожного з них й продовольчої безпеки держави в цілому.

Стосовно продукції тваринництва

слід відзначити, що виробництво переважної її частини є збитковим. Виключення становить виробництво яєць курячих і молока, рентабельність яких у 2015 році склала відповідно 60,9% та 12,7% (табл. 1).

Таблиця 1

Рентабельність основних видів сільськогосподарської продукції підприємств України, %

Види продукції	Роки						2015 р. до 2010 р. (+, -)
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Рослинництво							
Зернові та зернобобові	13,9	26,1	15,2	1,5	25,8	42,6	28,7
Насіння соняшника	64,7	57,0	45,8	28,5	36,5	78,4	13,7
Овочі	8,1	8,4	-2,4	4,9	14,1	32,0	23,9
Цукровий буряк	16,7	36,5	15,7	2,7	17,9	27,7	11,0
Картопля	62,1	17,7	-21,5	23,0	9,2	24,6	-37,5
Плоди	14,9	17,9	8,8	154,7	68,2	58,3	43,4
Тваринництво							
Молоко	17,8	18,5	2,3	13,6	11,1	12,7	-5,1
М'ясо ВРХ	-35,9	-24,8	-29,5	-43,3	-35,9	-16,9	19,0
М'ясо свиней	-7,8	-3,7	2,0	0,2	5,6	12,6	20,4
М'ясо птиці	-4,4	-16,8	-7,2	-10,0	-15,4	-5,4	-1,0
Яйця курячі	18,6	38,8	52,6	47,6	58,8	60,9	42,3

Джерело: сформовано за [3].

Важливо зазначити, що такі зміни відбувалися на тлі масштабного підвищення витрат на виробництво сільськогосподарської продукції. Загальна їх сума по сільському господарству збільшилася з 75009,6 млн. грн. у 2010 році до 208157,4 млн. грн. у 2015 році, тобто у 2,8 рази. Безумовно, дестабілізуючим фактором у цьому сенсі став обвал гривні. Так, з 2010 року середньорічний офіційний курс гривні за 100 дол. США зріс у 2,8 рази і в 2015 році склав 2184,47 грн. Негативна тенденція продовжилася і в наступному році, коли він досяг 2555,13 грн.

Статистика зростання виробничих витрат в аграрному секторі економіки підтверджується показником сукупного індексу витрат. За даними Державної служби статистики України, рівень сукупного ін-

дексу витрат на виробництво сільськогосподарської продукції у 2015 році сягнув 150,9%, у тому числі продукції рослинництва – 146,7 %, тваринництва – 159,8 %, а індекс цін реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами – 154,5% (рис. 2).

Одним з негативних наслідків такої ситуації є вплив інфляції на рівень прибутковості аграрного виробництва. Розрив між періодом отримання доходів від реалізації продукції та наступним вкладенням коштів у посівну при суттєвому зростанні витрат на її проведення, унеможливають фінансування інших напрямків діяльності, здійснення інвестицій та інновацій. Отже, під сумнів ставиться рівень фактичної прибутковості ведення аграрного бізнесу.

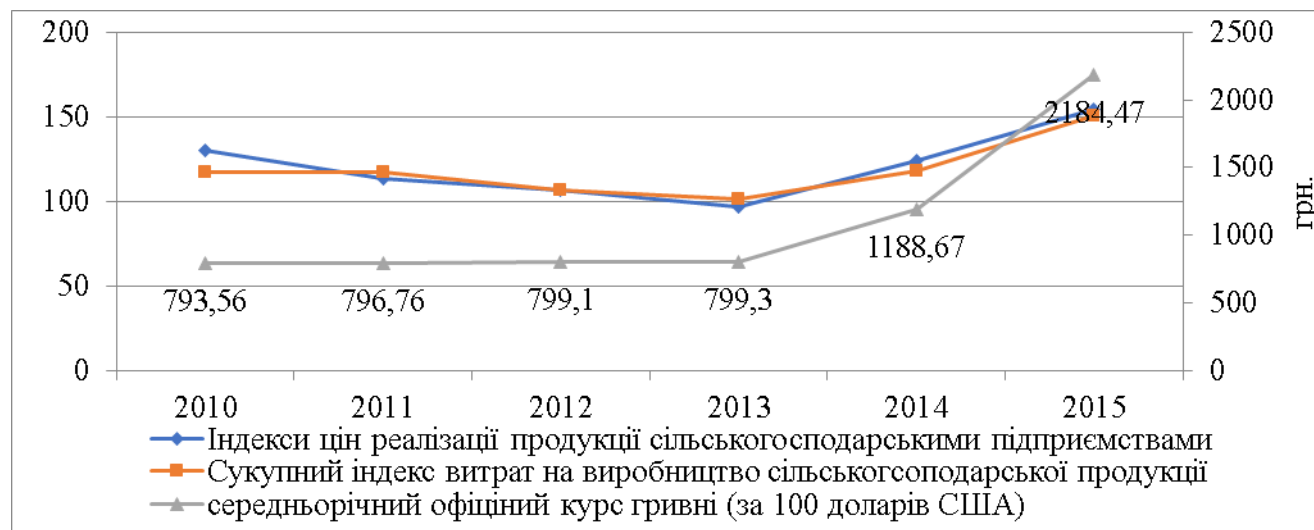

Рис. 2. Динаміка індексу цін реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами, сукупного індексу витрат на виробництво і середньорічного курсу валют

Джерело: сформовано за [3].

Отже, проблема фінансового забезпечення розширеного відтворення на рівні окремого підприємства залишається на сьогоднішній день ключовою у забезпеченні його фінансової безпеки й полягає не у відсутності фінансових ресурсів взагалі, а в можливостях доступу до них та формах і методах їх розподілу між галузями економіки й господарюючими суб'єктами.

Фінансова безпека може бути охарактеризована за допомогою комплексу кількісних і якісних параметрів фінансового ста-

ну, які характеризують рівень захищеності підприємств від внутрішніх і зовнішніх загроз [5]. Вочевидь, якість фінансового управління залежатиме від об'єктивної і своєчасної оцінки фінансового стану, що є передумовою прийняття ефективних рішень.

Істотне значення серед показників оцінки фінансового стану мають показники фінансової стійкості, платоспроможності і ліквідності (табл.2).

Таблиця 2

Динаміка показників фінансової стійкості, платоспроможності і ліквідності сільськогосподарських підприємств України (на кінець року)

Показники	Роки				2015 р. до 2012 р. (+, -)
	2012	2013	2014	2015	
Коефіцієнт автономії	0,54	0,50	0,42	0,40	-0,14
Коефіцієнт співвідношення власних і залучених коштів	1,15	1,00	0,72	0,67	-0,48
Коефіцієнт фінансової стійкості	0,66	0,64	0,58	0,50	-0,16
Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами	0,47	0,42	0,39	0,33	-0,14
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	0,55	0,52	0,63	0,63	0,08
Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами запасів	1,35	1,22	1,23	1,50	0,15
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,11	0,10	0,07	0,05	-0,06
Коефіцієнт швидкої ліквідності	1,03	0,97	0,99	1,05	0,02
Коефіцієнт покриття	1,88	1,72	1,64	1,50	-0,38

Джерело: розраховано за [4]

На основі проведених розрахунків можна стверджувати про зростання рівня залежності сільськогосподарських підприємств від зовнішніх джерел фінансування. Про це свідчить зниження коефіцієнта фінансової незалежності (автономії), який показує частку майна підприємств, що фінансується за рахунок власних коштів та коефіцієнта фінансування, який показує, скільки гривень власного капіталу припадає на гривню позикового капіталу. В свою чергу, зниження коефіцієнта забезпечення оборотних активів власними оборотними коштами свідчить про скорочення абсолютної можливості перетворення активів у ліквідні кошти.

На цьому фоні відбулося також зниження показників абсолютної ліквідності та коефіцієнта покриття, що негативно впливає на рівень платоспроможності аграрних підприємств. Це пов'язано, в першу чергу, з незначною часткою грошових коштів і поточних фінансових інвестицій у структурі оборотних активів, яка у 2015 році склала лише 3,5%. Однак, необхідно відмітити, що скорочення частки запасів у структурі оборотних активів сільськогосподарських підприємств з 34,6% у 2012 році до 22,3% у 2015 році й відповідне зростання питомої ваги дебіторської заборгованості з 48,8 до 66,6% призвело до незначного зростання коефіцієнта швидкої ліквідності. Таким чином, сільськогосподарські підприємства мали можливість погасити поточні зобов'язання за рахунок грошових коштів, поточних фінансових інвестицій та дебіторської заборгованості. Отже, для досягнення відповідного рівня ліквідності, слід забезпечити своєчасну трансформацію цієї заборгованості у грошові кошти. Стосовно коефіцієнта покриття, слід відзначити, що характеризувати його рівень доцільно лише шляхом порівняння з нормативним значенням [6].

Однак, порівняти одержані дані з нормативними значеннями досить складно у зв'язку з відсутністю єдиних нормативів фінансових показників для підприємств

аграрної сфери. Відомі методики різних державних інституцій, а саме Методика аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств державного сектору економіки, Методика інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організацій, Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства, Методичні рекомендації щодо підготовки аудиторського висновку при перевірці відкритих акціонерних товариств та підприємств-емітентів облігацій (крім комерційних банків), Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації містять нормативні значення для підприємств, не враховуючи їх галузеву приналежність. Крім того, нормативні значення коефіцієнтів, які закріплені у наведених методиках, не відповідають одне одному.

Серед розробок науковців, які пропонують нормативні значення саме для підприємств аграрної галузі, також немає одностайності. Особливо це стосується показників ліквідності. Наприклад, ряд науковців пропонує встановлювати значення коефіцієнта покриття в залежності від сезонної потреби аграрних підприємств у грошових коштах та строків погашення зобов'язань у межах 1,1-2,5 (табл. 3).

Таким чином, однозначно охарактеризувати рівень фінансової безпеки на основі показників фінансового стану не можна. При суттєвому зростанні прибутковості діяльності сільськогосподарських підприємств спостерігається певне погіршення показників фінансової стійкості, платоспроможності і ліквідності. Це свідчить про внутрішню дестабілізацію фінансової діяльності аграріїв і необхідність врахування комплексу чинників при оцінці як фінансової безпеки підприємств, так і можливостей їх подальшого розвитку.

Таблиця 3

Нормативні значення фінансових коефіцієнтів для сільськогосподарських підприємств

Показники	О.І. Гуторов, К.М. Крамаренко [7, с.69]	Євась Т.В. [8, с.]	Гангал Л.С. [9, с.60]	Злотнікова Є.М. [10, с.40]	Журавська А.Р. [11, с. 358]
Коефіцієнт автономії	-	>0,6	>0,5	>0,5	>0,5
Коефіцієнт фінансової стійкості	-	-	>0,75	-	0,6-0,7
Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами	≥0,1	-	>0,1	>0,1	-
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	>0	-	0,3-0,5	незначне збільшення	-
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	≥0,2	>0,2	-	0,2-0,35	0,2
Коефіцієнт швидкої ліквідності	≥0,6-0,8	>0,5	-	0,6-0,8	0,8
Коефіцієнт покриття	≥ 2-2,5	>1	>1,1	1,5	2

Висновки. Загалом можна виділити три зовнішніх джерела загрози функціонуванню підприємств аграрної галузі та їх фінансовій безпеці: кризові явища у світовій економіці, недосконалі економічна політика держави, дії інших господарюючих суб'єктів. З боку держави необхідно активізувати процеси щодо забезпечення стабільних економічних умов для здійснення відтворювальних процесів у сільськогосподарському виробництві й розвитку аграрного ринку шляхом ефективної науково-технологічної, бюджетної, податкової, ін-

вестиційної та фінансово-кредитної політики. З боку підприємств, у першу чергу, необхідно сконцентрувати зусилля на формуванні дієвого механізму управління його фінансовою безпекою з метою протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам. Серед іншого, він повинен бути спрямований на підвищення прибутковості господарювання, ефективний пошук фінансових ресурсів в необхідних для нормального функціонування обсягах, оптимізацію структури активів, капіталу та грошових потоків, зменшення рівня фінансових ризиків тощо.

Список літератури:

1. Сільське господарство України: стат. збірник [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Кісіль М.І. Наукові дослідження інвестиційних проблем в аграрному секторі економіки / М. І. Кісіль // Економіка АПК. - 2016. - № 6. - С. 84-96.
3. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2015 рік: стат. збірник [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Діяльність суб'єктів господарювання за 2015 рік: стат. збірник [Електронний ресурс] / За редакцією М. С. Кузнєцової - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Сорокіна О.Н. Сущностные характеристики финансовой безопасности предприятия / О.Н. Сорокіна // Альманах современной науки и образования. - 2011. - № 6 (49). - С. 224-225.
6. Каранина Е.В. Финансовая безопасность (на уровне государства, региона, организации, личности) / Е.В. Каранина. - Монография. - Киров: ФГБОУ ВО «ВятГУ», 2015. - 239 с.
7. Гуторов О.І. Оцінка інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств / Гуторов О.І., Крамаренко К.М. / Економіка АПК. - 2009. - №10. - С. 69-73.
8. Євась Т.В. Оцінка фінансово-майнового стану сільськогосподарського підприємства / Т.В. Євась // Регіональна бізнес-економіка та управління. - 2013. - № 4 (40). - С. 71-76.
9. Гангал Л. С. Аналіз фінансового стану аграрних підприємств різних організаційно-правових форм та шляхи його поліпшення / Л. С. Гангал // Інноваційна економіка. - 2014. - № 2. - С. 58-70.
10. Злотнікова Є.М. Оцінка фінансового стану та ймовірності банкрутства сільськогосподарських підприємств / Є.М.

Злотнікова // Вісник Запоріж. нац. ун-ту : зб. наук. пр. екон. науки. – Запоріжжя : Запоріж. нац. ун-т, 2011. – № 2. – С. 39-45.

11. Журавська А.Р. Діагностика фінансового стану сільськогосподарських підприємств: проблеми та перспективи удосконалення / А.Р. Журавська // Вісник ЖНАЕУ – 2012. – №2. Т.2. – С. 357-365.

References:

1. Siiske gospodarstvo Ukraini: stat. zbirnik [Agriculture of Ukraine: stat. collection].- <http://www.ukrstat.gov.ua>. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>. [in Ukrainian]
2. Kisil, M.I. (2016) Naukovi doslidzhennya investitsiyних problem v agrarnomu sektori ekonomiki [Scientific researches of investment problems in the agrarian sector of economy]. Economy of APK, 6, 84-96 [in Ukrainian]
3. Osnovni ekonomichni pokazniki virobnitstva produktsiyi silskogo gospodarstva v silskogospodarskih pidpriemstvah za 2015 rik: : stat. zbirnik [Basic economic indicators of production of goods of agriculture are in agricultural enterprises for 2015: stat. collection] <http://www.ukrstat.gov.ua>. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>. [in Ukrainian]
4. Kuznecovoy, M.S. Diyalnist sub'ektiv gospodaryuvannya za 2015 rik: stat. zbirnik [Activity of subjects of menage is for 2015: stat. collection] <http://www.ukrstat.gov.ua>. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>. [in Ukrainian]
5. Sorokina, O.N. (2011) Suschnostnye harakteristiki of finansovoy bezopasnosti predpriyatiya [Essence descriptions of financial safety of enterprise] Almanac of modern science and education, 6 (49), 224-225. [in Russian]
6. Karanina, E.V. (2015) Finansovaya bezopasnost (na urovne gosudarstva, regiona, organizatsii, lichnosti) [Financial safety (at the level of the state, region, organization, personality)]. Kirov: FGBOU In «VYATGU» [in Russian]
7. Gutorov, O.I. Kramarenko, K.M. (2009) Otsinka investitsiyanoi privablivosti silskogospodarskih pidpriemstv [Estimation of investment attractiveness of agricultural enterprises]. Economy of APK, 10, 69-73. [in Ukrainian]
8. Evas, T.V. (2013) Otsinka finansovo-maynovogo stanu silskogospodarskogo pidpriemstva [Estimation financially property to the state of agricultural enterprise]. The Regional business-economy and management, 4 (40), 71-76. [in Ukrainian]
9. Gangal, L. S. (2014) Analiz finansovogo stanu agrarnih pidpriemstv riznih organizatsiyно-pravovih form ta shlyahi yogo polipshennya [Analiz the financial state of agrarian enterprises of different legal forms and ways of his improvement] The Innovative economy, 2, 58–70 [in Ukrainian]
10. Zlotnikova, E.M. (2011) Otsinka finansovogo stanu ta ymovirnosti bankrutstva silskogospodarskih pidpriemstv [Estimation of the financial state and probability of bankruptcy of agricultural enterprises] Visnik ZNTU, 2, 39-45 [in Ukrainian]
11. Zhuravska, A.R. (2012) Diagnostika finansovogo stanu silskogospodarskih pidpriemstv: problemi ta perspektivi udoskonalennya [Diagnostics of the financial state of agricultural enterprises: problems and prospects of improvement] Journal of ZhNAEU, no. 2., V.2, 357-365 [in Ukrainian].

УДК 657:322

Ілляшенко К.В. к.е.н., доцент,
Таврійський державний агротехнологічний університет,
katerina.illyashenko@tsatu.edu.ua

ВИДИ ДІЯЛЬНОСТІ В ОБЛІКУ ТА ЗВІТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ ДО ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

Анотація. У статті розглянуто основні аспекти інформатизації суспільства та досліджено вплив новітніх інформаційних технологій на вітчизняну економіку. Проаналізовано трактування поняття «інформація» та її вплив на прийняття ефективних управлінських рішень. Досліджено різні види діяльності в бухгалтерському обліку та звітності підприємств в умовах глобальної інформатизації, запропоновано застосовувати новий вид діяльності «інформаційна діяльність». Доведено, що для формування фінансового результату від інформаційної діяльності необхідно впровадити нові рахунки бухгалтерського обліку «інформаційні доходи» та «інформаційні витрати».

Ключові слова: інформація, облік, звітність підприємств, види діяльності, доходи, витрати, фінансовий результат

JEL code classification: M41

Illiashenko K.V.
PhD in Economics, Associate Professor,
Tavria state agrotechnological university,
katerina.illyashenko@tsatu.edu.ua

ACTIVITIES IN ACCOUNTING AND REPORTING OF ENTERPRISES IN CONDITIONS OF TRANSITION TO INFORMATIONAL ECONOMY

Summary. The purpose of this article is a scientific research of the activities of the enterprises in the conditions of Informatization of society and finding new kinds of activities - «information activity».

In the conditions of transformation of modern economy to the continuous introduction of digital technology and instant information dissemination is very important is an upgraded reflection of the activities of enterprises At the present stage methodology national provisions (standards) of accounting there are three types of activities: operating, financial, investment. There is a need to introduce of new concepts such as information costs and information returns as well as providing them with new definitions.

Information becomes an increasingly important lever in all areas of the enterprise. Still the information as a resource, not reflected in accounting. However, the information needs to be highlighted as a separate category of accounting and be recognized in the financial statements of companies.

Information activities in the accounting and reporting enterprises should be displayed according to the modern changes that are happening in the world of rampant information. It is necessary to introduce concepts such as «income information» and «information costs». The article proposes an interpretation of these concepts and the example reflect them in accounting through the use of new accounts.

The transformation of the modern economy in the information requires changes in methodology of accounting and reporting, and requires further in-depth studies. The study proposed to reflect the results of information activities in a separate section in the statements. This section may be called «Income and expense information activities». Thus, the structure of the report and the methods of filling does not undergo significant changes, and the new section will also be supported by manual and algorithm build.

Keywords: information, records, reporting, activities, income, expenses, financial result

Постановка проблеми. Світові економічні процеси дуже швидко адаптуються

до активного використання цифрових інформаційних технологій. Все частіше зу-

стрічаються такі поняття, як цифрова, віртуальна або інформаційна економіка. В умовах подібної трансформації сучасної економіки до суцільного впровадження новітніх цифрових технологій та миттєвого поширення інформації актуальним стає модернізоване відображення видів діяльності підприємств.

Зараз у вітчизняному обліку найбільш дослідженими є операційна, фінансова та інвестиційна діяльність. Але з урахуванням інформатизації економіки та суспільства у цілому постає завдання відображення інформаційної діяльності підприємств у бухгалтерському обліку та звітності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі розвитку глобальної інформатизації суспільства багато науковців приділяють увагу дослідженню інформаційної економіки. Засновником постіндустріалізму вважається відомий американський вчений Д. Белл, який розробив цілісну теорію постіндустріального суспільства [1].

Дослідником та засновником інформаційної економічної теорії став Дж. Акерлоф, який запропонував розгляд поведінкової макроекономіки з точки зору інформаційної парадигми [2].

Ф.Уэбстер послідовно та докладно виклав основні концепції сучасного суспільства базовані на понятті «інформація». Він обґрунтував концепцію, що затверджувала перехід суспільства до нової «інформаційної» (постіндустріальної) епохи [3].

М. Кастельс окреслює межі інформаційно-технологічної парадигми, яка має кілька головних рис. По-перше, інформація в рамках пропонованої парадигми є сириною технології, тобто, технологія впливає на інформацію, але не навпаки. По-друге, ефекти нових технологій охоплюють усі види людської діяльності. По-третє, інформаційна технологія ініціює мережеву логіку змін соціальної системи. По-четверте, інформаційно-технологічна парадигма заснована на гнучкості, коли здатність до реконфігурації стає «вирішальною рисою у суспільстві». Узяті всі разом характеристики інформаційно-технологічної парадигми є фундаментом інформаційного суспільства [4].

Зміни, які вносить інформатизація до всіх сфер економіки розглядаються у роботах І.А. Грузіної [5]. Серед вітчизняних вчених можна також виділити дослідження інформаційної глобалізації у працях Т.А. Дейнеки [6].

Однак поняття інформаційної діяльності й відображення її в обліку та звітності все ще мало досліджено.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розгляд видів діяльності підприємств у розрізі переходу сучасної економіки до цифрової форми, а саме внесення нового виду, такого як інформаційна діяльність, а також відображення її у бухгалтерському обліку та звітності.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі облікової методології національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку передбачено три види діяльності: операційну, фінансову, інвестиційну [7, с.169]. Однак, розвиток цифрових технологій призвів до необхідності серйозно звернути увагу на новий вид діяльності – інформаційну.

Сама по собі інформація існувала завжди. Історично вона виникала перед суспільством як в усній формі, так і на носіях: пергаменті, папері, перфокарті або на сучасному цифровому носії. А розглядати інформацію як ресурс, який впливає на економічну діяльність підприємств, почали не так давно.

У цілому, інформація – це багатогранне поняття, яке має різні значення в залежності від контексту. Воно походить від латинського «informatio», що має наступні значення:

- роз'яснення;
- виклад фактів, подій;
- тлумачення;
- представлення, поняття;
- ознайомлення, просвіта [8, с.6].

Інформацію можна створювати, передавати, обробляти, зберігати, купувати чи продавати тощо.

За визначенням І.В. Зайця інформація – це головний елемент будь-якої з функцій управління. Володіння повною, достовірною, актуальною та оперативною інформацією надає ринкових переваг, знижує фінансовий ризик, ефективно підтримує

прийняття рішень. При наявності повної інформації (детермінований випадок) управлінські рішення, виходячи з того, що знання про зміст проблеми (мету, постановку, інструменти, зміни, дані, терміни) будуть правильними та з найменшим ступенем ризику [9, с.97].

С.О.Телешун і І.В. Рейтерович визначають інформацію, як відомості про факти (події, осіб, організації), які є основою для прийняття рішень щодо проведення адміністративно-організаційних, політичних та інших заходів, а також для підготовки різноманітних пропозицій і рекомендацій стратегічного та тактичного характеру. Показово те, що факт, як такий, практично не містить майже ніякої інформації, якщо його не розглядати разом з іншими фактами. Тільки об'єднавши різноманітні факти та виокремивши серед них найбільш відповідні проблеми, які розглядаються, можна отримати чітку картину того, що відбулось [10, с.9].

На думку Мудрої М.А., використання інформації та сучасних інформаційних технологій у діяльності підприємств забезпечує прийняття ефективних управлінських рішень, знижує витрати, економить ресурси та час [11, с.123].

Інформаційні технології повністю перевертають класичні теорії управління індустріальної епохи, базові інститути якої (власності, вартості й ринковій самоорганізації) терплять наростаючу деструкцію. Серед беззаперечних переваг та можливостей наслідками розвитку й поширення інформаційних технологій є:

- поглиблення сформованого розриву між розвиненими країнами й країнами, що розвиваються, а також поява нового розриву між постіндустріальними країнами й країнами з традиційними індустріальними економіками;

- виділення у всіх країнах світу груп людей, пов'язаних з інформаційними технологіями, та їх відокремлення в автономне «інформаційне співтовариство»;

- перетікання інтелектуальних ресурсів у найбільш розвинені країни з поступовою концентрацією інформаційно-комунікаційного потенціалу в корпораціях

і державах постіндустріального типу;

- уповільнення й/або припинення науково-технічного прогресу в неінформатизованих суспільствах з наростанням у них фінансових труднощів і соціальної деградації за межами країн з інформаційними економіками [12, с.9].

На підставі наведеного вище, нами визначені наступні напрямки розвитку інформатизації суспільства, представлені на рисунку 1.

Таким чином, інформація набуває важливої ролі у діяльності підприємств та прямо впливає на результативність їх показників. Для зовнішніх користувачів (покупців, замовників, партнерів, інвесторів тощо) показники інформаційної активності можуть слугувати показником того, на скільки відомим є підприємство, як стабільно воно працює на ринку та як реагують на його діяльність в інформаційному просторі.

У зв'язку з наведеним, ми вважаємо, що до вже існуючих видів діяльності, тобто операційної, фінансової та інвестиційної, в обліку та звітності необхідно також додати показники інформаційної діяльності.

Інформаційна діяльність – це сукупність дій, спрямованих на задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави (ст.12 Закону України «Про інформацію» 2011 року) [13].

На нашу думку, інформаційна діяльність – це комплекс дій, спрямованих на задоволення інформаційних потреб і інтересів усіх користувачів економічної інформації.

З метою задоволення цих потреб органи державної влади та органи місцевого самоврядування створюють інформаційні служби, системи, мережі, бази і банки даних. Порядок їх створення, структура, права та обов'язки визначаються Кабінетом Міністрів України або іншими органами державної влади, а також органами місцевого самоврядування. Основними видами інформаційної діяльності є одержання, використання, поширення та зберігання інформації [13].

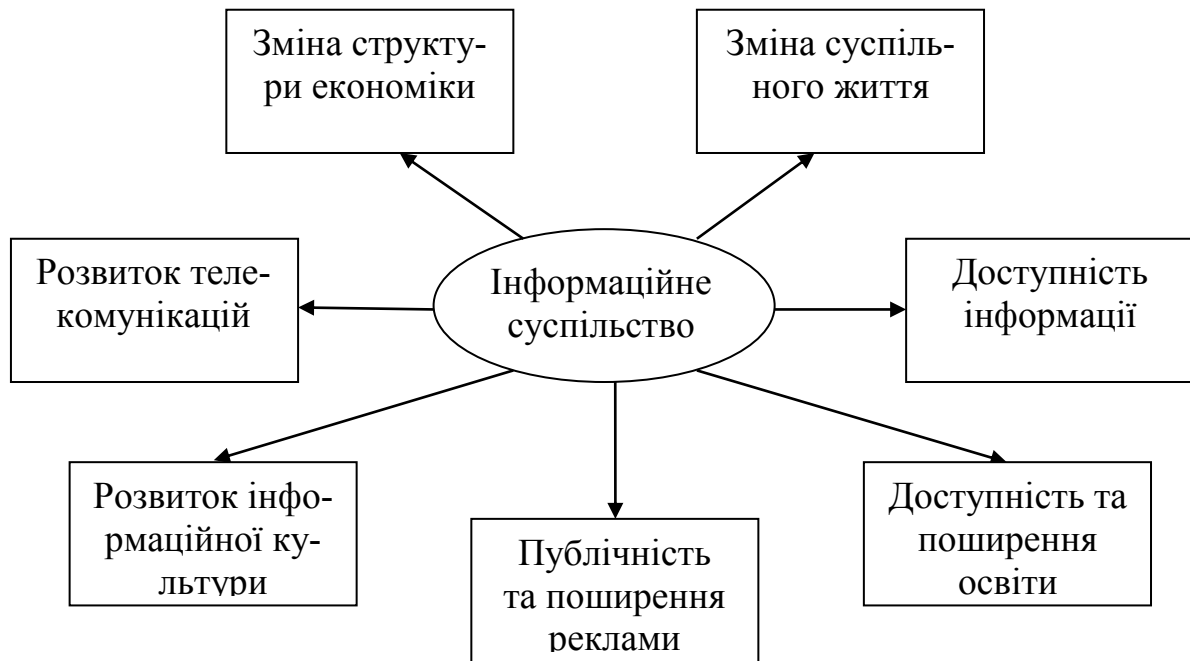

Рис. 1. Основні напрямки розвитку інформатизації суспільства
Джерело: авторська розробка

Одержання інформації – це придбання та накопичення даних і документованої або публічно оголошеної інформації.

Використання інформації – це задоволення інформаційних потреб і можливість опрацювання даних для користувачів.

Поширення інформації – це оприлюднення, розповсюдження та реалізація інформації на користь споживачів у встановленому законом порядку.

Зберігання інформації – це комплекс заходів, спрямований на забезпечення зберігання повноти та цілісності даних, створення та підтримання належних умов для їх використання та накопичення.

Окремо необхідно виділити проблему

безпеки, тобто запобігання несанкціонованому доступу, поширенню і використанню інформації.

Важливо зауважити, що в англійському перекладі інформаційна діяльність та інформаційна активність звучать однаково «information activities». Однак ми розділяємо ці поняття. Ми вважаємо, що інформаційна активність – це якісний показник, що характеризує ступінь поширення інформації у зовнішньому інформаційно-економічному просторі. На цій підставі пропонуємо виділити наступні критерії, за якими можна визначити інформаційну активність підприємства. Дані критерії представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Критерії інформаційної активності підприємства та їхня характеристика,

Типи критеріїв	Форми визначення	Характеристика
Взаємодія з суспільством	Соціальні опитування, анкетування, експертні оцінки	Суспільне значення підприємства
Взаємодія з державою	Державна статистика, висновки державних комісій, державні акти	Державне значення підприємства
Взаємодія з ринком	Попит на продукцію (послуги), оцінка конкурентів, експертні оцінки	Значення підприємства на ринку
Взаємодія з медійно-інформаційним простором	Кількість публікацій та відеоматеріалів, індекси цитування, індекси ділової активності у мережі тощо	Значення підприємства у медійно-інформаційному просторі

Джерело: авторська розробка

На нашу думку, важливо використовувати всі ці критерії. Так, наприклад, успішна рекламна компанія на телевізійних ресурсах може бути нівельована негативними відгуками у соціальних мережах. Тому для ефективної діяльності сучасні підприємства повинні займати активну інформаційну позицію на всіх медійних напрямках.

Ми вважаємо, що інформаційну діяльність необхідно враховувати та відображати в офіційній звітності усіх підприємств. Однак, статистична звітність, згідно закону «Про державну статистику» ст. 21 «Гарантії органів державної статистики щодо забезпечення конфіденційності статистичної інформації», є конфіденційною [14], а показники інформаційної активності повинні бути доступними для користувачів. Тому нами запропоновано відображати їх саме у фінансовій звітності підприємств. Це можуть бути як окремі графи в уже існуючих формах, так і нова форма приміток до основних форм звітності.

З метою відображення інформаційної діяльності у фінансовій звітності індекси активності необхідно буде перевести у відповідні грошові показники. Звідси виникає необхідність у впровадженні таких нових понять, як інформаційні витрати та інформаційні доходи, а також надання їм нових визначень:

- інформаційні доходи – це доходи, отримані від підвищення суспільного, державного, ринкового значення підприємства та його значення у медійно-інформаційному просторі, та призводять до збільшення його власного капіталу.

- інформаційні витрати – це витрати, спрямовані на підвищення суспільного, державного, ринкового значення підприємства та його значення у медійно-інформаційному просторі, а також призводять до збільшення його активів.

У плані рахунків бухгалтерського обліку ми пропонуємо впровадити рахунок 77 «Доходи інформаційної діяльності» та рахунок 99 «Витрати інформаційної діяльності» із закриттям цих рахунків на 794 рахунок «Результат інформаційної діяльності».

Відображення доходів і витрат згідно з національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» відбувається у формі звітності №2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупні доходи)» [15].

Тому, на нашу думку, доцільно додати ці статті до форми звітності. Наприклад, створити V розділ звіту «Доходи та витрати інформаційної діяльності», кодування рядків розпочнеться з рядку 2700. Формування інформаційних доходів буде відображатися у рядку 2700, а витрат у 2710. З наведеного прикладу видно, що фінансовий результат від інформаційної діяльності визначається наступним чином: ряд. 2700 – ряд. 2710. Якщо отримане значення буде позитивним, то ми отримуємо прибуток (ряд. 2720), а якщо негативним – збиток (ряд. 2725).

Таким чином, сама структура звіту та методика його заповнення не зазнає суттєвих змін, а новий розділ буде також підкріплений деталізованою інструкцією та конкретизованим алгоритмом складання.

Висновки. З результатів дослідження нами зроблено висновок про те, що інформація стає все більш важливим важелем у всіх сферах діяльності підприємств. Однак досі інформація, як ресурс, не відображається у бухгалтерському обліку. На нашу думку, інформація повинна бути виділена як окрема категорія обліку та має бути відображена у фінансовій звітності підприємств.

Отже, інформаційна діяльність в обліку та звітності підприємств повинна відображатися відповідно до сучасних змін, які відбуваються у світі суцільної інформатизації. Необхідно впровадити такі поняття, як «інформаційні доходи» і «інформаційні витрати». Нами запропоновано тлумачення цих понять та приклад відображення їх у бухгалтерському обліку за допомогою застосування нових рахунків.

Трансформація сучасної економіки в нову, інформаційну, потребує змін у методології обліку та бухгалтерській звітності і потребує подальших поглиблених досліджень.

Список літератури

1. Bell D. The coming of post-industrial society: A venture of social forecasting. — N.Y.: Basic Books, 1973. - 476 p.
2. Akerlof G.A. and Kranton R.E. Economics and Identity // Quarterly Journal of Economics. — 2000. — Т. 115 (3). — р. 715-753
3. Webster F. Theories of the Information Society. Second Edition. London, New York. — 2002. — 400 p.
4. Castells, M., 2010. The Information Age: Economy, Society and Culture Volume 1: The Rise of the Network Society. 2nd ed. Oxford: Wiley Blackwell. p.406.
5. Грузіна, І. А. Проблеми інформатизації в Україні / І. А. Грузіна // Економіка розвитку (Economics of Development). — 2013. — № 3(67). — С. 38-42.
6. Дейнека, Т. А. Суперечності сучасної техніко-економічної парадигми в умовах інформаційної глобалізації / Т. А. Дейнека // Механізм регулювання економіки. — 2015. — №4. — С. 13-21.
7. Омецінська І. Я. Соціальні витрати підприємства, їх значення та структура / Я.Омецінська О. В.Омецінський // Стан і перспективи розвитку обліково-інформаційної системи в Україні: матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф., 11 травня 2016 р. - Тернопіль: ТНЕУ, 2016. — С. 168-170.
8. Фурсов В. А. Теория информации: учеб. / В.А. Фурсов. — Самара: Изд-во Самар, гос. аэрокосм, ун-та, 2011. - 128 с.
9. Заець І.В. Роль інформації в системі управління підприємством / І.В. Заець // Вісник ЖДТУ / Економічні науки. — 2010. —№ 2 (52). — С. 97-98.
10. Телешун С.О. Моніторинг джерел інформації в системі державного управління: навч. посіб. / С.О. Телешун, І.В. Рейтерович; за заг. ред. проф. С. О. Телешуна. - К. : НАДУ, 2009. - 36 с.
11. Мудра М.А. Значення інформації в управлінні ланцюгами поставок продукції / М.А. Мудра // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства — Харків: НТУ «ХПІ». — 2012 . — № 56(962). — С. 121-123.
12. Державне управління в умовах розвитку інформаційного суспільства : навч. посіб. / Н.В. Грицяк, Л.В. Литвинова. — За заг. ред. д.держ.упр., професора Н.В. Грицяк. — К. : Вид-во К.І.С., 2015. — с. 9.
13. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 №2657-XII із змінами, внесеними згідно із Законами №2756-VI від 02.12.2010, ВВР, 2011, №23, ст.160 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
14. Закон України «Про державну статистику» від 17.09.92, ВВР, 1992, №43, ст.21. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2614-12>
15. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013р. №73 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>

References

1. Bell, D. (1973) The coming of post-industrial society: A venture of social forecasting. N.Y.: Basic Books, p.476.
2. Akerlof, G.A. and Kranton, R.E (2000). Economics and Identity. Quarterly Journal of Economics. Т. 115 (3), pp. 715-753.
3. Webster, F. (2002) Theories of the Information Society. Second Edition. London, New York. p.400.
4. Castells, M. (2010) The Information Age: Economy, Society and Culture Volume 1: The Rise of the Network Society. 2nd ed. Oxford: Wiley Blackwell. p.406.
5. Hruzina, I.A. (2013) Problemy informatyzatsii v Ukraini. Ekonomika rozvytku (Economics of Development). 3(67), pp. 38-42. (in Ukrainian)
6. Deineka, T.A. (2015) Superechnosti suchasnoi tekhniko-ekonomichnoi paradyhmy v umovakh informatsiinoi hlobalizatsii. Mekhanizm rehulivannia ekonomiky. 4, pp.13-21 (in Ukrainian)
7. Ometsinska, I.Ya., Ometsynskyi, V. (2016) Sotsialni vytraty pidpriemstva, yikh znachennia ta struktura. Stan i perspektyvy rozvytku oblikovo-informatsiinoi systemy v Ukraini: materialy IV mizhnar. nauk.-prakt. konf., May 11, 2016. Ternopil: TNEU, pp. 168-170. (in Ukrainian)
8. Fursov, V.A. (2011) Teoriya ynformatsyy: ucheb. Samara: Yzd-vo Samar, hos. aerokosm, un-ta, p.128. (in Russian)
9. Zaiets, I.V. (2010) Rol informatsii v systemi upravlinnia pidpriemstvom. Visnyk ZhDTU. Ekonomichni nauky. 2 (52), pp. 97-98. (in Ukrainian)
10. Teleshun, S.O. (Ed.), Reiterovych I.V. (2009) Monitorynh dzherel informatsii v systemi derzhavnoho upravlinnia. K.: NADU, p.36 (in Ukrainian)
11. Mudra, M.A. (2012) Znachennia informatsii v upravlinni lantsiuhamy postavok produktsii. Visnyk NTU «KhPI». Seriia: Aktualni problemy upravlinnia ta finansovo-hospodarskoi diialnosti pidpriemstva. Kharkiv: NTU «KhPI». 56(962), pp. 121-123. (in Ukrainian)
12. Gritsyak, N.V. (Ed.), Litvinova L.V. (2015) Derzhavne upravlnnya v umovah rozvitku Informatsynogo suspilstva. K.: Vid-vo K.I.S., p. 9. (in Ukrainian)
13. Zakon Ukrainy «Pro informatsiiu» №2657-XII (1992, 2 october) iz zminamy, vneseny my zghidno iz Zakonamy №2756-VI (2010, 2 december), VVR (2011), 23, p. 160. Retrieved from: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (in Ukrainian)
14. Zakon Ukrainy «Pro derzhavnu statystyku» (1992, 17 september), VVR, 43, p. 21. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2614-12> (in Ukrainian)
15. Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 1 «Zahalni vymohy do finansovoi zvitnosti» (2013, 7 february). Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy №73. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>. (in Ukrainian)

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 339.5.018:338.436.32(477.64)

Почерніна Н. В., к.е.н., доцент,
Таврійський державний агротехнологічний університет,
E-mail: pochernina-natalya-victor@mail.ru

ОЦІНКА ПОРІВНЯЛЬНИХ ПЕРЕВАГ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ У ЗОВНІШНІЙ ТОРГІВЛІ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЮ ПРОДУКЦІЄЮ

Анотація. У статті дана оцінка зовнішньоторговельних переваг регіону у реалізації агропродовольчої продукції. Розраховано коефіцієнт виявленої порівняльної переваги для Запорізької області за період 2010-2015 рр. Здійснено аналіз компаративних переваг регіону у зовнішній торгівлі сільськогосподарською та продовольчою продукцією. Визначено напрями вдосконалення товарної структури регіональної зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією з метою підвищення вигоди регіону від участі у міжнародному товарному обміні.

Ключові слова: міжнародна торгівля, порівняльні переваги, коефіцієнт виявленої відносної переваги, агропродовольча продукція, регіон., товарна структура експорту.

JEL code classification: C13, Q17, R11

Pochernina Nataliya Victorivna,
PhD in Economics, Associate Professor,
Department of Economy Tavria state agrotechnological university
E-mail: pochernina-natalya-victor@mail.ru

ASSESSMENT OF ZAPORIZHIA REGIONS' COMPARATIVE ADVANTAGE IN FOREIGN TRADE OF AGRI-FOOD PRODUCTS

Abstract.

Purpose. Efficiency of foreign trade activities is provided with presence and implementation of competitive advantage in international markets. Much of export-import operations in Ukraine accounted for the agricultural sector. Therefore the question of the definition of comparative advantage in exports of agricultural and food products is important as the country level and the level of its separate regions.

The main goal of this study is to assess the benefits of Zaporizhia regions' comparative advantages in foreign trade of agri-food products. Method of study is calculating the coefficient of the revealed comparative advantage based on a logarithmic function.

Results. The analysis showed that Zaporozhia region has stable comparative advantage in Sab-Section 10 "Cereals". Another 7 Sab-Sections provide the region's relative comparative advantage in 2010-2015. The forecast for 2017 provides for the continuation comparative advantages for the Zaporozhia region in such sections as: Section II Vegetable products, Section III Animal or vegetable fats and oils and their cleavage products and Section IV Prepared foodstuffs. 11 sub-sections of agri-food products on the 24 of foreign trade classification showed a comparative advantage in average for the period 2010-2015

Conclusions. Directions of improving commodity structure of foreign trade in the region are:

- Change the orientation of export for Preparations, which have the potential relative comparative advantage. Among them are: 11 Products of the milling industry, wheat gluten; 15 Animal or vegetable fats and oils and their cleavage products, 19 Preparations of cereals, 20 Preparations of vegetables, 21 Miscellaneous edible preparations and 22 Beverages, spirits and vinegar;

- The increase in domestic production and exports of vegetables to obtain comparative advantages

- Preservation of the region's comparative advantages in order to commodities that can be produced by small and medium-sized businesses, in particular sab-section 14 Vegetable plaiting materials

Keywords: international trade, comparative advantage, the coefficient of revealed comparative advantage, agri-food products, region, commodity structure of export.

Постановка проблеми. Для сучасної України зовнішньоекономічна діяльність стала вагомим складовою соціально-економічного розвитку як на макро-, так і на мікро- та мезорівні. Тому оцінка її результатів та потенційних можливостей стала необхідною умовою формування стратегії розвитку країни в цілому, а також окремих галузей, регіонів, територіальних громад та підприємств зокрема. Ефективність зовнішньоекономічної діяльності забезпечується наявністю та реалізацією конкурентних переваг на міжнародних ринках. Отже, виявлення таких переваг та пошук джерел їх формування є одним із пріоритетних завдань для всіх суб'єктів господарювання, діяльність яких пов'язана з експортом продукції.

Значна частина експортно-імпорتنних операцій в Україні припадає на аграрний сектор. У зв'язку з цим питання визначення порівняльних переваг експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції є актуальним. Це питання не втрачає своєї значущості і на регіональному рівні, оскільки сільськогосподарське виробництво є частиною реального сектору всіх областей України. Тому обрана тема дослідження є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема порівняльних переваг у зовнішній торгівлі стала предметом наукового аналізу ще у XIX столітті, беручи свій початок від праць А. Сміта (теорія абсолютних переваг) та Д. Рікардо (теорія порівняльних переваг). З того часу інтерес до неї не згасає. Серед найвідоміших її дослідників були Б. Балласа [1], Е. Гекшер [2], Б. Олін [3], М. Портер [4] та ін. Застосуванню теорії порівняльних (компаративних) переваг для аналізу аграрного сектору економіки присвячені праці таких іноземних та вітчизняних вчених як Н. Карасьової [5], Ю. Кернасюк [6], Ю. Маханьової [7], Т. Мельник [8], П. П'ясковскі [9], І. Ферто [10], О. Яценко [11] та ін.

Формулювання цілей статті. Головною метою даного дослідження є оцінка зовнішньоторговельних переваг регіону у реалізації агропродовольчої продукції. Для досягнення поставленої мети були визначені наступні завдання:

- розрахувати показники порівняльних переваг сільськогосподарської та продовольчої продукції для Запорізької області та країни;

- визначити напрями вдосконалення товарної структури зовнішньої торгівлі з метою підвищення вигоди регіону від участі у міжнародному товарному обміні.

Виклад основного матеріалу. Методика визначення порівняльних переваг у зовнішній торгівлі ґрунтується на низці показників, серед яких важливу роль відіграє коефіцієнт виявленої порівняльної переваги (Revealed Comparative Advantage), який часто називають індексом Балласа [1]. До сьогоднішнього дня індекс був багаторазово модифікований. Ми поділяємо думку тих авторів, які вважають, що більш об'єктивне відображення результатів зовнішньоекономічної діяльності забезпечує коефіцієнт виявленої порівняльної (компаративної) переваги, виведений на основі логарифмічної функції [7, С. 52; 8, с. 257]:

$$RCA = \ln \left[\frac{EX_{ij}}{IM_{ij}} \div \frac{EX_j}{IM_j} \right] \quad (1),$$

де EX_{ij} – експорт товару (товарної групи) i країни j ;

EM_{ij} – імпорт товару i у країну j ;

EX_j – експорт країни j ;

IM_j – імпорт країни j .

Країна матиме перевагу у зовнішній торгівлі у порівнянні з іншими країнами за умови $RCA > 0$.

Для виконання поставлених завдань нами запропоновано використати дану методику для визначення порівняльних переваг зовнішньої торгівлі окремо взятого регіону країни. У цьому випадку коефіцієнт виявленої переваги для регіону матиме вигляд:

$$RCA_r = \ln \left[\frac{EX_{ik}}{IM_{ik}} \div \frac{EX_k}{IM_k} \right] \quad (2)$$

де RCA_r – коефіцієнт виявленої порівняльної переваги регіону;

EX_{ik} – експорт товару (товарної групи) i регіону k ;

EM_{ik} – імпорт товару i в регіон k ;

EX_k – експорт регіону k ;

IM_k – імпорт регіону k .

Якщо $RCA_r > 0$, то регіон має перевагу у зовнішній торгівлі певним товаром віднос-

но інших регіонів країни. Якщо $RCA_r < 0$, то регіон не володіє компаративною перевагою за даним товаром / товарною гру-

пою.

Результати розрахунків за формулою (2) наведені у таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка індексу виявленої порівняльної переваги Запорізької області у зовнішній торгівлі агропродовольчою продукцією*

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
<i>I. Живі тварини; продукти тваринного походження</i>	-4,423	-1,682	-2,501	-2,882	-2,513	-1,973
01 живі тварини
02 м'ясо та їстівні субпродукти	...	0,582	2,903	1,043	1,357	-0,254
03 риба і ракоподібні
04 молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	3,186	4,937	3,612	...
05 інші продукти тваринного походження	-0,624	0,184	0,305	...
<i>II. Продукти рослинного походження</i>	-0,364	-0,607	-0,057	-0,232	0,157	0,737
06 живі дерева та інші рослини
07 овочі	-0,274	0,1	1,432	1,308	-1,561	-2,293
08 їстівні плоди та горіхи	-0,872	-1,505	-2,01	-0,448	-2,749	-5,521
09 кава, чай	-2,254	-4,269	-3,576	-6,908	-2,957	-4,962
10 зернові культури	0,828	1,154	2,851	1,131	1,834	3,55
11 продукція борошномельно-круп'яної промисловості	1,358	0,184	-0,571	-0,117
12 насіння і плоди олійних рослин	-0,567	-0,13	-1,826	-2,465	-1,266	0,071
13 шелак природний
14 рослинні матеріали для виготовлення	2,558	3,235	2,144
<i>III. Жири та олії тваринного або рослинного походження</i>	-0,658	0,91	0,992	0,385	0,922	0,78
<i>IV. Готові харчові продукти</i>	-0,044	1,314	0,807	-0,135	0,205	1,213
16 продукти з м'яса, риби
17 цукор і кондитерські вироби з цукру	-1,287	1,029	0,07	-2,343	-3,016	0,942
18 какао та продукти з нього	-2,83	0,45	0,119	-0,186	0,522	-0,247
19 готові продукти із зерна	1,51	2,902	-1,864	0,189	2,142	2,947
20 продукти переробки овочів	-0,234	2,53	1,319	2,076	0,167	2,065
21 різні харчові продукти	-0,726	0,226	0,615	-0,202	2,819	0,351
22 алкогольні і безалкогольні напої та оцет	1,081	1,871	1,266	-0,437	-1,05	0,546
23 залишки і відходи харчової промисловості	-0,722	1,149	0,895	1,099	1,441	2,172
24 тютюн і промислові замітники тютюну

*Джерело:** Розраховано автором на основі статистичних даних [12]

** Не може бути визначений за умови відсутності експорту або імпорту

Дані, наведені у таблиці, свідчать про наявність чітко виражених порівняльних переваг Запорізької області у зовнішній торгівлі зерновими культурами (10 товарна позиція) та їх стійкий характер. Тривалий період (5 років) область утримувала пере-

вагу по таких товарних позиціях як жири та олії тваринного або рослинного походження, готові продукти із зерна, продукти переробки овочів, залишки та відходи харчової промисловості. Чотирирічний період утримання переваг був реалізований по

таких позиціях як м'ясо та їстівні субпродукти, різні харчові продукти, алкогольні і безалкогольні напої та оцет.

Нестійкий характер зовнішньоекономічних регіональних переваг притаманний таким товарним позиціям: 07 «Овочі», 17 «Цукор і кондитерські вироби з цукру», 18 «Какао та продукти з нього». До товарів, за якими Запорізька область не має конкурентних переваг у зустрічній торгівлі в межах галузі, відносяться їстівні плоди та горіхи, кава, чай. Чергування зустрічної торгівлі з моно(експортом/імпортом) мало місце по таких позиціях як 04 «Молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед», 05 «Інші продукти тваринного походження», 11 «Продукція борошномельно-круп'яної промисловості», 14 «Рослинні матеріали для виготовлення».

При аналізі даних таблиці 1 необхідно звернути увагу на обмеження використання індексу RCA_r ; для тих товарних позицій, які у вихідних даних демонстрували відсутність експорту або імпорту, коефіцієнт не може бути розрахований. Це свідчить про однонаправленість товарних потоків (здійснення лише експорту або імпорту) або про відсутність зовнішньої торгівлі даним товаром. Для Запорізького регіону така ситуація мала місце по товарних позиціях

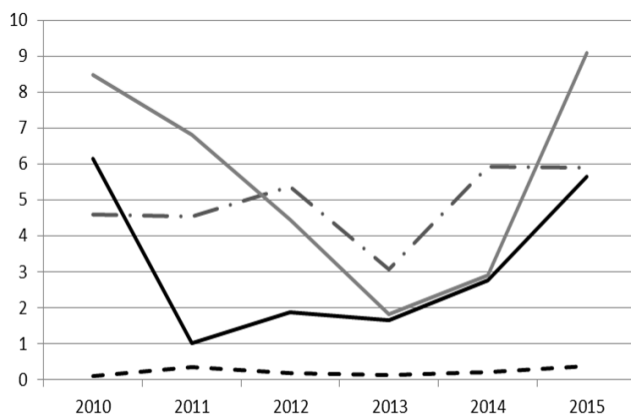

Рис. 1 Коефіцієнт покриття імпорту експортом

Джерело: Побудовано автором на основі розрахунків за даними [12]

Тренд-аналіз коефіцієнта компаративних переваг, представлений на рисунку 3, здійснений на основі поліноміальної функції третього ступеня, що обумовлено наявністю двох яскраво виражених екстремумів на кожному з графіків. Така методика дозволяє здійснити прогноз зміни компаративних переваг регіону на короткостроковий період (1 рік).

01 «Живі тварини», 03 «Риба і ракоподібні», 06 «Живі дерева та інші рослини», 13 «Шелак природний», 16 «Продукти з м'яса, риби», 24 «Тютюн і промислові замінники тютюну». За таких умов для аналізу необхідно застосовувати інші модифікації індексу Балласа, оскільки порівняльними перевагами у зустрічній торгівлі по цих товарах регіон не володіє.

Визначення компаративних переваг забезпечує більш глибокий аналіз результатів зовнішньої торгівлі порівняно з набором базових показників ефективності ЗЕД, що підкреслюється багатьма науковцями [5, 9, 10]. Так, співставлення рисунків 1 і 2 дозволяє стверджувати, що по II, III та IV товарних групах коефіцієнт покриття імпорту експортом у 2010, 2012 та 2013 роках перевищує одиницю, що свідчить про позитивне торговельне сальдо у зовнішньоекономічній діяльності Запорізької області. Однак, за II товарною групою «Продукти рослинного походження» регіон не мав порівняльної переваги у період 2010-2013 рр., вони з'являються лише у 2014 та 2015 роках. Отже, експорт групи рослинних продуктів Запорізької області став конкурентоспроможним серед регіонів України лише за останні два досліджувані роки.

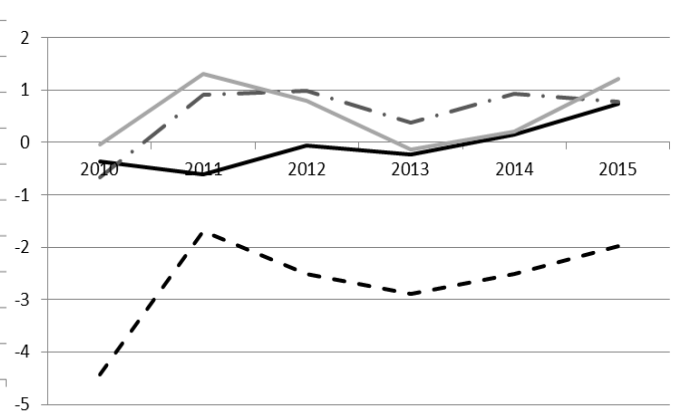

Рис. 2 Індекс виявлених порівняльних переваг

Для товарної групи I «Живі тварини і

продукти тваринного походження» прогноз щодо досягнення компаративної переваги для Запорізького регіону є несприятливим. На протязі досліджуваного періоду індекс виявлених порівняльних переваг був максимальним у 2011 році – 1,682. По групі II «Продукти рослинного походження» регіон зберігає перевагу від 2014 року і зростаюча тенденція на 2017 рік збережеться (з урахуванням розрахунку переваг для періоду з січня по жовтень 2016 року). Зовнішня торгівля товарами група III «Жири та олії тваринного або рослинного походження» забезпечує регіону перевагу,

починаючи з 2011 року. Максимальне річне значення RCA_r спостерігалось у 2012 році (0,992) з можливим його перевищенням у 2016 (за даними десяти місяців значення $RCA_r = 2,438$), тому тенденція на 2017 рік є позитивною. По товарній групі IV «Готові харчові продукти» трендова ситуація в цілому є сприятливою щодо можливості утримання наявної переваги, однак звертає на себе увагу «шоковий» характер зміни показника RCA_r (від -0,044 у 2010 до 1,314 у 2011, від -0,135 у 2013 до 1,213 у 2015).

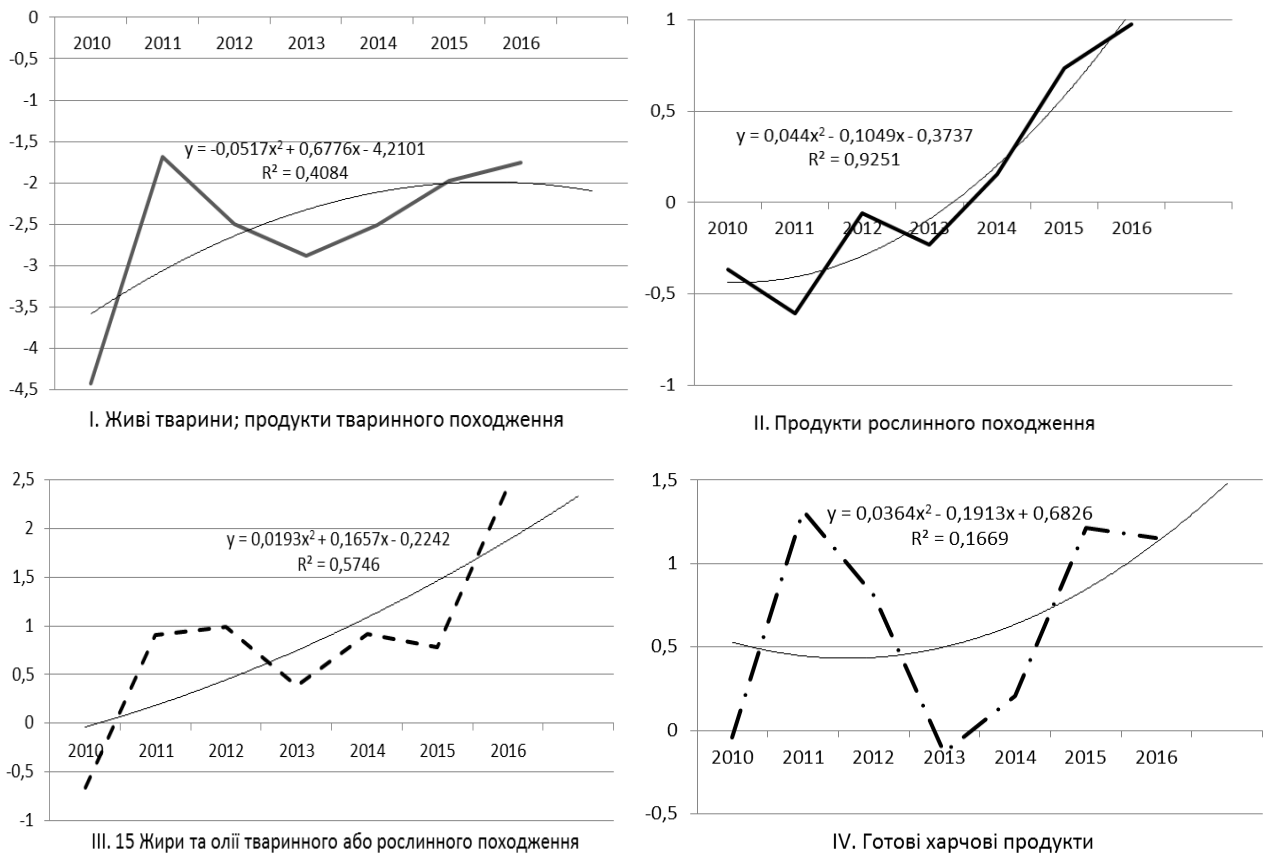

Рис 3 Тренд-аналіз показника RCA_r Запорізької області за групами агропродовольчої продукції

Джерело: Побудовано автором з урахуванням даних за 10 місяців 2016 року

Ступінь волатильності коефіцієнта виявлених відносних переваг неоднакова по різних товарних позиціях. Для виявлення потенціалу кількісних переваг окремих то-

варів у зовнішній торгівлі регіону нами здійснено усереднення показника RCA_r , результати якого наведені на рис. 4.

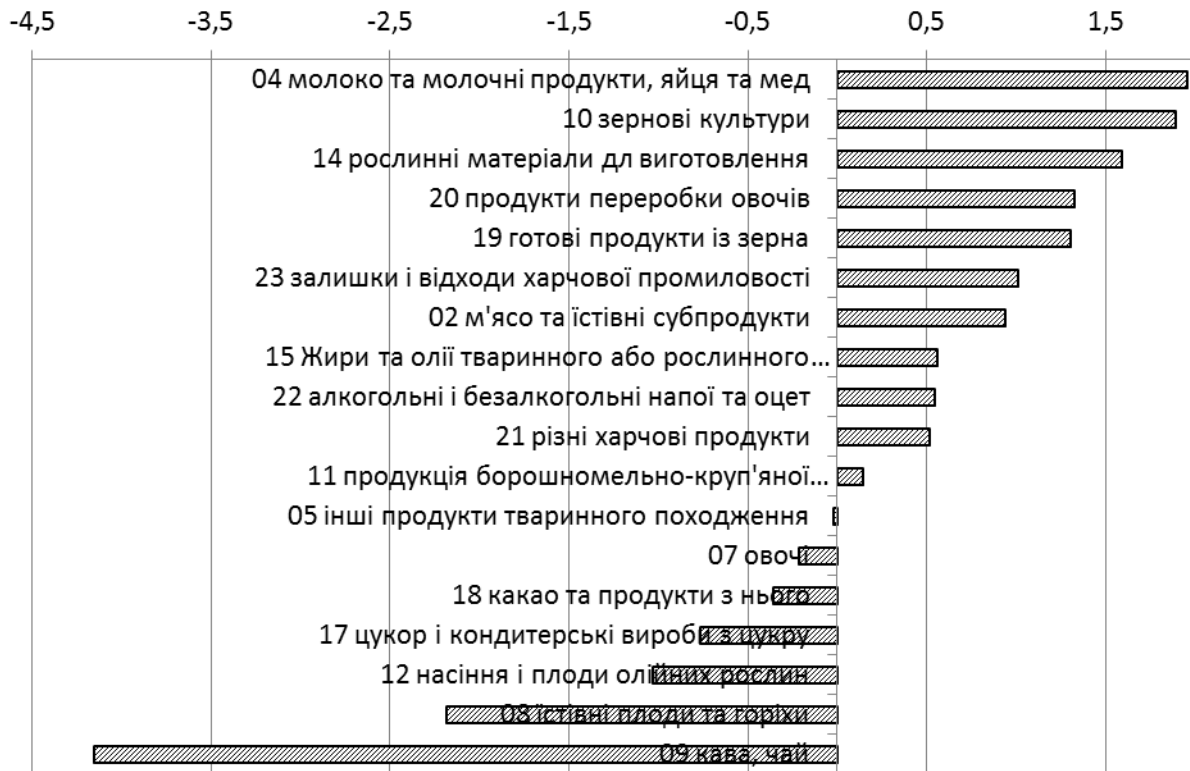

Рис. 4. Середнє значення індексу виявлених порівняльних переваг Запорізького регіону за товарними позиціями у 2010-2015 рр.

Джерело: Побудовано автором

Дані рисунка дозволяють визначити товарні позиції, за якими Запорізька область зберігала відносні переваги в середньому за період 2010-2015 рр. (11 позицій агропродовольчої продукції з 24 за класифікацією ЗЕД), що свідчить про достатній рівень реалізації експортного потенціалу регіону.

Висновки. Проведене дослідження свідчить, що аналіз порівняльних переваг на рівні регіону окремої країни на базі коефіцієнта виявленої відносної переваги дає можливість оцінити результати його зовнішньої торгівлі та охарактеризувати реалізацію експортного потенціалу окремо взятої області. Зокрема, зовнішньоекономічна діяльність Запорізького регіону, для якої об'єктом виступає агропродовольча продукція, має такі особливості:

1. Регіон утримує стабільну порівняльну перевагу у торгівлі продукцією рослинництва за товарною позицією 10 «Зернові культури». Серед товарів, які забезпечували регіональні переваги у зовнішній торгівлі за період 2010-2015 рр. представлені жири та олії тваринного або рослин-

ного походження, готові продукти із зерна, продукти переробки овочів, залишки та відходи харчової промисловості, м'ясо та їстівні субпродукти, різні харчові продукти, алкогольні і безалкогольні напої та оцет.

2. На короткострокову перспективу Запорізькою областю передбачається утримання компаративних переваг то товарних групах II «Продукти рослинного походження», III «Жири та олії рослинного або тваринного походження» та IV «Готові харчові продукти».

3. Серед напрямів удосконалення товарної структури зовнішньої торгівлі регіону вважаємо за необхідне виділити:

- доцільність переорієнтації експорту на товари переробки, які потенційно здатні забезпечувати порівняльну перевагу, що підтверджується позитивним середнім значенням RCA_t за п'ятирічний період (товарні позиції 11 «Продукція борошномельно-круп'яної продукції», 15 «Жири та олії рослинного або тваринного походження», 19 «Готові продукти із зерна», 20

«Продукти переробки овочів», 21 «Різні харчові продукти», 22 «Алкогільні та безалкогільні напої та оцет»);

- необхідність комплексного підходу до реалізації економічної політики регіону у напрямі підвищення ефективності власного виробництва овочів, оскільки регіон за наявності виробничих можливостей закупляє значну кількість овочів по імпорту, внаслідок чого середнє значення RCA_r для 07 позиції є від'ємним за п'ятирічний період;

- збереження порівняльних переваг, притаманних регіону, по товарах, вироб-

ництво яких може представляти інтерес для малого та середнього бізнесу, зокрема по товарній позиції 14 «Рослинні матеріали для виготовлення».

Перспективи подальших досліджень порівняльних переваг зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією передбачають кластерний аналіз регіонів за показником RCA_r та порівняння регіональних даних з динамікою коефіцієнта виявлених відносних переваг для України в цілому.

Список літератури:

1. Balassa, B. Trade Liberalisation and Revealed Comparative Advantage / B. Balassa // The Manchester School of Economic and Social Studies. – 1965. – № 33. – pp. 99–123.
2. Hecksher, E. F. The effect of foreign trade on the distribution of income / E/ F/ Hecksher // *Economise Tidskrift*, 1919. - P. 497-519
3. Ohlin B., *Interregional and International Trade* / B. Ohlin . Cambridge, 1933.
4. Porter, M. *The Competitive Advantage of Nations* / Michael E. Porter. - New York: Free Press, 1990. - 855 pages.
5. Карасьова, Н.А. Компаративні переваги аграрного сектору України у міжнародній торгівлі [Текст] / Н. А. Карасьова // *Інноваційна економіка*. – 2016. - № 7-8 [64]- С. 46-52
6. Кернасюк, Ю. В. Глобальна кон'юнктура і перспективи розвитку українського агробізнесу / Ю. В. Кернасюк // *Агробізнес сьогодні*. - жовтень 2016. - №19(338) [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichni-gektar/6352-globalna-koniunktura-i-perspektyvy-rozvytku-ukraiinskogo-agrobiznesu.html>
7. Маханьова, Ю.М. Визначення компаративних переваг експорту продукції агропромислового сектору України в умовах членства в СОТ та асоціації з ЄС [Текст] / Ю. М. Маханьова // *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. Серія. Економічні науки. – 2014. - №5-6 (76-77). – С. 48-63
8. Мельник Т. Експортний потенціал України: методологія оцінки та аналіз / Т. Мельник // *Міжнародна економічна політика*. – 2008. – № 1-2 (8–9). – С. 241 – 271.
9. Piaskouski P. The evolution of the pattern of Polish agri-food trade on EU market // P. Piaskouski / *Сельское хозяйство – проблемы и перспективы*. – Гродно: ГТАУ, 2005. – С. 88–92.
10. Ferto, I. The evolution of agri-food trade patterns in Central European countries. In *Post-Communist Economies*, vol. 20, 2008, no. 1, 1-10.
11. Яценко О.М. Розвиток експортного потенціалу аграрного сектору економіки України в умовах глобалізації / О.М. Яценко, Н.Г. Невзгляд, А.Г. Невзгляд // *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. – 2015. – № 3. – С. 39-48.
12. Офіційний сайт Головного управління статистики у Запорізькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zp.ukrstat.gov.ua>

Reference:

1. Balassa, B. (1965) Trade Liberalisation and Revealed Comparative Advantage. *The Manchester School of Economic and Social Studies*, 33, p. 99–123 [in English]
2. Hecksher, E. F. (1919) The effect of foreign trade on the distribution of income. *Economise Tidskrift*, p. 497-519 [in English]
3. Ohlin, B. (1933) *Interregional and International Trade*. Cambridge [in English].
4. Porter, Michael E. (1998) *The Competitive Advantage of Nations*. New York, p. 855 [in English].
5. Karasova, N.A. (2016) Komparatyvni perevahy ahrarynoho sektoru Ukrainy u mizhnarodnii torhivli [Comparative advantages of Ukraine's agriculture in international trade]. *Innovatsiina ekonomika*, no. 7-8 [64], p. 46-52 [in Ukrainian].
6. Kernasiuk, Yu. V. (2016) Hlobalna koniunktura i perspektyvy rozvytku ukrainskoho ahrobiznesu [The global economic situation and prospects of the Ukrainian Agribusiness], *Ahrobiznes sohodni*, №19 (338) [online]. Retrieved from: <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichni-gektar/6352-globalna-koniunktura-i-perspektyvy-rozvytku-ukraiinskogo-agrobiznesu.html>
7. Makhanova, Yu.M. (2014) Vyznachennia komparatyvnykh perevah eksportu produktsii ahropromyslovoho sektoru Ukrainy v umovakh chlenstva v SOT ta asotsiatsii z YeS [The definition of the export comparative advantages of products of agricultural sector of Ukraine in conditions of its membership in the WTO and EU association], *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*. Se-

riia. Ekonomichni nauky, №. 5-6 (76-77), p. 48-63 [in Ukrainian].

8. Melnyk, T. (2008) Eksportnyi potentsial Ukrainy: metodolohiia otsinky ta analiz. *Mizhnarodna ekonomichna polityka*, № 1-2 (8-9), p. 241 – 271 [in Ukrainian].

9. Piaskouski, P. (2005) The evolution of the pattern of Polish agri-food trade on EU market. *Selskoe khoziaistvo – problemy i perspektivy. Hrodno: HHAU*, p. 88–92 [in English].

10. Ferto, I. (2008) The evolution of agri-food trade patterns in Central European countries. *In Post-Communist Economies*, vol. 20, №. 1, p. 1-10 [in English].

11. Iatsenko, O.M., Nevzghliad, N.H., Nevzghliad A.H. (2015) Rozvytok eksportnoho potentsialu aharnoho sektora ekonomiky Ukrainy v umovakh hlobalizatsii [Development of Export Potential of the Agricultural Sector of Ukraine in Terms of Globalization]. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*, no. 3, 39-48 [in Ukrainian].

12. Ofitsiynyi sait Holovnoho upravlinnia statystyky u Zaporizkii oblasti [Main Department of Statistics in Zhytomyr region]. [Online]. Retrieved from: <http://www.zp.ukrstat.gov.ua>

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 632.14:6331

Воронянська О.В., к.е.н., доцент,
Таврійський державний агротехнологічний університет,
o.voronyanska @tsatu.edu.ua

НЕОБХІДНІСТЬ СКОРОЧЕННЯ ВИТРАТ НА ВИРОЩУВАННЯ ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР

Анотація. Обґрунтовано необхідність переходу на сучасні технології вирощування зернових культур, таких як mini-till, no-till, Strip-till, технологія точного землеробства в практику виробничої діяльності як умови ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств, що призведе до зниження собівартості зерна, витрат живої праці, покращання структури ґрунтів, зниження їх ерозії та відновлення родючості.

Ключові слова: витрати виробництва, технології виробництва зерна, економічні, соціальні, екологічні переваги, ефективність, урожайність, собівартість, прибуток.

JEL Code Classification: Q16

Voronyanska Elena Vladilenivna
PhD in Economics, Associate Professor,
Tavria state agrotechnological university,
o.voronyanska@tsatu.edu.ua

NECESSITY OF COST REDUCTION ON A GRAIN CROPS GROWING

Goal. To substantiate an innovative expediency of modern technologies implementation in agricultural crops growing with the aim of a cost reduction.

Research methodology. Theses of scientific works, Ukrainian normative and legislative acts connected with state programs "Grain of Ukraine – 2015", "Development program of Ukrainian agriculture for the period up to 2020" and "Strategic directions of institutional support of the development of the agrarian sector in Ukraine" are the theoretical and methodological basics of the research. During research such methods were used: monographic for studying advantages of modern crop growing technologies usage, comparison for reasoning of growing technology choice, graphical method for analysis and visualization of changes in average annual sales prices, cost and profitability.

Results. The main advantages of using modern technologies in cultivating grain crops under conditions of limitation of moisture in the soil of agrarian enterprises at the South of Ukraine, constantly growing costs caused by the production technology, deterioration of the condition of sown areas are determined. It is proved necessity to change the conceptual approaches to technological support of agricultural enterprises' production activity, which will help to reduce costs on growing grain crops, including expenses on fuel, mineral fertilizers, chemical means, as well as increase profits from the sale of grain, creation of agrotechnological conditions for reducing soil erosion. An important component of the concept is to reduce the cost of human labor.

The scientific novelty consists of substantiating theoretical and practical approaches and developing a conceptual approach to the implementation of modern grain cultivation technologies such as mini-till, no-till, strip-till, precision farming technology, under conditions of arid climate of southern Ukraine in order to reduce the cost of grain, reducing labor costs, improving soil structure, reducing their erosion and restoring fertility.

Practical significance. The obtained results of the research are the basis for solving practical problems related to the widespread introduction of modern technologies such as mini-till, no-till, strip-till, precision farming technology in the practice of production as conditions for the effective functioning of agricultural enterprises under the conditions of steady price growth of production working capital and the impact of world grain prices on the formation of the price on the domestic market.

Key words: production costs; grain production technologies; economic, social and environmental benefits; efficiency, productivity, cost, profit.

Постановка проблеми. В умовах обмеженості матеріальних і грошових ресурсів суб'єктів господарювання в аграрній сфері економіки гостро постає питання впровадження інновацій з метою зниження витрат на виробництво сільськогосподарської продукції. Ресурсозбереження, як механізм скорочення витрат ресурсів на новостворюваний продукт, лежить в площині використання нових сучасних технологій обробітку орних земель і вирощування продукції сільського господарства. Між тим, перехід до таких технологій в Україні відбувається дуже повільно. В нашій країні тільки 4% культивованих земель обробляються за технологіями no-till і mini-till, у той час як у США нульові технології використовуються на 16,3% посівної площі [1]. Для порівняння, no-till впроваджено на 21% площ, що культивуються, в Бразилії, на 32% – в Аргентині та на 52% – у Парагваї [2]. Використанням сучасних технологій досягається триєдине завдання – економічна, соціальна та екологічна стійкість, збільшується виробництво та покращується здоров'я ґрунтів [3]. Тому інноваційна діяльність, яка полягає у впровадженні технологій, що не передбачають оранки або використовують її в обмеженому обсязі, поряд з переглядом інших агротехнологічних заходів, дозволить українським аграріям у перспективі знизити витрати, а, відповідно, збільшити доходи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні тенденції впровадження інновацій, інноваційної діяльності та ефективності виробництва, в першу чергу, через зниження витрат виробництва, особливості їх прояву в сільськогосподарському господарстві опубліковані в наукових працях В.Я.Амбросова, Л.Л. Антонюка, І.Ф. Баланюка, В.І. Благодатного, П.С. Березівського, А.Ф. Бурика, І. І. Вініченко, О.І. Дація, С.І.Дем'яненко, М.Я.Дем'яненка, В.В.Зіновчука, І.М. Криворучка, М.Ф. Кропивка, П.М.Макаренка, М.Й.Маліка, Л.Г.Мельник, Л.І. Михайлової, С.В.Мочерного, П.Т. Саблука, Г.В. Черевка та ін. Проте, вважаємо недостатнім наукове обґрунтування підвищення урожайності і валових зборів зернових культур через впровадження інноваційних техно-

логій, що сприятиме зниженню витрат виробництва, збереженню родючості ґрунтів, покращанню екологічної ситуації в зонах інтенсивного виробництва.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування інноваційної доцільності впровадження сучасних технологій вирощування сільськогосподарських культур з метою скорочення витрат.

Виклад основного матеріалу. Зростаюча конкуренція в Україні та на зовнішніх ринках змушує аграріїв шукати шляхи збільшення прибутковості виробництва сільськогосподарської продукції на стику технологічних та економічних процесів. Як відомо, прибуток формують переважно два фактори: ціна реалізації та собівартість продукції. Витрати, в свою чергу, формують індивідуальну ціну виробника, а в сукупності з іншими виробниками і споживачами – ринкову ціну реалізації продукції. Крім того, ціна на зернову продукцію, яка вироблена в гірших умовах, тобто на менш продуктивних землях, повинна забезпечити покриття витрат виробництва, сплату ренти і одержання середнього операційного прибутку. Виходячи з зазначеного, ціна – це результат взаємодії багатьох внутрішніх чинників підприємства і обсягу пропозиції даного виду продукції даного року та перехідних запасів. Сюди треба додати і вплив світових цін на зернову продукцію. Тобто, індивідуального впливу на ціну цього продукту немає. Є середньогалузеві виробничі і комерційні витрати і ринкові важелі формування ціни.

Фактором, на який має впливати товаровиробник, є собівартість зерна, тобто витрати, пов'язані з вирощуванням і реалізацією продукції. Виробнича собівартість зерна визначається витратами до франкотоку або франко-місця зберігання. Левова частка всіх витрат припадає на технологічні витрати, які обумовлені проведенням агротехнологічних операцій. Саме перелік технологічних операцій, які формуються на основі технологічної карти, і вартість кожної з них впливає на виробничі витрати. Необхідно зауважити, що зростання цін на матеріальні ресурси разом з інфляцією спонукали до зростання собівартості зерна у 2016 році майже у 20 разів порівняно з

1996 роком. Середня ціна реалізації зерна за цей період зросла в 17,3 рази. Рівень рентабельності з 275,1% у 1990 році знизився до 43,1% у 2015 році. В 2003 році ефективність виробництва досягла найвищого рівня – 361,1%. Найнижчий рівень ефектив-

ності в Україні спостерігався у 2013 році – 1,5%, коли середня собівартість 1т зерна, що складала 1280,59 грн. наблизилась до середньої ціни реалізації – 1299,8 грн. (рис.1).

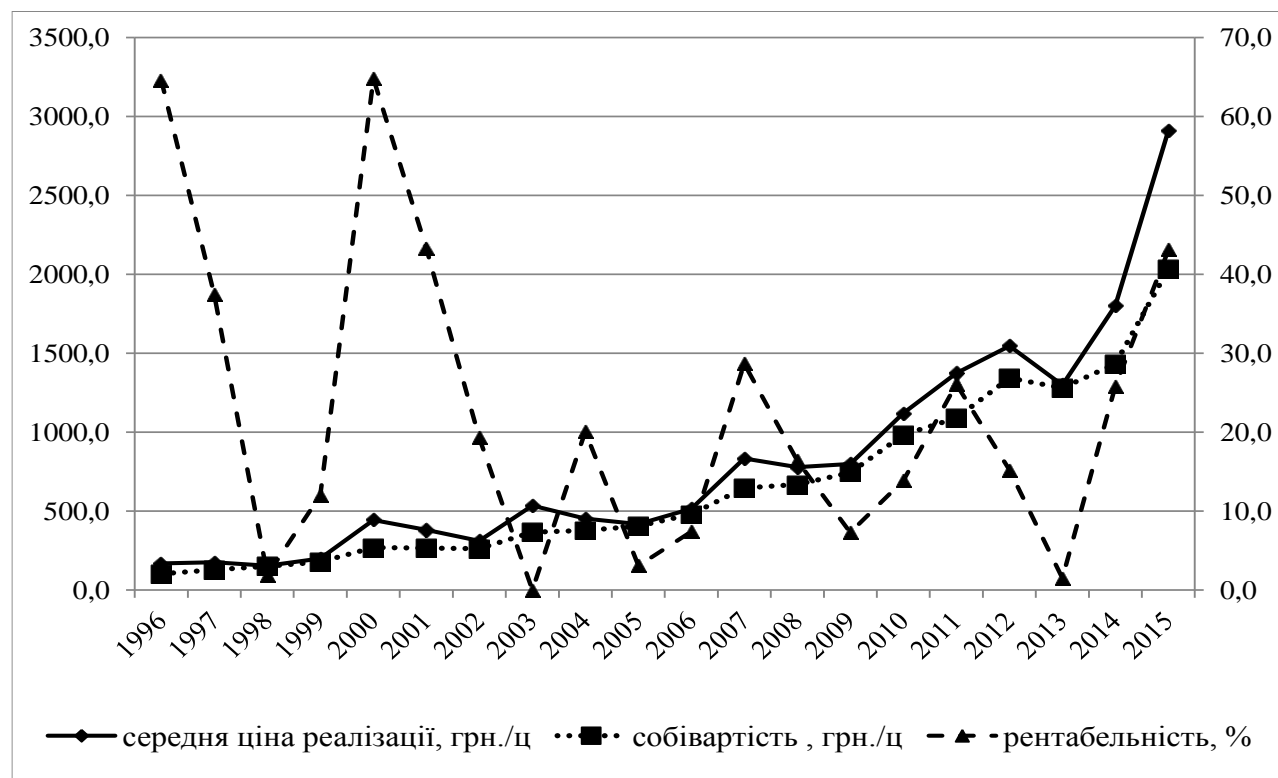

Рис. 1 Графік зміни середньої ціни реалізації зерна, його собівартості та рівня рентабельності за 1996-2015 рр.

Джерело: складено автором на основі даних Державного комітету статистики України [Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/sg/sg_rik/sg_u/rrv_sgp_u.html]

Таким чином, основним резервом збільшення прибутку підприємства на виробництві зерна є зниження його собівартості, а саме її технологічної складової.

За прогнозами Департаменту агропромислового розвитку Сумської області станом на 10.02.2017 року нормативна розрахункова собівартість на 1 га складала при урожайності 40 ц/га 2888,04 грн./т, а при урожайності 60 ц/га – 2070,07 грн./т, тобто на 817,97 грн. менше.

У структурі витрат є витрати, які не змінюються зі зміною урожайності. Це витрати на насіння, мінеральні добрива, засоби захисту рослин, орендну плату за землю, мастила, ремонт основних засобів, амортизаційні відрахування, заробітну плату на ручних і механізованих роботах, загальновиробничі та інші витрати (табл.1).

Таблиця 1

**Прогнозовані витрати та їх структура на виробництво озимої пшениці
при різному рівні урожайності**

Показники	при урожайності 40,0 ц/га,		при урожайності 60,0 ц/га,		Відхилення у структурі витрат, +,-
	всього, грн.	%	всього, грн.	%	
Виробничі витрати:					
Насіння	1375	12,81	1375	12,40	-0,41
Міндобрива: суперагро аміачна селітра	1050	9,78	1050	9,47	-0,32
Засоби захисту рослин:					
протруювач: Селест Макс 165 FS, ТН	390	3,63	390	3,52	-0,12
гербіциди: Гранстар Про 75, в.г.	155	1,44	155	1,40	-0,05
фунгіциди: Фалькон 480 ЕС, КЕ	525	4,89	525	4,73	-0,16
Абакус, мк.е	901,25	8,40	901,25	8,13	-0,27
Аканто плюс 28, КС	1136,25	10,59	1136,25	10,25	-0,34
Пальне	845,48	7,88	1047,66	9,45	1,57
Мастила	42,27	0,39	52,38	0,47	0,08
Ремонт	412,22	3,84	429,2	3,87	0,03
Загальновиробничі витрати та інші	834,75	7,78	869,14	7,84	0,06
Амортизація	639,97	5,96	666,34	6,01	0,05
Заробітна плата:					
механізовані роботи	319,5	2,98	373,5	3,37	0,39
ручні роботи	49,92	0,47	63,96	0,58	0,11
Орендна плата за землю	1285	11,97	1285	11,59	-0,39
Разом витрат на 1 га	10731,61	100,00	11089,68	100,00	0,00
Собівартість 1 тонни	2682,9	X	1848,28	X	X
Витрати на збут 1 тонни продукції	205,14	X	221,79	X	X
Повна собівартість 1 тонни	2888,04	X	2070,07	X	X

Джерело: За даними Департаменту агропромислового розвитку Сумської області
[<http://www.apk.sm.gov.ua/index.php/en/2013-04-18-21-51-02/28-napryamki-diyalnosti-ekonomika/347>]

Так, частка витрат на заробітну плату працівників механізованої і ручної праці зростає на 0,5 відсоткових пункти, амортизаційних відрахувань – на 0,05 відсоткових пункти, матеріальних витрат зменшиться на 0,16 і орендної плати за землю – на 0,39 відсоткових пункти.

При більшій урожайності зростають також і витрат на збут.

Відповідно змінилась їх частка в загальній структурі повних витрат. При уро-

жайності 40 ц/га їх частка складатиме 7,1%, а при 60 ц/га – 10,7%.

Матеріальні витрати і амортизація формують, в основному, виробничу собівартість зернової продукції. Тому резерви її зниження необхідно знаходити саме в технологічній складовій. Тим більше, що передовий вітчизняний і закордонний досвід надає такі можливості. В аграрному секторі використовують сучасні технології mini-till, no-till, strip-till, технологію точного зе-

млеробства. Використання таких технологій, крім економії коштів, дає ще агроекологічний ефект [4; 5; 9, с. 8-11].

У чому ж полягають переваги зазначених технологій? Перше, що об'єднує ці технології – це те, що вони перешкоджають деградації ґрунтів, запобігають розвитку ерозійних процесів та суттєво знижують вплив несприятливих погодних факторів. Друге – значна зміна клімату, часи, коли посуха настає товаровиробника тільки влітку, пішли в минуле. Почастішали весняні заморозки, що зводять нанівець всі зусилля аграріїв. Третє – ці технології в перспективі скорочують витрати живої та уречевленої праці на виробництво продукції [10, с. 367-370].

За рахунок чого скорочуються витрати на виробництво продукції? За рахунок

зниження енергетичних і трудових витрат, тобто скорочується кількість технологічних операцій, менше витрачається палива та знижуються витрати на оплату праці. Крім того, поступово скорочується використання хімічних засобів захисту і мінерального підживлення рослин, що також сприяє зменшенню витрат. Технологія точного землеробства сприяє мінімізації витрат разом з максимізацією урожайності, що досягається, наприклад, за рахунок вибіркового внесення добрив на поле лише там, де це потрібно, точного висіву насіння та обліку знятого урожаю.

Цікаві результати дослідники Таїландської дослідної станції щодо порівняння економічної ефективності вирощування кукурудзи за традиційною технологією і технологією no-till (табл. 2).

Таблиця 2

Переваги виробництва кукурудзи, що вирощувалась в Падді-Філде по no-till технології порівняно з традиційною технологією

	No-tillage	Традиційна (з обробітком ґрунту)	Відхилення
Урожайність зернових (кг / га)	9,331	9,362	-0,031
Вартість виробництва (US \$ / га)	332	390	-58
Дохід (US \$ / га)	1,024	1,028	-0,004
Прибуток (US \$ / га)	692	638	54

Джерело: За даними Департаменту сільського господарства Wang Thong, Phitsanulok 65130, Таїланд [http://www.fttc.agnet.org/library.php?func=view&id=20110725090126&type_id=7]

Навіть при зниженні урожайності на 0,031 кг/га прибуток зростає на 54 US \$/га., що підтверджує переваги технологій без оранки ґрунту [5]. Керівники аграрних підприємств, які перейшли на сучасні технології, підтверджують доцільність таких змін, але наголошують на тому, що перехід передбачає значні грошові вкладення на придбання необхідної техніки та певного перехідного періоду, який може складати від двох до п'яти років в залежності від стану ґрунтів.

Але економічні переваги сприяють збільшенню прибутків, що дозволяє в перспективі окупити витрати (на пальне, приміром, затрати знижуються на 84%), пов'язані з придбанням техніки, соціальні – скороченню живої праці на 80%, екологічні – зниженню еродованості ґрунтів на

96% та покращанню їх структури. Незважаючи на необхідність вкладення капітальних витрат на оновлення технічного парку машин, в цілому капітальні вкладення порівняно з традиційною технологією знижуються на 39%, а потреба в потужній техніці – на 75%.

Ще одним позитивним фактором, на якому наголошують науковці і практики, це зниження потреби у зрошенні за рахунок збереження вологи. Такий ефект досягається за рахунок створення мульчуючого шару ґрунту, який зберігає вологу, захищає ґрунт від палючого сонця, перешкоджає вітровій та водній ерозії, створює умови для збільшення гумусу. Таким чином, знижується потреба у додаткових водних ресурсах.

Проте, при впровадженні нових енерго-

та ресурсозберігаючих технологій не треба забувати про особливості кожного регіону. Тому є необхідність адаптації ресурсозберігаючих технологій до місцевих умов, щоби разом з економним використанням матеріальних і трудових ресурсів отримати високі урожаї кращої якості [6, с. 33].

Безумовно, велике значення набуває використання районованих, стійких до умов Півдня України сортів зернових культур, враховуючи те, що в цій зоні часто виникають нестандартні погодні умови з різкими перепадами температури взимку та весняними приморозками. До того ж маємо недостатній рівень опадів під час розвитку рослинних культур [7, с. 46-48].

Важливим для отримання високих урожаїв є виконання агротехнологічних строків проведення всіх операцій. Тому, разом з ресурсозбереженням, технології mini-till, no-till, strip-till дозволяють вчасно проводити всі польові роботи за рахунок скорочення безпосередньо технологічних операцій, а також їх суміщення. На думку вітчизняних вчених, запропоновані технології поєднують досягнення науки і техніки і одночасно сприяють розвитку продуктивних можливостей сортів, їх адаптації до ґрунтових і природних особливостей даного регіону [8, с.55-56].

Звичайно, при певних перевагах існують і недоліки. По-перше, необхідним вважається перехідний період. Деякі вчені і практики вважають, що має бути перехідний період до no-till через mini-till, тому що не всі поля мають той фізичний стан, який вкрай необхідний для якісного виконання польових робіт (наприклад, відсутня вирівняність полів). По-друге, для накопичення в ґрунті поживних залишків необ-

хідний час, як мінімум три-п'ять років. По-третє, зменшується ущільнення ґрунту, що також підвищує урожайність зернових культур.

До зазначених аргументів, які схвалюють впровадження технологій no-till та mini-till, варто додати деякі тези щодо strip-till технології. Важливим фактором є те, що урожайність завдяки більш розгалуженій кореневій системі зростає майже на 25%, вміст гумусу в ґрунті підвищується на 3,8%. Застосування зазначеної технології сприяє накопичувальному ефекту від накопичення органічної речовини та зниженню щільності ґрунту. Технологія strip-till заощаджує до 70% пального і мастил.

Суттєвим недоліком впровадження технології strip-till є необхідність попереднього внесення гербіциду суцільної дії для боротьби з бур'янами. Проте, такі витрати є незначними у порівнянні з витратами при традиційному обробітку ґрунту.

Висновки. Економічна ситуація в аграрному секторі України складається таким чином, що необхідно впроваджувати у виробничу діяльність заходи, які дозволять знизити витрати на вирощування зернових культур, збільшуючи тим самим прибуток від реалізації продукції. Важливе місце серед інших чинників займають технології вирощування, які обумовлюють перелік операцій і витрати, пов'язані з ними. Впровадження сучасних технологій обробітку ґрунту та вирощування зернових культур, таких як mini-till, no-till, strip-till, технологія точного землеробства, сприяє зниженню собівартості зерна, витрат живої праці, покращанню структури ґрунтів, зниженню їх ерозії та відновленню родючості.

Список літератури:

1. Area under No-tillage in different countries. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.betuco.be/CA/Notillage%20in%20different%20countries.pdf>;
2. Rolf Derpsch Frontiers in Conservation Tillage and Advances in Conservation Practice – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rolfderpsch.com/notill.htm>;
3. Global Overview of Conservation Agriculture Adoption. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fao.org/ag/ca/doc/derpsch-friedrich-global-overview-ca-adoption3.pdf>;
4. No-tillage around the world. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.revagrois.ro/PDF/2014-2/paper/2014-57\(2\)_01-en.pdf](http://www.revagrois.ro/PDF/2014-2/paper/2014-57(2)_01-en.pdf);
5. No-Tillage Technology to Reduce the Cost of Irrigated Corn Production. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.fftc.agnet.org/library.php?func=view&id=20110725090126&type_id=7;
6. Бабинець Т.Л. Доцільність використання ресурсощадних технологій в Україні / Т.Л. Бабинець // Агронком. – 2007. – № 11-12. – С. 31-37;
7. Лихочвор В.В. Про революційні зміни у технологіях в рослинництві / В.В. Лихочвор, В.Ф. Петриченко // Зерно. – 2010. –

№ 7. – С. 42–48;

8. Танчик С.П. Основні напрями розвитку землеробства в Україні / С.П. Танчик // Пропозиція. – 2008. – № 10. – С. 51-56;
9. Без'пята І.В., Попель Я.В., Приймачук В.О. Зерновиробництву України – інноваційний розвиток// «Молодий вчений» – 2016. – №2(29). С. 8-11;
10. Чернецька О.В. Структура витрат та її вплив на ефективність виробництва в сільськогосподарських підприємствах / О.В. Чернецька. — Вісник Сумського національного аграрного університету. — Суми, 2008. — Вип. 2: Фінанси і кредит. — С. 367—370.

References:

1. "Area under No-tillage in different countries", [Retrieved from], available at: <http://www.betuco.be/CA/Notillage%20in%20different%20countries.pdf>;
2. "Rolf Derpsch Frontiers in Conservation Tillage and Advances in Conservation Practice", [Retrieved from], available at: <http://www.rolfderpsch.com/notill.htm>;
3. "Global Overview of Conservation Agriculture Adoption", [Retrieved from], available at: <http://www.fao.org/ag/ca/doc/derpsch-friedrich-global-overview-ca-adoption3.pdf>;
4. "No-tillage around the world", [Retrieved from], available at: [http://www.revagrois.ro/PDF/2014-2/paper/2014-57\(2\)_01-en.pdf](http://www.revagrois.ro/PDF/2014-2/paper/2014-57(2)_01-en.pdf);
5. "No-Tillage Technology to Reduce the Cost of Irrigated Corn Production", [Retrieved from], available at: http://www.ftc.agnet.org/library.php?func=view&id=20110725090126&type_id=7;
6. Babynets', T.L. (2007), "Dotsilnist vykorystannia resursooshchadnykh tekhnolohii v Ukraini " [The expediency of resource-saving technologies using in Ukraine], *Agroinkom*, vol. 11–12, pp. 31–37.
7. Lykhochvor, V.V. & Petrychenko, V.F. (2010), "Pro revoliutsiini zminy u tekhnolohiiakh v roslynnytstvi " [About revolutionary technology changes in crop production], *Zerno*, vol. 7, pp. 42–48;
8. Tanchyk, S.P. (2008), "Osnovni napryamy rozvytku zemlerobstva v Ukrayini" [The main directions of farming development in Ukraine], *Propozytsiya*, vol. 10, pp. 51–56.
9. Bezpiata I.V., Popel Y.V. & Primachuk V.O.(2016) "Zernovyrobnytstvu Ukrayiny – innovatsiynny rozvytok" [Ukraine's grain production is innovative development] *Young scientist*, vol. 2 (29). pp. 8-11.
10. Chernetskaya, A. V. (2008), "The Structure of costs and its impact on the efficiency of production in agricultural enterprises" *Bulletin of Sumy national agrarian Universit, Finance and credit*, vol. 1, pp. 367—370.

УДК 338.439.02

В. Збарський, д.е.н., професор, НУБіП України
Д. Єременко, к.е.н., доцент, докторант НУБіП України

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ТА ФОРМУВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Анотація. Статтю присвячено питанню продовольчої безпеки України. Зокрема, здійснено акцент на основних індикаторах, що свідчать про рівень продовольчої безпеки. Зазначено, що в сфері забезпечення продовольчої безпеки існує безліч проблем, у тому числі проблем розвитку аграрного сектору України. Запропоновано основні кроки у підвищенні продовольчої безпеки України. Обґрунтовано незаперечний факт повного забезпечення населення України вітчизняними продуктами харчування.

Ключові слова: продовольча безпека, аграрний сектор, державне регулювання, загрози, перспективи, розвиток.

JEL Code classification: Q10, O13

V. Zbarsky, Doctor of Economics, Professor, NUBiP of Ukraine
D. Eremenko, PhD, associate professor,
doctoral student of NUBiP of Ukraine

PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL SECTOR AND FORMATION OF FOOD SECURITY OF UKRAINE

Abstract. The article is devoted to the issue of food security of Ukraine. The aim of the article is the coverage of economic essence of notion "food security", highlighting its components and characteristics of the security at the state level the Author carried out focus on the main indicators reflecting the level of food security. In the process of analysis of the dynamics of household consumption of Ukraine proved that the population of Ukraine, except potatoes, bread and veggies, consume the staple food, especially of animal origin, is far from rational norms. However, the actual consumption of the population during 2000-2015 indicates certain positive changes. The positive is the fact that in all staple food products in 2015 production of agricultural products per person per year exceeded the consumption.

The author notes that a limitation of the possibilities of food supply, which currently takes place in Ukraine, deteriorating in comparison with the standards and norms of formation and use of the consumer basket and the high share in total income cash expenditure on food, impaired nutrition and balanced diets is a consequence of the low standard of living of the population. It is noted that in the field of food security there are many problems, including problems of development of agrarian sector of Ukraine.

The analysis of dynamics of development of agrarian industry of Ukraine testifies to significant imbalances between agriculture, between the main sectors (agricultural enterprises and households). Dynamics of average indicators of development of Ukrainian agricultural sector is positive mainly due to crop production. The basic steps in enhancing food security of Ukraine. Reasonably undeniable fact of providing the population of Ukraine with food products.

Key words: food security, government control, evaluation, threats, prospects.

Постановка проблеми. Економічна сутність продовольчої безпеки має безліч сучасних визначень. У міжнародних документах, продовольча безпека визначається як стан економіки, при якому гарантується забезпечення доступу всіх жителів країни і в будь-який час до продовольства в кількості, необхідній для активного здорового життя. Нині можна говорити про два підходи щодо вирішення продовольчої проблеми. Глобалістський підхід базується на засадах, що розвинуті країни зі своїм агропродовольчим потенціалом зможуть наго-

дувати весь світ.

За ці роки приріст продукції сільського господарства становив 35,0%. Високими темпами розвивається галузь рослинництва. Зміцнюється економіка значної частини сільськогосподарських формувань. Україна стала одним із провідних у світі експортерів зерна. Кожний другий літр рослинного масла, реалізований у світі – український. Експорт вітчизняного зерна перевищує 10% від світових продаж. За оцінками ВТО, Україна уже тепер третя у світі за обсягами експорту кормового

зерна після США і Аргентини, шоста за експортом пшениці, пшеничного борошна, насіння олійних культур, і сьома за поставками сиру [4].

Відповідно до цього, більшість розвинутих країн, використовуючи механізм СОТ, намагаються вже в наш час отримати очевидні переваги своєї аграрно-продовольчої стратегії.

Другий підхід – це визнання пріоритету національної продовольчої безпеки на основі самозабезпечення шляхом стійкого розвитку власного агропромислового виробництва. Такий підхід пояснюється тим, що в сучасному світі головними чинниками прийняття найважливіших рішень все ще залишаються національні держави, якими б особливостями та відмінностями щодо внутрішнього устрою вони не відрізнялись.

Визнання необхідності посилення ролі національного сільського господарства у забезпеченні продовольчої безпеки особливо чітко окреслилося на конференції ФАО в Нідерландах (м. Майстрих) у вересні 1999р., де була прийнята Концепція багатофункціональності сільського господарства, в якій визначалося, що забезпечення продовольчої безпеки у поєднанні з підвищенням ролі навколишнього розвитком сільських регіонів – неможливе без стійкого сільського господарства і продовольчої безпеки. Таким чином, забезпечення продовольчої безпеки в основному залежить від потенціалу аграрного сектору економіки країни.

В цілому продовольча безпека як економічна категорія має надзвичайно складну багаторівневу системну структуру.

Вагомий внесок у теорію і практику забезпечення продовольчої безпеки України внесли такі фахівці, як: П.П. Борщевський, В.С. Балабанов, Ю.Д. Білик, В. І. Власов, Б.М. Данилишин, Л.В. Дейнеко, О.І. Гойчук, М. І. Пугачов, М. П. Талавира, В. В. Юрчишин та ін. Хоч трактування продовольчої безпеки названими вченими має певні відмінності, але принципова ознака сутності цього поняття як стабільне забезпечення населення продуктами харчування залишається однаковою у всіх визначеннях. Ставиться акцент передусім на особи-

стості продовольчої безпеки та її інтересах у сфері забезпечення своїх першочергових потреб у продуктах харчування, тобто можливість забезпечення фізичної та економічної доступності продовольства.

Мета статті. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає в висвітленні економічної сутності поняття «продовольча безпека», виділенні її складових та особливостей забезпечення на рівні держави.

Власні дослідження. Продовольча безпека визначається рівнем ефективності всієї економіки. Однак продовольчі ресурси формуються в процесі агропромислового виробництва. Тому виробництво продовольчої продукції її збут, розподіл і споживання, продовольчі резерви, відносяться до функціональних підсистем забезпечення продовольчої безпеки.

В Законі України «Про продовольчу безпеку України», продовольча безпека визначається як соціально-економічне та екологічне становище, за якого всі соціальні і демографічні групи населення стабільно та гарантовано забезпечені безпечним і якісним продовольством у необхідній кількості та асортименті, необхідних і достатніх для фізичного і соціального розвитку особистості, забезпечення здоров'я населення України [2]. Цим законом визначається стан захищеності населення країни від недостатнього харчування, особливо від голоду, та наявності у державі необхідних можливостей для цього.

Критерієм продовольчої безпеки є забезпечення достатнього харчування всім громадянам за нормальних умов та мінімально необхідного – за надзвичайних умов.

Виходячи з різноманітних, але багато в чому подібних визначень, можна зробити **узагальнення**, що продовольча безпека є першочерговою, життєво важливою та загальнопланетарною проблемою, ефективне вирішення якої намагаються здійснювати всі країни світу з метою забезпечення доступу населення до продовольства у кількості, необхідній для активного здорового життя.

Про сучасний рівень споживання і за-

безпечення населення України продуктами харчування відображають такі показники (табл. 1).

Дані табл. 1 свідчать, що населення України, окрім картоплі, хліба і овочів,

споживає основні продукти харчування, особливо тваринного походження, далеко до раціональних норм. Проте, фактичне споживання населення за 2000–2015 рр. свідчить про певні позитивні зміни.

Таблиця 1

Споживання продуктів харчування домогосподарствами України (в середньому за рік в розрахунку на одну особу, кг)*

Група продуктів харчування	Порогове значення**	Споживання		2015		Фактичне споживання до порогового значення, %		
		2000	2005	виробництво	споживання	2000	2005	2015
Добова калорійність харчування людини, тис.ккал	не менше 2,5	2,7	2,9	х	2,8	108,0	116,0	112,0
М'ясо та м'ясопродукти	не менше 80	32,8	39,1	54,2	50,9	41,0	48,9	63,6
Молоко та молочні продукти	не менше 380	199,1	225,6	247,8	209,9	52,4	59,4	55,2
Яйця, штук	не менше 290	166	238	392	280	57,2	92,4	96,6
Картопля	не менше 124	135,4	135,6	486	137,5	109,2	109,3	110,9
Риба й рибопродукти	не менше 20	8,4	14,4	...	8,6	42,0	72,0	43,0
Цукор	не менше 38	36,8	38,1	38,8	35,7	96,8	102,1	93,9
Олія та інші рослинні жири	не менше 13	9,4	13,5	20,1	12,3	72,3	103,8	94,6
Хліб і хлібопродукти	не менше 101	124,9	123,5	1403	103,2	123,7	122,3	102,2
Овочі, баштанні	не менше 161	101,7	120,2	215	160,8	63,2	74,7	99,9
Фрукти, ягоди, горіхи, виноград	не менше 90	29,3	37,1	50	50,9	32,6	41,2	56,6
Виробництво зерна на одну особу за рік, тонн	не менше 0,8	0,5	0,8	1,4	х	62,5	100,0	175,0

*Джерело: Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України: Стат.збірник. – К.: Держстат України, 2016. – С. 9.

** Порогові значення індикаторів стану продовольчої безпеки держави визначено Методикою розрахунку рівня економічної безпеки України, затвердженою Наказом Міністерства економіки України від 02.03.2007 р. № 60

Середньодушове споживання продуктів харчування в розрахунку на одну особу за означений період має тенденцію до поліпшення: по м'ясу і м'ясопродуктах на 55,2%; молоку – на 5,4, яйцях – на 68,7; олії – на 30,9; овочах і баштанних – на 58,1 і на фруктах, ягодах та винограду на 73,7%. Позитивним є й той факт, що по всіх основних продуктах харчування у 2015р. власне виробництво продукції сільського господарства на одну особу в рік перевищувало споживання.

Обстеження Держкомстату України показало, що розбіжність між рівнем споживання продуктів харчування окремих груп

населення залежно від сукупних витрат досить значна. Є групи осіб, які споживають на місяць від 0,9 до 3,4 кг м'яса, від 5,8 до 18,3 л молока. А це значить, що найбідніша категорія населення споживає на рік менше 10 кг м'яса і менше 60 кг молока [17].

Обмеження можливостей продовольчого забезпечення, яке має наразі місце в Україні, погіршення порівняно із вимогами стандартів та нормативів формування та використання споживчого кошику, висока частка в сукупних доходах грошових витрат на харчування, порушення структури харчування і збалансованості раціонів хар-

чування є наслідком низького рівня життя населення.

У XIX сторіччі німецький статистик Ернст Енгель дослідив залежність між зростанням доходів населення і питомою вагою витрат на різні потреби [6]. На його думку, чим бідніша сім'я, тим більша частка всіх витрат виділяється на придбання продуктів харчування, а також, чим високорозвинутіша країна, тим частка витрат на харчування населення менша (табл. 2).

В той же час в порівнянні з пороговим

значенням споживання, кожен українець сьогодні продовжує недовживати 32,1 кг м'яса і м'ясопродуктів на рік, молока і молочних продуктів понад 170 кг; 11,4 кг риби й рибопродуктів; фруктів і ягідної продукції – майже 40 кг, що призводить до суттєвої руйнації імунної системи, зростання захворювань та ін.[17].

Формування продовольчої безпеки країни багато в чому залежить і від структурних зрушень виробничого потенціалу аграрного сектору.

Таблиця 2

Структура кінцевого споживання домашніх господарств у окремих країнах світу (у відсотках, середнє значення за 2005-2009 рр.)

Країна	Разом	Продукти харчування, напої та тютюнові вироби	Одяг і взуття	оплата житла та комунальних послуг	меблі та інвентар для будинку	медичні послуги	транспорт і зв'язок	відпочинок, культура, освіта	інше
Велика Британія	100	14,5	5,1	14,9	5,1	8,8	13,7	17,1	20,9
Угорщина	100	23,9	4,7	16,7	5,7	9,9	15,7	14,9	8,5
Німеччина	100	12,4	5,2	19,1	5,7	10,4	13,7	14,0	19,5
Італія	100	15,0	7,9	16,7	8,1	10,4	13,2	14,1	14,7
Португалія	100	19,6	6,7	9,1	6,4	9,3	17,2	16,4	15,3
Росія	100	38,7	11,4	5,8	4,5	7,4	11,3	9,6	11,3
Україна	100	45,4	4,7	9,3	2,2	7,6	8,7	11,2	10,9
Швеція	100	11,8	3,8	21,4	3,4	10,4	11,3	17,3	20,65
Ізраїль	100	17,5	2,9	21,4	6,5	10,0	9,8	19,4	12,5
Японія	100	15,5	5,0	20,8	4,5	10,6	10,3	12,8	20,6
США	100	8,7	5,0	15,8	4,8	15,9	12,0	16,7	21,1

За період 1990-2015 рр. структурне співвідношення виробництва валової продукції сільського господарства викликало деформацію міжгалузевих виробничих пропорцій в аграрній сфері (табл. 3).

Дані табл. 3 свідчать про суттєві диспропорції, як між галузями сільського господарства, так між основними його секторами (сільськогосподарськими підприємствами і господарствами населення). Динаміка середньорічних показників розвитку аграрного сектора України позитивна в

основному за рахунок галузі рослинництва.

Так, валова продукція сільського господарства на 2/3 формується за рахунок рослинницької продукції. Водночас частка господарств населення у загальному виробництві трудомісткої продукції рослинництва і тваринництва залишається досить високою. У 2015 р. ці господарства виробляли практично всю картоплю, овочі, плоди та ягоди України.

Таблиця 3

Динаміка розвитку аграрного виробництва України *

Показник	В середньому за рік					2010-2015 у % до	
	1991-1995	1996-2000	2001-2005	2006-2010	2010-2015	1991-1995	1996-2000
Всі категорії господарств							
Валова продукція с.-г. у порівнянних цінах 2010 р., млрд. грн.- всього	233,3	167,5	165,3	187,2	240,0	102,9	143,3
в тому числі:							
- рослинництва	125,9	99,6	103,7	119,5	159,2	126,4	159,8
- тваринництва	107,4	67,9	61,6	67,7	73,2	68,2	107,8
Частка господарств населення, % у:							
Валовій продукції	41,2	60,2	64,3	57,8	47,3	+6,1	-12,9
в т.ч. рослинництва	37,8	51,1	59,6	55,3	42,9	+5,1	-8,2
тваринництва	44,3	75,0	71,1	62,1	57,0	+12,7	-18,0
Всі категорії господарств							
Виробництво, тис. т:							
- зерна	38452	27111	35714	40718	54878	142,7	202,4
- картоплі	17333	16615	18527	19445	22167	127,9	133,4
- овочів	5664	5375	6506	7780	9433	166,5	175,5
- м'яса (забійна вага)	3043,1	1810,4	1611,4	1864,5	2247,3	73,8	124,1
- молока	19062	13872	13734	12230	11158	58,5	80,4
- яєць, млн. шт.	12006	8571	11491	14790	18473	153,9	215,5
Частка господарств населення, % у виробництві:							
- зерна	4,3	13,2	23,7	24,9	21,9	+7,6	+8,7
- картоплі	80,1	95,6	97,8	98,0	97,7	+17,6	+2,1
- овочів	28,7	79,8	89,0	88,5	87,6	+58,9	+7,8
- м'яса (забійна вага)	39,9	62,3	60,8	55,6	40,4	+0,5	-21,9
- молока	35,2	60,5	80,1	82,2	77,9	+42,7	+17,4
- яєць, млн. шт.	40,4	60,9	55,5	45,7	38,0	-2,4	-22,9

*Джерело: Дані Держстату України за відповідні роки

Особливе занепокоєння викликає стан галузі тваринництва. По суті, відбувся катастрофічний занепад тваринництва у всіх організаційно-правових формах господарювання аграрного сектору.

Так, у 2005 р. в усіх категоріях господарств було вирощено 2353 тис. т худоби і птиці в живій масі, проти 6465 тис. т у 1990 році, в тому числі – великої рогатої худоби – відповідно 869 тис. т, проти 3248, свиней – 727 тис. т, проти 2098, птиці – 672 тис. т, проти 940 та овець і кіз – 32 тис. т, проти 99 тис. т. У господарствах сусільного сектору продукція, одержана при

виращуванні великої рогатої худоби, становила лише 10,3% до рівня 1990 р., свиней – 17,8, птахівництва – 90,8 і вівчарства – 5,6%. Отже, тотальний занепад галузі тваринництва дійсно відбувся уже за період 1990-2005 рр.

За період 2006-2016 рр. суттєвих змін у розвитку галузі тваринництва не відбулося (табл. 4). Триває подальше скорочення поголів'я худоби. Вже 4,2 тис. господарств цієї категорії мають менше 100 корів, із них 3,0 тис. – менше 50 голів. У третині господарств є скорочення всіх видів поголів'я худоби.

Із 45379 сільськогосподарських підприємств на 1 листопада 2015 р. лише 2826 утримували ВРХ, 2614 з них корів. Із зазначених підприємств 1077 або 38,1% мають менше 100 голів ВРХ. Тобто, у пе-

реважній частині сільськогосподарських підприємств скотарство як галузь практично згорнулася. Підприємства мають переважно землеробський напрям діяльності.

Таблиця 4

Розвиток галузі тваринництва у всіх категоріях господарств України, 2006-2015 рр.

	Рік					2016 до 2006, %
	2006	2008	2010	2012	2016	
Поголів'я, тис. гол ¹ :						
ВРХ	6175,4	5079,0	4494,1	4645,9	3674,9	59,5
в т.ч. корів	3346,7	2856,3	2631,2	2554,3	2107,1	63,0
свиней	8055,0	6526,0	7060,4	7576,7	6688,9	83,0
овець і кіз	1617,2	1726,9	1731,7	1738,2	1311,9	81,1
Вирощування, тис. т:						
ВРХ	861,7	705,6	653,8	671,1	669,8	77,7
свиней	792,0	770,4	915,5	976,2	1011,2	127,7
Виробництво молока, тис. т	13287	11761	11249	11378	10387,2	78,2
Виробництво яєць, млрд. штук	14235	14956	17052	19111	15113	106,2
Виробництво вовни, т	3277	3755	4192	3724	3655	111,5

¹На кінець року

Катастрофічний спад поголів'я худоби стосується всіх областей України. Так, наприклад, в усіх категоріях господарств Дніпропетровської області залишилося 13,1% ВРХ, а в сільськогосподарських підприємствах – 9% корів до рівня 1995 року. Частка сільськогосподарських підприємств у загальному поголів'ї ВРХ склала на початок 2016 р.: у Закарпатській області 2,3%, Ів.-Франківській – 7,7; Одеській і Миколаївській близько 15%. Формування ресурсів м'яса відбувається шляхом вирощування та відгодівлі одержаного приплоду худоби, свиней, птиці, а також вибракування старої худоби. Важливу роль, крім чисельності поголів'я, відіграють два фактори: співвідношення у структурі стада корів та інших груп тварин і організація дорощування й відгодівлі.

Наприклад, Австралія має 8,2% молочних корів, Бразилія – 10,9, США – 9,5% у загальному стаді великої рогатої худоби. І вже навіть незалежно від того, м'ясні в ній породи чи м'ясо-молочні, ця галузь спрямована (спеціалізована) на виробництво яловичини і телятини. Якщо в Україні раніше на одну наявну корову в середньому припадало дві голови «шлейфу», то

зараз одна, а в господарствах населення – 0,15 – 0,30 голів [10].

Що стосується реального надходження м'яса з цього сектору, то на столі пересічного споживача його не додалося. У 2015 році тут вироблено всього 859,2 тис. т худоби і птиці (в забійній масі), або на 365,5 тис. т менше проти 2000 року.

Нині створюється ситуація, при якій вже майже 80% молочної продукції виробляється у подвір'ях населення. Наголосимо: мова йде не про звичні для села картоплю, овочі, навіть фрукти, а про стратегічно важливий для харчування населення продукт.

У контексті загальної проблеми достатньої забезпеченості населення продуктами харчування не можна не погодитися з висновками академіка М. Зубця, що «...м'ясо і м'ясопродукти м'ясної промисловості можна прирівняти до стратегічних ресурсів, а це означає, що їхні світові, регіональні та національні виробництва й рух мають багатофакторну залежність, включаючи не тільки економічні та епізоотичні (епідеміологічні) аспекти, а й політичний, навіть, військовий вплив [18].

За проведеним аналізом у 1990 році в

Україні на тваринницьких фермах і подвір'ях громадян знаходилося 9775,0 тис. т живої маси худоби і птиці, а в 2016 році – 3674,9 тис. т, або у 2,7 рази менше. Якщо частка населення у м'ясному балансі країни в 1990 році становила 23,7%, то в 2016 р. – 37,0% [13]. Є підстави вважати, що Україна втратила стратегічний ресурс м'ясної продукції.

Національна продовольча безпека напряму пов'язана з якістю продукції.

Попри сумніви, які поширюються з приводу декларованої безпеки генетично модифікованих рослин, площа посівів, зайнята ними у сіті, неухильно зростає. Лише за 2005 рік ними було засіяно понад 100 мільйонів акрів (40 мільйонів гектарів), що в 25 разів більше, ніж чотири роки тому. І це без врахування площ, які зайняті культурами, заплідненими пилком ГМ - рослин, засіяних насінням з домішками генетично модифікованих рослин, а також контрабандним насінням.

Навіть американська преса неоднозначно ставиться до генетично модифікованої продукції. Зокрема, Н. Харл вважає, що навіть після заборони ГМ – рослин, потрібні будуть десятиліття, щоб домогтися конкретного результату [19].

Загроза ГМО полягає в тому, по-перше, що їх вирощують у відкритих системах, тобто в умовах неконтрольованого вивільнення генетично модифікованих організмів у довкілля; по-друге, після потрапляння ГМО до геному збудників хвороб застосування відповідних антибіотиків стане безрезультатним. Виходячи з цього понад 35 країн світу в т.ч. країни ЄС, Китай, Японія та Корея ввели обмеження щодо завою та обов'язкове маркування ГМ-продукції. Тому не дивно, що в таких умовах «американська компанія «Монсанто» успішно впровадила генетично-модифіковані сорти картоплі на присадибних ділянках селян в різних районах України» [8].

В національній свідомості слід взагалі змінити акценти відношення до природи і землі. Найефективнішим методом збереження природи мають бути не спонтанні заклики «зелених» про збереження рослин, занесених у червону книгу, а публічна за-

гальнонаціональна ідея озеленення свого краю!

Необхідно розглянути й інший бік проблеми, який має безпосереднє значення для визначення стратегії розвитку аграрного сектору в контексті вирішення продовольчої проблеми. Існують факти, що значні площі земель взято в оренду на 10-15 років іноземними структурами під приводом залучення інвестора. Такий вид експансії насторожує, його можна розглядати як сигнал для ширшого залучення в аграрну сферу іноземного капіталу, мета якого полягає в одержанні надприбутків за рахунок експлуатації природної родючості земель та дешевої робочої сили.

Отже, стратегія аграрної політики на ближчу перспективу має полягати у випереджаючому наросуванні власного виробництва продовольчих ресурсів, а параметри національної програми щодо основних їх видів та шляхи їх досягнення – становити основу аграрної політики.

Висновки і пропозиції.

1. У світі не існує єдиного визначення терміну «продовольча безпека». В більшості розвинутих держав це поняття розглядається в контексті продовольчої допомоги країни з низьким рівнем доходів. Відповідно, продовольча безпека забезпечується за умови відсутності самої можливості голоду чи довготривалого недоїдання у великої чисельності населення.

2. В Україні цей термін також має різне тлумачення і зводиться насамперед до забезпечення мінімально необхідним обсягом продовольства необхідних груп населення чи до такого рівня продовольчого забезпечення населення, який гарантує соціально-політичну стабільність у суспільстві (збережені ціни на хліб тощо).

3. Якщо вести мову про загрозу продовольчій безпеці України, то вона полягає у площині фінансових можливостей споживачів продуктів харчування. Тенденція зниження калорійності спожитих продуктів свідчить не про суттєву загрозу продовольчій безпеці України, а про бідність населення. Але не слід не враховувати той фактор, що межа калорійності 2500 є критичною.

4. Глобалізація продовольчої проблеми

в світі визначає стратегічні цілі провідних (промислово розвинутих) держав. Вони полягають у нарощуванні виробництва продовольчих ресурсів і забезпеченні відповідного місця на ринку продовольства. Політика України, як аграрної держави, по відношенню до розвитку АПК має бути адекватною саме до такої ситуації.

5. Що стосується проблеми відродження тваринництва, то це навіть не стільки соціально-економічна, а стратегічна проблема з точки зору продовольчої безпеки. Було б необачно не враховувати ці обставини з огляду на можливість будь-яких непередбачених подій глобального характеру. Розв'язання проблеми лежить у площині відродження всього сільськогосподарського виробництва, тобто системи зрошеного землеробства, системи удобрення, хімічної меліорації, зміцнення ма-

теріально-технічної бази.

6. Час, про який згадується вище, практично вже упущено. А тому залишається сподіватися, що з ініціативи знизу будуть здійснюватися заходи стосовно реструктуризації й технічного переоснащення галузей АПК на високоефективне використання біокліматичного потенціалу кожного регіону України для одержання конкурентноспроможної продукції.

Отже, продовольча безпека має національний характер, їй притаманна комплексність і перманентність. Виходячи з обмеженості внутрішніх ресурсів постає питання, на які джерела має спиратися сільське господарство? Відповідь може бути однозначною – держава має виконати свою історичну функцію по відродженню села як запоруки продовольчої безпеки.

Використана література:

1. Закон України «Про безпечність та якість харчових продуктів» від 23 грудня 1997 р. № 771/97-ВР // Відомості ВР України. – 1998. – № 19. – С. 98.
2. Закон України «Про продовольчу безпеку України» / ВВР України № 4227 VI від 22 грудня 2011 року.
3. Указ Президента України «Про Стратегію національної безпеки України» від 12 лютого 2007 р. № 105/2007 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 11. – С. 340.
4. Експортний потенціал України / Кореспондент від 5-11 березня 2010 р.- № 8.
5. Збарський В.К., Горьовий В.П. Проблеми поєднання малих, середніх та великих підприємств // Агроінком. - № 7-8. – 2007. – С. 54-62.
6. Збарський В.К. Селянські господарства: місце і роль в продовольчому забезпеченні країни // Агроінком. - № 1-2. – 2008. – С. 74-78.
7. Кальченко С. В. Розвиток особистих селянських господарств в умовах системних трансформацій аграрного сектору: монографія / Кальченко С.В. – 2014. – 414с.
8. Московська Н. Генетично модифіковані рослини і свинина з них // Зерно і хліб. – 2007. – № 3. – с.30.
9. Розвиток аграрного виробництва як передумова забезпечення продовольчої безпеки України / Аналітична доповідь. – К.: НІСД при Президентові України, 2011. – 39 с.
10. Яворська Т. І. Малий бізнес у сільському господарстві: теорія і практика: монографія / Яворська Т.І. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 472с.
10. Світова тенденція зміщення акценту з енергетичної кризи на продовольчу / Щорічна доповідь Бюро Інформації про Населення (США) (2008 р.)
11. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України: Стат.збірник. – К.: Держстат України, 2016. – С. 9.
12. Валова продукція сільського господарства України (у порівнянних цінах 2010 р.) за 2015 рік. Остаточні дані. – К.: Держкомстат України, 2016. – 23 с.
13. Тваринництво України, 2015: Статистичний збірник. – К.: Держстат України, 2016. – 211с.
14. Рослинництво України, 2015: Статистичний збірник. – К.: Держстат України, 2016. – 180 с.
15. Особисті селянські господарства на 1 січня 2016 року. Експрес-випуск № 66/0/06 Звн-16 від 18.03.2016. – К.: Держстат України, 2016.
16. Сільське господарство України у 2015 році: Стат. збірник. – К.: Держстат України, 2016. – 402 с.
17. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2015 р. Стат.збірник. – К.: Держстат України, 2016. – Ч. 1. - 379 с.
18. Стратегія розвитку м'ясного скотарства в Україні у контексті національної продовольчої безпеки / Кол. авторів. – К.: Аграрна наука, 2005. – С.5.
19. Сташевський Є. ГМ крокують по планеті // День 23.06.2001.
20. M. Jonson, S. Benin, L. You, X. Diao, P. Chilonda, A. Kennedy. Exploring Strategic Priorities for Regional Agricultural / IFPRI Discussion Paper 01318. January, 2014.
21. Investment Priorities for Rural Development / [OECD] // Edinburg, Scotland, October 19-20, 2006.

References:

1. Zakon Ukrainu «Pro bezpechnist ta yakist harchovih produktiv» vld 23 grudnya 1997 r. № 771/97-VR. *Vidomosti VR Ukrainu*, №19, p. 98. [in Ukrainian]
2. Zakon Ukrainu «Pro prodovolchu bezpeku Ukrainu» / *VVR Ukrainu* № 4227 VI vid 22 grudnya 2011 roku. [in Ukrainian]
3. Ukaz Prezidenta Ukrainu «Pro Strategiyu natsionalnoyi bezpeki Ukrainu» vld 12 lyutogo 2007 r. № 105/2007. *Ofitslyniy vlsnik UkraYini*, № 11, p. 340. [in Ukrainian]
4. Eksportniy potentslal Ukrainu. *Korespondent* vid 5-11 bereznya 2010 r, №8. [in Ukrainian]
5. Zbarskiy, V.K., Goroviy V.P. (2007) Problemi poEdnannya malih, serednih ta velikih pldpriEmstv. *Agroinkom*, № 7-8, p. 54-62. [in Ukrainian]
6. Zbarskiy, V.K. (2008) Selyanski gospodarstva: mlstse I rol v prodovolchomu zabezpechnni kraini. *Agroinkom* №1-2, p. 74-78. [in Ukrainian]
7. Kalchenko, S. V. (2014) Rozvitok osobistih selyanskih gospodarstv v umovah sistemnih transformatsiy agrarnogo sektoru [monografyia], 414 p. [in Ukrainian]
8. Moskovska, N. (2007) Genetichno modiflkovanl roslini I svinina z nih. *Zerno I hlib*, № 3, p.30. [in Ukrainian]
9. Rozvitok agrarnogo virobnytstva yak peredumova zabezpechennya prodovolchoyi bezpeki UkraYini (2011). *Analltichna dopovld. K.: NISD pri Prezidentovi Ukrainu*, 39 p. [in Ukrainian]
10. Yavorska, T. I. (2012) Maliy blznes u slskomu gospodarstvi: teorlya I praktika: monografyia. K. : *NNTs IAE*, 472 p. [in Ukrainian]
10. Svltova tendentslya zmlschennya aktsentu z energetichnoyi krizi na prodovolchu (2008) *Schorlchna dopovld Byuro InformatyI pro Naseleण्या (SShA)* [in Ukrainian]
11. Balansi ta spozhivannya osnovnih produktiv harchuvannya naseleण्याam UkraYini: *Stat.zblmnik* (2016). K. : *Derzhstat UkraYini*, p. 9. [in Ukrainian]
12. Valova produktsiya slskogo gospodarstva UkraYini (u porlvnyannih tsnah 2010 r.) za 2015 rik. *Ostatochni dani* (2016) K.: *Derzhkomstat UkraYini*, 23 p. [in Ukrainian]
13. Tvarinnitstvo UkraYini, 2015: *Statistichniy zblmnik* (2016) K.: *Derzhstat Ukraini*, 211 p. [in Ukrainian]
14. Roslinnitstvo UkraYini, 2015: *Statistichniy zblmnik* (2016) K.: *Derzhstat Ukraini*, 180 p. [in Ukrainian]
15. Osobistl selyanski gospodarstva na 1 slchnya 2016 roku. *Ekspres-vipusk* № 66/0/06 Zvn-16 vld 18.03.2016. (2016) K.: *Derzhstat UkraYinu*. [in Ukrainian]
16. Sliske gospodarstvo UkraYini u 2015 rotsl: *Stat. zblmnik*. (2016) K.: *Derzhstat Ukraini*, 402 p. [in Ukrainian]
17. Vitratl I resursi domogospodarstv Ukraini u 2015 r.*Stat.zblmnik*. (2016) K.: *Derzhstat UkraYini*, Ch. 1, 379 p. [in Ukrainian]
18. Strateglya rozvitku m'ynasного skotarstva v UkraYini u kontekstl natsionalnoyi prodovolchoyi bezpeki (2015) K.: *Agrarna nauka*, p.5. [in Ukrainian]
19. Stashevskiy, E. *GM krokyuyut po planeti*. *Den* 23.06.2001. [in Ukrainian]
20. M. Jonson, S. Benin, L. You, X. Diao, P. Chilonda, A. Kennedy (2014) Exploring Strategic Priorities for Regional Agricultural. *IFPRI Discussion Paper* 01318. January, 2014. [in English]
21. Investment Priorities for Rural Development (2006) [OECD]. *Edinburg, Scotland*, October 19-20. [in English]

УДК: 339.564

*Кальченко С. В., д.е.н., доцент,
Кукіна Н. В., к.е.н., доцент,
Таврійський державний агротехнологічний університет*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СЕЛЯНСЬКИХ ДОМОГОСПОДАРСТВ

Анотація. В статті обґрунтовано теоретичні та методичні засади розвитку експортного потенціалу селянських домогосподарств як суб'єктів аграрного виробництва. Автори дослідили наукові підходи до визначення поняття «експортний потенціал». Обґрунтовано необхідність оптимізації теоретичного та методичного забезпечення оцінки експортного потенціалу суб'єктів малого аграрного виробництва.

Ключові слова: експортний потенціал, селянські домогосподарства, внутрішній експорт, зовнішній експорт.

JEL code classification: E29, F47, O11

*Kalchenko S.V.
Doctor of Economic Sciences,
Associate Professor of the Economics Department
Kukina N. V.
Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor of the Economics Department
Tavria State Agrotechnological University*

THE THEORETICAL BASIS FOR THE DEVELOPMENT OF EXPORT POTENTIAL OF PEASANT HOUSEHOLDS

Abstract. The article considers theoretical basis for the development of the export potential of the peasant households. The authors examined the scientific approaches to the definition of "export potential". The present state and the trends in the development of peasant households. The article notes the complex nature of the export potential of peasant households, points to the complex factors contributing to its development. The necessity of commodity directions of development of the peasant household as a condition of functioning in agricultural entrepreneurship. Analyzed the problems of the commodity of the evolution of the peasant households. The authors point to the feasibility of providing incentives to production activities of the peasant households, export-oriented. The article notes the low level of economic activity of peasant households in the export direction. The necessity of optimizing the theoretical and methodological support system for the assessment of the export potential of subjects of small agrarian production. The proposed use of the terms "domestic exports" and "foreign export". Internal export provides the implementation produced by the peasants of the product outside its administrative place of residence. Foreign export is the process of implementation by farmers of their products to foreign consumers. The authors provide examples of internal export among the peasant households. The article identifies the main reasons deterring the transformation of domestic exports of farm households to external exports. The necessity of the system approach in the development of peasant households in the direction of their orientation to the domestic and foreign exports.

Key words: export potential, peasant households, domestic exports, foreign exports.

Постановка проблеми. На сучасному етапі функціонування вітчизняного аграрного сектору суттєво зросла роль селянських домогосподарств як суб'єктів аграрного виробництва та невід'ємної складової

соціально-економічних відносин у системі сільських територій. Питома вага даної групи аграріїв у загальній структурі сільськогосподарської продукції (від 45 до 95% по різних галузевих напрямках) до-

зволяє розглядати селянські домогосподарства не тільки як спосіб самозайнятості сільського населення, а й як потенційних учасників експортних операцій з реалізації сільськогосподарської сировини. Водночас необхідно зазначити, що в сучасних умовах значний відсоток виробленої продукції використовується селянами для задоволення власних продовольчих потреб, що, в свою чергу, стає на заваді їх подальшого розвитку як конкурентоспроможної господарської одиниці. Зазначені обставини обумовлюють актуальність питання забезпечення оптимального використання експортного потенціалу селянських домогосподарств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми ефективного розвитку дрібнотоварного сектору вітчизняного аграрного виробництва знайшли своє відображення в працях В.К. Збарського, М.Й. Малика, П.Т. Саблука, Т.І. Яворської та ін. Водночас, на нашу думку, потребують подальшого вивчення теоретико-методологічні аспекти оцінки експортного потенціалу селянських домогосподарств, виходячи з їх соціально-економічної природи та враховуючи необхідність більш активного переходу на товарні принципи здійснення виробничої діяльності.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування теоретичних та методичних засад розвитку експортного потенціалу селянських домогосподарств як суб'єктів аграрного виробництва для забезпечення їх виробничо-господарської діяльності на принципах конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу. Термін «селянське домогосподарство» поєднує мікроекономічну специфіку домогосподарств із селянським способом господарювання, який не є тотожним сільськогосподарському виробництву.

Ознаками селянського домогосподарства є:

- індивідуальна (сімейна) власність на засоби виробництва та вироблений продукт;
- мінімальне використання найманої праці;
- дрібнотоварний характер виробництва;

та;

- переважне використання власних засобів виробництва;
- трудоспоживчий баланс як мотиваційна основа господарської діяльності.

На нашу думку, селянські домогосподарства є найбільш прийнятною формою виробництва сільськогосподарської продукції, оскільки їх діяльність не тільки спрямована на задоволення продовольчих потреб населення, але й сприяє збереженню вітчизняного села як соціально-економічного утворення. В сучасних умовах зберігається ситуація, коли певна частка міських жителів активно займається виробництвом сільськогосподарської продукції як з метою покращення рівня доходів, так і бажаючи забезпечити себе натуральними продуктами. Цілком імовірно, що представники цього прошарку з часом значною мірою впливатимуть на загальний обсяг пропозиції окремих видів сільськогосподарської продукції в межах регіону. Виходячи із зазначеного, дана категорія сільгоспвиробників включає досить широке коло виробничих одиниць, що обумовлює необхідність їх класифікації.

Використавши в якості базового класифікаційного критерію рівень товарності продукції селянських домогосподарств, ми розподіляємо їх на наступні групи.

1. Споживчі (рівень товарності до 15%). Продукція виробляється у мінімальній кількості, заможні родини, особи, що не мають змоги займатися с.-г. виробництвом або маргінальні елементи. Члени господарства мають постійне джерело доходів, однак є потреба у забезпеченні власною сільськогосподарською продукцією. Здебільшого до цієї категорії відносяться малозабезпечені верстви населення, пенсіонери, що мають незначні земельні ділянки.

2. Змішані (рівень товарності від 15 до 50%). Являє собою перехідну форму між споживчим та товарним господарством. Продукція виробляється як для самозабезпечення, так і для подальшої реалізації.

3. Товарні (рівень товарності перевищує 50%). Продукція спрямовується переважно для подальшої реалізації, що обумовлює специфіку можливого галузевого на-

прямку (соняшник, пшениця, баштанні культури, садівництво). Представниками є сімейні, приватні та індивідуальні господарства, які не мають статусу юридичної особи.

Слід зазначити, що дефініція «експортний потенціал» має декілька тлумачень, обумовлених характером наукових підходів та специфікою об'єкту дослідження, масштабом діяльності, галузевим напрямком та ін. Поняття «потенціал» трактується як сукупність можливостей, наявних сил, запасів та засобів, що можуть бути використані [5]

О.В. Черниш та А.Д. Пирожкова виділяють наступні наукові підходи до визначення поняття «експортний потенціал»:

1. Системно-структурний. Експортний потенціал розглядається як складова економічного потенціалу підприємства.

2. Ресурсний. Експортний потенціал являє собою сукупність ресурсів, які підприємство здатне використовувати для виробництва експортної продукції.

3. Функціональний. Експортний потенціал розглядається як спосіб реалізації функції підприємства насичення іноземного ринку.

4. Компаративний. Експортний потенціал являє собою сукупність можливостей підприємства створювати продукцію, що має порівняльні переваги відносно інших аналогічних товарів та послуг [6].

На думку Л.Т. Гораль та В.І. Шийко, наявність експортного потенціалу спостерігається як на рівні окремого суб'єкта господарювання, так і в масштабі регіону та національної економіки, що обумовлюється взаємопов'язаністю розвитку підприємств, галузей та економіки країни в цілому, так і взаємопов'язаності експорту продукції та рівня експортного потенціалу [2].

Даний висновок дозволяє стверджувати про наявність експортного потенціалу у селянських домогосподарств, особливо в тій частині, яка постійно здійснює свою діяльність на товарних засадах, але на даний момент поки що позбавлена можливості реалізовувати власну продукцію на експорт. Таким чином, ми бачимо, що дефініція «експортний потенціал», з одного боку, має інтегруючий характер, поєднуючи

в собі окремі властивості суб'єкту господарювання, пов'язані з умінням успішно здійснювати конкурентоспроможну підприємницьку діяльність. При цьому експортний вектор розвитку передбачає необхідність відповідності умов та результатів виробничої діяльності існуючим нормам та стандартам.

Однією з головних проблем, що стають на заваді експортоорієнтованого розвитку селянських домогосподарств, є низький рівень їх консолідації, намагання переважної більшості селян самостійно вирішувати власні організаційно-економічні питання, пов'язані з техніко-технологічним забезпеченням, а також налагодженням стабільної реалізації вирощеної продукції в умовах конкурентоспроможності. Діалектичний характер даного питання полягає в тому, що вирішувати його самотужки для селянського домогосподарства можливо лише шляхом своєї трансформації і набуття статусу юридичної особи (приватний підприємець або фермер).

В умовах збереження свого статусу, як неофіційного підприємця (який не сплачує відповідні податки), умовою конкурентоспроможного розвитку є створення міжгосподарських об'єднань формального чи неформального типу, в межах яких за рахунок налагодження взаємовигідної співпраці можливою є оптимізація використання трудових та земельних ресурсів та формування системи організаційно-економічних відносин, спрямованих на усунення збутової проблеми для суб'єктів дрібнотоварного сектору аграрного виробництва.

Специфіка забезпечення ефективного використання експортного потенціалу селянських домогосподарств значною мірою обумовлюється подвійною природою даного сегменту аграрного виробництва, необхідністю врахування соціальних аспектів життєдіяльності селянської родини як форми та способу забезпечення матеріальних та духовних потреб осіб, що її формують. При цьому необхідно відмітити, що процес самовдосконалення, який є невід'ємною складовою розвитку селянської родини як соціально-економічної одиниці, в свою чергу, має властивість впливати на

окремі елементи експортного потенціалу, зокрема кадрове забезпечення. Важливою складовою успішної реалізації експортного потенціалу малих форм аграрного виробництва, особливо таких, які використовують виключно власні трудові та земельні ресурси, є також наявність відповідного організаційного забезпечення, обумовленого неможливістю самостійного виходу на зовнішній ринок.

Таким чином, функціонування селянських домогосподарств відбувається одночасно в двох аспектах: соціальному, який передбачає забезпечення задоволення потреб членів родини, та економічному, що обумовлює необхідність повного відшкодування затрачених ресурсів. Беручи до уваги специфіку здійснення економічної діяльності в селянських домогосподарствах, особливо в господарствах споживчо-

товарної та споживчої груп, доцільно, на нашу думку, використовувати поняття «внутрішній експорт» та «зовнішній експорт» [рис.1].

Функціонування переважної більшості виробників даного типу обмежене регіоном проживання селянської родини, а обраний напрям виробничої діяльності обумовлюється особистими потребами (споживчі господарства) та наявністю і активністю місцевих логістичних центрів (споживчо-товарні та товарні господарства). Аналізуючи стан та перспективи діяльності зазначених груп аграріїв, доцільно в даному аспекті застосовувати термін «внутрішній експорт», маючи на увазі спроможність (або відсутність) конкретного господарства до реалізації виробленої продукції, товарів та послуг на загальнонаціональному рівні.

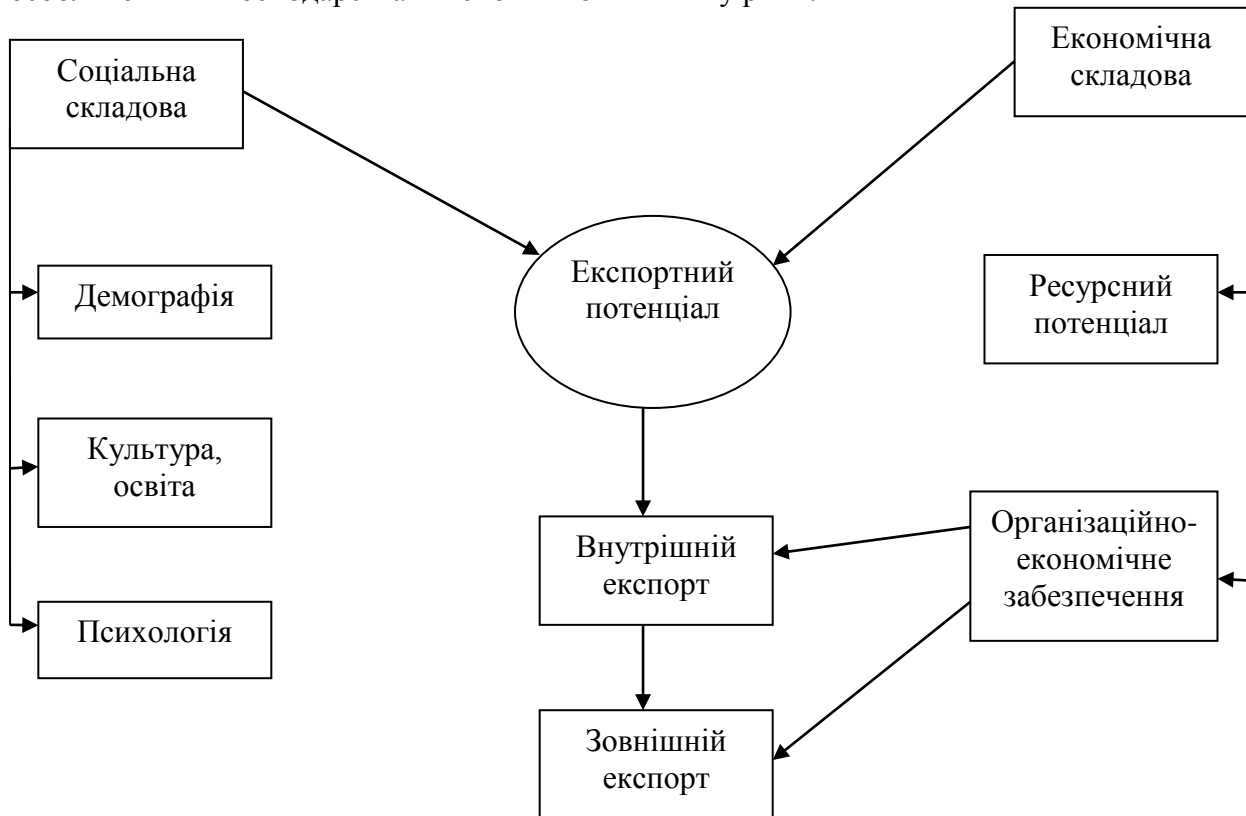

Рис. 1. Складові експортного потенціалу селянських домогосподарств*
Джерело: *Авторська розробка

Внутрішній експорт здійснюють переважно господарства товарної групи, оскільки вони мають можливість максимально сконцентрувати власний ресурсний потенціал на веденні самостійної виробничо-господарської діяльності. Більшість таких

схем передбачає виробництво окремих видів сільськогосподарської продукції (переважно в галузі рослинництва), районованих у конкретному регіоні, що дозволяє отримувати максимальний ефект від затрат матеріально-технічних, трудових, фінансо-

вих та земельних ресурсів. У подальшому селянин здійснює реалізацію продукції кінцевому споживачу на оптових та дрібно-оптових ринках інших областей, отримуючи вигоду у вигляді переважно диференційної ренти I (сприятливі природно-кліматичні умови). Практичним прикладом даної ситуації в масштабі вітчизняного аграрного виробництва є діяльність представників дрібнотоварного сектору в галузях садівництва та картоплярства, де активність сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств практично не спостерігається.

У першому випадку аграрії Сумської й Полтавської областей за рахунок сприятливих природно-кліматичних умов отримують можливість одержувати значно вищі урожаї, ніж селяни господарств зон Степу та Лісостепу, особливо враховуючи практичну ліквідацію централізованої системи зрошення сільськогосподарських земель та зміни температурного режиму у згаданих регіонах. Як результат, продукція, що імпортується із зазначених областей, є значно дешевшою (хоча і дещо поступається харчовими якостями) та користується стабільним попитом. У галузі садівництва селяни Степової зони взагалі не відчувають конкурентного тиску з боку господарств інших областей на ринку черешні, персику тощо, конкуруючи лише між собою на місцевих ринках у боротьбі за перекупників. У цьому аспекті здійснення внутрішнього експорту дозволяє селянським домогосподарствам ефективно функціонувати у відповідності до принципів товарного виробництва, уникаючи юридичного оформлення.

Таким чином, селянські домогосподарства товарної групи в сучасних умовах спроможні самостійно функціонувати в режимі внутрішнього експорту, задовольняючи продовольчі потреби споживачів інших регіонів. У цьому аспекті питання стимулювання зовнішньо орієнтованого експортного вектору розвитку для даних представників дрібнотоварного сектору аграрного виробництва, на нашу думку, є особливо актуальними, оскільки дозволяють вирішувати декілька питань:

1. Підвищення рівня добробуту осіб,

зайнятих в аграрному бізнесі, заснованому на сімейній формі господарювання, що, в свою чергу, сприятиме зростанню привабливості даної галузі серед економічно активних груп населення, а також прискорить процес еволюційної трансформації споживчих, споживчо-товарних та товарних господарств.

2. Необхідність ведення економічної діяльності на принципах конкурентоспроможності у відповідності до вимог євро-стандартів вимагатимуть від вітчизняних аграріїв не тільки належного техніко-технологічного забезпечення виробничого процесу, а й відповідних професійних компетенцій у сфері міжгосподарського будівництва, об'єктивної оцінки ефективності витрачених ресурсів, як майнових, фінансових, так і трудових.

3. Остання обставина передбачає наявність активної співпраці аграріїв з представниками науково-навчальних центрів, а також інтеграцію результатів наукових досліджень в соціально-економічні процеси на рівні місцевих громад, що, в свою чергу сприятиме зростанню їх підтримки з боку регіональних державних інститутів.

Виходячи з наведеного, селянські домогосподарства мають реальні можливості для самостійного виходу на світовий ринок сільськогосподарської продукції шляхом формування стабільно функціонуючих міжгосподарських утворень кооперативно-корпоративного типів. Водночас обов'язковою умовою забезпечення експортоорієнтованого розвитку селянських домогосподарств є наявність чіткої та виваженої системи заходів з боку державних інститутів, спрямованих на адаптацію представників дрібнотоварного сектору аграрного виробництва до відповідних вимог ведення економічної діяльності.

Висновки. У статті розглянуто теоретичні засади розвитку експортного потенціалу селянських домогосподарств. Автори дослідили наукові підходи до визначення поняття «експортний потенціал». Висвітлено сучасний стан та сучасні особливості розвитку селянських домогосподарств. Обґрунтовано необхідність оптимізації теоретичного та методичного забезпечення системи оцінки експортного потенціалу

суб'єктів малого аграрного виробництва. Запропоновано використання термінів «внутрішній експорт» та «зовнішній експорт». У статті обґрунтована необхідність

системного підходу до розвитку селянських домогосподарств у напрямку їх орієнтації на внутрішній та зовнішній експорт.

Список літератури:

1. Ганза І.В. Експортний потенціал вітчизняних підприємств АПК в дискурсі інтеграції до європейського ринку / І.В. Ганза <http://global-national.in.ua/archive/5-2015/24.pdf>
2. Гораль Л.Т., Шийко В.І. Удосконалення системи оцінювання експортного потенціалу газотранспортного підприємства / Л.Т. Гораль, В.І. Шийко // Економічний аналіз. - 2014. - Т. 18(2). - С. 118-126
3. Зубрицький А.І. Експортний потенціал України у контексті порівняльних переваг / А.І. Зубрицький // економіка і прогнозування. - 2015. - С.140-154.
4. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1. / Редкол.: ...С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. - К.: Видавничий центр "Академія", 2000. - 864 с.
5. Потенціал [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Потенціал>
6. Черниш О.В., Пирожкова А.Д. Умови та фактори формування експортного потенціалу підприємства / О.В. Черниш, А.Д. Пирожкова // Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки. - 2015. - С.162-165.
7. Чіпко Т.М. Експортний потенціал АПК України у вирішенні світової продовольчої кризи / Т.М. Чіпко // Геополітика і екогеодинаміка регіонів. - 2014. - С.825-832.
8. Шестакова О.А. Методичні аспекти оцінювання експортного потенціалу підприємства / О.А. Шестакова // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства. - Харків: НТУ «ХПІ». - 2013. - №7(981). - С.170-178.
9. European social statistics - 2013 edition [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-FP-13-001/EN/KS-FP-13-001-EN.PDF
10. Michaely M. Exports and growth: an empirical investigation / M. Michaely // Journal of Development Economics. - 2003. - № 4 - p. 49-53.

References:

1. Ganza, I.V. Eksportniy potentslal vltchiznyanih pldpriEmstv APK v diskursl IntegratslYi do Evropeyskogo rinku [online], retrieved from: <http://global-national.in.ua/archive/5-2015/24.pdf> [in Ukrainian].
2. Goral L.T., Shiyko V.I. (2014) Udoskonalennya sistemi otslnyuvannya eksportnogo potentslalu gazotransportnogo pldpriEmstva *Ekonomlchniy anallz*, Vol. 18(2), P. 118-126 [in Ukrainian].
3. Zubritskiy, A.I. (2015) Eksportniy potentslal UkraYini u kontekstl porlvnynalnih perevag. *Ekonomika I prognozuvannya*, P.140-154 [in Ukrainian].
4. S. V. Mocherniy (vldp. red.) ta In. (2000) *Ekonomlchna entsiklopediya: U troh tomah. K.: Vidavnichiy tsentr "Akademlya"*, Vol.1, 864 p. [in Ukrainian].
5. Potentslal [Online], Retrieved from: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Potentslal> [in Ukrainian].
6. Chernish O.V., Pirozhkova A.D. (2015) Umovi ta faktori formuvannya eksportnogo potentslalu pldpriemstva *Visnik ZhDTU.Serlya: EKonmlchnl nauki*. p. 162-165 [in Ukrainian].
7. Chlpko, T.M. (2014) Eksportniy potentslal APK UkraYini u virlshennl svltovoYi prodovolchoYi krizi. *Geopolitika i ekogeodinamika regionov*, P. 825-832 [in Ukrainian].
8. Shestakova, O.A. (2013) Metodichnl aspekti otslnyuvannya eksportnogo potentslalu pldpriEmstva. *Visnik NTU «HPI». Serlya: Aktualnl problemi upravlnnnya ta flnansovo-gospodarskoYi dlyalnostl pldpriEmstva*. - Harklv: NTU «HPI», № 7(981), P.170-178 [in Ukrainian].
9. European social statistics - 2013 edition [Online], Retrieved from http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-FP-13-001/EN/KS-FP-13-001-EN.PDF [in English].
10. Michaely, M. (2003) Exports and growth: an empirical investigation. *Journal of Development Economics*, № 4, p. 49-53 [in English].

УДК 631.15:063.68

*Серських Н.С., к. е. н., доцент
Таврійський державний агротехнологічний університет
nserskykh@gmail.com*

НАПРЯМИ ЗАХИСТУ ЗЕРНОВИРОБНИКІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

***Анотація.** Визначено сучасні зміни на ринку зерна в умовах глобалізації та їх вплив на підприємства зернової галузі в Україні. Проаналізовано питому вагу фермерських господарств у виробництві основних зернових культур у Запорізькій області та структуру реалізації зернових за каналами. Досліджено основні проблеми та тенденції формування системи зернового маркетингу. Обґрунтовані основні напрями захисту інтересів дрібних товаровиробників.*

***Ключові слова:** аграрний маркетинг, зерновий маркетинг, фермерські господарства, глобалізація економіки, збутові канали.*

JEL code classification: M11

*N.S. Serskykh, PhD in economics,
Associate Professor of
Marketing Department
Tavria State Agritechnological University
nserskykh@gmail.com*

THE WAYS OF PROTECTION OF GRAIN PRODUCERS IN THE ECONOMY'S GLOBALIZATION CONDITIONS

***Summary.** The modern changes in the grain market in the globalization's conditions and their influence on the enterprises of the grain industry in Ukraine are determined. Part of farms production of basic grain crops in the Zaporizhzhya region and the structure of grain sales through the channels analyzed. The main problems and tendencies of grain marketing system investigated. Commodity producers in Ukraine are under influence series of significant changes, directly related to globalization. The purpose of the paper is to identify the priority ways of protection of small agrarian producers in the globalization's conditions. Nowadays, the farm sector with other agricultural enterprises is the main producers of agricultural production in the Ukraine. At our point, the proper organization of work of farms will increase competitiveness of national agrarian economy, reduce the level of monopolization, and solve food problems. Today Ukrainian grain producers mostly sell their grain to intermediaries companies directly from fields, and it is the national trend. Unfortunately, the main players in the grain market are agro holdings, not small producers - the obvious result of the globalization of economy. Today the important task for farmers is to create a effective system of grain marketing. It was determined, that the main directions for protecting the interests of small producers in the grain market should become: an increase in the size of farms for formation of them large batches of grain through the introduction of a cooperative concept; development timely payments for purchased farm products; improvement of the system of taxation of farms; lending to farmers on preferential terms on property pledges and future harvest; stimulation of farming cooperation; development of the informational support system of farmers through the Extension services.*

***Key words:** agrarian marketing, grain marketing, farms, globalization of economy, sales channels.*

Постановка проблеми. Глобалізація процесів в сучасній економіці, на нашу думку, впливає на інтеграцію ринків, що призводить до збільшення взаємопов'язаності та взаємовпливу національних еко-

номік різних країн. Це стосується майже всіх типів ринків, зокрема, товарних. Товаровиробники в Україні, як великі, так і дрібні останніми роками все частіше падають під вплив низки суттєвих змін,

безпосередньо пов'язаних із глобалізацією. Вступ до СОТ, процеси євроінтеграції, освоєння зон вільної торгівлі потребують від вітчизняних сільгосп підприємств переосмислення підходів до ведення бізнесу, освоєння нових технологій збуту тощо. Найпотужніший вплив зазначених процесів відчувають на собі дрібні товаровиробники, зокрема, фермери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам захисту дрібних товаровиробників, зокрема фермерських господарств, присвячували свої наукові праці вітчизняні вчені, серед яких Березівський П.С., Липчук В.В., Лобас М.Г., Махортов Ю.О., Шувальський М.Г. та ін. Основна увага в роботах цих авторів приділялась процесу становлення фермерських господарств, здійсненню їх виробничої діяльності. Що стосується проблеми збуту виробленої продукції, то їй, на нашу думку, приділялось недостатньо уваги з боку вчених-економістів. Зараз найактуальнішим є глибоке дослідження збутової та маркетингової діяльності фермерських господарств та визначення нових орієнтирів для вирішення проблем, пов'язаних зі збутом виробленої продукції.

Формулювання цілей дослідження. Основною метою статті є визначення пріоритетних напрямів захисту дрібних товаровиробників в умовах глобалізації аграрного ринку. Для досягнення зазначеної мети сформульовано наступні завдання:

- дослідити глобальні зміни, що відбулись у зерновому секторі з початку незалежності України;
- проаналізувати вклад фермерських господарств у виробництво основних зернових культур в Запорізькій області та структуру реалізації виробленої продукції;
- розглянути систему зернового маркетингу фермерських господарств у сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Зерно та ринок зерна за своїм стратегічним, соціально-економічним значенням, обсягами виробництва та товарообігу багато в чому визначають вирішення певного спектру питань не тільки галузевого характеру, але й ефективності функціонування ринку в цілому, забезпечення продовольчої безпе-

ки країни. Ціни на зерно слугують своєрідним індикатором та, в значній мірі, формують рівень цін на продукцію інших галузей економіки, пов'язаних із зерновим господарством; торкаються міжгалузевих відносин, міжрегіональних та міждержавних продовольчих зв'язків.

Україна є одним з найбільших виробників та експортерів зерна в Європі, показники урожаїв зернових в нашій країні останніми роками складають від 50 до 60 млн. тон щорічно. З них перше місце займає пшениця – близько 26 млн. тон, кукурудза на зерно – майже 26 млн. тон та ячмінь, виробництво якого постійно зростає за рахунок збільшення розмірів посівних площ [6]. Але не весь цей обсяг є товарним зерном і підлягає реалізації. Як свідчить статистика, реалізація (товарність) зернових культур коливається в межах 40-50%. Тому перед Урядом країни стоїть завдання не тільки з ефективного використання та збільшення потенціалу зернової галузі, але й підвищення її конкурентоспроможності на світовому ринку.

У процесі дослідження окреслено основні зміни, які відбулись у зерновому секторі України в 1991-2015 рр., а саме:

1. Введення приватної власності на сільськогосподарські землі внаслідок проведення земельної реформи. В результаті основна частина сільськогосподарської продукції виробляється на приватних землях.

2. Значне скорочення ролі держави на всіх етапах виробництва, переробки, зберігання і реалізації зерна. Відповідно, роль приватного капіталу неухильно зростає, як на регіональних та національному рівнях.

3. Перехід до приватної власності значної частки інфраструктури зернового ринку (елеватори, сховища, переробні підприємства тощо). Так, банкрутство найпотужнішої організації ДАК «Хліб України» в період з 2010 по 2014 рр., призвело до відчуження майна майже 90 елеваторів, зерносховищ та КХП [10]. З 90 підприємств Державного агентства резерву на сьогоднішній день залишилося 10.

4. Суттєві зміни в розвитку експортної інфраструктури зернової галузі, що відбулись у результаті залучення приватного

капіталу міжнародних трейдерів, які зайняли відносно стабільні позиції на світовому ринку з українським зерном. Серед найпотужніших гравців на зерновому ринку можна відзначити «Кернел» (близько 400 млн. га), «NCH Capital» (близько 400 млн. га), «Мрія Агрохолдинг» (біля 300 млн. га та елеваторні потужності понад 1000 тис. т), «Нібулон» – один з найбільших експортерів зерна в Україні.

5. Вступ України до СОТ та початок торгів українським зерном на Чикагській товарній біржі (2012 р), призвели до значних перетворень та перегляду нормативних і контролюючих актів, особливо у сфері контролю і оцінки сільськогосподарської продукції, відповідно до вимог цієї організації.

6. Поступова зміна психології учасників зернового ринку, які відтепер стикаються з новими видами сільськогосподарських ризиків та виключно самі відповідають за свої управлінські рішення, що спонукає їх шукати нові, інноваційні підходи до виробництва і реалізації зерна, одним з яких є зерновий маркетинг.

Фермерству, як новому явищу у соціально-економічному житті країни, відводиться важлива роль у відродженні підприємництва та комерційної сільськогосподарської діяльності на селі. В наш час фермерський сектор разом з іншими сільськогосподарськими підприємствами є головним виробником сільськогосподарської продукції в Україні. Наприклад, частка виробленої продукції рослинництва фермерськими господарствами Запорізької області у 2015 році в середньому склала 26,2 % [13, с.6]. Належна організація роботи фермерських господарств дозволить збільшити конкурентоздатність національної аграрної економіки, знизити рівень монополізації та вирішити продовольчі проблеми за

рахунок збільшення виробництва валової продукції та насичення внутрішнього ринку вітчизняними продуктами харчування. В основі цієї роботи повинна лежати маркетингова орієнтація збуту виробленої продукції фермерських господарств, зокрема з зерновою спеціалізацією.

Як зазначав І.М. Андрошук, «...аграрний маркетинг, який є системою управління діяльністю на аграрному ринку, регулювання ринкових процесів та вивчення даного ринку, не тільки на мікрорівні підприємств, але й на державному макрорівні, є спроможним запропонувати механізми взаємовигідного обміну між різними суб'єктами ринку, створити умови для виявлення потреб споживачів та визначення можливостей їх задоволення» [2]. На нашу думку, головними напрямками захисту інтересів зерновиробників є кооперація та організація ефективного інформаційно-консультаційного середовища в системі зернового маркетингу для малих форм підприємницької діяльності.

Запорізька область посідає шосте місце за кількістю фермерських господарств (кількість їх дорівнює 2305 станом на 01.11.2015 р.), їх частка у виробництві зернових є досить вагомою і складає близько 20% (табл.1).

Згідно даних таблиці 1, обсяги виробництва основних видів зернових культур, як цілком по області, так і в фермерських господарствах, мають сталу тенденцію до збільшення. Це обумовлюється як збільшенням розмірів ріллі у користуванні фермерів, так і освоєнням нових технологій вирощування культур. Виключенням став 2012 рік, коли валові збори зернових в Україні суттєво зменшились у зв'язку з несприятливими погодними умовами.

Таблиця 1

**Динаміка виробництва основних зернових культур в Запорізькій області,
тис.ц**

	2011	2012	2013	2014	2015	2015 р. у % до 2014 р.
Господарства усіх категорій						
Зернові та зернобобові культури	16925,3	11963,2	21109,7	24175,9	27869,6	115,3
у тому числі пшениця	14580,7	7146,8	14807,0	16963,1	15929,8	93,9
ячмінь	4937,8	3279,3	3953,7	5093,3	2750,0	53,9
кукурудза на зерно	1656,7	845,6	1741,8	1306,7	928,9	71,1
Фермерські господарства						
Зернові та зернобобові культури	3693,0	1673,8	3645,5	4394,9	4952,3	112,7
у т.ч пшениця	2376,1	1045,7	2476,6	3055,1	3681,6	120,5
Ячмінь	820,1	414,5	618,3	905,9	789,5	87,2
Кукурудза на зерно	370,8	102,1	419,5	266,3	250,9	84,2

Джерело: розраховано на основі даних статистичних бюлетенів за 2011-2016 рр Державної служби статистики

Частка фермерських господарств у виробництві пшениці в Запорізькій області в 2015 році склала 23%, у виробництві ячменю – 28,7%, кукурудзи на зерно – 27%, що

перевищує показники 2014 року відповідно, на 5%, 10,9 та 6,6%. В основному, збільшення відбулось за рахунок розширення посівних площ (рис.1).

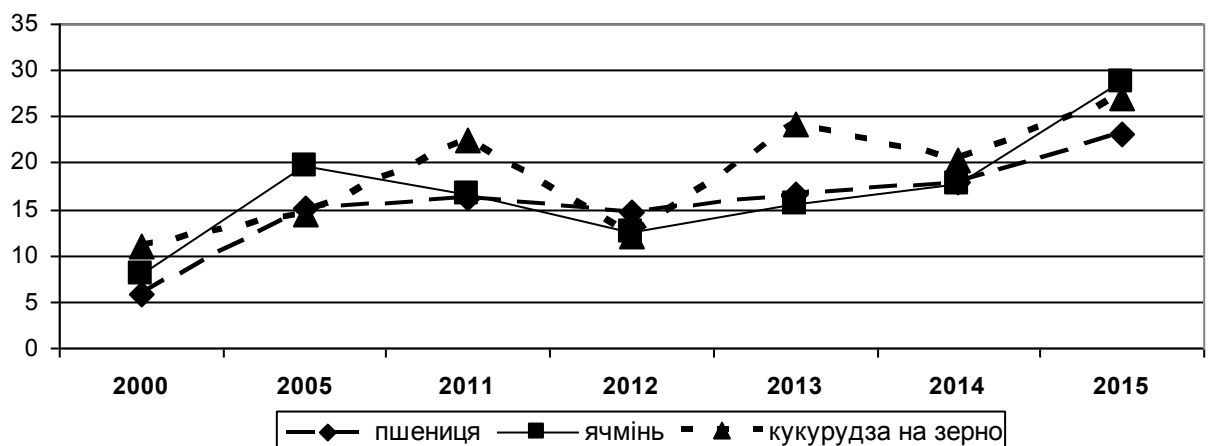

Рис. 1. Питома вага фермерських господарств у виробництві основних зернових культур сільгоспідприємств (%)

Джерело: розраховано на основі даних статистичних бюлетенів за 2011-2016 рр Державної служби статистики

Середня урожайність зернових у фермерських господарствах завжди нижча, ніж в інших категоріях господарств. Проблема невисокої урожайності зернових у

фермерських господарствах пов'язана, в першу чергу, з нестачею зернозбиральної техніки, недостатніми можливостями швидкого реагування фермерів на зміну пого-

дних умов, нестачі коштів на нові сорти та види добрив, брак об'єктивної інформації про наукові досягнення в галузі рослинництва та неможливість їх впровадження через високу вартість, тощо. Тим не менше, спостерігається чітка тенденція до зростання показників урожайності зернових культур у фермерських господарствах, що дозволяє зробити висновок про доцільність розвитку фермерства в Запорізькій області.

Слід зауважити, що в 2015 році цей показник досяг рівня інших категорій СГП і склав 28,3 ц/га.

Сьогодні більшість зерновиробників надають перевагу реалізації зернових торгово-закупівельним компаніям та посередникам, або переробці на давальницьких умовах і ситуація в Запорізькій області мало відрізняється від загальнонаціональної тенденції (рис.2).

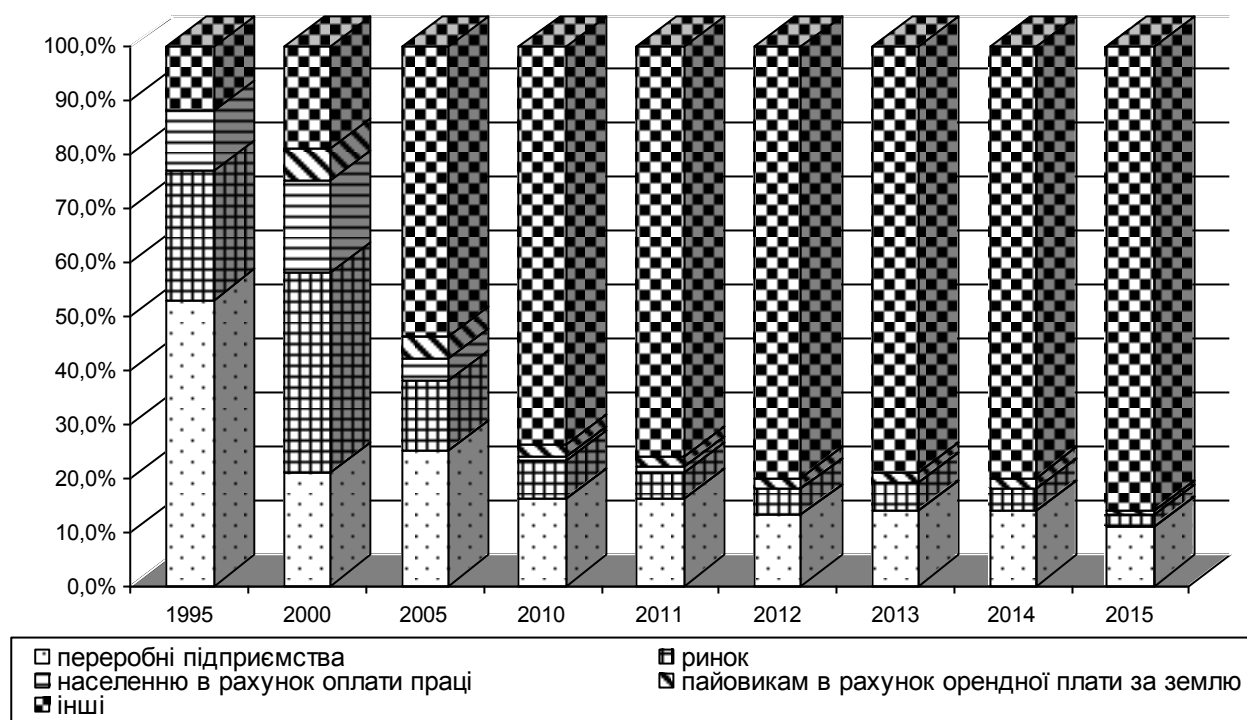

Рис. 2. Структура каналів реалізації зернових, %

Джерело: Держкомстат України

У процесі переходу від планової економіки радянських часів до ринкових відносин, концепція реалізації зерна аграріями зазнала значних змін. Якщо у 1990 році понад 80% реалізованого селянами зерна надходило на переробні підприємства, то в 2015 році доля переробних підприємств у структурі реалізації зернових скоротилась до 11% (відсотки до загальної вартості реалізації). Протягом ряду років спостерігається скорочення обсягів реалізації зернових культур переробним підприємствам, на ринку, населенню в рахунок оплати

праці й збільшення продажу зерна через інші канали. Так звані «інші канали» та їх питома вага в структурі реалізації зернових наочно демонструють непрозорість зернового ринку, відсутність стабільних механізмів формування ціни, слабкі можливості державних каналів закупівлі зерна тощо.

Згідно наших досліджень, система зернового маркетингу для переважної більшості фермерських господарств в наш час виглядає наступним чином (рис. 1).

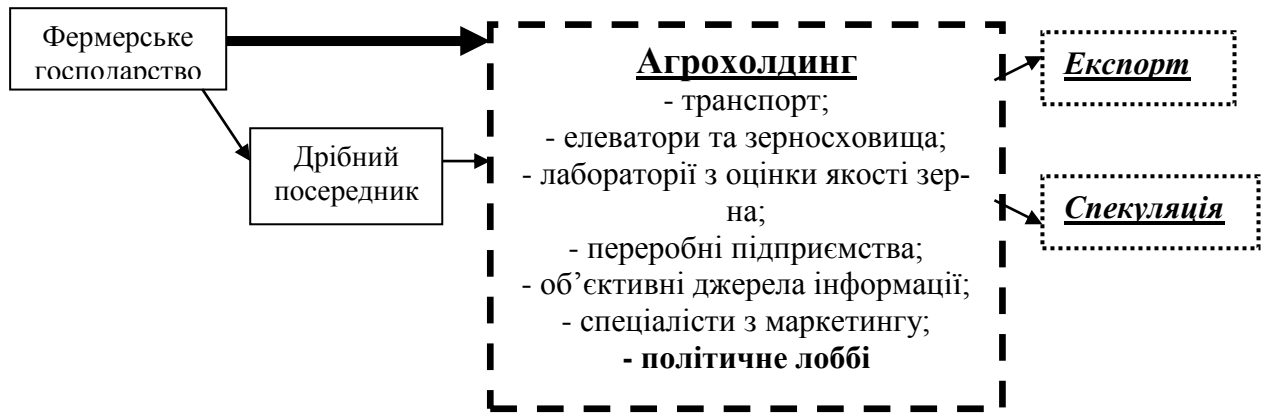

Рис. 2. Система зернового маркетингу фермерських господарств – реальний погляд

Джерело: авторська розробка

На жаль, в сучасних умовах головними гравцями на ринку зерна країни є агрохолдинги, як наочний результат глобалізації економіки. Можливо, на рівні країни, агрохолдинги мають важливе значення, зокрема, з точки зору забезпечення продовольчої безпеки. Але з огляду на те, що їх власниками є вертикально інтегровані транснаціональні корпорації та відомі бізнесмени, які мають неабиякий вплив на політичне життя України, стає зрозумілим, що агрохолдинги – це найприбутковіший «мега-бізнес», в якому інтереси його власників важливіші за інтереси дрібних товаровиробників. Отже, важливою задачею сьогодні є створення такої системи зернового маркетингу, в якій місце фермера – зерновиробника було б ключовим, упершу чергу, для протистояння агрохолдингам, у другу – з метою формування прозорого ринку зерна в нашій країні.

Висновки. На основі дослідження визначено, що основними напрямками захисту інтересів дрібних виробників на ринку зерна мають стати наступні:

- збільшення розмірів фермерських гос-

подарств та формування ними великих партій зерна за рахунок впровадження кооперативної концепції розвитку;

- забезпечення фермерських господарств державною підтримкою у придбанні матеріальних ресурсів, та будівництві доріг, а також мереж водо- та електропостачання;

- своєчасних розрахунків за придбану продукцію фермерських господарств з боку держави;

- удосконалення системи оподаткування фермерських господарств;

- кредитування фермерів на пільгових умовах під заставу майна та майбутній урожай.

- стимулювання фермерської кооперації, в першу чергу, у зберіганні та збуті виробленої продукції;

- розвиток системи інформаційного забезпечення фермерів за рахунок удосконалення роботи сільськогосподарських дорадчих служб;

- організація та фінансування досліджень з проблем розвитку фермерства.

Список літератури:

1. Агрохолдинги України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zerno.org.ua/links/start=20>. - 18.08.2016
2. Андрощук І.М. Агрмаркетинг в підприємствах АПК.: Наук.конф. «Питання сучасної науки і освіти» (18-20.07.2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.inf-konf.org>
3. Березівський П.С. Формування та розвиток фермерських господарств / Аграрна політика в умовах ринкової трансформації економіки агропромислового комплексу: Колективна монографія / За заг. Ред. П.С. Березівського. – Львів: Львівський державний аграр. Ун-т.2006. – с. 122-143
4. Державна політика фінансової підтримки розвитку аграрного сектору АПК: монографія; за ред. М. Я. Дем'яненка. – К.: ННЦ Інститут аграрної економіки, 2011. – 372 с
5. «Держрезерв прийняв на зберігання 100 тис. тонн зерна з початку 2016/2017 маркетингового року». Державне аге-

- нтство резерву України [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.gosrezerv.gov.ua/reserv/control/uk/publish/article?art_id=163966&cat_id=45334 – 21.07.2016 р.
6. Липчук В. Селянські (фермерські) господарства: оцінка, проблеми становлення та розвитку. / В.В. Липчук // Л.: Вільна Україна. – 1997. – 199 с.
 7. Лобас М.Г. Становлення та розвиток малих форм господарювання / М.Г. Лобас // Агро інком. – 2005.-№8 .- с.93-95
 8. Махортов Ю.О., Дмитренко В.Л. Сучасний стан і перспектива розвитку фермерства в Україні / Ю.О. Махортов, В.Л. Дмитренко // Вісник аграрної науки. – 2003.- №6. – с.75-76
 9. Науково-практичний коментар до Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» та суміжних правових актів. Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/ministry?nid=11101> – 15.01.2014 р.
 10. Павленко О. Хто і як з'їв «Хліб України» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://agronews.ua/node/56799> - 28.08.2015 р.
 11. Шульський М.Г. Фермерство: проблеми становлення та розвитку. Монографія. – Львів, 2004. – 392 с.
 12. Larsson, Donald W. Structural Change and Performance of the US Grain Marketing System. / D.W. Larsson.: Scherer Communications. – 1998. – 305 p.
 13. Sarris A., Hallam D. Agricultural Commodity Markets and Trade./Published by the Food and Agriculture Organization of the United Nations. / A.Sarris, D.Hallam // Cheltenham,UK. – 2006. – 456 p.
 14. *ChicagoBoard of Trade* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cmegroup.com/trading/commodities/>
 15. *Farm Journal Media* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agweb.com/>

References:

1. Agroxoldy`ngy` Ukrayiny` (2016) [Online]. – Access mode: <http://www.zerno.org.ua/links/start=20> [in Ukrainian]
2. Androshhuk I.M. Agromarkety`ng v pidpry`yemstvax APK. (2013) : Nauk.konf. «Py`tannya suchasnoyi nauky` i osvity`» [Online]. - Access mode: <http://www.inf-konf.org> [in Ukrainian]
3. Bereziv's`ky`j P.S. Formuvannya ta rozvy`tok fermers`ky`x gospodarstv (2006). Agrarna polity`ka v umovax ry`nkovoyi transformaciyi ekonomiky` agropromy`slovogo kompleksu: Kolekty`vna monografiya / Za zag. Red. P.S. Bereziv's`kogo. - L`viv: L`vivs`ky`j derzhavny`j agrar. Un, p. 122-143 [in Ukrainian]
4. Derzhavna polity`ka finansovoyi pidtry`mky` rozvy`tku agrarnogo sektoru APK : monografiya: (2011), za red. M. Ya. Dem'yanenka. K. : NNCz Insty`tut agrarnoyi ekonomiky` , 372 p [in Ukrainian]
5. «Derzhrezerv pry`jnyav na zberigannya 100 ty`s. tonn zerna z pochatku 2016/2017 markety`ngovogo roku». Derzhavne agentstvo rezervu Ukrayiny` (2016). [Online]. - Access mode: http://www.gosrezerv.gov.ua/reserv/control/uk/publish/article?art_id=163966&cat_id=45334 [in Ukrainian]
6. Ly`pchuk V. Selyans`ki (farmers`ki) gospodarstva: ocinka, problemy` stanovlennya ta rozvy`tku. (1997) L.: Vil`na Ukrayina, 199 p. [in Ukrainian]
7. Lobas M.G. Stanovlennya ta rozvy`tok maly`x form gospodaryuvannya (2005). K.:Agro inkom. -№8.- p.93-95 [in Ukrainian]
8. Maxortov Yu.O., Dmy`trenko V.L. Suchasny`j stan i perspekty`va rozvy`tku fermerstva v Ukrayini (2003).K.:Visny`k agrarnoyi nauky`.№6, p.75-76 [in Ukrainian]
9. Naukovo-prakty`chny`j komentar do Zakonu Ukrayiny` «Pro sil`s`kogospodars`ku kooperaciyu» ta sumizhny`x pravovy`x aktiv. (2014). [Elektronny`j resurs]. Rezhy`m dostupu: <http://minagro.gov.ua/ministry?nid=11101> [in Ukrainian]
10. Pavlenko O. Xto i yak z'yiv «Xlib Ukrayiny`» (2015). [Online]. Rezhy`m dostupu: <http://agronews.ua/node/56799> [in Ukrainian]
11. Shul`s`ky`j M.G. Fermerstvo: problemy` stanovlennya ta rozvy`tku. (2004), monografiya.- L`viv, 392 p. [in Ukrainian]
12. Larsson, Donald W. Structural Change and Performance of the US Grain Marketing System (1998). Scherer Communications. – 305 p. [in English]
13. Sarris A., Hallam D. Agricultural Commodity Markets and Trade. (2006), *Published by the Food and Agriculture Organization of the United Nations*. Cheltenham,UK. 456 p. [in English]
14. *ChicagoBoard of Trade* [Online]. - Access mode: <http://www.cmegroup.com/trading/commodities/> [in English]
15. *Farm Journal Media* [Online]. - Access mode: <http://www.agweb.com> [in English]

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ (ЗА ВИДАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ)

УДК 631.152:330.341.1

*Васильченко О. О., ст. викладач,
Попова Т. В., к.е.н., доцент
Таврійський державний агротехнологічний університет*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ВИРОБНИЧОЇ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА

***Анотація.** У сучасному конкурентному середовищі при визначенні товарного асортименту ключовим є аналіз поведінки споживача. При дослідженні специфіки споживання круп враховано дві основні ознаки: вік та рівень доходів. У результаті проведення експертного аналізу було визначено, що основними клієнтами є достатньо забезпечені споживачі середнього та зрілого віку. Проведене дослідження показало, що підприємствам, які займаються виробництвом круп у даному споживчому сегменті, рекомендується враховувати переваги споживачів кожної вікової групи*

***Ключові слова.** Споживчий вибір. Критеріїв споживання круп. Потреби. Сегментування ринку. Споживацький попит. Товарний асортимент. Виробнича стратегія.*

JEL code classification: B41, G19, L20.

*Vasylychenko Olena, Senior Lecturer,
Tavria State Agrotechnological University
Popova Tetiana, PhD, Associate Professor,
Tavria State Agrotechnological University*

METHODOLOGICAL APPROACH TO THE FORMATION OF THE ENTERPRISES STRATEGY PRODUCTION

***Summary.** The analysis of consumer behavior is a key in determining product lines in today's competitive environment. It was revealed that consumers choose cereals using their criteria such as the nutritional property and the chemical composition; the manufacturing technology; the shape, the size and the color; the flavoring properties; the assortment; the expiration date.*

During the study of the specific consumption of cereals two main characteristics of consumers such as age and income were taken into consideration. The results of expert analysis determined that the main customers are wealthy ones at the age from 26 to 45 and from 46 to 60.

The level of income was taken as a basis of segmentation. It was found that low-income consumers with an average income and nutrition representatives focus on the price of cereals. For groups with high incomes the most important factors are cereals tastes, their exteriors and manufacturing technology. Stores focus on the factors related to the sales.

It was determined that cereal TM "Hutorok" was the most popular product with consumers at the age from 18 to 30 years and retired customers. Other people didn't pay attention to the brand of cereals, because they believed in equally beneficial consumption.

The research showed that buckwheat and peas were the most popular products with consumers at the age from 18 to 30 years. Consumers at the age from 31 to 40 years and from 41 to 60 years preferred buckwheat.

The oldest group of surveyed respondents didn't take into consideration the brand of the product.

Thus, the formation of the enterprise production structure is carried out in several stages. They are an identification of the main product criteria for consumption; consumer demands of the major segments of customers by gender and frequency of cereals using, which allow you to determine the level of product demand and the consumer sex de-

pendence; popularity of cereals brands with various age groups; the demand for certain type of products within product lines.

The study justified recommendations for the companies engaged in the cereal production. It is highly recommended for companies to take into consideration consumer preferences of various age groups.

Keywords. Consumer choice. Criteria of cereals consumption. Needs. Segmentation of the market. Consumer demand. Range of products. Production strategy.

Постановка проблеми. Діяльність будь-якого підприємства розгортається в економічній ситуації, яка постійно змінюється. Кожного разу перед фірмою виникають стандартні запитання: чи слід виробляти той чи інший вид продукції; якщо так, то в якій кількості, на які сегменти ринку орієнтуватися, яку технологію застосовувати тощо. В умовах загострення конкурентної боротьби професійний діяч ринку повинен володіти відповідними навичками і уміннями, у тому числі й у сфері планування товарного асортименту. Особливо актуальним у світлі зазначеного є аналіз поведінки споживача як ключового фактора при формуванні виробничої стратегії фірми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорії споживчого вибору приділяли увагу представники різних шкіл і течій економічної науки: Г. Госсен, А. Сміт, К. Менгер, Ф. Візер, Є. Бем-Баверк, У. Джевонс, А.Маршалл, Д.Робертсон, В. Парето, Дж. Хікс та ін. Специфіка споживацьких запитів є основним об'єктом дослідження представників різних напрямків сучасної економічної науки: економістів, маркетингологів, менеджерів, фінансистів тощо. Тому праці сучасних науковців економічного профілю є основною теоретичною та методологічною основою для здійснення аналізу поведінки сучасного споживача. У роботах провідних вчених-економістів сучасності підкреслюється, що всебічний аналіз поведінки споживача дає можливість сучасним підприємствам ухвалювати відповідні рішення щодо товарного асортименту, цінового механізму, здійснення рекламної компанії. Проте, не дивлячись на значну кількість наукових праць, на нашу думку, не існує єдиної методологічної бази, яка б дозволила здійснити комплексний аналіз особливостей споживацького вибору на певний товар за певних обставин.

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження є обґрунтування практичного застосування методологічних підходів до формування структури виробництва продукції підприємства по виробництву круп на основі аналізу поведінки споживача. Для досягнення поставленої мети застосовуються ряд загальнонаукових та специфічних методів. Серед яких основними є аналіз, синтез, порівняння, анкетування, експертних оцінок тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Крупи займають значне місце в харчуванні людини. Фізіологічні норми харчування людини, розроблені в нашій країні, передбачають введення в раціон різних круп, в середньому на одну людину 14-15 кг на рік, приблизно 40-42 г на день [1].

Для визначення потреб споживачів у даному виді продукції нами було проведено анкетування. В анкетуванні взяли участь 100 осіб різного віку, статі та роду занять, що мешкають у м. Мелітополь Запорізької області. Метою анкетування було встановлення рівня попиту на крупи у м. Мелітополі та його залежність від статевої ознаки споживача, рівня його доходу, віку та роду діяльності. У ході опитування, у першу чергу, було з'ясовано, що крупи купують усі споживачі, що взяли участь в анкетуванні (табл. 1).

Встановлено також, що жінки пенсійного віку та жінки-студентки споживають крупи в більших обсягах. Результати анкетування, наведені у таблиці 1, свідчать про те, що у більшій мірі крупи купуються жінками один чи декілька разів на місяць.

Таблиця 1

Частота покупки круп споживачами

Відповіді	Розподіл споживачів за статтю	
	Чоловіки	Жінки
Кожного дня	-	-
Один раз на тиждень	2	3
Декілька разів на тиждень	1	1
Один раз на місяць	3	7
Декілька разів на місяць		5
Один раз на півроку	2	2
Рідше, ніж один раз на півроку	2	2
Разом	10	20

Джерело: результати анкетування

Споживачі обирають крупи за різними критеріями.

По-перше, крупи характеризуються високою поживністю і засвоюваністю, хорошими споживчими властивостями. Вони використовуються для приготування супів, каш та інших кулінарних виробів, а також широко застосовуються у громадському і дієтичному харчуванні. Харчові та біологічні властивості круп залежать від виду зернової культури та характеру технологічної обробки, якій вони піддаються. Рівень звільнення зерна від периферичних частин впливає на ступінь засвоєння крупи. Різні види круп значно відрізняються одна від одної по показниках біологічної цінності. Одні є більш багатими на білки, вітаміни, мінеральні речовини, інші – біднішими на них, але краще засвоюються і придатні для харчування дітей і лікувальних дієт.

При виборі круп для раціонів при різному функціональному стані організму слід керуватися особливостями їх хімічного складу і ступенем засвоюваності харчових речовин, що містяться в них. Засвоюваність харчових речовин в крупах різко відрізняється в залежності від їх виду. Найлегше перетравлюються манна і рисова крупи, так як в них мало клітковини. Менше засвоюваних речовин в гречаній, вівсяній і інших крупах, багатих баластними сполуками [2].

По-друге, для споживача важливе значення має технологія, за якою здійснюється виготовлення того чи іншого виду крупи. Технологія виготовлення окремих ви-

дів крупи має багато спільного і складається з наступних операцій: очищення зерна від домішок і сортування його по крупності, обрушення зерна і поділ продуктів обрушення. У виробництві деяких видів крупи застосовують засоби гідротермічної обробки зерна перед обрушенням, а також дроблення завалених ядер, їх шліфування та полірування [3].

Не менш важливе значення для споживачів мають форма, розмір та колір крупи. Зерно доброякісної крупи має бути певної форми, величини поверхні і консистенції. Колір повинен бути однотонним, без істотних відмінностей забарвлення окремих крупинок, повинен відповідати даному виду і сорту крупи.

Крупа будь-якого виду повинна бути типового забарвлення: пшоно – світло-жовтим, рисова – білою, ядриця і проділ швидкокорозварюваними – світло-коричневими, а ядриця і проділ – зеленувато-жовтими, вівсяна і Геркулес – білими із сіруватим відтінком, ячна – жовто-сірою, Полтавська, Артек, кукурудзяна – бурштинового кольору, манна марок М і МТ – білою, а марки Т – бурштиною, горох лущений – помаранчевим або зеленим.

Крупа повинна бути однорідною за розміром, а якщо вона виготовлена з цілих зернинок, то кількість розколотих крупинок має бути мінімальною. Добре оброблені крупинки мають округлу форму і гладку блискучу поверхню [3]. Залежно від способу обробки, розміру крупинки і якос-

ті крупа ділиться на види, номери і сорти. Манна крупа поділяється на марки.

На круп'яних заводах нашої країни крупу виробляють в широкому асортименті, оскільки для вироблення круп використовується зерно різних культур. На круп'яних заводах виробляють наступні види круп: з проса – пшоно шліфоване вищого, першого і другого гатунків; з гречки – пропарену і непропарену ядрицю першого і другого гатунків, крупу продільну; з вівса – крупу неподрібнену пропарену вищого і першого гатунків, пелюсткові пластівці, крупу плющену вищого і першого гатунків, пластівці Геркулес і толокно; з ячменю – крупу перлову п'ятиномерну і ячну трьохномерну; з рису – рис шліфований і полірований вищого, першого і другого гатунків, рис подрібнений; з гороху – горох лущений полірований цілий та колотий, горохову крупу типу манної; з кукурудзи – крупу шліфовану п'ятиномерну, крупу крупну для пластівців і повітряних зерен, дрібну для хрустких паличок; з твердої пшениці – крупу Полтавську чотирьохномерну і Артек [3].

Велике значення для збереження якості круп мають умови зберігання. Для тривалого зберігання найбільш придатні рисова, гречана (ядриця), вівсяна неподрібнена, ячмінна всіх видів і номерів, лущений горох. Крупи з підвищеним вмістом жиру і нестійким до зберігання жиром зберігаються гірше, оскільки відбуваються гідролітичні і окисні процеси в жирах, що знижує їх споживчі властивості. Крупи, призначені для тривалого зберігання, повинні мати низьку вологість – не більше 11-12% [3].

Однак, найважливішим для споживача, на нашу думку, є смакові властивості круп.

Крупу виготовляють з доброякісного зерна. Вихід круп залежить від засміченості зернової маси, виповненості і плівчастості зерна, консистенції ендосперму. Крупне виповнене зерно у порівнянні з щуплим і дрібним містить менше оболонки, тому з нього отримують крупу кращої якості і з великим виходом. Крупа з такого зерна велика і однорідна за розміром, містить

більше крохмалю та білків і менше вуглеводів, що погано засвоюються організмом людини, каша з неї має кращий смак.

Зерно щупле важче піддається обробці, на ядрах можуть бути залишки квіткових оболонки (у ячменя) і плодкових (у пшениці). Крупи з щуплого зерна містять більше вуглеводів, які погано засвоюються організмом людини, важче розварюються, каша з них має більш низькі смакові властивості.

Запах і смак кожного виду круп повинні бути типовими для даного зерна, добре вираженими. По мірі зберігання круп запах і смак слабшають або зникають. Сторонні запах і смак (кислий, прогірклий, затхлий, пліснявий) не допускаються. Смак встановлюють у розмеленій крупі масою 1г, запах – в крупі, яка залита водою і нагрівалася 5 хв. на водяній киплячій бані у фарфоровій чашці із закритою кришкою [2].

Під час анкетування, ми прагнули визначити, за якими основними характеристиками купують крупи споживачі нашого міста. Отримані результати узагальнено у таблиці 2.

Отримані результати анкетування, наведені у таблиці 2, свідчать про те, що головною ознакою, за якою обирають крупи жінки, є їхня ціна. Чоловіки віддають перевагу формі, розміру та кольору круп, як одним з показників якості продукту. Жінки також приділяють увагу даному чиннику, але ще звертають увагу на основний показник, який характеризує крупи – хімічний склад. Зазначені критерії вагомо впливають на формування споживчого попиту.

При дослідженні специфіки споживання круп нами було враховано дві основні ознаки:

- вік: молодь (до 18 років та студенти від 18 до 25 років), середній вік (26-45 років), зрілі (46-60 років) та пенсіонери (60 та більше років);

рівень доходів: достатній, середній, незабезпечені.

Таблиця 2

Визначення ознак, яким споживачі надають перевагу при виборі круп

Відповіді	Розподіл споживачів за статтю	
	Чоловік	Жінка
Ціна	-	5
Смакові властивості	2	1
Хімічний склад	1	3
Форма, розмір, колір	3	4
Технологія виготовлення	1	2
Структура	-	2
Реклама	-	1
Асортимент	2	1
Строк придатності	1	1
Разом:	10	20

Джерело: результати анкетування

Для аналізу споживчих запитів використано метод експертних оцінок, результати якого наведено у таблиці 3. Оцінку здійснено за трибальною шкалою: 3 бали – має

велике значення під час вибору круп; 2 бали – враховується серед інших факторів; 1 бал – практично не враховується.

Таблиця 3

Аналіз споживчих запитів

Параметри продукції	Групи споживачів за віком та рівнем забезпеченості									
	Молодь		Споживачі середнього віку (26-45 років)			Зрілі (46-60 років)			Пенсіонери (60 і більше)	
	Малозабезпечені	Середньо забезпечені	Малозабезпечені	Середньо забезпечені	Достатньо забезпечені	Малозабезпечені	Середньо забезпечені	Достатньо забезпечені	Малозабезпечені	Достатньо забезпечені
Ціна	3	3	3	2	1	3	3	2	3	3
Смакові властивості	2	3	3	2	3	2	2	2	3	3
Хімічний склад	2	2	2	2	2	2	2	3	2	2
Форма, розмір, колір	1	2	1	2	3	1	3	3	2	3
Технологія виготовлення	2	2	2	2	3	2	2	3	2	2
Структура	2	2	1	3	3	2	2	2	1	1
Реклама	2	2	2	2	1	2	2	1	1	1
Асортимент	1	2	1	2	3	1	2	3	2	2
Строк придатності	1	1	1	1	2	1	1	2	2	2
Всього	16	19	16	18	21	16	19	21	18	19

Джерело: висновки експертів

У результаті проведення експертного аналізу (табл. 3) було визначено, що осно-

вними споживачами круп є достатньо забезпечені люди середнього та зрілого віку

(загальна сума балів – 21). Невпливовими споживачами є малозабезпечена молодь, малозабезпечені споживачі середнього та зрілого віку (загальна сума балів – 16). Ця категорія споживачів не впливає на стан ринку круп у регіоні. Отже, виробництво та збут у певній мірі повинні бути спрямовані на задоволення потреб середньо забезпеченої молоді (якими є студенти, які мають певне джерело доходу) та достатньо забезпечених споживачів середнього віку (від 26 до 45 років).

Рівень доходів є головним фактором, який враховується при аналізі попиту споживачів на той чи інший продукт. Саме він лягає в основу сегментування ринку – поділі ринку за деяким принципом на групи споживачів, кожній з яких відповідають різні товари і спеціальний маркетинговий підхід [4]. Тому, за результатами опитування споживачів нами визначено підходи до позиціонування товару на ринку круп для різних груп людей за рівнем доходу (табл. 4).

Таблиця 4

Визначення ринкових позицій

Групи споживачів	Параметри продукції								
	Ціна	Смакові вла- стивості	Хімічний склад	Форма, роз- мір, колір	Технологія виготовлення	Структура	Реклама	Асортимент	Строк при- датності
Малозабезпечені	***	**	**	*	**	**	**	*	*
Із середнім рівнем достатку	***	**	**	**	**	**	**	**	*
З високим рівнем достатку	**	***	**	***	***	**	*	***	**
Представники сфери харчуван- ня	***	**	*	*	**	**	*	*	*
Проміжні продавці (магазини)	***	***	**	***	**	**	***	***	***
* - несуттєвий фактор ** - суттєвий фактор *** - дуже суттєвий фактор									

Джерело: результати анкетування

За даними таблиці 4 можна зробити висновок, що малозабезпечені, споживачі з середнім рівнем достатку та представники сфери харчування основну увагу звертають на ціну круп. Для групи населення з високим достатком велике значення мають смакові властивості круп, їх зовнішній вигляд та технологія виготовлення. Для магазинів найважливішими є саме ті фактори,

які пов'язані з характером продажу продукції.

Для визначення напрямків формування виробничої стратегії підприємства доцільним є визначення популярності круп окремих торговельних марок серед осіб різних вікових груп. За результатами анкетування було з'ясовано, яким виробникам надають переваги споживачі м. Мелітополя (табл. 5).

Таблиця 5

Надання переваги споживачами виробникам круп

Відповіді	Розподіл споживачів за віком			
	Від 18 до 30	Від 31 до 40	Від 41 до 60	Старші за 60
ТМ "Хуторок"	5	1	1	3
ТМ "Золотий врожай"	2	2	1	-
ТМ "Геркулес"	3	1	2	1
ТМ "Жменька"	-	1	1	-
Інше	2	3	1	-
Разом	12	8	6	4

Джерело: результати анкетування

Дані таблиці 5 свідчать про те, що серед споживачів віком від 18 до 30 років та споживачів пенсійного віку найбільш популярними є крупи ТМ “Хуторок”. Інші споживачі особливої різниці між торговими марками круп не виділяють.

Для визначення найпопулярнішого виду круп ТМ “Хуторок” серед споживачів було проведено анкетування, в якому взяли участь 30 осіб різного віку, результати якого занесені до таблиці 6.

Таблиця 6

Переважаючий вид круп ТМ “Хуторок”

Відповіді	Розподіл споживачів за віком			
	Від 18 до 30	Від 31 до 40	Від 41 до 60	Старші за 60
Рис пропарений	5	5	3	1
Рис круглий	4	4	-	-
Рис довгий	7	6	3	4
Рис довгий відбірний	5	2	3	2
Рис "Камоліно"	2	-	3	2
Рис "Жасмін"	5	1	4	2
Перлова крупа	6	4	1	4
Манна крупа	3	4	2	4
Ячна крупа	6	3	3	1
Пшенична крупа	6	4	4	4
Горох	9	3	2	4
Пшоно	7	4	5	2
Гречана крупа	12	8	6	4
Разом	77	48	39	34

Джерело: результати анкетування

Проаналізувавши дані таблиці 6, можна зробити висновок, що серед споживачів віком від 18 до 30 років самим популярними є гречана крупа та горох, а самим непопулярним – рис “Камоліно”, оскільки цей вид продукту є незнайомим для споживачів цієї групи. Споживачі віком від 31 до 40 років найбільшу перевагу віддають гречаній крупі, а найменшу – рису “Жасмін”. Про рис “Камоліно” споживачі цієї групи інформацією не володіють. Гречаній крупі віддають також перевагу споживачів віком від 41 до 60 років. Не користується прихильністю цієї групи споживачів круглий рис та перлова крупа. Найстарша група опитуваних респондентів не надає особливої переваги якійсь певній крупі, оскільки вважає однаково корисним їх споживання у своєму раціоні. Проте, вони вважають не дуже привабливим круглий рис та ячну крупу.

Висновки. Формування стратегії виробництва продукції підприємства здійсню-

ється у декілька етапів шляхом визначення:

- основних критеріїв споживання продукції;
- потреб споживачів основного сегменту споживачів за статтю та частотою вживання круп, що дозволяє встановити рівень попиту на товар та його залежність від статевої ознаки споживача
- популярності круп окремих торговельних марок серед осіб різних вікових груп
- затребуваності певного виду продукції в рамках товарного асортименту.

Проведене дослідження показало, що основним фактором, який визначає попит на крупи є демографічна ознака, а саме вік та стать. Тому підприємствам, які займаються виробництвом круп у даному споживчому сегменті, рекомендується враховувати переваги споживачів кожної вікової групи.

Список літератури.

1. Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення Постанова Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2000 р. N 656 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP000656.html – Назва з екрана
2. Хімічний склад зерна, крупи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <https://www.br.com.ua/referats/Marketing/9136.htm> – Назва з екрана
3. Хімічний склад крупів та борошна, їх класифікація та асортимент [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <https://translate.google.com.ua/translate?hl=ru&sl=uk&u=http://studopedia.org/5-7774.html&prev=search> – Назва з екрана
4. Гаркавенко С.С. Маркетинг: підручник / С.С. Гаркавенко С.С. – Київ. : Лібра, 2002. - 705 с.
5. Крупи – норма потребления [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://restorator.name/shkola-pitaniya/ratsionalnoe-pitanie/984-krupy-norma-potrebleniya.html> – Назва з екрана
6. Маркетинг: підручник, практикум та навчально-методичний комплекс з маркетингу / [Чеботар С.І., Ларіна Я.С., Луцій О.П. та ін.]. – К.: Наш час, 2007. – 504 с.
7. Обзор рынка круп Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://marketing.rbc.ua/publication/11.03.2016/8108> – Назва з екрана
8. Irzn, X., Niemi, J and Liu, X (2013). Determinants of food price inflation in Finland: The role of energy. *Energy Policy* 63:656-563.
9. Coulibaly, A., Wang, L., Mukete, B. (2015). Does Consumer Price Index Affect Food Security in Sub-Saharan Africa? *Journal of Food Security*3(1): 25-28.
10. Mukete, B (2014). Why is food so scarce? An analysis of the Indian food security crisis. [Online] Available at: <http://farmlandgrab.org/23013>. Retrieved, 11th October, 2014.

References:

1. Pro zatverdzhennia naboriv produktiv kharchuvannia, naboriv neprodovolchych tovariv ta naboriv posluh dlia osnovnykh sotsialnykh i demohrafichnykh hrup naselennia Postanova Kabinehu Ministriv Ukrainy vid 14 kvitnia 2000 r. N 656 [Online]. Retrieved from: URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP000656.html [in Ukrainian]
2. Khimichnyi sklad zerna, krupy [Online]. Retrieved from: URL: <https://www.br.com.ua/referats/Marketing/9136.htm> [in Ukrainian]
3. Khimichnyi sklad krupiv ta boroshna, yikh klasyfikatsiia ta assortyment [Online]. Retrieved from: URL: <https://translate.google.com.ua/translate?hl=ru&sl=uk&u=http://studopedia.org/5-7774.html&prev=search> [in Ukrainian]
4. Harkavenko, S.S. (2002) *Marketing: pidruchnyk*. Kyiv.: Libra, 705 p. [in Ukrainian]
5. Krupy – norma potrebleniya [Online]. Retrieved from: URL: <http://restorator.name/shkola-pitaniya/ratsionalnoe-pitanie/984-krupy-norma-potrebleniya.html> [in Russian]
6. Chebotar S.I., Larina Ya.S., Lutsii O.P. ta in. (2007) *Marketing: pidruchnyk, praktykum ta navchalno-metodychnyi kompleks z marketinghu*. K. : *Nash chas*, 504 p. [in Ukrainian]
7. *Obzor rynku krup Ukrainy* [Online]. Retrieved from: URL: <http://marketing.rbc.ua/publication/11.03.2016/8108> [in Ukrainian]
8. Irzn, X., Niemi, J and Liu, X (2013). Determinants of food price inflation in Finland: The role of energy. *Energy Policy* 63:656-563 [in English]
9. Coulibaly, A., Wang, L., Mukete, B. (2015). Does Consumer Price Index Affect Food Security in Sub-Saharan Africa? *Journal of Food Security*, 3(1): p. 25-28 [in English]
10. Mukete, B (2014). Why is food so scarce? An analysis of the Indian food security crisis. [Online] Available at: <http://farmlandgrab.org/23013>. Retrieved: 11th October, 2014 [in English]

УДК 339.138

Демко В.С., магістр з фінансів

Куліш Т.В., к.е.н., доцент,

Мітков В.Б., к.т.н., доцент

Таврійський державний агротехнологічний університет

МАРКЕТИНГОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКУ ПЛОДІВ ТА ЯГІД УКРАЇНИ

***Анотація.** В роботі вивчається сучасний стан та перспектива розвитку ринку плодово-ягідної продукції України. Досліджується використання інтегрованих методів маркетингу для ефективного розвитку підприємства при вирощуванні і реалізації плодів.*

***Ключові слова:** маркетинг, ринок, плодово-ягідна продукція, маркетингове дослідження, агропромислова інтеграція, товаровиробники.*

JEL code classification: Q13

Demko V., Master of Finance,

Kulish T., PhD, Associate Professor,

Mitkov V., PhD, Associate Professor

Tavria state agrotechnological university

MARKETING STUDIES OF FRUITS MARKET IN UKRAINE

***Summary.** Using integrated marketing methods are very effective for development enterprise in growing of fruits and berries productions.*

As a result of my investigation the active marketing actions must be directed to increase new consumers and their positive attitude towards the manufactures, the expansion customer base. That's why it's important to enlarge the popularity of Ukrainian brand exactly quality. Also I analyse the reorganization store up and distribution network.

For effective development of modern gardening is necessary a combination of organizational and economical factors as well as technical and technological. The main aims of changing economic situation are rational use of resources truck farming, bioclimatic potential of the regions through the introduction of intensive resource-saving technologies, the expansion network enterprises specialized on the production of fruits and berries, improve the placement, ground, selections and sorts of gardens, also their remaking, saving and effective perspectives in growing.

***Keywords:** marketing, market fruits and berries in Ukraine products, market research, agricultural integration producers*

Постановка проблеми. В останні роки постачальники плодово-ягідної продукції відчують значне зростання споживчого попиту на свіжу продукцію. Зростання попиту викликає закономірне зростання виробництва фруктів в господарствах різних організаційно-правових форм власності. Економічна ефективність цього бізнесу значною мірою залежить від ефективної реалізації свіжої продукції, визначення оптимальної ціни та вміння орієнтуватись і враховувати основні тенденції ринку. Сьогодні лише одиниці з українських виробників володіють знаннями та навичками

ефективного використання системи маркетингу. В умовах відсутності централізованих державних закупок для багатьох сільгоспвиробників актуальною проблемою залишається необхідність визначення каналів збуту виробленої продукції.

Від правильного вибору каналу збуту може залежати визначення прийнятної ціни та ефективне просування продукції на ринку. Базою для прийняття виваженого рішення щодо каналу збуту повинні бути результати маркетингових досліджень, присвячених вивченню специфіки попиту, пропозиції та кон'юнктури ринку плодово-

ягідної продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання теорії, методики і практики функціонування ринку плодів досліджували вітчизняні вчені: О.І. Гуртов, Б.М. Данилишин, О.Ю. Єрмаков, П.В. Кондратенко, Д.Г. Легеза, Т.А. Маркіна, В.А. Рульєв. Питання маркетингових досліджень ринку розкрито в працях Є.В. Крикавського, А.О. Старостіної, М.К. Малхотри, А.В. Войчака, Е.П. Голубкова, Г.А. Черчиля та ін. Але значна частина питань, пов'язаних з розвитком ринку плодів, потребують подальших досліджень. Тому маркетингове дослідження ринку плодів і ягід України є актуальним.

Для цього нам потрібно правильно поставити мету та задачі досліджень

Метою статті є вивчення сучасного стану ринку плодово-ягідної продукції і дослідження перспектив його розвитку. Для досягнення цієї мети поставлені задачі досліджень:

- визначення чинників, які впливають на розвиток плодово-ягідного ринку України;
- дослідити сучасний стан ринку плодово-ягідної продукції в Україні;
- запропонувати методи та заходи перспективного розвитку плодово-ягідної продукції в Україні.

Об'єктом дослідження є процес функціонування та розвитку ринку плодово-ягідної продукції. Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних і практичних аспектів діяльності сільськогосподарських підприємств на ринку України.

Інформаційною базою дослідження є: законодавчі, офіційні та нормативні матеріали Державного комітету статистики України, оперативна інформація Головного управління агропромислового розвитку Запорізької обласної державної адміністрації і районних управлінь агропромислового розвитку, результати вибіркового спостережень проведених авторами.

Виклад основного матеріалу. Україна

вважається традиційним виробником плодово-ягідної продукції. В розрахунку на душу населення в 1991 – 2013 рр. рівень споживання плодів і ягід в середньому по країні становив 28 кг або 34% від рекомендованої норми. Маючи сприятливі умови для вирощування, український споживач відчуває дефіцит зимових груш, яблук, полуниць, вишень, черешень, смородини, горіхів, винограду.

Садівнича галузь представлена в основному яблуками 65-70% всього виробництва, кісточкові – 25-28%, ягоди – 3-4%, горіхи -1,5-2%. Ринкова активність суб'єктів плодового ринку, використовуючи різний інструментарій впливу на ринок, через обсяги виробництва, ціну, номенклатурно-асортиментну політику, активні маркетингові дії, позитивний імідж, розвиток власної збутової мережі фірм, висока якість ще досить низька [5].

Величина ринкового сегменту своїх фруктів доходить до 20%. Україна імпортує 80% фруктів та ягід на рік, навіть через 20 років буде відчутна їх нестача. Щорічно Україна імпортує в два рази більше яблук, ніж експортує. Основним чинником недостатнього забезпечення населення товарами садівництва є низький рівень їх виробництва по всіх категоріях господарств. Спад виробництва пояснюється значним скороченням площ під садами, розбалансованою заготівлею, зменшенням кількості переробних підприємств. Баланс виробництва плодової продукції представлено в таблиці 1 [6].

В результаті аналізу таблиці ми бачимо, що значна частка плодів та ягід, вирощених у приватному секторі, пропадає. Лише певна їх кількість надходить до великих міст, але по завищеним цінам. Населення та невеликі сільськогосподарські підприємства щорічно вирощують плодів до 80%, ягід до 95-98% від загального їх виробництва по Україні, що підтверджено багатьма дослідженнями [4].

Таблиця 1

Баланс плодів в Україні, тис. т

Показник	Рік				
	2007	2009	2011	2013	2015
Загальна пропозиція	2980	3463	3860	4525	4032
Запаси на початок року	716	1042	1183	1176	1232
Виробництво	1373	1503	1777	1606	1683
Імпорт	891	918	900	1250	1610
Загальний попит	2107	2271	2698	2842	3279
Внутрішній попит:	2057	2152	2588	2669	3038
продовольство	1829	1903	2294	2403	2759
корми	30	32	37	34	36
насіння	2	3	3	3	3
переробку на нехарчові потреби	165	180	193	213	202
втрати	33	36	44	39	41
Експорт	51	118	110	173	241
Залишок на кінець року	872	1192	1162	1190	1246
Співставлення кінцевих залишків до попиту	0,41	0,53	0,43	0,42	0,38
Фонд споживання	1827	1901	2291	2400	2756

Значний обсяг закордонних плодів для споживання завозиться переважно у свіжому вигляді. Промислова переробка потребує значних обсягів свіжої сировини і якщо ввести в дію потужності переробних підприємств, то сировини в Україні катастрофічно не вистачить. Загальна площа садів за два десятиліття зменшилась напо-

ловину. Одним із головних чинників недостатнього виробництва плодоовочевої продукції є низька урожайність насаджень. Низька продуктивність садів обумовлена їх великою розпорошеністю. Кількість спожитої плодово-ягідної продукції населенням України представлено в таблиці 2 [4; 1].

Таблиця 2

Основні показники споживання плодів в Україні

Продукція	Раціональна норма споживання плодів, кг на особу в рік	У середньому за 2008 – 2015 рр			Рівень споживання, у % до норми	Можливе імпортозаміщення вітчизняними плодами, кг
		Імпорт, кг на особу в рік	Рівень виробництва, кг на особу в рік	Рівень споживання, кг на особу в рік		
Плоди, у т. ч.:	75	5,9	33,4	29,2	38,9	5,5
зерняткові	57,5	3,9	21,4	19,5	33,9	3,9
кісточкові	16	1,6	10,0	9,0	56,1	1,6
горіхи	1,5	0,4	2,0	0,7	49,2	0,0
Цитрусові плоди та банани	3-5	13,8	–	14,1	469,3 – 281,6	

Для плідництва характерна висока питома вага ручної праці та низький рівень механізації виробничих процесів. Втрати урожаю часто пояснюються великими втратами при несвоєчасному збиранні урожаю, недостатньою кількістю стаціонарних сховищ. Вплив негативних чинників на розвиток плідництва значно послаблює зональна, господарська і внутрішньогосподарська спеціалізація.

Ринкова активність суб'єктів плодово-ягідного ринку залежить від ціни. У цьому маркетинговому році ми орієнтуємось на світові ціни на цю продукцію. Аналіз цієї економічної ситуації в Україні свідчить про, монополізацію ринків збуту продукції, не прозору закону базу та відставання фінансового та сільськогосподарського секторів України [1].

Відсутність державної підтримки, призвели до монополізації ринка та вихід з нього невеликих с.г. підприємств плодово-ягідного напрямлення. Це призвело безупинне збільшення вартості товарів. Однак, проблема не тільки у виробниках плодово-ягідної продукції. А й у відсутності ринків збуту, як на вітринах великих торговельних підприємств так і за межами території України.

Лише невелика кількість крупних виробників може бути інтегрована прямими зв'язками. Співпраця малих с.г. підприємств через посередників сприяє подорожчання товару на 15-20% з самого початку просування. Така ситуація свідчить про загальну необхідність створення в країні заготівельної мережі в особі досвідченого менеджера – системи Укоопспілки. Подальший продаж плодово-ягідної продукції через оптові бази, які створені або у великих містах або транспортних осередках, щоб мінімізувати витрати на транспорт. Здорожує кінцеву ціну зависока та необгрунтована плата менеджерам по закупівлі с.г. продукції [3].

У всьому світі актуальною є проблема вирощування органічних продуктів. Світовий органічний тренд буде все більше впливати на українського виробника. В державі відсутні стандарти вирощування та хімічного обробітку плодів та ягід. Найчастіше їх можна купити з ненормованою

кількістю пестицидів. Ця продукція не відповідає стандартам якості та ДСТУ, що змушує споживача вибирати країну-постачальника.

Для розвитку садівництва важливе значення відіграє Державна програма розвитку садівництва, яка затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 4 квітня 1994 р. № 220. Згідно з нею у галузі садівництва і виноградарства обсяги валового виробництва розраховуються виходячи з науково обгрунтованих норм споживання продукції у свіжому вигляді та потреб переробної промисловості у сировині [2].

Збільшення виробництва продукції буде досягнуто за рахунок підвищення продуктивності насаджень на основі подальшої інтенсифікації галузі, зокрема створення плодкових насаджень нового типу, виведення і впровадження високопродуктивних якісних сортів з підвищеною стійкістю до морозів, хвороб, шкідників, розширення площ виноградників, насамперед під технічними сортами.

Для успішного виконання передбачених обсягів необхідно забезпечити виконання та відповідний розвиток інститутів садівництва та господарств, які вирощують якісний селекційний посадковий матеріал (саджанці). У процесі реформування галузі і роздержавлення розсадницьких господарств ця справа втратила свою організованість, єдність та гарантований збут вирощених саджанців. На розвиток розсадництва протягом тривалого періоду негативно вплинула відсутність державної підтримки при закладанні молодих плодкових насаджень.

Основними напрямками роботи в розсадництві є забезпечення споживачів високоякісним посадковим матеріалом плодово-ягідних культур і винограду, поліпшення його породно-сортового та селекційного складу, перехід на вирощування оздоровлених саджанців, у тому числі скороплідних сортів. Важливим чинником інтенсифікації садівництва і виноградарства є удосконалення системи захисту насаджень від шкідників та хвороб. Важлива роль відводиться інтегрованому методу, який полягає у високоточному прогнозуванні появи шкідників з подальшим застосуван-

ням мікробіологічних препаратів, малотоксичних (здатних швидко розпадатись у зовнішньому середовищі) інсектицидів. Передбачається також розширення площ зрошуваних багаторічних насаджень за рахунок введення в експлуатацію сучасних зрошувальних систем, впровадження прогресивних способів поливу, зокрема краплинного зрошення, підкранового та надкранового мікро-дисперсійного обприскування [5].

Для подальшого відродження промислового садівництва значне поширення повинні отримати інтенсивні типи насаджень, які на фоні високої продуктивності забезпечуватимуть швидкий обіг капіталу та значне скорочення інвестиційного періоду.

Важливо також враховувати природні інвестиційні властивості ряду плодових і ягідних культур та помологічних сортів, що сприяє швидкій трансформації інвестицій у діючі засоби виробництва та високу окупність вкладень. Прикладом таких інвестиційних властивостей є суниця: за одну ротацію яблуневого саду на насінневих підщепах відбувається 8 – 9 оборотів насаджень суниці.

Для підвищення ефективності промислового садівництва важлива роль належить розширенню місткості внутрішнього ринку та використанню експортного потенціалу галузі. За підрахунками вітчизняних вчених [9,10] щорічний обсяг експорту плодів і ягід України може становити 250 – 300 тис. тонн, тому важливо розробити механізм державного протекціонізму та захистити вітчизняного товаровиробника від експансії з інших країн тих видів садівницької продукції, які ефективно можна вирощувати в нашій країні.

Для подолання негативних тенденцій виробництва та реалізації плодо-ягідної продукції необхідно, зорієнтувати виробництво цієї продукції на формування ринку найповнішого задоволення потреб споживачів та одержання при цьому максимального прибутку, при зменшенні собівартості виробництва. Слід пам'ятати, що відсутність покупців унеможлиблює існування виробництва.

Для подолання негативних тенденцій

виробництва та реалізації плодово-ягідної продукції в умовах України необхідно, зорієнтуватися на формування ринку найповнішого задоволення потреб споживачів та одержання при цьому максимального прибутку, при зменшенні собівартості виробництва. Слід пам'ятати, що відсутність покупців унеможлиблює існування виробництва!

Основними принципами функціонування ринкових відносин мають бути ощадливість, конкуренція, захист споживачів і товаровиробників від імпорту, монополії у виробництві, переробці та торгівлі. Захист необхідно здійснювати шляхом об'єднання виробників, створення власних переробних і торговельних кооперативів. Найгострішою проблемою в промисловому садівництві країни є проблема інвестицій, що вимагає пошуку їх ефективних джерел.

Першочергове вкладення інвестицій необхідне у таких напрямках, як впровадження прогресивних технологій вирощування плодів і ягід, переробки та зберігання плодово-ягідної продукції, реконструкція переробних підприємств, розвиток інфраструктури ринку цієї продукції та системи маркетингу в підприємствах.

В умовах сучасної економічної кризи галузь потребує цільового кредитування (терміном не менше ніж на 5 років), збільшення бюджетних асигнувань, збереження 1-% збору від суми реалізації алкогольних напоїв і пива на розвиток садівництва, виноградарства і хмелярства, використання потенціалу зарубіжних інвесторів.

Конкурентоспроможність господарств підвищується при розширенні обсягів зберігання і переробки продукції в місцях її вирощування та організації фірмової торгівлі.

Розміщення сховищ безпосередньо в господарствах забезпечить скорочення пікових навантажень на транспорт, витрат на доставку за рахунок перевезень тільки якісної продукції, підвищення зайнятості селян у міжсезонний період [9].

Нами встановлено, що спеціалізація та інтенсифікація садівництва має високу ефективність, якщо є можливість, щоб це підприємство реалізовувало не проміжний, а кінцевий продукт споживання. Це приз-

веде до одержання високого кінцевого результату.

Ефективне функціонування плодового виробництва зумовлює необхідність створення економічних умов для функціонування спеціалізованих господарств різних організаційно-правових форм, поліпшення системи вітчизняної селекції та насінництва, реконструкції та модернізації переробних підприємств, розвитку кооперування та інтеграції виробників і удосконалення економічного механізму взаємовідносин з переробними і торговельними підприємствами як гарантами реалізації вирощеної плодоягідної продукції.

Економічні відносини можуть ґрунтуватися на принципах взаємовигідної кооперації чи створення інтегрованих систем. Розвиток інфраструктури ринку плодоягідної продукції має передбачати створення оптових ринків, аукціонів, торговельно-збутових і виробничо-торговельних об'єднань, торговельних фірм і 258 домів, торговельно-закупівельних підприємств тощо. Передбачається рівномірне надходження фруктів і ягід для споживання населенням протягом року.

Висновки. Проведені дослідження дозволили зробити наступні висновки:

1. Істотне скорочення обсягів виробництва плодів і ягід зумовлено комплексом чинників макро- й мікрорівня. Серед макроекономічних негативних чинників є: зростання цін на енергоносії, сільськогосподарську техніку, добрива, агрохімікати тощо; високі річні процентні ставки за кредити; втрату традиційних зовнішніх ринків і нерозвиненість ринкової інфраструктури, а також низький рівень платоспроможного попиту населення. Серед мікроекономічних чинників є: низька продуктивність насаджень і якість продукції, повільний перехід на інноваційно-інтенсивні технології та недостатнє поширення нових сортів.

2. Характерною особливістю ринку плодоягідної продукції України є недостатньо висока якість товарів, досить обмежений асортимент продуктів, відсутність їх розфасовки і упаковки, зручних для споживачів, сезонні та регіональні коливання цін і обсягів продажу продуктів, за-

непад оптової торгівлі, натуралізація обмінних процесів, відсутність реклами продукції. Значну частину продовольчого балансу України складала продукція галузі садівництва.

3. Сучасні умови розвитку України диктують необхідність проведення комплексних маркетингових досліджень ринку продукції садівництва в частині її споживачів. Про це свідчить стійка тенденція останніх років до зменшення обсягів споживання плодів і ягід населенням України..

4. Механізмами, які можуть стабілізувати вітчизняний ринок та дати змогу експортувати якісний органічний продукт на світовий ринок є: ріст обсягів виробництва; прийнятна ціна продажу; продуктивна номенклатурно-асортиментна політика, збільшення асортименту плодово-ягідної продукції, прихильність держави до виробника за рахунок задоволення запитів і побажань споживачів.

5. Активні маркетингові дії всіма засобами потрібно спрямувати на залучення нових споживачів, їх позитивне ставлення до виробників, використання їх брендів, заохочення та розширення зацікавлених покупців. Зростання популярності української марки, насамперед, якісними параметрами. Реорганізація заготівельно-збутової мережі.

Таким чином, для розвитку промислового садівництва необхідне поєднання організаційно-економічних, технічних та технологічних чинників.

Головним напрямом докорінних змін економічної ситуації при виробництві плодово-ягідної продукції є:

- поліпшення використання наявних ресурсів господарств і біокліматичного потенціалу регіонів
- впровадження інтенсивних ресурсозберігаючих технологій вирощування плодоягідних культур;
- розширення мережі підприємств, які спеціалізуються на виробництві плодів та ягід;
- удосконалення розміщення садів;
- поліпшення структури селекційного і сортового складу насаджень;
- розширення переробки і зберігання продукції в місцях її вирощування;

- опрацювання заходів щодо підвищення ефективності перспективних форм господарювання.

Список літератури:

1. Белявцев, М. Стратегічне маркетингове управління збутом підприємств [Текст] / М. Белявцев, М. Беспята // Маркетинг в Україні: фахове видання з економічних дисциплін ВАК України. – 2010. - № 1. – С. 24-26.
2. Вачевський, М. Маркетинг світового господарства та Україна в міжнародних економічних відносинах [Текст] / М. Вачевський // Вища школа : науково-практичне видання. – 2010. - № 2. – С. 60-67.
3. Дугіна, С. І. Маркетингова цінова політика [Текст]: навч. посібник: рекомендовано МОН України / С. І. Дугіна. – К.: КНЕУ, 2005. – 393 с.
4. Ілляшенко, С. М. Маркетингова товарна політика [Текст]: підручник: затверджено МОН України / С. М. Ілляшенко. – Суми: Університетська книга, 2005. – 234 с.
5. Маркетинговые рекомендации для производителей овощей и фруктов [Текст] // Овощеводство: украинский журнал для профессионалов. – 2010. – № 12. – С. 70-72.
6. Особливості дослідження конкуренції на споживчому ринку [Текст] / С. В. Близнюк // Близнюк С.В. Маркетинг в Україні: проблеми становлення та розвитку / С. В. Близнюк. – 2-ге вид., випр. і допов. – К.: Політехніка, 2009. – С. 190-239.
7. Сокол, М. Маркетинг. Макроэкономика и прогнозирование событий [Текст] / М. Сокол // Маркетинг в Україні: фахове видання з економічних дисциплін ВАК України. – 2013. – № 5. – С. 26-30.
8. Сокольська, Т. В. Маркетингові підходи щодо забезпечення якості аграрної продукції [Текст] / Т. В. Сокольська // Вісник аграрної науки: науково-теоретичний журнал української академії наук. – 2009. – № 12. – С. 77-78.
9. Черевко, Г. В. Маркетинг як чинник інтенсифікації сільськогосподарського виробництва [Текст] / Г. В. Черевко // Вісник Харківського національного аграрного університету / ХНАУ – Х., 2006. - № 3: Інтенсифікація і сталий розвиток сільськогосподарського виробництва. – С. 300-304.
10. Янишин, Я. С. Маркетинг як система управління виробничо-збутовою діяльністю аграрних підприємств [Текст] / Я. С. Янишин, Ю. П. Кашуба // Економіка АПК: міжнародний науково-виробничий журнал. – 2014. - № 3. – С. 61-65.

Reference:

1. Bieliavtsev, M. (2010) Stratehichne marketynhove upravlinnia zbutom pidpriemstv. *Marketynh v Ukraini: fakhove vydannia z ekonomichnykh dystsyplin VAK Ukrainy*. № 1, p. 24-26 [in Ukrainian].
2. Vachevskiy, M. (2010) Marketynh svitovoho hospodarstva ta Ukraina v mizhnarodnykh ekonomichnykh vidnosynakh *Vyshcha shkola : naukovo-praktychne vydannia*, № 2, P. 60-67 [in Ukrainian].
3. Duhina, S. I. (2005) Marketynhova tsinova polityka [Tekst]: navch. posibnyk: rekomendovano MON Ukrainy. K.: KNEU, 393 p. [in Ukrainian].
4. Illiashenko, S. M. (2005) Marketynhova tovarna polityka [Tekst]: pidruchnyk: zatverdzheno MON Ukrainy / S. M. Illiashenko. – Sumy: Universytetska knyha, 234 p. [in Ukrainian].
5. Marketynhovye rekomendatsyy dlia proyzvodytelei ovoshchei y fruktov (2010). *Ovoshchevodstvo: ukraynyskyi zhurnal dlia professyonalov*, № 12, P. 70-72. [in Russian].
6. Blyzniuk, S.V. (2009) Osoblyvosti doslidzhennia konkurentsii na spozhyvchomu rynku. *Marketynh v Ukraini: problemy stanovlennia ta rozvytku* [2-he vyd., vypr. i dopov.]. K.: *Politekhnika*, p. 190-239. [in Ukrainian].
7. Sokol, M. (2013) Marketynh. Makroekonomyka y prohnozyrovanye sobytyi. *Marketynh v Ukraini: fakhove vydannia z ekonomichnykh dystsyplin VAK Ukrainy*, № 5., p. 26-30. [in Russian].
8. Sokolska, T. V. (2009) Marketynhovi pidkhody shchodo zabezpechennia yakosti aharnoi produktsii. *Visnyk aharnoi nauky: naukovo-teoretychnyi zhurnal ukrainskoi akademii nauk*, № 12, P. 77-78. [in Ukrainian].
9. Cherevko, H. V. (2006) Marketynh yak chynnyk intensyfikatsii silskohospodarskoho vyrobnytstva. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnogo aharnoho universytetu, KhNAU – Kh.*, № 3: Intensyfikatsiia i stalyi rozvytok silskohospodarskoho vyrobnytstva, p. 300-304. [in Ukrainian].
10. Ianyshyn, Ya. S., Kashuba, Yu. P. (2014) Marketynh yak systema upravlinnia vyrobnychno-zbutovoiu diialnistiu aharnykh pidpriemstv. *Ekonomika APK: mizhnarodnyi naukovo-vyrobnychy zhurnal*, № 3, P. 61-65. [in Ukrainian].

УДК 658:331.56

*Педченко Г.П., к.е.н., доцент,
Власюк Ю.О., к.е.н., доцент,
Таврійський державний агротехнологічний університет*

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

***Анотація.** В статті розглянуті соціальні проблеми розвитку підприємництва, пов'язані з оплатою праці та забезпеченням добробуту працівників. Підкреслено роль підприємництва у розвитку продуктивної зайнятості населення і зниженні рівня безробіття. Досліджено зміну мінімальної та середньої заробітної плати в Україні у динаміці, та темпи зростання (зниження) номінальної та реальної заробітної плати. Розглянуто міжгалузеву диференціацію в рівнях оплати праці. Проаналізовано ефективність витрат на персонал у підприємстві в динаміці. Наведено основні заходи, до яких вдаються підприємці з метою скорочення витрат на оплату праці.*

***Ключові слова:** підприємництво, зайнятість населення, доходи населення, мінімальна заробітна плата, середня заробітна плата, номінальна заробітна плата, реальна заробітна плата, витрати на персонал.*

JEL code classification: J08

*Pedchenko G., Vlasiuk Y., PhD in Economic Sciences, Associated Professors,
Department of Entrepreneurship, Trading and Exchange Activity,
Tavria State Agrotechnological University*

SOCIAL ASPECTS OF ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT IN UKRAINE

***Summary.** The present article deals with the social problems of entrepreneurship related to salary and workers welfare. The role of entrepreneurship in productive employment development and reducing unemployment has been underlined.*

Changes in minimum and average salary dynamics in Ukraine have been researched. The main source of income in Ukraine is salary; its share in population structure varies within 39-40.8%. The minimum salary limit value is lower for unskilled labor. Each year the level of the minimum salary is being systematically increased due to the real growth in gross production and inflation in Ukraine. Average salary has also increased, but its level in entrepreneurship is consistently lower than the average salary in the country as a whole.

Inter-branch differentiation in level of salary has been considered. The highest salary is typical to the aviation sector, financial and insurance ones as well as to telecommunications, the lowest one - for agriculture, forestry and fisheries, education and health care.

The effectiveness of in personnel expenses in entrepreneurship has been analyzed. Return on personnel expenses in entrepreneurship is growing every year. Thus, the increase in personnel expenses per 1 employed in entrepreneurship by 12.6 thousand UAH. led to growth in sales to 163.5 thousand UAH per 1 employed person, therefore the impact of business production for each hryvna being spent on the staff increased by 27%.

As a result, to decrease illegal salary circulation, first of all, it needs to motivate and encourage employers to official hiring of employees and complete display of salary being really paid. Their losses from being in illegal economic sector should be much higher than in legal one.

***Keywords:** entrepreneurship, employment, income, minimum wages/salary, average salary, nominal salary, real salary, personnel expenses.*

Постановка проблеми. Кризові явища у вітчизняній економіці негативно впливають на рівень добробуту громадян, які працюють, у тому числі в підприємницькій сфері. Зниження рівня доходів населення

спричиняє скорочення їх платоспроможного попиту, що впливає на зменшення обсягів виробництва. В умовах кризи роботодавці не мають змоги підвищувати, а іноді й виплачувати заробітну плату. У підприє-

мницький сфері відбувається суттєве скорочення кількості найманих працівників, загострюються диспропорції між розвитком наукоємних виробництв та примітивізацією економічної структури, спостерігається деградація певних галузей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням соціальних аспектів економіки країни, зокрема, зайнятості населення, приділяється значна увага вітчизняними науковцями-економістами, зокрема у роботах С.Бандури, Д.Богині, В.Васильченка, З.Варналія, І.Гнибіденка, І.Гончарової, В.Жукова, А.Колота, Е.Лібанової, Л.Лісогор, Ю.Маршавіна, О.Орленко, І.Петрової, В. Петюха та ін.

Разом з тим більш глибокого аналізу потребують соціальні проблеми розвитку підприємництва, пов'язані з оплатою праці та забезпеченням добробуту робітників.

Результати дослідження. В сучасних умовах підприємництво може вирішити певні проблеми економічної стабілізації та соціального розвитку суспільства. Як невід'ємний фактор ринкової економіки, підприємництво виконує низку функцій, зокрема, створення нових економічно доцільних робочих місць у легальному секторі економіки, що позитивно впливає на розвиток продуктивної зайнятості населення і зниження рівня безробіття. [8, с. 37].

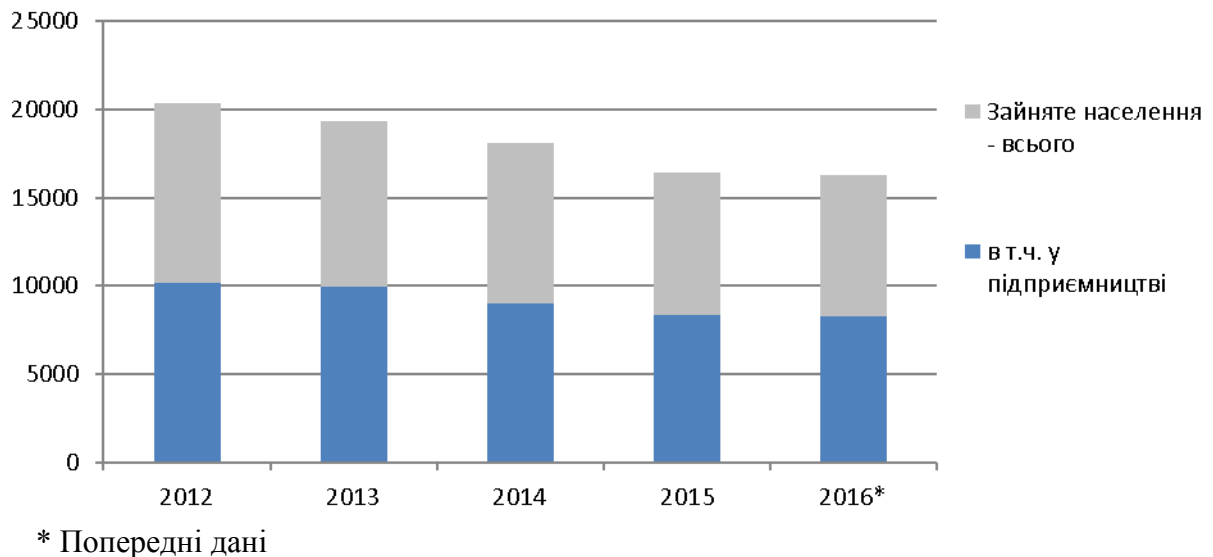

Рис. 1. Зайнятість у підприємстві України у 2012-2016 рр., тис. осіб

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України [7]

За останні п'ять років чисельність зайнятого населення в Україні скоротилася до 16,3 млн. осіб, тобто майже на 4 млн. осіб. У тому числі, майже на 2 млн. осіб скоротилася чисельність зайнятих у підприємстві, яка складає майже половину зайнятого населення країни (рис. 1).

Основним джерелом доходів громадян в Україні є заробітна плата. Вона спрямована на винагороду працівників за виконану роботу і на мотивацію досягнення бажаного рівня продуктивності. У структурі доходів населення України частка заробітної

плати коливається у межах 39-40,8% (табл. 1). Тому правильна організація системи регулювання оплати праці є важливим інструментом забезпечення добробуту громадян.

У світі сформовано три типи регуляторної політики у сфері доходів і заробітної плати, які застосовуються і в Україні, зокрема: контроль за інфляцією за допомогою податків і фіскальних заходів; державне регулювання доходів; політика тристоронньої співпраці.

Таблиця 1

Доходи населення України у 2012-2016 рр.

	2012		2013		2014		2015		2016*	
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%
Доходи всього, у т.ч.:	1457864	100	1548733	100	1516768	100	1735858	100	2002383	100
Заробітна плата	609394	41,8	630734	40,7	615022	40,5	677003	39,0	837250	41,8
Прибуток та змішаний до-ход	224920	15,4	243668	15,7	254307	16,8	323506	18,6	363898	18,2
Доходи від власності	80769	5,5	87952	5,7	85114	5,6	80035	4,6	82068	4,1
Соціальні до-помоги та інші державні пото-чні трансфери	542781	37,2	586379	37,9	562325	37,1	655314	37,8	719167	35,9

* Попередні дані

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [7]

Прожитковий мінімум є показником мінімального складу і структури споживання матеріальних благ і послуг, які є необхідними для збереження здоров'я людини і забезпечення її життєдіяльності. Цей соціальний стандарт використовується, насамперед, для обґрунтування мінімального рівня оплати праці.

Мінімальний розмір заробітної плати є нижньою межею вартості некваліфікованої

робочої сили. Він обчислюється у виді грошових виплат у розрахунку на місяць, які отримують особи, що працюють за наймом, за виконання простих робіт у нормальних умовах праці. Встановлення мінімального рівня заробітної плати є одним з основних важелів забезпечення зростання заробітної плати. Динаміка зміни розмірів мінімальної заробітної плати (МЗП) протягом 2000-2016 рр. наведена в таблиці 2.

Таблиця 2

Розміри мінімальної зарплати та прожиткового мінімуму в Україні

(станом на грудень відповідного року, грн.)

Роки	Мінімальна заробітна плата	Прожитковий мінімум для працездатних осіб
2000	118	287,63
2001	118	331,05
2002	165	365
2003	205	365
2004	237	386,73
2005	332	453
2006	400	505
2007	460	568
2008	605	669
2009	744	669
2010	922	922
2011	1004	1004
2012	1134	1134
2013	1218	1218
2014	1218	1218
2015	1378	1378
2016	1600	1600

Джерело: складено на основі ЗУ «Про Державний бюджет України» за відповідні роки

Протягом досліджуваного періоду рівень МЗП зростає щороку. Це обумовлено як реальним зростанням валового виробництва в Україні, так й інфляційними процесами. Проте, в окремі періоди МЗП зростала значно швидшими темпами, ніж інфляція. Таким чином, можна стверджувати, що мінімальний гарантований державою дохід реально збільшувався.

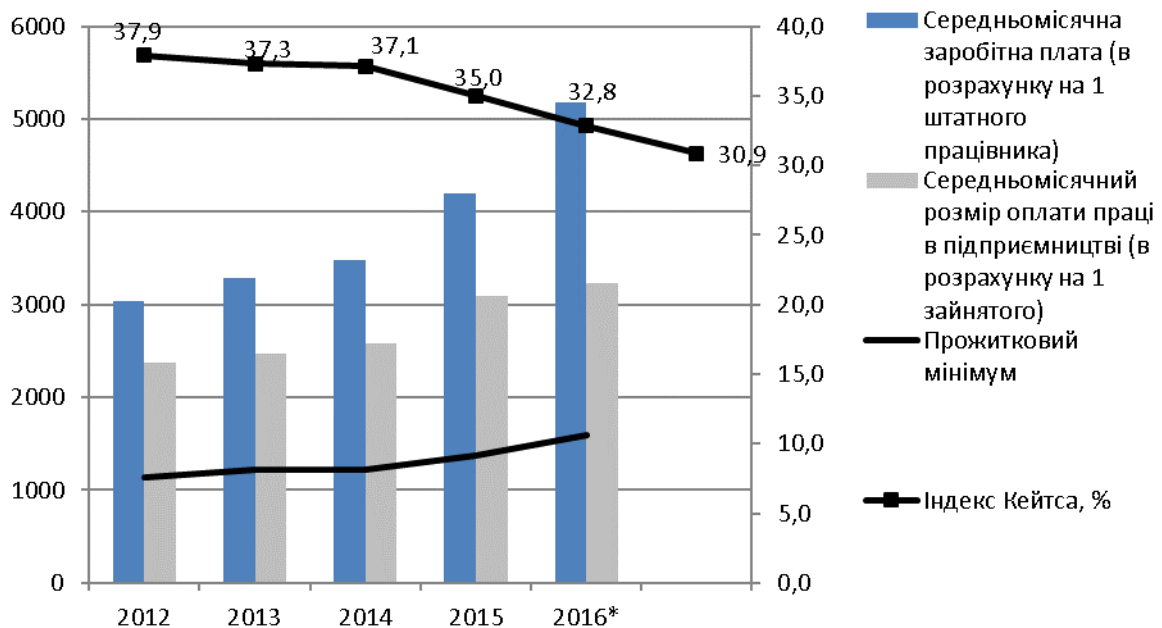
Відповідно до ст. 9 ЗУ «Про оплату праці» МЗП для працездатних осіб встановлюється у розмірі не нижчому від прожиткового мінімуму. Як видно з таблиці 2 до 2009 р. МЗП завжди була нижчою за встановлений прожитковий мінімум, незважаючи на те, що відповідна норма Закону введена з 2007 р. Закон передбачає також необхідність перегляду МЗП у залежності від зростання індексу цін на споживчі товари і тарифів на послуги за угодою сторін колективних переговорів. Таким чином, розмір МЗП може бути підвищений на договірному рівні [1].

У 2017 році були внесені зміни щодо самої системи оплати праці (ст.6 Закону України «Про оплату праці»). Згідно з нею посадові оклади необхідно визначати на рівні не нижче прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого на 1 січ-

ня календарного року. Якщо нарахована заробітна плата працівника, який виконав місячну норму праці, складається лише з такого окладу, розмір якого є нижчим за законодавчо встановлений розмір мінімальної заробітної плати, то роботодавець має проводити доплату до рівня мінімальної заробітної плати. Мінімальна заробітна плата у 2017 році складає 3200 грн. на місяць (або 19,34 грн. за годину) [6].

Серед країн світу мінімальна зарплата є неоднаковою в залежності від розвитку економіки. Найгірші соціальні гарантії держава надає в Уганді, Бурунді, Сьєрра-Леоне, М'янмі (Бірма) та Кубі, адже мінімальна зарплата в цих країнах менше 10\$ [10]. Найвищі соціальні умови існування держава гарантує громадянам Норвегії, Австралії, Люксембургу, Монако, Сан-Марино, Нової Зеландії та Бельгії, де мінімальна місячна оплата праці законодавчо закріплена на позначці не менше 2 тис. дол. [9]. В Україні в 2017 році її рівень становить майже 123 \$.

З одного боку, в Україні поступово спостерігається зростання відриву середньомісячної заробітної плати від прожиткового мінімуму (рис. 2).

* Попередні дані

Рис. 2. Динаміка оплати праці та прожиткового мінімуму в Україні у 2012-2016 рр., грн.

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України [7]

Це позитивно впливає на добробут громадян, оскільки працюючий громадянин має змогу забезпечити себе необхідним набором продуктів та послуг, а також частину коштів витратити на заощадження або інші товари та послуги, які не належать до вкрай необхідних для життя та існування. З іншого боку, середній розмір оплати праці в підприємстві стабільно є нижчим за середньоукраїнський.

Прожитковий мінімум – це не єдиний соціальний стандарт, який необхідно враховувати при визначенні рівня добробуту громадян. Важливим показником ролі МЗП є також співвідношення мінімальної і середньомісячної зарплати. У розвинутих країнах це співвідношення іноді називають індексом Кейтса (Kaitz index). Чим більший цей індекс, тим сильнішим є вплив МЗП на розподіл доходів у країні [11]. У 2013 році співвідношення МЗП і середньої зарплати становило 37,9 % і протягом 5 років дане співвідношення знизилось – до 32,8 % у 2016 р. При цьому, за існуючими стандартами мінімальна заробітна плата має становити не менше 45–50% фактичного розміру середньої заробітної плати [12].

В Україні спостерігається явна міжгалузєва диференціація в рівнях оплати праці. На тлі істотно вищої за середньоукраїнський рівень заробітної плати у сферах, наприклад, авіаційного транспорту, фінансової та страхової діяльності, інформації та телекомунікації рівень оплати праці в галузях сільського, лісового та рибного господарства, будівництва, тимчасового розміщування й організації харчування, освіти, охорони здоров'я та надання інших видів послуг жодного разу за досліджуваний період не досягли середнього рівня заробітної плати по країні (табл. 3).

Хоча наведені у таблиці 3 дані також демонструють збільшення рівня заробітної

плати у 1,5-2 рази протягом останніх 5 років майже у всіх сферах економіки, навряд чи вони свідчать про однозначне збільшення рівня добробуту населення, оскільки офіційна статистика показує зростання тільки номінального рівня оплати праці.

Номінальна і реальна заробітна плата не завжди змінюються в одному і тому ж напрямі. Номінальна заробітна плата може підвищитись, а реальна заробітна плата в той же час знизитись, якщо ціни на товари і послуги зростають швидше, ніж номінальна заробітна плата.

Така ситуація є характерною для України (рис. 3). Зниження темпів зростання реальної заробітної плати – це негативна тенденція, яка призводить до стагнації економіки та погіршення рівня життя населення [2].

Інтерес роботодавців до ефективного використання персоналу зумовлений, насамперед, наявністю витрат на його утримання і прагненням максимізувати їх віддачу. Ефективність використання трудового ресурсу, тобто ефективність роботи персоналу, полягає в досягненні суб'єктом господарювання максимальних результатів при використанні наявної чисельності працівників певних професій, кваліфікацій тощо. Порівнюючи результати діяльності працівників з витратами на їх утримання та аналізуючи їх динаміку, можна оцінити ефективність витрат на персонал. Ефективність використання трудового ресурсу, тобто ефективність роботи персоналу, полягає в досягненні підприємством максимальних результатів при використанні наявної чисельності працівників певних професій, кваліфікацій тощо. З цією метою рекомендується визначати вартість виготовленої продукції на одиницю загальних витрат на персонал [5].

Таблиця 3

Динаміка середньомісячної заробітної плати за видами економічної діяльності у 2010-2016 рр., грн.

Вид діяльності	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2016 р. у % до 2012 р.
Усього	3041	3282	3480	4195	5183	170,4
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	2094	2344	2556	3309	4195	200,3
з них сільське господарство	2024	2269	2476	3140	3916	193,5
Промисловість	3497	3774	3988	4789	5902	168,8
Будівництво	2543	2727	2860	3551	4731	186,0
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	2739	3049	3439	4692	5808	212,0
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	3405	3582	3768	4653	5810	170,6
наземний і трубопровідний транспорт	2977	3181	3541	4172	5265	176,9
водний транспорт	2908	3340	3622	5076	6974	239,8
авіаційний транспорт	9996	10642	11967	18470	24688	247,0
складське господарство та допоміжна діяльність у сфері транспорту	3848	4040	4231	5358	6603	171,6
поштова та кур'єрська діяльність	1845	1917	1934	2180	2818	152,7
Тимчасове розміщування й організація харчування	2020	2195	2261	2786	3505	173,5
Інформація та телекомунікації	4360	4659	5176	7111	9530	218,6
Фінансова та страхова діяльність	6077	6326	7020	8603	10227	168,3
Операції з нерухомим майном						201,5
Професійна, наукова та технічна діяльність	4287	4505	5290	6736	8060	188,0
з неї наукові дослідження та розробки	3805	4059	4268	4972	6119	160,8
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	2298	2546	2601	3114	3995	173,8
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	3432	3719	3817	4381	5953	173,5
Освіта	2532	2696	2745	3132	3769	148,9
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	2186	2351	2441	2829	3400	155,5
з них охорона здоров'я	2204	2374	2463	2853	3435	155,9
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	3017	3343	3626	4134	4844	160,6
діяльність у сфері творчості, мистецтва та розваг	2611	2934	2841	3150	3828	146,6
функціонування бібліотек, архівів, музеїв та інших закладів культури	2579	2737	2769	3049	3705	143,7
Надання інших видів послуг	2601	2738	3361	3634	4615	177,4

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [7]

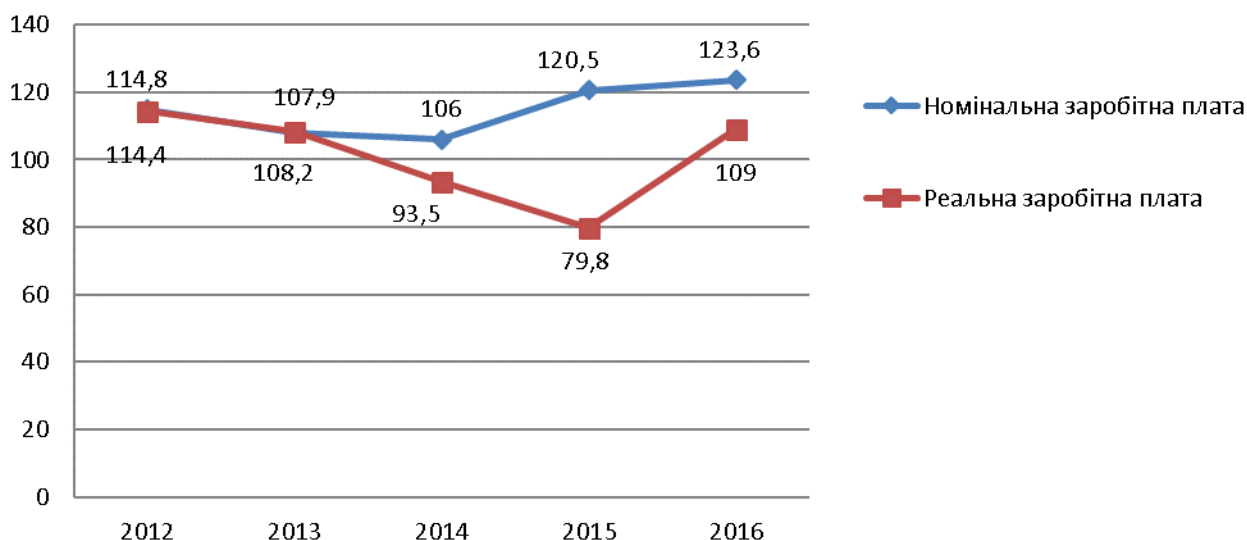
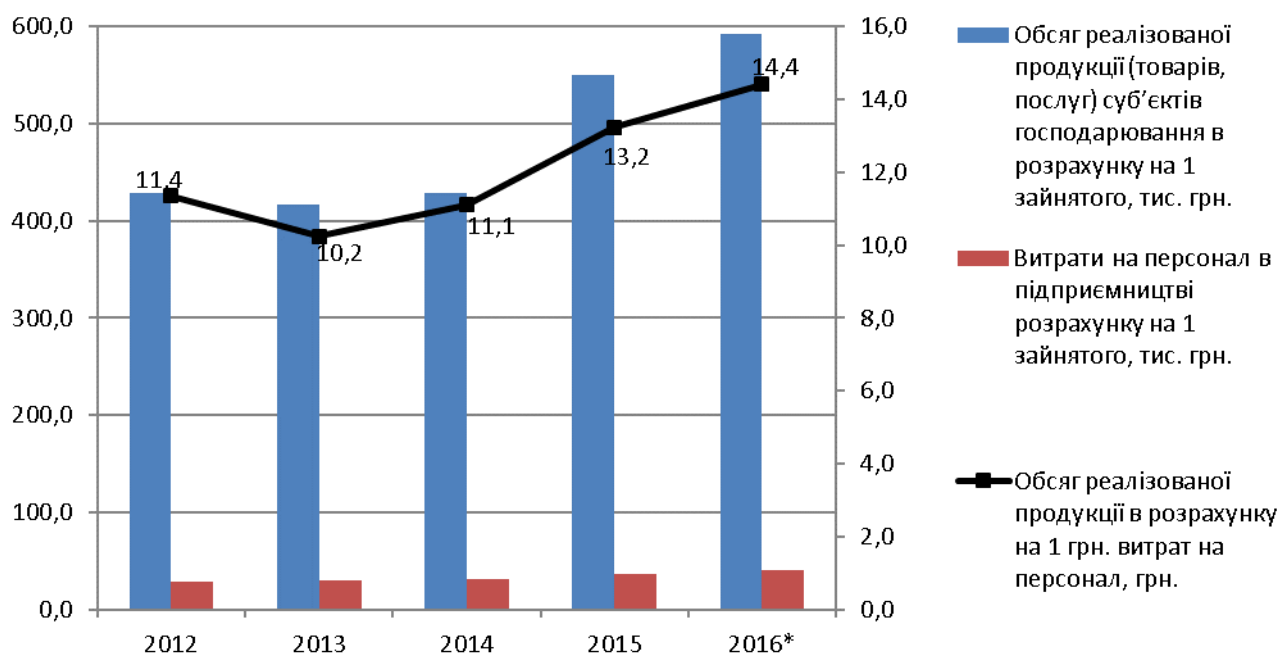

Рис. 3. Темпи зростання/зниження номінальної та реальної заробітної плати в Україні у 2012-2016 рр., %

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України [7]

Аналіз ефективності витрат на персонал у підприємстві за 5 років показав, що віддача від них щороку зростає (рис. 4). Так, на тлі підвищення витрат на персонал в розрахунку на 1 зайнятого у підприємницькій сфері на 12,6 тис. грн. або на 44,2%, обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг)

суб'єктів господарювання в розрахунку на 1 зайнятого збільшився на 163,5 тис. грн. або на 38,1%. Таким чином, віддача продукції підприємства на кожен гривну, витрачену на персонал, зросла з 11,4 до 14,4 грн., тобто на 27 %.

* Попередні дані

Рис. 4. Динаміка ефективності витрат на персонал в підприємстві України в 2012-2016 роках

Джерело: побудовано за розрахунками авторів

Оцінити вплив підвищення заробітної плати на зайнятість та добробут населення складно через те, що складно прогнозувати поведінку тіньового сектору, який є дуже великим в Україні. У якості інструментів скорочення витрат на оплату праці підприємці нерідко вживають наступні заходи:

- переведення працівників на часткову зайнятість, як справжню, так і «умовну», з фактичною повною зайнятістю при формальному зниженні навантаження. Від такої стратегії не очікуються втрати доходів населення та надходження до бюджету суб'єкта підприємництва. Однак тривалий і масовий перехід навряд чи буде можливим з огляду на питання, які можуть виникнути в органах контролю;

- збільшення частки працівників у неоплачуваних адміністративних відпустках. У випадку стрімкого підвищення мінімальної заробітної плати та недостатнього попиту, але при очікуванні збільшення попиту в найближчій перспективі, це може дати можливість бізнесу знайти кошти на збільшення оплати праці, але може призвести до певних втрат як доходів, так і надходжень до бюджету від цієї категорії

працівників;

- переведення зайнятості працівників в неформальну, коли можна очікувати втрати бюджету, зростання безробіття, необхідності збільшення видатків Державної служби зайнятості [3,4].

Висновки. Для виведення заробітної плати з тіні, перш за все, необхідно мотивувати та стимулювати роботодавців перейти до офіційного найму працівників та відображення реальних сум виплачуваної заробітної плати. Їх втрати від перебування у нелегальному секторі економіки мають бути значно вищими, ніж у легальному.

Мінімальна заробітна плата має застосовуватись як інструмент забезпечення належного рівня соціального захисту найменш оплачуваних працівників, а не як метод детінізації оплати праці. Її необхідно застосовувати по-різному в різних галузях економіки і прописувати його дію, перш за все, у колективних та індивідуальних договорах, що дозволить державі оперативно реагувати та вносити корективи у регулювання оплати праці по галузях, не змінюючи при цьому ситуації в інших галузях.

Список літератури:

1. Закон України „Про оплату праці” від 24.03.1995 № 108/95-ВР(зі змінами та доповненнями) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/108/95-вр>
2. Акименко Н.Є. Аналіз динаміки номінальної та реальної заробітної плати населення України / Н.Є. Акименко, А.В. Стельмах // Економічні науки - 3. Фінансові відносини. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/16_ADEN_2010/Economics/67836.doc.htm
3. Бетлій О. Підвищення мінімальної зарплати: чому так раптово та яка ціна для економіки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://voxukraine.org/2016/11/03/minimal-wage-ua/>
4. Вплив підвищення мінімальної зарплати на зайнятість населення: коментар Голови НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://news.dkt.ua/ua/finance/banks/42245?utm_source=news&utm_campaign=oldmain
5. Ковальчук І.В. Економіка підприємства: Навч. посіб. - К.: Знання, 2008. - 679 с. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1924070147505/ekonomika/analiz_efektivnosti_vikoristannya_personalu_produktyvnist_pratsi_sutnist_znachenya_pidvischennya
6. Нова мінімальна зарплата 2017 (з прикладами розрахунку) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vektor.if.ua/articls/2011-10-18-14-34-15/434--2017->
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
8. Фокас Л.М. Підприємництво як чинник подолання безробіття / Л.М. Фокас // Ринок праці зайнятість населення. – 2015. - №3. – с. 37-41.
9. Minimum wage statistics published by Eurostat refer to monthly national minimum wages. [Electronic resource]. – Mode of access : epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/dataset?p_product_code=TPS00155.
10. Main Economic Indicators, Sources and Definitions, Organization for Economic Cooperation and Development, OECD, URL. [Electronic resource]. – Mode of access : <http://stats.oecd.org/mei/default.asp?lang=e&subject=11>.
11. Damian Grimshaw Minimum wage trends during the crisis: The problem of stronger 'minimum wage contours' and weaker unions. Manchester Business School, UK Paper for the Annual Progressive Economy Forum, Theme: Inequality and the crisis March 2014 (draft, incomplete). [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.progressiveeconomy.eu/sites/default/files/papers/Damian%20Grimshaw%20-%20Minimum%20wages%20during%20the%20crisis.pdf>

12. Askenazy, Philippe Minimum wage, exports and growth. *European Economic Review. Elsevier*. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0014292102001873>

References:

1. Zakon Ukrainy „Pro oplatu praci” vid 24.03.1995 # 108/95-VR(zi zminamy ta dopovnennjamy) [Online]. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/108/95-вр>
2. N.Je. Akymenko, A.V. Stel'max. Analiz dynamiky nominal'noji ta real'noji zarobitnoji platy naselennja Ukrainy. *Ekonomični nauky - 3. Finansovi vidnosyny*. [Online]. Retrieved from: http://www.rusnauka.com/16_ADEN_2010/Economics/67836.doc.htm
3. Betlij, O. Pidvyščennja minimal'noji zarplaty: čomu tak raptovo ta jaka cina dlja ekonomiky. [Online]. Retrieved from: <https://voxukraine.org/2016/11/03/minimal-wage-ua/>
4. Vplyv pidvyščennja minimal'noji zarplaty na zajnjatist' naselennja: komentar Holovy NBU [Online]. Retrieved from: https://news.dtk.ua/ua/finance/banks/42245?utm_source=news&utm_campaign=oldmain
5. Koval'čuk, I.V. (2008) *Ekonomika pidpryjemstva: Navč. posib. K.: Znannja*, 679 p. [Online]. Retrieved from: http://pidruchniki.com/1924070147505/ekonomika/analiz_efektivnosti_vikoristannya_personalu_produktyvnist_pratsi_sutnist_znachenja_pidvischennja
6. Nova minimal'na zarplata 2017 (z prykladamy rozraxunku) [Online]. Retrieved from: <http://vektor.if.ua/articls/2011-10-18-14-34-15/434--2017->
7. Oficijnyj sajт Deržavnoji služby statystyky Ukrainy [Online]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>
8. Fokas, L.M. (2015) Pidpryjemnyctvo jak čynnyk podolannja bezrobittja. *Rynok praci zajnjatist' naselennja*, №3, p. 37-41.
9. Minimum wage statistics published by Eurostat refer to monthly national minimum wages. [Online]. Retrieved from: epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/dataset?p_product_code=TPS00155.
10. Main Economic Indicators, Sources and Definitions, Organization for Economic Cooperation and Development, OECD, URL. [Online]. Retrieved from: <http://stats.oecd.org/mei/default.asp?lang=e&subject=11>.
11. Damian Grimshaw Minimum wage trends during the crisis: The problem of stronger 'minimum wage contours' and weaker unions (2014) *Manchester Business School, UK Paper for the Annual Progressive Economy Forum, Theme: Inequality and the crisis*, March 2014. [Online]. Retrieved from: <http://www.progressiveeconomy.eu/sites/default/files/papers/Damian%20Grimshaw%20-%20Minimum%20wages%20during%20the%20crisis.pdf>
12. Askenazy, Philippe "Minimum wage, exports and growth". *European Economic Review. Elsevier*. [Online]. Retrieved from: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0014292102001873>

УДК 330:631.1

Свиноус І.В. д.е.н., професор,
Гура А.М. к.е.н., доцент,
Білоцерківський національний аграрний університет

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОНСУЛЬТАТИВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ АГРАРНОГО РИНКУ

Анотація. В статті розглядаються проблеми формування інформаційно-консультативного забезпечення функціонування суб'єктів аграрного ринку на основі узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду. Дослідженням виявлено, що існуючий стан інформаційного забезпечення аграрного сектору не відповідає сучасним потребам суб'єктів господарювання, державних органів і сільського населення України. Тому необхідно сформувати єдине аграрне інформаційне середовище й розробити автоматизовану інформаційно-аналітичну систему моніторингу агропромислового комплексу України (ІАС «Моніторинг аграрного ринку»), яка б задовольняла інформаційні потреби органів державної влади та неурядових організацій, виробників і переробників сільськогосподарської продукції.

Ключові слова: інформаційно-консультативне забезпечення, сільськогосподарські підприємства, інформаційна система, ефективність.

JEL code classification: Q10

Svinous I.V., doctor of Economics, professor
Gura A.M., PhD, Associate Professor
Bila Tserkva National Agrarian University

FORMATION OF INFORMATION AND CONSULTATIVE SUPPORT OF AGRARIAN MARKET SUBJECT'S FUNCTIONING

Abstract

The article deals with the problems of formation of informational and consultative support of functioning of subjects of the agrarian market on the basis of generalization of domestic and foreign experience. The research revealed that the current state of information provision of the agrarian sector does not correspond to the current needs of economic entities, state bodies and rural population of Ukraine. In the field of development of information and communication technologies and formation of a single information space of the agro-popular market, priority areas are the following: creation of a system of information support of managerial decisions on food supply of the regions (forecasts of macroeconomic indicators, food balances, monitoring of commodity resources, stocks and prices in the food market, etc.); formation of information monitoring system for food quality and safety; creation of a market information system (demand and supply of goods, prices, etc.), which provides information support to participants in the agro-food market: commodity producers, wholesale and retail trade actors, as well as the population; organization of electronic shopping centers and centers.

IAS "Monitoring of the agrarian market" should include three main interrelated portals: informational, trade and marketing. We believe that in this approach, the system will focus on informational flows from regional food markets, agrarian enterprises, consumers, distributive infrastructure and service sectors, sectoral ministries and agencies.

We believe that it is necessary to form a single agrarian information environment and develop an automated informational and analytical system of monitoring of the agro-industrial complex of Ukraine (IAS Monitoring of agrarian market), which would meet the information needs of state authorities and non-governmental organizations, producers and processors agricultural products.

Key words: informational and consultative support, agricultural enterprises, information system, efficiency.

Постановка проблеми. Функціонування продовольчого ринку з використанням

інформаційно-консультаційної системи є одним з пріоритетних напрямів, оскільки

сприяє скороченню тривалості циклу обслуговування, що підвищує реакцію на мінливі умови зовнішнього середовища; сприяє стабілізації відносин із постачальниками; скорочує кількість втрачених продажів шляхом раціонального розміщення й підтримки необхідного рівня товарних запасів, а також знижує транзакційні витрати на всіх етапах руху товару. Крім того, створення єдиної інформаційно-аналітичної системи дасть можливість автоматизувати процес накопичення, зберігання й аналізу даних, що надходять з віддалених джерел, а також забезпечити доступ до даних усіх учасників інформаційного обміну в межах єдиного інформаційного простору, створеного за технологією Інтернет.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та методологічні основи інформаційно-консультативного забезпечення сільськогосподарського виробництва висвітлені в працях таких відомих науковців, як О. М. Бородіна, В. В. Дерлеменко, В. В. Зіновчук, Ю. С. Коваленко, Т. П. Кальна-Дубінюк, І. П. Кудінова, Л. М. Левківська, Б. К. Скірта, С. О. Тивончук, О. В. Ульяновченко, О. В. Чаянов та ін. Проте, зміни ринкового середовища функціонування сільськогосподарських товаровиробників відмагає необхідності адаптування системи інформаційно-консультативного забезпечення.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є розробка теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо формування ефективної системи інформаційно-консультативного забезпечення функціонування господарств корпоративного сектору аграрної економіки.

Виклад основного матеріалу. Заслугує на увагу набутий досвід інформаційно-консультативного забезпечення товаровиробників аграрного сектору на прикладі Франції, де функціонують технічні групи по різних видах сільськогосподарської діяльності. Для прикладу розглянемо виробництво зернових. Принцип функціонування технічної групи «зернові» базується на обміні досвідом між товаровиробниками. Радник Сільськогосподарської палати, який входить до цієї групи, відповідає за

організацію семінарів і надання зовнішніх інформаційних елементів, які забезпечують її діяльність [1].

Окрім цих структур у Франції активну інформаційну роботу проводять міжпрофесійні організації. Наприклад асоціація Interbev створила Центр інформації по м'ясу (CIV) спільно з Національним міжпрофесійним бюро м'яса, тваринництва і птахівництва (OFIVAL). Слід зазначити, що CIV – це асоціація, основною місією якої є забезпечення фахівців інформацією про розведення великої рогатої худоби, овець, кіз, свиней, а також з питань годівлі, санітарної безпеки, охорони навколишнього природного середовища, здоров'я та правильного утримання тварин. Для того, щоби надати максимально об'єктивну інформацію, ця організація співпрацює з незалежними фахівцями, об'єднаними у ради: рада асоціацій споживачів, рада науковців, комітет з питань правильного утримання тварин і навколишнього середовища.

З метою більш ефективного виконання своєї функції CIV застосовує у своїй роботі традиційні навчальні методи, видання документів щодо харчових і санітарних якостей м'яса, а також нових регламентів, матеріалів конференцій, конгресів; бере участь у виставках, а також поширює інформацію по веб-сайту.

Крім того, інформаційні центри існують при вищих аграрних школах: Вища національна агрономічна школа Клермон-Ферран (органічне землеробство), Вища національна сільськогосподарська школа Бордо (сільськогосподарська кооперація) та інші [2].

Важливу роль в інформаційному та консультативному забезпеченні товаровиробників досліджуваної галузі країни відіграє FranceAgriMer – посередник між галузями сільського господарства і державою, а також організатор обміну між ними. Спільно з Міністерством сільського господарства Франції, спеціалізованими професійними радами аграрні підприємства визначають програми навчання. Так, у 2011 р. на ці заходи було витрачено 6 млн. євро. Більше половини навчальних заходів було присвячено питанням стратегічного плану, а саме

факторам конкурентоспроможності галузі та формуванню цін. Було проведено майже десять заходів, що стосувалися багатогалузевих і міжгалузевих проєктів. FranceAgriMer організовує також заходи з підтримки тієї або іншої галузі. Часто вона виступає ініціатором таких компаній і бере участь у їх фінансуванні. Підтримка галузей проявляється і в питаннях експорту: підтримка експортної діяльності, організація аудиторських місій, ознайомлення іноземців із французькою системою організації галузей та продовольчої безпеки [3].

Слід зазначити, що у Франції активно займаються дослідженнями не лише внутрішнього, а й зовнішнього ринку. Так, компанія «Agritel», створена 10 років тому як консалтингова служба для сільськогосподарської та агропродовольчої галузей з питань управління ризиками на ринку, має два офіси: у Парижі – для Західної Європи і в Києві – для Східної Європи, України та Росії. Agritel пропонує спеціалізовані тренінги з управління ризиками ціни, інформаційні й консалтингові послуги: супровід відповідальних за закупівлі; аналіз ринків; специфічні дослідження; аудит і аналіз ризиків на ринку; управління ризиками ціни; моніторинг і контроль ризиків [4].

Використовуючи іноземний, у т.ч. зокрема і французький досвід організації інформаційно-консультаційного забезпечення товаровиробників, в Україні розвивається ринок приватних консультаційних послуг в аграрній сфері. Однак більшість аграріїв не можуть налагодити повноцінну співпрацю з цими структурами. Послуги приватних служб мають достатньо високу ціну і за якістю часто не відповідають вимогам користувачів. На нашу думку, такі служби доцільно створити при державних органах управління та аграрних навчальних закладах, у яких сконцентровано потужний науково-методичний потенціал, сучасні засоби телекомунікацій і найбільш кваліфіковані науково-педагогічні кадри. Нині саме вищі навчальні заклади освіти готові запропонувати широкий спектр послуг: освітні, консультаційні, дослідницькі, інформаційні.

На наше переконання, розробляючи та забезпечуючи стратегію розвитку консуль-

таційних служб в Україні, не потрібно просто копіювати західні підходи, а необхідно науково їх обґрунтовувати й координувати діяльність. Варто наголосити, що незважаючи на прийняту в жовтні 2011 р. Концепцію формування державної системи сільськогосподарського консультування, державна підтримка цих служб практично відсутня [5]. Державне фінансування не передбачає виділення коштів на створення й утримання консалтингових служб, принаймні на етапі їх становлення.

Дослідженням виявлено, що існуючий стан інформаційного забезпечення аграрного сектору не відповідає сучасним потребам суб'єктів господарювання, державних органів і сільського населення України. Саме тому вдосконалення інформаційного забезпечення аграрного ринку України та сільського населення має бути одним із головних пріоритетів державної аграрної та інформаційної політики, а інформатизація аграрного сектору – необхідною складовою аграрної й адміністративної реформ в Україні, адже без удосконалення інформаційної системи аграрного сектору цілі цих реформ не можливо досягти.

Одним з основних джерел забезпечення суб'єктів аграрного ринку офіційною статистичною інформацією є Державна служба статистики України, яка у межах своєї компетенції здійснює збір і опрацювання статистичної інформації, яку можна залучити для характеристики аграрного сектору, з щомісячною, кварталною та річною періодичністю. Основним цільовим призначенням державної статистичної інформації є забезпечення інформаційної підтримки діяльності органів державної влади з метою прийняття ними виважених управлінських рішень. Враховуючи це, значна частина статистичної інформації має макроекономічний характер [6]. Диверсифікація державної статистичної інформації, її аналіз і полегшення доступу до неї можуть відігравати ключову роль у питанні покращання використання її в Україні.

Великі потоки аграрної інформації функціонують також у межах Міністерства аграрної політики та продовольства України. Воно повинно забезпечувати, зокрема, проведення моніторингу, економічного

аналізу рівня й динаміки цін на ринках продовольства, дбати про розвиток інфраструктури науково-консультаційних, інформаційних, правових та інших послуг, що надаються виробникам сільськогосподарської продукції та її споживачам, здійснювати заходи щодо розвитку ринкової інфраструктури аграрного ринку. Однак, з різних причин ця діяльність потребує удосконалення.

Держава вкладає кошти у проведення науково-дослідних робіт із питань інформатизації аграрного ринку науковими установами й освітніми закладами. Водночас постійно реалізуються різні проекти по лінії міжнародних фондів і програм. Необхідно також зазначити, що комерційні структури є активними учасниками аграрного інформаційного простору України та продають великі обсяги інформації [7]. Однак така інформація поширюється не на безкоштовній основі і, звичайно, є доступною не для всіх суб'єктів господарювання.

В аграрному секторі України функціонують потужні інформаційні потоки, проте з різних причин, зокрема і внаслідок відомчих бар'єрів, вони використовуються не зовсім ефективно. За відсутності координації робіт відбувається дублювання у процесі створення деяких інформаційних продуктів. Водночас багато користувачів не можуть вчасно отримати необхідну інформацію. Викликає нарікання якісний стан відомчої статистики та її оперативність. Необхідно посилити також інформаційно-аналітичну підтримку прийняття стратегічно важливих рішень в аграрній політиці. Зазначене свідчить про необхідність комплексного підходу до побудови системи інформаційного забезпечення агропромислового і природоохоронного комплексів України. Така система повинна базуватись на поєднанні принципів централізації (бази даних) і децентралізації (інформаційні потоки), саморозвитку, самоокупності та самофінансування.

Основними недоліками існуючих інформаційних систем агропромислового комплексу є: застарілі технології збору, систематизації, обробки й поширення інформації, що не дає змоги забезпечити її оперативність та надійність; значна частка інфо-

рмації низької якості, яка є застарілою або неструктурованою; обмеженість технічних можливостей доступу до національних і світових інформаційних ресурсів у сільських жителів; відсутність механізмів зворотного зв'язку між сільським населенням і центральними органами державної влади, наукових інституцій тощо; нестача комплексних інформаційних ресурсів ринкового призначення та відсутність механізмів їх оновлення; відсутність ефективного спрямування існуючих інформаційних потоків на обслуговування сільського населення та аграрних підприємств; непристосованість інформації до потреб сільського населення та сільськогосподарських виробників; недостатня інтенсивність обміну інформацією між міжнародними й національними інформаційними центрами; недосконалі механізми формування та поширення відомчої інформації; нестача централізованих структурованих інформаційних ресурсів із вільним доступом, які відкриті широкому колу користувачів; обмежені фінансові ресурси; відсутність державної підтримки сільськогосподарського дорадництва; національні законодавчі акти та стандарти недостатньо гармонізовані з міжнародними.

Тому необхідно сформувати єдине аграрне інформаційне середовище й розробити автоматизовану інформаційно-аналітичну систему моніторингу агропромислового комплексу України (ІАС «Моніторинг аграрного ринку»), яка б задовольняла інформаційні потреби органів державної влади та неурядових організацій, виробників і переробників сільськогосподарської продукції, підтримуючих АПК галузей, установ аграрної освіти і науки, сільського населення, а також всіх інших учасників аграрного сектору України або інших сторін, що пов'язані з ним (у т. ч. різних груп споживачів продукції) на проголошених ООН принципах для забезпечення сталого аграрного розвитку й інтеграції аграрного сектору України до світового економічного простору.

Програмне забезпечення для автоматизованого моніторингу має забезпечувати збір, зберігання, перетворення, аналіз, моделювання та доставку інформації в про-

цесі роботи над завданнями, які пов'язані з прийняттям рішень на основі фактичних даних, і реалізувати: платформу, що сприятиме розв'язанню завдань, які виникають в аграрному секторі на всіх рівнях адміністративної, виробничої та організаційної ієрархії; зв'язок технологічних і соціально-економічних процесів, а також виробничих і соціальних структур з організаційною стороною сільських територій; функції окремих ланок і об'єктів у цілісну систему, з урахуванням впливу зовнішніх факторів на результат функціонування об'єктів і суб'єктів сільського господарства на різних рівнях; аналіз впливу зовнішніх факторів на функціонування аграрних установ на всіх рівнях; об'єднання в єдину систему знань з технологій, організації, споживання, розподілу, збуту й управління; інструментарій для оцінки рішень за багатьма критеріями.

Забезпечення функціонування ІАС «Моніторинг аграрного ринку», керування його середовищем та управління повноваженнями його користувачів покладається на інформаційно-аналітичний центр. Функціонування ІАС забезпечується низкою організаційних заходів щодо підготовки для інформаційно-аналітичного центру спеціалістів з підтримки експлуатації системи. Для цього персонал, який забезпечує експлуатацію ІАС, має пройти відповідне навчання, спеціальну підготовку з експлуатації ПЕОМ і програмного забезпечення системи для самостійної роботи з інформаційно-аналітичним інструментарієм моніторингу соціально-економічних показників аграрного комплексу України.

Створення інформаційно-аналітичної системи з великою кількістю економіко-статистичних показників вимагає чіткої структури програмного комплексу. Найкращим вибором при цьому є використання технології клієнт-сервер. За цією технологією всі дані загального використання зберігаються на сервері під управлінням спеціального програмного забезпечення. Запропоновані підходи до побудови автоматизованої бази даних дають змогу об'єднати економіко-статистичні показники з різномірних статистичних форм і звітів в єдине інформаційне середовище.

У сфері розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та формування єдиного інформаційного простору агропродовольчого ринку пріоритетними напрямками є такі: створення системи інформаційної підтримки управлінських рішень з питань продовольчого забезпечення регіонів (прогнози макроекономічних показників, продовольчі баланси, моніторинг товарних ресурсів, запасів і цін на ринку продовольства і т.д.); формування системи інформаційного моніторингу якості та безпеки продовольства; створення системи ринкової інформації (попит і пропозиція товарів, ціни тощо), що забезпечує інформаційну підтримку учасників агропродовольчого ринку: товаровиробників, суб'єктів оптової та роздрібною торгівлі, а також населення; організація електронних торговельних майданчиків і центрів.

ІАС «Моніторинг аграрного ринку» повинна включати в себе три основних взаємопов'язаних портали: інформаційний, торговельний і маркетинговий. Вважаємо, що за такого підходу система концентруватиме інформаційні потоки з регіональних продовольчих ринків, підприємств аграрного сектору, споживачів, підприємств розподільчої інфраструктури та сфери послуг, галузевих міністерств і відомств.

Враховуючи зарубіжний досвід, уявляється доцільним створити на національному рівні самостійні інформаційно-консалтингові центри, які на професійній основі могли б надавати послуги багатьом регіональним оптовим продовольчим ринкам і розподільчим центрам продовольства. Водночас великі міжрегіональні оптові продовольчі ринки могли б створювати власні інформаційно-консалтингові служби та користуватись їх послугами, а також розглядати, як можливий напрямок, розвиток ІКС-електронної торгівлі.

Початок розробки і впровадження інформаційних технологій в АПК України припав на кінець 70-х років ХХ ст., коли завершився період автоматизованих систем управління і з'явилися перші персональні електронно-обчислювальні машини виробництва ІВМ. Освоєння цих технологій почалось у 80-х роках, а на початку 90-х років минулого століття у зв'язку з рефор-

муванням економіки інформаційні технології зазнали змін. З 1998 р. з розвитком інформаційних процесів і глобалізацією економічних відносин інформаційні технології вийшли на новий щабель розвитку.

Слід зазначити, що необхідною умовою підвищення конкурентоспроможності продукції в сучасних умовах є оперативність, достовірність та ефективність використання ринкової інформації на основі сучасних технологій і можливостей електронної торгівлі. Тому для розвитку електронної торгівлі важливою є наявність об'єктивної інформації про ситуацію на продовольчому ринку для оперативного втручання у процеси міжрегіонального товарообміну і стабілізації цін.

Отже, важливим завданням державних інститутів регулювання економічних відносин на агропродовольчому ринку є створення інформаційної служби з метою забезпечення необхідних умов для зниження витрат у системі товароруку для всіх учасників ринку, а також формування правил гри для ефективної роботи ринкових інститутів регулювання. Закордонний досвід застосування механізмів державного регулювання та саморегулювання у цій сфері переконує, що тут закладено суттєві резерви підвищення конкурентоспроможності продукції. Ефективність створення і функціонування інформаційно-аналітичних служб у значній мірі залежить від раціонального поєднання методів державного регулювання та саморегулювання, їх відповідності характеру і специфіки розвитку ринкових відносин [8].

З метою сприяння розвитку інформаційно-консультаційних груп на рівні регіонів необхідно забезпечити виконання таких завдань: формування інформаційної

інфраструктури товаропровідної мережі; прогнозування впровадження нових технологій у процесі руху товару; розробка законодавчої та нормативної бази, що стимулює учасників інформаційного ланцюга до більш раціонального використання своїх ресурсів, оптимізації логістичних процесів; опрацювання рекомендацій щодо оптимальних схем руху товару в регіоні та за його межами; розробка методичних рекомендацій та створення в системі товарних ринків інформаційно-аналітичних структур, що спеціалізуються на інформаційній та консультаційній підтримці на ринку продовольства.

Висновки. Для розвитку інформаційно-консультаційних центрів (ІКЦ) держава повинна вжити такі заходи: створення пільгових умов для інвестування в інфраструктуру ІКЦ та для користувачів його послугами; створення відповідних структур, розробка нормативно-правової бази.

У плані законодавчої підтримки діяльності ІКЦ вимагають розробки такі нормативно-правові документи, як положення про Інформаційно-консультаційний центр, інструкції з документообігу, системи оподаткування на період створення й окупності ІКЦ.

Для того щоб ІКЦ в Україні стали невід'ємними елементами логістичних ланцюгів постачання, необхідно: удосконалювати якість і конкурентоспроможність комплексу послуг, що надаються ІКЦ; надавати державну підтримку у вигляді розробки законодавчих актів і податкового стимулювання; продовжувати інформаційну та просвітницьку роботу з метою підготовки клієнтів і постачальників до нових методів роботи.

Список літератури:

1. Свідовський А. М. Про математичну коректність кривих попиту і пропозиції / А. М. Свідовський, І. А. Оносова // Торгівля і ринок України. – Донецьк: ДонДУЕТ. – 2000. – С. 171–178.
2. Рылько Д. Проблемы и противоречия развития мировой агропродовольственной системы / Д. Рылько, В. Демьяненко // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. – № 8. – С. 47–53.
3. Копитець Н. Г. Функціонування системи збуту продукції скотарства: теоретико-практичний аспект: монографія / Н. Г. Копитець. – К.: Інститут аграрної економіки, 2007. – 210 с.
4. Маркетинг / Упоряд., вступ. ст. А. І. Кредисова. – К.: Україна, 1994. – 399 с.
5. Ляшенко Г. П. Кон'юнктурні дослідження на світових ринках / Г. П. Ляшенко, Л. Л. Лазерник. – Ірпінь: Академія ДНС України – 2003. – 272 с.
6. Бурцев В. В. Совершенствование системы управления сбыта продукции / В. В. Бурцев // Маркетинг в России и за рубежом. – 2002. – №6. – С. 57–68, с. 67

7. Паска І.М. Функціонування роздрібних продовольчих ринків, як елемента інфраструктури агропродовольчого ринку. Вісник ХНТУСГ 2012 №125 с. 210-215
8. Шевлягина Е. А. Новые направления развития продовольственного рынка в мире и в США / Е. А. Шевлягина // США-Канада: экономика, политика, культура. – 2007. – № 11. – С. 113–127.
9. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: [Монографія] / за ред. З.С. Варналія. – К.: НІСД, 2007. – 768 с.
10. Конституція України // Відом. Верховної Ради України. – 1996. - №30. – ст. 141. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

References:

1. Svldovskiy, A. M. (2000) Pro matematichnu korektnist krivih popitu i propozitsii / A. M. Svldovskiy. *Torgivlya I rinok UkraYini.* – Donetsk: DonDUET, P. 171–178. [in Ukrainian]
2. D. Rylko, V. Demyanenko (2000) Problemy i protivorechiya razvitiya mirovoy agroprodovolstvennoy sistemyi, *Mirovaya ekonomika i mezhdunar. otnosheniya*, № 8, p. 47–53. [in Ukrainian]
3. Kopitets, N. G. (2007) Funktsionuvannya sistemi zbutu produktiii skotarstva: teoretiko-praktichniy aspekt: mono-graflya, K.: *Institut agrarnoi ekonomiki*, 2007, 210 p. [in Ukrainian]
4. Kredisova, A.I. (1994) *Marketing, K.: Ukraina*, 1994, 399 p [in Ukrainian]
5. Lyashenko, G. P. (2003) Kon'yunkturaln doslidzhennya na sylvovih rinkah, *IrpIn: Akade-mlya DNS Ukraini*, 272 p. [in Ukrainian]
6. Burtsev, V.V. (2002) Sovershenstvoanie sistemyi upravleniya sbyita produktsii. *Marketing v Rossii i za rubezhom*, № 6, p.57-68, p.67 [in Russian]
7. Paska, I.M. (2012) Funktsionuvannya rozdrilnih prodovolchih rinkiv, yak elementa Infrastrukturi agroprodovolchogo rinku. *Visnik HNTUSG*, 125 p. 210-215 [in Ukrainian]
8. Shevlyagina, E. A. (2007) Novyye napravleniya razvitiya prodovolstvennogo ryinka v mire i v SShA. *SShA-Kanada: ekonomika, politika, kultura*, №11, p. 113–127. [in Russian]
9. Varnalij, Z.S. (2007) Derzhavna regionalna polittika Ukraini: osoblivosti ta strategichni prloriteti: [Monograflya], K.: *NISD*, 768 p. [in Ukrainian]
10. Konstitutsiya Ukrainu (1996) Vidom. Verhovnoi Radi Ukrainu, № 30, st. 141, [Online]. Access mode: <http://zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-vr> [in Ukrainian]

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 332.2

Грещук Г.І., к.е.н., доцент
Львівський національний аграрний університет

РОЛЬ ЗЕМЛЕВПОРЯДНОГО МЕХАНІЗМУ В ЗАГАЛЬНІЙ СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ АГРОСФЕРИ

Анотація. У статті досліджено сучасну систему землевпорядкування в Україні. Визначено основні засади реалізації землевпорядного механізму в загальній системі управління земельними ресурсами агросфери. Сформульовано основні принципи ефективного функціонування землевпорядного механізму в загальній системі управління земельними ресурсами агросфери. Розкрито місце та обґрунтовано роль землевпорядного механізму в загальній системі управління земельними ресурсами агросфери на основі врахування інструментально-методичного апарату його реалізації.

Ключові слова: землевпорядний механізм, управління, земля, інструментально-методичний апарат, система, земельні ресурси, агросфера.

JEL Code classification: Q24, Q28, R51

*H. Hreshchuk, Ph.D. in economics,
associate professor, department of Geodesy and Geoinformatics,
Lviv National Agrarian University*

THE ROLE OF LAND MANAGEMENT MECHANISM IN THE OVERALL SYSTEM OF MANAGEMENT OF AGROSPHERE LAND RESOURCES

Summary. It is proved that the main mechanism that provides and realizes the results of cadastral activity in the country is the land management - as a system of state and private measures aimed on implementing of land legislation, regulation of development of land tenure and land use, rational use of agrosphere land resources. This article explores the modern system of land management in Ukraine. Defined principles of realization of land management mechanism in the general system of land resources management of the agrosphere on the basis of taking into account the instrumental-methodical apparatus of its implementation. Formulated the basic principles of efficient functioning of the land management mechanism in the general system of land resources management of the agrosphere. Based on the generalization and improvement of the theoretical positions, experience in planning, organizing and conducting cadastral and land management works, the place and role of the land management mechanism in the general system of land resources management in the agrosphere in Ukraine have been determined, the goals, tasks, structure and content of the land management mechanism have been determined. Proved that land management mechanism based on public land transformation strategy must have a concept of development, take into account the objectives and instrumental and methodological apparatus for its implementation.

Key words: land management mechanism, management, land, instrumental-methodical apparatus, system, land resources, agrosphere.

Постановка проблеми. В умовах проведеної аграрної реформи в Україні землевпорядкування залишається найважливішою складовою частиною її господар-

ського механізму. За допомогою землевпорядкування ґрунтовно реалізуються: державне управління земельними ресурсами, перерозподіл земель, реформування

земельних відносин, впровадження нових форм господарювання на землі, організація ефективного використання та охорони земель, внутрішньогосподарський устрій території відповідних сільськогосподарських угідь [1]. На сьогодні при трансформації національних галузей до ринкової економіки роль землевпорядкування в державі зростає. Вирішення нових землевпорядних проблем вимагає вдосконалення наукових підходів, розгляду теоретико-методичних аспектів та основних принципів сучасного землеустрою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі теоретичні положення сучасного землевпорядкування протягом останніх років розкривалися в роботах таких вітчизняних та зарубіжних учених, як А.П. Вервейко, С.Н. Волков, Д.С. Добряк, В.Ф. Колмиков, А.С. Попов, М.Г. Ступень, А.М. Третяк, В.Н. Хлистун, А.І Черкашина та ін. Доцільно зауважити, що окремі аспекти зазначеної проблеми залишаються недостатньо розкритими та потребують нових теоретико-методичних підходів до їх вирішення.

Цілі статті. Метою статті є визначення місця та обґрунтування ролі землевпорядного механізму в загальній системі управління земельними ресурсами агросфери.

Виклад основного матеріалу. Одним з основних механізмів здійснення земельної політики, регулювання земельних відносин, управління земельними ресурсами та раціонального їх використання є землевпорядкування. З метою визначення місця та ролі землевпорядного механізму в загальній системі управління земельними ресурсами доцільно розглянути поняття землевпорядкування. Під землевпорядкуванням розуміється система юридичних, економічних і технічних заходів, спрямованих на регулювання та вдосконалення земельних відносин, підвищення ефективності використання та охорони земель, збереження і поліпшення якості довкілля [2; 3].

З огляду на роль землевпорядкування в якості важеля, за допомогою якого держава регулює земельні відносини, С.М. Волков дає наступне визначення землевпорядкування: «...визначений законом процес з технічного, економічного і юридичного

оформлення відведення та вилучення земель, утворення нових, впорядкування існуючих і визначення меж спеціальних земельних фондів, землеволодінь і землекористувань, внутрішньою структурою їх території, покликаний привести використання землі у відповідність з існуючим земельним ладом» [4].

Оскільки досі існує певна неоднозначність в підходах до трактування понять «землеустрою» та «землевпорядкування», сьогодні, в період суттєвих змін у формуванні та розвитку земельних відносин на території нашої країни, виникла необхідність їх наукового обґрунтування та визначення їх ролі в системі суспільно-економічних відносин в Україні. Вважаємо за доцільне вживати терміни «землеустрій» та «землевпорядкування» наступним чином: коли мова йде про заходи, спрямовані на регулювання земельних відносин, організацію певних територій, то доцільно вживати термін «землеустрій»; якщо ж мова йде про процес перетворення земельних відносин, зміну якісних чи кількісних показників їх розвитку та організації ефективного використання земельних ресурсів, то доречно використовувати поняття «землевпорядкування».

Сучасне землевпорядкування, як соціально-економічне явище, має глибокі історичні корені. Ще в XVII ст. воно вирішувало межові, статистичні, картографічні, земельно-облікові та інші завдання. Незважаючи на соціально-економічні трансформації, вирішення цих питань завжди залишалось актуальним. Вивчення особливостей землевпорядкування в різних соціально-економічних формаціях свідчить, що на всіх етапах трансформації земельних відносин, землевпорядкування в Україні розвивалось у двох напрямках: з одного боку, – як наукова дисципліна, що вивчає закономірності функціонування і організації землекористування; а з іншого, – як практична галузь господарювання. Воно завжди захищало існуючий в державі земельний устрій і було важливим інструментом регулювання земельних відносин. Загальні аспекти землевпорядного механізму в загальній системі управління земельними ресурсами агросфери, регулювання земе-

льних відносин забезпечувалися відповідними законодавчими актами і технічними інструкціями, підтримувалися надійним фінансуванням.

Якщо виходити з того, що землевпорядний механізм є комплексом інструментів та методів щодо інвентаризації земель, планування землекористування, встановлення (відновлення) і закріплення меж об'єктів землевпорядкування, проведення інших землевпорядних заходів, спрямованих на підвищення ефективності використання та охорони земель, і передбачає відповідні предпланові, передпроектні й проектні розробки з організації використання і охорони земель. Узагальнюючи існуючі теоретичні розробки та багаторічний досвід проведення землевпорядкування, можна сформулювати такі основні принципи його ефективного функціонування:

- загальнодержавний характер;
- суспільна необхідність в частині реалізації господарського механізму країни щодо встановлення порядку в сфері регулювання земельних відносин, організації та облаштування території;
- забезпечення законності при проведенні земельних перетворень;
- врахування громадських інтересів та інтересів землекористувачів при проведенні землевпорядних заходів;
- врахування природних, економічних і соціальних умов;
- пріоритет природоохоронного і сільськогосподарського землекористування при перерозподілі земель;
- комплексний характер організації території та виробництва;
- забезпечення сталості землекористування;
- взаємозалежність земельних перетворень з механізмом економічного стимулювання ефективного використання та охорони земель;
- створення максимально сприятливих умов для життя, праці і побуту сільського населення;
- економічна, екологічна та соціальна ефективність землевпорядних заходів тощо.

Всі наведені принципи повинні реалізуватися комплексно та структуровано.

Основною метою функціонування землевпорядного механізму в загальній системі управління земельними ресурсами є завершення земельної реформи, внаслідок чого передбачається підвищення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення, створення умов для збільшення соціального, інвестиційного і продуктивного потенціалу землі в сільській місцевості, перетворення її в потужний самостійний фактор економічного зростання за рахунок якого буде забезпечено високоефективний сталий соціально-економічний розвиток земельних ресурсів агросфери і вирішення природоохоронних проблем [7].

У процесі реалізації землевпорядного механізму в загальній системі управління земельними ресурсами агросфери потрібно вирішити наступні завдання:

- підвищити важливість використання земель сільськогосподарського призначення для забезпечення продовольчої безпеки країни та розвитку її економіки, посилення ролі землі як засобу виробництва в сільському і лісовому господарстві;
- впорядкувати земельні перетворення в агросфері країни з урахуванням того, що земля стала об'єктом власності та інших прав на землю, нерухомістю і об'єктом ринкового обігу;
- найбільш повне, ефективне та екологічно безпечне використання всіх земель сільськогосподарського призначення, придатних для рентабельного виробництва сільськогосподарської продукції;
- створення територіальних умов для консолідації земельних ділянок, поліпшення їх обробки засобами, які забезпечують збереження земель та їх залучення в сільськогосподарське виробництво;
- відновлення порушених і деградованих земель та приведення їх у стан, придатний для використання в сільськогосподарському виробництві;
- забезпечення переходу переважно до еколого-економічних методів управління землями сільських територій, екологізації землекористування, підвищення економічної, екологічної та соціальної ефективності використання сільськогосподарських угідь на основі впрова-

дження науково-обґрунтованих систем ведення сільського господарства і адаптивно-ландшафтних систем землеробства, впровадження в практику законодавчо встановлених методів економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель [4].

Основні інструменти та методи реалізації землевпорядного механізму в загальній системі управління земельними ресурсами агросфери повинні мати відповідну ієрархічність (послідовність), технологічний взаємозв'язок, правову, економічну, екологічну, соціальну та інженерно-технічну обґрунтованість. Важливою складовою теоретичних положень сучасного землевпорядного механізму є організаційно-територіальні, економічні та еколого-енергетичні засади підвищення ефективності використання земельних ресурсів аграрного сектора країни.

Організаційно-територіальні засади припускають оптимізацію землевпорядного механізму, усунення територіальних недоліків, встановлення оптимального розміру господарства і раціоналізацію розміщення, визначення оптимального складу і співвідношення у структурі сівозмін та сільськогосподарських земель, облаштування їх території, обґрунтування оптимального співвідношення розмірів території і виробництва.

Економічні засади підвищення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення включають оптимізацію спеціалізації сільськогосподарського виробництва, заходи щодо підвищення родючості земель і врожайності сільськогосподарських культур, зниження витрат на їх виробництво шляхом поліпшення організаційно-територіальних умов використання земель.

Еколого-енергетичні засади містять вирішення питань щодо екологізації земле-

користування при організації земель і сівозмін та введенні еколого-технологічних і енергетично ефективних сівозмін [8].

У словнику-довіднику «Землевпорядкування, використання і охорона земельних ресурсів» дається визначення поняття «управління земельними ресурсами» як «цілеспрямований вплив на систему організації використання і охорони землі на певній території, що забезпечує досягнення правових, виробничих, соціальних і екологічних цілей в інтересах розвитку національної економіки. Включає планування використання земель, зонування земель, районування та нормування земель сільськогосподарського призначення, землевпорядкування, моніторинг земель, державний земельний кадастр» [9].

Управління земельними ресурсами, на думку Л.М. Бойко, являє собою «систематичний, свідомий, цілеспрямований вплив держави і суспільства на земельні ресурси шляхом використання об'єктивних закономірностей і тенденцій у використанні земельних ресурсів для забезпечення їх ефективного функціонування» і складається із сукупності функцій системи управління в які включаються: земельний кадастр і моніторинг, прогнозування й планування, землевпорядкування, регулювання земельних відносин, контроль (рис. 1).

Процес управління земельними ресурсами агросфери повинен ґрунтуватися на землевпорядкуванні, державному земельному кадастрі, державному моніторингу земель. У свою чергу, землевпорядний механізм в загальній системі державного управління земельними ресурсами агросфери здійснюється через вивчення, оцінку якості та інвентаризацію земель, планування їх раціонального використання і охорони, експертизу землевпорядної документації, державний нагляд тощо.

Рис. 1. Загальна схема управління земельними ресурсами

Джерело: [10].

Ведення державного земельного кадастру та державного реєстру речових прав на нерухоме майно ґрунтується на державному кадастровому обліку, державній кадастровій оцінці і кадастровій діяльності. У свою чергу, остання зводиться до проведення кадастрових робіт, метою яких є підготовка документів для кадастрового обліку об'єкта нерухомості, отриманих в результаті формування об'єкта нерухомості. Отже, місце землевпорядного механізму в загальній системі управління земельними ресурсами агросфери можна представити у вигляді схеми (рис. 2).

Сучасний землевпорядний механізм в цілому повинен базуватися на чітко розробленій стратегії земельних перетворень і мати науково-обґрунтовану концепцію свого розвитку, бути дієвим інструментом держави в управлінні земельними ресурсами агросфери, регулюванні земельних відносин, реформуванні аграрного сектора, вирішенні комплексу екологічних, соці-

льних, економічних й інших питань та виконуватись у плановому порядку з використанням новітніх картографічних матеріалів, даних ґрунтових, геоботанічних та інших досліджень, кадастрової оцінки земель та геоінформаційних технологій.

Важливу роль в організації раціонального використання та охорони земель має відігравати внутрішньогосподарський інструментарій землевпорядного механізму, в процесі якого створюються територіальні умови раціонального ведення господарства, енерго- і ресурсозбереження, екологізації землекористування, поліпшення життя, праці і побуту сільського населення. В процесі застосування такого інструментарію вирішуються питання оптимізації, впорядкування розміщення сталих територіальних елементів сільського господарства з метою підвищення ефективності, використання і охорони земель.

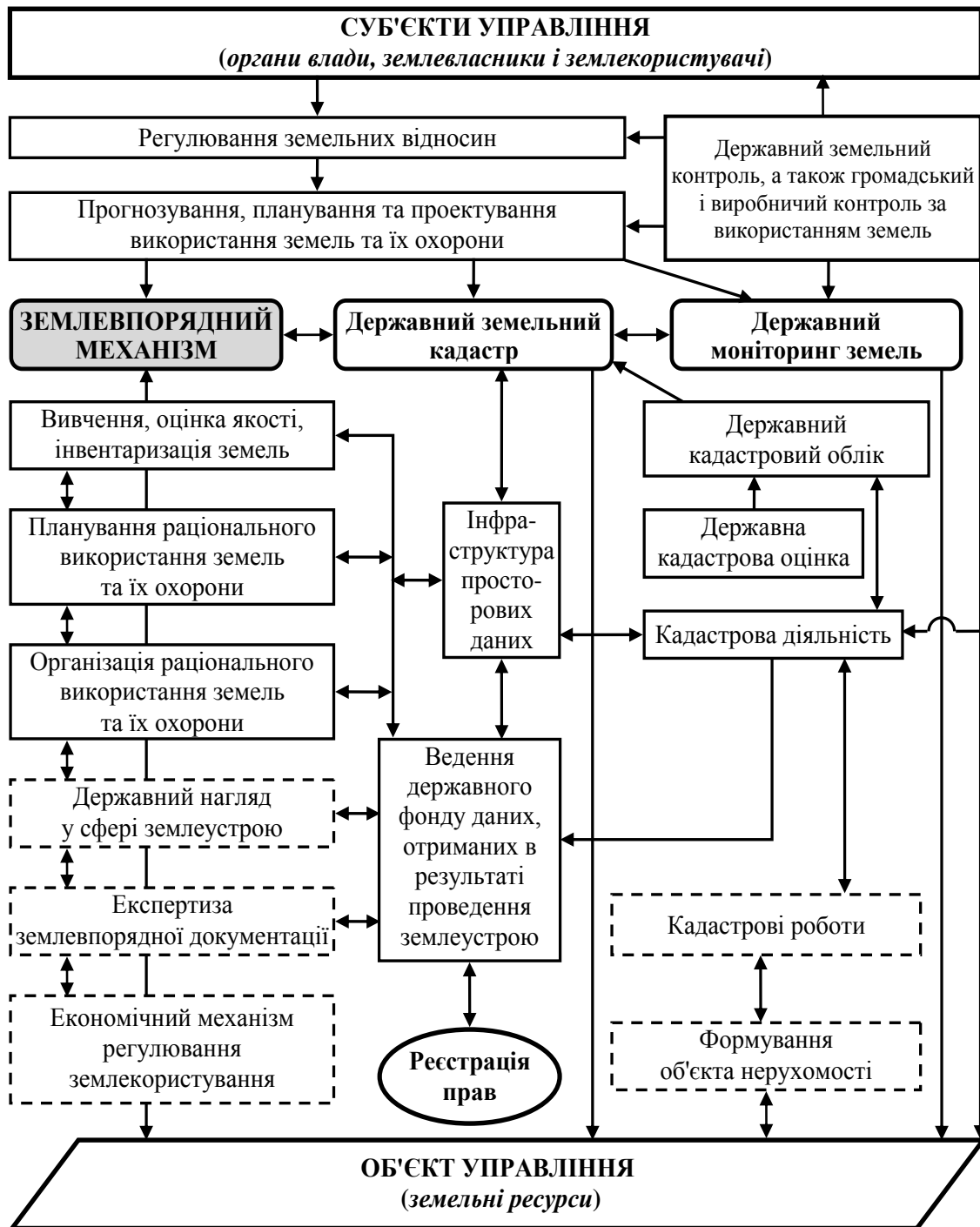

Рис. 2. Місце та роль земельпорядного механізму в загальній системі управління земельними ресурсами агросфери в Україні

Джерело: сформовано на основі [11].

Практично кожна сільськогосподарська організація повинна мати сучасні проектні розробки з внутрішньогосподарського земельпорядкування, які, в більшості випадків, на сьогодні відсутні. Внутрішньогосподарський інструментарій земельпорядного механізму забезпечує приведення просторової організації території сільсько-

господарських організацій у відповідність до їх ресурсного потенціалу, з урахуванням охорони земель та запобігання деградації та порушенню природних ландшафтів. Він обґрунтовує раціональне розміщення виробничих підрозділів, господарських центрів, внутрішньогосподарських доріг, інших об'єктів інженерного облад-

нання території, сільськогосподарських земель і сівозмін, створює сприятливі умови для впровадження прогресивних систем землеробства і вирішення інших загальногосподарських завдань. За допомогою внутрішньогосподарського інструментарію землевпорядного механізму визначаються шляхи підвищення ефективності використання та охорони сільськогосподарських земель, матеріальних, трудових та інших ресурсів господарства, внутрішньогосподарської організації сільськогосподарського виробництва.

За допомогою міжгосподарського інструментально-методичного апарату землевпорядного механізму встановлюються площа землекористування, межі ділянок на місцевості, усуваються зовнішні територіальні недоліки, розробляються проекти створення нових, упорядкування існуючих землекористувань і виведення земельних ділянок з обігу.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що в умовах проведеної в країні аграрної реформи землевпорядний механізм є дієвим інструментом реалізації державної політики у сфері управління земельними ресурсами, регулювання земельних відносин, організації використання і охорони земель. Крім того, землевпорядний механізм відіграє важливу роль у досягненні продовольчої безпеки країни, створюючи організаційно-територіальні, економічні та еколого-енергетичні засади

організації сільськогосподарського виробництва, підвищення ефективності використання та охорони земель сільськогосподарського призначення. Землевпорядний механізм знаходиться в постійній еволюції відповідно до рівня розвитку продуктивних сил, громадських, соціально-економічних і земельних відносин, є частиною економічного механізму країни з організації сільськогосподарського виробництва.

На підставі узагальнення та вдосконалення теоретичних положень, досвіду планування, організації та проведення кадастрових і землевпорядних робіт визначено місце та роль землевпорядного механізму в загальній системі управління земельними ресурсами агросфери в Україні, визначено цілі, завдання, структура та зміст землевпорядного механізму. Доведено, що основним механізмом, який забезпечує і реалізує результати кадастрової діяльності в країні є землевпорядкування, як система державних і приватних заходів спрямованих на здійснення земельного законодавства, регулювання розвитку землеволодіння та землекористування, раціональне використання земельних ресурсів агросфери. Землевпорядний механізм, що базується на державній стратегії земельних перетворень, повинен мати концепцію свого розвитку, враховувати завдання та інструментально-методичний апарат його реалізації.

Список літератури:

1. Новаковський Л.Я. Земельна реформа і землеустрій в Україні / Новаковський Л.Я., Третяк А.М., Добряк Д.С. – К.: ЦЗРУ, 2001. – 138 с.
2. Кривов В.М. Основи землевпорядкування: [навч. посіб. для вищ. навч. закл. II–IV рівнів акредитації] / Кривов В.М., Тихоненко Р.В., Гетманчик І.П. – К.: Урожай, 2008. – 324 с.
3. Землеустрій [Електронний ресурс] / Вікіпедія. – 2017. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B5%D0%BC%D0%BB%D0%B5%D1%83%D1%81%D1%82%D1%80%D1%96%D0%B9>
4. Волков С.Н. Землеустройство: [учебник] / С.Н. Волков. – М.: ООО «Альтаир», 2013. – 992 с.
5. Закон України «Про землеустрій» від 22.05.2003 №858-IV / Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 36. – Ст. 282.
6. Колмыков А.В. Землеустроительное обеспечение организации рационального использования земель сельскохозяйственного назначения: [монографія] / А.В. Колмыков – Горки: БГСХА, 2013. – 337 с.
7. Третяк А.М. Землевпорядне проектування: теоретичні основи і територіальний землеустрій: навч. посіб. – К.: ТОВ «ЦЗРУ», 2008. – 576 с.
8. Теоретичні засади землеустрою: навч. посіб. / Л.М. Перович, В.М. Сай, М.С. Маланчук. – Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2015. – 236 с.
9. Землеустройство; использование и охрана земельных ресурсов: словарь-справочник / В.П. Троицкий, С.Н. Волков, И.М. Зак, Г.П. Мияев, А.А. Варламов. – М.: ГУЗД997. – 192 с.
10. Бойко Л.М. Регулювання земельних відносин у сільському господарстві: [монографія] / Л.М. Бойко. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 316 с.

11. Черкашина А.И. Землеустроительное обеспечение кадастровой деятельности в Пермском крае (Экономика и организация): дис. ... кандидата экон. наук: 08.00.05 / Черкашина Анна Игоревна. – Москва, 2011. – 205 с.

Reference:

1. Novakovskiy L.Ia., Tretiak A.M., Dobriak D.S. (2001) Zemelna reforma i zemleustrii v Ukraini. K.: TsZRU, 138 p. [in Ukrainian]
2. Kryvov V.M., Tykhonenko R.V., Hetmanchuk I.P. (2008) Osnovy zemlevporiadkuvannia: [navch. posib. dlia vishch. navch. zakl. II–IV rivniv akredytatsii]. K.: Urozhai, 324 p. [in Ukrainian]
3. Zemleustrii. *Vikipediia* [Online] Retrieved from: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B5%D0%BC%D0%BB%D0%B5%D1%83%D1%81%D1%82%D1%80%D1%96%D0%B9> [in Ukrainian]
4. Volkov, S.N. (2013) Zemleustroistvo: [uchebnyk]. M.: OOO «Altayr», 992 p. [in Russian]
5. Zakon Ukrainy «Pro zemleustrii» vid 22.05.2003 №858-IV (2003). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, № 36, p. 282. [in Ukrainian]
6. Kolmykov, A.V. (2013) Zemleustroytelnoe obespechenye orhanyzatsyy ratsyonalnoho yspolzovanyia zemel selskokhoziaistvennoho naznachenyya: [monohrafiia]. Horky: BHSkHA, 337 p. [in Russian]
7. Tretiak, A.M. (2008) Zemlevporiadne proektuvannia: teoretychni osnovy i terytorialnyi zemleustrii: navch. posib., K.: TOV «TsZRU», 576 p. [in Ukrainian]
8. L.M. Perovych, V.M. Sai, M.S. Malanchuk. (2015) Teoretychni zasady zemleustroi: navch. posib. Lviv: Vyd-vo Lviv. politekhnyky, 236 p. [in Ukrainian]
9. V.P. Troytskyi, S.N. Volkov, Y.M. Zak, H.P. Myiaev, A.A. Varlamov. Zemleustroistvo; yspolzovanye y okhrana zemelnykh resursov: slovar-spravochnyk. M.: HUZD997, 192 p. [in Russian]
10. Boiko, L.M. (2011) Rehuliuвання земельних відносин у сільському господарстві: [monohrafiia]. K.: NNTs IAE, 316 p. [in Ukrainian]
11. Cherkashyna, A.Y. (2011) Zemleustroytelnoe obespechenye kadaastrovoi deiatelnosti v Permskom krae (Ekonomyka y orhanyzatsyya): dys. ... kandydata экон. наук: 08.00.05 / Cherkashyna Anna Yhorevna. Moskva, 205 p. [in Russian]

УДК 004:338.48

Домашенко С.В., к.ф.-м.н., доцент
Запорізький національний технічний університет

РЕГІОНАЛЬНА ГЕОІНФОРМАЦІЙНА СИСТЕМА ЯК СКЛАДОВА УПРАВЛІННЯ ТУРИЗМОМ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

Анотація. У статті проведений аналіз використання інформаційних технологій підприємствами туристичної діяльності Запорізького регіону. Запропоновано створення регіональної туристичної геоінформаційної системи, реалізованої за допомогою бізнес-карт як перспективної інформаційної складової регіонального управління туризмом.

Ключові слова: інформаційні технології, геоінформаційні системи, туризм, туристична діяльність.

JEL code classification: L 86

S. Domashenko, Ph.D., Associate Professor
Zaporozhye National Technical University

REGIONAL GEOINFORMATION SYSTEM AS A COMPONENT OF TOURISM MANAGEMENT IN ZAPORIZHZHYA REGION

At the present stage of the development of the world tourism market, information technology and software are becoming increasingly popular. People are increasingly using the Internet and other software products for self-acquaintance with the tourism industry, getting full information about tourist sites and creating their own travel routes for various types of tourism.

Zaporizhzhya region has a large number of unique tourist resources, but the creation of tourist products on their basis is not enough for the successful development of the tourist industry. The key point is informing the tourists about products available in the area and ways they can be obtained.

As the analysis has shown, today there is a large number of unstructured ramified information on tourism facilities and tourist services in Zaporizhzhya region. The possibilities of the Internet for popularizing the tourist product of Zaporizhzhya region are used by enterprises not in full variety. A promising solution to this problem is the creation of a functional geoinformation tourist system, which includes a single database on the regular renewal of the resort and tourist complex of the Zaporizhzhya region.

The study of the level of use of information technologies in the tourist business of the Zaporizhzhya region has proved the advisability of creating a regional tourist geoinformation portal that will serve as a source of spreading of objective, complete and reliable information about the tourist and recreational potential of the region. It will allow to solve effectively many problems of tourism management in the region, increase its competitiveness and facilitate the inflow of tourists from other regions and foreign tourists. Tourist GIS, implemented with the help of business cards, can become a popular and useful resource both for people who want to relax, and for organizations that provide this service.

Key words: information technologies, geoinformation systems, tourism, tourist activity.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку світового туристичного ринку все більшого поширення набувають інформаційні технології і програмні засоби. Запорізька область має значний курортно-рекреаційний та туристичний потенціал, але для успішного розвитку туристичної галузі недостатньо створення на його основі туристичного продукту. Важливе значення має забезпечення інформованості туриста про те, які є в області туристичні продукти та як їх можна одержати. Тому детального аналізу потребує проблема використання інформаційних технологій для

просування туристичного продукту регіону, причому не тільки стосовно туристичних підприємств, а й туристичного комплексу регіону в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, присвячені застосуванню інформаційних технологій в туризмі розглядаються в ряді праць українських та зарубіжних науковців, серед яких: Бабарицька В., Голод А., Малиновська О., Мельнікова Н., Любцева О.О., Мальська М.П., Морозов М., Мельниченко С., Худо В. та інші [1-4]. В цих роботах розглянуто вплив інформаційних технологій на туристичне

виробництво і маркетингову діяльність у цій сфері.

Геоінформаційні системи, або ГІС-технології, отримали розвиток в Україні в середині 90-х років з впровадженням у галузі геології, управління територією, земельними ресурсами, водними ресурсами, моніторингу екологічного стану середовища та інших. В туризмі ГІС найчастіше використовуються для підготовки туристичних карт, буклетів та іншої електронної та печатної продукції [5]. Разом з тим, недостатньо вивченими залишаються можливості використання ГІС-систем для управління туризмом як на державному, так і регіональному рівні.

Мета статті: обґрунтувати створення регіональної геоінформаційної системи як інформаційної складової регіонального управління туризмом Запорізької області.

Виклад основного матеріалу. Запорізький регіон має унікальний туристичний потенціал, зумовлений географічним розташуванням, особливостями історичного розвитку, національно-культурним різноманіттям, специфічною архітектурою міста, природними об'єктами, наявністю потенційно брендів туристичних продуктів, унікальним поєднанням у межах міста урбанізованих та індустріалізованих майданчиків із заповідними територіями [6, с. 3].

Але для успішного розвитку туристичної галузі важливим є наявність доступу до повноцінної інформації про туристичні об'єкти та послуги. На сучасному етапі люди все частіше використовують мережу Інтернет і інші програмні продукти для самостійного створення власних маршрутів подорожей, вибору місць відпочинку різної комфортності, набору додаткових послуг. Більш-менш повну інформацію про туристично-рекреаційний потенціал Запоріжжя можна отримати на сайті обласної державної адміністрації (<http://www.zoda.gov.ua>), проте мало хто з потенційних клієнтів буде саме там шукати інформацію. На території області налічується 8 туристично-інформаційних центрів, з яких власні веб-портали мають тільки два [7].

Власний веб-портал «Край козацької звитяги» (www.zotic.zp.ua) має Запорізький обласний туристично-інформаційний центр, який діє при обласному краєзнавчому музеї. Мультимедійна база даних веб-порталу містить інформацію про більше ніж 3 тисячі туристичних об'єктів Запорізького краю. Метою діяльності центру є збір, обробка та розповсюдження інформації про туристичні можливості області. Проте цей ресурс має певні недоліки, що робить його непривабливим для туриста:

- відсутність інформації іноземними мовами;
- відсутність опису послуг на сторінці інформації про туристичні агенції;
- відсутність інформації про діючі ціни та фотографій номерів на сторінці інформації про заклади проживання,
- не всі існуючі заклади вказані, неможливе on-line бронювання;
- відсутність фотографій та анотацій про діяльність приватних садиб, музеїв та інших туристичних суб'єктів;
- сторінки туристичних об'єктів не мають посилань на додаткові ресурси в Інтернеті, які могли б розширити уявлення туристів про них [8].

Крім Запорізького обласного туристично-інформаційного центру власний веб-сайт має електронний туристичний інформаційний центр м. Бердянська (www.kurort-berdyansk.com). Основна інформація про відпочинок на курортах узбережжя Азовського моря розміщена на спеціалізованих сайтах (<http://www.azov.zp.ua/>, <http://kurortazova.net/>), а також на офіційному сайті смт. Кирилівка (<http://www.kirilovka.com.ua/>), де узагальнена інформація про основні туристичні об'єкти, заклади відпочинку та дозвілля. Основним проблемним питанням зазначених установ є відсутність законодавчої бази для їх створення та функціонування [9].

З метою отримання повної картини про рівень використання мережі Інтернет для просування туристичного продукту підприємствами Запорізької області нами проведено дослідження серед туристичних фірм, готелів (в тому числі приватних), санаторно-курортних установ і підприємств

ресторанного господарства. У таблиці 1 наведено кількість туристичних підприємств, зареєстрованих в Інтернет-довідниках підприємств і організацій За-

порізької області (<https://zpuu.com.ua/>, <http://www.061.ua/>, <http://zabor.zp.ua/>, <http://misto.zp.ua/>) та рівень використання ними власних інтернет-сайтів.

Таблиця 1

Використання інтернет-ресурсів туристичними підприємствами Запорізької області

		об- Запорізька ласть	м. Запоріжжя	м. Мелітополь	м. Бердянськ	смт Кирилівка	інші
Туристичні фірми (оператори, агенти)	кількість підприємств	246	199	29	13	-	5
	мають власний сайт	127	104	14	6	-	3
	частка, %	51,6	52,3	48,3	46,2	-	60,0
Готелі	кількість підприємств	283	48	15	124	75	21
	мають власний сайт	130	26	5	63	23	13
	частка, %	45,9	54,2	33,3	50,8	30,7	61,9
Санаторно-курортні підприємства	кількість підприємств	31	11	2	9	2	7
	мають власний сайт	9	2	0	3	2	2
	частка, %	29,0	18,2	0	33,3	100,0	28,6
Ресторанне господарство	кількість підприємств	175	112	23	36	2	2
	мають власний сайт	71	48	3	20	0	0
	частка, %	40,6	42,9	13,0	55,6	0,0	0,0

Джерело: власні дослідження

Як свідчать дані таблиці, для просування послуг на регіональному ринку найактивніше використовують Інтернет туристичні

фірми та готельні підприємства (рис. 1).

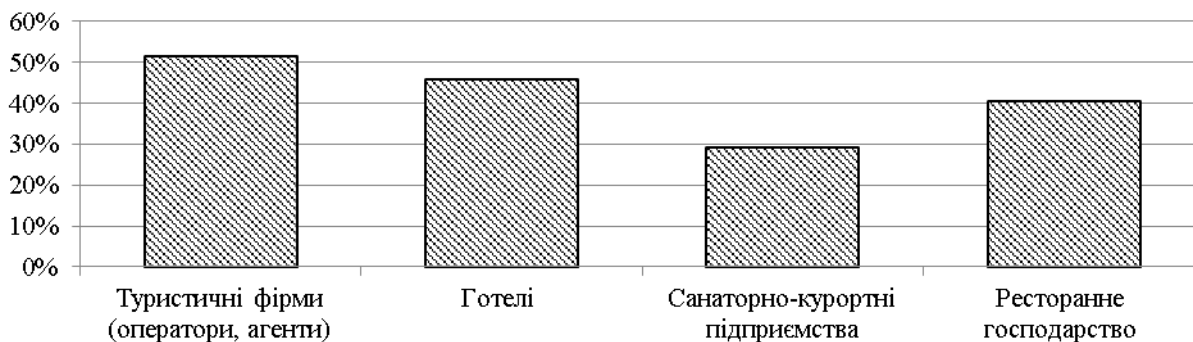

Рис. 1. Рівень наявності власних Інтернет-сайтів у туристичних підприємствах Запорізької області

Встановлено, що туристичні підприємства в основному використовують Інтернет для контекстної та банерної реклами. Туристичними підприємствами Запорізького регіону достатньо активно використовується створення власних сайтів.

Дослідження показало, що майже 52% туроператорів і турагентів Запорізького регіону мають власні Інтернет-сайти. При цьому очевидно, що чим більші обсяги діяльності фірми, тим більш ефективно підприємство використовує Інтернет-ресурси. Для прикладу можна розглянути сторінку туроператора «Тревел Тур» <http://www.treveltur.com.ua>. На головній сторінці сайту клієнти мають можливість знайти та забронювати тур он-лайн, замовити авіабілет. Крім того, розміщено інформацію про найбільш популярні тури, країни, туристичні фірми, з якими співпрацює туроператор, види послуг, що пропонуються. На головній сторінці сайту розміщено інформацію про види відпочинку, які пропонуються відпочиваючим, про найбільш популярні тури, про країни, з якими співпрацює туроператор. Головним недоліком сайту компанії «Тревел Тур» можна назвати великий обсяг матеріалу на головній сторінці та відсутність логіки в розподілі інформації.

Головною метою сайтів турагентств є надання контактної інформації і можливості придбання або бронювання послуг у режимі он-лайн. Тому вони є дуже простими і менш інформативними. Типовим прикладом таких ресурсів є сайт туристичного агентства «Blue Sky» (<http://www.bsky.com.ua/>), на якому подається інформація про тури та основні напрями діяльності підприємства. Недоліки сайту: частина посилань на зазначені сторінки сайту не працює, недостатня графічність дизайну ресурсу, його статичність й одноманітність.

Більшість сайтів туристичних підприємств використовуються як інформаційно-рекламний канал, однак частина сайтів туристичних фірм з моменту створення не оновлювалась. Крім того, сайти запорізьких туристичних фірм є однотипними і містять обмежений обсяг інформації, характеризуються відсутністю спрямованості на

розвиток комплексу в цілому.

Результати проведених досліджень свідчать, що майже 46% готельних підприємств Запорізького регіону має власні інтернет-сайти. Їх технічний рівень і інформаційне наповнення змінюються в залежності від категорійності та місцезнаходження об'єкта розміщення. Так, готельні підприємства, які розташовані в обласному центрі і курортних центрах, традиційно є більш активними у процесі залучення нових методів просування своєї продукції і витрачають на це набагато більше фінансових ресурсів, ніж їх конкуренти. Наприклад, у м. Бердянську зареєстровано 48,5% інтернет-сайтів готельних підприємств області. Майже 40% готельних підприємств Запорізького регіону застосовує хоча б одну систему бронювання через Інтернет.

У якості прикладу високо-категорійних закладів розміщення можна навести веб-сторінку чотиризіркового готелю «Інтурист» (<http://intourist.com.ua/>), який являє собою концептуальний ресурс, що містить значний обсяг інформації про заклад, новини готелю, спеціальні пропозиції. Інтернет-сторінка готелю містить інформацію про додаткові послуги, ресторани готелю, конференц-сервіс, велику кількість фотографій кімнат і громадських приміщень, також карту, де зазначено місцезнаходження конкретного підприємства.

Хостели та готелі економ-класу частіше представлені окремими сторінками на туристичних сайтах і не мають власних сайтів. Прикладом такої закономірності є електронне представництво готелю «Буржуй» (<http://zabor.zp.ua/cafe/Podrobno/burjui.htm>) на запорізькому міському порталі.

Підприємства ресторанного господарства менш інтенсивно використовують Інтернет-ресурси. Всього близько 41% ресторанів Запорізького регіону використовують можливості Інтернет і мають власні сайти. Показовим прикладом сайту запорізького ресторану можна вважати веб-сторінку <http://lancelot.zp.ua/>, що презентує заклад під назвою «Sir Lancelot». Даний ресурс виконано на високому технічному рівні, представлено широкий спектр інформації щодо ресторану, новин, акційних пропозицій. Більш активно ресторани За-

порізького регіону використовують такі засоби просування своїх послуг, як реклама на тематичних порталах, контекстні згадки і консультування в режимі он-лайн.

Ресурси мережі Інтернет використовують і санаторно-курортні установи Запорізького регіону. Близько 60% з них згадуються в місцевих і загальнонаціональних туристичних порталах; вони впроваджують банерну і контекстну рекламу. Власні інтернет-сторінки створюють і підтримують тільки деякі санаторно-курортні підприємства області (29%).

Як показав аналіз, можливості сучасної всесвітньої мережі Інтернет для популяризації туристичного продукту Запорізької області використовуються недостатньо різноманітно і повно. На сьогоднішній день серед проблем інформаційної підтримки туристичного бізнесу області необхідно зазначити наступні:

- недостатність туристичної інформації як для туристів, так і для підприємств, що надають послуги у сфері туризму (туристичних карт і схем, путівників, рекламної продукції, актуалізованої пізнавальної інформації про місто та область тощо);

- відсутність систематизованої доступної інформації щодо наявної ресурсної бази (об'єктів та їх стану), що можуть бути використані для розвитку туризму;

- нерозвиненість інформаційної інфраструктури, у т.ч. інформаційних центрів [6, с. 33].

Перспективним вирішенням цієї проблеми є створення функціональної геоінформаційної туристичної системи (геопортала) області, яка має включати єдину наскрізну базу даних з регулярним оновленням інформації про курортно-туристичний комплекс Запорізької області. Використання банків геоінформації, наборів геопросторових даних і методів мережевого обміну даними може значно полегшити управління туризмом і забезпечити його сталий розвиток [10].

Для регіону з унікальним природним потенціалом, багатою історико-культурною спадщиною, створення прикладної геоінформаційної системи допоможе вирішувати наступні завдання:

- облік природних та історико-культурних пам'яток території, підприємств туристичного обслуговування та туристичних маршрутів;

- аналіз туристичних потоків;

- планування розвитку території та ін.

Незважаючи на переваги створення і використання туристичних ГІС існують проблеми їх розробки, впровадження та супроводу: інформаційні, технічні і фінансові. Збір відомостей про туристичний потенціал регіону, розробка структури ГІС, її наповнення і виклад у відкритому доступі, етапи, здійснення яких може тривати роками. Далі потрібний супровід ГІС, а саме: актуалізація даних, розміщення інформації, технічна підтримка.

Існує два варіанти створення туристичної ГІС.

Створення туристичної ГІС на основі вже наявних ГІС-сервісів, таких як Google Maps. Але через свою відкритість в ній занадто багато неструктурованої і неточної інформації. Доповнення її коректною інформацією призведе лише до збільшення плутанини.

Більш доцільним, з нашої точки зору, є створення окремої незалежної ГІС. Найкращим варіантом у даному випадку може бути створення туристичної ГІС в рамках більш великої територіальної бази ГІС по області, тобто в якості розділу інформації, наприклад бізнес-карт. Бізнес-карта – це електронна географічна карта, яка відображає динамічну, інтерактивну, територіальну, багатопланову, взаємопов'язану базу даних природного, екологічного, соціального, економічного, політичного змісту по різних об'єктах і рівнях економіко-географічного дослідження (мікро, мезо, макро) [10].

Основою для бізнес-карти має слугувати точна векторна карта з можливістю деталізації території до рівня населеного пункту. Вся інформація повинна бути перевіреною і достовірною, отриманою з першоджерела.

У результаті користувач повинен отримати картографічний веб-сервіс, зовні схожий з вже наявними ресурсами, для зручності користування і сприйняття, але містити більш повну і точну інформацію

про територію, включаючи інформацію про туристичні об'єкти. У переліку наданої інформації будуть посилання на Інтернет-ресурси, пов'язані з даним об'єктом. У разі, коли організація не має власного сайту, вона може отримати персональний доступ для редагування і поповнення інформації, що допоможе частково компенсувати відсутність власного інформаційного ресурсу.

Створення та впровадження регіональної ГІС дозволить:

- забезпечити інформаційну доступність ресурсів розвитку туризму регіону для суб'єктів туристичного ринку (держоргани, туроператори, турагенти, туристи, інвестори);

- сформуванню сприятливий туристичний імідж регіону;

- збільшити активність учасників туристичного ринку (зростання туристичного потоку, що дозволяє створити мультиплі-

кативний ефект туристичної діяльності в регіоні) [11].

Висновки. Дослідження рівня використання інформаційних технологій у сфері туристичного бізнесу Запорізької області довело доцільність створення регіонального туристичного геоінформаційного порталу, який слугуватиме джерелом поширення об'єктивної, повної та достовірної інформації про туристично-рекреаційний потенціал регіону. Туристичний геоінформаційний портал дозволить ефективно вирішувати багато завдань з управління туризмом області, підвищувати його конкурентоспроможність і сприяти притоку туристів з інших регіонів та іноземних туристів. Туристична ГІС, реалізована за допомогою бізнес-карт, може стати затребуваним і корисним ресурсом як для людей, охочих відпочити, так і для організацій, що надають цей відпочинок.

Список літератури:

1. Evans M. Tourism. Efficiency and Competition. – Washington: Business Books, 2006. – P. 63-72.
2. Juline E. Mills, Rob Law. Handbook of Consumer Behavior. Tourism and Internet. – Haworth Press, 2005. – 314 p.
3. Krebs L. The Effectiveness of the Internet as a Marketing Tool in Tourism. – Ontario: University of Waterloo, 2005. – 172 p.
4. Мельниченко С.В. Інформаційні технології в туризмі: теорія, методологія, практика: Монографія. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 493 с.
5. Міхєєв І.А. Геоінформаційне моделювання регіональної сфери туризму/ І.А.Міхєєв, В.В.Носкова, А.Ю.Чудоколов// Системи обробки інформації. - 2015. - Вип. 5. - С. 74-77
6. Лисенко В.Ю. Стратегія розвитку туризму у місті Запоріжжі на 2014-2018 рр. – Запоріжжя, 2013. – 93 с.
7. Запорізька область [Електронний ресурс] / Запорізька обласна державна адміністрація. - Режим доступу : <http://www.zoda.gov.ua/article/61/kultura-i-turizm.html>.
8. Домашенко С. В. Інформаційні технології як інструментарій розвитку курортно-туристичної індустрії Запорізької області / С. В. Домашенко // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). - 2013. - № 1(1). - С. 148-154
9. Олійник О.М. Туристичний потенціал Запорізького регіону: стан та напрями розвитку/ О.М.Олійник, Д.Ю. Ловчикова// Актуальні проблеми економічного і соціального розвитку регіону. – 2011. – С. 97-100.
10. Черняга П. Г. Принципи формування інфраструктури геопросторових даних для забезпечення сталого розвитку туризму / П. Г. Черняга, О. Лагоднюк, О. Романюк// Геодез., картогр. і аерофотознімання: укр. міжвід. наук.-техн. зб. - 2010. - Вип. 73. - С. 115-121.
11. Ушакова Е.О. Эффективность внедрения геоинформационных систем управления региональными ресурсами развития туризма/ Е.О.Ушакова// Российское предпринимательство. - 2013. - №21. – С. 76-85.

References:

1. Evans, M. Tourism. (2006) Efficiency and Competition. – *Washington: Business Books*, P. 63-72. [in English]
2. Juline E. Mills, Rob Law. (2005) Handbook of Consumer Behavior. Tourism and Internet. – *Haworth Press*, 314 p. [in English]
3. Krebs, L. (2005) The Effectiveness of the Internet as a Marketing Tool in Tourism. – *Ontario: University of Waterloo*, 172 p. [in English]
4. Melnichenko, S.V. (2008) Informatsiyi tehnologiyi v turizmi: teoriya, metodologiya, praktika: Monografiya. – K.: Kiyiv. nats. torг.-ekon. un-t, 493 p. [in Ukrainian]
5. Miheev, I.A. (2015) Geoinformatsiyne modelyuvannya regionalnoyi sferi turizmu/ I.A.Miheev, V.V.Noskova, A.Yu.Chudokolov// *Sistemi obrobki informatsiyi*, Vip. 5, p. 74-77 [in Ukrainian]
6. Lisenko, V.Yu. (2013) Strategiya rozvitku turizmu u misti Zaporizhzhya na 2014-2018 rr. – *Zaporizhzhya*, 2013. – 93 p. [in Ukrainian]
7. Zaporizka oblast [Online] / Zaporizka oblasna derzhavna administratsiya. Access mode: <http://www.zoda.gov.ua/article/61/kultura-i-turizm.html>. [in Ukrainian]

8. Domashenko, S. V. (2013) Informatsiyni tehnologiyi yak instrumentariy rozvitku kurortno-turistichnoyi industriyi Zaporizkoyi oblasti / S. V. Domashenko // *Zbirnik naukovih prats Tavriyskogo derzhavnogo agrotehnologichnogo universitetu (ekonomichni nauki)*, № 1(1), p. 148-154 [in Ukrainian]
9. Oliynik, O.M. (2011) Turistichniy potentsial Zaporizkogo regionu: stan ta napryami rozvitku/ O.M.Oliynik, D.Yu. Lovchikova// *Aktualni problemi ekonomichnogo i sotsialnogo rozvitku regionu*, p. 97-100. [in Ukrainian]
10. Chernyaga, P. G. (2010) Printsipi formuvannya infrastrukturi geoprostorovih danih dlya zabezpechennya stalogo rozvitku turizmu / P. G. Chernyaga, O. Lagodnyuk, O. Romanyuk// *Geodez., kartogr. i aerofotoznimannya: ukr. mizhvid. nauk.-tehn. zb.*, Vip. 73, p. 115-121. [in Ukrainian]
11. Ushakova, E.O. (2013) Effektivnost vnedreniya geoinformatsionnyh sistem upravleniya regionalnymi resursami razvitiya turizma/ E.O.Ushakova// *Rossiyskoe predprinimatelstvo*, №21, p. 76-85. [in Russian]

УДК 338.439.02

Д. В. Єременко
к.е.н., доцент, докторант

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО РОЗВИТКУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню теоретичних засад конкурентоспроможного функціонування фермерських господарств. Автор акцентує увагу на товарному аспекті ведення економічної діяльності даних суб'єктів аграрного підприємництва. В статті розглядається вплив підприємницьких та особистісних факторів на розвиток конкурентоспроможного функціонування фермерського господарства. Запропоновано основні засади конкурентоспроможної економічної діяльності фермерських господарств. Обґрунтовано базові складові економічної категорії «конкурентоспроможне фермерське господарство».

Ключові слова: аграрний сектор, фермерське господарство, конкурентоспроможна економічна діяльність, товарне виробництво.

JEL code classification: D1, Q12

D. V. Eremenko
Ph. D. in Economics, associate Professor, doctoral candidate

THEORETICAL BASES OF COMPETITIVE DEVELOPMENT OF FARMS

Abstract. The article is devoted to the theoretical foundations of the competitive functioning of farms. The article points to the need for new scientific approaches to study the socio-economic nature of farming. The author agrees with the need for analysis of the use of the resource potential for conclusions about the nature of the farm. However, according to the author, the more informative is the comparison of efficiency of use of land, property and labor resources in the enterprise and relevant indicators on the regional level. This approach is particularly relevant to assess the functioning of family farms which are being considered as one of the main directions of development of domestic farming, increase the level of efficiency of the industry and improving the socio-economic condition of rural areas.

Defining business unit as "competitive farming", we have taken into account the following components of functioning of this type of agricultural enterprises.

1. Ensuring that the appropriate level of marketability of production, goods and services.
2. Family labor form of management as a basic component of economic activities.
3. The competitiveness of any enterprise is determined not by the amount of resources used in the process of economic activities, and the result of their use in comparison with similar results of potential competitors.

The author focuses on commodity aspect of the management of economic entities in the agricultural business. The article examines the impact of business and personal factors on the development of the competitive functioning of the farm. The basic foundations of a competitive economic activities of farms.

Key words: agriculture, farm, competitive economic activities, the production of commodities.

Постановка проблеми. В основі фермерського, тобто підприємницького способу аграрного виробництва, що здійснює підприємство сімейного типу, знаходиться його товарність, що відрізняє дану форму господарської діяльності від особистого селянського господарства. Навіть за умов, коли фермер використовує у виробничому процесі працю виключно членів своєї родини, кінцевою метою виробничої діяльності продовжує залишатися реалізація кінцевого продукту. В цьому аспекті висо-

кий рівень товарності виробництва означає затребуваність продукції на ринку, тобто свідчить про її конкурентоспроможність. Водночас специфіка сільського господарства як галузі обумовлює певні ситуації, коли сільськогосподарське підприємство свідомо йде на скорочення товарності виробленої продукції, використовуючи її частку для власних потреб. Зазначені питання, які є актуальними, в тому числі, для забезпечення функціонування вітчизняної аграрної галузі, потребують свого вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання конкурентоспроможного функціонування фермерських господарств як невід'ємної складової аграрного виробництва знайшли своє відображення в працях В.Г. Андрійчука, В.К. Збарського, М.Й. Маліка, Т.І. Яворської та ін. Водночас, на нашу думку, потребують подальшого дослідження теоретичні засади забезпечення конкурентоспроможної економічної діяльності фермерських господарств.

Мета статті. Метою дослідження є аналіз теоретичних аспектів функціонування фермерського господарства як специфічної форми сімейного бізнесу в системі аграрного підприємництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, еволюційний перехід на товарні принципи ведення господарської діяльності став основою функціонування сучасного підприємництва, оскільки створив передумови для забезпечення розвитку економіки в режимі постійного розширеного відтворення. Товарне виробництво передбачає, з одного боку, необхідність повного відшкодування затрат на виробництво, як умову для подальшої економічної діяльності, при цьому стимулюючи власника засобів виробництва до скорочення витрат живої та уречевленої праці на одиницю продукції шляхом максимізації рівня механізації та автоматизації виробничого процесу, а, при можливості, застосування штучного інтелекту. Разом із цим результативність господарської діяльності, а саме споживча вартість товарів та послуг визначається кінцевим споживачем у відповідності до закону вартості. Таким чином, рівень ефективності функціонування економічної одиниці в умовах ринкової моделі визначається як співвідношенням вартості і споживної вартості, що відображається показником «рентабельність», так і питомою вагою реалізованої продукції (показник «товарність»).

При цьому будь-яка нереалізована продукція, згідно принципів ринкової економіки, свідчить про її невідповідність вимогам ринку та потребам споживачів. Слід відзначити, що дане правило є справедливим для галузей промисловості, сфери послуг, проте для сільського господарства

мають місце певні виключення, пов'язані із можливістю (а часто і необхідністю) використання частки виробленої продукції в якості засобів виробництва інших галузевих напрямків в масштабі окремого підприємства (зерно для насіння, молоко та молокопродукти для годівлі худоби тощо). Зокрема, великі агропромислові формування створюють систему поєднання сільськогосподарського та промислового виробництв, що дозволяє отримувати синергійний ефект шляхом зменшення втрат сільськогосподарської продукції, утилізації нестандартної сільськогосподарської продукції та побічних відходів, зменшення витрат на транспортування та ін.

Необхідно відзначити, що існуючі наукові підходи щодо оцінки рівня товарності виробництва сільськогосподарської продукції, на нашу думку, потребують певних коригувань, оскільки не відображають сучасної специфіки функціонування вітчизняного аграрного сектору, багатоукладної структури сільгоспвиробників, особливостей обраних напрямків спеціалізації в різних організаційно-правових формуваннях, практичного зникнення системи великотоварних селоутворюючих сільськогосподарських підприємств, діяльність яких передбачала наявність 3-4 чітко виражених галузевих напрямків.

Як зазначає Ю.Кернасюк, значне зростання виробництва продукції птахівництва стало можливим передусім за рахунок будівництва в Україні сучасних високотехнологічних птахофабрик і комплексів, які забезпечені технікою й обладнанням як провідних світових, так і вітчизняних виробників. Організація годівлі на підприємствах даного типу передбачає застосування комбікормів та кормових сумішей, які, в свою чергу, виробляються спеціалізованими фірмами. [4].

Ще одним фактом, який вказує на необхідність зміни наукових підходів щодо визначення рівня абсолютної товарності в птахівництві, є переорієнтація сільгоспвиробників, перш за все фермерів, на виробництво зернових культур з їхньою подальшою реалізацією, уникаючи використання вирощеної продукції на кормові цілі. Виключення робиться для відходів або не-

кондиційного зерна. Відкритість української економіки, її інтеграція у макроекономічний простір у поєднанні із стабільним попитом на зерно на світовому ринку обумовлює можливість ефективного функціонування малих моноспеціалізованих сільськогосподарських підприємств, що займаються вирощуванням зернових або технічних культур, реалізуючи вирощену продукцію трейдерам. Водночас дана модель ведення господарської діяльності, на нашу думку, є більшою мірою результатом стратегії самовиживання, що реалізується нині представниками вітчизняного фермерства і характеризується низьким рівнем диверсифікації господарської діяльності, а також певною консервативністю у виборі її напрямків.

Саме тому ми не можемо повністю погоджуватися із думкою М.А. Місевича, який пропонує відносити до високотоварних сільськогосподарських підприємств суб'єкти господарської діяльності з загальною площею сільськогосподарських угідь не менше 1000 га, які характеризуються незменшуваним рівнем товарності ($\geq 75\%$) протягом кількох років (не менше 3 років) [6].

На нашу думку, даний підхід недоцільно використовувати для характеристики фермерських господарств, перш за все, внаслідок визначального характеру землекористування як головного індикатора рівня товарності суб'єкта системи аграрного виробництва. Хоча «аграрний» означає «земельний», слід відходити від кількісних показників діяльності підприємницьких структур, віддаючи пріоритет якісним (рівень товарності). Ми погоджуємося із необхідністю аналізу використання ресурсного потенціалу (зокрема земельних ресурсів) для висновків щодо характеру діяльності фермерського господарства, проте більш інформативними є порівняння ефективності використання земельних, майнових та трудових ресурсів на підприємстві із відповідними показниками в масштабі регіону. Даний підхід є особливо актуальним для оцінки функціонування сімейних ферм, які розглядаються нині як один з основних напрямів розвитку вітчизняного фермерства, підвищення рівня ефективно-

сті галузі та поліпшення соціально-економічного стану сільських територій.

Визначаючи підприємницьку одиницю як «конкурентоспроможне фермерське господарство», нами приймаються до уваги наступні складові функціонування даного виду сільськогосподарських підприємств.

1. Забезпечення належного рівня товарності виробленої продукції, товарів та послуг.

2. Сімейно-трудова форма господарювання як базова складова економічної діяльності.

3. Конкурентоспроможність будь-якого підприємства визначається не обсягом ресурсів, що використовується в процесі економічної діяльності, а результатом їхнього використання, порівняно із аналогічними результатами потенційних конкурентів.

Враховуючи наведені вище аргументи, на нашу думку, конкурентоспроможним фермерським господарством доцільно вважати суб'єкти господарської діяльності, що отримали відповідний юридичний статус, характеризуються стабільним рівнем товарності виробленої продукції (70-75%), основою діяльності яких становить праця власників-членів (понад 55% від загального обсягу), а основні результативні показники відповідають аналогічним даним на рівні регіону.

В останньому випадку доцільно розглядати процес функціонування фермерського господарства не тільки в економічній площині, порівнюючи результати (валова, товарна продукція) та затрачені ресурси (земельні, трудові, матеріальні, фінансові). Невід'ємною складовою конкурентоспроможного сталого розвитку фермерського господарства є забезпечення належного рівня задоволення потреб членів, причому останній критерій конкурентоспроможності сімейного сільськогосподарського підприємства визначається впливом комплексу факторів (рис. 1).

В процесі свого функціонування фермерське господарство має не тільки забезпечити беззбитковий характер виробництва, а й зберегти спроможність до самовідтворення, причому у зростаючих масштабах. При цьому надзвичайно важливим є

орієнтація перш за все на використання трудових ресурсів членів родини, або осіб, що знаходяться у родинних зв'язках, що не тільки сприятиме зміцненню фермерського господарства як підприємницької одиниці, а й позитивно впливатиме на демографічні процеси в сільській місцевості.

В цьому зв'язку важливим аспектом розвитку фермерського господарства як висо-

котоварної конкурентоспроможної підприємницької одиниці є забезпечення діалектичного поєднання максимізації доходу як основної мотивації подальшої діяльності, а також збереження сімейно-трудової природи даного суб'єкту аграрного підприємства.

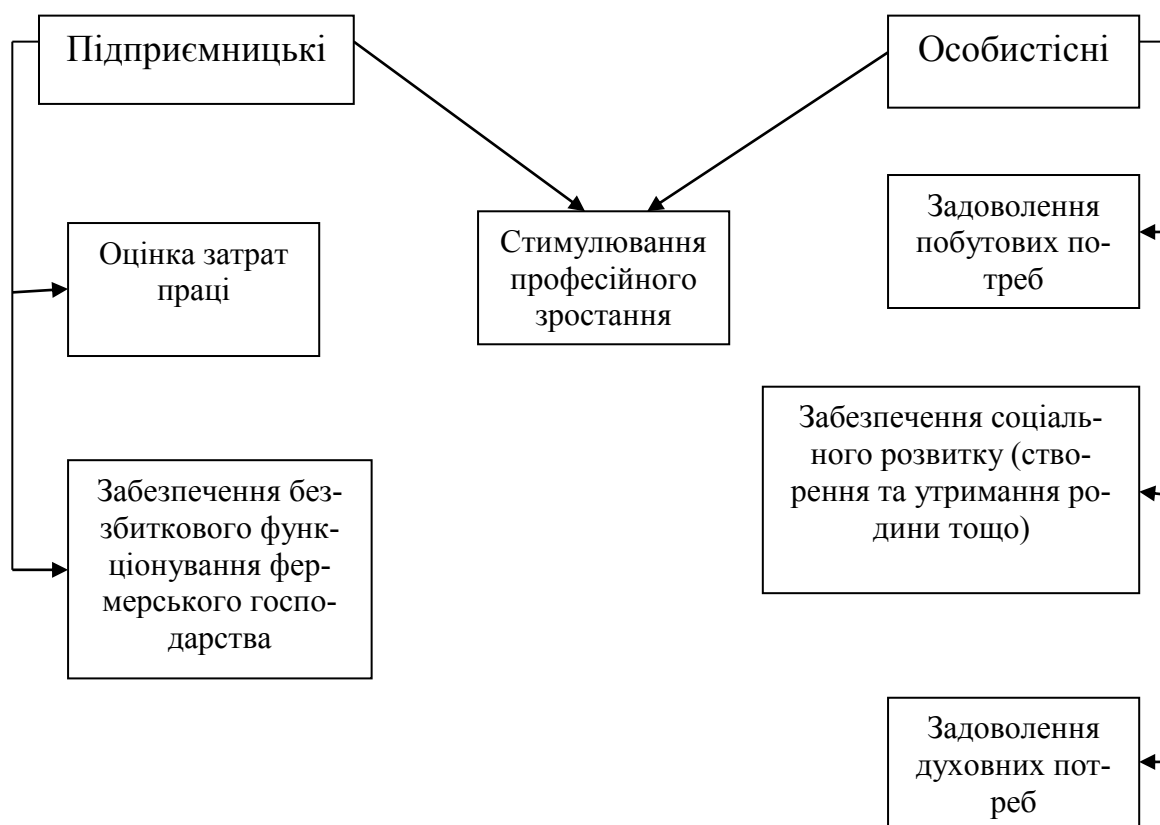

Рис. 1. Фактори, що визначають бажаний рівень доходу фермерського господарства
Джерело Дослідження автора

Як зазначав О.В. Чаянов, масштаби економічної діяльності сімейно-трудового господарства, як споживчого, так і товарного типів, є обмеженими згідно положень теорії трудоспоживчого балансу, за якою рівень підприємницької активності даних формувань визначається співвідношенням ступеня задоволення потреб членів господарства із ступенем тяжкості витраченої праці причому обидва показники оцінюються членами селянського господарства суб'єктивно, виходячи з реалій сьогодення[7].

Основним виробничим ресурсом, який може бути об'єктом конкурентної боротьби між фермерами, враховуючи низький рівень зайнятості сільського населення, є земельні площі (табл.1). Необхідно відмітити, що в процесі трансформації майнових відносин в аграрному секторі на селі сформувався певний прошарок осіб, які отримали земельні ділянки в процесі розпаювання, однак з різних причин їх не обробляють.

Таблиця 1

Оцінка конкуренції за ресурси між фермерськими господарствами*

Вид ресурсів	Умови конкуренції	Наслідки	
		Економічні	Соціальні
Земля	Відсутність функціонуючого ринку землі, обмеження підприємницької активності агрохолдингів в регіонах, концентрація значної частки земельних ділянок у приватних землевласників, що проживають в сільській місцевості	Підвищення рівня ефективності використання земельних ресурсів, прозорість орендних відносин, диверсифікація напрямів діяльності фермерських господарств	Зростання рівня доходів землевласників, можливе погіршення якості ґрунтів внаслідок нерационального використання земель
Робоча сила	Високий рівень безробіття на селі, відсутність належного рівня забезпеченості кваліфікованих кадрів, виходячи із галузевої та організаційно-правової специфіки	Підвищення продуктивності праці аграріїв, формування інтеграційних зв'язків між малим аграрним бізнесом та регіональними науково-навчальними центрами, розвиток несільськогосподарських галузей та видів діяльності	Підвищення рівня зайнятості сільського населення, зростання привабливості сільських територій як інвестиційного об'єкту

*Джерело: результати досліджень автора

Нівелювати негативні наслідки конкурентної боротьби за земельні ресурси, на нашу думку, можливо за рахунок активізації процесів диверсифікації підприємницької активності фермерських господарств, відходу від домінуючих стереотипних галузевих напрямків на користь нових науковомістких видів діяльності, які передбачають використання кваліфікованої робочої сили. Останній мотиватор стимулюватиме членів-власників та найманих працівників до постійного професіонального самовдосконалення як запоруки зростання власного рівня доходів та підвищення соціально-економічного статусу.

Ще одним аспектом конкурентних відносин в сфері суперництва за доступ до ресурсів є боротьба за кваліфіковану робочу силу. Слід відмітити, що за умов низького рівня зайнятості на селі, а також суттєвих труднощів у практичній реалізації

потенціалу для висококваліфікованих кадрів створюється уява, що потреби у відповідних фахівцях практично не існує.

Таким чином, основними засадами конкурентоспроможного розвитку високотоварних фермерських господарств є наступні.

1. Високий рівень товарності виробництва є однією із невід'ємних складових ефективної економічної діяльності, оскільки дозволяє підприємницькій структурі здійснювати виробничий процес із залученням засобів механізації та автоматизації на засадах самофінансування.

2. Забезпечення системного підходу в організації високотоварного виробництва на рівні господарства, враховуючи не тільки рівень товарності окремих галузей, та й загального обсягу продукції.

3. Поєднання високотоварного та високотехнологічного характеру виробницт-

ва товарів та послуг із збереженням сімейно-трудової форми організації економічної діяльності.

4. Відсутність перспектив конкурентоспроможного функціонування високотоварного фермерського господарства в якості автономної підприємницької одиниці, яка не інтегрована в системи національних та регіональних інститутів, що беруть на себе виконання соціально-економічних функцій.

Висновки. Необхідно відзначити, що забезпечення ефективного використання

конкурентних переваг фермерського господарства як специфічної форми аграрного підприємництва передбачає наявність належних методичних підходів щодо оцінки результативності застосування наявного ресурсного потенціалу, враховуючи не тільки суто економічний аспект діяльності сільськогосподарських підприємств сімейного типу, а й приймаючи до уваги необхідність виконання низки соціальних функцій.

Література:

1. Дієсперов В.С. Соціальні аспекти організації сільськогосподарських підприємств / Дієсперов В. С. // Економіка АПК. - 2014. - № 1 - С. 45
2. Збарський В.К., Місевич М.А. Конкурентоспроможність високотоварних сільськогосподарських підприємств / В.К. Збарський, М.А. Місевич ; за ред. К.Збарського. – К.: ННЦ ІАЕ, 2009. – 310 с.
3. Збарський В.К., Талавіря М. П., Резнік Н. П., Єременко Д. В. Формування конкурентоспроможного фермерського укладу України [монографія] / за ред. професора В. К. Збарського. – К.: КИМУ, 2016. – 608 с.
4. Кернасюк Ю. Птахівництво – ефективна сфера агробізнесу Агробізнес сьогодні №8 (303)2015 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichni-gektar/2972-ptakhivnytstvo-efektyvna-sfera-agrobiznesu.html>. 88
5. Криницька О. Перспективи розвитку фермерських господарств на Черкащині [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://farmer.co.ua/news/?id=&action=view&f_no=518.
6. Місевич М.А. Забезпечення конкурентоспроможності високотоварних сільськогосподарських підприємств Автореферат. дис. канд. екон. наук - Житомир, 2008- 20с. 135
7. Чаянов А.В. Природа крестьянского хозяйства и земельный режим/А.В. Чаянов // Труды Всерос. съезда Лиги аграрных реформ. - М., 1918. С.4-5. 207
8. Family's diversification into an on-farm cookery school [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.fwi.co.uk/business/diversification/familys-diversification-into-an-on-farm-cookery-school.htm>
9. Diversifying farming businesses [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.gov.uk/guidance/diversifying-farming-businesses>.
10. Яворська Т. І. Малий бізнес у сільському господарстві: теорія і практика: монографія / Яворська Т.І. – К. : ННЦ ІАЕ, 2012. – 386с.

Reference:

1. Diesperov, V.S. (2014) Sotsialni aspekti organizatsiyi silskogospodarskikh pldpriEmstv. *Ekonomika APK*, № 1, P. 45 [in Ukrainian]
2. Zbarskiy V.K., Mlsevich M.A. (2009) Konkurentospromozhnist visokotovarnih silskogospodarskikh pldpriEmstv [za red..K.Zbarskogo]. K.: *NNTs IAE*, 310 p. [in Ukrainian]
3. Zbarskiy V.K., Talaviryia M. P., Reznik N. P., Eremenko D. V. (2016) Formuvannya konkurentospromozhnogo fermerskogo ukladu UkraYini [monograflya] [za red. profesora V. K. Zbarskogo]. K.: *KIMU*, 608 p. [in Ukrainian]
4. Kernasyuk, Yu. Ptahivnitstvo – efektyvna sfera agrobiznesu Agrobiznes sгодodni №8 (303) [Online]. Retrieved from: <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichni-gektar/2972-ptakhivnytstvo-efektyvna-sfera-agrobiznesu.html>. [in Ukrainian]
5. Krinitska, O. Perspektivi rozvitku fermerskikh gospodarstv na Cherkaschinі [Online]. Retrieved from: http://farmer.co.ua/news/?id=&action=view&f_no=518. [in Ukrainian]
6. Mlsevich, M.A. (2008) Zabezpechennya konkurentnospromozhnosti visokotovarnih silskogospodarskikh pldpriEmstv Avtoreferat. dis. kand. ekon. nauk, *Zhitomir*, 20 p. [in Ukrainian]
7. Chayanov, A.V. (1918) Priroda krestyanskogo hozyaystva i zemelnyiy rezhim. *Trudyi Vseros. s'ezda Ligi agrarnyih reform.* - M., P.4-5. [in Ukrainian]
8. Family's diversification into an on-farm cookery school [Online]. Retrieved from: <http://www.fwi.co.uk/business/diversification/familys-diversification-into-an-on-farm-cookery-school.htm> [in English]
9. Diversifying farming businesses [Online]. Retrieved from: <https://www.gov.uk/guidance/diversifying-farming-businesses>. [in English]
10. Yavorska, T. I. (2012) Maliy blznes u silskomu gospodarstvi: teorlya i praktika: monograflya. K.: *NNTs IAE*, 386 p. [in Ukrainian]

УДК: [631.14: 634 (477)]

Колокольчикова І.В., к.е.н., доцент
Таврійський державний агротехнологічний університет
ya.ki77@yandex.ua

РОЗВИТОК САДІВНИЦТВА В ХЕРСОНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Анотація. Необхідність дослідження розвитку ринку садівництва в Херсонській області викликана мінливими умовами ринкової кон'юнктури та повільними темпами розвитку цієї галузі. Мета дослідження: визначення тенденцій розвитку галузі та ефективності роботи сільськогосподарських підприємств, які займаються виробництвом продукції садівництва, що допоможе сформувати оптимальні підходи до маркетингової товарної та збутової політики галузі. Правильно визначені напрями розвитку сприятимуть концентрації та спеціалізації підприємств на промислове виробництво, підвищенню конкурентоспроможності продукції на внутрішньому та світовому ринках.

Ключові слова: ринок, попит та пропозиція, продуктивність, інтенсивний розвиток, екстенсивний розвиток, кон'юнктура ринку, маркетингова товарна політика, товарна група, рентабельність виробництва.

JEL code classification: L11

I.V. Kolokolchikova,
PhD degree, Associate Professor of Marketing Department
Tavria State Agrotechnological University
ya.ki77@yandex.ua

DEVELOPMENT OF FRUIT GROWING IN KHERSON REGION

Setting objectives. The necessity of studying the development of market gardening in the Kherson region, caused by changing conditions in the market situation and the slow pace of development of the industry. The definition of the General trend of development will help to establish the optimal approaches to marketing of commodity and marketing policy, improving concentration and specialization of enterprises, improve the competitiveness of products in domestic and world markets. The production of fruits occupies a leading position among the regions of the South of Ukraine. Marketing problems are research fruit market in Kherson oblast. The purpose of the study: the study of problems, trends of development, finding solutions to improve the efficiency of the industry.

Objectives of the study: to assess the state of development of the industry of fruit growing in dynamics in recent years and to explore directions of development of the product portfolio of the companies; to identify positive and negative trends, industry challenges. Data analysis statistical reporting.

Research results. In Ukraine, fruits and berries are one of the major crops, raw materials for enterprises and processing. Kherson region is a leader in the production of fruit and berries among other regions of Southern Ukraine. The area has favorable climatic conditions and economic potential for development of horticulture.

Volumes of production of fruit products. This is due to the increasing yields of perennial plantings. Increase quality, increase profits and profitability. The reasons for this condition is the extensive way of business, industrial methods of production of fruits and berries. It is therefore necessary to strengthen the position of enterprises on the market, have government support.

Conclusions. The research results will be successfully used by companies specializing in the production of fruits and berries. This will provide an opportunity to increase the gross fees, the introduction of intensive production methods, increase the market segment, deliver effective sales and product strategy.

Key words: market, demand and supply, productivity, rapid development, extensive development, market conditions, marketing product policy, product group profitability.

Постановка проблеми. Херсонщина – це щедрий край, який славиться, як виробник зерна, кукурудзи, рису, соняшнику, так і вирощуванням овочів, фруктів та винограду. Природно-кліматичні умови до-

зволяють сільськогосподарським виробникам мати суттєві переваги у виробництві продукції садівництва, оскільки цей регіон є одним з чотирьох Південних областей, які мають великий потенціал. Однак аналіз

місткості ринку показує, що можливості підприємств використовуються не в повній мірі та більшість підприємств не відповідально ставиться до промислових підходів розвитку садівництва. Тому питання оцінки розвитку галузі в Херсонській області, виявлення сталих тенденцій та позитивних зрушень на сьогодні є актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розвиток і функціонування галузі садівництва висвітлені в працях відомих учених-економістів: О.М. Шестопаля [3], Н.В.Кондратенко, Л.О.Барабаш, О.Ю. Єрмакова, В.А. Рудьєва [3], Л.М. Шевчук [5] та інших. Більш глибоке дослідження промислового виробництва плодів та ягід саме на Півдні України досліджувались у працях В.А. Рудьєва, Д.Г. Легези, Т.А. Маркіної. Аналізом ринку плодів Херсонщини займаються такі науковці як Л.М. Галат [1], Н.П. Новак [4] та ін. Однак, поряд з відносно немалими обсягами виробництва більша частина сільськогосподарських підприємств малого сектору (господарств населення) зовсім не застосовує промислові підходи до виробництва плодів, не маючи при цьому ані досвіду ані фінансових можливостей. Ці проблеми у галузі постійно зростають і впливають на розвиток регіону. Саме тому оцінка стану розвитку та пошук шляхів підвищення ефективності продукції садівництва у регіоні потребує подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті. Лідерами по виробництву продукції садівництва довгі роки були підприємства Запорізької, Херсонської, Одеської та Миколаївської областей. Однак зараз ці позицію займають інші області, які мають менший потенціал але більш професійні підходи до ведення промислового садівництва. Херсонська область забезпечує виробництво практично усіх видів зерняткової та кісточкової продукції, а також експортує плоди [5].

Метою дослідження регіонального ринку продукції садівництва є визначення тенденцій розвитку виробництва, оцінка продуктивності та рентабельності, визначення позитивних зрушень галузі, оцінка

місця та ролі державної підтримки.

Основними задачами дослідження є: аналіз виробництва плодів по підприємствах усіх категорій Півдня та України в цілому, оцінка природно-економічного потенціалу аграрного сектору Херсонської області, аналіз обсягів виробництва та структури товарної продукції галузі садівництва, оцінка рівня рентабельності виробництва плодів у південних областях України, визначення загальних напрямів покращання стану галузі та представлення її на внутрішньому ринку, визначення ролі державної підтримки як складової успішного промислового ведення бізнесу.

Для одержання інформації проведено аналіз правових, законодавчих актів та статистичної звітності з розвитку садівництва в Україні та Херсонській області.

Виклад основного матеріалу. Сільськогосподарські підприємства Півдня України мають сприятливі кліматичні та економічні умови для успішного здійснення виробничо-збутової діяльності в галузі садівництва.

Показники, які характеризують масштаби виробництва змінюються повільно. Якщо проаналізувати площі насаджень, обсяги виробництва та урожайність у плодоносному віці за останні 2 роки, можна відмітити наступне (табл.1) [9].

Представлені показники таблиці 1 свідчать, що в цілому по Україні площа насаджень у плодоносному віці становила 196,7тис.га, що складає 95,5% від показника 2015р. Аналогічна ситуація спостерігається і з показником обсягів виробництва плодів та ягід. Із загальної площі насаджень – скорочення показника становило 6,8%. Основна причина такого стану є зниження урожайності до 101,9ц/га.

Якщо розглянути ці показники по областях Півдня України, то бачимо, що така ж тенденція спостерігається по Запорізькій та Миколаївській областях. Обсяги виробництва продукції садівництва скоротились відповідно на 15,3% та 18%. Це відбулось як за рахунок скорочення площ насаджень, так і за рахунок зниження продуктивності.

Таблиця 1

Виробництво плодів по підприємствах усіх категорій Півдня та України в цілому за 2015 – 2016рр.

Регіон	Площа насаджень у плодоносному віці, тис. га		Обсяг виробництва із загальної площі насаджень, тис. т		Урожайність, ц з 1 га насаджень у плодоносному віці	
	2016	2016 у % до 2015	2016	2016 у % до 2015	2016	2016 у % до 2015
Україна	196,7	95,5	2007,3	93,2	101,9	97,5
Запорізька	4,2	97,7	10,9	84,7	26,7	89,9
Миколаївська	2,4	92,3	8,4	82,0	36,8	92,5
Одеська	2,7	103,8	6,5	102,9	23,7	97,5
Херсонська	2,9	96,7	27,4	108,7	93,2	112,4

*Джерело: [9]

Інші області, а саме Одеська та Херсонська мають позитивні зрушення, тобто збільшення обсягів виробництва продукції. Так, по Одеській області спостерігається зростання виробництва на 2,9% через збільшення площ насаджень на 3,8%. По Херсонській області масштаби виробництва зросли на 8,7%, але внаслідок збільшення урожайності в плодоносному віці на 12,4%. Таким чином, можна сказати, що ці дві області мають кращі результати, однак Одеська область досягла цього за рахунок екстенсивного шляху, а Херсонська – інтенсивного шляху ведення бізнесу.

Херсонська область розташована в басейні нижньої течії р. Дніпро в межах Причорноморської низовини. Область межує на сході з Запорізькою, на північному заході – з Миколаївською, на півночі – з Дніпропетровською областями, на півдні по Сивашу та Перекопському перешийку – з Автономною Республікою Крим [8, с.7].

В агропромисловому комплексі області діє 293 економічно активних сільськогосподарських підприємства. Функціонують 15 агроторгових домів, активізована біржова торгівля. Торговельні операції здійснюються на 48 оптово-плодоовочевих та

продовольчих ринках. Крім цього, сільськогосподарським товаровиробникам і особистим підсобним господарствам населення різноманітні послуги надають 45 обслуговуючих кооперативів, 410 ветеринарних пунктів та аптек, 277 пунктів штучного осіменіння, активно працюють 594 заготівельних пунктів сільгосппродукції, у тому числі по заготівлі молока 526. У 2014 р. Індекс обсягу сільськогосподарського виробництва у порівнянні з 2013 р. становив 105,4%, у т.ч. у сільськогосподарських підприємствах – 110,4%, у господарствах населення – 100,9%. Потенціал області значний, так, на початок 2015 р., за даними Головного управління земельних ресурсів, земельний фонд області складав 2846,1 тис. га [8, с. 6-11].

Однією зі складових успішного ведення бізнесу в галузі садівництва є наявність багаторічних насаджень, їх якісний та кількісний склад. Тобто, виробництво продукції садівництва в значній мірі залежить від розмірів багаторічних насаджень. Розглянемо структуру сільськогосподарських угідь Херсонської області за період 2013 - 2015 рр. та встановимо тенденцію їх змін (табл.2) [8].

Таблиця 2

Структура сільськогосподарських угідь Херсонської області станом на початок 2013 -2015 рр.

Категорія земель	2013		2014		2015	
	усього, тис. га	% в стру- ктурі угідь	усього, тис. га	% в струк- турі угідь	усього, тис. га	% в структу- рі угідь
Сільськогосподарські угіддя, в т.ч.	1968,4	100,0	2031,7	100,0	1969	100,0
рілля	1776,6	90,2	1776,8	87,4	1777,9	90,3
багаторічні насадження	26,3	1,3	26,2	1,3	26,0	1,3
сіножаті	10,6	0,5	10,6	0,5	10,6	0,5
пасовища	154,9	8,0	154,8	10,8	154,5	7,9

*Джерело: [8]

Структура сільськогосподарських угідь Херсонщини, представлена в таблиці 2 свідчить, що на протязі 2013 - 2015 рр. у структурі переважають сільськогосподарські угіддя. Так, станом на початок 2015 р. їх розмір становив 1777,9 тис. га або 90,3%. За досліджуваний період площа під

багаторічними насадженнями практично не змінилась і у звітному році становила 26,0 тис. га, що в структурі складає 1,3%. За цей період зменшення площ під багаторічними насадженнями становило лише 0,3 тис. га (рис.1).

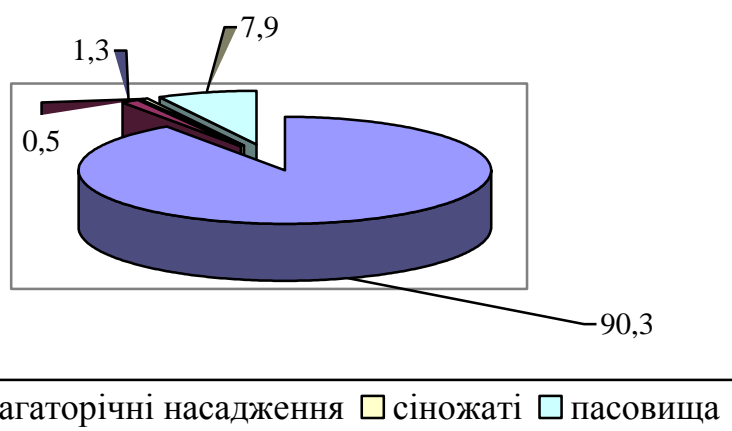

Рис. 1. Структура сільськогосподарських угідь Херсонській області на початок 2015 р.

Джерело: [8]

Масштаби виробництва продукції можна оцінити через показники виробництва, на які впливають як розміри насаджень, так і урожайність плодово-ягідних культур (табл.3) [7].

З даних таблиці 3 видно, що з 2010 по 2015 рр. площі плодово-ягідних насаджень у плодоносному віці скоротились лише на 3,8%, і становили у 2015 р. 7,6 тис. га. При цьому збільшення виробництва продукції

галузі садівництва на 10,03% відбулося за рахунок збільшення продуктивності садів, тобто урожайність зросла на 14,4%. Показники урожайності плодово-ягідних насаджень найвищими були у 2011 – 2013 рр., відповідно 106,9 ц/га, 101,1 ц/га та 103,5 ц/га. У 2015 р. валове виробництво продукції галузі становило 64,7 тис. т при середньому рівні урожайності 85,2 ц/га.

Таблиця 3

**Виробництво плодово-ягідної продукції Херсонської області
в динаміці за 2010 – 2015р.р.**

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2015 до 2010, %
Площа плодово-ягідних насаджень у плодоносному віці, тис.га	7,9	8,2	7,9	7,9	7,8	7,6	96,2
Виробництво плодів та ягід, тис.т	58,8	87,2	80,0	82,1	75,2	64,7	110,03
Урожайність плодово-ягідних насаджень, ц/га	74,5	106,9	101,1	103,5	96,6	85,2	114,4

*Джерело: [7]

Більша частина обсягів виробництва плодів вирощується господарствами населення. Як зазначає Галат Л.М., «господарства населення активно нарощують виробництво плодів, ягід через завезення з-за

кордону та вирощування нових високопродуктивних сортів...» [1, с.23].

Товарну пропозицію продукції галузі садівництва у сільськогосподарських підприємствах усіх категорій Херсонщини розглянемо у таблиці 4, та на рисунку 2 [7].

Таблиця 4

Динаміка виробництва зерняткових та кісточкових культур в Херсонській області в 2010 – 2015 рр.

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2015 до 2010, %
Зерняткових насаджень у плодоносному віці							
Площа, тис.га	2,5	2,7	2,6	2,5	2,6	2,6	104,0
Виробництво, тис.т	35,5	31,7	48,1	41,5	39,9	36,9	103,9
Урожайність, ц/га	139,8	117,6	187,6	163,6	155,2	141,7	101,3
Кісточкових насаджень у плодоносному віці							
Площа, тис.га	4,6	4,6	4,4	4,5	4,3	4,0	86,9
Виробництво, тис.т	19,1	51,4	27,8	36,3	30,3	22,6	118,3
Урожайність, ц/га	41,9	110,6	62,7	81,4	70,2	56,0	133,6

*Джерело: [7]

З даних таблиці 4 видно, що сільськогосподарські підприємства Херсонської області займаються виробництвом зерняткових та кісточкових культур. В динаміці за останні 6 років виробництво зерняткових культур збільшилось на 3,9% і становило у 2015 р. 36,9 тис. т. На це вплинуло як збільшення площ насаджень на 4,0%, так і збільшення урожайності плодів на 1,3%.

По кісточкових культурах також спостерігається тенденція зростання обсягів виробництва на 18,3%, і ці темпи були більш інтенсивними, ніж по зерняткових культурах. Станом на 2015 р. виробництво кісточкової продукції становило 22,6 тис. т. Такі результати були досягнуті підприємствами тільки за рахунок підвищення урожайності кісточкових на 33,6%, у порівнянні з 2010 р. Хоча найвищі показники

спостерігались у 2011 р. – 110,6 ц/га та у 2013 р. – 81,4 ц/га. Площі плодових наса-

джен, навпаки, скоротились до 4,0 тис. га, тобто на 13,1%.

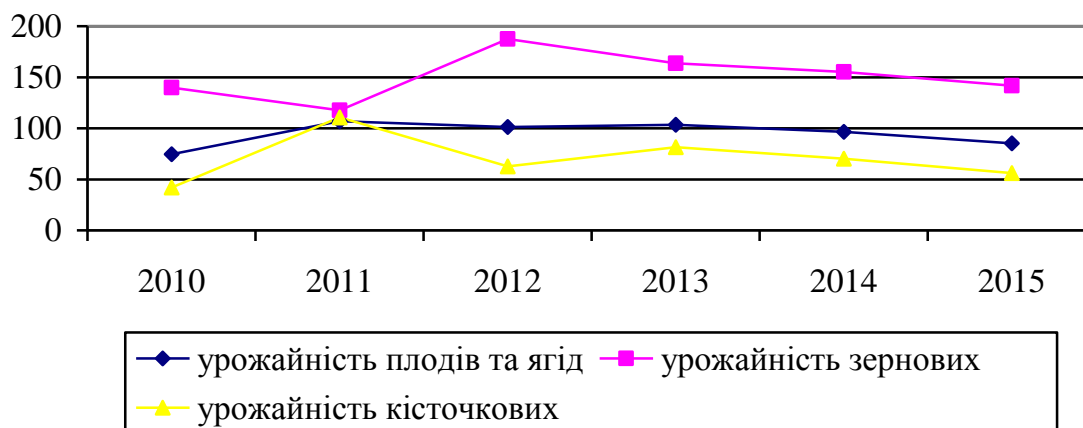

Рис. 2. Динаміка виробництва зерняткових та кісточкових у Херсонській області у 2010 - 2015 рр.

Джерело: [7]

Рентабельність, як показник ефективності роботи підприємств, об'єктивно показує успішність розвитку галузі. Нами проаналізовано рівень рентабельності (збит-

ковості) плодів в цілому по Україні та в розрізі категорій підприємств станом на 2015 р. (табл. 5) [6].

Таблиця 5

Рівень рентабельності (збитковості) плодів за категоріями підприємств за 2015 рік (у відсотках)

Продукція	Сільськогосподарські підприємства	У тому числі				
		Господарські товариства	Приватні	Кооперативи	Інші недержавні	Державні
Плоди	52,6	50,7	85,1	-118,5	42,4	-6,2
Виноград	102,4	64,9	89,7	8,6	300,5	-4,0

*Джерело: [6]

З даних таблиці 5 видно, що станом на 2015 р. в цілому по сільськогосподарських підприємствах України рентабельність плодів дорівнювала 52,6%, по винограду цей показник становив 102,4%. У розрізі сільськогосподарських підприємств найбільш рентабельним було виробництво плодів у приватних підприємствах та у господарських товариствах, показники становили відповідно 85,1% та 50,7%. Най-

більш збитковими були кооперативи – рівень збитковості 118,5%.

По винограду найкращі показники відмічено в недержавних підприємствах – 300,5% рентабельності.

У розрізі сільськогосподарських підприємств Півдня України, які займаються виробництвом і реалізацією плодів та ягід, відмічена тенденція представлена у таблиці 6, та рисунку 3 [6].

Таблиця 6

Рівень рентабельності (збитковості) виробництва плодів та винограду за регіонами України у 2015 рік (у відсотках)

Регіон	Плоди	Виноград
Україна	52,6	102,4
Запорізька	25,4	-12,0
Миколаївська	13,6	192,7
Одеська	28,3	36,6
Херсонська	32,0	251,6

*Джерело: [6]

Дані таблиці 6 свідчать, що виробництво плодів є рентабельним. В цілому по Україні рівень рентабельності за 2015 р. становить 52,6%. Якщо порівнювати цей показник з іншими регіонами, то видно, що

всі показники значно нижчі. Так найбільш високим є показник рентабельності у Херсонській області – 32,0%, найнижчий – у Миколаївській – 13,6% відповідно (рис.3).

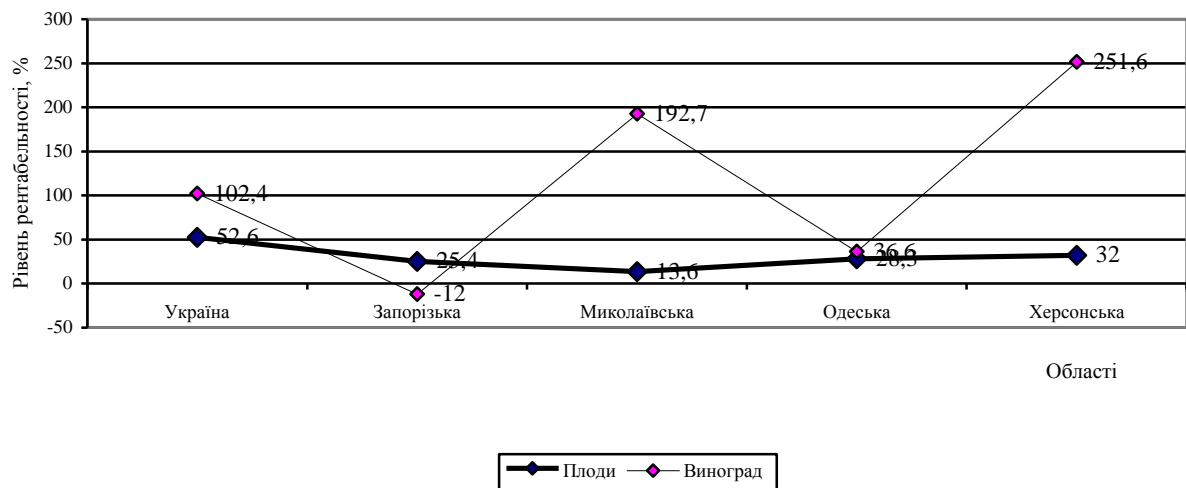

Рис. 3. Рівень рентабельності виробництва плодів та винограду в цілому по Україні та на Півдні у 2015 р.

*Джерело: [6]

Позитивні тенденції, які відбуваються на ринку плодів Херсонської області є результатом не тільки роботи сільськогосподарських підприємств, які мають відповідну спеціалізацію, а й співпраці з державними органами, фондами, Програмами розвитку, Проектами. І вирішення ще багатьох проблем, які є в галузі, неможливе без державної підтримки. Так, за думкою Новак Н.П.: «До основних проблем розвитку промислового садівництва, вирішення яких повинне спиратися у т.ч. на державну підтримку, належать наступні: розширення площ під сучасними сортами плодово-ягідних насаджень, плоди яких характери-

зуються високою урожайністю та високими споживчими якостями; вдосконалення спеціалізації садівництва у відповідності з розміщенням у тих або інших агрокліматичних зонах, у т.ч. з метою створення «маркетингових конвеєрів» виробництва продукції. Їх сутність передбачає виробництво ранньої продукції на півдні країни та пізньостиглої – на півночі з метою рівномірного забезпечення свіжими плодами та ягодами споживчого ринку протягом року; впровадження сучасних, інноваційних технологій виробництва, зберігання та переробки продукції; розвиток крапельного зрошення та його державна підтримка у

південних регіонах країни; державна стандартизація якості продукції промислового садівництва; державна підтримка вітчизняної селекції у садівництві; протекціоністська політика щодо збільшення присутності вітчизняних товаровиробників на вітчизняному споживчому ринку та активізації зовнішньоекономічної їх діяльності [4].

Висновки. Аналіз показників виробництва продукції садівництва засвідчив, що серед областей Півдня України Херсонська область поряд з Одеською у 2015 р. має більш високі показники виробництва плодів та ягід на 8,7%. Це відбулось за рахунок зростання урожайності, що, в свою чергу, свідчить про екстенсивний шлях

розвитку галузі. Херсонська область має сприятливі природно-кліматичні умови для розвитку садівництва, має відповідну ринкову кон'юнктуру. Виробництво плодів у регіоні збільшується, зростають обсяги збору зерняткових та кісточкових. В основному на обсяги виробництва впливає підвищення продуктивності насаджень у плодоносному віці. За рівнем рентабельності у 2015 році Херсонська область має найвищий показник, що свідчить про позитивні зрушення в галузі. І при ефективній роботі сільськогосподарських підприємств в розрізі товарної та збутової політики, а також за державної підтримки, можна досягти ще більше позитивних зрушень.

Список літератури:

1. Галат Л.М. Тенденції розвитку плодівництва та виноградарства у Херсонській області / Л.М. Галат / Стратегія підвищення ефективності та конкурентоспроможності аграрного сектору економіки. Збірник тез Всеукраїнської науково – практичної конференції. Херсон, 2015, с.21 – 25 <https://docviewer.yandex.ua/view>
2. Галузева програма розвитку садівництва України на період до 2025 року. - К.: СПД "Жителев С.І.", 2008. - 76 с.
3. Економіка та організація промислового садівництва України: монографія / [Шестопаля О.М., Рудьєв В.А., Кондратенко П.В. та ін.]; за ред. О.М.Шестопаля. – К.: ННЦ ІАЕ, 2010. – 334 с.
4. Новак Л.П. Державне регулювання та підтримка галузі промислового садівництва/ Л.П. Новак / [Електронний ресурс / Режим доступу до док.:<http://nauka.kushnir.mk.ua/>
5. Основи формування споживчого комплексу плодів ягідних культур в Україні: [монографія] / Л. М. Шевчук. - К.: Логос, 2015. - 227 с; іл.: 55 рис., 71 табл.
6. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2015 рік. Статистичний бюлетень. [Електронний ресурс / Режим доступу до док.: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Продукція сільського господарства у постійних цінах 2010 року за 2016 рік [електронний ресурс / режим доступу до док.: www.ukrstat.gov.ua
8. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища у Херсонській області у 2014 році. Джерело: http://ecology.ks.ua/files/Regionalna-Dopovid_2014.pdf
9. Рослинництво України 2015. Статистичний збірник. [Електронний ресурс / Режим доступу до док.: <http://ukrstat.org/uk/druk/publicat>
10. Україна у цифрах 2015. Статистичний збірник. [Електронний ресурс] / Режим доступу до док.: http://istmat.info/files/uploads/53010/ukraina_v_cifrah
11. Classification Of The Fruits Marketing Essay. <https://www.ukessays.com/essays/marketing/classification-of-the-fruits-marketing-essay.php>
12. Global production of fruit by variety 2014. The Statistics Portal. <https://www.statista.com/statistics/264001/worldwide-production-of-fruit-by-variety/>
13. Faostat. FAO Statistical Yearbooks . <http://www.fao.org/faostat/en/#home>
14. Nguyen Quoc Hung. Overview of fruit production, marketing, and research and development system in Vietnam. <http://www.agnet.org/library.php>
15. CBI Trade Statistics: Fresh Fruit and Vegetables in Europe. https://www.cbi.eu/sites/default/files/market_information/researches/trade-statistics-europe-fresh-fruit-vegetables-2015.pdf

References:

1. Galat, L.M. (2015) Tendencii rozvitku plodivnictva ta vinogradarstva u Hersons'kij oblasti. *Strategiya pidvishchennya efektyvnosti ta konkurentospromozhnosti agrarnogo sektoru ekonomiki. Zbirnik tez Vseukrains'koj naukovo – praktichnoï konferencii. Herson*, 2015, p. 21 – 25, retrieved from: <https://docviewer.yandex.ua/view> [in Ukrainian]
2. Galuzeva programa rozvitku sadivnictva Ukraini na period do 2025 roku. K.: SPD "ZHitelev S.I.", 2008. - 76 p. [in Ukrainian]
3. SHestopal', O.M., Rud'ev, V.A., Kondratenko, P.V. ta in. (2010) *Ekonomika ta organizaciya promislovogo sadivnictva Ukraini: monografiya* [za red. O.M.SHestopalya]. K.: NNC IAE, 334 p. [in Ukrainian]

4. Novak, L.P. Derzhavne rehulivannia ta pidtrymka haluzi promyslovoho sadivnytstva. [Online], Retrieved from: <http://nauka.kushnir.mk.ua/> [in Ukrainian]
5. SHEvchuk, L. M. (2015) Osnovi formuvannya spozhivchogo kompleksu plodiv yagidnih kul'tur v Ukraïni: [monografiya]. K.: Logos, 227 p; il.: 55 ris., 71 tabl. [in Ukrainian]
6. Osnovni ekonomichni pokazniki virobnictva produkciï sil's'kogo gospodarstva v sil's'kogospodars'kih pidpriemstvah za 2015 rik. Statistichnij byuleten' [Online], Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian]
7. Produkciya sil's'kogo gospodarstva u postijnih cinah 2010 roku za 2016 rik [Online], Retrieved from: www.ukrstat.gov.ua [in Ukrainian]
8. Regional'na dopovid' pro stan navkolishn'ogo prirodnogo seredovishcha u Hersons'kij oblasti u 2014 roci. [Online], Retrieved from: http://ecology.ks.ua/files/Regionalna-Dopovid_2014.pdf [in Ukrainian]
9. Roslinnictvo Ukraïni 2015. Statistichnij zbirnik. [Online], Retrieved from: <http://ukrstat.org/uk/druk/publicat> [in Ukrainian]
10. Ukraïna u cifrah 2015. Statistichnij zbirnik. [Online], Retrieved from: http://istmat.info/files/uploads/53010/ukraina_v_cifrah [in Ukrainian]
11. Classification Of The Fruits Marketing Essay. [Online], Retrieved from: <https://www.ukessays.com/essays/marketing/classification-of-the-fruits-marketing-essay.php> [in Ukrainian]
12. Global production of fruit by variety 2014. The Statistics Portal. [Online], Retrieved from: <https://www.statista.com/statistics/264001/worldwide-production-of-fruit-by-variety/> [in English]
13. Faostat. FAO Statistical Yearbooks . [Online], Retrieved from: <http://www.fao.org/faostat/en/#home> [in English]
14. Nguyen Quoc Hung. Overview of fruit production, marketing, and research and development system in Vietnam. [Online], Retrieved from: <http://www.agnet.org/library.php> [in English]
15. CBI Trade Statistics: Fresh Fruit and Vegetables in Europe. [Online], Retrieved from: https://www.cbi.eu/sites/default/files/market_information/researches/trade-statistics-europe-fresh-fruit-vegetables-2015.pdf [in English]

УДК 657. 21: 657.471

*Костякова А.А., к.е.н., доцент
Таврійський державний агротехнологічний університет
anna.kostyakova@ tsatu.edu.ua*

КЛАСИФІКАЦІЯ ВИТРАТ ВИРОБНИЦТВА В РОСЛИННИЦТВІ ЗА ЦІЛЬОВИМ ПІДХОДОМ

Анотація. Розглянуто класифікацію витрат виробництва, яка орієнтована на галузеві особливості вирощування продукції рослинництва. Запропоновано удосконалення класифікаційної ознаки витрат виробництва за цільовим підходом «Оцінка запасів та визначення фінансових результатів», увівши до складу уточнені-нові: за відношенням до виробничого (технологічного) процесу (основні (технологічні), організаційно-управлінські); за відношенням до потреб функціонування біологічних активів та їх продуктивності (технологічно-підтримуючі, технологічно-продуктивні).

Ключові слова: витрати, класифікація витрат, облік, рослинництво, собівартість продукції.

JEL code classification: M41

*Kostyakova A.A.
PhD in Economics, Associate Professor,
Tavria state agrotechnological university,
anna.kostyakova@ tsatu.edu.ua*

CLASSIFICATION OF PRODUCTION COSTS IN CROP PRODUCTION FOR TARGET APPROACH

Problem statement. Recently in the economic literature, special attention is paid to classification of costs of production, which is focused on industry specifics of the enterprise activities.

Financial (domestic) accounting involves the use of a costing approach, that is, the grouping of expenses for calculating the cost of products (works, services). However, this classification is not always acceptable to meet the information needs of managers with the goal of enterprise management. That suggests the necessity of studying the Western experience, namely a targeted approach.

Research result. Considered technical, economic and technological peculiarities of cultivation of crop production and their influence on the formation of the economic performance of the company. Given these features, we studied the grouping of costs in the accounting for the target campaign for the formation of reliable information.

Proposed to improve the classification of production costs in crop production over the targeted approach, namely the "inventory Valuation and determination of financial results," adding and offering new: relative to production (technological) process (the main (technological) and organizational management); the needs of the functioning of biological assets and their production (technological support and technological-productive).

Conclusions. This classification of costs will allow to identify more reliable economic indicators of enterprises in each technological cycle of cultivation of crop production and in General, the company will satisfy the information needs of the management system.

Keywords: plant growing, costs, account, classification of expenses, cost of production.

Постановка проблеми. Одним із найважливіших управлінських аспектів обліку витрат є їх класифікація. Саме для правильної організації обліку витрат виробництва у відповідності з їх особливостями, складом та значенням у процесі виробництва, а також для потреб контролю, аналізу, обчислення собівартості та управління витратами їх поділяють на групи за тими ознаками, які визначаються метою класифікації.

Загальна мета класифікації витрат полягає у створенні впорядкованої систематизації витрат виробництва на підприємстві для задоволення інформаційних потреб внутрішніх та зовнішніх користувачів. Без такої систематизації неможливо ефективно ведення рахунків і прив'язка витрат до об'єкту. Хоча класифікація витрат має здійснюватись і фінансовим обліком, проте вона не завжди прийнятна для задоволення інформаційних потреб керівництва

для цілей управління [1,с.145]. Лише врахування в процесі організації обліку витрат і побудови їх класифікації технології та організації виробництва дасть можливість отримати достовірну інформацію про витрати на виробництво та вихід продукції [2, с.12].

При побудові класифікації витрат слід виходити з мети та задач керівника структурного підрозділу в рослинництві (відділу, цеху, бригади) та власника підприємства. Для керівництва недостатньо даних про величину витрат в цілому по підприємству, керівникам потрібна інформація про витрати, згруповані за об'єктами обліку витрат або об'єктами калькулювання (культура або група культур; виконання робіт, послуг, технологічна операція, тощо). Щоби дати відповідь на всі ці питання, необхідно побудувати економічно обґрунтовану класифікацію витрат виробництва, тобто провести групування витрат на класи за певними загальними ознаками об'єктів, враховуючи закономірні зв'язки між ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню класифікації витрат виробництва в економічній науці протягом тривалого часу приділялась значна увага. Однак, єдиної класифікації витрат, яка б задовольняла всіх дослідників та практичних працівників, досі не розроблено. Зокрема більшість вітчизняних [2,3,4] й зарубіжних вчених [5,6,7,18,19] розглядають класифікаційні ознаки витрат з урахуванням економічних процесів промислових підприємств [8,9], залишаючи поза увагою сільське господарство, якому притаманні специфічні особливості вирощування продукції, зокрема рослинницької.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування необхідності та розроблення класифікації витрат за цільовим підходом відповідно до специфічних умов господарювання сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу. В економічній літературі нараховується біля двох десятків класифікацій витрат, але вони не знайшли практичного застосування. У вітчизняному обліку на практиці переважає калькуляційний підхід, тобто використовується групування витрат з метою

обчислення собівартості продукції (робіт, послуг). Західний управлінський облік пропонує цільовий, функціональний підхід. Даний підхід підтримують і вітчизняні науковці [1,10,11].

Родоначальником цільового підходу був К. Друрі. На його думку, насамперед, в обліку накопичується інформація про три категорії витрат: витрати на матеріали, робочу силу і накладні витрати. Потім узагальнені витрати розподіляються за наступними напрямками: 1) для калькулювання й оцінки собівартості виробленої продукції; 2) для планування і прийняття управлінських рішень і 3) для здійснення процесу контролю і регулювання. Крім того, у кожному з зазначених трьох напрямків, у свою чергу, відбувається подальша деталізація витрат в залежності від цілей управління [5, с.31-32].

Наведемо характеристику окремої групи витрат в обліку, зокрема щодо оцінки запасів та визначення фінансових результатів в такій специфічній галузі, як рослинництво.

Процес визначення фінансового результату діяльності підприємства пов'язаний із порівнянням доходів і витрат звітного періоду, з метою визначення різниці між витратами різних звітних періодів. З цього приводу витрати поділяють на вичерпані та невичерпані.

Вичерпані (спожиті) витрати – це засоби чи ресурси, що були витрачені для одержання доходів і втратили здатність приносити дохід у майбутньому.

Невичерпані (неспожиті) витрати – це засоби чи ресурси, що були придбані, є в наявності і, як очікується, повинні принести доходи в майбутньому.

Дана класифікація застосовується при визначенні фінансових результатів діяльності підприємства. Як відомо, фінансовий результат — це різниця між доходами і витратами звітного періоду. В цьому випадку виникає запитання: які витрати відносяться до звітного періоду, а які ні? Якщо підприємство придбало мінеральні добрива, а також розкидач для їх внесення, то, як правило, ці витрати не будуть віднесені на звітний період, і тому мав місце лише обмін одного виду активів на інший (грошей

на основні та оборотні засоби). Таким чином, витрачені кошти в даному випадку — це невичерпані затрати, оскільки вони не є спожитими у процесі виробництва. Після того, як добрива будуть внесені купленим розкидачем, їх вартість відноситься на витрати з вирощування культури, так само як і частина вартості розкидача у вигляді амортизаційних відрахувань та експлуатаційних витрат. У цьому випадку дані витрати вже будуть вичерпаними витратами.

Зважаючи на сказане, можна констатувати, що вичерпані витрати – це витрати

звітнього періоду, що призводять до зменшення активів або збільшення зобов'язань у процесі поточної діяльності для отримання доходу у звітному періоді; невичерпані затрати - збільшення зобов'язань чи зменшення активів у процесі поточної діяльності для одержання доходу чи іншої вигоди в майбутніх періодах. Вичерпані витрати відображають у звіті про фінансові результати як собівартість реалізованої продукції, невичерпані затрати – відображаються у складі активів підприємства як запаси (рис.1).

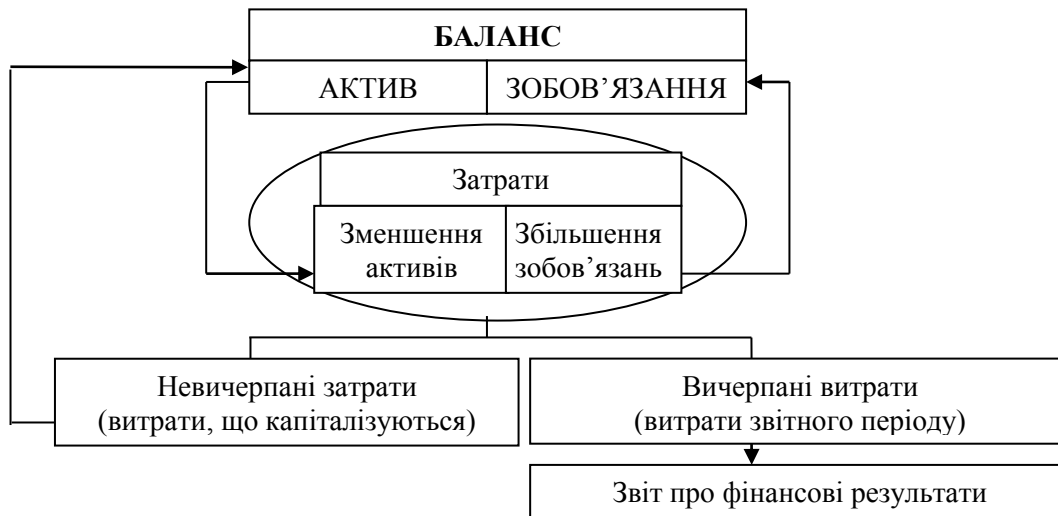

Рис. 1. Відображення в обліку та звітності вичерпаних витрат та невичерпаних затрат

Джерело: авторська розробка на основі [10, с.37]

На практиці не всі витрати, що відносяться до звітнього періоду (вичерпані витрати), безпосередньо пов'язані з виробництвом продукції, тому для визначення собівартості продукції (робіт, послуг) доцільно витрати класифікувати за участю у виробничому процесі з групуванням витрат на витрати на продукт та витрати періоду [1,10,12]. Даний метод групування витрат можна використовувати як у фінансовому обліку для оцінки запасів та визначення фінансових результатів, так і в управлінському обліку при підготовці релевантної інформації для нестандартних управлінських рішень.

Витрати на продукт – витрати, пов'язані з функцією виробництва продукції, вони розподіляються між собівартістю реалізованої продукції та запасами. Ці перехідні витрати зменшують прибуток у тому випадку,

коли відбувається реалізація продукції, яка можливо відбудеться через декілька періодів після її виробництва. Деякі вчені називають їх виробничими витратами [10, с.37].

Витрати періоду – це витрати, які не включаються до собівартості продукції та запасів і розглядаються як витрати того періоду, в якому вони були здійснені (адміністративні, витрати на збут, інші операційні та надзвичайні витрати) [1,с.16;10,с.37]. Ці витрати окремі автори називають збитками даного звітнього періоду [6,с.67]. Так, дані витрати від операційної діяльності не проходять через стадію запасів, а відразу відносяться на зменшення собівартості реалізованої продукції. У фінансовому обліку вони відображаються на рахунках класу 9 «Витрати діяльності» та в формі № 2 «Звіт про фінансові ре-

зультати» (Звіт про сукупний дохід).

Тривалий цикл виробництва сільськогосподарської продукції та його неспівпадіння з календарним роком потребують розмежування витрат таким чином, щоб їх доля, що включається до собівартості продукції за звітний період, відповідала кількості продукції, виробленої у цьому періоді. Звідси за тривалістю дій у відповідності з часовою визначеністю фактів господарського виробництва доцільно поділяти їх на витрати (затрати) поточного року, затрати минулих років і затрати наступного періоду. Частина затрат поточного року у вигляді незавершеного виробництва продукції рослинництва відокремлюють і відносять на собівартість продукції наступного року. Аналогічним чином частина затрат минулого року відноситься на собівартість продукції звітного періоду.

Відносно виробничого (технологічного) процесу більшість економістів поділяють витрати на основні та накладні. Основні витрати – це витрати, безпосередньо пов'язані з технологічним процесом виробництва продукції. Вони входять до складу конкретного об'єкта виробництва та складають «...головну субстанцію продукту» [167, с.194] та поділяються на три групи: прямі матеріальні витрати, прямі витрати на оплату праці та інші прямі витрати [1, с.16; 10, с.37-38].

До складу прямих матеріальних витрат включається вартість сировини та основних матеріалів, які утворюють основу виробленої продукції або є її необхідним компонентом, що можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат. До складу прямих матеріальних витрат в галузі рослинництва відноситься вартість насіння та посадкового матеріалу, добрив, засобів захисту рослин, паливо тощо

До складу прямих витрат на оплату праці в галузі рослинництва включаються заробітна плата та інші виплати основним працівникам, що беруть безпосередню участь у виробництві продукції рослинництва, виконанні робіт або наданні послуг та можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат.

До складу інших прямих витрат вклю-

чаються всі інші виробничі витрати, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат, зокрема відрахування на соціальні заходи, плата за оренду земельних і майнових паїв, амортизація тощо.

Ці витрати у структурі собівартості різних видів продукції рослинництва в дослідних господарствах займають 60-85%. Тобто, вказані витрати є основними не тільки за характером їх участі у процесі виробництва, але і за питомою вагою у собівартості продукції.

До накладних витрат відносяться витрати, що пов'язані з обслуговуванням та управлінням діяльністю підрозділу (бригади, цеху), галузі чи підприємства в цілому [13]. Накладні витрати не можна точно розподілити між конкретною продукцією, оскільки вони можуть бути загальними для галузі або підприємства в цілому та потребують розподілу на види виробництв, об'єкти обліку витрат. Взаємозв'язок між витратами та продукцією умовний і відбувається на основі прийнятної бази розподілу, про що свідчать наукові праці провідних вчених [14].

Накладні витрати поділяються на виробничі та невиробничі. До виробничих накладних витрат відносяться загальногосподарські витрати, які розподіляються між продукцією пропорційно до обраної бази [1, с.16]. До невиробничих витрат слід віднести всі інші накладні витрати, що є витратами періоду.

Важливу роль при формуванні собівартості продукції рослинництва відіграє поділ витрат на прямі та непрямі, що напряму пов'язаний із вибором методу обліку і калькулювання собівартості продукції. Тобто достовірність і точність в обчисленні собівартості продукції залежить від якнайменшого використання прийому непрямого розподілу витрат між окремими видами продукції.

Прямі витрати – це витрати ресурсів, які можна у момент їх використання у виробничому процесі включити до витрат на виробництво конкретного продукту, місця витрат, центра відповідальності. Непрямі витрати – це витрати, які неможливо або економічно недоцільно прямо відносити на

об'єкт обліку витрат (продукцію, місце витрат тощо). На практиці їх часто називають тими, що розподіляються, а згідно з П(С)БО 16 «Витрати» – загальновиборничими витратами [15].

Витрати можуть бути прямими для одного підрозділу (місця витрат, центру відповідальності) і непрямими – для іншого (місця витрат, центру відповідальності); одні й ті самі витрати можуть бути одночасно прямими і непрямими щодо різних об'єктів витрат [1, с.16]. Отже, віднесення витрат до прямих або непрямих залежить насамперед від того, що виступає об'єктом витрат.

Прямі витрати включаються до собівартості продукції (робіт, послуг), непрямі витрати для включення до собівартості необхідно попередньо розподілити між об'єктами обліку.

Розподіл виробничих витрат на прямі та непрямі іноді має схожість із розподілом на основні та накладні. Тому на практиці замість двох видів класифікацій застосовується одна загальна класифікація витрат із розподілом всіх витрат на прямі та непрямі. Але, як відомо, дана класифікація в сільському господарстві застосовується відносно до окремого об'єкту виробництва. Це обумовлено складністю сільськогосподарського виробництва. Не можна повністю погодитися з думкою вчених, які пропонують застосовувати дане групування витрат на прямі та непрямі лише відносно до окремого продукту [7, с.395]. Якщо враховувати той факт, що в процесі виробництва продукції рослинництва отримується декілька видів продукції одночасно (основна, супутня, побічна), то при виробництві продукції даних сільськогосподарських культур прямих витрат може зовсім не бути. У даному випадку прямі витрати відносно об'єкту виробництва, як правило, будуть непрямими відносно окремого продукту. Слід також відмітити, що ототожнення на практиці основних витрат з прямими та накладних з непрямими пов'язано з розподілом витрат відносно технологічного процесу виробництва на основні та накладні, що не зовсім точно характеризує їх цільовий характер. Тому, на нашу дум-

ку, за ознакою відношення витрат до виробничого (технологічного) процесу, доцільно поділяти витрати на основні (технологічні) та на організаційно-управлінські. Така назва буде більш повно відображати їх характер та призначення.

Основні (технологічні) – це витрати безпосередньо пов'язані з технологічним процесом виробництва продукції за конкретних умов, місця й часу.

Організаційно-управлінські – це витрати, що пов'язані з обслуговуванням та управлінням діяльності підрозділу (бригади, цеху), галузі чи підприємства в цілому.

При розподілі витрат на прямі та непрямі слід також враховувати тривалість та наслідок дії окремих витрат у процесі виробництва як основу життєвого циклу біологічних активів. Так, наприклад, витрати на внесення добрив під багаторічні трави повинні бути розподілені за роками, тобто ці витрати відносно багаторічних трав, як окремого об'єкту виробництва будуть прямими, а відносно до часу або періоду віднесення їх на собівартість – непрямими. Якщо добрива внесені під зернову культуру з підсівом трав, то віднесення всієї вартості витрачених добрив на собівартість продукції даної культури (як це робиться в даний час) є необґрунтованим, оскільки дія та післядія добрив у ґрунті є більш тривалою за часом, ніж процес виробництва зернових культур. У даному випадку відносно зернових культур витрати на добрива будуть непрямими.

Тобто, витрати на виробництво в залежності від особливостей сільського господарства, можуть бути прямими відносно одних об'єктів та непрямими відносно інших. У даній ситуації слід погодитися з думкою вченого І.А. Ламікіна, що обсяг та номенклатура прямих та непрямих витрат залежить від спеціалізації господарства, характеру та різноманітності виготовленої продукції, організаційної структури підприємства [16, с.13]. Отже, правильний розподіл витрат на прямі та непрямі має велике значення для об'єктивної оцінки виробництва та його результатів.

Взаємозв'язок деяких витрат наведено на рис. 2.

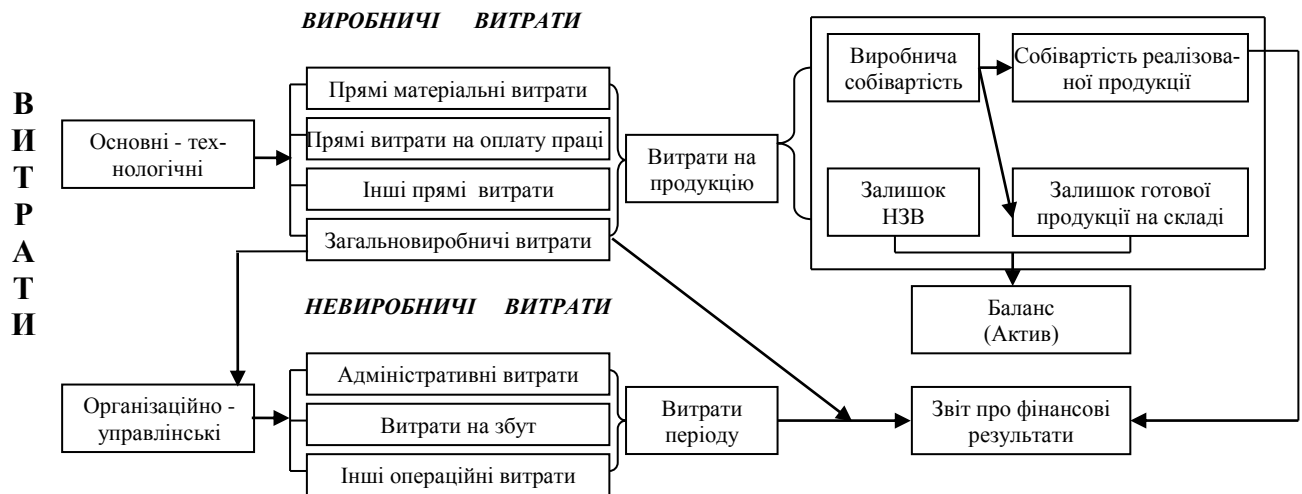

Рис. 2. Взаємозв'язок різних видів витрат та відображення їх в обліку та звітності

Джерело: авторська розробка

З метою достовірного віднесення витрат на об'єкт обліку доцільно враховувати інтенсифікацію виробництва. Необхідно постійно спостерігати та оцінювати фактори і заходи, що впливають на доходи та продуктивність.

Важливим питанням у теорії виробництва є закон зниження витрат на одиницю продукції. Наприклад, застосування співвідношення якісного та кількісного складу мінеральних та органічних добрив для окремого об'єкту обліку витрат (виду (групи) сільськогосподарської культури) призведе до зниження рівня витрат в розрахунку на одиницю продукції. Тому з метою поліпшення інформаційного забезпечення обліку та контролю витрат, їх аналізу та управління ними матеріальні витрати в галузі рослинництва (наприклад, добрива), у плануванні (нормуванні) доцільно відокремлювати на технологічно-підтримуючі (затрати на протязі життєвого циклу одиниці продукції, що включаються до собівартості продукції та не призводять до отримання доходу) та технологічно-продуктивні витрати (витрати на протязі життєвого циклу одиниці продукції, що включаються до собівартості продукції та сприяють отриманню доходу).

За складом та ступенем однорідності витрати необхідно групувати на прості (елементні) та складні (комплексні) статті. Така база для класифікації витрат в галузі

рослинництва необхідна з метою побудови номенклатури статей витрат, що врахує особливості виробничого процесу. Так, наприклад, при польовому кормовиробництві частина витрат має тривалий характер дії (витрати на покращання природних угідь, створення культурних сінокосів та пасовищ, витрати по залуженню сінокосів та пасовищ, витрати на вирощування багаторічних трав), що характерно для групування витрат у складні (комплексні) статті; інші витрати відшкодовуються в звітному періоді виробництва (витрати на посів однорічних культур, догляд за посівами тощо) і формують прості (елементні) статті. Тобто після здійснення витрат першої групи, підприємство може отримувати продукцію на протязі багатьох років.

З метою отримання об'єктивної та точної інформації про витрати в розрізі окремих об'єктів обліку слід проводити групування витрат за статтями, а не за економічними елементами, а це є предметом вивчення управлінського обліку (на рівні підприємства). Групування витрат за калькуляційними статтями проводиться у відповідності з Методичними рекомендаціями № 132 [17], в якому передбачено виділення 11 статей у рослинництві. В основі класифікації витрат за статтями лежить складний комбінований критерій характеру та призначення витрат.

Перелік статей витрат, наведений у Ме-

тодичних рекомендаціях № 132 [17], в основному є достатнім і узгодженим з елементами витрат, проте носить рекомендаційний характер і підприємства мають право самостійно вносити зміни до типової номенклатури статей витрат. Це дуже важливо для сезонних галузей аграрного виробництва, а саме для галузі рослинництва. Але, при умові необхідності суб'єктами господарювання складати регламентовану звітність, групування витрат за статтями повинно мати єдину науково обґрунтовану та уніфіковану структуру, яка характерна групуванню витрат за економічними елементами. Виділяючи окремі витрати в самостійні статті витрат або об'єднуючи їх, необхідно врахувати доцільність таких дій. Безперечно, що збільшення частки прямих витрат через розмежування комплексних витрат підвищує точність визначення собівартості продукції й відіграє важливу роль у процесі прийняття управлінських рішень.

Висновки. Розглянуто особливості класифікації витрат виробництва, яка орієнтована на галузеві особливості вирощування продукції рослинництва. Запропоновано удосконалити класифікацію витрат виробництва у рослинництві, зокрема, увівши до складу ознаки «Оцінка запасів та визначення фінансових результатів» уточнені нові: за відношенням до виробничого (технологічного) процесу (основні (технологічні), організаційно-управлінські); за відношенням до потреб функціонування біологічних активів та їх продуктивності (технологічно-підтримуючі, технологічно-продуктивні). Дана класифікація витрат дозволить визначати більш достовірні економічні показники діяльності підприємства за кожним технологічним циклом вирощування продукції рослинництва та в цілому по підприємству, задовольнить інформаційні потреби системи управління.

Список літератури

- 1 Бутинець Ф. Ф. Витрати виробництва та їх класифікація для потреб управління / Ф. Ф. Бутинець // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – Вип. 1 (22). – 2012. – С. 11 – 18.
- 2 Моссаковский В.Б. Классификация и обоснование состава расходов на производство / В.Б. Моссаковский // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 1993. – №4. – С.12-15
- 3 Грицак Н.Ю. Еволюція витрат як економічної категорії та необхідність її класифікації [Електронний ресурс] / Н.Ю. Грицак - Режим доступу: iee.org.ua/files/alushta/75-grizak-evolutciya_vytrat.pdf.
- 4 Скрипник М.І. Облік витрат на промислових підприємствах у розрізі їх класифікації [Електронний ресурс] / М.І. Скрипник - Режим доступу: [http://irbisnbnv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbnv/cgiirbis_64.exe?c21com=2&i21dbn=ujrn&p21dbn=ujrn&image_file_download=1&image_file_name=pdf/ecnof_2010_7\(3\)_28.pdf](http://irbisnbnv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbnv/cgiirbis_64.exe?c21com=2&i21dbn=ujrn&p21dbn=ujrn&image_file_download=1&image_file_name=pdf/ecnof_2010_7(3)_28.pdf)
- 5 Друри К. Введение в управленческий и производственный учет / К. Друри; пер. с англ.; под ред. С.А. Табалиной. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1997. – 560 с.
- 6 Каверина О.Д. Управленческий учет: системы, методы, процедуры / О.Д. Каверина. – М.: Финансы и статистика, 2004. – 352 с.
- 7 Хоружий Л.И. Проблемы теории, методологии, методики и организации управленческого учета в сельском хозяйстве / Л.И. Хоружий. – М.: Финансы и статистика, 2004. – 496 с.
- 8 Ягмур К.А. Класифікація витрат в будівельних організаціях / К.А. Ягмур // Економіка: проблеми теорії та практики: 36. наук. праць. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2005. – Вип. 209: В 4 т. Том IV. – С. 75–82
- 9 Косинська О. Значення класифікації витрат в системі управління витратами підприємства / О. Косинська // Вісник Львівського університету. Серія економічна. 2012. Випуск 48 С. 119-123
- 10 Атамас П.Й. Управлінський облік: навчальний посібник / П.Й. Атамас. – Д. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 440с.
- 11 Нападівська Л.В. Внутрішньогосподарський контроль в ринковій економіці: монографія / Л.В. Нападівська. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2000. – 224 с.
- 12 Панасюк В.М. Витрати виробництва: управлінський аспект / В.М. Панасюк. – Тернопіль: Астон, 2005. – 288 с.
- 13 Индукаев В.П. Организация оперативного учета и контроля издержек производства / В.П. Индукаев. – М.: Финансы и статистика, 1986. – 143 с.
- 14 Ларионов А.Д. Проблемы распределения затрат в сельском хозяйстве / А.Д. Ларионов. – Л.: ЛГУ, 1976. – 125 с.
- 15 Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати»: наказ Міністерства фінансів України від 31 грудня 1999р. № 318 // Галицькі контракти. – 2000. – № 5. – С.-82-87.
- 16 Ламыкин И.А. Учет затрат и калькуляция сельскохозяйственной продукции / И.А. Ламыкин. – М.:Статистика,1980. – 168 с.
- 17 Методичні рекомендації з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільсь-

- когосподарських підприємств [Електронний ресурс]: наказ Міністерства аграрної політики України від 18 травня 2001 р. № 132. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc>
- 18 Accounting theory & development / M.R. Mathews, M.H.B. Perera18/ : Thomas Nelson Australia; 3rd edition edition (25 April 1996), p. 416
- 19 Management and Cost Accounting /Alnoor Bhimani, Charles T. Horngren, Srikant M. Datar, George Foster/:Pearson Education, 2008, p.959

References:

- 1 Butynecj, F. F.(2012) Vytraty vyrobnycstva ta jikh klasyfikacija dlja potreb upravlinnja . Problemy teorii ta metodologhiji bukhghaltersjkogho obliku, kontrolju i analizu. – Vyp. 1 (22), pp. 11 – 18, (in ukrainian)
- 2 Mossakovskij, V.B. (1993) Klassyfykacyja y obosnovanye sostava raskhodov na proyzvodstvo. Ekonomyka seljskokhozjajstvennykh y pererabatyvajushykh predprijatyj. – (4), pp. 12-15, (in ukrainian)
- 3 Ghrycak, N.Ju. Evoljucija vytrat jak ekonomichnoji kateghoriji ta neobkhidnistj jiji klasyfikaciji . Retrieved from: iee.org.ua/files/alushta/75-grizak-evolutciya_vytrat.pdf, (in ukrainian)
- 4 Skrypnyk, M.I. Oblik vytrat na promyslovykh pidprijemstvakh u rozrizi jikh klasyfikaciji. Retrieved from: [http://irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?c21com=2&i21dbn=ujrn&p21dbn=ujrn&image_file_download=1&image_file_name=pdf/ecnof_2010_7\(3\)_28.pdf](http://irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?c21com=2&i21dbn=ujrn&p21dbn=ujrn&image_file_download=1&image_file_name=pdf/ecnof_2010_7(3)_28.pdf), (in ukrainian)
- 5 Druri, K. (1997) Vvedenie v upravlencheskiy i proizvodstvennyiy uchet; per. s angl.; pod red. S.A. Tabalinoy. – M.: Audit, YuNITI, pp. 560, (in russian)
- 6 Kaverina, O.D. (2004) Upravlencheskiy uchet: sistemy, metodyi, protseduryi. – M.: Finansyi i statistika, pp. 352, (in russian)
- 7 Horuzhiy, L.I. (2004) Problemy teorii, metodologii, metodiki i organizatsii upravlencheskogo ucheta v selskom hozyaystve. – M.: Finansyi i statistika, pp. 496, (in russian)
- 8 Jaghmur, K.A. (2005) Klasyfikacija vytrat v budivelnykh orghanizacijakh. Ekonomika: problemy teorii ta praktyky: Zb. nauk. pracj. – Dnipropetrovsk: DNU, – Vyp. 209: V 4 t. Tom IV., pp. 75–82, (in ukrainian)
- 9 Kosynsjka, O. (2012) Znachennja klasyfikaciji vytrat v systemi upravlinnja vytratamy pidprijemstva. Visnyk Ljvivsjkogho universytetu. Serija ekonomichna. Vypusk 48, pp. 119-123, (in ukrainian)
- 10 Atamas, P.J. (2006) Upravlinsjkyj oblik: navchalnyj posibnyk. – D. – K.: Centr navchalnoji literatury, pp. 440, (in ukrainian)
- 11 Napadovsjka, L.V. (2000) Vnutrishnjoghospodarsjkyj kontrolj v rynkovij ekonomici: monoghrafija. – Dnipropetrovsk: Nauka i osvita, pp. 224, (in ukrainian)
- 12 Panasjuk, V.M.(2005) Vytraty vyrobnycstva: upravlinsjkyj aspekt. – Ternopilj: Aston, pp. 288, (in ukrainian)
- 13 Indukaev, V.P. (1986)Organizatsiya operativnogo ucheta i kontrolya izderzhek proizvodstva. – M.: Finansyi i statistika, pp. 143, (in russian)
- 14 Larionov, A.D. (1976) Problemy raspredeleniya zatrat v selskom hozyaystve. – L.: LGU, pp. 125, (in russian)
- 15 Polozhennja (standart) bukhghaltersjkogho obliku 16 «Vytraty»: nakaz Ministerstva finansiv Ukrajiny vid 31 ghrudnja (1999), (318). Ghalycjki kontrakty. (5), pp. 82-87, (in ukrainian)
- 16 Lamyikin, I.A. (1980) Uchet zatrat i kalkulyatsiya selskohozyaystvennoy produktsii. – M.:Statistika,pp. 168, (in russian)
- 17 Metodychni rekomendaciji z planuvannja, obliku i kaljkuljuvannja sobivartosti produkciji (robit, poslugh) siljsjkoghospodarsjkykh pidprijemstv. Retrieved from:: nakaz Ministerstva aghrarnoji polityky Ukrajiny vid 18 travnja (2001), (132). – Retrieved from: <http://zakon.nau.ua/doc>, (in ukrainian)
- 18 Accounting theory & development / M.R. Mathews, M.H.B. Perera18/ : Thomas Nelson Australia; 3rd edition edition (25 April 1996), p. 416
- 19 Management and Cost Accounting /Alnoor Bhimani, Charles T. Horngren, Srikant M. Datar, George Foster/:Pearson Education, 2008, p.959

УДК: 330. 34 (477)

Мельник О.О. к. і. н., доцент
Таврійський державний агротехнологічний університет

ЕВОЛЮЦІЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН ДОБИ КОЗАЧЧИНИ У XVII-XVIII СТ.

Анотація. Статтю присвячено питанням формування козацької земельної власності та її еволюція у козацькій державі у XVII-XVIII ст., впливу на земельні відносини Визвольної війни українського народу та оформлення козацтва у панівну верству. Досліджується вплив ліквідації козацької державності у XVIII ст., надання козацькій старшині статусу російського дворянства і нове покріпачення селян, та відновлення феодальної земельної власності

Ключові слова: козацьке землеволодіння, Визвольна війна, корпоративна власність, зимівник, приватна власність, козацька держава.

JEL code classification: B15, Q15

*Mel'nik A.A. Candidate of historical sciences, associate professor of social and human sciences
Tavria state agrotechnological university*

EVOLUTION OF LAND RELATIONS DAY COSSACKS IN XVII-XVIII CENTURIES

Abstract. In connection with the formation and legal registration of the Cossacks, Cossack begins to take shape land, as the germ of farm tenure type. Analysis of the formation and evolution of land relations day Cossack state can become a reliable basis for choosing optimal ways of further development of Ukraine as a democratic and prosperous state.

The origin of the Cossack tenure was due to colonization of vast steppes of southern Ukraine. The legal basis for land ownership Cossacks considered occupying vacant land. The acquired land Cossacks thus sought to consolidate by obtaining charters from the authorities, which was the legal basis for the formation of Cossack tenure. The main form of land tenure was Cossack village.

During the Liberation War (1648-1667 pp.) Formed the Ukrainian Cossack state. All previous acts of land subject to cancellation, and the land became public property. After the death of B. Khmelnytsky tendency to growth privileged position petty-noble land ownership.

At the end of the XVIII century. Ukrainian Cossack officers and nobles, losing Political Rights, trying to ensure its economic independence and focused on the accumulation of land. Possession of land acquired the status of private-inheritance-conditional and temporary.

Gradually petty-royal administration refused to recognize the right to freely dispose of Cossack land, it took on debt, forced to sell. Again restored feudal land ownership.

Keywords: Cossack tenure, War of Liberation, corporate property Zimovniki, private property, Cossack state.

Постановка проблеми. У зв'язку з появою та правовим оформленням козацтва, як окремого стану українського суспільства у XVI столітті, починає оформлюватись козацька земельна власність, як зародок землеволодіння фермерського типу. Це було початком становлення національної системи землеволодіння. Проте подальший перебіг подій, особливо входження України до складу Московської держави, за договором 1654 р., починає поступово змінювати ситуацію в аграрних відносинах. Після ліквідації Гетьманщини наприкінці

XVIII століття знову відновлюється феодальна земельна власність.

Аналіз становлення та еволюції земельних відносин доби козацької державності може стати надійною основою свідомого вибору оптимальних шляхів подальшого розвитку України як демократичної і можливої держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем розвитку відносин власності на землю періоду становлення, розвитку та ліквідації Козацької державності XVII-XVIII ст. присвячено

праці як вчених-економістів П. Саблука, Царенка О.М., Васильєвої Р., Смолки А., так і істориків: Грушевського М.С., Багалія Д.І., Тютюнника В.В., Склокіна В. В., Щербака В.О. [1].

Ціль роботи. Аналіз процесу розвитку відносин земельної власності в Україні доби козаччини, та вплив цих процесів на формування ринкових земельних відносин в аграрному секторі сучасної України.

Виклад основного матеріалу. Зародження козацького землеволодіння було зумовлено, насамперед, колонізацією південних степових просторів України. Спершу влада не чинила жодних перешкод мисливству та рибальству. Згодом на прибутковість промислу звернули увагу місцеві урядовці, які почали збирати податки з його учасників до державної казни. На середину XVI ст. більшу частину уходів уже контролювала влада. Близьке сусідство з татарами не сприяло розвитку традиційного для українців заняття – землеробства. На Запорозжжі та інших південних окраїнах про землеробство не знайдено документальних свідчень аж до Національно-визвольної війни середини XVII ст. Правовою основою володіння землею козаки вважали зайняття вільних земель (займанщина). Здобуті таким чином землі козацтво прагнуло закріпити шляхом одержання жалуваних грамот від представників влади, що стало юридичною основою формування козацького землеволодіння. Цей процес був тісно пов'язаний зі зміцненням козацького імунітету внаслідок заснування Запорозької Січі та організації реєстрового війська.

За реформою короля Стефана Баторія 1578 р. 500 козаків приймалися на державну службу і наділялись правом володіння землею, якою вони користувалися. Через брак грошей у державному бюджеті і необхідності мати військові сили для оборони південних кордонів, влада розраховувалась землями «Дикого поля», на схід від Дніпра [2, с. 397]. Таким чином було легітимізовано ще одне джерело козацького землеволодіння – плата за службу. До так званих «служилих», які отримували землю від офіційної влади за службу, маємо віднести козака Омеляна Івановича, якому

король Сигізмунд-Август у 1571 році видав жалувану грамоту «на землю Сиверу по берегам Ворскли за військову службу маєт Омелян Іванович сам, жона його, так же діти і потомки його власніє, тим правом і порядком оную землю Сиверу по двух берегах Ворскли от шляху Санчаровського на низ до рубежа Жарковича Артемкових пісков зо всіма землями» [3, с. 13]. Проте місцеві урядовці усіяко намагалися забрати землі козаків, які вмерли або загинули на війні, про що реєстрові скаржилися королю. Набуття земельних угідь козаками могло відбуватися через укладання угод купівлі-продажу.

Можемо спостерігати, як приватне землеволодіння поступово розвивалось через привласнення спільних земель. Давність фактичного користування і володіння землею закріпляла і право розпоряджатись нею, тобто утворювала право повної приватної власності [4, с.15].

Основною формою козацького землеволодіння був хутір, де крім землеробства і тваринництва займалися і промислами. Відомо, що на території Запоріжжя хутори називались зимівниками. Виникнення зимівників зумовлено колонізацією степових просторів Причорномор'я, а не військовими змаганнями між осілим землеробським населенням лісової смуги і кочовим світом, як це подавали деякі попередні дослідники козацтва [5, с. 27]. Ці землі козаки здобували частково займанщиною неосвоєних земель, частково — купівлею. Як правило, працювали на землі самі власники та члени їх родин.

Під час Визвольної війни українського народу проти польсько-шляхетського панування (1648—1667 рр.) утворилась Українська козацька держава, що вела боротьбу за об'єднання всіх українських земель під гетьманською булавою. Всі попередні земельні акти підлягали скасуванню, а земля стала власністю Війська Запорозького.

В Українській козацькій державі було знищено велике і середнє феодалне землеволодіння польських магнатів і шляхти, католицької церкви. Поширилися такі форми власності, як державна і приватна. У приватному володінні залишалися землі православних монастирів і вищого духо-

венства, дрібної української шляхти, козаків і міщан. Землю почали вільно продавати і купувати. Державною власністю – вільними військовими маєтностями – стали землі королівщини (близько 150 міст і містечок), магнатів і шляхти (майже 1500 поселень), католицької церкви (50 маєтків). Вони перейшли в управління Скарбу Війська Запорозького. Верховним розпорядником цієї землі був гетьман, на місцях розпоряджалися нею полковники і сотники [6, с.139].

За «Зборівським договором» 1649 «...на визволену територію мали вернутися королівські, властиво — шляхетські власті і взяти у свої руки всі ті економічні й юридичні прерогативи, які їм прислужували перед великим повстанням, перед українським свободженням. Результати його для широких мас властиво перечеркувалися відразу; всі зусилля і жертви, вся кров і страждання ставали даремними. Се було так страшно, що гетьманське правительство не рішається навіть признатися з сим перед ширшими кругами: одно затаює, иньше в переведенню силкується обставити можливо так, щоб воно як найменше дражнило людність». [7, с.4].

«Березневі статті» (1654) завершили процес оформлення козацтва як самостійного військово-службового стану та козацької власності на землю. Стаття сьома декларувала недоторканість козацьких земель і маєтків та їх спадкування козацькими вдовами та дітьми. Козацтво збільшилося чисельно, перетворившись на юридично вільний привілейований стан [8, с.26]. Козаки вільно продавали і купували землю, засновували слободи, організували господарство. До 80 % населення вважали себе козаками.

Козацька старшина володіла приватними землями, розпоряджалася та користувалася ранговими (службовими, бенефіціальними) землями. Старшина збільшувала землеволодіння шляхом займанщини, купівлі землі у козаків і селян, зверталася без відома гетьмана до російського царя з проханням пожалування земель. За договором 1654 р., лише гетьману надавалось право спадкового володіння.

В історико-економічній літературі є два

погляди щодо сутності козацької земельної власності. По-перше, вона характеризується як корпоративна та умовно-службова, передана державою не окремій особі, а корпорації козаків за умови державної військової служби власним коштом. По-друге, частина дослідників вважає козацьку власність на землю приватною з правом успадкування, юридично ідентичною до шляхетського землеволодіння [9, с. 76].

Після смерті Б. Хмельницького посилювалася тенденція до зростання привілейованого становища старшинсько-шляхетної земельної власності. Старшинське угруповання на чолі з гетьманом І. Виговським у Гадяцькому договорі 1658 р. з Польщею ставило питання про надання українській старшині та шляхті права на землю і феодальні привілеї. Однак цей договір поляки не ратифікували.

У Лівобережній Україні за часів Гетьманщини (кінець XVII - остання третина XVIII ст.) розвиток аграрних відносин визначали такі процеси.

Поступово посилювались адміністративні та контрольно-регулятивні функції Російської держави щодо економічного використання українських земель. Верховним власником і розпорядником усієї землі був царський уряд, який втручався в аграрні відносини в Україні, затверджував гетьманські універсали на землі. Гетьман не міг розпоряджатися маєтками, які були відведені царськими грамотами. Український гетьман вважався головним розпорядником земель Війська Запорозького. Старшинські права на землю підтверджували чи змінювали на Генеральній військовій раді при обранні кожного нового гетьмана, а потім розсилали установам у вигляді статей, що регламентували аграрні відносини. Гетьманський уряд спрямовував політику на зміцнення старшинського землеволодіння, в якому вбачав опору автономії України.

Відродилася та зміцніла феодальна власність на землі української козацької старшини і шляхти, які домоглися прав дворян Російської імперії та церкви, а також церковно-монастирська власність.

Козацька старшина і українська шляхта, втрачаючи політичні права у сфері авто-

номії, намагалися забезпечити власну економічну незалежність і зосередили увагу на нагромадженні земельних володінь і господарській діяльності. Сформувалась єдина старшинсько-шляхетська привілейована соціальна верства, володіння землею набуло статусу приватно-спадкового та тимчасово-умовного. Спадкова земельна власність була об'єктом купівлі-продажу, обміну, дарування, застави при торговельних операціях. Тимчасово-умовні володіння надавалися з фонду вільних військових маєтностей на основі царських і гетьманських універсалів на «ранг» або «на підпиртя дому» [10, с.165]. Старшина намагалася перетворити рангові маєтки на спадкові. Джерелами зростання старшинського землеволодіння були також займанщина вільних земель; скуповування, часто примусове, або загарбання козацьких і селянських земель, нерідко насильницьке загарбання. Відбувалася внутрішня колонізація землі, зростали сільськогосподарські угіддя. Розвивалася земельна власність російських та інших неукраїнських осіб.

Гетьман І. Мазепа в 1708 р. підтвердив ухвалу царського уряду щодо заборони вписувати селян у козацькі реєстри. Вільні військові маєтності передавалися у власність або розпорядження старшини та церкви. Селяни ставали користувачами землі, при її купівлі-продажу вказували селянські повинності на користь власників землі. Суд не визнавав звичаєвого права селян на землю і посилався на Литовський статут, який залишався основним правовим документом у Гетьманщині [11, с. 29].

За гетьмана Д. Апостола основний земельний фонд було роздано. Понад 35 % оброблюваних земель Гетьманщини були приватною власністю старшини. Відмінність між спадковим і тимчасово умовним володінням практично зникла.

Питання юридичного закріплення прав старшини на землю було пов'язане з проблемою нобілітації старшини, оскільки за російськими законами землею монополювало дворянство. Українська старшина у проекті збірника законів «Права, за якими судиться малоросійський народ» (1743) прагнула спадково закріпити за старшиною і духовенством шляхетські права

(термін поширився в Російській державі за Петра I). Оскільки цей документ обґрунтував право Лівобережної України на самоврядування у межах Російської імперії, царський уряд його не затвердив. З метою збереження козацького стану царський уряд проводив спеціальні заходи. Так, укази 1739-1741 рр. забороняли купувати землі рядових козаків. Гетьман К. Розумовський видав у 1754 р. універсал, що обмежував насильства і зловживання старшини щодо козаків. Сенат у 1764 р. спеціальною грамотою наказав гетьманові К. Розумовському оформити документи на всі куплені у козаків землі. Було видано розпорядження щодо покарання покупців козацьких земель і повернення козакам земель безплатно.

У Слобідській Україні масове освоєння земель відбувалося під час і після Національно-визвольної революції. Наприкінці XVII ст. на її території мешкало до 100 тис. українців і 20 тис. росіян. Основою земельною власністю тут була «займанщина» вільних земель. Це було основне джерело походження земельної власності. «Таким чином набували свої ґрунти не тільки рядові козаки, а й козацька старшина, бо сей спосіб був стверджений царськими жалуваними грамотами, отже, мав правову законну підставу» [12, с. 144]. Козацька власність формувалася за рахунок урядових дарувань. Царський уряд здійснював політику так званих «заказних городів», згідно з якою російським дворянам забороняли купувати землі у південних повітах країни. Це сприяло зростанню землеволодіння українців, які служили у війську. У 1764 р. старшина Слобідської України отримала офіцерські чини і статус дворянства у зв'язку з ліквідацією козацьких полків [13, с. 134].

У Правобережній Україні козацьке землеволодіння було знищено на початку XVIII ст. Селянські та козацькі господарства залишалися здебільшого натурально-споживчими, оскільки для забезпечення сім'ї хлібом необхідно було мати наділ не менш ніж 1/3 волоки, тому з ринком була пов'язана переважно заможна верхівка селян: чиншові господарства, котрі мали не менше двох волів, орендарі землі у магна-

тів, селяни, які займалися ремеслом, торгівлею та промислами.

У 1764 р. українська шляхта та козацька старшина подали Катерині II «Прошение малороссийского шляхетства и старшин, вместе с гетьманом, о восстановлении разных старинных прав Малороссии», в якому вимагали посилення особистої залежності селян, позбавлення їх прав переходу та запису в козаки, надання прав російського дворянства представникам української шляхти та козацької старшини, що дозволило б їм отримати монополні права на землю і посполитих. Відбувалася внутрішня колонізація землі, зростали сільськогосподарські угіддя. Розвивалася земельна власність російських та інших неукраїнських осіб.

Після ліквідації інституту гетьманства в 1764 р. юридичною основою для утвердження феодальної земельної власності стало генеральне межування – точне визначення земельних володінь поміщиків, козаків, селян, церкви, міст, що проводилося з 1766 по 1861 р., а також Генеральний (Рум'янцевський) опис Малоросії у 1765-1769 рр. [14, с. 6]. Українська старшина здобула права російського дворянства згідно з царськими указами 1781 р. і 1783 р. та «Жалуваною грамотою дворянству» 1785 р. Українське населення поділили на стани, селянам заборонили переходити від одного власника землі до іншого, отже, кріпосне право було остаточно оформлено. Українська старшина мала право володіти землею і селянами, засновувати підприємства, організувати ярмарки і торги, звільнялася від податків і обов'язкової військової служби, не могла піддаватися тілесним покаранням. У кінці XVIII ст. на Лівобережжі налічувалося близько 100 тис. українських дворян, з них 130 мали понад чверть мільйона кріпосних. Відбувалося обмеження та знищення українського козацтва як привілейованої соціальної верстви та козацького господарства.

Список літератури

1. Саблук П.Т. Розвиток земельних відносин в Україні / П.Т. Саблук. – К.: ННЦ ІАЕ, 2006. – 396 с.;
2. Царенко О.М., Захарчук А.С. Економічна історія України і світу. Навчальний посібник. / О.М.Царенко, А.С.Захарчук. - Суми, „Університетська книга”, 2000. - 310 с.;
3. Панченко П.П. Аграрна історія України: Навч. посіб. для студ. і викл. с.-г. закл. освіти I-IV рівнів акредитації / П.П. Панченко, Ю.Ф. Мельник, В.А. Вергунов. – К.: ВЦ «Просвіта», 2007. – 523 с.;
4. Васильєва Р., Смолка А. Соціально-економічна політика Б.Хмельницького / Р. Васильєва, А. Смолка // Економіка

Висновки. Історичну еволюцію козацького стану та їх земельної власності характеризують їх поступове обмеження і знищення. Чисельність реєстрових козаків зменшувалась. За даними «Березневих статей», вона становила 60 тис. осіб. За «Новими статтями» гетьманів І. Брюховецького, Д. Многогрішного та І. Мазепи - по 30 тис. У наступних гетьмансько-московських статтях пункту «чисельність козаків» взагалі не була названа. За матеріалами ревізії 1763-1764 рр. чисельність козаків становила близько 31 %.

Економічне становище козаків погіршувалось. У 1783 р. після юридичного оформлення кріпосного права царський уряд перевів «підпомічників» у державні селяни із збереженням особистої свободи і правом на володіння землями. Вони сплачували податки та відбували визначені державні повинності. Заможні виборні козаки або перейшли до стану козацької старшини, або записувались у міщани, займалися ремеслом і торгівлею.

До початку XVIII ст. суд Гетьманщини визнавав право займанщини при виникненні земельних суперечок. Козацькі землі за відсутністю документів на право власності визнавалися за умови запису в документах полкових канцелярій упродовж року. Поступово старшинсько-царська адміністрація відмовлялася визнавати право козаків вільно розпоряджатися землею, її забирали за борги, змушували продавати. Господарське становище козаків погіршувалося через військову службу, участь у війнах Російської держави, охорону південних кордонів від татар, постої офіцерів і солдатів російської армії у дворах простих козаків, виконання ними гужової повинності, участі у будівництві та ремонті каналів, фортець. Внаслідок збідніння господарства козаки були змушені залишати військову службу, виходити з козацького стану, займатися промислами, торгівлею, йти на заробітки.

України. - 1995. - №11. – С. 73-80; .

5. Грушевський М.С. Історія України-Руси: В 11 т. 12 кн. Т.8. / М.С.Грушевський. - К.: Наук. Думка, 1995.-856 с.
6. Щербак В.О. Історія українського козацтва: нариси у 2 т./ В.О. Щербак [Редкол: Смолій (відп. Ред) та інші.] – Київ.: Вид.дім «Києво-Могилянська академія».- 2006.- Т.1. – 800 с.
7. Каманин И. К вопросу о казачестве до Б.Хмельницкого / И. Каманин // Чтения в историческом обществе Нестора Летописца. Кн.8. - К., 1894. С.11-17.
8. Олійник О.Л. Запорозький зимівник [Електронний ресурс] / О.Л. Олійник.- Режим доступу: <http://www.cossackdom.com>
9. Смолка А. Аграрна політика та земельні відносини в Україні у період Хмельниччини / А. Смолка // Історія народного господарства та економічної думки України. – 1997. – Вип. 29. – С. 136-146.
10. Апанович О. Українсько-російський договір 1654 року. Міфи і реальність / О. Апанович. - К.: Варта, 1994. — 96 с.
11. Васильєва Р., Смолка А. Соціально-економічна політика Б.Хмельницького / Р. Васильєва, А. Смолка // Економіка України. - 1995. - №11. – С. 73-80
12. Україна і світ: Історія господарства від первісної доби і перших цивілізацій до становлення індустріального суспільства. — К.: Генеза, 1994. — 367 с.
13. Універсали Івана Мазепи 1687-1709 / Укладач Іван Бутич. - К., 2002. - С. 29
14. Багалій Д.І. Історія Слобідської України / Д.І. Багалій . - Х.: Дельта, 1993. - 256 с.
15. Луценко Марія Формування землеволодіння козацької старшини як економічний чинник генези дворянства слобідсько-української губернії у XVIII ст. / Марія Луценко // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / [За заг. ред. проф. І. С. Зуляка]. – Тернопіль.: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка. - 2012. – Вип. 2. – 303 с.
16. Генеральний опис Лівобережної України 1765-1769 рр.: покажчик населених пунктів / уклад.: Л. А. Попова, К. Г. Ревнивцева ; ред. І. Л. Бутич . – Київ : Центральний держ. історичний архів УРСР, 1959 . – 185 с.

Reference:

1. Sabluk P.T. (2006) Rozvitok zemelnih vidnosin v Ukrayini. K.: NNTs IAE, 396 p.;
2. Tsarenko O.M., Zaharchuk A.S. (2000) Ekonomichna istoriya Ukraini i svitu. Navchalniy posibnik. Sumi, „Universitetska kniga”, 310 p.;
3. P.P. Panchenko, Yu.F. Melnik, V.A. Vergunov (2007) Agrarna istoriya Ukraini: Navch. posib. dlya stud. i vinkl. s.-g. zakl. osviti I-IV rivniv akreditatsiyi. K.: VTs «Prosvita», 523 p.;
4. Vasileva R., Smolka A. (1995) Sotsialno-ekonomichna politika B.Hmelnitskogo. *Ekonomika Ukrayini*. - 1995. -№11. – С. 73-80; .
5. Grushevskiy M.S. (1995) Istoriya Ukrayini-Rusi: V 11 t. 12 kn. T.8. K.: *Nauk. Dumka*, 856 p.
6. Shcherbak V.O. (2006) Istoriya ukrayinskogo kozatstva: narisi u 2 t. [Redkol: Smoliy (vidp. Red) ta inshi.]. *Kiyiv.: Vid.dim «Kievo-Mogilyanska akademiya»*, Vol.1, 800 p.
7. Kamanin I. (1984) K voprosu o kazachestve do B.Hmelnitskogo. Chteniya v istoricheskom obshchestve Nestora Letopistsa. Kn.8. K., p.11-17.
8. Oliynik O.L. Zaporozkiy zimivnik. Retrieved from: <http://www.cossackdom.com>
9. Smolka A. (1997) Agrarna politika ta zemelni vidnosini v Ukrayini u period Hmelnichchini. *Istoriya narodnogo gospodarstva ta ekonomichnoyi dumki Ukrayini*, Vip. 29, p. 136-146.
10. Apanovich O. (1994) Ukrayinsko-rosiyskiy dogovor 1654 roku. Mifi I realnist. K.: *Varta*, 96 p.
11. Vasileva R., Smolka A. (1995) Sotsialno-ekonomichna politika B.Hmelnitskogo. *Ekonomika Ukrayini*, №11, p. 73-80
12. Ukrayina i svit: Istoriya gospodarstva vid pervisnoyi dobi i pershih tsivilizatsiy do stanovlennya industrialnogo suspilstva (1994). K.: *Geneza*, 367 p.
13. Universalii Ivana Mazepi 1687-1709 (1992) [Ukladach Ivan Butich]. K., p. 29
14. Bagaliy D.I. (1993) Istoriya Slobidskoyi Ukraini. H.: *Delta*, 256 p.
15. Lutsenko Mariya (2012) Formuvannya zemlevolodinnya kozatskoyi starshini yak ekonomichniy chinnik genezi dvoryanstva slobidsko-ukrayinskoyi guberniyi u XVIII st. *Naukovi zapiski Ternopilskogo natsionalnogo pedagogichnogo universitetu imeni Volodimira Gnatyuka*. Seriya: Istoriya / [Za zag. red. prof. I. S. Zulyaka]. *Ternopil.: Vid-vo TNPU im. V. Gnatyuka*, Vip. 2, 303 p.
16. Generalniy opis Livoberezhnoyi Ukraini 1765-1769 rr.: pokazhchik naselenih punktiv (1959) [uklad.: L. A. Popova, K. G. Revnivtseva ; red. I. L. Butich]. *Kiyiv : Tsentralniy derzh. istorichniy arhiv URSR*, 185 p.

УДК 338.512

Цап В. Д., к.е.н., в.о. доцента,
Таврійський державний агротехнологічний університет,
tzapvd@gmail.com

УДОСКОНАЛЕННЯ ОПЕРАЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ ТА ПЛАНУВАННЯ ВИТРАТ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ ВИРОБНИЦТВІ

Анотація. З отриманням незалежності в Україні не надавали належної уваги питанням формування витрат, собівартості продукції (робіт, послуг) підприємств і організацій. Впроваджувались нові технології щодо підвищення конкурентно-спроможності продукції, при цьому не враховувались у сфері управління економічно-господарською діяльністю як на підприємстві в цілому, так і в окремих його структурних складових. Це призвело не до удосконалення методів планування, обліку, калькулювання і аналізу собівартості продукції, а до втрати прийомів, напрацьованих у попередні роки, при існуванні планово-адміністративної системи.

Ключові слова. технологічна карта, планування витрат, собівартість, поопераційний контроль, управління виробництвом, виробничі витрати, ефективність виробництва, прибуток.

JEL code classification: Q19, M10

Tsap Vladimir
PhD in Economics, Associate Professor,
Tavria state agrotechnological university, tzapvd@gmail.com

IMPROVEMENT OF OPERATIONAL CONTROL AND PLANNING COSTS IN AGRICULTURAL PRODUCTION

Abstract. The level of cost in market conditions is the limit for the commodity that determines the feasibility of doing its industrial and economic activities. Cost optimization of production and sale of products and improve its quality is the basis for competitiveness of the enterprise, its high economic and social development.

The research of improving of operational control and cost planning in agricultural enterprises should always take place in an unstable environment. Facilities management should pay more attention to enterprise management system, to carry out constant monitoring of expenditure activity that may solve through scientific development, improvement and introduction of new methods for operational control.

Application in the production process technological maps in every culture, in accordance with the rotation allows not only control costs and compare actual values to planned, but counting the amount of expenses at some stage of production operational control, and most importantly - in time to make informed management decisions on demand time. This allows encourage employees personally responsible for saving costs or impose penalties for their overspending.

Determination of operational and planned cost by drawing up technological maps given the technological structure of production, the cost of quantitative and price indicators, allows you to control the mechanism of plan-fact of above-limit charges. This allows to make management decisions to increase or decrease cost, taking into account the quantitative and qualitative indicators of the profitability calculation of grown crops, especially in from inflation-devaluation processes.

Keywords: technological map cost planning, cost, operational control, production management, production costs, production efficiency, profit.

Постановка проблеми. В нестабільному зовнішньому середовищі постійно повинні здійснюватися дослідження щодо удосконалення операційного контролю та планування витрат в сільськогосподарських підприємствах. Об'єкти господарювання повинні більше уваги приділяти системі управління підприємством,

здійснювати постійний контроль за витратною частиною діяльності. Це можна вирішувати завдяки науковим розробкам, удосконаленню та впровадженню в практику нових методів проведення оперативного контролю.

Дотримання контролю за виробничими витратами, з одного боку, – це один з ос-

новних об'єктів управління економікою на мікрорівні, а з іншого – важлива частина прийняття ефективних управлінських рішень.

На нашу думку, необхідність дослідження формування витрат в умовах інфляційно-девальваційних процесів посилюється також тим, що інфляційні процеси протягом останніх десяти років є однією з основних причин зростання рівня витрат сільськогосподарських підприємств. Прибутки одержують в основному не шляхом зменшення витрат на виробництво продукції, а за рахунок зростання відпускних цін, зумовлених інфляційними процесами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми удосконалення системи управління витратами на підприємствах, обліково-аналітична обробка і планування, удосконалення підходів до їх управління детально розглянуті у працях таких науковців як А. І. Нечитайла, О. М. Шпичака, П. Т. Саблука, В. Ю. Протасова, З. П. Ніколаєва, Т. В. Ярославської, Охріменка І.В., О. В. Боднар, Л. М. Пархоменка, Є. В. Гаваза, Н. І. Діденка та ін..

Формулювання цілей статті. Впровадження усього процесу управління витратами підприємство повинно відстежувати етапи формування собівартості власної продукції, послідовно визначати фактори, які вплинули на зміни тенденції у показнику. Вважаємо, що однією з найважливіших функцій управління витратами є короткостроковий оперативний прогноз величини витрат, при чому якість управління в більшій мірі впливає на точність такого прогнозування, оскільки воно дозволяє адекватно та оперативно здійснювати коригування витрат та бачити можливості досягнення прогнозованого рівня.

Виклад основного матеріалу. В умовах, коли спад виробництва досяг критичної точки і багато галузей опинилося на межі виживання, більшість керівників і спеціалістів усвідомили, що лише ощадливе ставлення до витрат на всіх етапах виробничого процесу дасть змогу виправити ситуацію. До цього рішення підштовхує і постійне підвищення цін та тарифів на всі види ресурсів.

Сучасний період характеризується високим рівнем витрат і зростанням ринкових цін. Незважаючи на відсутні негативні наслідки цих явищ, висока вартість товарів у сучасних умовах має і позитивні моменти. Вона змушує, з одного боку, вигідно розміщувати всі види ресурсів, а з іншого, – спрямовувати діяльність на виробництво потрібної та вигідної продукції для споживача. Здорова конкуренція, у свою чергу, сприятиме зниженню цін на продукцію, що змусить підприємців шукати шляхи зниження собівартості продукції. Керівництво виробництвом на засадах мікроекономіки «з центру» не дало позитивних результатів [4, с. 74].

Зростання ролі управління витратами в сучасних умовах зумовлене необхідністю досягнення кожним суб'єктом господарювання оптимального рівня витрат на виробництво та реалізацію продукції, від якого залежить успішна діяльність підприємств і організацій.

Основою контролю в господарствах є: визначення кінцевої мети діяльності; накопичення та формування інформаційної бази щодо витрат і доходів; розробка річних планів та фактичне порівняння їх на різних стадіях виробництва для підприємств та його підрозділів; постійний аналіз виробництва та факторів, що впливають у процесі виробництва, з коригуванням поточних і стратегічних планів.

Нині виділяють основні узагальнюючі системи контролю виробничих витрат: початкову, традиційну, інтегровану інформаційну й систему менеджменту витрат.

Початкова система характеризується слабким контролем витрат, а отже, неможливістю здійснювати нормальний процес управління ними. Ця система є типовою для новостворених підприємств на стадії їх становлення. На відміну від початкової системи, традиційна має вищий рівень контролю й тісно пов'язана з оперативною виробничою системою. Така система застосовується підприємствами, в яких зміни в технології виробництва є незначними, виробляється вузький асортимент продукції (робіт, послуг) з досить високим рівнем інтенсивності праці.

Характерною особливістю інтегрованої інформаційної системи є високий рівень контролю, тісна інтеграція з оперативною виробничою системою, одночасно з цим не має тісного зв'язку з організаційним оточенням.

Система менеджменту витрат ґрунтується на управлінні ресурсами підприємства, такими як матеріальні, фінансові, трудові й процеси їх використання. Менеджмент виробничих витрат можна визначити як процес планування і вдосконалення тактичних і оперативних аспектів бізнесу з метою досягнення поставлених стратегічних цілей.

Планування впливає з необхідності в сучасних умовах приймати рішення щодо подій, які можуть відбутись у подальшому і, таким чином, сприяє формуванню майбутнього розвитку підприємства. З точки зору моніторингу планування слід розглядати як процес передбачення всіх можливих витрат виробничої діяльності підприємства, враховуючи кінцевий результат, з прогнозуванням прибутковості або збитковості того чи іншого виду діяльності. [8].

На нашу думку, перед початком планування витрат господарству необхідно сформувані цілі власного виробництва, чітко визначити, на яких етапах буде здійснюватись контроль, які цикли виробництва будуть задіяні і, відповідно, яким чином буде здійснюватись головна мета підприємства – отримання рівня доходності, який дозволяв би вести розширене відтворення.

Як свідчать дослідження, проведені на базі ПП «Аскон» Якимівського району Запорізької області, найбільш вдало процес планування витрат при виробництві продукції рослинництва реалізується через складання технологічних карт та формування виробничої програми діяльності окремо по кожній вирощуваній культурі та в цілому по рослинництву.

Найбільшою помилкою, на нашу думку, при плануванні виробничого циклу в технологічних картах є те, що враховуються

лише обсяги витрат, при цьому не враховуються показники, які впливають на одержання кінцевого результату (адміністративні витрати, витрати на збут, трансакційні витрати тощо).

Однією з вимог, які висуваються до контролю за циклом виробництва, є оперативність обробки інформації на різних стадіях її використання.

Крім цього, необхідними складовими, враховуючи особливості ведення сільськогосподарського виробництва, є вибір методики калькулювання собівартості та віднесення витрат нарахованої орендної плати за користування земельними ділянками до виробничих витрат, а не загальногосподарських.

Недоліком у діючій методиці розподілу орендної плати за земельні ділянки і майно виробничого призначення між об'єктами обліку витрат, яка передбачає пропорційність між витратами на оренду і загальними витратами на вирощування продукції, є те, що вона не відображає реальної собівартості продукції. Такий підхід є не обґрунтованим через розподіл орендної плати за земельні ділянки і майно виробничого призначення на користь більш витратних сільськогосподарських культур.

У результаті досліджень нами запропоновано дотримуватись етапів планування витрат та зробити постійним операційний контроль за допомогою технологічних карт з їх поелементною деталізацією, які представлені на прикладі ПП „Аскон” Якимівського району Запорізької області при вирощуванні насіння соняшнику. Застосування технологічних карт з плануванням та контролем за виробництвом дає змогу знизити витрати до 15%.

В умовах стабільної ринкової ситуації одним із резервів збільшення прибутковості підприємства є розмір змінних витрат, оскільки в межах одного сезону можуть відбуватися коливання ціни. Важливо щоби сільськогосподарські підприємства постійно здійснювали контроль змінних витрат.

Таблиця 1

Поелементна деталізація витрат при вирощуванні товарного насіння соняшнику в ПП «Аскон» у 2015 році.

Найменування витрат	Набір показників
Види польових робіт, з якими пов'язані витрати на вирощування	
Осінь	Визначаються планові та фактичні показники, здійснюється поетапне корегування фактичних показників.
Дискування, обприскування гербіцидами	
Весна	Об'єм робіт, склад агрегату, норма виробітку, норма виробітку, затрати праці та її оплата по окремих видах робіт, кількість та вартість витраченого пального
Дискування, навантаження мінеральних добрив, внесення мінеральних добрив, передпосівне боронування, культивация, підвезення води, обприскування, протруювання насіння, посів, боронування сходів, міжрядний обробіток, лушення, лушення, приготування робочих сумішей, збирання, відвезення зерна.	
Види поелементних витрат	
Затрати праці	Витрати людино-годин
Пряма заробітна плата	Визначаються планові та фактичні показники з поетапним їх корегуванням. Сумарний розмір витрат по кожному елементу та в розрахунку на одиницю площі
Лікарняні	
Вихідні	
Відпускні	
Зарплата допоміжних підрозділів	
Нарахування на заробітну плату	
Витрати на доробку зерна	
Оплата стронніх організацій (збирання)	
Зрошення	
Амортизація	
Витрати на ремонт	
Автотранспорт	
Єдиний податок	
Орендна плата	
Насіння	Планові та фактичні показники: розмір витрачених ресурсів у фізичних одиницях, ціна за одиницю, загальна вартість поелементних витрат, витрати на одиницю площі
Міндобрива, всього	
в.т.ч. КАС – 32,	
аміачна селітра	
карбамид	
ПММ	
Засоби захисту росл	
в т.ч. Голд-стар	
Ультасил-дуо	
Глифовит	
Голиаф	
Топ-ефект	
ФАС	
гринфорт КД 500	
фуроре супер	
екзит	
альбит	
Сума накладних витрат	
Адміністративні	Планові та фактичні показники: сума поелементних накладних витрат та в розрахунку на одиницю площі
інші	
Відсотки банк	
Відсотки лізинг	

Продовження таблиці 1

Розрахунок фінансового результату	
Повна собівартість продукції, грн	Планові та фактичні показники
Собівартість грн за 1 ц	
Середня ціна реалізації, грн за 1 ц	
Валовий дохід (виручка), грн	
Прибуток	
Рівень рентабельності	

Джерело: авторська розробка

Отже, від вибору конкретних методів формування інформації для різних елементів обліку залежить величина фінансового результату, тому, на наш погляд, необхідно виділити особливо чутливі основні елементи обліку. А.Нечитайло пропонує зосередити увагу на елементах, які можуть як зменшити, так і збільшити величину фінансового результату, а саме: витрати на виробництво; нарахування зносу основних засобів; нарахування зносу нематеріальних активів; нарахування зносу малоцінних та швидкозношуваних предметів; списання витрат на ремонт основних засобів; оцінка матеріальних ресурсів, які включають до витрат виробництва; вибір рахунку для обліку курсових різниць [2, с. 11].

В останні роки, коли сільськогосподарські підприємства, скориставшись спрощеною системою оподаткування (фіксований сільськогосподарський податок, а з 2015 р. – єдиний податок) не є платниками податку на прибуток, накопичення витрат та розподіл їх за відповідною класифікацією не проводились через відсутність такої необхідності, що призвело до недостовірності даних у статистичній звітності. Як свідчать дослідження, контролювати витрати господарської діяльності намагається більшість сільськогосподарських товаровиробників, застосовуючи при цьому різні методи: середні та великі об'єкти господарювання – через облік та інформаційні технології, малі – через простий підрахунок витрат і доходів. [7, с. 170].

Як свідчать дослідження, сільськогосподарські товаровиробники найчастіше застосовують класифікацію витрат на постійні та змінні: постійні – не змінюються від обсягу виробництва (амортизація, оре-

дна плата тощо), змінні безпосередньо залежать від обсягу виробництва (насіння, мінеральні добрива, пальне). Останнім часом сільськогосподарські товаровиробники надають перевагу погодинній оплаті праці, ніж відрядній, що зручніше при розрахунках, але при цьому продуктивність праці знижується. При розрахунку витрати по оплаті праці нами враховано як змінні, вважаючи що сільськогосподарські виробники Якимівського району Запорізької області є великими та застосовують відрядну оплату праці (табл. 2).

Аналіз даних таблиці 2 свідчить, що в структурі витрат виробництва змінні витрати зросли на 212,2%, постійні – на 70,8%. В цілому сума виробничих витрат у розрахунку на 1 га у 2016 р. зросла у порівнянні з 2012 р. більше як на 160%. Істотне зростання майже всіх показників спостерігалось у 2015 та 2016 роках.

Єдиний показник, який мав тенденцію до зниження від 2012 р. – це амортизація, паливо й енергія. Пояснюється це тим, що в умовах зростаючих цін на пальне та удосконалення технологій господарства дедалі більше уваги приділяють ресурсозбереженню й заощадженню енергоносіїв.

Вартість мінеральних добрив, від яких безпосередньо залежить урожайність та якість зерна, зросла в ціні на 315,6%, пально-мастильних матеріалів – на 129,3%, в ціну яких закладено акциз, який спрямовується на ремонт автодоріг, та послуги – 160,0% вартість яких формують ті ж витрати.

Річний фонд заробітної плати змінюється протягом року в залежності від індексу інфляції, який враховують при індексації заробітної плати, що є обов'язковим згідно з чинним законодавством. У таблиці наведено структуру та динаміку змін витрат з

групуванням їх на постійні та змінні.

Таблиця 2

Структура та динаміка виробничої собівартості продукції рослинництва ПП «Аскон» в розрахунку на 1 га за 2012–2016 рр., грн

Види витрат	Рік					Відхилення 2016 р. до 2012 р.	
	2012	2013	2014	2015	2016	±	%
Змінні:							
– витрати на оплату праці	166,20	165,76	231,73	334,47	488,50	322,30	193,9
– відрахування на соціальні заходи	61,91	60,46	83,87	78,10	103,07	41,16	66,5
– насіння та посадковий матеріал	286,72	357,85	392,07	1066,94	980,34	693,62	241,9
– мінеральні добрива	370,48	398,73	663,64	1284,12	1539,88	1169,40	315,6
– пальне і мастильні матеріали	375,78	414,56	649,38	975,04	861,68	485,90	129,3
– запасні частини	135,76	145,04	207,73	425,64	601,33	465,57	342,9
– оплата послуг і робіт, що виконуються сторонніми організаціями	407,98	446,61	708,93	1348,92	1060,76	652,78	160,0
Всього змінних витрат	1804,83	1989,01	2937,35	5513,23	5635,56	3830,73	212,2
Постійні:							
– амортизація	221,42	208,15	263,47	110,17	213,52	-7,9	-3,6
– електроенергія	26,22	22,40	29,61	15,60	76,56	50,34	191,9
– паливо й енергія	0,73	0,33	0,27	-	-	0,73	-
– орендна плата за земельні та майнові паї	284,09	275,22	357,96	854,78	1100,61	816,52	287,4
– інші	420,06	122,35	110,44	279,88	526,46	106,40	25,3
Всього постійних витрат	952,52	628,45	761,75	1134,66	1627,07	674,55	70,8
Всього виробничих витрат	2757,35	2617,46	3699,1	6647,89	7262,63	4505,28	163,4

Джерело :розраховано за даними ПП «Аскон»

Підприємства намагаються згрупувати витрати, виділити в окрему групу ті, що найбільше впливають на зміну собівартості продукції в кінцевому результаті, знайти механізми впливу на них: придбати на початку процесу виробництва без додаткових витрат на зберігання, вивчити за попередні роки зміни цін на матеріальні ресурси. Основні витрати, які впливають на фінансово-економічні показники, можна у спрощеному вигляді поділити на постійні та змінні. Як свідчать дослідження, групування поелементних витрат залежить від специфіки кожного сільськогос-

подарського підприємства, навіть може відрізнитись по виробничих підрозділах в одному підприємстві [1, с. 211].

Витрати, які займають найбільшу частку у структурі витрат (пально-мастильні матеріали, мінеральні добрива, засоби захисту рослин тощо), постійно зростають і безпосередньо залежать від інфляційних процесів і курсових різниць. Сільськогосподарський товаровиробник намагається зменшити витрати, отримати продукцію нижчої собівартості, при цьому зберегти конкурентоспроможність свого продукту, вдаючись до економії, заміни оригінальних

засобів захисту рослин, мінеральних добрив, запчастин на аналогові. Контроль за даними витратами останнім часом набуває все більшої ваги та є практично основним напрямком при виробництві сільськогосподарської продукції. На нашу думку, такі витрати необхідно групувати в окрему економічну категорію. Витратам, які безпосередньо залежать від інфляції та курсових різниць, необхідно, крім віднесення до окремої групи, дати певну назву, наприклад, матеріально-інфляційні, змінно-інфляційні, ринково-залежні. Зміна їх суми у витратах прямо пропорційно впливає на зміну виробничої та повної собівартості, тобто на прибуток підприємства. Контроль за зміною цін на такі витрати має взяти на себе держава через механізми відшкодування витрат, що дасть змогу забезпечити продовольчу безпеку країни.

Керівник повинен прийняти дієве рішення, для цього необхідно формувати відповідну інформаційну базу. Основне навантаження по її формуванню покладається на господарський облік у широкому розумінні цього слова: бухгалтерський, статистичний, податковий, управлінський та інші, кожен з яких виконує певну роль.

Важливим у процесі управління підприємством є облік фактичних даних, порівняння їх з плановими показниками, зіставлення достовірних економічних даних з іншими базами даних (за попередні роки, минулі періоди, з іншими господарствами тощо).

Крім того, слід враховувати, що контроль за виконанням економічних показників має супроводжуватися контролем за дотриманням технології виробництва. Поєднання такого контролю, на наше переконання, повинно здійснюватись через технологічні карти, де відстежуються кінцеві результати та повна собівартість, яка є індикатором нижньої ціни реалізації виробленої продукції. На основі цієї гіпотези нами на прикладі сільськогосподарського підприємства Якимівського району Запорізької області розроблено технологічні карти і застосовано контроль за операційними даними, що дає змогу більш детально контролювати процес виробництва, враховуючи при цьому необхідні економічні пока-

зники. Працівниками економічного відділу підприємства (економісти, бухгалтери, обліковці) разом із виробничим відділом (головний агроном, інженер, гідротехнік) систематично узгоджуються технологічні карти, які застосовуються уже протягом трьох останніх років.

У таблиці 3 наведено фрагмент технологічної карти з поопераційним розподілом витрат на прикладі вирощування озимої пшениці у сільськогосподарському підприємстві Якимівського району Запорізької області (2015 р.), яка використовується для поопераційного контролю фактичних витрат та їх порівняння з плановими витратами з метою забезпечення ефективності виробництва

Застосування в процесі виробництва цих технологічних карт по кожній культурі, відповідно до сівозміни дає змогу не тільки контролювати витрати та порівнювати їх фактичні значення з плановим, а й розраховуючи суми витрат, на певному етапі виробництва оперативно контролювати, а найголовніше – своєчасно приймати виважені управлінські рішення на вигоду часу. Це дає змогу стимулювати персонально відповідальних працівників за економію витрат або накладати штрафні санкції за їх перевищення.

Застосування даних форм дає можливість підприємству визначити виробничу та повну собівартість на певному етапі виробництва для прийняття управлінського рішення та, враховуючи ринкові ціни при продажу, розраховувати орієнтовний рівень рентабельності. Такий підхід у господарствах застосовується ще до складання річного фінансового звіту.

Таблиця 3.
Поопераційний контроль фактичних витрат та їх зіставлення з плановими витратами з метою забезпечення ефективності виробництва на прикладі озимої пшениці у сільськогосподарському підприємстві Якимівського району Запорізької області, 2015 р.

Показник	Од. вим	План	Факт	Найменування трактора, с/г машини	Затрати праці, люд-год		Оплата праці на весь обсяг, грн		Паливо					
		га	га		план	факт	план	факт	всього		всього			
Площа посіву	га	1781,0	1781,0	Т-150, БДП-8 Т-150, ДМТ-4	план	факт	план	факт	план	факт	план	факт	план	факт
Урожайність	ц/га	31,2	29,8											
Валовий збір	ц	55500,0	53112,6	ДЖОН-ДІР МТЗ-80 ОП-2000	план	факт	план	факт	план	факт	план	факт		
Дискування	га	1089,0	1086										Т-150, БДП-8	272
Дискування	га	37,0	37,0	Т-150, ДМТ-4	15	15	326,5	354,7	296	334	5 328,00	5 324,00		
Вологозарядковий полив	га		354,0	дм Фрегат		354		7 080,0						
Протрукування насіння	т	379,8	379,3	ПС-10	227	227	5 377,67	5 370,63						
Підвезення насіння	т	379,8	379,3	ГАЗ-53	227	227	3 740,10	3 878,06	532	607	9 576,00	9 827,33		
Посів	га	1781,0	1781,0	ДЖОН-ДІР	227	227	5 343,0	5 540,1	9617	9839	173 113,20	157 810,00		
Обприскування гербіцидом	га	1029,0	1101,0	МТЗ-80 ОП-2000	96	103	3 107,6	3 412,2	514	580	10 290,00	9 177,50		
Підвезення воли для обпр-ня	т	102,9	110,1	Т-150, РЖТ	48	51	2 175,3	2 388,5	257	230	5 146,00	3 638,60		
Боротьба з гризунами	га	700,0	282,0	вручну	2 800	1 130	28 000,0	7 430,0	160	65	3 200,00	1 055,00		
Зима-весна-літо 2015г.														
Боротьба з гризунами	га		700,0	МТЗ-80,НРУ		83		1 397,3		330		6 029,40		
Навантаження мін-х добрив	т.	178,1	175,8	кран	105	104	957,70	945,33	192	180	3 858,3	3 450,30		
Підвезення мін-х добрив	т.	178,1	175,8	ГАЗ-53	211	208	2 456,0	2 486,19	163	158	3 278,00	3 028,90		
Внесення мінеральних добрив	га	1781,0	1758,0	МТЗ-80,НРУ	211	208	3 508,6	3 551,7	1068	1207	21 372,00	21 597,00		
Підвезення КАСа	т.	60,0	53,5	Т-150,РЖТ	27	60	1 200,8	2 735,7	142	320	2 840,00	5 504,00		
Внесення КАСа 100кг/га	га	568,0	1 278,5	МТЗ-80 ОП-2000	53	119	1 715,4	3 908,1	284	669	5 680,00	11 506,80		
Навантаження мін-х добрив	т		32,1	вручну		57		320,93						
Підвезення мін-х добрив	т		32,1	ГАЗ-53		57		681,58		29		551		
Внесення мінеральних добрив	га		479,0	МТЗ-80,НРУ		57		973,7		312		5 304,00		
Підвезення воли для обприскування	тис.л.	534,3	408,0	Т-150,РЖТ	249	190	11 295,1	8 729,1	1335	1057	26 716,00	17 898,50		
Внесення герб., фунг., инсект.	га	5343,0	4079,5	МТЗ-80 ОП-2000	499	381	16 135,9	12 470,2	2671	2134	53 430,00	36 128,60		
Вегетаційний полив 4р.	га	2272,0	1212,0	Фрегат	2272	1212	45 440,0	30300,0						
Притотування роб. сумащей	га	6372,0	5180,5		595	484	5 773,03	4 693,33						

Продовження таблиці 3

Збирання власна техніка 30%	га	534,3	595,0	ДЖОН-ДІР	108	120	12 021,8	19 040,0	5877	5266	117 546,00	88 100,20
Збирання наймана техніка 70%	га	5550,0	4410,9	ГАЗ-53	251	296	30 525,0	30 876,30	6327	4604	126 540,00	76 610,60
Відвезення зерна з поля	т	5550,0	5311,3	ГАЗ-53	251	358	21645,00	26556,30	6998	4834	126 540,00	80 437,80
Відвезення зерна на склад	т	5550,0	5311,3	ГАЗ-53	251	358	21645,00	26556,30	6998	4834	126 540,00	80 437,80
Всього	х	х	х	х	8 993	6839	206581,5	190922,5	х	х	1 098 095,3	859 586,41

Витяг з технологічної карти з поопераційним розподілом витрат

Найменування витрат	всього, грн		на 1 га		Найменування витрат	од. вим	ціна за од.грн	всього		на 1 га	
	план	факт	план	факт				план	факт	план	факт
Затрати труда чел-часов	8993	6839	5	4	Насіння	т	2,05	379,8	379,3	778547	437,14
Пряма зарплата	206581,5	190922,5	115,99	107,20	Міндобрива, всього	т	9,25	238,1	229,3	2121471	1191,17
Лікарняні	20658,15	19092,27	11,60	10,72	в.т.ч. КАС - 32	т	12,44	60,0	53,5	666000	594149,7
Вихідні	10329,08	9546,14	5,80	5,36	аміачна селітра	т	8,28	178,1	175,8	1455077	1436950
Відпускні	20658,15	19092,27	11,60	10,72	карбамід	т					
Зарпл. допом. підрозд					ПММ	л	19,15	57333	52159	1098095	859586,4
Всього з/п	258226,88	238653,18	144,99	134,00	ЗЗР	л		46	44	387537,6	273695,1
Нарахування на з/п	96 034,58	54 412,93	53,92	30,55	в.т.ч.Голд-стар	л	868,92	777,18	382322,55	34196,12	21,47
					Ультасил-дуо	л	115,03	152	152	17485,01	8993,53
Витрати на дору зерна	555000	429731,2	311,62	241,29	Гліфовит	л					
Оплата ст.. ор. (збир.)	374010	294438,8	210,00	165,32	Голіаф	кг					
Зрошення	1581418,7	995987,87	887,94	561,25	Топ-ефект	л		284		124505,6	69,91
Амортизація	121535,44	121535,44	68,24	68,24	ФАС	л	396,48	413	370	146697,6	55363,97
Витрати на ремонт	320580	279410	180,00	156,88	грифорт КД 500	л	148,60	804		119473,2	82,37
Автотранспорт	666000	563331,27	373,95	316,30	фуроре супер	кг	300,00	150	150	45000	40056
Фіксований с/г податок	235305,72	235305,72	132,12	132,12	екзит	л.	754,98	7	7	5284,87	5280,27
Орендна плата (земля)	1611217,2	1611217,27	904,67	904,67	альбит	л	1722,0	6	6	10332	10332
Всього	5819328,6	4827623,68	3267,45	2710,63	Всього	х	2,05	х	х	4385650,9	3840204

Сума накладних витрат

Показник	на 1 га		Показник	план	факт
	план	факт			
Адміністративні	700,00	605,20	Повна собівартість продукції, грн	12 387 880	10541793
Інші (страх., роялті)	0	0	Собівартість, грн за 1 ц	223	243
Відсотки банк	524,45	445,78	Середня ціна реалізації, грн за 1 ц	300	302
Відсотки лізинг	1,21	1,21	Валовий дохід (виручка), грн	16650000	16040005
Всього	1225,66	1052,20	Прибуток	4 262 120	5 498 212
			Рівень рентабельності	34%	52%

Джерело: авторська розробка.

Висновки. Застосування запропонованого методичного підходу поопераційного контролю фактичних витрат та їх зіставлення з плановими, дає можливість коригувати та оперативно розраховувати виробничу собівартість на кожному етапі виробництва для визначення оптимального рівня ціни реалізації та рівня рентабельності виходячи з фактичних витрат у момент

реалізації продукції ще до складання річної фінансової звітності. Вважаємо за необхідне відновлення обліку живої праці в сільськогосподарських підприємствах щодо обліку затрат людино-годин при виробництві сільськогосподарської продукції, як це має місце в розвинутих країнах, де оплата праці здійснюється з урахуванням відпрацьованих людино-годин.

Список літератури:

1. Витрати та ефективність виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах (моніторинг). Вип. 9. [О. М. Шпичак, О. В. Боднар, Л. М. Пархоменко, Є. В. Гаваза, Н. І. Діденко, А. І. Камінська, О. П. Комарницька, Н. Г. Копитець, Т. В. Куць, С. О. Пашко, А. Л. Педорченко, А. О. Сігайов, Г. Ю. Шостак, В. Д. Цап] – К.: ННЦ ІАЕ, 2015. – 424 с.
2. Нечитайло А. И. Учет финансовых результатов и использование прибыли /А. И. Нечитайло. – СПб.: СПБИНВЭСЭП, Знание, 2000. – 104 с.
3. Методичні рекомендації оперативного визначення витрат виробництва та формування цін на сільськогосподарську продукцію / О. М. Шпичак, П. Т. Саблук, В. Ю. Протасов, З. П. Ніколаєва, Т. В. Ярославська та ін.; УААН. ІАЕ. – К., 1994. – 42 с.
4. Методичні рекомендації з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств. Затверджені Міністерством аграрної політики України від 18 травня 2001 р. № 132 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uazakon.com/big/text1528/pg1.htm>.
5. Охріменко І. В. Витрати та собівартість сільськогосподарської продукції в регулюванні економічних відносин сільськогосподарських підприємств : монографія / І. В. Охріменко. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2009. – 360 с.
6. Основні економічні показники виробництва продукції сільськогосподарських господарств в сільськогосподарських підприємствах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm
7. Цап В.Д. «Витрати і собівартість продукції в сільськогосподарських підприємствах України та їх формування». (на прикладі м. Київ) дисертація кандидата економічних наук 08.00.04 / Цап Володимир Дмитрович – Київ-2016.- 298.
8. Pryor F. Transaction Costs on a National Level: Causes and Consequences / F. Pryor // Journal of Institutional and Theoretical Economics (JITE) / Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft. – 2008. – Vol. 164. – № 4. – P. 676–695.
9. Commodity Costs and Returns. Economic Research Service. United States Department of Agriculture : <http://www.ers.usda.gov/data-products/commodity-costs-and-returns.aspx>.

References:

1. Vytraty ta efektyvnist vyrobnytstva produktsii v silskohospodarskykh pidpriemstvakh (monitorynh). Vyp. 9. [O. M. Shpychak, O. V. Bodnar, L. M. Parkhomenko, Ye. V. Havaza, N. I. Didenko, A. I. Kaminska, O. P. Komarnytska, N. H. Kopytets, T. V. Kuts, S. O. Pashko, A. L. Pedorchenko, A. O. Sihaliov, H. Yu. Shostak, V. D. Tsap] (2015). K.: NNTs IAE, 424 p.
2. Nechytailo, A. Y. (2000) Uchet fynansovykh rezultatov y yspolzovanye prybyly. SPb.: SPBYVESEP, Znanye, 104 p.
3. O. M. Shpychak, P. T. Sabluk, V. Yu. Protasov, Z. P. Nikolaieva, T. V. Yaroslavska ta in. (1994) Metodychni rekomendatsii operatyvnoho vyznachennia vytrat vyrobnytstva ta formuvannia tsin na silskohospodarsku produktsiiu. UAAN. IAE. – K., 42 p.
4. Metodychni rekomendatsii z planuvannia, obliku i kalkuliuvannia sobivartosti produktsii (robit, posluh) silskohospodarskykh pidpriemstv. Zatverdzeni Ministerstvom ahrarynoy polityky Ukrainy vid 18 travnia 2001 r. № 132 [Online]. – Retrieved from: <http://uazakon.com/big/text1528/pg1.htm>.
5. Okhrimenko, I. V. (2009) Vytraty ta sobivartist silskohospodarskoj produktsii v rehuliuванні ekonomichnykh vidnosyn silskohospodarskykh pidpriemstv : monohrafiia. K.: NNTs «IAE», 360 p.
6. Osnovni ekonomichni pokaznyky vyrobnytstva produktsii silskohospodarskykh gospodarstv v silskohospodarskykh pidpriemstvakh [Online]. – Retrieved from: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm
7. Tsap, V.D. (2016) «Vytraty i sobivartist produktsii v silskohospodarskykh pidpriemstvakh Ukrainy ta yikh formuvannia». (na prykladi m. Kyiv) dysertatsiia kandydata ekonomichnykh nauk 08.00.04. Tsap Volodymyr Dmytrovych, Kyiv, 298.
8. Pryor F. Transaction Costs on a National Level: Causes and Consequences / F. Pryor // Journal of Institutional and Theoretical Economics (JITE) / Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft. – 2008. – Vol. 164. – № 4. – P. 676–695.
9. Commodity Costs and Returns. Economic Research Service. United States Department of Agriculture : <http://www.ers.usda.gov/data-products/commodity-costs-and-returns.aspx>.

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 631.115.111

Іванько А. В., к. е. н., доцент

E-mail: A_Ivanko@meta.ua

Македон Г. М., асистент

E-mail: g.makedon@ukr.net

*Відокремлений підрозділ Національного університету
біоресурсів і природокористування України
«Ніжинський агротехнічний інститут»
м. Ніжин Чернігівської області, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЗАОЩАДЖЕНЬ ДОМОГОСПОДАРСТВАМИ УКРАЇНИ

***Анотація.** Представлено результати дослідження з особливостей формування та використання заощаджень домогосподарствами України. В процесі дослідження виконаний аналіз особливостей граничної схильності до заощадження наявного доходу, середньої схильності до заощадження наявного доходу, форм чистих заощаджень домогосподарств, динаміки приросту організованих заощаджень домогосподарств, структури та динаміки обсягів депозитів домогосподарств у складі ресурсів українських банків, співвідношення заощаджень, ВВП і нагромадження основного капіталу в економіці, динаміки заощаджень, промислового виробництва і капітальних інвестицій. Встановлено низький рівень капіталізації заощаджень, низьку цільність зв'язку між заощадженнями, промисловим виробництвом та обсягами капітальних інвестицій. Доведено, що слабкий зв'язок реального виробництва з процесами заощадження й низький рівень останніх, спричинений, зниженням рівня життя населення, обумовлює необхідність пошуку альтернативних джерел інвестування економіки.*

***Ключові слова:** домогосподарства, формування заощаджень, використання заощаджень мотиви заощаджень, форми заощаджень, економічні пропорції розвитку країни.*

Код JEL Classification: Q18

Ivanko Anatoliy,

Candidate of Economic Science,

Assistant professor of chair of agrarian economics,

E-mail: A_Ivanko@meta.ua

Makedon Halyna,

Assistant of agrarian economics department,

E-mail: g.makedon@ukr.net

*Separated subdivision of National University of Bioresources and
Nature Management of Ukraine "Nezhinskii Agrotechnical Institute"
с. Nizhyn Chernihiv region, Ukraine*

FEATURES OF FORMATION AND USE OF UKRAINE'S HOUSEHOLD SAVINGS

***Abstract.** The importance of studying the peculiarities of the formation and use of household savings and their potential for ensuring of economic growth and the standard of living of the population is proved at the macro- and microeconomic level.*

The purpose of the paper is to identify the peculiarities of the formation and use of savings by households in Ukraine.

In the process of research, the analysis of the peculiarities of the marginal propensity to save on existing

income; the average propensity to save on available income; the forms of net savings of households; the dynamics of the growth of organized household savings; the structure and dynamics of household deposits in the structure of resources of Ukrainian banks; the ratio of savings, GDP and accumulation of the main capital in the economy; dynamics of savings, industrial production and capital investment.

A graphical method for drawing design, index and statistical methods for calculating of the indexes of analysis, a functional method for determining functional dependencies was used in the article.

Differences in the motives of savings "protection of incomes" and "possibility of speculation" and features of "organized" and "unorganized" forms of mobilization of savings are established.

The low level of capitalization of savings, low density of connection between savings, industrial production and volume of capital investments are revealed. It is proved that the weak link of real production with the processes of saving and the low level of the latter, caused by a decrease in living standards of the population. This determines necessitates the search for alternative sources of investment in the economy.

Key words: *households; formation of savings; use of savings; motives of savings; forms of savings, economic proportions of the country's development.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах в Україні важливим є підвищення ролі кожного рівня економіки та його внеску в підвищення рівня добробуту в державі. Це повною мірою стосується домогосподарств, як первинної ланки на рівні якої відбувається формування та використання доходів населення. В процесі забезпечення життєдіяльності домогосподарства частину власного доходу після покриття своїх споживчих витрат використовують на заощадження. В цьому відношенні як на макро-, так і на мікроекономічному рівні важливими є дослідження особливостей формування й використання заощаджень домогосподарствами та врахування їх потенціалу для забезпечення економічного зростання й підтримання належного рівня життя населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роль домогосподарств в економіці відзначається багатоплановістю. З одного боку, вони є кінцевими споживачами товарів та послуг, у той час, як з іншого боку, вони отримують дохід від пропозиції на ринку своїх трудових ресурсів. Разом з тим домогосподарства виступають значущим джерелом заощаджень, внаслідок того, що в них залишається частина невикористаного в процесі споживання доходу. Дана проблема є предметом уваги багатьох вчених. При цьому серед зарубіжних авторів можна зазначити Дж. Кейнса [1], А. Маслоу [2], А. Пігу [3], У. Росту [4], К. Вікселля [5], вітчизняних дослідників Заславську О.І. [6], Квашу С.М. [7], Кізиму Т.О. [8, 9], Ліпич Л. Г. [10], Одінцову Т.М. [11], Павлюк Т.І. [12] та багатьох інших. Заощадження виступають відстроченим споживанням.

Сукупний ефект від них створює передумови для внутрішнього інвестування економічного розвитку та обумовлює формування належного рівня добробуту населення. Проте зазначені питання не втрачають своєї актуальності й потребують подальших більш поглиблених досліджень з виявлення особливості їх ролі саме на мікроекономічному рівні.

Мета статті полягає у виявленні особливостей формування та використання заощаджень домогосподарствами України.

Виклад основного матеріалу. В економіці заощадження домогосподарств є частиною їх доходу, який залишається після споживання та сплати обов'язкових податків та зборів. Розгляд сукупності питань заощаджень населення охоплює не тільки інтереси самих домогосподарств, а й держави та окремих організацій (банків), що спеціалізуються на наданні фінансових послуг. Наявність зазначеного блоку інтересів обумовлюється значенням грошей, які можуть виконувати в економіці роль не тільки платіжного засобу, а й інвестиційних ресурсів шляхом переміщення грошових засобів із сфери споживчого ринку в сферу обігу суб'єктів господарювання [2, 3].

Здійснюючи заощадження, домашні господарства керуються певними мотивами, що, як правило, бувають далекими від потреб національної економіки в інвестиціях для забезпечення економічного зростання, а інвесторів – в одержанні фінансових ресурсів для прибуткової діяльності тощо [4, 5].

Уся сукупність мотивів ощадливості домогосподарств зазвичай зводиться до

прагнення «захисту доходів» та мотиву «спекуляцій». Кінцева мета при цьому – максимізація своєї міжчасової функції споживання за рахунок заощаджень. «За-циклюючись» на її досягненні, домашні господарства часто породжують сформульований Дж.М. Кейнсом [1] «парадокс ощадливості», сутність котрого полягає у «консервації» частини доходу, на величину якої зменшуються споживчі витрати, що, в кінцевому підсумку, призводить до скорочення сукупного попиту і ВВП. З іншого боку, заощадження домашніх господарств є основним джерелом інвестиційних коштів для підприємницького сектору, які забезпечують розвиток та зростання національної економіки. Економічна сутність заощаджень логічно передбачає їх залучення до інвестиційного процесу, але не означає їх автоматичну трансформацію в інвестиції.

Залежно від характеру мобілізації заощаджень ми можемо мати дві їх форми: організовану і неорганізовану. Перша передбачає мобілізацію і розміщення заощаджень населення банківською системою або небанківськими фінансово-кредитними установами, друга – збереження коштів безпосередньо самим населенням у вигляді готівки в національній та іноземній валютах (кошти виводяться на певний час з обігу, тобто залишаються «на руках» у населення, зумовлюючи згаданий «парадокс ощадливості»). Зрозуміло, що неорганізовані заощадження породжуються мотивом «захисту доходів». Як зазначає Кізима Т.О., базуючись на дослідженні світового

досвіду, у країнах, які розвиваються (у тому числі і в Україні), основною метою інвестування готівкової національної та іноземної валюти є не стільки отримання доходу, скільки збереження її вартості в умовах інфляції. Адаже у країнах з нестабільною економікою домашні господарства здійснюють готівкові вкладення, передусім, з метою страхування від інфляційного знецінення, а уже потім, по можливості, з метою використання їх як капіталу [9].

Мотив «спекуляцій» спонукає частину власників заощаджень до їх капіталізації, тобто заощадження населення починають набирати форму фінансових активів – організованих заощаджень [8]. Цей мотив, як правило, «працює» в умовах стабільної економіки, що ефективно розвивається, проте притаманний частині домогосподарств у будь-якій економічній системі. Підвищення рівня добробуту населення змінює структуру заощаджень у сторону збільшення обсягу активних заощаджень.

За оцінками експертів, в умовах перехідної економіки для підтримання «безпечного» з точки зору ймовірних ризиків майбутнього розвитку розміру майна та стабільного формування заощаджень домашні господарства мають заощаджувати принаймні 10% свого доходу [12].

Загальну уяву щодо особливостей динаміки заощаджень в Україні можна отримати на базі порівняння показників граничної схильності до заощадження наявного доходу та середньої схильності до заощадження наявного доходу (табл. 1).

Таблиця 1

Середня та гранична схильність до заощадження наявного доходу домогосподарств України

Показники	Роки									
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Гранична схильність до заощадження наявного доходу	-0,022	0,033	0,026	1,034	0,438	-0,275	0,151	-0,468	1,340	-0,099
Середня схильність до заощадження наявного доходу	0,122	0,101	0,082	0,121	0,191	0,124	0,128	0,096	0,027	0,0098

Джерело: [13; 14].

Протягом аналізованого періоду визна-

чені показники зазнали суттєвих коливань,

причому напрям зміни граничної схильності до заощадження щороку змінювався на протилежний, а у 2006, 2011, 2013 і 2015 рр. вона навіть набувала від'ємних значень. Подібну тенденцію не можна вважати позитивною, оскільки зростання доходу на одиницю викликає не збільшення, а зменшення заощаджень, що може означати вкрай низький рівень життя і доходів населення, котре змушене здійснювати споживання за рахунок зменшення власних заощаджень, нарощування боргових зобов'язань, зменшення розміру майна. Середня норма заощаджень, що характеризує їх частку в наявному доході домогосподарств, досить тривалий час «трималась»

на прийнятному рівні, але у 2013-2015 рр. знизилась майже до нуля. Домашні господарства були позбавлені можливості заощаджувати, а в 2015 р. приріст доходу на 1 грн. супроводжувався скороченням заощаджень на 9,9 коп.

Як свідчать дані офіційної статистики, в структурі чистих заощаджень домогосподарств України останні 10 років переважають фінансові активи (табл. 2), хоча однозначно з'ясувати, яка частина доходу вивільняється з поточного обороту і нагромаджується у вигляді неорганізованих заощаджень, чітко сказати важко, особливо з урахуванням обсягів тіньової економіки.

Таблиця 2

Форми чистих заощаджень домогосподарств України, млн. грн.

Рік	Заощадження домашніх господарств	Нагромадження нефінансових активів	Приріст фінансових активів, з них:			
			всього	приріст грошових вкладів та заощаджень у цінних паперах	заощадження в іноземній валюті	позики, одержані за виключенням погашених (-)
2006	44203	7159	37044	54880	17961	45766
2007	47779	9939	37840	94526	19908	77043
2008	52011	29515	22496	91212	32561	116629
2009	80182	10493	69884	2528	75834	-39172
2010	161867	19578	142289	81024	44406	-31639
2011	123123	-1159	124282	43607	75922	-8288
2012	147280	-2954	150234	71689	63625	-13533
2013	116256	5378	110888	104727	21509	5284
2014	30780	2912	27868	-118734	32472	-40115
2015	12979	-2117	15096	-106306	-22836	-82752

Джерело: [10; 15].

За оцінками експертів приблизно дві третини грошових заощаджень населення України перебувають поза межами банківської системи [6].

Для розвитку національної економіки найбільш «цінними» є, як зазначалось, організовані заощадження домашніх господарств у вигляді грошових вкладів та заощаджень у цінних паперах. Динаміка їх приросту представлена на рисунку 1.

Як видно з рисунку, протягом 2006-2013 рр. обсяги організованих заощаджень домашніх господарств постійно зростали, хоча і з різною швидкістю. Зокрема, до

2007 р. приріст збільшувався, у 2008 р. – несуттєво зменшився, а у 2009 р. – різко зменшився до 2528 млн. грн., що було зумовлено наслідками фінансової кризи. Збільшення приросту організованих заощаджень домогосподарств у 2010 р. у 32 рази позитивно позначилось на фінансових можливостях даного сектору. Зниження його майже вдвічі у 2011 р. було компенсовано в наступні роки – у 2013 р. обсяги організованих заощаджень зросли на 104727 млн. грн.

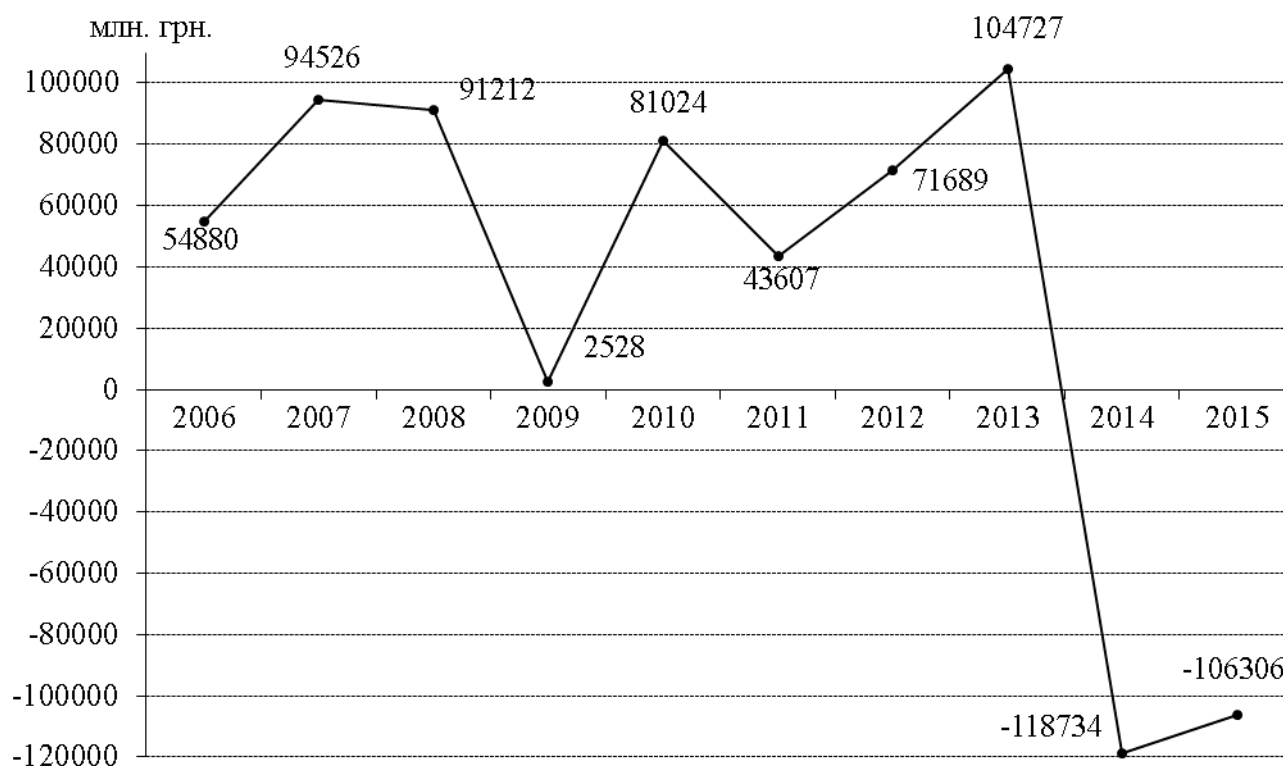

Рис. 2.24. Динаміка приросту організованих заощаджень домогосподарств України у 2006-2015 рр., млн. грн.

Джерело: [6, 15].

Останні два роки аналізованого періоду можна вважати кризовими: протягом 2014 р. домогосподарства України вилучили 118734 млн. грн. своїх заощаджень, вкладених в інструменти фінансового ринку, що становило майже 7,5% ВВП [6; 15]. У 2015 р. ситуація майже не змінилась, і хоча вилучення коштів було дещо меншим – 106306 млн. грн., втім сума залишалася достатньо відчутною і складала 5,3% ВВП.

Подібні тенденції пояснюються, в першу чергу, загостренням соціально-економічної і політичної ситуації в країні, зниженням реальних доходів населення, прискоренням інфляційних процесів і, в кінцевому підсумку, зниженням довіри населення до банківської системи країни. Зокрема, на Всесвітньому економічному форумі в Давосі у звіті Global Competitiveness Report надійність українських банків у 2015 р. визнана найгіршою у світі. Її оцінили найнижчим показником – 140 із 140 [16].

Підтвердженням цього є результати

опитування населення, проведені у 2015 р., щодо його поведінки у сфері заощаджень, які засвідчили таке:

- 11% респондентів тримають більшу частину своїх заощаджень в організованій формі у банках;
- 7% респондентів вкладають половину своїх заощаджень у банківські інструменти;
- 49% респондентів мають незначну частину організованих заощаджень;
- 33% опитаних взагалі не тримають заощадження у банках [6; 17].

На додаток можна підкреслити, що переважна більшість банківських клієнтів – фізичних осіб має лише поточні карткові рахунки (65% респондентів), власниками депозитних рахунків є 27% опитаних, а 8% громадян взагалі не мають жодних рахунків у банках [6; 17]. Проте, через нерозвиненість фінансових ринків в Україні найпоширенішою формою мобілізації заощаджень домогосподарств залишаються саме банківські депозити (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка обсягів депозитів домогосподарств у складі ресурсів українських банків у 2006-2015 рр., млн. грн.

Рік	Ресурси банків	У тому числі депозити населення			
		Всього	З них строкові депозити	Частка строкових депозитів, %	
				у загальній сумі вкладень населення	у ресурсах банків
2006	340179	108860	82920	76,1	24,3
2007	599396	167239	127116	76,0	21,2
2008	926086	217860	177282	81,4	19,1
2009	880302	214098	156833	73,3	17,8
2010	942088	275093	208929	75,9	22,2
2011	1054280	310390	239469	77,2	22,7
2012	1127192	369264	292111	79,1	25,9
2013	1278095	441951	354231	80,2	27,7
2014	1316852	418135	317964	76,0	24,1
2015	1254385	410895	298371	72,6	23,8

Джерело: [18].

Протягом останніх 10 років обсяг строкових депозитів домогосподарств зріс у 3,6 разів, проте їхня частка у загальній сумі вкладень населення скоротилася з 76,1% до 72,6%. Незважаючи на коливання, частка строкових депозитів у загальних ресур-

сах банків залишається на рівні більше 20%.

В умовах нестабільності економіки та зниження довіри до банківської системи домогосподарства надають перевагу короткостроковим вкладам (рис. 2).

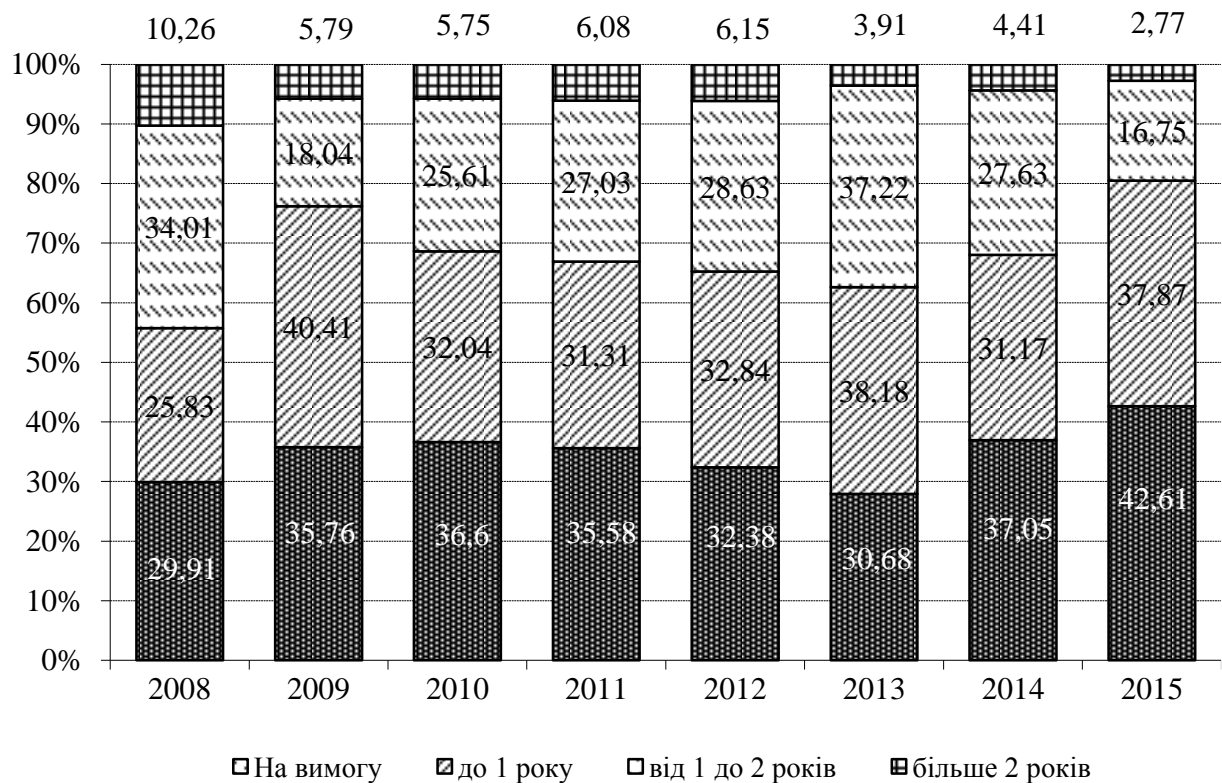

Рис. 2. Структура депозитів домогосподарств, залучених банківською системою України, %

Джерело: [18].

З рисунку видно, що у 2008 р. частка довгострокових депозитів перевищувала 10%, а у 2015 р. вона знизилась до рівня 2,77%. Більше 80% депозитів у 2015 р. – це вклади до запитання та короткострокові депозити. До кризи в 2008 р. у сумі вони склали більше 55%. Незважаючи на структурні зрушення у складі організованих заощаджень домогосподарств, як для держави так і для банківського сектору, залишається життєво важливим завдання збільшення частки заощаджень, акумулю-

ваних фінансовою системою, оскільки саме вони є платформою для забезпечення стабільного економічного зростання.

Заощадження домогосподарств лише тоді є «корисними» для економічної системи, коли вони залучені повною мірою до інвестиційного процесу. Вагомість заощаджень домашніх господарств у процесах інвестування та суспільного виробництва демонструють рівень забезпеченості інвестицій заощадженнями домогосподарств та рівень заощаджень у ВВП (табл. 4).

Таблиця 4

Співвідношення заощаджень, ВВП і нагромадження основного капіталу в економіці України

Рік	Чисті заощадження домашніх господарств, млн. грн.	Капітальні інвестиції, млн. грн.	Рівень забезпеченості інвестицій (гр.2/гр.3), %	ВВП, млн. грн.	Заощадження до ВВП, %
1	2	3	4	5	6
2006	44203	148972,3	29,67	544153	8,12
2007	47779	222678,9	21,46	720731	6,63
2008	52011	272074,1	19,12	948056	5,49
2009	80182	192878,0	41,57	913345	8,78
2010	161867	189060,6	85,62	1082569	14,95
2011	123123	259932,3	47,37	1302079	9,46
2012	147280	263727,7	55,85	1411238	10,44
2013	116256	247891,6	46,90	1454931	7,99
2014	30780	204061,7	10,12	1586915	1,94
2015	12979	251154,3	5,17	1988544	0,65
Динамічний приріст, %					
	-21,74	+11,01	-29,50	+29,53	-39,65

Джерело: [15].

Як свідчать дані таблиці, рівень забезпеченості процесів капітального інвестування наявним обсягом заощаджень домашніх господарств поступово зростав і найвищий спостерігався у 2010 р. Після цього він почав знижуватись і в 2015 р. капітальні інвестиції лише на 5,17% були забезпечені заощадженнями домашніх господарств. Середньорічний темп зниження даного показника за 10 років склав майже 30%, що робить перспективу подальшого економічного розвитку економіки нашої країни за рахунок внутрішніх фінансових джерел цілком ілюзорною. Аналогічно змінюється і частка заощаджень у ВВП: середньорічні темпи її скорочення – майже

40%, причому темпи скорочення обсягів заощаджень склали трохи більше 20% на рік.

Порівняння наведених показників з аналогічними показниками розвинутих країн свідчить про те, що в українській економіці існує надто низький рівень капіталізації заощаджень. У багатьох країнах застосовується значно більший обсяг заощаджень для інвестування, в результаті чого рівень забезпеченості заощадженнями перевищує 100%. Наприклад, у США він досягає 110% [11; 19].

Порівнюючи динаміку заощаджень домашніх господарств з динамікою промислового виробництва України, інтенсив-

ність розвитку котрого має визначатися активністю інвестиційного процесу, що, у свою чергу, детермінується процесами заощадження, можна зробити висновки про

низьку щільність зв'язку між даними показниками, хоча певний зв'язок існує (рис. 3).

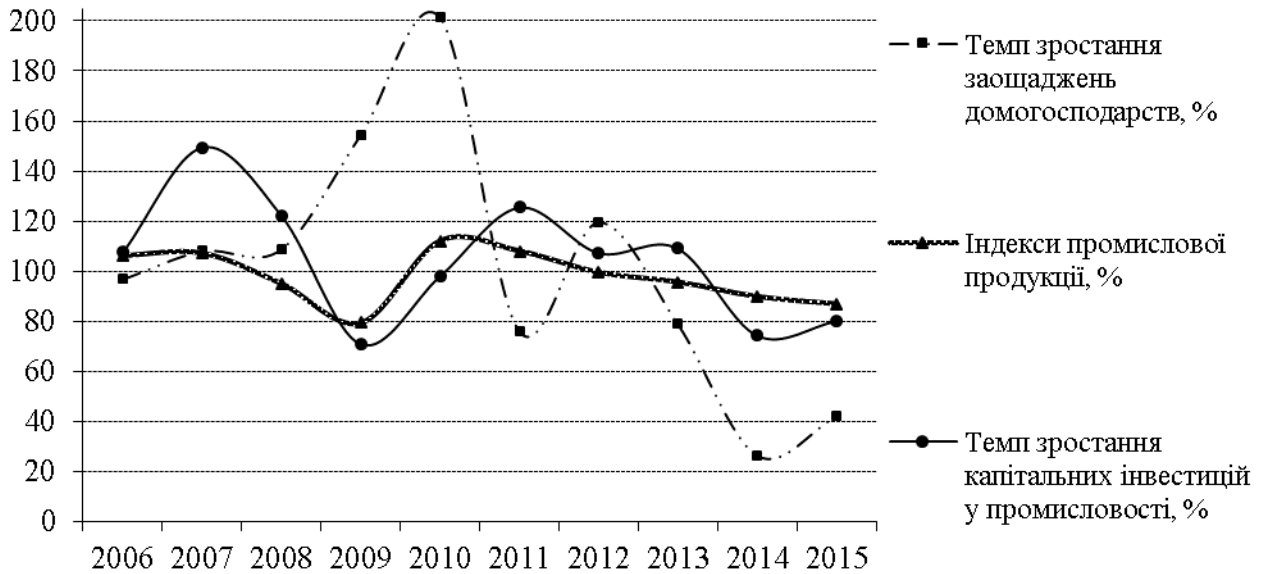

Рис. 3. Динаміка заощаджень, промислового виробництва і капітальних інвестицій в Україні, %

Джерело: [11, 19].

Слабкий зв'язок реального виробництва з процесами заощадження, низький рівень останніх, спричинений, у першу чергу, зниженням рівня життя населення, необхідність пошуку альтернативних джерел інвестування економіки – все це суттєво гальмує економічний розвиток нашої країни та вимагає пошуку ефективних шляхів вирішення даної проблеми.

Висновки. В умовах формування соціально-орієнтованої економіки в державі вивчення особливостей формування та використання заощаджень домогосподарств є важливим, оскільки є відображенням результатів господарського життя окремих особистостей та характеристикою рівня життя населення.

Доходи, витрати, оподаткування домогосподарств і рівень їх заощаджень є одними з важливих макроекономічних показників та мірою характеристики рівня задоволення першочергових потреб їх членів. Співвідношення по зазначених макроекономічних показниках обумовлює пропорційність процесів суспільного відтворення та збалансованість функціонування економіки.

Обсяг і структура заощаджень домашніх господарств визначається не лише рівнем їх доходів, але і очікуваннями щодо стабільності чи нестабільності економіки, напрямку її розвитку тощо.

Встановлено наявність двох видів мотивів заощаджень домогосподарств – «захист доходів» та «можливість спекуляцій», що спрямовані на максимізацію міжчасової функції споживання за рахунок заощаджень.

Розкрито особливості задіяння домогосподарствами двох форм заощаджень – організованої та неорганізованої. Особливість використання «організованої» форми обумовлена можливостями банків та небанківських фінансових установ щодо збереження та примноження фінансових ресурсів домогосподарств, у той час як використання «неорганізованої» форми базується на переважному мотиві «збереження» невтрачених коштів безпосередньо самим населенням.

Встановлено низький рівень капіталізації заощаджень, низьку щільність зв'язку між заощадженнями, промисловим виробництвом та обсягами капітальних інвестицій.

цій.

У процесі ринкового реформування економіки України все більшого значення набувають фінанси домогосподарства, які важливі не тільки на рівні окремого осередку суспільства, а й в цілому в економіці. Домогосподарства характеризуються гнучкістю та адаптивністю в економіці, яка

постійно змінюється. Рівень заощаджень домогосподарств є одним з важливих показників якості життя та суттєвим ресурсом економічного розвитку. Підвищення рівня добробуту населення сприятиме зростанню обсягів їх заощаджень та в цілому позитивно вплине на загальноекономічний розвиток.

Список літератури:

1. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег [Текст] / Дж. М. Кейнс. – М.: Прогресс, 1978. 494 с.
2. Маслоу А. Г. Мотивация и личность [Текст] / А. Г. Маслоу. – СПб.: Евразия, 1999. 478 с.
3. Пигу А. Экономическая теория благосостояния : пер. с англ. [Текст] / А. Пигу. В 2-х т. –М. : Прогресс, 1985. Т. 1. 512 с., Т. 2. 454 с.
4. Rostow W. W. The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto / W. W. Rostow, 3-rd ed. – Cambridge University Press, 1990. 272 p.
5. Wicksell K. Value, capital and rent / Wicksell K. ; Translated by S. H. Frowein. – London : George Allen & Unwin Ltd., 1954. – 180 p.
6. Заславська О.І. Проблема трансформації організованих заощаджень домогосподарств в інвестиційні ресурси банків / О.І. Заславська // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2016. – №2(48). – С. 278-285.
7. Кваша С.М. Стан та тенденції розвитку сільського господарства країн-членів Європейського Союзу / С.М. Кваша, К.С. Кваша. – К. : ННЦ ІАЕ, 2013. – 40 с.
8. Кізіма Т.О. Заощадження домашніх господарств: сутнісно-теоретичні та класифікаційні аспекти / Т.О. Кізіма // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – №10. – С. 200-206.
9. Кізіма Т.О. Заощадження домогосподарств: світовий досвід і вітчизняні реалії / Т.О. Кізіма // Інноваційна економіка. – 2013. – №7(45). – С. 171-176.
10. Ліпич Л.Г. Щодо питання оцінки ефективності управління доходами та витратами вітчизняних домогосподарств / Л.Г. Ліпич, С.В. Мостенець // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – №9. – С. 162-166.
11. Одінцова Т.М. Заощадження населення як джерело інвестиційних ресурсів української економіки / Т.М. Одінцова // БІЗНЕСІНФОРМ. – 2014. – №7. – С. 89-92.
12. Павлюк Т.І. Аналіз динаміки та структури заощаджень населення України / Т.І. Павлюк, В.А. Урбанович // Науковий огляд. – 2016. – №9(30). – С. 43-57.
13. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2015 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України): Статистичний збірник. – Частина I. – К.: Державна служба статистики України. – 2016. – 380 с.
14. Доходи та витрати населення у 2015 році. Статистичний збірник / за редакцією І.М. Нікітіної. – К.: Державна служба статистики України, 2017. – 106 с.
15. Офіційний сайт Державної служби статистики України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
16. Global Competitiveness Report 2015-2016. World Economic Forum [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.slideshare.net/andrewwilliamsjr/global-competitiveness-report-20152016-world-economic-forum>
17. Опитування з метою оцінки рівня знань українських споживачів щодо системи гарантування вкладів фізичних осіб / Звіт за результатами дослідження, 2015 рік // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.fg.gov.ua
18. Офіційний сайт Національного банку України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>
19. World Development Indicators (WDI) & Global Development Finance (GDF) // The World Bank [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://databank.worldbank.org/ddp/home.do.4>

References:

1. Keynes, J. M. (1978) *Obshchaya teoriya zanyatosti, procenta i deneg* [General theory of employment, interest and money]. Moscow, Russia: Progress.
2. Maslow, A. H. (1999) *Motivaciya i lichnost'* [Motivation and personality]. Sankt-Peterburg, Russia: Eurasia.
3. Pigou, A. C. (1985) *Ekonomicheskaya teoriya blagosostoyaniya* [Economic welfare theory]. Moscow, Russia: Progress.
4. Rostow, W. W. (1990) *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*, 3-rd ed. Cambridge University Press.
5. Wicksell, K. (1954) *Value, capital and rent* Translated by S. H. Frowein. London : George Allen & Unwin Ltd.
6. Zaslavska O.I. (2016) *Problema transformatsii orhanizovanykh zaoshchadzhen domohospodarstv v investytsiini resursy bankiv* [The problem of transformation of organizes savings of households in investment resources of banks]. *Science Bulletin of Uzhorod University*, 2 (48), 278-285.
7. Kvasha, S. M., Kvasha, K. S. (2013) *Stan ta tendentsii rozvytku silskoho hospodarstva krain-chleniv Yevropeiskoho Soiuzu* [State and tendencies of development of agriculture of member states of the European Union]. Kyiv : NSC IAE.
8. Kizyma, T. (2010) *Zaoshchadzhennia domashnikh hospodarstv: sutnisno-teoretichni ta klasyfikatsiini aspekty* [Savings of households: Substantive, theoretical and classification aspects]. *Formation of market relations in Ukraine*, 10, 200-206.

9. Kizyma, T. (2013) Zaoshchadzhennia domohospodarstv: svitovi dosvid i vitchyzniani realii [Household savings: world experience and domestic realities]. *Innovative economy*, 7 (45), 171-176.
10. Lypych L.H., Mostenets S.V. (2014) Shchodo pytannia otsinky efektyvnosti upravlinnia dokhodamy ta vytratamy vitchyznianskykh domohospodarstv [On the issue of assessing the efficiency of managing incomes and expenditures of domestic households]. *Science Bulletin of Kherson State University*, 9, 162-166.
11. Odintsova T.M. (2014) Zaoshchadzhennia naselennia yak dzherelo investytsiinykh resursiv ukrainskoi ekonomiky [Savings of the population as a source of investment resources of the Ukrainian economy]. *BUSINESSINFORM*, 7, 89-92.
12. Pavliuk, T.I., Urbanovych V.A. (2016) Analiz dynamiky ta struktury zaoshchadzen naselennia Ukrainy [Analysis of dynamics and structure of savings of the population of Ukraine]. *Scientific review*, 9 (30), 43-57.
13. Vytraty i resursy domohospodarstv Ukrainy u 2015 rotsi (za danyimi vybirkovoho obstezhennia umov zhyttia domohospodarstv Ukrainy): Statystychnyi zbirnyk [Costs and resources of households in Ukraine in 2015 (according to the sample survey of living conditions of households of Ukraine): Statistical Yearbook] (2016) Kyiv, State Statistics Service of Ukraine.
14. Nikitina, I. M. (Ed.) (2017) Dokhody ta vytraty naselennia u 2015 rotsi. Statystychnyi zbirnyk [Household income and expenditure in 2015. Statistical Yearbook]. Kyiv, State Statistics Service of Ukraine.
15. Ofitsiynyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>
16. Global Competitiveness Report 2015-2016. World Economic Forum. Retrieved from <http://www.slideshare.net/andrewwilliamsjr/global-competitiveness-report-20152016-world-economic-forum>
17. Opytuvannia z metoiu otsinky rivnia znan ukrainskykh spozhyvachiv shchodo systemy harantuvannia vkladiv fizychnykh osib / Zvit za rezultatamy doslidzhennia, 2015 rik [Poll to assess the level of knowledge of Ukrainian consumers regarding the system of guarantees for individuals' deposits / Report on research results, 2015]. Retrieved from www.fg.gov.ua
18. Ofitsiynyi sait Natsionalnoho banku Ukrainy [Official website of the National Bank of Ukraine]. Retrieved from <http://www.bank.gov.ua>
19. World Development Indicators (WDI) & Global Development Finance (GDF) // The World Bank. Retrieved from : <http://databank.worldbank.org/ddp/home.do.4>

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК: 369.51

*Загорєєва О.Ю., асистент
Таврійський державний агротехнологічний університет
zagoreeva78@meta.ua*

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ ЯК СКЛАДОВОЇ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

Анотація: Проведено дослідження проблемних питань соціальних та економічних стандартів, розглянуто теоретичні основи економічної сутності таких понять, як «соціальний захист», «соціальне страхування», «пенсія», «пенсійне страхування», що є одним із необхідних елементів на шляху створення оптимальної системи соціального захисту населення в Україні.

Ключові слова: соціальний захист, соціальне страхування, пенсія, пенсійне страхування.

JEL code classification: G 22, 23

*Zahorieieva Olga, assistant,
Tavria State Agrotechnological University
Melitopol, Ukraine
zagoreeva78@meta.ua*

THEORETICAL FOUNDATIONS OF DEVELOPMENT OF PENSION INSURANCE AS A COMPONENT OF SOCIAL PROTECTION OF POPULATION

Summary: The system of state pension insurance has a number of shortcomings, the presence of which, in the conditions of the social and economic crisis, has led to a sharp deterioration in the financial situation of the Pension Fund of Ukraine. The study of the theoretical aspects of the formation and development of the conceptual apparatus of retirement provision is a necessary element in the path of creating an optimal system of social protection of the population. The scientific literature does not pay enough attention to the study of the evolution of concepts such as "social protection", "social insurance", "pension", "pension insurance," etc.

Modern trends in the development of financial relations in the field of pension insurance supplement the economic essence of the concept of "pension" with such characteristic features as: accumulation, solidarity, compulsory, voluntary, parity. The author's interpretation of the essence of pension insurance, as an economic category, from the position of the state social guarantee is determined. We believe that pension insurance is a collection of state-regulated social guarantees on the formation, redistribution and use of insurance contributions of able-bodied persons on the basis of life-time personal monetary compensation and provision of compulsory cash payments for a socially restricted category of citizens.

In the course of the study, a number of topical issues were identified for the further study of pension insurance, the priority of which is the study of the pension system as an instrument of state policy in the field of social protection of the population of Ukraine.

Keywords: social protection, social security, pension, pension insurance.

Постановка проблеми. Необхідність реформування пенсійного забезпечення, на жаль, ця проблема є особливо актуальною в Україні та в багатьох країнах світу, незалежно від рівня економічного розвитку, це викликано низкою об'єктивних факторів: старінням населення, зміною його вікової

структури, низький розмір пенсій, ускладненням економічної ситуації,

Для ефективного регулювання відносин щодо формування, розподілу і використання коштів пенсійного забезпечення потребує вирішення багатьох проблем теоретичного характеру, що стосуються здійс-

нення системи пенсійного страхування, забезпечення пенсійних виплат та підвищення розміру пенсій для покращення стандартів життя громадян пенсійного віку. Для проведення дослідження соціальних стандартів, які забезпечують стабільну систему пенсійного страхування, розглянемо теоретичні основи економічної сутності таких понять як «соціальний захист», «соціальне страхування», «пенсія», «пенсійне страхування».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у формування теоретичних засад пенсійного забезпечення і реформування зробили В.І. Грушко, Н.М. Внукова, Н.В. Кузьминчук, Г.В. Григораш, Т.Ф. Григораш, В.Я. Олійник, І.Т., Конопліна, В.О.Безугла, Д.М. Загірняк, Л.П. Шаповал, О.Л. Ботвиновська, І. Баластрик, В. Базилевич, М.Б. Ріппа, А.Н. Азриліян, С.А. Мельніков, Н.Болотіна, І.М. Сирота, О.Д. Василик, О.В. Бевзенко та інші вчені. Вони досліджували основні поняття системи пенсійного страхування, аналізували нормативно-правову базу України та досвід зарубіжних країн. Проте зазначені питання продовжують залишатись актуальними, невичерпаними і потребують подальшого дослідження.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Система пенсійного забезпечення сьогодення свідчить про

необхідність її істотного вдосконалення. Дослідження теоретичних аспектів становлення й розвитку понятійного апарату пенсійного забезпечення є необхідним елементом на шляху створення оптимальної системи соціального захисту населення. У науковій літературі недостатньо приділено уваги вивченню еволюції таких понять, як «соціальний захист» «соціальне страхування», «пенсія», «пенсійне страхування» та ін. У багатьох випадках дослідники вважають ці поняття ідентичними за змістом.

Мета статті. Метою даного дослідження є визначення теоретичних засад системи пенсійного забезпечення та аналіз актуальних проблем реформування вітчизняної пенсійної системи на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальний захист за нормальних умов життя громадян спрямований саме на запобігання виникненню соціальних ризиків, за умови державної підтримки та правових норм, прийнятих міжнародними соціальними стандартами. Характеризуючи поняття «соціальний захист», вітчизняні вчені дають йому різні визначення. У науковій літературі з питань теорії та методології соціального захисту викладено різні визначення терміну «соціальний захист» (табл. 1).

Таблиця 1

Трактування дослідниками поняття «соціальний захист»

№	Автор	Визначення
1	В.І. Грушко[1, с. 9]	Соціальний захист є сукупністю заходів та механізмів їх здійснення, які використовує суспільство для забезпечення суспільно нормальних умов матеріального і духовного життя населення
2	Н.М. Внукова та Н.В. Кузьминчук [2, с. 23]	Виділяють два аспекти соціального захисту: з одного боку – це державна соціальна підтримка верств населення, які можуть зазнавати негативного впливу ринкових процесів, з метою забезпечення відповідного життєвого рівня, а також створення страхових гарантій для економічно активної частини населення; з іншого – це комплекс законодавчо закріплених гарантій, що протидіють дестабілізуючим життєвим факторам, таким, як інфляція, спад виробництва, економічна криза, безробіття та інше
3	І. Баластрик, В. Базилевич, І. Кичко [3]	Соціальний захист населення – це законодавчо закріплена система державних гарантій та реалізації прав усіх політичних, соціально-демографічних груп громадян, окремих осіб щодо соціального забезпечення їх нормального існування та життєдіяльності.

Джерело: розроблено автором

Адекватність функціональності системи пенсійного страхування України забезпечують його складові: соціальна допомога, соціальне страхування та пенсійне забезпечення [4].

Переходячи до більш детального розгляду окремих складових системи пенсійного страхування населення, більше уваги

приділимо соціальному страхуванню, оскільки воно виступає матеріальною основою реалізації права громадян на соціальну гарантію (табл. 2). Соціальне страхування базується на принципах паритетності, солідарності поколінь та перерозподілі коштів від працездатних до непрацездатних [5].

Таблиця 2

Тракткування поняття «соціальне страхування»

№	Автор	Визначення
1	Закон України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14.01.1998 р. № 16/98-ВР [6]	Сукупність прав, обов'язків та гарантій, що передбачає надання соціального захисту шляхом створення грошових фондів та реалізовується через матеріальне забезпечення громадян, у разі старості чи безробіття, а також в інших випадках, передбачених законом.
2	Г.В. Григораш, Т.Ф. Григораш, В.Я. Олійник, І.Т. Субачов [7, с. 5-7].	Встановлена державою система захисту, яка гарантує права на матеріальне забезпечення громадянам та соціальні послуги у разі настання хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від громадянина причин, старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових коштів, що формуються шляхом сплати страхових внесків працевластцями та найманими працівниками, а також бюджетних асигнувань у випадках, визначених законодавством
3	Ю.С. Конопліна [8, с.21]	Система відносин, що передбачає надання громадянам страхового захисту у випадку втрати можливості працювати або настання хвороби
4	В.О.Безугла, Д.М. Загірняк, Л.П. Шаповал [9, с. 9]	Соціальне страхування є складовою системи пенсійного страхування, яка в процесі формування забезпечення та соціального обслуговування населення в старості, на випадок тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття та в інших випадках

Джерело: розроблено автором

Вважаємо, що обов'язковий характер соціального страхування та його практичне застосування в системі пенсійного страхування передбачає залучення різних фінансових суб'єктів, які здійснюють механізм перерахунків й виплат пенсій та надають соціальні послуги з коштів Пенсійного фонду, які формуються за рахунок страхових внесків роботодавців, бюджетних та інших джерел. Формування цільового позабюджетного накопичувального Пенсійного фонду, який забезпечує фінансування видатків на оплату договорів страхування довічних пенсій та одноразових виплат застрахованим особам, членам їхніх сімей й іншим особам, упорядковує акумульована величина страхових внесків застрахованих осіб. Вона об-

ліковується на накопичувальних пенсійних рахунках, обумовлених регламентом чинного законодавства державного пенсійного забезпечення. При чому обов'язкові пенсійні платежі, які мають спрямовану дію на отримання інвестиційного доходу на користь застрахованих осіб із пенсійних активів, повинні використовуватися на оплати договорів страхування довічних пенсій або одноразових виплат.

Щоб краще зрозуміти економічну сутність системи пенсійного страхування, розглянемо і дослідимо специфіку динамічної природи поняття «пенсія» й «пенсійне страхування», які значною мірою визначають методи фінансового забезпечення соціальних гарантій (табл. 3).

Таблиця 3

Трактування дослідниками поняття «пенсія»

№	Автор	Визначення
1	Конвенція Міжнародної організації праці (МОП) [11,12]	Пенсія вважається відшкодуванням заробітку, який людина втратила у зв'язку з тим, що не може працювати за віком, за інвалідністю, або родина втратила годувальника. В умовах ринкової економіки таке трактування пенсії розкриває її економічну сутність як частину заробітної плати, що накопичується до моменту настання відповідної події (пенсійний вік, утрата працездатності і т.п.)
2	Енциклопедичний словник «Трудове право» [13, с. 74]	Грошова виплата (з розрахунку на місяць), призначена відповідно до встановлених державою правил літнім та непрацездатним громадянам з огляду на визнану суспільством об'єктивну необхідність надавати таким громадянам утримання чи допомогу за рахунок коштів, асигнованих державою на подібні цілі
	Даценко В. В., Шумський В. М. [14, с. 58].	Одноразова чи тривала виплата коштів, яка призначається особі при настанні в неї певних визначених умов, якими можуть бути: досягнення пенсійного віку, втрата годувальника, інвалідність тощо -, і виплачується з різних державних та недержавних джерел фінансування
	Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [3].	Щомісячна пенсійна виплата в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яку отримує застрахована особа в разі досягнення нею передбаченого законодавством пенсійного віку чи визнання її інвалідом, або отримують члени її сім'ї у визначених законодавче випадках. Крім того, надається визначення й мінімальної пенсії, як державної соціальної гарантії, розмір якої визначається в законодавчому порядку
	О.Л. Ботвиновська [15, с. 42-43]	Розрізняє пенсію за двома властивостями, які обумовлені страховим та не страховим випадком. Страховою автор називає пенсію, яка виплачується з Пенсійного фонду України, з недержавного пенсійного фонду чи страхової компанії для компенсації втраченого заробітку у зв'язку з настанням страхового випадку, пенсійного віку, втрати годувальника, інвалідністю.
	М.Б. Ріппа [16, с.277]	Форма матеріального забезпечення громадян із періодичною, здебільшого щомісячною, грошовою виплатою
	І.М. Сирота [17]	1) не можна пов'язувати призначення пенсії з настанням постійної або стійкої непрацездатності громадян, оскільки деякі пенсії призначаються незалежно від стану індивідуальної працездатності громадян, а інколи без урахування їх віку; 2) пенсія не є винагородою за попередню трудову діяльність, їх розмір несумірний з компенсацією за минулу працю; 3) пенсії в умовах ринку соціальних послуг поступово втрачають аліментарний характер
	А.Н. Азрилиян [18, с. 42]	Регулярна грошова виплата, яка надається громадянам при досягненні відповідного віку, настанні інвалідності, у випадку втрати годувальника, а також за вислугу років і особливі заслуги перед державою
	О.Д. Василик [19, с. 121]	Регулярна грошова виплата, яку отримують громадяни від державних підприємств і недержавних пенсійних структур після досягнення встановленого віку, в разі інвалідності, втрати годувальника тощо
	Т.О. Бондалетова [20]	Регулярна грошова виплата, яку отримують громадяни від держави й підприємств після досягнення встановленого віку, у разі інвалідності, втрати годувальника та інше

Джерело: розроблено автором

Пенсія для непрацездатних є основним джерелом існування. Поняття «пенсія» у спеціальній економічній літературі у більшості випадків зводиться до форми оплати за минулу працю або ж до форми утримання непрацездатних [10, с.78].

Таким чином, соціальна природа поняття «пенсія» має враховувати гарантовані умови грошових виплат, які прийнято називати пенсією, тому на цих засадах нами запропоновано власне трактування її економічної сутності, а саме: «Пенсія – це регулярна та соціально гарантована грошова виплата, яка надається громадянам при досягненні відповідного віку, настанні інвалідності, у випадку втрати годувальника, за вислугу років та особливі заслуги перед державою, яка призначається за умови сплати страхових внесків на протязі періоду трудової діяльності або протягом певного періоду» [6]. На нашу думку, саме таке визначення пенсії дозволяє визначити взаємозв'язок та взаємозалежність похід-

них фінансових інструментів, які обумовлюють умови виникнення платежів для здійснення фінансової підтримки добробуту відповідної категорії громадян, які втратили працездатність, або досягли пенсійного віку.

Сучасні тенденції розвитку фінансових відносин у сфері пенсійного страхування доповнюють зміст і соціальну природу поняття пенсії рисами, які пов'язані, перш за все, з існуванням стабільної системи пенсійного страхування, яка передбачає використання різноманітних пенсійних програм, диверсифікацію джерел формування страхових внесків на виплату пенсії. Це дозволяє доповнити економічну сутність поняття пенсії такими характерними ознаками, як: накопичення, солідарність, обов'язковість, добровільність, паритетність.

В економічній літературі існують різні думки щодо визначення поняття пенсійного страхування (табл. 4).

Таблиця 4

Трактування дослідниками поняття «пенсійне страхування»

№	Автор	Визначення
	В.І. Грушко [1, с.26]	Це гарантоване грошове забезпечення застрахованих осіб у разі настання страхових випадків, визначених у договорі страхування або чинним законодавством за рахунок фондів, що формуються шляхом сплати фізичними та юридичними особами страхових платежів
	О.В. Бевзенко [21, с.112]	Розглядає його у вузькому і широкому розумінні. Щодо вузького значення цього терміну, то воно виступає для громадян пенсійного віку формою матеріального забезпечення при використанні відповідних грошових фондів. Якщо розглядати його у широкому розумінні, то «пенсійне страхування виступає як система фінансових відносин між страховиками, страхувальниками та застрахованими особами з приводу перерозподілу національного доходу шляхом формування за рахунок страхових внесків та використання централізованих і децентралізованих фондів та контролю за нарахуванням та сплатою коштів пенсіонерам за віком
	С.А. Мельніков [5, с.30]	Сфера регламентованих державою суспільних відносин з приводу формування індивідуальних страхових фондів або прав шляхом сплати пенсійних внесків та надання за їх рахунок пожиттєвої персональної грошової компенсації (пенсійних виплат) у випадку дожиття до пенсійного віку, настання інвалідності чи втрати годувальника членам сім'ї

Джерело: розроблено автором

Вивчаючи теоретичні аспекти пенсійного страхування, варто зазначити, що причиною виникнення страхових взаємовідносин між суб'єктами є страховий ризик. Відповідно до вітчизняного законодавства і визначень, які дають даному терміну науковці, страховим ризиком вважається «подія, яка містить ознаки ймовірності та випадковості настання і на випадок настання якої здійснюється страхування» [5].

У пенсійному страхуванні природа виникнення страхового ризику викликає дискусію у наукових колах, оскільки основна подія, настання пенсійного віку, є основою для призначення пенсії і наперед відомою подією, що передбачено чинним вітчизняним законодавством. З приводу вивчення і вирішення даної проблеми заслуговує на увагу думка М.С. Клапківа, який вважає, що пенсійне забезпечення пенсіонерів за віком все ж таки базується на ризику. Ним виступає ризик дожиття, який при пенсійному страхуванні визначається як ймовірність перевищення середнього розрахункового періоду перебування пенсіонера на пенсійному забезпеченні, що потребує додаткового фінансування зверх очікуваного. Враховуючи, що період перебування на пенсійному утриманні для кожного громадянина ніколи не є попередньо відомим, він містить ознаки ризику [22, с 98].

Таким чином, економічна природа пенсійного страхування дозволяє розширити діапазон соціальних гарантій в системі пенсійного страхування за такими підходами: по-перше, як форму фінансового посередництва щодо розподілу страхових ризиків та заходів їх контролю; по-друге, як вид фінансових послуг в частині пожиттєвої персональної грошової компенсації (пенсійних виплат) у випадку дожиття до пенсійного віку, настання інвалідності чи втрати годувальника членам сім'ї; по-третє, як стратегічно необхідний елемент розвитку фінансових відносин або вид певної операції, що забезпечує попроцесний метод відшкодування страхових пенсійних внесків.

Для вирішення завдань нашого дослідження, визначено авторську інтерпретацію

сутності пенсійного страхування, як економічної категорії, з позиції державної соціальної гарантії. Вважаємо, що пенсійне страхування – це сукупність регламентованих державою соціальних гарантій з приводу формування, перерозподілу та використання страхових внесків працездатних осіб на умовах пожиттєвої персональної грошової компенсації та забезпечення обов'язкової грошової виплати для соціально обмеженої категорії громадян.

Висновки. Реформування соціального захисту населення в Україні має прискоритись. Необхідна зміна змістового навантаження понять «соціальний захист» та «соціальне страхування», «пенсія» і «пенсійне страхування». Таким чином, дослідження сутності системи пенсійного страхування свідчить про її соціальну природу, оскільки основна її мета полягає в соціальному захисті тих категорій громадян, які досягли пенсійного віку у зв'язку з інвалідністю або втратою годувальника. Саме пенсійне страхування передбачає забезпечення їх мінімальними соціальними стандартами, затвердженими Міжнародною організацією праці через проведення пенсійних виплат. Фінансове забезпечення даних категорій населення повинно бути таким, щоб ці громадяни могли користуватися всіма благами і відчувати себе повноцінними членами суспільства.

Економічна сутність системи пенсійного страхування повинна відігравати важливу роль в економіці держави. Акумулявання значних фінансових ресурсів у державних і недержавних пенсійних фондах, у страхових компаніях, на депозитних пенсійних рахунках в установах банків повинно дати поштовх розвитку національного фінансового ринку, активізації інвестиційної діяльності в країні. Для самих учасників системи пенсійного страхування економічний аспект повинен проявлятися у можливостях використовувати свої пенсійні активи в різноманітних інвестиційних проектах з метою одержання інвестиційного доходу і примноження своїх пенсійних коштів.

Список літератури:

1. Грушко В. І. Пенсійна система України [Текст]: навч.-метод. посіб. / В. І. Грушко, Н. В. Грушко, О. В. Бевзенко [та ін.].

- К. : Кондор, 2006. – 334 с.
2. Кузьминчук Н.В. Соціальне страхування / Н. В. Кузьминчук // Кредитно-модульний курс. Навч. пос. – К.: Центр учбової літератури. 2009. – 23 с.
3. Базилевич В. Д. Страхування [Текст]: навч.-метод. посіб / В. Д. Базилевич, О. Ф. Філонюк, К. С. Базилевич ; [та ін.] ; за ред.: В. Д. Базилевич . – Київ : Знання, 2008 . – 1019 с.
4. Закон України «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування». №16/98 – ВР. Від 14.01.1998 р. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon1.rada.gov.ua.
5. Мельников С.А. Пенсійне страхування та напрями його реформування в Україні: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук: 08.00.08. – Київ, 2009. – 198 с.
6. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». № 1058 – IV // ВВР. Від 9.07.2003р – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
7. Григораш Г. В. Системи соціального страхування зарубіжних країн. / Г. В. Григораш, Т. Ф. Григораш, В. Я. Олійник, І. Т. Субачов. // Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури. 2008. – 144 с.
8. Конопліна Ю. С. Соціальне страхування./ Ю. С. Конопліна // Навчальний посібник. – Суми: ВТД «Університетська книга». 2008. – 224 с.
9. Безугла В. О. Соціальне страхування. / В. О. Безугла, Д. М. Загірняк, Л. П. Шаповал // Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури. 2011. – 208 с.
10. Трудовое право: Пенсия // Энциклопедический словарь / Гл. ред. С. А. Иванов – М.: Сов. Энциклопедия, 1963. – 497 с.
11. Конвенція Міжнародної організації праці «Про мінімальні норми соціального забезпечення» від 28 червня 1952 року за № 102. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.kiev.gov.ua.
12. Конвенція Міжнародної організації праці “Про основні цілі і норми соціальної політики” від 23 квітня 1964 року за №117. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.kiev.gov.ua.
13. Трудовое право: Пенсия // Энциклопедический словарь / Гл. ред. С. А. Иванов – М.: Сов. Энциклопедия, 1963. – 497 с.
14. Даценко В. В., Шумський В. М. Формування Пенсійного фонду: реальність потенційних джерел // Фінанси України. – 2001. – №7. – С. 58-62.
15. Ботвиновська О. Л. Обов'язкове соціальне пенсійне страхування: / О. Л. Ботвиновська // Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук: 08.00.08. – Київ, 2009. – Р. 42–43.
16. Ріппа М. Б. Державне пенсійне забезпечення в Україні та шляхи його розвитку: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.08 / М. Б. Ріппа. – Державний вищий навчальний заклад "Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана". – К., 2007. – 19 с.
17. Сирота І. М. Право соціального забезпечення в Україні: Підручник / І. М. Сирота. – Х. : Одісей, 2001. – 384 с.
18. Азрилиян А.Н. Соціальний захист населення і соціальна політика в Україні // Соціальна політика і соціальна робота: Український науковий і громадсько-політичний часопис. – 1996. – №1. – С. 39-43.
19. Василик О. Д. Теорія фінансів / О.Д. Василик // Підручник. – К.: Ніус, 2000. – 240 с.
20. Бондалетова Т. О. Етапи становлення системи пенсійного забезпечення України [Електронний ресурс] / Т. О. Бондалетова, А. С. Харченко. – Режим доступу: <http://intkonf.org/bondaletova-to-harchenko-as-etapi-stanovlennya-sistemi-pensijnogo-zabezpechennya-ukrayini/>.
21. Бевзенко О. В. Становлення та розвиток пенсійного страхування / О.В. Бевзенко // Економіка АПК. - 2005. – № 12. – С. 111–116.
22. Клапків М. С. Реформування системи соціального забезпечення, як передумова економічної інтеграції у Європейський Союз / М. С. Клапків // Матеріали третьої міжнародної наукової конференції «Проблеми економічної інтеграції України в Європейський Союз: регіональні і соціально-економічні аспекти». – Ялта-Форос. – 1998. – С. 97–100.

References:

1. Grushko, V. I. (2006) Ukraine's pension system [Текст]: навч.-метод. посіб. / V. I. Grushko, N. V. Grushko, O. V. Bevzenko [та ін.]. – К. : Kondor, 334 p. (in Ukrainian)
2. Kuz'minchuk, N.V. (2009) Social Insurance /N. V. Kuz'minchuk // *Kreditno-modul'nyy kurs. Navch. pos.* – K.: Tsentru uchbovoy literaturi, 23 p. (in Ukrainian)
3. Bazilevich, V. D. (2008) Insurance [Текст]: навч.-метод. посіб / V. D. Bazilevich, O. F. Filonyuk, K. S. Bazilevich ; [та ін.] ; за ред.: V. D. Bazilevich . – Київ : Znannya, 1019 p. (in Ukrainian)
4. Law of Ukrain «About compulsory state pension insurance». №16/98 – ВР. Vid 14.01.1998 r. - [Online]. Access mode: zakon1.rada.gov.ua. (in Ukrainian)
5. Mel'nikov, S.A. (2009) Pension insurance and directions of hisreformation in Ukraine: Disertatsiya na zdobuttya naukovogo stupenya kandidata ekonomichnikh nauk: 08.00.08. – Kiiv, 198 p. (in Ukrainian)
6. Law of Ukraine «About compulsory state pension insurance». № 1058 – IV // VVR. Vid 9.07.2003r – [Online]. – Access mode: <http://zakon1.rada.gov.ua> (in Ukrainian)
7. Grigorash, G. V. (2008) Social security abroad. / G. V. Grigorash, T. F. Grigorash, V. Ya. Oliynik, I. T. Subachov. // Navch. posib. – K.: Tsentru uchbovoy literaturi, 144 p. (in Ukrainian)
8. Konoplina, Yu. S. (2008) Social Insurance:/ Yu. S. Konoplina // *Navchal'nyy posibnik.* – Sumi: VTD «Universitets'ka kniga», 224 p. (in Ukrainian)

9. Bezugla, V. O. (2011) Social insurance. / V. O. Bezugla, D. M. Zagirnyak, L. P. Shapoval // *Navch. posib. – K.: Tsentr uchbovoi literaturi*, 208 p. (in Ukrainian)
10. Law: Pension (1963) // *Encyclopedic Dictionary/ Gl. red. S. A. Ivanov – M.: Sov. Entsiklopediya*, 497 p. (In Russian)
11. The Convention of the International Organization of Prac "On the Minimum Norms of Social Security" dated 28 October 1952a № 102. - [Online]. – Access mode: www.kiev.gov.ua. (in Ukrainian)
12. The Convention of the International Organization of Prac "On the Minimum Norms of Social Security" dated 28 October 1952 za №117. - [Online]. – Access mode: www.kiev.gov.ua. (in Ukrainian)
13. Trudovoe right: pension (1963) // *Encyclopedic Dictionary / Gl. red. S. A. Ivanov – M.: Sov. Entsiklopediya*, 497 p.
14. Datsenko V. V., Shums'kiy V. M. (2001) Formation of the Pension Fund, the reality of potential sources // *Finansi Ukraïni. №7. – p. 58-62.* (in Ukrainian)
15. Botvinovs'ka, O. L. (2009) Obligatory social pension security: / O. L. Botvinovs'ka // *Disertatsiya na zdobuttya naukovogo stupenya kandidata ekonomichnikh nauk: 08.00.08. – Kïiv*, p. 42-43. (in Ukrainian)
16. Rippa, M. B. (2007) State pensions in Ukraine and ways of its development: Avtoref. dis... kand. ekon. nauk: 08.00.08 / M. B. Rippa. – *Derzhavnyi vishchiiy navchal'niy zaklad "Kiïvs'kiy natsional'niy ekonomichniy un-t im. Vadima Get'mana". – K.*, 19 p. (in Ukrainian)
17. Sirota, I. M. (2001) Right for public welfare in Ukraine: *Pidruchnik. Kh. : Odisey*, 2001. – 384 p.
18. Azriliyan, A.N. (1996) Social defence of population and socialpolitics in Ukraine// *Sotsial'na politika i sotsial'na robota: Ukraïns'kiy naukoviy i gromads'ko-politichniy chasopis. №1. – P. 39-43.* (in Ukrainian)
19. Vasilik, O. D. (2000) Theory of finances. *Pidruchnik. K.: Nios*, 240 p. (in Ukrainian)
20. Bondaletova, T. O. the Stages of becoming of the systemof the pension system of Ukraine - [Online]. – Access mode: <http://intkonf.org/bondaletova-to-harchenko-as-etapi-stanovlennya-sistemi-pensiynogo-zabezpechennya-ukrayini/>. (in Ukrainian)
21. Bevzenko, O. V. (2005) Becoming and development of pensioninsurance. *Ekonomika APK, № 12. P. 111-116.* (in Ukrainian)
22. Klapkiv, M. S. (1998) Reformation of the system of publicwelfare, as precondition of economic integration inEuropean Union Materiali tret'oi mizhnarodnoi naukoï konferentsii «Problemi ekonomichnoi integratsii Ukraïni v Evropeys'kiy Soyuz: regional'ni i sotsial'no-ekonomichni aspekti». – *Yalta-Foros, P. 97–100.* (in Ukrainian)

УДК 336.22

Косторной С.В., к.е.н., доцент
Таврійський державний агротехнологічний університет
serhii.kostornoi@tsatu.edu.ua

ЕЛЕКТРОННЕ АДМІНІСТРУВАННЯ ПДВ: РЕЗУЛЬТАТИ ВПРОВАДЖЕННЯ

Анотація. Актуальною проблемою для України є формування ефективної податкової системи. У статті розглянуто особливості функціонування системи електронного адміністрування податку на додану вартість в Україні, проаналізовано вплив останніх законодавчих змін в цій галузі на діяльність підприємств – платників ПДВ та обсяги надходжень до бюджету. Наведено переваги та недоліки існуючої системи адміністрування ПДВ, направи її удосконалення.

Ключові слова: податок на додану вартість, Податковий кодекс, система електронного адміністрування ПДВ, податкова звітність, Єдиний реєстр податкових накладних, Електронний кабінет платника.

JEL code classification: H 25

Kostornoy S.V.
Ph.D., Associate Professor of Finance, Banking and Insurance Department
Tavria State Agrotechnological University
serhii.kostornoi@tsatu.edu.ua

ELECTRONIC VAT ADMINISTRATION: RESULTS OF IMPLEMENTATION

Summary. Value-added tax is the largest source of funds to the State Budget of Ukraine. In 2015 the system of electronic VAT administration was implemented. Its purpose is to fight against violations in the calculation of VAT. This system has a significant impact on enterprises and on the amount of state revenue. Some of its components need improvement.

The system of electronic VAT administration includes:

- Unified register of tax bills (compulsory registration of all tax bills);
- accounts in the system of electronic VAT administration that taxpayers should fill up;
- submission of reports on VAT in electronic form;
- limit of the amount for which taxpayer can register a tax bill;
- early transfer of VAT and its automatic payments.

The system of electronic VAT administration has the following advantages:

- an increase in revenue due to reduced amount of VAT evasion, shadow economy, illegal budgetary compensation;
- empowerment of state tax control;
- reduction the impact of human factors and corruption;
- reduction of paper document flow, reduction the costs associated with the document circulation, storage, sending the documents;
- spreading of automatic VAT reimbursement, its acceleration, transparency;
- funds accumulated in the system of electronic VAT administration are additional financial resources for the state.

Disadvantages of the system of electronic VAT administration:

- time spent on registration of tax bills in Unified register of tax bills, including those that are not issued to the buyer;
- distraction of working capital for a refill of accounts in the system of electronic VAT administration, "tax payment in advance";
- the need for appropriate technical support, technical problems;
- difficulty for farms that use special regime of VAT (until 2017).

The main directions of improving the VAT administration mechanism according to European experience:

- diversification of rates (reduced rate for essential goods);
- law stability;
- simplifying of tax reporting;
- transformation of the tax system (reducing the role of the VAT, increasing the role of direct taxes).

Keywords: value added tax, the Tax Code, system of electronic VAT administration, tax reporting, Unified register of tax bills, electronic office of taxpayer.

Постановка проблеми. Податок на додану вартість – найбільше за обсягом джерело надходження коштів до Державного бюджету України. На 2017 рік заплановані надходження від ПДВ у сумі 293 млрд. грн., що складає 40 % від загальної суми доходів Державного бюджету. Адмініструванню ПДВ в Україні завжди приділялася велика увага. Саме для боротьби з порушеннями при нарахуванні ПДВ, зокрема з «податковими ямами», у 2015 році була впроваджена система електронного адміністрування ПДВ (СЕА ПДВ). Ця система значно впливає на діяльність підприємств та суми надходжень до бюджету. Окремі її складові потребують удосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми оподаткування, і зокрема, адміністрування ПДВ в Україні, розглядали в своїх працях Андрущенко В.Л., Антоненко Н. В. [1], Бойко Л. І. [2], Десят-

нюк О. М. [3], Драгальчук Т. С. [4], Іванов Ю. Б., Крисоватий А. І., Матухно М. О. [5], Сідельникова Л.П., Сенік В.М. [6], Тарангул Л. Л., Тулуш Л.Д., Яцух О.О. [7] та ін. Ґрунтовні дослідження щодо застосування ПДВ проводяться в інших країнах, зокрема в країнах Європейського Союзу [8-12]. Більш детального дослідження потребує вплив системи електронного адміністрування ПДВ в Україні на діяльність підприємств та суми надходжень до бюджету.

Формулювання цілей статті. Метою статті є оцінка впливу системи електронного адміністрування ПДВ на діяльність підприємств та суми надходжень до бюджету.

Виклад основного матеріалу. Функціонування системи електронного адміністрування ПДВ регулюється статтею 200¹ ПК [13], а також Постановою КМУ №569 [14]. Її основні складові зображені на рисунку 1.

Рис. 1. Система електронного адміністрування ПДВ
Джерело: [14].

Система електронного адміністрування податку на додану вартість забезпечує ав-

томатичний облік в розрізі платників податку:

- суми податку, що містяться у складених та отриманих податкових накладних та розрахунках коригування, зареєстрованих в Єдиному реєстрі податкових накладних;

- суми податку, сплачені платниками при ввезенні товару на митну територію України;

- суми поповнення та залишку коштів на рахунках в системі електронного адміністрування податку на додану вартість;

- суми податку, на яку платники мають право зареєструвати податкові накладні та розрахунки коригування до податкових накладних в Єдиному реєстрі податкових накладних (реєстраційна сума або «ліміт»);

- інші показники, які згідно з вимогами пункту Податкового Кодексу враховуються під час обрахунку суми податку [13].

Єдиний реєстр податкових накладних – це реєстр відомостей щодо податкових накладних та розрахунків коригування, який ведеться центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну податкову та митну політику, в електронному вигляді згідно з наданими платниками податку на додану вартість електронними документами [13];

Єдиний реєстр податкових накладних почав функціонувати ще з 2011 року. У 2012-2014 рр. реєструвалися податкові накладні на суму від 10 тис. грн. Зараз реєстрації підлягають всі податкові накладні.

Подання податкової звітності в електронному вигляді також впроваджувалося поступово. В 2003 році були прийняті Закони України «Про електронні документи та електронний документообіг» та «Про електронно-цифровий підпис». У 2011 році з прийняттям Податкового Кодексу почала діяти норма, що великі та середні підприємства, подають податкові декларації тільки в електронній формі. Зараз звітність з ПДВ може бути подана платником виключно в електронній формі.

Для забезпечення контролю за формуванням та сплатою ПДВ були впроваджені рахунки в СЕА ПДВ, вони були автоматично відкриті Державною казначейською службою. Такі рахунки поповнюються з поточного рахунку платника, якщо підприємство потребує збільшення реєстраційно-

го ліміту (що розраховується за формулою згідно п.200^{1.3} Податкового Кодексу) або при недостатності коштів на цьому рахунку для сплати до бюджету узгоджених податкових зобов'язань з ПДВ.

Необхідність завчасного поповнення рахунку в СЕА ПДВ викликає найбільше незадоволення з боку платників ПДВ, які через це стикаються з відволіканням оборотних коштів. Для мінімізації цього негативного ефекту впроваджено «овердрафт», що дорівнює середньомісячному розміру сплаченого ПДВ за останні 12 місяців.

Перерахування ПДВ до бюджету здійснюється з рахунку в СЕА ПДВ автоматично Казначейством на підставі реєстру, наданого Державною фіскальною службою.

З 2017 року в Україні запроваджено єдиний Реєстр заяв про повернення суми бюджетного відшкодування (замість двох, що були передбачені до внесення змін). Реєстр заяв формується на підставі баз даних ДФСУ та Держказначейства. Заяви про повернення сум бюджетного відшкодування автоматично вносяться до Реєстру заяв протягом операційного дня їх отримання у хронологічному порядку їх надходження. Повернення узгоджених сум бюджетного відшкодування здійснюється у хронологічному порядку відповідно до черговості внесення до Реєстру заяв. Дані Реєстру заяв, крім даних щодо реквізитів поточного рахунку платника податку для перерахування бюджетного відшкодування, підлягають щоденному, крім вихідних, святкових та неробочих днів, оприлюдненню на офіційному веб-сайті Мінфіну [15].

За порушення щодо використання СЕА ПДВ передбачена відповідальність. Порушення платниками ПДВ граничного строку для реєстрації податкової накладної в Єдиному реєстрі податкових накладних (ЄРПН), крім податкової накладної, що не надається отримувачу (покупцю), складеної на постачання товарів/послуг для операцій: які звільнені від оподаткування або які оподатковуються за нульовою ставкою, тягне за собою накладення на платника ПДВ штрафу в розмірі:

- 10 % суми ПДВ, зазначеної в таких податкових накладних/розрахунках кори-

гування, – у разі порушення строку реєстрації до 15 календарних днів;

- 20 % суми ПДВ – від 16 до 30 календарних днів;

- 30 % суми ПДВ – від 31 до 60 календарних днів;

- 40 % суми ПДВ – від 61 до 365 календарних днів.

Допущення продавцем товарів/послуг помилок під час зазначення обов'язкових реквізитів податкової накладної, виявлених контролюючим органом за результатами перевірки, проведеної за заявою покупця, – тягне за собою накладення на платника податку – продавця штрафу в розмірі 170 гривень та зобов'язання виправити такі помилки [13].

Крім того, у разі недодержання платником ПДВ вимог щодо термінів реєстрації податкових накладних в ЄРПН до його посадових осіб застосовується адміністративна відповідальність, передбачена ст. 163 прим 1 Кодексу України про адміністративні правопорушення, що передбачає накладення штрафу у розмірі від п'яти до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Для роботи з системою електронного адміністрування ПДВ підприємства можуть використовувати програмне забезпечення для формування податкової звітності («MEDOC» і т.п.) або «Електронний кабінет платника» (<https://cabinet.sfs.gov.ua>).

Електронний кабінет забезпечує можливість реалізації платниками податків прав та обов'язків, визначених Податковим Кодексом та нормативно-правовими актами, які прийняті на підставі та на виконання цього Кодексу, законами з питань митної справи, в тому числі, шляхом:

- перегляду в режимі реального часу інформації про платника податків, в тому числі дані СЕА ПДВ;

- проведення звірки розрахунків платників податків з державним та місцевими бюджетами;

- заповнення, перевірки та подання податкових декларацій, звітності до контролюючого органу;

- реєстрації, коригування податкових накладних/розрахунків в Єдиному реєстрі податкових накладних;

- перегляду в режимі реального часу інформації про податкові накладні/розрахунки коригування, реєстрація яких в ЄРПН зупинена;

- доступу платників податків до СЕА ПДВ у розрізі поточних значень всіх доданків та від'ємників, передбачених пунктом 200¹.3 статті 200¹ Податкового Кодексу, в режимі перегляду у реальному часі та доступу до даних ЄРПН, включаючи можливість формування, перевірки та підтвердження податкових накладних, складених платником податку чи його контрагентами за вчиненими між ними правочинами, для цілей формування податкового кредиту платником податків, перевірки та визначення дати і часу реєстрації таких накладних та/або розрахунків коригування, а також перегляд інформації про незареєстровані податкові накладні та/або розрахунки коригування до них, подані на реєстрацію платником податків, із зазначенням причини відмови у їх реєстрації;

- інформування платників податків про проведення перевірок;

- забезпечення взаємодії платників податків з контролюючими органами з інших питань, яка може бути реалізована в електронній формі засобами електронного зв'язку.

За даними ДФС [16] протягом січня – вересня 2016 року від суб'єктів господарювання прийнято та оброблено більше 200 млн. електронних документів. Кількість користувачів електронного сервісу «Електронний кабінет платника» становить 3,6 млн. користувачів.

Найбільш запитуваними послугами Електронного кабінету платника є сервіси систем електронного адміністрування податку на додану вартість та реалізації пального (перегляд проведених операцій в системі та отримання інформації про рух коштів на електронному рахунку), листування з органами ДФС в електронному вигляді, стан розрахунків з бюджетом (сплата податків, зборів, платежів для фізичних осіб та перегляд даних щодо розрахунків з бюджетом за останні 2 роки) [16].

В Україні спостерігається позитивний вплив СЕА ПДВ. За даними директора департаменту адміністративного оскарження

та судового супроводження ДФС Д. Донця [17], завдяки введенню системи електронного адміністрування ПДВ більшість шахрайських схем було припинено повністю, а надходження з ПДВ зросли на 25%.

За перше півріччя 2016 року на розрахункові рахунки запорізьких підприємств-платників ПДВ (без платників Спеціалізованої ДПП з обслуговування великих платників) відшкодовано понад 258 мільйонів гривень податку на додану вартість. Це на 142 мільйони гривень, або в 2,2 раза більше за аналогічний період 2015 року. Завдяки впровадженню електронного адміністрування ПДВ покращилась також динаміка сплати ПДВ. Так, за 6 місяців 2016 року до загального фонду державного бюджету надійшло понад 727 мільйонів гривень ПДВ. При цьому зросли й середньомісячні суми надходжень – якщо в 2015 році до бюджету спрямовувалося близько 70 мільйонів гривень, то у 2016 році рівень щомісячної сплати склав понад 121 мільйон гривень ПДВ [18].

Висновки. СЕА ПДВ має наступні переваги:

- збільшення надходжень до бюджету через скорочення можливостей ухилення від сплати ПДВ, тіньової економіки, незаконного бюджетного відшкодування;
- розширення можливостей податкового контролю з боку держави;
- зменшення впливу людського фактору,

Список літератури

1. Антоненко Н. В. Електронне адміністрування податку на додану вартість [Електронний ресурс] / Н. В. Антоненко, В. С. Хоменко // Вісник Національного транспортного університету. - 2014. - № 30(2). - С. 10-15. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vntu_2014_30\(2\)_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vntu_2014_30(2)_4)
2. Бойко Л. І. Електронне адміністрування податку на додану вартість [Електронний ресурс] / Л. І. Бойко, О. М. Єремян // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. - 2015. - № 1. - С. 109-115. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2015_1_22
3. Десятнюк О. Напрямки реформування механізму адміністрування ПДВ у контексті європейського досвіду [Електронний ресурс] / О. Десятнюк // Світ фінансів. - 2015. - Вип. 3. - С. 7-17. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/svitfin_2015_3_3
4. Драгальчук Т. С. Європейські тенденції розвитку адміністрування ПДВ [Електронний ресурс] / Т. С. Драгальчук, І. А. Прокопенко // Міжнародний науковий журнал "Інтернаука" . - 2017. - № 1(2). - С. 51-55. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2017_1\(2\)_13](http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2017_1(2)_13)
5. Матухно М. О. Система адміністрування ПДВ в Україні : стан та перспективи розвитку. - Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук - Режим доступу: http://shron.chtyvo.org.ua/Matukhno_Maryna/Systema_administruvannia_PDV_v_Ukraini_stan_ta_perspektyvy_rozvytku.pdf
6. Сенік В. М. Особливості адміністрування податку на додану вартість підприємствами агропромислового комплексу в умовах дії нового Податкового кодексу / В. М. Сенік // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. - 2012. - № 17 (Ч. 2). - С. 132-138
7. Яцук О. О. Шляхи оптимізації податкового навантаження для суб'єктів господарської діяльності в аграрному секторі економіки України. - Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки) 1 (29), 2015 – Режим доступу : <http://journal.tsatu.edu.ua/index.php/econ/article/view/244>

корупції;

- зменшення паперового документообігу, скорочення витрат, пов'язаних з документообігом, зберіганням, пересиланням документів;

- поширення автоматичного бюджетного відшкодування ПДВ, його пришвидшення, прозорість;

- кошти, акумульовані в СЕА ПДВ – додатковий фінансовий ресурс для держави;

Недоліки СЕА ПДВ:

- витрати часу на реєстрацію всіх податкових накладних в ЄРПН, в тому числі тих, які не видаються покупцю;

- відволікання обігових коштів для поповнення рахунку в СЕА ПДВ, «сплата податку наперед»;

- необхідність відповідного технічного забезпечення, можливі технічні проблеми;

- складність для сільгосп підприємств, які використовують спецрежим з ПДВ (до 2017 року);

Основні напрями вдосконалення механізму адміністрування ПДВ з урахуванням європейського досвіду:

- диверсифікація ставок (знижені ставки на товари першої необхідності);

- стабільність законодавства;

- спрощення форм звітності;

- трансформація податкової системи – зменшення ролі ПДВ, збільшення – прямих податків.

8. A retrospective evaluation of elements of the EU VAT system. Final report. TAXUD/2010/DE/328 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ifs.org.uk/publications/5947>
9. De Mooij R., Keen M. 'Fiscal Devaluation' and Fiscal Consolidation: The VAT in Troubled Times. Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://www.nber.org/papers/w17913>
10. Green Paper. On the future of VAT. Towards a simpler, more robust and efficient VAT system, COM (2010) 695 final [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0695:FIN:EN:PDF>
11. Study to quantify and analyse the VAT Gap in the EU-27 Member States. Final Report. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/docs/body/vat-gap.pdf
12. Taxation trends in the European Union. Data for the EU Member States, Iceland and Norway. Електронний ресурс. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/taxation_customs/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/index_en.htm
13. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
14. Порядок електронного адміністрування ПДВ, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2014 року №569 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/569-2014-п>
15. Податкові нововведення «під ялинку» 2017 – ПДВ - Режим доступу: <http://kmp.ua/ua/analytics/infoletters/new-tax-rules-2017-xmas-gifts-in-value-added-tax/>
16. Електронні сервіси та послуги, що надаються органами ДФС - Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/media-tsentr/novini/271198.html>
17. В ІЮТА позитивно оцінили систему електронного адміністрування ПДВ - Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/media-tsentr/novini/258884.html>
18. Запорізьким платникам відшкодовано майже 260 мільйонів ПДВ - Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/media-tsentr/regionalni-novini/261294.html>

References:

1. Antonenko, N. V. (2014). Elektronne administruvannya podatku na dodanu varnist' [Electronic administration of VAT]. *Visnyk Natsional'noho transportnoho universytetu - Journal of The National Transport University*, 30(2), pp. 10-15. Retrieved from: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vntu_2014_30\(2\)_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vntu_2014_30(2)_4) [in Ukrainian]
2. Boyko, L. I. (2015). Elektronne administruvannya podatku na dodanu varnist' [Electronic administration of VAT]. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky - Journal of Khmelnytsky National University. Economics*, 1, pp. 109-115. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2015_1_22 [in Ukrainian]
3. Desyatnyuk, O. (2015). Napryamky reformuvannya mekhanizmu administruvannya PDV u konteksti yevropeys'koho dosvidu [Reforming the mechanism of VAT administration in the context of European experience]. *Svit finansiv - World of finance*, 3, pp. 7-17. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/svitfin_2015_3_3 [in Ukrainian]
4. Drahachuk, T. S. (2017). Yevropeys'ki tendentsiyi rozvytku administruvannya PDV [European trends administration of VAT]. *Mizhnarodnyy naukovyy zhurnal "Internauka" - International Journal "Internauka"*, 1(2), pp. 51-55. Retrieved from: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2017_1\(2\)_13](http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2017_1(2)_13) [in Ukrainian]
5. Matukhno, M. O. (2015). Systema administruvannya PDV v Ukrayini: stan ta perspektyvy rozvytku [The system of tax administration in Ukraine: Status and Prospects]. *Candidate's thesis*. Retrieved from: http://shron.chtyvo.org.ua/Matukhno_Maryna/Systema_administruvannia_PDV_v_Ukraini_stan_ta_perspektyvy_rozvytku.pdf [in Ukrainian]
6. Senik, V. M. (2012). Osoblyvosti administruvannya podatku na dodanu varnist' pidpryemstvamy ahropromyslovoho kompleksu v umovakh diyi novoho Podatkovoho kodeksu [Administration features of VAT by agricultural enterprises in the conditions of the new Tax Code]. *Zbirnyk naukovykh prats' Tavriys'koho derzhavnogo ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky) - Scientific Papers of Tavria State Agrotechnological University (economic sciences)*, 17 (vol. 2), pp. 132–138 [in Ukrainian]
7. Yatsukh, O. O. (2015). Shlyakhy optymizatsiyi podatkovoho navantazhennya dlya sub'yektiv hospodars'koyi diyal'nosti v ahroному sektori ekonomiky Ukrayiny [Ways to optimize the tax burden for economic operators in the agricultural sector Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats' Tavriys'koho derzhavnogo ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky) - Scientific Papers of Tavria State Agrotechnological University (economic sciences)*, 1 (29), Retrieved from: <http://journal.tsatu.edu.ua/index.php/econ/article/view/244> [in Ukrainian]
8. A retrospective evaluation of elements of the EU VAT system. Final report. TAXUD/2010/DE/328 Retrieved from: <http://www.ifs.org.uk/publications/5947> [in English]
9. De Mooij R., Keen M. 'Fiscal Devaluation' and Fiscal Consolidation: The VAT in Troubled Times. Retrieved from: <http://www.nber.org/papers/w17913> [in English]
10. Green Paper. On the future of VAT. Towards a simpler, more robust and efficient VAT system, COM (2010) 695 final Retrieved from: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0695:FIN:EN:PDF> [in English]
11. Study to quantify and analyse the VAT Gap in the EU-27 Member States. Final Report. Retrieved from: https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/docs/body/vat-gap.pdf [in English]
12. Taxation trends in the European Union. Data for the EU Member States, Iceland and Norway. Retrieved from: http://ec.europa.eu/taxation_customs/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/index_en.htm [in English]
13. Podatkovyy kodeks Ukrayiny [Tax Code of Ukraine]. (2017). Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> [in Ukrainian]
14. Poryadok elektronnoho administruvannya PDV, zatverdzhenny postanovoyu Kabinetu Ministriv Ukrayiny [Procedure for electronic tax administration, approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine]. (2014). Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/569-2014-п> [in Ukrainian]

15. Podatkovi novovvedennya «pid yalynku» 2017 – PDV [Tax innovations "under the tree" 2017 - VAT]. (2017). Retrieved from: <http://kmp.ua/ua/analytics/infoletters/new-tax-rules-2017-xmas-gifts-in-value-added-tax/> [in Ukrainian]
16. Elektronni servisy ta posluhy, shcho nadayut'sya orhanamy DFS [Electronic services and services provided by DFS] Retrieved from: <http://sfs.gov.ua/media-tsentri/novini/271198.html> [in Ukrainian]
17. V IOTA pozytyvno otsynily systemu elektronnoho administruvannya PDV [IOTA appreciated the system of electronic tax administration]. Retrieved from: <http://sfs.gov.ua/media-tsentri/novini/258884.html> [in Ukrainian]
18. Zaporiz'kym platnykam vidshkodovano mayzhe 260 mil'yoniv PDV [Zaporizhzhya taxpayers nearly 260 million refund of VAT]. Retrieved from: <http://sfs.gov.ua/media-tsentri/regionalni-novini/261294.html> [in Ukrainian]

УДК 332.1

Осипенко С. О. к.е.н., ст. викладач

Таврійський державний агротехнологічний університет

Когут І. А. к.е.н., доцент

Таврійський державний агротехнологічний університет

АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНА РЕФОРМА ЯК ОСНОВА ПОБУДОВИ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Анотація: Здійснено дослідження сучасного стану реалізації адміністративно-територіальної реформи в Україні як організаційної основи для розбудови фінансово спроможних територіальних громад. Визначено передумови реалізації політики децентралізації в Україні. Проведено аналіз організаційно-правових умов реалізації адміністративно-територіальної реформи в Україні. Надано характеристику результатам реалізації адміністративно-територіальної реформи в період з 2015 по 2016 рр. та за перше півріччя 2017 р. Визначено переваги та недоліки в реалізації адміністративно-територіальної реформи з якими зіткнулись органи місцевого самоврядування в Україні.

Ключові слова: місцеві бюджети, адміністративно-територіальна реформа, фінансова децентралізація, органи місцевого самоврядування

JEL Code Classification: H73

S. Osypenko PhD

Tavria state agrotechnological university

Kohut I. PhD, ass. prof.

Tavria state agrotechnological university

ADMINISTRATIVE-TERRITORIAL REFORM AS THE BASIS FOR CONSTRUCTING FISCAL DECENTRALIZATION

Summary. The current state of implementation of administrative and territorial reform in Ukraine as an organizational basis for the development of financially capable territorial communities within the framework of strengthening the policy of decentralization of power is carried out. The peculiarities of the implementation of administrative and territorial reform in Ukraine as the basis for the formation of financially capable communities are investigated. The preconditions for implementing the decentralization policy in Ukraine at the present stage of building democracy in society are determined. The characteristics of the factors that led to the necessity of introducing a policy of decentralization of power and encouraging the implementation of administrative-territorial reform in Ukraine were given. The article analyzes the provisions of the Concept for the reform of local self-government and territorial organization of power in Ukraine, as well as gives a critical description of its provisions. Based on statistical and analytical data regarding the socio-economic development of territorial communities, the reasons for the necessity of carrying out systemic changes in the organization of work of local self-government bodies are highlighted. The analysis of organizational and legal conditions for the implementation of administrative and territorial reform in Ukraine on the basis of working out of the regulatory-legislative base is carried out. A description of the characteristics of the results of the implementation of the administrative-territorial reform in the period from 2015 to 2016 and the first half of 2017 is considered. The advantages and disadvantages of realization of administrative-territorial reform in Ukraine were determined, which gave an opportunity to outline the further directions of realization of these reforms. It was established that the implementation of the administrative-territorial reform should be synchronized with the transformations both in the branches providing provision of social goods and services, as well as in the budget system. The feasibility of further realization of the reform only in the face of overcoming of legislative conflicts, as well as creation of real financial conditions for encouraging local self-government bodies to unite is justified.

Key words: local budgets of administrative-territorial reform, fiscal decentralization, local governments

Постановка проблеми. У результаті загострення політичної ситуації та посилення економічної кризи в Україні вкрай гостро постає питання формування правової держави з соціально орієнтованою ринковою

економікою. Ключовим напрямом серед комплексу реформ, які були започатковані в Україні, визначено децентралізацію публічної влади, адже саме реалізація політики децентралізації влади дозволить побудува-

ти більш ефективну систему державного управління, принципово оновити зміст діяльності як органів виконавчої влади, так і органів місцевого самоврядування.

Згідно з положеннями Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» метою політики Уряду у сфері децентралізації є відхід від централізованої моделі управління державою, забезпеченні спроможності місцевого самоврядування і побудова ефективної системи територіальної організації влади в Україні, реалізація у повній мірі положень Європейської хартії про місцеве самоврядування, принципів субсидіарності, повсюдності та фінансової самодостатності місцевого самоврядування [12]. Отже, пріоритетом у розбудові децентралізованої моделі державного управління є впровадження положень фінансової децентралізації.

На сьогодні особливістю реалізації політики фінансової децентралізації в Україні є те, що одночасно відбувається реформування інституту місцевого самоврядування, адміністративно-територіального устрою та державної регіональної політики. При цьому слід зауважити, що вирішальну роль у процесі посилення фінансової децентралізації в Україні відіграє адміністративно-територіальна реформа, оскільки вона покликана забезпечити формування фінансово спроможних громад, здатних задовольняти не лише мінімальні соціальні потреби населення, а й забезпечувати комплексний та системний розвиток територій, посилити рівень фінансової самостійності органів місцевого самоврядування в межах забезпечення власних повноважень, сприяти збалансуванню загальнодержавних інтересів з інтересами територіальних громад, стимулювати підприємницьку діяльність тощо.

Відповідно, суть адміністративно-територіальної реформи полягає в удосконаленні інституційної та функціональної побудови органів державної влади, органів місцевого самоврядування, оптимізації структури та діяльності органів управління, розмежуванні владних повноважень, поступовому переході від застосування адміністративно-розпорядчих до координувально-регулятивних функцій у відносинах з суб'єктами господарювання, використання переважно економічних важелів або соціа-

льних орієнтирів, забезпеченні раціонального адміністративного устрою [3, с. 13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній економічній літературі проблеми реалізації положень фінансової децентралізації, та забезпечення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування висвітлювались у працях таких провідних науковців, як Бондарук Т.Г., Возняк Г. В., Ганащука Ю. І., Кириленко О. П., Лисяк Л. В., Русіна В. М. та ін. Незважаючи на це, у наукових працях вітчизняних вчених, поряд з визнанням адміністративно-територіальної реформи ключовою у забезпеченні фінансової спроможності територіальних громад та посиленні рівня децентралізації влади, проблеми її реалізації не знайшли належного висвітлення.

Цілі статті. Мета статті полягає в дослідженні особливостей реалізації адміністративно-територіальної реформи в Україні як основи формування фінансово спроможних громад.

Виклад основного матеріалу дослідження. Необхідність проведення системних змін в організації роботи органів місцевого самоврядування та реальній реалізації положень фінансової децентралізації обумовлено рядом причин, а саме:

– надмірною подрібненістю територіальних громад та зростанням депопуляції сільського населення країни. Так, починаючи з 1991 р. чисельність сільського населення скоротилась на 2,5 млн. осіб, а кількість сільських населених пунктів зменшилась на 348 одиниць. Разом з тим кількість сільських рад збільшилась на 1067 одиниць. В Україні утворено більше 12 тис. територіальних громад. У більше як 6 тис. громад чисельність жителів становить менше ніж 3 тис. осіб, з них у 4809 громадах – менше 1 тис. осіб, а у 1129 громадах – менше 500 осіб [13];

– низьким рівнем фінансової спроможності органів місцевого самоврядування. Варто відзначити, що органи місцевого самоврядування сільських та селищних громад практично не мають власних фінансових ресурсів для здійснення наданих їм чинним законодавством повноважень. За даними Всеукраїнської асоціації сільських та селищних рад лише 5% сільських територіальних громад можна вважати самодостатніми, зда-

тними забезпечувати соціально-економічний розвиток підконтрольних територій [4]. Крім того, дотаційність 5419 бюджетів місцевого самоврядування становить понад 70%, 483 територіальні громади на 90% утримуються за рахунок коштів державного бюджету [13].

– продекларованістю принципу субсидіарності в межах формування доходів та здійснення видатків місцевих бюджетів, а також відсутністю чіткого розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та місцевими державними адміністраціями. Так, враховуючи ряд змін внесених у бюджетно-податкове законодавство відносно посилення фінансових основ місцевих бюджетів в останні роки обмеженими залишалися можливості органів місцевого самоврядування регулювати ставки місцевих податків і зборів, надавати або скорочувати пільги по місцевому оподаткуванню тощо. Крім того, згідно з положеннями Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [11], Закону України «Про місцеві державні адміністрації» [10], а також Бюджетного кодексу України [1] понад 70 видаткових повноважень дублюються між органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади;

– невпорядкованістю системи адміністративно-територіального устрою країни та низьким рівнем розвитку інституту місцевого самоврядування, що обумовлено: відсутністю єдиної класифікації адміністративно-територіальних одиниць; існуванням не передбачених Конституцією України адміністративно-територіальних одиниць; законодавчою неврегульованістю правового статусу адміністративно-територіальних одиниць; значною диспропорцією у межах фінансово-економічного потенціалу адміністративно-територіальних одиниць одного й того ж рівня тощо;

– високим ступенем зношеності або взагалі відсутністю об'єктів комунальної інфраструктури та низькою кваліфікацією

посадових осіб органів місцевого самоврядування. Зокрема, у більше половини сільських територіальних громад органи місцевого самоврядування представлені лише головою та секретарем, і, як результат, практично ніяких послуг від органів місцевого самоврядування мешканці не отримують. До того ж, в абсолютній більшості сільських рад не має жодного комунального підприємства, яке могло б очистити дорогу від снігу чи відремонтувати її, вивезти сміття тощо. Таким чином, всі адміністративні послуги сконцентровано на рівні районів [14];

– законодавчою неврегульованістю питань щодо права власності територіальних громад на землю. Згідно з положеннями чинного законодавства міські, сільські та селищні ради мають право розпоряджатись земельними ресурсами виключно у межах населеного пункту.

З метою вирішення окреслених вище проблем Урядом було запропоновано перспективну Модель реформування системи органів публічної влади на місцевому рівні, якою передбачено у межах реалізації адміністративно-територіальної реформи запровадження трьох рівнів місцевої влади, визначено їх компетенції та сфери відповідальності (табл. 1).

Рамковим документом відносно реалізації перспективної моделі реформування системи органів публічної влади на місцевому рівні стала Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, яка розроблена відповідно до Європейської хартії про місцеве самоврядування на основі пропозицій вітчизняних та міжнародних експертів, за погодженням з представниками асоціації органів місцевого самоврядування.

Таблиця 1

Перспективна модель реформованої системи органів публічної влади на місцевому рівні

Рівні місцевої влади	Органи влади		Основні сфери відповідальності місцевих органів влади
Регіон (27 регіонів: АРК, 24 області, м. Київ, м. Севастополь)	Обласне державне представництво	Обласна рада	планування регіонального розвитку; утримання об'єктів спільної власності територіальних громад регіону; транспортна інфраструктура регіонального значення; спеціалізована охорона здоров'я (третинний рівень); спеціальна середня освіта; розвиток культури, туризму та спорту.
	Територіальні органи центральних органів виконавчої влади	Виконавчий комітет обласної ради	
Район (\approx 120 – 150 районів)	Районне державне представництво	Районна рада	утримання об'єктів спільної власності територіальних громад району; транспортна інфраструктура районного значення; вторинна медична допомога; виховання та навчання дітей у школах-інтернатах загального профілю.
	Територіальні органи центральних органів виконавчої влади	Виконавчий комітет районної ради	
Громада (\approx 1500 – 1800 громад)	Голова громади		місцевий економічний розвиток; утримання та розвиток місцевої інфраструктури; планування розвитку території громади; питання забудови території; благоустрій території; соціальна допомога; культура та фізична культура; швидка медична допомога, первинна охорона здоров'я; середня, дошкільна та позашкільна освіта; муніципальна міліція; пасажирські перевезення на території громади; житлово-комунальні послуг, утримання об'єктів комунальної власності.
	Рада громади	Виконавчий комітет ради громади	
	Голови сільських громад (старости)		
	<i>Державні представництва</i>		координація діяльності територіальних органів виконавчої влади; контроль за наданням адміністративних, соціальних та інших послуг громадянам та юридичним особам; нагляд за законністю діяльності органів місцевого самоврядування; координація діяльності усіх органів влади в умовах надзвичайного стану.

Джерело: складено за [5]

Положеннями даної Концепції було визначено завдання реформи, а саме: забезпечення доступності та якості публічних послуг; досягнення оптимального розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади; визначення обґрунтованої територіальної основи для діяльності органів місцевого самоврядування та органів виконавчої вла-

ди, здатної забезпечити доступність та якість суспільних послуг; створення незалежних матеріальних, фінансових та організаційних умов для забезпечення виконання органами місцевого самоврядування власних та делегованих повноважень [13]. Реалізація поставлених завдань мала здійснюватись у два етапи (табл. 2).

Таблиця 2

Етапи реалізації реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні

I етап охоплював 2014 р.	II етап період з 2015 по 2017 рр.
внесення до Конституції України змін щодо утворення виконавчих органів обласних і районних рад та розподіл повноважень між ними;	уніфікація і стандартизація публічних послуг, що надаються населенню органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади;
розробка проекту й прийняття нормативних актів щодо запровадження механізму прямого народовладдя;	проведення інституційної реорганізації органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади на новій територіальній основі;
створення законодавчої основи для реалізації права територіальних громад на добровільне об'єднання та на співробітництво на засадах ресурсно-організаційної кооперації;	проведення місцевих виборів з урахуванням реформованої системи органів місцевого самоврядування;
законодавче врегулювання нової системи адміністративно-територіального устрою та здійснення його моделювання у регіонах;	удосконалення системи планування території громад, вирішення питань забезпечення новостворених громад схемами планування території та генеральними планами.
визначення Мінрегіону головним центральним органом виконавчої влади з проведення реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади;	
проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи з питань реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади;	
завершення формування законодавчої бази з питань діяльності органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади.	

Джерело: складено за [13]

Не дивлячись на те, що даною Концепцією було задано вектор розвитку у напрямі реалізації політики децентралізації влади та реформування системи органів публічної влади на місцевому рівні, більшість положень було зміщено в часі або зовсім не було реалізовано.

Так, першим кроком у реалізації завдань, окреслених в Концепції, стало прийняття Закону України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформування міжбюджетних відносин» [7] та Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» [8]. Відповідно до положень, зазначених законодавчих актів докорінно

змінено систему фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування та впорядковано підходи до її організації, реформовано систему міжбюджетних відносин та створено умови для реалізації податкової реформи, спрямованої на посилення фінансової самостійності органів місцевого самоврядування.

Крім того, в Бюджетному кодексі України [1] поряд з визначенням джерел надходжень та напрямів здійснення витрат місцевих бюджетів кожного з рівнів адміністративно-територіального поділу країни було окреслено особливості формування доходів та здійснення видатків об'єднаних територіальних громад. Тобто, вперше на законодавчому рівні визначено фінансові

умови функціонування нової адміністративно-територіальної одиниці – «об'єднана територіальна громада».

Наступним кроком реалізації реформи було прийняття Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [6] та Методики формування спроможних територіальних громад [9]. Ці документи визначили умови добровільного об'єднання територіальних громад міст, сіл, селищ; охарактеризували принципи та порядок об'єднання, форми державної підтримки добровільного об'єднання, а найголовніше окреслили конкретний механізм добровільного об'єднання територіальних громад, якого раніше не існувало. Інакше кажучи, де-юре було створено правові засади для об'єднання територіальних громад з метою посилення їх фінансової спроможності, а де-факто – це посприяло виникненню нової структурної складової базової ланки місцевого самоврядування.

Реалізація реформи у даній послідовності є дещо не логічною і в певній мірі не ефективною. Адже з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформування міжбюджетних відносин» [7] було створено фінансові стимули відносно об'єднання територіальних громад. Так, бюджети об'єднаних територіальних громад були наділені такими самими дохідними та видатковими повноваженнями, як і міста обласного значення та одержали право на прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом. Але, при цьому місцеві бюджети міст районного значення, сільських та селищних громад були позбавлені найвагоміших дохідних джерел формування фінансових ресурсів, а більшість їх видаткових повноважень зосереджена на районному та обласному рівнях. Проте, слід зауважити, що згідно з нормами Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [6] та Методики формування спроможних територіальних громад [9] процес об'єднання є достатньо тривалим у часі, а всі фінансові преференції об'єднаних територіальних громад мають право отримувати виключно з наступного бюджетного періоду після проведення процедури добровільного об'єднання. Відповідно, на пе-

ріод реалізації реформи рівень централізації істотно збільшився.

Підтвердженням даного висновку є думка Ганущака Ю. І., який зазначає, що «Децентралізація має три складові. Перша – визначення просторової основи адміністративно-територіальних одиниць. Друга – передача їм повноважень. Третя – підведення ресурсів. В Україні все як завжди робиться навпаки – зробили третій пункт, пропустивши два попередніх [2].

Крім того, слід зазначити, що до цього часу не внесені зміни до Конституції України, а також до Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» з урахуванням окреслених системних трансформації, які відбуваються у межах оптимізації просторової основи функціонування органів місцевого самоврядування. Це відповідно сповільнює реалізацію адміністративно-територіальної реформи в країні та негативно позначається на фінансовій спроможності територіальних громад. Законодавчі зміни у межах реалізації адміністративно-територіальної реформи торкнулись також виключно базової ланки місцевого самоврядування, що лише частково задовольняє умовам наведеним у перспективній Моделі реформування системи органів публічної влади на місцевому рівні й вимагає комплексного підходу до її реалізації.

Враховуючи певну правову неузгодженість реалізації даної реформи, окреслені законодавчі зміни стали поштовхом для активізації процесу розбудови нової системи місцевого самоврядування. Так, у 2015 р. обласними державними адміністраціями було розроблено Перспективні плани об'єднання територіальних громад (крім Закарпатської та Тернопільської областей). Слід відмітити, що не всі перспективні плани були погоджені Кабінетом Міністрів України. Майже 30% перспективних планів об'єднання територіальних громад не знайшли підтримки з боку Кабінету Міністрів України та були передані на доопрацювання обласним державним адміністраціями. До того ж, процедура затвердження перспективних планів об'єднання територіальних громад, на наш погляд, суперечить принципу добровільності. Крім того, згідно з існуючими даними [5] майже у всіх обла-

стях є територіальні громади, які не включені до перспективного плану об'єднання, тобто, в межах даних територій відсутній будь який варіант об'єднання. У подальшому це може призвести до сповільнення реалізації адміністративно-територіальної реформи, а також до послаблення фінансової спроможності територіальних громад, що не пройшли процедуру об'єднання.

Внесення змін до Перспективних планів триває до сьогодні не дивлячись на те, що фактично за 2015 та 2016 рр. 4622 населених пункти добровільно об'єдналися у 367 об'єднаних територіальних громад, що становить майже чверть від запланованого об-

сягу (табл. 3). Крім того, за даними експертів [5] у першій половині 2017 р. шляхом проведення місцевих виборів було створено 47 об'єднаних територіальних громад, 163 громади очікують рішення Центральної виборчої комісії відносно проведення виборів та 90 громад перебувають у процесі об'єднання, а саме: відносно 9 об'єднаних територіальних громад обласні державні адміністрації підготували звернення до Центральної виборчої комісії; 53 об'єднані територіальні громади приймають остаточні рішення про об'єднання; 27 громад очікують висновку з боку обласних державних адміністрацій.

Таблиця 3

Результати реалізації адміністративно-територіальної реформи в Україні в період з 2015 - 2016 рр.

Область	Кількість ОТГ, затверджених перспективним планом	Кількість ОТГ		Кількість населених пунктів, що увійшли до складу ОТГ			
	2015 р.	2015 р.	2016 р.	Всього	міські	селищні	сільські
1	2	3	4	5	6	7	8
Вінницька	27	2	19	144	5	7	132
Волинська	47	5	10	166	1	5	160
Дніпропетровська	58	15	19	419	2	14	403
Донецька	35	3	3	138	3	6	129
Житомирська	29	9	23	565	3	20	542
Закарпатська	0	2	1	20	1	-	19
Запорізька	46	6	10	142	1	3	138
Івано-Франківська	50	3	9	89	1	2	86
Київська	28	1	1	9	-	2	7
Кіровоградська	18	2	3	51	3	-	48
Луганська	22	2	1	38	-	2	36
Львівська	76	15	7	261	4	5	252
Миколаївська	28	1	18	195	1	6	188
Одеська	16	8	3	144	2	3	139
Полтавська	30	12	6	266	2	4	260
Рівненська	30	5	13	230	1	3	226
Сумська	48	1	14	255	1	6	248
Тернопільська	0	26	10	345	5	12	328
Харківська	53	-	4	51	1	4	46
Херсонська	40	1	11	88	-	4	84
Хмельницька	25	22	4	569	3	11	555
Черкаська	42	3	3	45	1	3	41
Чернівецька	14	10	6	81	4	2	75
Чернігівська	42	5	11	300	5	6	289

Джерело: складено за [5]

Враховуючи певну позитивну тенденцію у створенні об'єднаних територіальних громад, слід зауважити, що їх створення відбувається не рівномірно по регіонах, значна кількість новостворених громад є дрібними, адже чисельність їх населення не перевищує 5 тис. осіб. Крім того, критерії, які покладені в основу створення об'єднаної територіальної громади, носять уніфікований характер і не враховують певні регіональні, фінансово-економічні, соціальні, географічні, культурно-етнічні та інші особливості територій.

Висновки. Отже, проведений аналіз дає можливість виділити переваги та недоліки, з якими зіткнулись органи місцевого самоврядування у результаті реалізації адміністративно-територіальної реформи в Україні. Так, до переваг та позитивних результатів, отриманих громадами в рамках реалізації адміністративно-територіальної реформи, можна віднести:

- мешканцям міст, сіл, та селищ надана можливість добровільно об'єднуватись у громади, не чекаючи ухвалення змін до Конституції в межах визначення нової моделі адміністративно-територіального устрою країни, тим самим реалізовувати право громад на здійснення управління розвитком підконтрольних їм територій;

- створено умови для забезпечення «гнучкості» адміністративно-територіального устрою держави;

- об'єднані територіальні громади мають можливість одержання додаткових фінансових ресурсів як від держави у вигляді субвенцій, так і від нових джерел надходжень до місцевих бюджетів;

- надання фінансової підтримки з боку держави для розбудови об'єктів інфраструктури органів місцевого самоврядування.

До недоліків реалізації адміністративно-територіальної реформи, з якими зіткнулись територіальні громади слід віднести:

- формування Перспективних планів об'єднання територіальних громад відбувається через адміністративний тиск. Адже на рівні сільських, селищних та міських рад проводяться консультації, складаються протоколи, а безпосередньо сам

Перспективний план приймається на сесії обласних рад з урахуванням побажань та зауважень центральних органів влади та затверджується Кабінетом Міністрів України;

- проведення реформи заплановано в занадто короткий термін (3 роки) з низьким рівнем підготовки, фактично без обговорення на територіальному рівні та без залучення громад;

- використовується уніфікований підхід до формування спроможних територіальних громад. Параметри, які покладено в основу визначення потенційного адміністративного центру об'єднаної територіальної громади, є достатньо обмеженими, стандартизованими, що не дозволяє визначити реальний рівень фінансового потенціалу, а також соціально-економічного розвитку території;

- відчувається спротив окремих керівників на місцях, а також законодавча невизначеність щодо реформування районів та областей;

- відсутність стимулів у відносно фінансово спроможних громад об'єднуватись з фінансово неспроможними та депресивними громадами;

- віддалення послуг від мешканців населених пунктів, що увійшли до складу об'єднаної територіальної громади, але які не є центром громади, а також збільшення вартості послуг, деякі з них будуть взагалі недоступними через нерозвинуту інфраструктуру;

- відсутність політичної волі при внесенні змін до Конституції України, а також прийняття ряду законодавчих актів відносно подальшої реалізації адміністративно-територіальної реформи

Подолання даних недоліків є першочерговим кроком у забезпеченні ефективної реалізації адміністративно-територіальної реформи та побудові фінансово спроможних територіальних громад в Україні.

Ключовими принципами реалізації адміністративно-територіальної реформи слід вважати принцип створення фінансово спроможних територіальних громад, принцип децентралізації владних повноважень та перерозподілу бюджетних ресурсів до таких громад. Отже, лише за умови

дотримання даних принципів є вірогідність досягти поставленої мети у зміцненні системи місцевого самоврядування, а також подолати ті недоліки, з якими зіткнулись вже створені об'єднанні територіальні громади та ті громади, процес об'єднання яких ще триває.

Підсумовуючи слід зазначити, що адміністративно-територіальна реформа є ши-

рокомасштабним та багаторівневим процесом, який передбачає ефективний розвиток усіх систем і структурних складових суспільного розвитку. Відповідно реалізація адміністративно-територіальної реформи має синхронізуватись з перетвореннями як у галузях, що забезпечують надання соціальних благ та послуг, так і у бюджетній системі.

Список літератури:

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. №2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
2. Ганущак Ю. Політики думають, що децентралізація – проклята реформа / Ю. Ганущак // аналітичне Інтернет-видання «*platfor.ma*». – 2015 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reforms.platfor.ma/yurii-ganushchak/>
3. Місцеві фінанси : підручник / авт. кол. ; за ред. д-ра. економ. наук, проф. О. Б. Жихор, д-ра економ. наук, проф. О. П. Кириленко. – К. : УБС НБУ, 2015. – 579 с.
4. Офіційний сайт Всеукраїнської асоціації сільських та селищних рад [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.vassr.org/>
5. Офіційний сайт Децентралізація влади [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.decentralization.gov.ua/region/item/id/5>
6. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 р. № 157-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/157-19>
7. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформування міжбюджетних відносин від 28.12.2014 р. № 79-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/79-19>.
8. Про затвердження змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи від 28.12.2014 р. № 71-19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/71-19>.
9. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.04.2015 р. № 214 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-p>.
10. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 р. № 586-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/586-14>
11. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-вр зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>.
12. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
13. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. №333-р // Верховна Рада України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-p>.
14. Ткачук А. Мільярди, витрачені на АТР, підуть на розвиток всієї України / [Електронний ресурс] / А. Ткачук // Інформаційно-аналітичний ресурс «Діалог UA». – Режим доступу: <http://www.dialogs.org.ua/ru/dialog/page-22-57.html>

Reference:

1. Byudzhetyj kodeks Ukrayiny` vid 08.07.2010 r. №2456-VI [Online]. Retrieved from: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> [in Ukrainian]
2. Ganushhak, Yu. (2015) Polityky` dumayut`, shho decentralizaciya – proklyata reformaю *Anality`chne Internet-vy`dannya «platfor.ma»*. [Online]. – Retrieved from:: <http://reforms.platfor.ma/yurii-ganushchak/> [in Ukrainian]
3. Kyrylenko O.P., Zhy`xor O. B ta in. (2015) Miscevi finansy` pidruchny`k [za red. d-ra. ekonom. nauk, prof. O. B. Zhy`xor, d-ra ekonom. nauk, prof. O. P. Kyrylenko]. K. : UBS NBU, 579 p. [in Ukrainian]
4. Oficijny`j sajт Vseukrayins`koyi asociaciyi sil`s`ky`x ta sely`shhny`x rad [Online]. Retrieved from: <http://www.vassr.org/> [in Ukrainian]
5. Oficijny`j sajт Decentralizaciya vlady` [Online]. Retrieved from: <http://www.decentralization.gov.ua/region/item/id/5> [in Ukrainian]
6. Pro dobrovil`ne ob`yednannya tery`torial`ny`x gromad: Zakon Ukrayiny` vid 05.02.2015 r. № 157-VIII [Online]. – Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/157-19> [in Ukrainian]
7. Pro vnesennya zmin do Byudzhethnogo kodeksu Ukrayiny` shhodo reformuvannya mizhbyudzhethny`x vidnosy`n vid 28.12.2014 r. № 79-VIII [Online]. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/79-19>. [in Ukrainian]
8. Pro vnesennya zmin do Podatkovogo kodeksu Ukrayiny` ta deyaky`x zakonodavchy`x aktiv Ukrayiny` shhodo podatkovoyi refo-rmy` vid 28.12.2014 r. № 71-19 [Online]. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/71-19>. [in Ukrainian]
9. Pro zatverdzhennya Metody`ky` formuvannya spromozhny`x tery`torial`ny`x gromad: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny` vid 08.04.2015 r. № 214 [Online]. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-p>. [in Ukrainian]

10. Pro miscevi derzhavni administraciyi: Zakon Ukrainy` vid 09.04.1999 r. № 586-XIV [Online]. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/586-14> [in Ukrainian]
11. Pro misceve samovryaduvannya v Ukraini: Zakon Ukrainy` vid 21.05.1997 r. № 280/97-vr zi zminamy` i dopovnennyamy` [Online]. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/280/97-vr>. [in Ukrainian]
12. Pro Strategiyu stalogo rozvy`tku «Ukrayina – 2020»: Ukaz Prezy`denta Ukrainy` vid 12.01.2015 r. № 5/2015 [Online]. – Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> [in Ukrainian]
13. Pro sxvalennya Konceptiyi reformuvannya miscevogo samovryaduvannya ta tery`torial`noyi organizaciyi vlady` v Ukraini. Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrainy` vid 01.04.2014 r. № 333-r // Verhovna Rada Ukrainy`. [Online]. Retrieved from: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-r>. [in Ukrainian]
14. Tkachuk A. Mil`yardy`, vy`tracheni na ATR, pidut` na rozvy`tok vsiyeyi Ukrainy`. *In-formacijno-anality`chny`j resurs «Dialog UA»*, [Online]. Retrieved from: <http://www.dialogs.org.ua/ru/dialog/page 22-57.html> [in Ukrainian]

УДК 036

Сенік В.М., ст. викладач
Таврійський державний агротехнологічний університет

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Анотація. В існуючих умовах потребує вирішення проблема побудови оптимальної системи оподаткування та визначення рівня податкового навантаження для суб'єктів підприємництва. У статті розглядаються підходи до розрахунку податкового навантаження та пошук методики визначення рівня оподаткування, пропонується удосконалення механізму обрахунку з урахуванням транзакційних платежів. Запропонований новий підхід визначення рівня податкового навантаження.

Ключові слова: податкова система, податкова політика, рівень навантаження, податкові платежі, транзакція, соціальні платежі, податковий механізм.

JEL Code Classification: G32

Senik V.M., S. lecturer
Tavria State Agrotechnological University

IMPROVING THE MECHANISM OF DETERMINING THE LEVEL OF BUSINESS ENTITIES' TAX BURDEN

Abstract: The process of evolution of tax systems of many countries in the world has as certain development trends and incipience, as their characteristics. This is explained by the different historical periods of development and economic conditions. However, the level of tax burden is most summary of all tax systems.

There are various methods for determining the level of burden, but most of them take into account two main components: the ratio of tax revenues or a share based social insurance obligatory payments to the gross domestic product. But today the problem of determining the level of tax burden remains and needs to be addressed.

A variety of methods lies in the treatment of such key points as the amount of taxes that are included in the calculation of the tax burden and total integral index which compares the amount of taxes. The main idea of research is to develop a universal indicator to determine the level burden for enterprises of different activities.

Comparative analysis of different methods has been done for this to determine the level of tax burden on clarifying the calculation algorithm and establishing certain drawbacks. There are conclusions have been done not only on the problem of choosing alternative methods, but their improvement is directly based methods of Kirov E.A., by including a mechanism for calculating not only transaction costs but also additional social costs that are not sufficiently take into account the market economy transition period.

Therefore, the combination of ideology and practical methods of calculating the tax burden and institutional burden on businesses significantly increase the efficiency of tax management due to the appearance relevant information on the structural relationships between the taxes, transaction costs, social charges, which are objectively accompany the process of reform of market economy transition, and the actual income of the company. Increasing the tax burden should be through direct budget a considerate policy.

Keywords: tax system, tax policy, load level, tax payments, transaction, social payments, tax mechanism.

Постановка проблеми. Податкові системи багатьох країн відрізняються одна від одної, кожна з них має свої характерні особливості. Це пов'язано, перш за все, з тим, що вони створювались і розвивались у різні історичні періоди, в різних економічних умовах. Але є спільні загальні показники, які характеризують податкові системи. Найбільш узагальнюючим з них є рівень податкового навантаження – це

відношення загальної суми податкових платежів, зборів до валового внутрішнього продукту країни. Необхідно зазначити, що у науковій літературі існує декілька підходів до розрахунку податкового навантаження. Домінують підходи, в яких цей показник розраховується як частка податкових надходжень до бюджету у валовому внутрішньому продукті, або як частка суми податкових надходжень до бюджету і

обов'язкових зборів на обов'язкове державне соціальне страхування у валовому внутрішньому продукті. Останній підхід аргументується тим, що платнику однаково, як називається обов'язковий платіж до централізованих фондів, але він зменшує обсяг коштів, що залишаються у платника для його економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку методичних підходів визначення рівня податкового навантаження внесли такі вчені як: С.І. Архієреєв, Д.Ален, О. Вільямсон (лауреат Нобелівської премії), С.В. Косторной, Р.І. Капелюшников, Ю.М. Кушнірчук, Д. Коммонс, В. Лесних, Е. Попов, Г.А. Макухін., І.Н.Сараєва, В.В. Засанський, І.В.Застрожнікова, О.О. Яцух та ін. Серед найбільших обґрунтованих підходів визначення рівня оподаткування слід виділити роботи таких відомих зарубіжних та вітчизняних вчених як: О.В.Годованця[1], Р. Коуза (лауреат Нобелівської премії)[3], М.Н. Крейніної [8], Е.А. Кирової[7]. Проте, не дивлячись на це, проблема визначення рівня податкового навантаження для суб'єктів підприємства залишається та потребує вирішення.

Мета статті. Метою статті є обґрунтування необхідності удосконалення методики визначення рівня оподаткування суб'єктів підприємства на підставі аналізу діючих методик шляхом впровадження нової оптимальної системи оподаткування.

Виклад матеріалу. Різноманітність методик полягає у трактуванні таких ключових моментів, як кількість податків, які включаються в розрахунок податкового навантаження і загальний інтегральний показник, з яким порівнюється сума податків. Основна ідея дослідження полягає в тому, щоби розробити такий показник податкового навантаження, який можна було б застосовувати як універсальний показник і який дозволив би порівнювати рівень оподаткування для підприємств різних видів діяльності.

Основні відмінності цих методик можна сформулювати так:

– включення в розрахунок податко-

вого навантаження податку на доходи фізичних осіб;

– включення в розрахунок непрямих податків, носієм податкового навантаження яких має виступати кінцевий споживач.

На нашу думку, непрямі податки, залежно від конкретної ситуації в умовах господарювання, можуть перетворюватись у прямі, а також впливати як на фінансово-економічні результати діяльності, так і на фінансовий стан економічного суб'єкта;

Для розрахунку податкового навантаження використовуються наступні показники.

Перший показник – це прибуток. Більшість науковців вважають, що цей показник не можна використовувати для оцінки визначення податкового навантаження. Розрахунки, які здійснюються за його допомогою, не можуть розглядатись як об'єктивні, тому що прибуток не є джерелом сплати окремих податків.

Другий показник – виручка. Існують суперечності щодо визначення цього показника. Можна виділити такі показники, як чиста виручка від реалізації продукції (робіт, послуг), сукупна виручка від продажу продукції (робіт, послуг).

Третій показник – додана вартість або новостворена вартість. З позиції економічної доцільності розрахунку податкового навантаження, на нашу думку, цей показник більшою мірою відповідає базі порівняння, оскільки податки беруть свій початок із створеної дорозподілення вартості [1,2].

ДФС України використовує методику визначення показника податкового навантаження, який характеризує частку податків у виручці від реалізації, проте це не відображає впливу податків на економічні результати діяльності підприємства. Необхідно також зазначити, що при прогресивній ставці оподаткування податкове навантаження, розраховане у такий спосіб, буде різним при рівній величині, але різній структурі заробітної плати.

Таку методику можна вважати офіційною, оскільки вона запропонована Державною Фіскальною Службою України. Проте рівень розбіжності відповідно до інших методик практично завжди нижчий

порівняно з іншими на 10-15%, оскільки не враховує багатьох факторів формування витрат на підприємстві, наприклад: фондомісткість, матеріаломісткість, заробітна

платна, ціноутворення тощо. Порівняльний аналіз існуючих методик, наведений в таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз існуючих методик визначення рівня податкового навантаження

Джерело	Порядок розрахунку	Умовні позначення
Міжнародна методика Годованець О.В.[1.с.85-89]. Р. Коуз. [3]	$ПК = (\Sigma\Pi + \Sigma В) / ВВП$	ПК- податковий коефіцієнт; П – сума сплачених податків; В – сума обов'язкових відрахувань в державні соціальні фонди; ВВП – валовий внутрішній продукт у ринкових цінах.
Гривківська О.В. [2]	$ПН = 100 * (\Phi\Pi + НПФ + Н - \Pi + Зв) / ВВП$	ПН – податкове навантаження; ФПН – фактичні податкові надходження; НПФ – надходження до позабюджетних фондів; Н – недоїмка; П – сума переоплати; Зв – сума заборгованості держави ВВП – валовий внутрішній продукт.
Міністерство доходів та зборів України [1]	$К_{ПН} = \frac{\Pi_{ПН}}{ВД} \times 100$	К _{ПН} – коефіцієнт податкового навантаження; П _{ПН} – податок на прибуток підприємства; ВД – валовий дохід.
Кирова Е.А. [5.с.30-32]	$ПН = \frac{\Pi_{пл}}{НВ} = \frac{\Pi_{пл}}{ЗП + ВФ + П + \Pi_{пл}} * 100\%$ $НВ = В - Мз - А + ПД - ПВ$	П _{пл} – податкові платежі (без ПДВ); ВФ – відрахування у соціальні фонди; НВ – новостворена вартість; ЗП – заробітна плата; П – прибуток до оподаткування; В – виручка; Мз – матеріальні затрати; А – амортизація; ПД – позареалізаційні доходи; ПВ – позареалізаційні витрати без урахування податкових платежів.
Крейнїна М.Н. . [6.с.200-224]	$ПН = \frac{В - В_с - П_ч}{П_ч} \times 100\%$	В – виручка від реалізації (собівартість + прибуток); В _с – витрати на виробництво реалізованої продукції (без урахування податків: матеріальні витрати + ЗП + амортизація + нарахування на ЗП) П _ч – фактичний прибуток, який залишається у розпорядженні підприємства з вирахуванням податків, які сплачуються за рахунок нього.

Продовження таблиці 1

Лесных В.Н. [7.с.36-54]	$ПН = ПП + СП + НП$	ПН – податкове навантаження; ПП – податкові платежі, сплачені підприємством; СП – платежі, сплачені в позабюджетні фонди; НП – недоїмка по платежах.
Макухін. [8.с.1.-21]	$ПН = (ПП / СК - ПК) \times 100\%$	ПП – нараховані податкові платежі в бюджет і позабюджетні фонди (без урахування податку на доходи); СК – сума коштів, отриманих підприємством за звітний період; ПК – позикові кошти у звітному періоді.
Сараева И.Н. [9.с.153-159]	$ПН = (ЗП / В + ПД) \times 100\%$	ЗП – загальна сума всіх сплачених податків; В – виручка від реалізації продукції (робіт, послуг); ПД – позареалізаційні доходи.

Джерело: розроблено автором за даними [1,2,3,5,6,7,8,9]

В цілому оцінка податкового навантаження визначається співвідношенням між сумою сплачених податків і зборів до певної бази. Але кожен з цих підходів має свої недоліки.

1. Показники податкового навантаження представлені в різних одиницях виміру, хоча рівень податкового навантаження – це відносний показник, який має вимірюватись або коефіцієнтом, або у відсотках;

2. Методика Крейніної М.Н. при оцінці податкового навантаження не враховує приватний сектор економіки;

3. Вітчизняна методика оцінки податкового навантаження на мікрорівні визначає лише податок на прибуток підприємства і не дозволяє оцінити податкове навантаження платника, який використовує єдиний податок з урахуванням відповідної групи;

4. Більшість представлених методик не враховують вплив непрямих податків на фінансовий стан підприємства;

5. Не враховуються особливості діяльності підприємств різних галузей;

6. Рівень податкового навантаження суттєво відрізняється для підприємств різних розмірів;

7. Результати представлених методик складно порівняти між собою;

8. Міжнародна методика не враховує тіньову економіку.

Тому на сучасному етапі гостро постає проблема не тільки вибору варіанту методики визначення рівня навантаження з урахуванням тих чи інших недоліків але й безпосереднє їх удосконалення шляхом включення до механізму обчислення не тільки трансакційних витрат а й додаткових не врахованих платежів соціального характеру, притаманних ринковій економіці перехідного періоду.

Трансакційні витрати є витратами, що забезпечують перехід прав власності з одних рук до інших й охорону цих прав. На відміну від трансформаційних витрат, трансакційні витрати безпосередньо не пов'язані з процесом створення вартості. Вони забезпечують трансакцію. Можна сказати, що трансформаційні витрати створюють блага, властивості яких мають цінність для індивіда або колективного агента економіки (підприємства, фірми, асоціації) [1].

Вперше трактування трансакційних витрат, як економічної категорії, з'явилося у роботі Р. Коуза «Природа фірми», який

вважається основоположником цього поняття. На думку автора, без поняття трансакційних витрат, неможливо зрозуміти, як працює економічна система, не можна з користю проаналізувати існуючі проблеми та немає підстав для певної політики [2].

О. Вільямсон під трансакційними витратами розуміє вартість проектування, обговорення та страхування гарантій умов угоди, витрати, які пов'язані з поганою адаптацією до непередбачуваних подій і мають місце з порушення відповідності механізму угод або обставин їх реалізації це можуть бути організаційні та експлуатаційні витрати або витрати, які пов'язані з використанням певних структур управління з метою усунення конфліктних ситуацій, це витрати які можуть бути пов'язані зі страхуванням точного виконання контрактних зобов'язань та інше.

Дж. Коммонс вважає, що трансакційні витрати – це витрати на відчуження та присвоєння прав власності і свобод, створених суспільством .

На думку Г.Б.Клейнера трансакційні витрати – це витрати на адаптацію фірми до мінливих ринкових умов.

Для Д. Алена трансакційні витрати – це витрати із встановлення і забезпечення права власності. Інспекція, примус, охорона й вимір – всі ці елементи стосуються проблеми захисту прав власності. Якщо право власності є захищеним і його дотримуються в будь-якому випадку, то трансакційні витрати дорівнюють нулю. Якщо ж виникає потреба захищати або відвойовувати право власності, виникають трансакційні витрати. Якщо трансакційні витрати є занадто високими, то право власності ніколи не буде встановлено і його ніколи не дотримуватимуться .

У трактуванні С.І.Архієреєва трансакційні витрати – це економічні витрати, що включають неявні витрати (втрати), які визначаються за альтернативним принципом, наприклад такі як сукупність витрат що виникають при обміні правами власності і витрат призначених для зменшення цих витрат.

Інший погляд на трактування економічної категорії «трансакційних витрат» має Р.І. Капелюшников. На його дум-

ку, трансакційні витрати – це витрати для прийняття рішень, розробки планів і організацію майбутньої діяльності, ведення переговорів щодо їх змісту і умов, коли в ділові відносини вступають двоє і більше учасників , це витрати на зміну планів, перегляд умов угоди й врегулювання спірних питань, якщо це диктується обставинами, що змінилися , а також забезпечення того, щоб учасники дотримувалися досягнутих домовленостей .

В сучасному вимірі деякі з наведених трансакційних витрат можна віднести до офіційних , наявності підтверджуючих відповідних документів, їх можна оцінити та відобразити в бухгалтерському обліку. З наведеного переліку до таких витрат належать: офіційні витрати на проходження бюрократичних процедур, податкові витрати, частина витрат на моніторинг виконання контрактів. Такі витрати обліковуються на рахунках 92 «Адміністративні витрати», 93 «Витрати на збут», 94 «Інші операційні витрати» та оформлюються підтверджуючими документами[4], [10],[11],[12].

Знашої точки зору, серед наведених методик розрахунку податкового навантаження з урахуванням трансакційних платежів для удосконалення механізму обрахування можна прийняти методику Кірової Е.А. [5].

Для цього у додаткові витрати доцільно включити не враховані раніше трансакційні витрати, які фактично сплачують суб'єкти підприємництва та фізичні особи, та відрахування у вигляді платежів, які мають скритий соціальний характер, такі, наприклад, як отримання кадастрового номеру на земельну ділянку при оформленні спадщини при наявності державного акта на право володіння старого зразка та додаткове його нотаріальне посвідчення. При цьому вартість таких послуг не врегульована у приватних осіб, які здійснюють незалежну професійну діяльність, та в достатній мірі не контролюється. Зважаючи на те, що в Україні площа сільськогосподарських земель складає 32,5 млн.га та лише 53% знаходиться в оренді [12], питання актуалізації землі очевидні. Таким чином модель механізму визначення пода-

ткового навантаження матиме наступний вигляд:

$$\Pi_n = \frac{\Pi_{нв} + E_{вз} + T_{е}}{НВ} \times 100\%,$$

де: Π_n – податкове навантаження;
 $\Pi_{нв}$ – сплата неврахованих платежів соціального характеру;
 $E_{вз}$ – податкові платежі;
 $T_{е}$ – трансакційні витрати;
 $НВ$ – новостворена вартість (В+Ід-МЗ-А-Ів);
 $В$ – виручка від реалізації;
 $Ід$ – інші доходи;
 $МЗ$ – матеріальні затрати;
 $А$ – амортизація;
 $Ів$ – інші витрати.

Висновки та пропозиції. Серед критеріїв податкової оптимізації одним з голов-

них слід вважати збалансованість складу трансакційних витрат та мінімізацію їх загальної суми, а не лише податкової складової. Тому поєднання ідеології та існуючих практичних методик обчислення податкового та інституційного тягаря підприємства значно підвищить ефективність податкового менеджменту на підприємстві за рахунок появи релевантної інформації щодо структурних залежностей між податками, трансакційними витратами в цілому та доходами підприємства. Підвищення податкового тягаря має, в свою чергу, компенсуватись рівнем прямої бюджетної підтримки, що в рамках перехідного періоду до ринкових умов господарювання не завжди дотримується.

Список літератури:

1. Годованець О.В. Податкове навантаження: важливий чинник соціально – економічної стратегії держави / О. Годованець, Т. Маршалок // Економічний аналіз: Зб. наук. праць. – Тернопіль: Тернопільський національний економічний університет. – 2008.-№3 (19).- С.85-89.
- 2.Гривківська О. В. Спеціальні режими та механізми оподаткування у системі державної підтримки сільського господарства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ppei/2011_31/Grivkiv.pdf
3. Коуз Р. Г. Природа фірми; «Природа фірми»: истоки; «Природа фірми»: истолкование; «Природа фірми»: влияние; Нобелевская лекция «Институциональная структура производства»: в сб.: Природа фирмы: К 50-летию выхода в свет работы Р. Коуза «Природа фирмы» / подред. О. И. Уильямсона, С. Дж. Уинтера; пер. с англ. М. Я. Каждана; ред. пер. В. Г. Гребенников. — М.: Дело, 2001. —Серия «Современная институционально-эволюционная теория». — ISBN 5-7749-0226-9, ISBN 0-19-508356-3.
4. Косторной С.В. Проблеми нарахування ПДВ сільськогосподарськими підприємствами у 2016 році //Збірник наукових праць ТДАТУ (Економічні науки).- №2(31) 2016.-135-138.
5. Кирова Е.А.Методология определения налоговой нагрузки на хозяйствующие хозяйствующие субъекты / Е. А. Кирова // Финансы. – 1998. – № 9. – С. 30 – 32.
6. Крейнина М. Н. Финансовое состояние предприятия. Методы оценки / М. Н. Крейнина. – М. : ИКЦ «ДИС», 1997. – 224 с.
7. Лесных В. Минимизация трансакционных издержек / В. Лесных, Е. Попов //Общество и экономика. – 2005. – № 5. – С. 36-54.
8. Макухін Г.А. Оцінка трансакційних витрат підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 "Економіка, організація і управління підприємствами" / Г.А. Макухін – Луганськ, 2005. – 21 с.
- 9.Сараева И.Н. Проблемы оценки уровня трансакционных издержек в предпринимательском секторе экономики Украины / И.Н. Сараева // Наукові праці Донецького нац. техн. ун-ту. Сер.: Економічна. – Донецьк: ДонНТУ. – 2006. – Вип.103-2. – С. 153-159.
10. Засанський В.В. Механізм управління детінізацією економіки України у трансформаційний період (фінансово-кредитний аспект): дис. д-ра. екон. наук: ..08.02.03 . Національний технічний університет України «КПІ»., 2003.- 407 арк. рис., табл.- арк. 360-396.
11. Застрожнікова І. В. Обґрунтування пріоритетів державної аграрної політики/ І. В. Застрожнікова // Економіка та держава. – 2010. - № 6. – С. 117-118.
- 12.Яцух О.О. Шляхи оптимізації податкового навантаження для суб'єктів господарської діяльності в аграрному секторі економіки України //Збірник наукових праць ТДАТУ (Економічні науки.)-2015.-№1.-с.188-192.

Reference:

1. O.V. Hodovanets, T. Marshalok (2008) Podatkove navantazhennia: vazhlyvyi chynnyk sotsialno – ekonomichnoi stratehii derzhavy. *Ekonomichnyi analiz: Zb. nauk. prats.* – Ternopil: Ternopil'skyi natsionalnyi ekonomichnyi universy-tet, №3 (19), P.85-89. [in Ukrainian]
- 2.Hryvkivska, O. V. Spetsialni rezhymy ta mekhanizmy opodatkovannia u systemi derzhavnoi pidtrymky silskoho hospo-darstva [Online]. Retrieved from: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ppei/2011_31/Grivkiv.pdf [in Ukrainian]
3. Kouz, R. H. (2001) Pryroda fyrmy; «Pryroda fyrmy»: ystoky; «Pryroda fyrmy»: ystolkovanye; «Pryroda fyrmy»: vly-yanye;

Nobelevskaia lektsiia «Ynstytutsyonalnaia struktura proyzvodstva»:v sb.: Pryroda fyrmy: K 50-letyiu vykhoda v svet raboty R. Kouza «Pryroda fyrmy» [per. s anhl. M. Ya. Kazhdana; red. per. V. H. Hrebennykov]. M.: Delo, Seryia «Sovremennaia ynstytutsyonalno-evoliutsyonnaia teoriia». ISBN 5-7749-0226-9, ISBN 0-19-508356-3. [in Russian]

4. Kostornoi, S.V. (2016) Problemy narakhuvannia PDV silskohospodarskymy pidpriemstvamy u 2016 rotsi. *Zbirnyk naukovykh prats TDATU (Ekonomichni nauky)*, №2(31), p. 135-138. [in Ukrainian]

5. Kyrova, E.A. (1998) Metodolohiia opredeleniia nalohovoi nahruzky na khoziaistvuiushchye khoziaistvuiushchye sub'ekty. *Fynansy*, № 9, p. 30 – 32. [in Ukrainian]

6. Kreinyna, M. N. (1997) Fynansovoe sostoianye pred-priatyia. *Metody otsenky. M. : YKTs «DYS»*, 224 p. [in Ukrainian]

7. V. Lesnykh, E. Popov (2005) Mynymyzatsiia transaktsyonnykh yzderzhkek. *Obshchestvo i ekonomyka*, № 5, P. 36-54. [in Ukrainian]

8. Makukhin, H.A. (2005) Otsinka transaktsiinykh vytrat pidpriemstva: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ekon. nauk: spets. 08.06.01 "Ekonomika, orhanizatsiia i upravlinniapidpriemstvamy". *Luhansk*, 21 p. [in Ukrainian]

9. Saraeva, Y.N. (2006) Problemy otsenky urovnia transaktsyonnykh yzderzhkek v predprynymatelskom sektore ekonomiky Ukrainy. *Naukovi pratsi Donetskoho nats. tekhn. un-tu. Ser.: Ekonomichna. Donetsk: DonNTU*, Vyp.103-2, P. 153-159. [in Ukrainian]

10. Zasanskyi, V.V. (2003) Mekhanizm upravlinnia detinizatsiieiu ekonomiky Ukrainy u transformatsiinyi period (finansovo-kredytnyi aspekt): dys. d-ra. ekon. nauk: .08.02.03 . *Natsionalnyi tekhnichnyi universytet Ukrainy « KPI ».*, 407 p. [in Ukrainian]

11. Zastrozhnikova, I. V. (2010) Obgruntuvannia priorytetiv derzhavnoi ahrarnoi polityky. *Ekonomika ta derzhava*, № 6, P. 117-118. [in Ukrainian]

12. Iatsukh, O.O. (2015) Shliakhy optymizatsii podatkovoho navantazhennia dlia subiektiv hospodarskoi diialnosti v ahrarnomu sek-tori ekonomiky Ukrainy. *Zbirnyk naukovykh prats TDATU (Ekonomichni nauky.)*, №1, p.188-192. [in Ukrainian]

УДК: 338.1:332.122

Сизоненко О. В.
асистент кафедри фінансів,
банківської справи і страхування
Таврійського державного агротехнологічного університету
e-mail: syzonenko.lena@gmail.com

СУТНІСТЬ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

У статті досліджено наукові підходи щодо трактування категорії «сільські території», визначено основні проблеми та сучасний стан соціально-економічного розвитку сільської місцевості, проаналізовано основні соціально-економічні показники сучасного стану сільських населених пунктів. Визначено основні напрями сталого розвитку сільських територій.

Ключові слова: сільські території, сталий розвиток сільських територій, соціально-економічний розвиток сільських територій, децентралізація, соціальна мобілізація, сільський населений пункт.

JEL code classification: R51

Syzonenko O. V.
Assistant at the Department of Finance,
Banking and Insurance
Tavria State Agrotechnological University
e-mail: syzonenko.lena@gmail.com

THE ESSENCE OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIES

Abstract.

The current social and economic development of the rural territories of Ukraine is at the center of attention not only scientists but also society. Depopulation of villages, the decline of social and industrial infrastructure and, as a result, increased unemployment and migration of rural population, all this leads to the degradation and decline of the Ukrainian village.

Thus, in 2014 the number of unemployed in rural territories was 502.1 thousand people and it has grown by 101.2 thousand compared to 2010. In 2014 almost 10 571 (38.6 %) villages had no central heating, and 22 676 had no centralized water supply (82.8 %). Almost 45 % of villages did not have street lighting. The level of provision of rural population with medical and household services is unsatisfactory/ There are no business in 9 365 villages (34.2 %).

In accordance with the identified problems, the following directions of improvement of the socio-economic status and sustainable development of rural territories can be singled out: economic (support of small and medium business in the village, development of informational and consulting support of agricultural commodity producers); social (improvement of the demographic situation in the countryside, improvement of living conditions due to the development of infrastructure in rural areas); ecological (rational use and protection of the environment, optimization of land use).

Key words: rural territories, sustainable development of rural territories, socio-economic development of rural territories, decentralization, social mobilization, rural settlement.

Постановка проблеми. Сучасний стан соціально-економічного розвитку сільських територій України знаходиться в центрі уваги не тільки науковців, але й суспільства. Обезлюднення сіл, занепад соціальної та виробничої інфраструктури і, як наслідок, зростання рівня безробіття та підвищення міграції сільського населення –

все це свідчить про деградацію та занепад українського села.

З іншого боку, сільські території мають потужний економічний, природний та соціальний потенціал, ефективно використання якого може забезпечити сталий багатогалузевий розвиток держави та відповідний рівень життя сільського населення. Тому побудова ефективної системи розви-

тку сільських територій є невід'ємною складовою функціонування держави в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні роки українські вчені внесли вагомий внесок у дослідженні сутності та проблем соціально-економічного розвитку українського села. Теоретичні, методологічні та практичні питання проблем та перспектив розвитку сільських територій ґрунтовно розглянуті в працях М. Орлатого, Ю. Саблука, В. Уркевича, О. Павлова, О. Гуторова, О. Панасюка. Однак досі не визначено єдиного підходу щодо розкриття поняття «сільські території», а динамічні зміни умов життя та господарювання в сільській місцевості вимагають подальших досліджень питань розвитку сільської місцевості.

Метою статті є дослідження теоретичної та нормативно-правової сутності, наукових підходів щодо трактування поняття «сільські території» та основних проблем їх розвитку на основі дослідження основних соціально-економічних показників розвитку сільської місцевості.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні існує чимало наукових підходів щодо визначення категорії «сільські території». Однак, незважаючи на те, що поняття сільських територій уже ввійшло в науковий обіг, єдиний підхід до його визначення досі відсутній.

На думку П. Саблука сільська територія – це складна багатофункціональна, природна, соціально-економічна і виробничо-господарська система з властивими їй кількісними, структурними, природними та іншими характеристиками. [6]

У своїх наукових працях В. Уркевич говорить про сільську територію як про територію, яка знаходиться поза межами міста та до якої входять як сільські населені пункти, так і переважно зони сільськогосподарського виробництва та сільської забудови. [9]

На думку О. Павлова сільські території – це «гетерогенні за структурною будовою соціальні просторові утворення, що складаються з населення, поселень, виробничо-господарського комплексу, інфраструктури, навколишнього природного середови-

ща, земель сільськогосподарського та іншого призначення, які виконують виробничо-господарську, природоохоронну, рекреаційно-оздоровчу, соціальну та інші функції і перебуває під управлінським впливом органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, а також суб'єктів господарювання різних організаційно-правових форм». [7]

У працях А.В. Лісового сільська територія визначається як одна з найважливіших частин народногосподарського комплексу країни, що включає обжиту місцевість поза територією міст з її умовами та ресурсами, сільським населенням і різноманітними основними фондами на цих територіях. [9]

У Законі України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» сільська місцевість визначається як територій, які знаходяться за межами міст і є переважно зонами сільськогосподарського виробництва та сільської забудови. [1]

У Концепції сталого розвитку сільських територій, прийнятої ВРУ у 2015 р., сільські території визначаються як історично сформована у законодавчо визначених межах системна сукупність, що поєднує в собі адміністративно-територіальну (сільські поселення, села, сільські ради) та територіально-функціональну приналежність, що характеризується певним способом життя, відмінного від міського. [4]

Сільський населений пункт (згідно статистичного збірника «Розвиток сільських територій України») – це тип поселення, жителі якого зайняті переважно у сільському господарстві, а також станційні селища, шляхові дільниці, селища лісгоспів, зимівлі, інші дрібні селища, не пов'язані з сільським господарством. [11]

У своїй монографії М. К. Орлатий дає визначення сільської поселенської мережі як сукупності матеріальних об'єктів та населення на певній території, що в них проживає, яка має певні історичні традиції, обряди, звички тощо. В залежності від характеру зайнятості вона поділяється на такі види:

- сільськогосподарський пункт – поселення, де понад 50 % працюючого насе-

лення пов'язане із сільським господарством і первинною переробкою сільськогосподарської сировини;

- агропромисловий населений пункт – поселення, в якому не менше від 1/3 працюючого населення пов'язане із сільськогосподарським виробництвом і, крім сільськогосподарських розміщені переробні та інші виробництва;

- несільськогосподарський населений пункт – поселення, яке розміщене в сільській місцевості, в якому понад 50 % працюючого населення пов'язане з несільськогосподарськими видами діяльності. [10]

Отже, можна сказати, що «сільські території» - це, насамперед, багатогранне поняття, яке має складну внутрішню побудову. Воно поєднує в собі економічні, соціальні, природні складові, що підпорядковуються органам державної влади та місцевого самоврядування, бізнесу та громадськості.

Сталий розвиток сільських територій є процесом якісних змін, які спрямовані на стабільне соціально-економічне зростання

сільських територій, підвищення ефективності сільської економіки, рівня зайнятості та якості життя сільського населення на основі реалізації комплексу економічних, соціальних та екологічних заходів державного та місцевого рівня. [3]

Однак, сьогодні існує чимало проблем, які обмежують можливості формування та використання соціально-економічного потенціалу села та гальмують розвиток сільської місцевості. Руйнування соціальної інфраструктури, відсутність робочих місць та належних умов проживання в сільській місцевості призводять до зростання трудової міграції сільського населення. Так, у 2000 році сільське населення України становило 15971,5 тис. осіб, а в 2014 році – 13560,3 тис. осіб. Тобто, майже за 15 років сільське населення скоротилося на 2 411,2 тис. осіб. Спостерігається зменшення кількості сільського населення працездатного віку. Причинами такого явища є не тільки спад народжуваності в селі, але й відсутність робочих місць. [табл.1]

Таблиця 1

Динаміка демографічної ситуації та економічної активності сільського населення в Україні

(тис. осіб)

Показник	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2014 р.	Відношення 2014 р. до 2000 р.	
	Тис. осіб	Тис. осіб	Тис. осіб	Тис. осіб	Тис. осіб	%
Сільське населення, всього	15971,5	15052	14336,9	13560,3	-2411,2	-15,1
Кількість наявного сільського населення з розрахунку на один сільський населений пункт	560	534	503	477	-83,0	-14,8
Кількість народжених	147,1	141,8	171,1	173,4	26,3	17,9
Кількість померлих	301	310,4	267,1	249,8	-51,2	-17,0
Природний приріст (скорочення)	-153,9	-168,6	-96	-76,4	77,5	-50,4
Економічно-активне населення	6967,7	6894,6	6987	6908	-59,7	-0,9
Зайняті	6474,2	6429,3	6586,1	6405,9	-68,3	-1,1
Безробітні	493,5	465,3	400,9	502,1	8,6	1,7
Економічно неактивне населення	3362,2	4322	3907,5	3174	-188,2	-5,6
Зареєстровано в службі зайнятості	291,5	452,7	236,1	208,5	-83,0	-28,5

*Укладено автором на основі джерел [10;11;12;13]

Розвиток підприємництва, малого та середнього бізнесу в селі знаходиться на низькому рівні і не в змозі забезпечити населення необхідною кількістю робочих

місць. Кількість безробітних у сільській місцевості у 2010 році становила 400,9 тис. осіб, а в 2014 – 502,1 тис. осіб. За останні п'ять років безробітних збільшилось на

101, 2 тис. осіб. Однак в службі зайнятості у 2014 році зареєстровано майже на 28 тис. осіб менше, ніж у 2010 році. За межами місця реєстрації проживання у 2014 році працювало 1970,3 тис. сільських жителів, що становило майже 31 % зайнятого сільського населення. Більшість з них (67%) були зайняті в найближчих міських поселеннях, де наявні робочі місця. Решта – за межами області та за кордоном [10].

Одним із важливих показників соціально-економічного розвитку села є добробут сільського населення. Ця економічна кате-

горія визначає забезпеченість населення необхідними для життя матеріальними благами (харчовими продуктами, промисловими товарами, послугами), та умови, що задовольняють певну потребу людини і відповідають її інтересам. Основним показником, який визначає рівень добробуту населення, можна назвати показник сукупних ресурсів домогосподарств. Під сукупними ресурсами розуміють суму грошових та не грошових доходів членів домогосподарств. [табл. 2]

Таблиця 2

Динаміка та структура доходів міського та сільського населення в Україні

(в середньому за місяць в розрахунку на одне домогосподарство, грн.)

Доходи	Забезпеченість							
	2005 р.				2014 р.			
	Місто		Сільська місцевість		Місто		Сільська місцевість	
	Грн.	%	Грн.	%	Грн.	%	Грн.	%
1. Грошові доходи, усього	1209	89,6	993,9	78,9	4350,9	94,1	3788,5	85,0
1.1. Оплата праці	728,5	54,0	342,2	27,1	2572,3	55,7	1535,2	34,4
1.2. Доходи від підприємницької діяльності та само зайнятості	73,9	5,5	46	3,7	244,7	5,3	225,8	5,1
1.3. Доходи від продажу сільськогосподарської продукції	10,0	0,8	171,4	13,6	18,8	0,4	410,4	9,2
1.4. Доходи від продажу особистого і домашнього майна	1,8	0,1	1,3	0,1	1,7	0,0	1,6	0,0
1.5. Доходи від продажу нерухомості	4,0	0,3	0,7	0,1	3,6	0,1	0,2	0,0
1.6. Доходи від власності	1,7	0,1	19,8	1,6	16,3	0,4	101	2,3
1.7. Пенсії	276,8	20,5	313,9	24,9	1020,1	22,0	1091,8	24,5
1.8. Стипендії	5,5	0,4	3,0	0,2	38,1	0,8	17,0	0,4
1.9. Допомоги, пільги та субсидії, надані готівкою	20,4	1,5	30,3	2,4	150,5	3,3	160,3	3,6
1.9.1. Допомога по безробіттю	2,9	0,2	5,5	0,4	10,7	0,2	11,8	0,3
1.9.2. Допомога малозабезпеченим сім'ям	1,1	0,1	5,3	0,4	8,1	0,2	15,2	0,3
1.9.3. Допомоги на дітей	11,3	0,8	12,2	1,0	115,1	2,5	110,5	2,5
1.9.4. Субсидії та пільги готівкою на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії, палива	0,1	0,0	1,4	0,1	0,7	0,0	1,8	0,0
1.9.5. Інші	5,0	0,4	5,9	0,5	15,9	0,4	20,8	0,5
1.10. Грошова допомога від родичів та інших осіб	66,4	4,9	49,5	3,9	218,6	4,7	173,0	3,9
Аліменти	4,0	0,3	0,9	0,07	16,9	0,4	5,6	0,1
1.11. Інші грошові доходи	16,0	1,2	14,9	1,2	49,3	1,1	67,7	1,5
2. Негрошові доходи, усього	76,8	5,7	216,9	17,2	176,7	4,0	578,8	13,1
2.1. Вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель	30,6	2,3	183,7	14,6	69,5	1,6	492	11,1

Продовження таблиці 2

2.2.Пільги та субсидії безготівкові на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії та палива	7,8	0,6	5,1	0,4	21,0	0,5	15,1	0,4
2.3.Пільги безготівкові на оплату санаторно-курортних путівок, купівлю ліків, лікування зубопротезування тощо	7,3	0,5	2,8	0,2	11,4	0,2	5,3	0,2
2.4.Пільги безготівкові на оплату послуг транспорту та зв'язку	4,1	0,3	1,0	0,1	10,3	0,2	1,9	0,0
2.5.Грошова оцінка допомоги від родичів та інших осіб продовольчими товарами	27,0	2,0	24,3	1,9	64,5	1,4	64,5	1,4
Всього загальних доходів	1285,8	95,3	1210,8	96,1	4527,6	98,1	4367,3	98,1
<i>3. Використання заощаджень, позики, повернені домогосподарству борги</i>	64,0	4,7	49,2	3,9	89,4	1,9	85,9	1,9
4. Всього сукупних ресурсів	1349,8	100	1260	100	4617,0	100	4453,2	100

Укладено автором на основі джерел[10;11;13]

Як бачимо, грошові доходи в сільській місцевості у 2014 році становили 3788,5 грн., тобто 85% від загальних ресурсів, а у місті – 4350,9 грн. (94,1% від сукупних ресурсів). В структурі доходів сільського населення заробітна плата становить 1535,2 грн., тобто 34,4% від загального обсягу ресурсів, у свою чергу, в місті – 2572,3 грн. (55,7%), що на 21,3% більше, ніж в селі. Це зумовлено низькою зайнятістю та високим рівнем безробіття в сільській місцевості. Про це свідчать розміри допомоги, пільг та субсидій відповідно в місті та в сільській місцевості. Так, допомога по безробіттю в селі складає 11,8 грн. на одне домогосподарство, в місті – 10,7 грн., допомога мало-забезпеченим сім'ям відповідно – 15,2 грн. та 8,1 грн. на домогосподарство. Частка пенсій в доходах села становить 24,5% (на 2,5% більше ніж в місті), що свідчить про високий рівень економічно-неактивного населення в сільській місцевості, а саме людей похилого віку.

Частково різницю в доходах міського та сільського населення компенсують доходи, притаманні лише сільській місцевості. Так, будучи безробітними багато сільських жителів займаються вирощуванням та продажем сільськогосподарської продукції в своїх домогосподарствах, дохід від якої

складає 410,4 грн., тобто 9,2 % від сукупних ресурсів. Вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства становить 492 грн., тобто 11,1% не грошових доходів сільського населення.

Однією з найгостріших є проблема занепаду соціальної інфраструктури села. Багато населених пунктів не мають доріг та під'їздів з твердим покриттям, потребують капітального ремонту або ж взагалі відсутні мережі водо- та газопостачання, системи водовідведення та електропостачання. [табл. 3].

Аналіз статистичних даних показав, що майже половина сільських населених пунктів України не має належних умов для проживання населення. 10571 сільських населених пунктів сіл не мають централізованого опалення та водопостачання, не мають освітлення вулиць 12457 сіл (майже 45 %). Незадовільним є рівень забезпечення сільського населення медичним, побутовим обслуговуванням та послугами зв'язку. Так, 9732 сіл не мають лікувальних закладів та пересувного обслуговування. У 18511 селах відсутні дитячі садки. Це майже 70 % загальної кількості сільських населених пунктів. У 34% сільських населених пунктів взагалі відсутні будь-які суб'єкти господарської діяльності.

Таблиця 3

Динаміка та структура показників стану благоустрою сільських населених пунктів України

Показники	Забезпеченість							
	2000 р.		2005 р.		2010 р.		2014 р.	
	Населені пункти, одиниць	У % до заг. кіл-сті	Населені пункти, одиниць	У % до заг. кіл-сті	Населені пункти, одиниць	У % до заг. кіл-сті	Населені пункти, одиниць	У % до заг. кіл-сті
1. Загальна кількість сільських населених пунктів	28648	100	28585	100	28511	100	27385	100
3. Кількість населених пунктів, які мають:	5242	18,3	6974	24,4	9579	33,6	16814	61,4
3.1. Централізоване опалення								
3.2. Водопостачання	6651	23,1	6308	22,1	7184	25,2	4709	17,2
3.3. Каналізація	841	2,9	746	2,6	727	2,6	530	2,0
3.4. Природний газ	8086	28,1	10318	36,1	13965	49,1	15129	55,2
3.5. Скраплений газ	18807	65,4	16306	57	12836	45,1	21558	78,7
3.6. Гаряче водопостачання	1231	4,3	1543	5,4	2708	9,5	9259	33,8
4. Кількість населених пунктів, де відсутні жодні умови благоустрою	909	3,2	618	2,2	712	2,5	755	2,8
5. Наявність твердого покриття доріг	20483	71,5	28392	99,3	24006	84,2	20724	75,7
6. Наявність освітлення сільських вулиць	6646	23,2	9584	33,5	11832	41,5	14928	54,5
7. Кількість об'єктів соціальної інфраструктури, діючих за призначенням	8910	31,1	6632	23,2	7526	26,4	8874	32,4
7.1. Дитячі дошкільні заклади								
7.2. Школи	14925	52,1	13863	48,5	13229	46,4	11857	42,3
7.3. Відділення зв'язку	11401	39,8	11491	40,2	11347	39,8	10107	37
7.4. Лікувальні заклади	19451	67,9	18923	66,2	18731	65,7	17653	64,5
7.5. Торговельні заклади	20712	72,3	20466	71,6	19948	70,0	18897	69,9
7.6. Клуби та будинки культури	17733	61,9	15807	55,3	16471	57,8	15107	55,2
7.7. Бібліотеки	15699	54,8	14549	50,9	14870	52,2	13639	49,8
7.8. Кіноустановки	5930	20,7	1429	5	1615	5,7	394	1,4
7.9. Підприємства служби побуту	5846	20,4	3144	11,0	2396	8,4	1230	4,5
7.10. Підприємства громадського харчування	6044	21,1	5402	18,9	4988	17,5	4408	16,1
8. Населені пункти, де відсутні будь-які суб'єкти господарської діяльності	14983	52,3	13975	49	12459	43,7	9365	34,2

*Укладено автором на основі джерел [10;11;12;13]

Нарощення об'єктів соціальної інфраструктури на селі не обов'язково потребує нового будівництва, адже в сільській міс-

цевості є багато вільних приміщень, які можна використовувати як заклади соціально-культурного призначення. [табл. 4]

Таблиця 4

Сільські населені пункти, які потребують відкриття об'єктів соціальної сфери (станом на 1.01.2014 р.)

Назва об'єкта	Населені пункти, в яких необхідно відкрити об'єкти соціальної сфери			Населені пункти, в яких є вільні приміщення для відкриття таких об'єктів		
	Усього населених пунктів	В яких проживає 500-999 осіб	В яких проживає 1000 осіб і більше	Усього населених пунктів	В яких проживає 500-999 осіб	В яких проживає 1000 осіб і більше
1. Дошкільні навчальні заклади	2900	864	765	1344	381	273
2. Школи	724	145	188	715	90	82
3. Лікувальні заклади	914	133	200	1165	166	112
4. Торгівельні заклади	1660	97	65	965	331	180
5. Відділення зв'язку	1194	305	178	648	134	68

*Укладено автором на основі джерел [12]

Серйозних масштабів вже давно набрала проблема екологічної безпеки. Неорганізовані сміттєзвалища стали звичайною «окрасою» сільської місцевості. Так, станом на 1.01.2014 р. в сільських населених пунктах України наявні 4293 несанкціонованих сміттєзвалища, а кількість водоймищ, в які суб'єкти господарської діяльності скидають забруднені стічні води досягла 587 одиниць. [12]

Відповідно до визначених проблем, можна виділити наступні напрями покращення соціально-економічного стану та розвитку сільських територій: економічний (підтримка малого та середнього підприємництва на селі, розвиток інформаційно-консультаційного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників), соціальний (покращення демографічної ситуації на селі, покращення умов проживання населення за рахунок розвитку інфраструктури в сільській місцевості) та екологічний (раціональне використання та захист навколишнього середовища, оптимізація землекористування).

Як бачимо, соціально-економічний розвиток сільських територій є динамічним процесом, направленим на розвиток економічної та соціальної сфер сільських регіонів з мінімальними втратами для природного середовища та максимальним рівнем задоволення потреб сільського населення та інтересів держави.

На вирішення даних проблем направлена Концепція сталого розвитку сільських територій, прийнята у 2015 році. Мета

Концепції полягає у формуванні напрямів державної політики сталого розвитку сільської місцевості щодо створення соціально-економічних умов для забезпечення ефективності сільської економіки, підвищення рівня якості життя сільського населення, а також раціонального використання і відродження природно-ресурсного потенціалу сільських територій. [4]

Реалізація Концепції розрахована на період до 2025 р. В результаті виконання заходів Концепції очікується досягти стабілізації демографічної ситуації та збільшення робочих місць в сільській місцевості; підвищення доходів домогосподарств в селі до рівня не нижче 80 % міських жителів; зменшення антропогенних навантажень на ландшафтні системи та природне довкілля.

Звичайно, вирішення даних проблем та сталий розвиток сільської місцевості неможливий без фінансового забезпечення. Пошук фінансових ресурсів для реалізації програм розвитку сільських територій є найскладнішим питанням. Джерелами фінансування у даному випадку можуть стати бюджетні кошти (усі рівні бюджету, податкові пільги, субсидії та дотації) та позабюджетні кошти (державні соціально-страхові фонди, недержавні соціальні фонди, власні кошти підприємств та організації, приналежних до сільської території, кошти інвесторів та кредиторів, благодійні фонди та гранти тощо).

Рівень соціально-економічного розвитку сільських територій прямо залежить від

органів місцевого самоврядування, які забезпечують реалізацію основних соціально-економічних прав громадян та виконують важливі суспільні функції. Тому значний вплив на розвиток села має процес децентралізації влади. Таким чином, сільські території отримують більше можливостей для розвитку в умовах децентралізації.

Децентралізація – це процес перерозподілу або диспергування функцій, повноважень, людей або речей від центрального управління. [6] Тобто місцеві органи влади отримують частину повноважень органів державної влади. Об'єднання (укрупнення) територіальних громад дає можливість, по-перше, вивільнити значну частину фінансових ресурсів, які йшли на утримання апарату управління, та направити ці кошти на реалізацію проектів місцевого розвитку; по-друге, розширення повноважень органів місцевої влади дає можливість приймати рішення про суспільні витрати на місцевому рівні та більш повно задовольняти місцеві інтереси.

Ще однією дієвою складовою успішного розвитку сільської місцевості є активна участь населення у розвитку територій, на яких вони проживають. Як свідчить практика, залучення громадян до розробки та реалізації проектів розвитку дає можливість отримати значно кращі результати.

Можливість прийняття рішень і усвідомлення покращення умов існування підвищують мотивацію та посилюють соціальну відповідальність громадян. Такий метод називається соціальною мобілізацією. Це динамічний процес залучення потенціалу та бажання людей допомогти самим собі спільними діями.

Висновок. Отже, сільські території є комплексним поняттям, яке поєднує в собі економічну, соціальну, політичну та природну складові і підпорядковується органам державної влади та місцевого самоврядування, бізнесу і громадськості. Найгострішими проблемами на селі залишаються високий рівень безробіття, низькі доходи та міграція трудового населення та занепад соціальної інфраструктури. Майже половина сільських населених пунктів не має належних умов проживання. До причин, які гальмують процес реалізації Концепції сталого розвитку сільських територій, можна віднести недостатнє фінансування, слабкий розвиток інституту місцевого самоврядування, відсутність дієвих механізмів реалізації програм сталого розвитку сільської місцевості. Відповідно, рішення даних проблем можливе лише при поєднанні зусиль з боку держави, бізнесу та суспільства.

Література

1. Закон України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» / Верховна Рада України: №1807-IV від 17.06.2004 р.
2. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» / Верховна Рада України; Закон від 05.02.2015 № 157-VIII
3. Закон України «Про співробітництво територіальних громад»/Верховна Рада України; Закон від 17.06.2014 № 1508-18
4. Концепція сталого розвитку сільських територій до 2025 р. / Кабінет міністрів України: № 995-р від 23.09.2015 р.
5. Гуторов О. І. Розвиток сільських територій в умовах децентралізації / О. І. Гуторов // [Електронний ресурс] /Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/2-2014/170.pdf>
6. Саблук П. Т. Розвиток сільських територій – запорука відродження аграрної України / П. Т. Саблук // Вісник аграрної науки. – 2006. – № 5. – С. 21– 23.
7. Павлов О. І. Управління соціально-економічним розвитком сільських територій України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / О. І. Павлов. – Київ, 2010. – 24 с.
8. Панасюк О.Ю. «Особливості управління соціально-економічним розвитком сільських територій»: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спеціальність 08.00.03 – економіка та управління національним господарством/ О.Ю. Панасюк. Київ – 2016. – 22 с.
9. Уркевич В. Ю. Про категорію «сталий розвиток сільських територій» / В. Ю. Уркевич // Сучасне земельне, аграрне, екологічне та природоресурсне право: актуальні проблеми теорії та практики : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, (Біла Церква, 21–22 травня 2010 р.). – Біла Церква : БНАУ, 2010. – С. 24–26.
10. Розвиток сільських територій України (1990-2010 рр.): моногр./М.К. Орлатий, .І.Ф. Гнибіденко, І.М. Демчак та ін.; за ред. М.К. Орлатого. – К.: НДІ «Укراгропромпродуктивність», 2012. – 752 с.
11. Розвиток сільських територій України. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2006. – 751 с.
12. Статистичний збірник Державної служби статистики України «Соціально-економічне становище сільських населених пунктів України», Київ, 2015.

13. Статистичний щорічник України за 2010 рік. Державна служба статистики України / За ред. О. Г. Осауленка

References

1. Zakon Ukrainy «Pro silskohospodarsku doradchu diialnist». *Verkhovna Rada Ukrainy*; №1807-IV vid 17.06.2004 r.
2. Zakon Ukrainy «Pro dobrovilne obiednannia terytorialnykh hromad». *Verkhovna Rada Ukrainy*; Zakon vid 05.02.2015 № 157-VIII
3. Zakon Ukrainy «Pro spivrobitnytstvo terytorialnykh hromad». *Verkhovna Rada Ukrainy*; Zakon vid 17.06.2014 № 1508-18
4. Kontsepsiia staloho rozvytku silskykh terytorii do 2025 r. *Kabinet ministriv Ukrainy*; № 995-r vid 23.09.2015 r.
5. Hutorov O. I. Rozvytok silskykh terytorii v umovakh detsentralizatsii. Retrieved from: <http://global-national.in.ua/archive/2-2014/170.pdf>
6. Sabluk P. T. (2006) Rozvytok silskykh terytorii – zaporuka vidrozhennia ahrarynoi Ukrainy. *Visnyk ahrarynoi nauky*, № 5, p. 21–23.
7. Pavlov O. I. (2010) Upravlinnia sotsialno-ekonomichnym rozvytkom silskykh terytorii Ukrainy : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ekon. nauk : spets. 08.00.03 «Ekonomika ta upravlinnia natsionalnym hospodarstvom». Kyiv, 24 p.
8. Panasiuk O.Iu. (2016) «Osoblyvosti upravlinnia sotsialno-ekonomichnym rozvytkom silskykh terytorii» : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ekon. nauk : spetsialnist 08.00.03 – ekonomika ta upravlinnia natsionalnym hospodarstvom/ O.Iu. Panasiuk. Kyiv, 22 p.
9. Urkevych V. Iu. (2010) Pro katehoriuu «stalyi rozvytok silskykh terytorii». Suchasne zemelne, ahraryne, ekolohichne ta pryrodoresursne pravo : aktualni problemy teorii ta praktyky : materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, (Bila Tserkva, 21–22 travnia 2010 r.). *Bila Tserkva : BNAU*, p. 24–26.
10. M.K. Orlaty, I.F. Hnybidenko, I.M. Demchak ta in. (2012) Rozvytok silskykh terytorii Ukrainy (1990-2010 rr.): monohr. [za red. M.K. Orlatoho]. K.: *NDI «Ukrainpromproduktivnist»*, 752 p.
11. Rozvytok silskykh terytorii Ukrainy (2016) K.: *IVTs Derzhkomstatu Ukrainy*, 751 p.
12. Statystychnyi zbirnyk Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy «Sotsialno-ekonomichne stanovyshche silskykh naselenykh punktiv Ukrainy» (2015) Kyiv.
13. Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2010 rik. [Za red. O. H. Osauleuka]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ (ЗА ВИДАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ)

УДК 657.372.3

*Трачова Д. М. к.е.н., доцент,
докторант Національного наукового центру
«Інститут аграрної економіки»,
wwt2006@yandex.ru*

ПЕРЕОЦІНКА АКТИВІВ, ЯК ОСНОВНА СКЛАДОВА АМОРТИЗАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Анотація. У статті проведено аналіз формування первісної вартості необоротних активів та доведено її ключовий вплив на формування амортизаційної політики. Визначено роль держави в методичному забезпеченні проведення переоцінки необоротних активів та виокремлено організаційну складову державної регуляторної політики, як основний важіль проведення переоцінки необоротних активів. Обґрунтовано необхідність переоцінки необоротних активів підприємств у вигляді обов'язкової процедури, яка регулюється і контролюється державою.

Ключові слова амортизаційна політика, необоротні активи, переоцінка, справедлива вартість, бухгалтерський облік, податковий протекціонізм.

JEL Code Classification: M4, M41, M48.

*Trachova Darya
Ph.D., associate professor
Accounting and Taxation
Tavria State Agrotechnological University
wwt2006@yandex.ru*

JUSTIFICATION OF THE NECESSITY OPTIMIZATION FORMATION DEPRECIATION POLICY ENTERPRISES

***Problem:** The main purpose of accounting is to provide users with complete, truthful and unbiased information. In connection with the development of inflation book value of fixed assets are often different from their real market value. At the same time, inadequate amounts of fixed nullifying attempts to develop effective depreciation policy of the company. To solve this problem called revaluation of fixed assets. For effective revaluation necessary to analyze the existing methodological support and tax consequences of revaluation process. This study will justify the state's role in organizing and monitoring the implementation of the transformation depreciation policy of the company.*

***The main research material.** The question of revaluation of fixed assets is important in the development of enterprise and depreciation policy of the state. Depreciation at present completely lost their asset recovery. In fact, is the only lever for optimizing the tax burden on business? For companies that are on the simplified taxation system is only part of the costs.*

To determine the role of the revaluation of fixed assets depreciation policy in shaping business retrospective review of regulatory policy in this area.

Research subject four revaluation of fixed assets, the binding of which was provided by the Cabinet of Ministers of Ukraine (1992, 1993, 1995 and 1996 years).

Enterprises, associations and organizations change the amount of fixed assets accounting reflected in the debit account "Fixed assets" and credited "legal capital" and small businesses that have used recommendations on accounting registers and use in small businesses, and joint ventures with foreign investments and business partnerships - credited "special purpose funds."

Enterprises determined share of depreciation of fixed assets as a ratio of the amount of depreciation in the carrying value of fixed assets. Notional share of depreciation should be multiplied by the value of new fixed assets. On the difference between the amount of wear and the new one that was included on the balance sheet through "legal capital", and small businesses - through "special purpose funds" and account "Depreciation (amortization) of property." Changes in the value of fixed assets Depreciation and amounts reflected in the inventory card of fixed assets. Since

June 1992 depreciation carried out with the new value of fixed assets

Determined that the use of the revaluation was accompanied by downward coefficients for the amounts accumulated depreciation. It is proved that a large number of cumbersome steps and revaluation necessary calculations significantly reduced the effectiveness of the revaluation. However, this event had many positive aspects and provided an impetus to investment and crediting producers secured property.

Conclusions. Research depreciation policy of other countries demonstrate the importance of fair valuation of assets, which, together with the use of accelerated depreciation methods and state tax protectionism gave impetus to the innovation of production.

Proved that of centralized fixed asset revaluation has a positive effect. Typical methodological development component provided revaluation of all economic entities. Correcting amounts of depreciation reduced depreciation policy effectiveness of enterprises. However, the adjustment ratios were lower than rates revaluation. This has increased the amount of depreciation, but did not give the desired effect real savings funds in fixed assets

Key words: depreciation, depreciation policy, revaluation fixed assets, state regulation.

Постановка проблеми. Основною метою ведення бухгалтерського обліку є забезпечення користувачів повною, правильною та неупередженою інформацією для прийняття рішень. Однак достовірність даних, наведених у фінансовій звітності установи, інколи викликає сумніви. І передусім це стосується вартості необоротних активів. У зв'язку з розвитком інфляційних процесів балансова вартість таких активів часто відрізняється від їх реальної ринкової вартості. Одночасно невідповідна вартість основних засобів зводить нанівець спроби розробки ефективної амортизаційної політики підприємства. Вирішити цю проблему покликана процедура переоцінки необоротних активів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми методики оцінки необоротних активів досліджували такі вітчизняні вчені, як О.С. Бородкін, Ф.Ф. Бутинець, С.Ф. Голов, З.В. Задорожній, Я.Д. Крупка, Р.С. Коршикова, М.В. Кужельний, В.О. Ластовецький, Л.Г. Ловінська, Б.М. Литвин, Н.М. Малюга, М.С. Пушкар, І.І. Пилипенко, В.С. Рудницький, В.В. Сопко, Н.М. Урбан, Б.Ф. Усач, І.Д. Фаріон, В.Г. Швець, С.І. Шкарабан та інші.

Питання оцінки активів розглядаються і у працях зарубіжних вчених, зокрема Х. Андерсона, Б. Волькштейна, Глена А. Велша, М.Ф. Ван Бреда, В. Качаліна, А. Ковальова, Т. Карліна, В. Палія, Е. Райса, Я. Соколова, Дж. Фрідмана, Е. Хелферта, Е. Хендріксена та інших.

Провідний вітчизняний вчений-економіст С. Голов зазначає, що українським підприємствам (крім нещодавно створених) доцільно обирати модель переоцінки основних засобів [5, с. 212]. І. Чалий

зазначає, що «... при переході на МСФЗ, за інших рівних умов, підприємство буде зацікавлене в тому, щоб продовжити застосовувати ту ж облікову політику, яка застосовувалася щодо оцінки основних засобів і до переходу на МСФЗ. Втім, сам перехід може бути сприйнятий і як зручний привід для зміни облікової політики. Прийнято вважати, що модель собівартості є більш традиційною і зручною з точки зору бухгалтерської методології. Більшість компаній, які звітують за МСФЗ, роблять вибір саме на користь цієї моделі. А, наприклад, в США дооцінка основних засобів прямо заборонена» [12].

Проте, в сьогоденних умовах господарювання (високий темп інфляції) балансова вартість основних засобів, що обліковується за фактичною собівартістю буде суттєво відрізнятися від ринкової (справедливої) вартості.

На даний час відсутнє чітке обґрунтування необхідності переоцінки основних засобів, як складової здійснення амортизаційної політики підприємства. Залишаються невирішеними певні питання узгодження податкових наслідків та методичного забезпечення здійснення переоцінки, а також ролі держави в цьому процесі.

Формулювання цілей статті. Основною метою написання статті є обґрунтування необхідності здійснення переоцінки необоротних активів з метою формування реального амортизаційного фонду підприємства. Для досягнення цієї мети необхідно проаналізувати існуюче методичне забезпечення та податкові наслідки процесу переоцінки. Таке дослідження дозволить обґрунтувати роль держави в організації та контролі здійснення трансформації амортизаційної політики.

тизаційної політики підприємства.

Виклад основного матеріалу. Питання проведення переоцінки основних засобів є дуже важливим при розробці амортизаційної політики підприємства та держави. На теперішній час амортизаційні відрахування повністю втратили свою функцію відновлення активів і, по суті, є тільки важелем оптимізації податкового тиску на підприємство. Для підприємств, які знаходяться на спрощеній системі оподаткування, амортизаційні відрахування є тільки елементом витрат.

Для визначення ролі переоцінки основних засобів у формуванні амортизаційної політики підприємств проведено ретроспективний огляд регуляторної політики держави в цій сфері. Дослідженню підлягали чотири переоцінки основних фондів, обов'язковість проведення яких була передбачена постановами Кабінету Міністрів України (1992-го, 1993-го, 1995-го та 1996-го років).

Першу обов'язкову переоцінку основних фондів було передбачено Постановою Кабінету Міністрів України "Про проведення загальної переоцінки основних фондів, заліку взаємної заборгованості підприємств та поповнення оборотних коштів державних підприємств і організацій" від 7 травня 1992 року №229. Зокрема, у 1993 році переоцінка повинна була бути здійснена до 1 червня. Перерахунку підлягала вартість наявних станом на 1 травня 1992 року будівель, споруд, передавальних пристроїв, машин та обладнання, транспортних засобів, виробничого і господарського інвентарю, робочої і продуктивної худоби, багаторічних насаджень та інших видів основних фондів. Вартість фондів, які були передані підприємствами в оренду іншим юридичним особам, а також фондів, що були переведені у встановленому порядку на консервацію, їх власники індексували на загальних підставах.

Корегування балансової вартості основних фондів, крім житла, здійснювалось на індекс переоцінки, його проводили підприємства та організації всіх галузей економіки і форм власності, а також установи, що утримувались за рахунок бюджету.

Балансову вартість основних фондів,

крім багаторічних насаджень та продуктивної худоби, слід було помножити на загальноновстановлені індекси цін. Підприємства, організації та установи, які мали на своєму балансі основні фонди різних галузей економіки (наприклад, промислове підприємство мало їдальню, будинок відпочинку, лікувальний заклад тощо), проводили індексацію по кожній з галузей, використовуючи при цьому відповідні галузеві індекси.

Будівлі і споруди переоцінювались з урахуванням індексу цін будівельно-монтажних робіт відповідної галузі економіки. Наприклад, на промисловому підприємстві вартість будівель основного виробництва слід було переоцінити згідно з індексами цін на будівельно-монтажні роботи відповідної галузі промисловості, будівель, транспортного цеху – цін на будівельно-монтажні роботи на транспорті, а приміщення їдальні – на індекс будівельно-монтажних робіт торгівлі та громадського харчування. Вартість передавальних пристроїв, машин і обладнання, транспортних засобів, виробничого і господарського інвентарю множили на індекси вартості на машини і устаткування у відповідних галузях економіки.

Багаторічні насадження у плодоносному віці слід було переоцінювати за відновлювальною вартістю 1 га, скоригованою на фактичний їх стан, густоту, вік тощо. Індекс вартості продуктивної і робочої худоби обчислювали на підставі даних про вагу тварин і середньої реалізації станом на 1 травня 1992 року за кожним видом тварин окремо.

Підприємства, об'єднання і організації суму зміни вартості основних фондів в бухгалтерському обліку відображали по дебету рахунку "Основні засоби" і кредиту рахунку "Статутний фонд", а малі підприємства, які використовували Рекомендації по веденню бухгалтерського обліку і застосуванню облікових реєстрів на малих підприємствах, а також спільні підприємства з участю іноземних інвестицій та господарські товариства – по кредиту рахунку "Фонди спеціального призначення".

Станом на 1 травня 1992 року підприємства визначали частку зносу основних

фондів як відношення суми нарахованого зносу до балансової вартості основних фондів на ту ж дату. Визначену частку зносу слід було помножити на нову, перераховану після переоцінки, вартість основних фондів і таким чином одержати нову суму їх зносу. На різницю між новою сумою зносу і тією, що була врахована на балансі, дебетувався рахунок "Статутний фонд", а в малих підприємствах – рахунок "Фонди спеціального призначення" та кредитувався рахунок "Знос (амортизація) майна". Зміни у вартості основних фондів та сум зносів відображалися в інвентарних картках обліку основних фондів. Починаючи з червня 1992 року, амортизаційні відрахування проводились з нової вартості основних фондів.

Проведення другої обов'язкової переоцінки основних фондів було передбачено Постановою Кабінету Міністрів України "Про проведення індексації основних фондів у народному господарстві України" від 3 серпня 1993 року №598 (із внесеними змінами). Схема бухгалтерських проводок на переоцінену вартість не змінювалась.

Порядок проведення третьої обов'язкової переоцінки балансової вартості основних фондів підприємств, організацій та установ станом на 1 січня 1995 року (крім основних фондів по житлу) було затверджено спільним наказом Міністерства статистики, Міністерства економіки, Міністерства фінансів та Фонду державного майна України.

Вартість основних фондів, що були збудовані і зараховані на баланс до 1 травня 1992 року та проіндексовані станом на 1 травня 1992 року і на 1 серпня 1993 року, збільшували в 44 рази. Вартість усіх інших будівель, споруд і передавальних пристроїв, що були введені в дію за період з 1 травня 1992 року до 1 січня 1995 року, індексували як окремі частини витрат на будівництво, що були здійснені у відповідні періоди. При цьому вартість основних фондів, збудованих та зарахованих на баланс після 1 травня 1992 року до 1 січня 1993 року, що була збільшена станом на 1 серпня 1993 року у 667 разів, перераховувалась заново з первинної вартості цих фондів під час їх введення.

Проіндексовану вартість та суму зносу основних фондів станом на 1 січня 1995 року відображали в інвентарних картках обліку основних фондів або в інших реєстрах аналітичного обліку підприємств, установ та організацій.

Амортизацію (знос) основних фондів починаючи з лютого 1995 року госпрозрахункові підприємства і організації усіх форм власності нараховували виходячи з нової їх вартості за чинними на той час нормами амортизаційних відрахувань на повне відновлення основних фондів із застосуванням коефіцієнта до нарахованої амортизації у I кварталі 1995 року – 0,25; II кварталі – 0,5; III кварталі – 0,75; IV кварталі – 1,0.

Проведення четвертої обов'язкової індексації основних фондів було передбачено Постановою Кабінету Міністрів України "Про проведення індексації балансової вартості основних фондів та визначення розмірів амортизаційних відрахувань на повне їх відновлення у 1996-1997 роках" від 16 травня 1996 року №523 (із внесеними змінами). У 1996 році індексація повинна була бути здійснена до 1 липня станом на 1 квітня 1996 року.

Амортизаційні відрахування по основних фондах від їх проіндексованої балансової вартості здійснювали підприємства і організації починаючи з наступного місяця після проведення індексації за чинними на той час нормами амортизаційних відрахувань на повне відновлення і капітальний ремонт основних фондів із застосуванням понижувальних коефіцієнтів, які були покликані знижати суму витрат підприємства і звели нанівець відтворювальну функцію амортизації. З одного боку, підприємства набули інвестиційної привабливості за рахунок збільшення вартості активів, а з іншого, – були позбавлені права формування діючої амортизаційної політики, яка б дозволяла сформувати достатній амортизаційний фонд підприємства.

Таким чином, при плануванні амортизаційної політики і розробці її методичного забезпечення необхідно розглядати методику нарахування амортизації і формування амортизаційного фонду підприємства з одночасним відповідальним підходом

до бази нарахування амортизації – а саме вартості основних засобів підприємства.

Майже всі держави світу зосереджують увагу передусім на засобах виробництва – їх своєчасному оновленні та модернізації. Для країн Європейського союзу таким поштовхом стало застосування прискорених методів нарахування амортизації та податковий протекціонізм держави [3]. Для Китаю – це ретельний підхід до оцінки активів та застосування амортизаційної політики за вибором підприємства [2]. Республіка В'єтнам має правила керування використанням і нарахування амортизації основних засобів, які регулюють вартість основних фондів та порядок формування амортизаційної політики підприємства [1].

На даний час порядок проведення переоцінки основних засобів регламентується П(С)БО 7. Так, відповідно до п. 16 П(С)БО 7, підприємствам дозволяється переоцінювати об'єкт основних засобів, якщо залишкова вартість такого об'єкта істотно відрізняється від його справедливої вартості на дату балансу [11].

Зазначимо, що в даному визначенні відсутні чіткі критерії того, яку різницю між залишковою і справедливою вартістю вважати істотною. Однак іншими нормативними документами визначено поріг суттєвості для проведення переоцінки необоротних активів у розмірі 10 %-го відхилення залишкової вартості від справедливої.

Таким чином, підприємства самостійно можуть визначати цей критерій (але в межах подолання 10-% бар'єру) і відображати це в наказі про облікову політику. У випадку переоцінки об'єкта основних засобів, на цю ж дату повинна здійснюватися переоцінка всіх об'єктів групи основних засобів, до якої належить цей об'єкт. П(С)БО 7 не дає чітких критеріїв визначення самої групи. У цьому випадку можна звернутись до МСБО 16 [4] або Податкового Кодексу.

Так у п. 37 даного МСБО зазначено, що клас основних засобів являє собою групу активів, однакових за характером і способом використання. У Податковому кодексі основні засоби і інші необоротні активи групуються відповідно до рахунків обліку. Вважаємо що більш доцільно використо-

увати саме визначення МСБО, оскільки П(С)БО їм не суперечать, і під групою слід розуміти саме основні засоби однакові за способом використання.

Переоцінці можуть підлягати всі основні засоби, за винятком малоцінних необоротних матеріальних активів і бібліотечних фондів, якщо амортизація їх вартості здійснюється методами, викладеними в другій частині п. 27 П(С)БО 7, тобто нарахуванням 50 чи 100% амортизації у місяці введення таких активів в експлуатацію.

Переоцінка необоротних активів має здійснюватися на річну дату балансу, тобто наприкінці календарного року. Надалі переоцінку об'єктів тієї групи, що раніше вже були переоцінені, слід проводити з такою регулярністю, щоб їх залишкова вартість на річну дату балансу суттєво не відрізнялась від справедливої вартості [9]. Тобто, періодичність проведення переоцінки залежить від частоти коливання справедливої вартості необоротних активів [8].

Виконання процедури з оцінки майна підтверджується звітом про оцінку майна (актом оцінки майна), підписаним оцінювачем та скріплений підписом керівника суб'єкта оціночної діяльності [8].

Згідно п. 17 П(С)БО 7 переоцінена первісна вартість і сума зносу об'єкта основних засобів визначається множенням відповідно первісної вартості і суми зносу об'єкта основних засобів на індекс переоцінки. Індекс переоцінки визначається діленням справедливої вартості об'єкта, що переоцінюється, на його залишкову вартість [11].

Відомості про зміни первісної вартості і суми зносу основних засобів повинні заноситися в реєстри їх аналітичного обліку (інвентарні картки обліку основних засобів форми №ОЗ-6) [9].

Згідно п. 19 П(С)БО 7, у бухгалтерському обліку сума дооцінки залишкової вартості об'єкта основних засобів, яка проводиться вперше, включається до складу додаткового капіталу, а сума уцінки, що проводиться перший раз – до складу витрат звітного періоду. Якщо проводиться не перша, а чергова переоцінка основних засобів, то її відображення в бухгалтерському обліку має свої особливості, що регламен-

туються п. 20 П(С)БО 7 [11].

Висновки. На даний час для вітчизняних підприємств першим кроком формування об'єктивної амортизаційної політики є проведення переоцінки необоротних активів. Ефективність такого підходу підтверджують дослідження досвіду країн Європи, США та Азії. Саме цей процес держава повинна методично забезпечити і проконтролювати протягом 2017 року, що само по собі призведе до збільшення абсолютної суми амортизаційних відрахувань підприємства, дозволить сформулювати відповідний рівень доходності підприємств. Однак дос-

від державного регулювання проведення переоцінок дав змогу звернути увагу на необхідність застосування всіх теоретично можливих методик нарахування амортизації за наслідками проведеної переоцінки. Безперечно, в перші роки це призведе до зменшення бази оподаткування податком на прибуток, однак досвід інших країн підтверджує, що тільки такий потужний важіль може забезпечити стабільне зростання виробничої потужності підприємств країни та сприятиме підвищенню їх конкурентоздатності.

Список літератури:

1. Circular guiding regulation on management, use and depreciation of fixed assets No.: 45/2013/TT-BTC Ha Noi, April 25, 2013 Mode of access to the resource: <http://www.accaglobal.com/content/dam/acca/global/PDF-students/acca/f6/examdocs/vnm-circular-45-2013-depreciation-fixed-assets.pdf>
2. Deeksha Bhardwaj Depreciation of an Asset (Accounting Entries) Mode of access to the resource: <http://www.yourarticlelibrary.com/accounting/depreciation/depreciation-of-an-asset-accounting-entries/82203/>
3. Depreciation policy of enterprises in the European Union Vol. 19, Iss. 20, OCTOBER 2016 Mode of access to the resource: <http://www.fin-izdat.com/journal/interbuh/detail.php?ID=69912>
4. International Accounting Standard 16 "Property, Plant and Equipment" [Electronic resource]. – Mode of access to the resource: <http://eifrs.ifrs.org/eifrs/bnstandards/en/2015/ias16.pdf>.
5. Голов С.Ф. Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку: [Моногр.] / С. Ф. Голов. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 522 с.
6. Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" від 16.07.99 р. № 996-XIV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/996-14>
7. Закон України "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні" від 12.07.2001 р. № 2658-III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/2658-14>
8. Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12.07.2001 р. № 2658-III.
9. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку основних засобів, затверджені наказом Міністерства фінансів України № 561 від 30.09.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://buhgalter911.com/Res/Zakoni/MetodRek/osnsredstva.aspx>.
10. Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства, затверджені наказом Міністерства фінансів України № 635 від 27.06.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://buhgaltercom/Res/Zakoni/MetodRek/metod_uchet_polit.aspx.
11. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби», затверджений наказом Міністерства фінансів України № 92 від 27.04.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://buhgalter911.com/Res/PSBO/PSBO7.aspx>.
12. Чалый И. Оценка основных средств: две модели, два образа отчетности / И. Чалый // Вестник МСФО. – – № 26 от 15.12.2015 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ifrs.ligazakon.ua/magazine/900088>

References:

1. Circular guiding regulation on management, use and depreciation of fixed assets No.: 45/2013/TT-BTC Ha Noi, April 25, 2013 Retrieved from <http://www.accaglobal.com/content/dam/acca/global/PDF-students/acca/f6/examdocs/vnm-circular-45-2013-depreciation-fixed-assets.pdf>
2. Deeksha Bhardwaj Depreciation of an Asset (Accounting Entries) Retrieved from : <http://www.yourarticlelibrary.com/accounting/depreciation/depreciation-of-an-asset-accounting-entries/82203/>
3. Depreciation policy of enterprises in the European Union Vol. 19, Iss. 20, OCTOBER 2016 Retrieved from : <http://www.fin-izdat.com/journal/interbuh/detail.php?ID=69912>
4. International Accounting Standard 16 "Property, Plant and Equipment" [Electronic resource]. – Retrieved from : <http://eifrs.ifrs.org/eifrs/bnstandards/en/2015/ias16.pdf>.
5. Holov S.F. Bukhhaltern'kyy oblikvU v Ukrayini: analiz stane tiyeyu perspektyvy rozvytku: [Monohr] / S. F. Holovy. - Do.: Tsentr uchbovoyi literatury, 2007. - 522 s. (in Ukr.)
6. Zakon Ukrayiny "Pro bukhhaltern'kyy oblik ta finansovu zvitnist' v Ukrayini" vid 16.07.99 r. № 996-XIV. Retrieved from : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/996-14> (in Ukr.)
7. Zakon Ukrayiny "Pro otsinku mayna, maynovyyu prav ta profesiynu otsinochnu diyal'nist' v Ukrayini" vid 12.07.2001 r. № 2658-III. Retrieved from : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/2658-14> (in Ukr.)

8. Zakon Ukrainy «Pro otsinka mayna, maynovoho prava toy profesiyn otsinochnu diyal'nisti v Ukraini» vid 12.07.2001 r. № 2658-III. (in Ukr.)
9. Metodychni rekomendatsiyi z bukhhalters'koho obliku osnovnykh zasobiv, ZATVERDZHENI nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy № 561 vid 30.09.2003 r. Retrieved from :<http://buhgalter911.com/Res/Zakoni/MetodRek/osnsredstva.aspx>. (in Ukr.)
10. Metodychni rekomendatsiyi otnosytel'no oblikovoyi polityky pidpnyemstva, ZATVERDZHENI nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy № 635 vid 27.06.2013 r. Retrieved from : http://buhgaltercom/Res/Zakoni/MetodRek/metod_uchet_polit.aspx. (in Ukr.)
11. Polozhennya (standart) bukhhalters'koho oblika 7 «Osnovni zasoby», uchet nakaz Ministerstvo finansy Ukrainy № 92 vid 27.04.2000 r. Retrieved from : <http://buhgalter911.com/Res/PSBO/PSBO7.aspx>. (in Ukr.)
12. Chalyy I. Otsinka osnovnykh zasobiv: dvi modeli, dva obrazy zvitnosti / I. Chalyy // Visnyk MSFZ. - - № 26 vid 15.12.2015 Retrieved from :<http://ifrs.ligazakon.ua/magazine/900088> (in Ukr.)

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

УДК 634:330.131.7

Кравець О.В, к.е.н, доцент,
Матковський О.І, к.т.н., доцент,
Таврійський державний агротехнологічний університет

ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ВИРОБНИЦТВІ ПРОДУКЦІЇ САДІВНИЦТВА

Анотація: У статті розглядаються методичні підходи визначення ефективності використання додаткових капіталовкладень, що до модернізації існуючого обладнання, яке дозволить: ефективніше використовувати трудові ресурси, зменшити фонд оплати праці, зменшити загальну собівартість однієї із складових технологічного процесу виробництва саджанців плодкових культур. У процесі розрахунку встановлено, що: додаткові капіталовкладення на модернізацію обладнання складуть 2358грн., зменшення фонду оплати праці, за рахунок скорочення працівників на 6 осіб, збільшення витрат на амортизаційні відрахування та технічне обслуговування і ремонт устаткування, але в той же час спостерігається скорочення загальних експлуатаційних та приведених витрат. У результаті річний економічний ефект складе 2081грн, термін окупності 1,13 року.

Ключові слова: ефективність, технологія, капіталовкладення, окупність, річний економічний ефект, управлінське рішення.

JEL code classification: C63, C41, Q16

Kravets O.V., Ph.D in economics, associate Professor
Matkovsky O.I., Ph.D in technical sciences, associate professor

ECONOMIC EVALUATION OF INTRODUCTION OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN MANUFACTURE OF HORTICULTURE PRODUCTION

Abstract: Economic efficiency performance of any enterprise depends largely on effective decision that the production, which in turn depends on the organization process. To achieve the same optimal financial and economic results in conditions of fierce competition in the market, in our opinion, is not possible without the use of the latest production technologies that would allow the company to use its own production resources to the fullest.

Setting objectives. Setting objectives. Therefore, in order to improve the performance and achieve optimal financial performance in the enterprises engaged in the cultivation of fruit seedlings, we propose the introduction of upgraded equipment for the VPN -2M excavation plow used in the process of excavation of fruit seedlings for their further implementation. The article deals with methodical approaches for determining the efficiency of using additional investments, which is to modernize existing equipment, which will allow to use labor resources more efficiently, reduce the wage fund, and reduce the total cost of one of the components of the technological process of production of seedlings of fruit crops.

Research results. In the process of calculation, it was established (Table 2): additional investments for equipment upgrades will amount to UAH 2358, a decrease in the wage fund, due to a decrease in the number of employees for six people, an increase in the cost of depreciation and maintenance and repair of equipment, but at the same time observed Reduction of total operating and reduced costs. As a result, the annual economic effect will be 2081 UAH, payback period is 1.13 years.

Conclusions The proposed methodology and calculations show the possibility of using the upgraded equipment for the VPN-2M excavation plow used in the process of excavation of fruit seedlings for their further implementation, since the payback period of additional capital investments is within the recommended interval - up to 3 years.

Key words: efficiency, technology, investment, payback, annual economic effect, management decision.

Постановка проблеми: У сучасних реаліях виробництва будь якої продукції першочергове значення займає її конкурентоспроможність [1-2]. Від дії даної економічно-організаційної категорії залежить загальна ефективність діяльності підприємства. Досягти ж оптимальних результатів даного показника, практично неможливо без застосування інноваційних технологій виробництва продукту та якісного менеджменту. Зрозуміло, будь яка технологія, яка спрямована на підвищення економічної ефективності діяльності підприємства, у першу чергу, на наш погляд, ставить перед собою наступні взаємопов'язані завдання:

- покращання якості продукції ;
- ефективне використання робочої сили [3];
- зменшення собівартості виробництва;
- зменшення ціни реалізації.

Враховуючи вищезазначене, розглянемо економічну ефективність впровадження у виробництво інноваційної технології модернізації обладнання для викопувального плуга ВПН–2М, який використовується у процесі викопування саджанців плодкових культур [4], для їх подальшої реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою модернізації обладнання для виробництва посадкового матеріалу галузі садівництва та його технологічної основи, займались науковці Таврійського державного агротехнологічного університету. На основі досліджень та технічного експерименту була захищена дисертаційна робота кандидата технічних наук за спеціальністю 05.05.11.

Частка покупних виробів у собівартості плуга складає 15%, при цьому галузевий норматив рентабельності приймаємо 20%. Транспортно-заготівельні витрати складають 7% покупних вузлів і деталей [5-8].

Основні технологічні показники [5-8], які будуть використовуватись у розрахунках наведено у таблиці 1.

Вартість покупних вузлів і деталей визначали відповідно до [5-8].

Коефіцієнт конструктивної складності удосконаленого плуга у порівнянні з аналогічними плугами приймаємо $\lambda = 1,1$ [5-

8].

Вагу питомих витрат матеріалів у собівартості плуга без покупних виробів приймаємо $g = 36\%$ [5-8].

Коефіцієнт зміни питомої ваги матеріалів у залежності від масштабу виробництва визначено за формулою [5]:

$$k_y = 0,6586 + 0,037 \cdot x - 0,00035 \cdot x^2,$$

де x – масштаб виробництва ($x = 0,05$ тис. штук на рік).

Тоді $k_y = 0,66$.

Формулювання цілей статі. Впровадження у виробництво інноваційної технологічної розробки неможливе без чіткого обґрунтування економічної ефективності додаткових капіталовкладень [9], отже головною метою даної статті є :

розробка методики розрахунку ефективності впровадження викопувального плуга ВПН – 2М, що використовується у процесі вирощування та подальшої реалізації саджанців плодкових культур.

- проведення розрахунків ефективності впровадження запропонованого обладнання.

Виклад основного матеріалу.

Наведемо запропоновану методику розрахунку показників економічної ефективності впровадження інноваційної розробки у виробничий процес.

1. Визначення галузевої собівартості нового знаряддя :

$$C_z = \lambda \cdot \frac{100 \cdot M_o}{g \cdot k_y} + d, \text{ де:} \quad (1)$$

C_z - галузева собівартість, грн.;

M_o - загальна вартість сировини і матеріалів, що входять до складу викопувального плуга;

λ - коефіцієнт конструкторської складності нової машини в порівнянні з аналогічними за технологією серійних машин;

g - питома вага витрат на матеріали в собівартості машини без покупних виробів даної групи;

k_y - коефіцієнт зміни питомої ваги матеріалів залежно від масштабів виробництва ($k_y = 0,66$);

d - вартість покупних вузлів і деталей в оптових цінах з додаванням витрат на транспортно-заготовчі витрати ($d = 3000$ грн.).

Таблиця 1

Вихідні дані до розрахунку

Найменування	Позначення	Машина	
		Базова	Нова
1. Трактор	-	ДТ-75Н	ДТ-75Н
2. Наробіток за годину основного експлуатаційного часу, га / год	W_z	0,16	0,16
3. Кількість обслуговуючого персоналу, чол.: - трактористів - вибірників	L_m L_{mb}, L_{mn}	1 25	1 19
4. Розряд робіт: - тракториста - вибірника	-	5 3	5 3
5. Змінна норма виробітку, га	W_{zm}	0,16	0,16
6. Тарифна ставка на одиницю наробітку, грн / га: - тракториста - вибірника	τ_m τ_n	16,23 11,36	16,23 11,36
7. Кількість годин роботи, год.	t_m	7	7
8. Сезонне навантаження, год: - трактора - викопувального плуга	T_m T_n	900 52	900 52
9. Термін служби, рік: - трактора - викопувального плуга	t_m t_n	8 7	8 7
10. Витрати палива, кг / га	g	65,7	65,7
11. Вартість палива, грн / кг	Π_n	19	19
12. Балансова ціна, грн: - трактора - викопувального плуга	Π_{bm} Π_{bn}, Π_{bn}	75000 16000	75000 24234
13. Відрахування на амортизацію, у %: - трактора - викопувального плуга	a_m a_n	12,5 14,3	12,5 14,3
14. Відрахування на ремонт, у %: - трактора - викопувального плуга	R_m R_n	13,7 10	13,7 10

Визначення загальної вартості сировини і матеріалів:

$$M_o = C \cdot (1 + O + T) \cdot \Pi \quad (2)$$

де C - чиста маса викопувального плуга без покупних виробів ($C = 0,4$ т);

O - відсоток відходів металу при обробці ($O = 10\%$);

T - відсоток транспортно-заготовчих ви-

трат ($T = 7\%$);

Π - вартість однієї тони прокату металу ($\Pi = 7000$ грн.).

Оптова ціна плуга:

$$\Pi_{o.c.} = C_z + \Pi_n, \quad (3)$$

де Π_n - нормативний прибуток.

Нормативний прибуток:

$$\Pi_n = \frac{P_c \cdot C_z}{100}, \quad (4)$$

де P_c - диференційний галузевий норматив рентабельності (для галузі $P_c = 20\%$).

2. Розрахунок балансової вартості машини:

$$\Pi_{\text{б.н.}} = 1,1 \cdot \Pi_{\text{о.л.}}, \quad (5)$$

3. Розрахунок амортизаційних відрахування по трактору з новою та базовою машиною:

шиною:
- за новою машиною:

$$A_n = \frac{\Pi_{\text{бт}} \cdot a_m}{W_z \cdot T_m \cdot 100} + \frac{\Pi_{\text{бн}} \cdot a_m}{W_z \cdot T_m \cdot 100} \quad (6)$$

- за базовою машиною:

$$A_{\text{б}} = \frac{\Pi_{\text{бт}} \cdot a_m}{W_z \cdot T_m \cdot 100} + \frac{\Pi_{\text{бб}} \cdot a_m}{W_z \cdot T_m \cdot 100} \quad (7)$$

4. Розрахунок витрат на ремонт та технічне обслуговування по трактору з існуючою та базовою машиною:

чим та пропонованим обладнанням з новою машиною:

$$P_n = \frac{\Pi_{\text{бт}} \cdot R_m}{W_z \cdot T_m \cdot 100} + \frac{\Pi_{\text{бн}} \cdot a_m}{W_z \cdot T_m \cdot 100} \quad (8)$$

та базовою машиною:

$$P_{\text{б}} = \frac{\Pi_{\text{бт}} \cdot R_m}{W_z \cdot T_m \cdot 100} + \frac{\Pi_{\text{бб}} \cdot a_m}{W_z \cdot T_m \cdot 100} \quad (9)$$

5. Розрахунок оплати праці на одиницю виробітку за базовим та пропонованим ва-

ріантами:

$$З = \frac{(\Pi_n \cdot \tau_m \cdot k_{\text{дт}} \cdot k_n) + (\Pi_n \cdot \tau_m \cdot k_{\text{дв}} \cdot k_n)}{W_z}, \quad (10)$$

де k_n - коефіцієнт, що враховує нарахування на заробітну плату ($k_n = 1,367$)

$k_{\text{дв}}$ - коефіцієнт, що враховує різні доплати вибірнику ($k_{\text{дв}} = 1,2$).

$k_{\text{дт}}$ - коефіцієнт, що враховує різні доплати трактористу ($k_{\text{дт}} = 1,4$);

6. Оцінка витрати на паливно-мастильні матеріали:

$$\Gamma = q \cdot \Pi_n \cdot k_n, \quad (11)$$

де k_n - коефіцієнт, що враховує вартість мастильних матеріалів ($k_n = 1,1$).

Де: A - амортизаційних відрахування по агрегату;

Прямі експлуатаційні витрати обчислено за формулою:

$$И = A + P + З + \Gamma, \quad (12)$$

P - витрат на ремонт та технічне обслуговування;

$З$ - витрати оплати праці на одиницю виробітку;

Γ - витрати на паливно-мастильні матеріали.

7. Розрахунок питомих капіталовкладень за варіантами:

$$\Pi_{\text{кн}} = \frac{Ц_{\text{бт}}}{W_2 \cdot T_m} + \frac{Ц_{\text{бн}}}{W_2 \cdot T_m}, \quad (13)$$

8. Розрахунок приведених витрат за варіантами

$$J = I + E_{\text{нор}} \cdot \Pi_{\text{к}} \quad (14)$$

де $E_{\text{нор}}$ – нормативний коефіцієнт ефективності капіталовкладень, $E_{\text{нор}} = 0,15$. викопувального плуга та витрат праці на операцію викопування саджанців:

9. Розрахунок сезонного завантаження

$$T_m = \frac{O_p}{W_2 \cdot K_p} \quad (15)$$

де W_2 - продуктивність за годину роботи, $W_2 = 0,16$ га / год;

O_p - річний обсяг робіт, $O_p = 5$ га;

K_p - коефіцієнт використання робочого часу, $K_p = 0,6$.

$$B_{\text{нн}} = \frac{Л_m + Л_{\text{нн}}}{W_2} \quad (16)$$

10. Розрахунок річного економічного ефекту впровадження розробки.

$$P_e = (I_{\text{б}} - I_{\text{н}}) \cdot O_p \quad (17)$$

11. Розрахунок окупності додаткових капіталовкладень. мо на рівні галузевої собівартості.

Розмір капітальних вкладень, приймає-

$$T_{\text{ок}} = \frac{(C_2 - C_{\text{бб}})}{P_e} \quad (18)$$

Проведемо розрахунки показників економічної ефективності впровадження інноваційної розробки у виробничий процес відповідно запропонованої методики. Розрахунок проведемо на 5га..

Відповідно (2) визначимо загальну вартість сировини і матеріалів

$$M_0 = 0,65 \cdot (1 + 0,1 + 0,07) \cdot 7000 = 3276$$

грн.,

Тоді (1) галузева собівартість нового знаряддя складе 18358,65грн

$$C_2 = 1,1 \cdot \frac{100 \cdot 3276}{36 \cdot 0,66} + 3000 = 18358,65 \text{ грн.}$$

Розрахуємо нормативний прибуток (4)

та оптимальну оптову ціну запропонованого обладнання (3)

$$\Pi_{\text{н}} = \frac{20 \cdot 18358,65}{100} = 3672 \text{ грн.}$$

$$Ц_{\text{о.ц.}} = 18358 + 3672 = 22030 \text{ грн.}$$

Відповідно (5) балансова вартість обладнання для підприємства складе:

$$Ц_{\text{б.н.}} = 1,1 \cdot 22030 = 24233 \text{ грн.}$$

Проведемо розрахунок амортизаційних відрахування по трактору з новою (6) та базовою (7) машиною:

за новою машиною:

$$A_n = \frac{75000 \cdot 12,5}{0,16 \cdot 900 \cdot 100} + \frac{24233 \cdot 12,5}{0,16 \cdot 52 \cdot 100} = 481 \text{ грн./га};$$

за базовою машиною:

$$A_{\sigma} = \frac{75000 \cdot 12,5}{0,16 \cdot 900 \cdot 100} + \frac{16000 \cdot 12,5}{0,16 \cdot 52 \cdot 100} = 340 \text{ грн./га.}$$

Витрати на ремонт та технічне обслуговування по базового (9) та запропонованою з новою машиною:

го (8) агрегату складуть відповідно 346 та 487 грн./га.

$$P_n = \frac{75000 \cdot 13,7}{0,16 \cdot 900 \cdot 100} + \frac{24233 \cdot 10}{0,16 \cdot 52 \cdot 100} = 487 \text{ грн./га}$$

та базовою машиною:

$$P_{\sigma} = \frac{75000 \cdot 13,7}{0,16 \cdot 900 \cdot 100} + \frac{16000 \cdot 10}{0,16 \cdot 52 \cdot 100} = 346 \text{ грн./га.}$$

Визначимо витрати оплати праці на одиницю виробітку за базовим та запропонований варіант:

новим варіантами (10):

$$Z_n = \frac{(1 \cdot 16,23 \cdot 1,4 \cdot 1,367) + (19 \cdot 11,36 \cdot 1,2 \cdot 1,367)}{0,16} = 2407 \text{ грн./га};$$

-базовий варіант:

$$Z_{\sigma} = \frac{(1 \cdot 16,23 \cdot 1,4 \cdot 1,367) + (25 \cdot 11,36 \cdot 1,4 \cdot 1,367)}{0,16} = 3106 \text{ грн./га.}$$

Проведемо розрахунок витрат на паливно-мастильні матеріали за (11)

грн. / га;

$$G = 65,7 \cdot 19,5 \cdot 1,1 = 1409 \text{ грн./га.}$$

-для базового варіанту

$$I_{\sigma} = 340 + 346 + 3106 + 1409 = 5201$$

Далі визначимо прямі експлуатаційні витрати (12) за варіантами.

грн. / га.

-для нового варіанту

$$I_n = 481 + 487 + 2407 + 1409 = 4784$$

Розрахуємо за (13) питомі капіталовкладення за новим та базовим варіантами:

-для нового варіанту:

$$P_{kn} = \frac{75000}{0,16 \cdot 900} + \frac{24233}{0,16 \cdot 52} = 3429 \text{ грн. / га.}$$

-для базового варіанту:

$$P_{k\sigma} = \frac{75000}{0,16 \cdot 900} + \frac{16000}{0,16 \cdot 52} = 2440 \text{ грн. / га.}$$

Використавши розраховані вище показ-

ники приведені витрати (14) у запропоно-

ваному варіанті складуть 5298 грн. / га, а у базовому 5567 грн. / га.

$$J_n = 4784 + 0,15 \cdot 3429 = 5298 \text{ грн / га,}$$

$$J_o = 5201 + 0,15 \cdot 2440 = 5567 \text{ грн. / га.}$$

Розрахуємо сезонне завантаження вико-
пувального плуга (15) та витрати праці

(16) при використанні базового та модерні-
зованого варіанту.

$$T_m = \frac{5}{0,16 \cdot 0,6} = 52 \text{ год.}$$

Витрати праці на операцію викопування
саджанців

$$B_{nb} = \frac{1 + 25}{0,16} = 162 \text{ люд.-год. / га}$$

- для нового варіанту

$$B_{nn} = \frac{1 + 19}{0,16} = 125 \text{ люд.-год. / га;}$$

Розрахуємо річний економічний ефект
впровадження розробки за (17).

-для базового варіанту

$$P_e = (5201 - 4784) \cdot 5 = 2081 \text{ грн.}$$

Термін окупності є одним із вирішаль-
них показників прийняття управлінського
рішення впровадження інноваційних роз-

робок у виробничий процес. Відповідно
(18) наведемо розрахунок даного показни-
ка.

$$T_{ок} = \frac{18358,65 - 16000}{2081} = 1,13 \text{ років.}$$

Для більш наглядного сприйняття інфо-
рмації розраховані показники наведемо у

вигляді порівняльної таблиці.(таблиця 2)

Таблиця 2

**Значення техніко-економічних показників викопувального плуга для ви-
копування саджанців**

Показники	Значення		
	базова	нова	відхилення (+/-)
Балансова вартість машини, грн..	16000	24233	8233
Річне завантаження машини, год.	52	52	0
Витрати на заробітну плату робітників, грн / га	3106	2407	-699
Витрати на ПММ, грн / га	1409	1409	0
Амортизаційні відрахування, грн / га	340	481	141
Відрахування на ремонт і технічне обслу- говування, грн / га	346	487	141
Експлуатаційні витрати, грн / га	5201	4784	-417
Питомі капіталовкладення, грн / га	2440	3429	989
Приведені витрати, грн / га	5567	5298	-269
Витрати праці, люд. · год	162	125	-37
Річний економічний ефект, грн	2081		
Термін окупності	1,13		

Висновки. Запропонована методика та проведені розрахунки свідчать про можливість застосування у виробництві модернізованого обладнання для викопувального плуга ВПН – 2М, що використовується у

процесі викопування саджанців плодових культур, для їх подальшої реалізації, оскільки термін окупності додаткових капітальних вкладень знаходиться в межах рекомендованого проміжку – до Зроків.

Список літератури:

1. Нестеренко С.А.: Инновационная деятельность как основа в управлении конкурентоспособностью предприятий АПК / Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнічного університету (економічні науки) / За ред.. М. Ф. Кропивка. – Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2013. - №1 (21), том 2. – С. 218 – 226.
2. Теоретико-методологічні і науково-практичні засади інноваційного забезпечення розвитку економіки. Монографія / за редакцією Л. В. Синяєвої, С. А. Нестеренко. – Мелітополь: Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2016. – 427 с.
3. Синяєва Л. В.: Соціально-економічна роль заробітної плати в перехідний період / Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки) / №1 (24), 2016. – С. 286-289.
4. Матковський О.І. Обґрунтування параметрів робочого органу плуга для викопування саджанців плодових культур : спец. 05.05.11 «машини і засоби механізації сільськогосподарського виробництва» / О. І. Матковський; Таврійск. держ. агро-тех. ун-т. – Мелітополь : [б.в.], 2016. – 27, с
5. ДСТУ 4397:2005. Методи економічного оцінювання техніки на етапі випробування. - Чинний від 01.01.2006. – К.: Держспоживстандарт, 2005. – 16 с.
6. ДСТУ 3-37-4-94. Трактори та машини сільськогосподарські. Методи економічної оцінки.- Чинний від 07.01.1995. – К.: Держспоживстандарт, 1995. – 15 с.
7. Статистические методы в инженерных исследованиях (лабораторный практикум): Учеб пособие / В. П. Бородюк, А. П. Вошинин, А. З. Иванов и др.; под. ред. Г.К. Круга–М.: Высш. школа, 1983.—216 с.
8. Методика определения экономической эффективности использования в народном хозяйстве новой техники, изобретений и рационализаторских предложений. – М.: ВНИИПИ, 1992. – 41 с.
9. Кравець О. В., Лобанов М.І.: Економічна оцінка ефективності проектного менеджменту / Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки) / №1 (30), 2016. – С. 49-53.
10. Пономарьова М. С. «Конкурентостійкість сільськогосподарських підприємств як запорука стратегічного економічного розвитку» / М. С. Пономарьова // Вісник ХНАУ. Серія: Економічні науки. – 2016. – № 1. – С. 285-294. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhnu_ekon_2016_1_34.

Reference:

1. Nesterenko S.A. (2013) Innovatsionnaya deyatel'nost' kak osnova v upravlenii konkurentosposobnostyu predpriyatiy APK. *Zbirnik naukovih prats Tavriyskogo derzhavnogo agrotehnikhnogo universitetu (ekonomichni nauki)* [Za red.. M. F. Kropivka] Melitopol: Vid-vo Melitopolska tipografiya «Lyuks», №1 (21), vol. 2, p. 218 – 226. [in Russian]
2. S. A. Nesterenko (2016) Teoretiko-metodologichni i naukovo-praktichni zasadi innovatsiyogo zabezpechennya rozvitku ekonomiki. Monografiya [za redaktsieyu L. V. Sinyayevoyi]. *Melitopol: Vidavnicхий budinok Melitopolskoyi miskoyi drukarni*, 427 p. [in Ukrainian]
3. Sinyayeva L. V. (2016) Sotsialno-ekonomichna rol zarobitnoyi plati v perehidniy period / *Zbirnik naukovih prats Tavriyskogo derzhavnogo agrotehnologichnogo universitetu (ekonomichni nauki)* / №1 (24), p. 286-289. [in Ukrainian]
4. Matkovskiy O.I. (2016) Obgruntuvannya parametriv robochogo organu pluga dlya vikopuvannya sadzhantsiv plodovih kultur : spets. 05.05.11 «mashini i zasobi mehanizatsiyi silskogospodarskogo virobnitstva». *Tavriysk. derzh. agroteh. un-t.* – Melitopol : [b.v.], 27 p. [in Ukrainian]
5. DSTU 4397:2005. (2005) Metodi ekonomichnogo otsinyuvannya tehniki na etapi viprobuvannya. - Chinniy vid 01.01.2006. – K.: Derzhspozhivstandart, 16 p. [in Ukrainian]
6. DSTU 3-37-4-94. (1995) Traktori ta mashini silskogospodarski. Metodi ekonomichnoyi otsinki.- Chinniy vid 07.01.1995. K.: *Derzhspozhivstandart*, 15 p. [in Ukrainian]
7. V. P. Borodyuk, A. P. Voshchinin, A. Z. Ivanov i dr. (1983) Statisticheskie metody v inzhenernyh issledovaniyah (laboratorynyy praktikum): Ucheb posobie [pod. red. G.K. Kruga]. *M.: Vyssh. shkola*, 216 p. [in Russian]
8. Metodika opredeleniya ekonomicheskoy effektivnosti ispolzovaniya v narodnom hozyaystve novoy tehniki, izobreteniy i ratsionalizatorskih predlozheniy (1992). *M.: VNIPI*, 41 p. [in Russian]
9. Kravets O. V., Lobanov M.I. (2016) Ekonomichna otsinka effektivnosti proektnogo menedzhmentu. *Zbirnik naukovih prats Tavriyskogo derzhavnogo agrotehnologichnogo universitetu (ekonomichni nauki)*, №1 (30), p. 49-53. [in Ukrainian]
10. Ponomarova M. S. (2016) «Konkurentostiykist silskogospodarskih pidpriemstv yak zaporuka strategichnogo ekonomichnogo rozvitku». *Visnik HNAU. Seriya: Ekonomichni nauki*, № 1, p. 285-294. – Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhnu_ekon_2016_1_34. [in Ukrainian]

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІКИ

УДК: [371.32+378.11]:811.161.3

Зімонова О.В., ст. викладач
Таврійський державний агротехнологічний університет

ЗНАЧЕННЯ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ) ДЛЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Анотація. У даній статті особлива увага приділена значенню наукового перекладу під час вивчення дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» у вищому навчальному закладі. Зроблено висновок, що застосування навчального перекладу тільки тоді принесе користь, коли проводитиметься систематично і в певній системі. Добір дидактичного матеріалу залежить, насамперед, від мети, яку ставить перед собою викладач.

Ключові слова: грамотність, кодифікація, стилістика, наукове спілкування, мовленнєва культура, фахівець, науковий переклад, заняття, фахова мова, мовна компетенція.

JEL code classification: I26, I29

Zimonova O.V., senior lecturer
Tavria State Agrotechnological University

IMPORTANCE OF UKRAINIAN LANGUAGES STUDYING (FOR PROFESSIONAL PURPOSES) TO PREPARE FUTURE PROFESSIONALS

Summary. Special attention to the value of scientific translations in the study course "Ukrainian language for professional orientation" in the university has been paid in this paper. It is concluded that the use of learning transfer only benefit when conducted systematically and in a certain system. Selection of didactic material depends primarily on the purpose, which poses a teacher. For it is thanks to this we fix a student literacy skills of correct speech, which he will use later in his career. The article gives examples of economic direction texts for translation and editing. The author devotes a matter of linguistic etiquette, which regulates the linguistic behavior and relationships between employees. There are also examples of tasks related to the topic. Etiquette appeal not only serve to establish contact with the audience. also used to dialohizatsiyi speech, increased attention in the professional environment but also important is proper and appropriate use of plug-words and phrases, careful using winged words and other phraseology.

To be effective, business relationships necessary to navigate not only themselves but also those who encircle develop its own style of communication.

So, respect for foreign language is sign language etiquette.

Key words: literacy, codification, style, scientific communication, speech culture, professional, scientific translation, occupation, professional language, language competence.

Постановка проблеми. Сьогодні на початку 21 століття, в час прискорення науково - технічного прогресу, Україна, як і багато інших держав, не може обійтися без висококваліфікованих, висококультурних, грамотних людей. Тому саме заняття з української мови (за професійним спрямуванням) сприяють удосконаленню практичних навичок грамотного усного і писемного мовлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання мовної культури були об'єктом наукової уваги в лінгвістиці, розглядалися відомими мовознавцями, зокрема І. Огієнком, О. Потебнею, В. Виноградим. Пізніше фахівцями в галузі державного управління й мовознавства Н. Бабич, В. Князєвим, І. Плотницькою, П. Редіним, С. Шумовицькою та ін.

Формулювання цілей статті. Проана-

лізувати особливості процесу формування мовленнєвої культури економіста; визначити порушення норм літературної мови, що можуть заважати взаєморозумінню між фахівцями і сформулювати аспекти, на які необхідно звернути увагу, щоб уникнути цих незручностей; запропонувати необхідні форми і методи для удосконалення підготовки економіста.

Виклад основного матеріалу. Мова охоплює усі сфери людського життя: освіта, наука, мистецтво та побутова культура тісно пов'язані з мовним вихованням.

Знання мови оцінюється щодо точності, ясності, виразності, стилістичної вправності, майстерності мовця у використанні лексичних і граматичних синонімів, у доборі варіантів висловлювання тощо. Саме українська професійна мова пов'язана із станом нормування кодифікації літературної мови, відбитим у словниках, граматиках, практичних курсах мови. Майбутній фахівець, як ніхто інший, має досконало знати і дотримуватись усіх мовних норм.

Проблема грамотності студентів, викладачів, взагалі нашого суспільства не тільки не втрачає своєї актуальності, а навпаки, сьогодні набуває її ще більше. Особливо високі вимоги ставить сучасне життя до рівня грамотності, що вимагає від нас уміння користуватись і писемною, і усною формами мови у всіх сферах життя «Писати безграмотно – значить посягати на час людей, до яких ми адресуємося, а тому абсолютно неприпустимо у правильно організованому суспільстві», – писав академік Л.В. Щерба.

Завданням навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» є:

- вивчення теоретичних засад нормативності української мови та поняття норми як основи сучасної української мови;
- володіння нормами літературної мови, вміння користуватись її виражальними засобами в різних умовах наукового спілкування відповідно до мети і змісту висловлювання;
- сприяти підвищенню мовленнєвої культури, сформувавши мовне чуття за допомогою низки вправ і завдань;
- вивчення особливостей фонетич-

них, морфологічних, лексикологічних та фразеологічних явищ у науковому стилі;

- вироблення навичок правильного використання різних мовних засобів залежно від сфери й мети наукового спілкування та вибору потрібних засобів через їх зіставлення з наявними варіантами;
- повторення та закріплення складних моментів українського правопису, важливих для наукового стилю;
- вироблення у студентів навичок усного мовлення як важливого чинника інтелектуального і професійного рівня майбутнього спеціаліста
- виховання естетичного ставлення до мови, почуття особистої відповідальності за власну мовну поведінку і за стан мовленнєвої культури суспільства;
- вивчення українського мовного етикету, особливостей його функціонування в офіційних ситуаціях.

Грамотність – це один із показників загального рівня культури сучасної людини. Як свідчить аналіз стану грамотності наших студентів з української мови, у багатьох з них саме у школі не сформовано навички грамотного письма. Мовні огріхи, які почасти зустрічаються під впливом того чи іншого говору, знижують культуру усного і писемного мовлення носіїв місцевих говірок.

Українська літературна мова, маючи визначені орфографічні та орфоепічні правила, граматичні форми і словниковий склад, є важливим засобом спілкування між людьми на всій території нашої держави.

Високий рівень розвитку української літературної мови веде до заміни вузько локальних особливостей говорів відповідниками літературної мови.

Необхідно зазначити, що саме школа відіграє велику роль в оволодінні населенням нормами літературної мови, у боротьбі з негативним впливом місцевої говірки на усне і писемне мовлення учнів. А вищий навчальний заклад має закріпити у студентів уміння бездоганно володіти усіма мовними нормами, збагатити словниковий запас, сприяти розвитку усного і писемного професійного мовлення.

Кожен наш студент є мешканцем певного регіону, носієм певної говірки, він звик

до мови своєї місцевості і застосовує її у навчанні й повсякденному житті. Викладачам мови важливо домогтися, щоби студенти так само вільно володіли і нормами літературної мови. Проте робити це треба обережно і тактовно.

У зв'язку з посиленням уваги до культури усного і писемного мовлення майбутніх фахівців, питання теорії і практики української професійної мови в сучасних умовах набуває особливої уваги.

Як це не прикро, але сьогодні, на 26-му році незалежності ми змушені констатувати, що в багатьох областях студенти перебувають переважно у російськомовному оточенні, а це не може не позначитись на рівні володіння ними українською мовою.

Одним із засобів боротьби за чистоту мови на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням) є навчальний переклад. Чим більше студенти порівнюватимуть різні форми та мовні засоби, тим уважнішими вони стають до норм обох мов. Багато мовознавців, педагогів зверталися до навчального перекладу, як однієї з форм покращання мовної грамотності.

Відомий психолог М.І. Імеладзе дає досить цікаве визначення навчального перекладу, а саме: «Переклад – це специфічна форма активності, в основі якої лежить установка, що може призвести до дії поперемінно або одночасно будь-які мовні засоби, які знаходяться в розпорядженні суб'єкта відповідно до завдань, що стоять перед ним» [6, с.124]. Тому, чим частіше на заняттях застосовуватиметься переклад, тим більш вільним буде перехід з однієї мови на іншу, тим більш глибокими будуть знання обох мов.

Існує кілька типів перекладу. Найпоширенішим є один – з російської мови на українську. Цей тип перекладу дає можливість орієнтуватись у структурі української та російської мов.

Застосування навчального перекладу тільки тоді принесе користь, коли він проводиться систематично і за певною системою. Добір дидактичного матеріалу залежить насамперед від мети, яку ставить перед собою викладач.

Під час вивчення конкретних тем доцільно підбирати відповідний матеріал. Це

можуть бути окремі слова, словосполучення, речення і навіть цілі тексти. Мельниченко В. Я. у своїй роботі «Творчі роботи на уроках української мови. Конструювання. Редагування. Переклад» зазначає: «Навіть при перекладі окремих речень неможливо сконцентрувати всю увагу на якомусь одному мовному факті, якщо переклад здійснюється з метою ґрунтовного опрацювання певної конкретної теми, розпорозувати увагу студентів на інші мовні явища було б недоцільним» [3, с.73].

Необхідно зазначити, що для засвоєння одного певного правила бажано застосовувати переклад окремих слів та словосполучень.

Під час повторення теми «Співвідношення звуків і букв» можна запропонувати перекласти українською мовою слова та словосполучення і проаналізувати різницю у написанні букв у російській та українській мовах. Наприклад: поет Лермонтов, реки Евразии, инженер-экономист, экспедиция в Египет, летчик Рылеев, энергия воды, машинист электровоза [1, с.345; 2, с.17].

До теми «Правила вживання апострофа» можна запропонувати переклад таких слів: миллион, семья, оловянный, мясной, девять, мягкий, пламя.

Крім цього, можна використати диктант-переклад такого типу: областной, шестьсот, счастливый, комендантский, жалостливый, сердце, поздно.

Для перекладу текстів за фахом необхідно підбирати матеріал відповідно до кожної спеціальності. Можемо навести такі приклади:

Для студентів економічних спеціальностей:

«Рынок – это сфера проявления экономических отношений между производителями и потребителями товаров, между стоимостью и потребительной стоимостью товаров. В условиях рыночной экономики очень важно точно знать экономическую сущность и содержание ее категорий.

Деньги, выполняя свои функции средств обращения, являются посредниками между актом покупки и актом продажи, в этой функции деньги становятся капиталом.

Капитал – это деньги, пущенные в оборот и приносящие доходы от этого оборота. Оборот денег – это вложение их в

предпринимательство, передача в ссуду, сдача в наем. Таким образом, деньги создают условия для появления финансов как самостоятельной сферы функционирования денежных отношений.

Финансы – система денежных отношений, выражающих формирование и использование денежных фондов в процессе их оборота».

Обязательное страхование – виды страховой деятельности, проводимые страховыми организациями, имеющими соответствующую лицензию.

Добровольное страхование – виды страховой деятельности, проводимые страховщиками на добровольной основе, при этом страхователь имеет право самостоятельного выбора страховой организации, видов и расчетов страхуемых рисков. К ним относятся: добровольное медицинское страхование, добровольное страхование имущества всех видов, личное страхование и т.д.

Для студентів спеціальностей «агрономія» та «екологія»:

«Животный мир представляет собой важную часть биосферы. Роль животных в круговороте веществ и потоках энергии определяется высоким уровнем протекающих в их организмах энергетических процессов, исключительным многообразием (около 2 млн. видов) и большой подвижностью. Чем больше разнообразие организмов, протяженнее и сложнее цепи питания в биоценозе, тем он устойчивее. Велика роль животных в формировании ландшафта. За счет морских, в основном одноклеточных, животных (отр. Foraminifera, Radiolaria) образуются осадочные породы. Планктонные организмы, имеющие наружные раковины, после смерти оседают на дно. Скопления их скелетов (глобигериновый ил) на дне морей и океанов в тропической и умеренной зонах покрывают площадь 105 млн. км². Большую роль играют животные в образовании почв. Живущие в почве простейшие, круглые и кольчатые черви, коллемболы, клещи, насекомые и их личинки, млекопитающие разрыхляют почву, способствуют проникновению в нее воздуха и влаги, обогащают органическими веществами, обеспечивают плодородие».

Для студентів технічних спеціальностей:

«Электронный паспорт содержит в себе данные, которые разнесены по четырем основным функциональным блокам. Первый из них — это персональные данные. Этот функциональный блок включает: имя, фамилию, отчество, год рождения, семейное положение, прописку, сведения о детях и прочую информацию огражданине.

Вторым функциональным блоком является информация о визах. Эта информация выносится в отдельную группу, поскольку она обновляется и дополняется гораздо чаще.

Третьим блоком являются биометрические данные. К ним относятся: фотография гражданина в формате jpg, отпечатки пальцев, снимок сетчатки глаза и другие данные, которые физиологически подтверждают личность человека.

Четвертый блок – это криптографические данные, которые представляют собой цифровой ключ, благодаря которому осуществляется защита целостности и проверка подлинности информации».

Через мову і завдяки мові виховується духовно-емоційна сфера україномовних громадян через органічний зв'язок української мови з українськими національними традиціями. Українська мова є скарбницею не тільки української ментальності, а й загальнолюдських морально-естетичних цінностей, благодатним матеріалом для виховання молоді людини під час вивчення нею української мови.

Переорієнтація техногенного суспільства з розвитку й удосконалення техніки на розвиток людини, її особистісних і культурних рис, зміна суспільної свідомості у ставленні до освітньої сфери – ці чинники зумовлюють необхідність по новому подивитися на проблему грамотності

Отже, навчальний переклад має неабияке значення для оволодіння студентами усіма мовними нормами. Перекладаючи тексти за фахом, наш студент зможе у своїй подальшій діяльності орієнтуватися у професійній термінології. Професія економіста, фінансиста, бухгалтера, маркетолога передбачає, у першу чергу, роботу з людьми. А грамотність в усному і писемному мовленні – це обличчя фахівця.

Під час вивчення даної дисципліни важлива увага приділяється також мовному етикету, який регулює мовну поведінку і взаємини між співробітниками. Тому слід звернутися до етикетних звертань, що слугують не лише для встановлення контактів зі слухачами, а й використовуються для діалогізації усного мовлення, активізації уваги у професійному середовищі.

На занятті можна запропонувати такі завдання:

1. Подані іменники поставити у кличному відмінку: голова зборів, директор, Василь Петрович, Батьківщина, студент-маркетолог, Тетяна Кузьмівна, економіст, викладач, Лука, суддя...

2. Написати лист-запрошення, використовуючи звертання.

Під час вивчення теми: «Науковий стиль української мови» потрібно звернути увагу на особливості висловлення подяки у наукових текстах. Морфологічною особливістю наукового спілкування є висловлення подяки від третьої особи і дуже рідко від першої. Мовний етикет науки обслуговує одну із сфер фахового спілкування, тому засоби його вираження мають певні розрізнявальні ознаки залежно від різновиду наукового стилю. І структура мовного етикету визначається формою наукового спілкування – писемного чи усного.

Тому основною метою під час навчання мові є формування умінь і навичок володіння словом. Студенти, перш за все, повинні зрозуміти важливу істину: слово багатогранне, що дає можливість про одне й те ж говорити по-різному. Наприклад, говоримо про нетактовність людини, коли можна назвати її поведінку словами розв'язність, безсоромність, безцеремонність. Залежно від нашого ставлення до людини ми говоримо про неї: бережлива чи зажерлива, економна чи скупа, спокійна чи бездушна, старанна чи вперта й т.ін. Це синоніми, але вони досить часто використовуються як антоніми, тобто як слова з протилежним значенням. Немало труднощів викликає і вживання паронімів (слова близькі за звучанням і написанням, але різні за значенням): музичний і музикальний, диференційний і диференційований, дипломник, дипломат і дипломант тощо.

Слово – це складне, багатомірне мовне явище. Воно може бути і сухим, і мертвим, а потім повернутися такими гранями, що змушує наше мовлення блискотіти і переливатися усіма барвами. Майбутні фахівці повинні зрозуміти головні особливості слова, побачити всі його сторони, використати його так, щоб як на долоні донести колегам свою думку. Це і значить – володіти словом. І для цього необхідно проникнути в глибину слова, зрозуміти механізм словотворення, навчитися бережливому, любовному поводженню зі словом. Наша українська мова гнучка і точна, вона дозволяє виразити найточніші відтінки смислу. Але необхідно бачити, відчувати ці відтінки, лише за цієї умови можна говорити про дійсну культуру мовлення, про володіння рідною мовою. Складовою культури мовлення є вміння аргументувати, вести дискусію, полемізувати тощо. У зв'язку з цим необхідно говорити не лише про «володіння словом», а про «володіння мовленням», не просто про розуміння характеру, особливостей, можливостей слова, а й про вміння їх організувати і використовувати.

Вважається, що під час навчання присутні три сторони, три визначальні аспекти: логіка, психологія, мова. Мова особливо важлива, тому що все виражається, все доводиться і все доноситься до студента за допомогою мови. Завжди необхідно знайти таку форму висловлювання, яка в бажаному напрямку впливала б на нього. У цьому і полягає мистецтво мовлення. Недостатньо просто гарно висловлюватись, недостатньо бути впевненим взагалі. (Сократ висловлювався дуже гарно у свій захист, але афінські моряки і торговці його не зрозуміли і присудили до смерті за «неправильні» філософські погляди). Необхідно бути переконливим для тих, кого ми переконуємо.

Саме на заняттях з української мови за професійним спрямуванням, майбутні економісти, використовуючи різні вправи, вчать володіти словом.

У конструкції прийомів аргументації, полеміки велике значення мають мовні форми. Звичайно, суттєве значення мають не стільки словоформи самі по собі, скіль-

ки їх організація, їх взаємодія. Організація мовних засобів визначає і характер висвітлення фактів, і ступінь впливу на слухача.

Фігура – це і є своєрідна мовленнєва побудова, засіб виразності. Вчення про фігури – це складова як риторики, так і лінгвістики. Не лише слова і побудову речення необхідно вивчати, а й структури більші за речення, надфразові єдності, текст. У студентів необхідно формувати вміння робити структурний аналіз тексту і вміння користуватися різними типами мовлення: опис, розповідь, міркування. Майбутні фахівці повинні знати особливості стилістики тексту, особливості побудови мовлення, як загальні, так і часткові; повинні вміти визначати засоби мови згідно з цільовою установкою. Римський теоретик красномовства Квінтіліон писав про це достатньо точно: «Перш за все, необхідно знати, що потрібно нам у мовленні звеличити чи знизити, що промовити стрімко чи скромно, забавно чи поважно, предовго чи коротко, грубо чи ніжно, пишно чи тонко,

величаво чи гречно, а після розсудити, якими іносказаннями, якими фігурами, в якій мірі і в якому розташуванні можемо досягти нашого наміру».

Норми стилістики, риторики вимагають не тільки те, до якої манери, стилю, типу мовлення «пристойно» удатися в тому чи іншому випадку, а й те, як зробити мовлення образним, лаконічним, афористичним і професійним.

Крім того, студенти повинні знати орфоепічні, орфографічні, граматичні і пунктуаційні норми. Тому необхідно забезпечити вивчення даного курсу достатньою кількістю аудиторних годин.

Отже, значення вивчення української мови (за професійним спрямуванням) у ВНЗ досить важливе для підготовки майбутнього фахівця-економіста. Працюючи з документами, необхідно бути грамотним, а у професійному середовищі слід правильно і грамотно висловлювати власні думки, уміти толерантно, аргументовано відстоювати свою позицію.

Список літератури

1. Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності / С.Я.Єрмоленко. – К.: Довіра, 1999. – 431с.
2. Зубков М.Г. Сучасна українська ділова мова / М.Г. Зубков. – Харків: Торсінг, 2002. – 447с.
3. Мацько Л.І. Українська мова: формування національної свідомості // Педагогіка і психологія. - 1996. - №1 с.70
4. Мельничайко В.Я. Творчі роботи на уроках української мови. Конструювання. Редагування. Переклад./В.Я.Мельничайко.- К.: 1981. –278с.
5. Омельчук С.Я. Усі уроки української мови в 6 класі / С.Я.Омельчук, А.І.Ляшкевич, М.В.Чаловська [Упорядн. С.А.Омельчук]. – Х.: Основа, 2006. – 432с.
6. Потебня А.А. Эстетика и политика. / А.А. Потебня. – М.: 1976. – 229с.
7. Пентиліук М.І. Культура мови і стилістика./ М.І.Пентиліук. – К.: Вежа,1994.-240с.
8. Стельмахович М. Етнопедагогічні основи методики української мови (теоретичний аспект проблеми)// Українська мова і література в школі. – 1993.- №5-6.-с.19-23
9. Ткаченко О.П. Мовне самоствердження українців на тлі історичного досвіду народів світу // Дивослово.-1994.- №4.с.15-19
10. Шевчук С.В. Українське ділове мовлення / С.В.Шевчук. – К. 2000. – с.474

Reference:

1. Ermolenko, S.Ya. (1999) Narisi z ukrayinskoyi slovesnosti. K.: Dovira, 431 p. [in Ukrainian]
2. Zubkov, M.G. (2002) Suchasna ukrayinska dilova mova. Harkiv: Torsing, 447 p. [in Ukrainian]
3. Matsko, L.I. (1996) Ukrayinska mova: formuvannya natsionalnoyi svidomosti. Pedagogika i psihologiya, №1, p. 70 [in Ukrainian]
4. Melnichayko, V.Ya. (1981) Tvorchi roboti na urokah ukrayinskoyi movi. Konstruyuvannya. Redaguvannya [Pereklad]. K., 278 p. [in Ukrainian]
5. Omelchuk, S.Ya. (2006) Usi uroki ukrayinskoyi movi v 6 klasi / S.Ya.Omelchuk, A.I.Lyashkevich, M.V.Chalovska [Uporyadn. S.A.Omelchuk]. H.: Osnova, 432 p. [in Ukrainian]
6. Potebnya, A.A. (1976) Estetika i politika. M., 229 p. [in Russian]
7. Pentilyuk, M.I. (1994) Kultura movi i stilistika. K.: Vezha, 240 p. [in Ukrainian]
8. Stelmahovich, M. (1993) Etnopedagogichni osnovi metodiki ukrayinskoyi movi (teoretichniy aspekt problemi)// Ukrayinska mova i literatura v shkoli, №5-6, p. 19-23 [in Ukrainian]
9. Tkachenko, O.P. (1994) Movne samostverzhennya ukrayintsiv na tli istorichnogo dosvidu narodiv svitu. Divoslovo, №4, p.15-19 [in Ukrainian]
10. Shevchuk, S.V. (2000) Ukrayinske dilove movlennya. K., p. 474 [in Ukrainian]